

تەفسیری کوردی

لە کەلامی خوداوەندی

مەلای گەورە
(مەلا محەمەدی کۆیی)

بەرگی دووەم

تەفسیری کوردی

لە کەلامی خوداوەندی

مەلای گەورە
(مەلا گەورەی کۆیی)

بەرگی دووەم

جوزئی (٤-٥-٦)

لەسەر ئەرکی بەڕێز مام جەلال سەرۆک کۆماری عێراقی فیدراڵ لەچاپدراوە

سورەتی (ال عمران)
لە ئایەتی ٩٢ تا کۆتایی

﴿لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ﴾ ئەی بەنی ئیسرائیل بە تەئکید أبداً ئێوە ناگەنە خێر، خێرتان ناگاتێ ﴿حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ لەماڵی چاکی خۆشەویست، لکن حرص و تەمەع ئێوەی وا گرتووە، بۆخوا شتی بێ قیمەتیش صەرف ناکەن ﴿وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَىْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾﴾ خوا ئاگادارە بەو شتانەی صەرفی بکەن، ئەگەر چاك صەرف بکەن جزاتان لەسەر ئەو چاك ئەداتەوە. وە لەو تەمەعە دەڵێن خوا هەموو ماڵی دنیای دایتە ئێمە بەهەر نەوعێ بەدەستی خەین بۆمان دروستە. (أمیێن) رێیان لەسەر ئێمە نی یە ماڵیان ئەخۆین بە حەلاڵی و بە زەلالی و ئەوەش نیسبەتی بە وەحی ی ئیلاهی ئەدەن! حاشا وانی یە! بەڵێ ئەوەندە هەیە ﴿كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾ حوشتر و غەیری وی لە حەیوانات و حبوبات ﴿إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ﴾ تەبەعەشی بە تەبەعیەت کردیان نە حەرامی عام وە الا ئەو خاصە لەخۆی حەرام کردبوو ئەوەش لە تحلیل و لە تحریم ﴿مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوْرَىٰةُ﴾ ئەمەش مەعنای وا نی یە هەموو شت بۆ بەنی ئیسرائیلی خەلق کراوەو عیبادی تر حەقیان نی یە، بەڵکو مەقسەد ئەوەیە ئەو مطعوماتە حەلاڵ بووە بۆ بەنی ئیسرائیلی پێش نزولی تەورات وە تەورات گەلێ شتی لەئێوە حەرام کرد. ئەو حوکمە لەسەر قاعیدەی أصل لە أشیا إباحەیە بۆ تەحریم دەلیلی ئەوێ.

﴿قُلۡ فَأۡتُواْ بِٱلتَّوۡرَىٰةِ﴾ ئەگەر راست ئەكەن ئەڵێن حوكمی خوای بۆ ئێمە وایە وەك ئـەڵێن تـەورات بێـنن ﴿فَٱتۡلُوهَآ﴾ بـی خوێننـەوە بەئاشـكرا ﴿إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٩٣﴾ لەو دەعوایە ﴿فَمَنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ﴾ بەخەیاڵی خۆیان ئەو قەومە (أمیّن) وەك كوردان چ نازانن هەرچی نیسبەتی بدەین بـۆ تـەورات و سائری كتبی سماوی نازانن، بەقسەی ئێمە هەڵ ئەخەڵـەتێن. ﴿مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ﴾ پاش ئەوەی كـە خـودا بـۆ خـاتمی إظهـار كـرد، غەڵـەت و درۆی بەدەرخـستن، ئەگەر شەرمتان هەبێ جاری تر إفترا بەخوا ناكەن، درۆی خۆتـان نیـسبەت بـۆ خوا نادەن. ئـەوی وابكـا ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ٩٤﴾ بەهـەموو مـەعنای زوڵـم ﴿قُلۡ صَدَقَ ٱللَّهُ﴾ ئێوە درۆتان كـرد، نـەتان تـوانی بـە نـەقڵ دەعـوای خۆتـان ئیسپات بكـەن، خـوا راسـت ئەفـەرموێ. ﴿فَٱتَّبِعُواْ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗا﴾ بـێ درۆو دەلەسە، بێ مەیلی باطـل، بـێ فیكـری فەسـاد و حـەق گـۆڕین و ڕێ تێكـدان. ﴿وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ٩٥﴾ نە بە قلب، نە بە قـەول، نـە بـە عەمـەل خـالص و مخلص بووە بـۆ خـوا، ئێـوەش دەسـت لـە "شـرك" هـەڵگرن، روو لـە تماثیـل مەكەن، روو بكەنە قیبلەی ابو الأنبیای بینـاكردەی خـەلیل ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيۡتٖ وُضِعَ لِلنَّاسِ﴾ بـۆ قیبلـەی عباداتیـان ﴿لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ تـاریخ عالـەم شـاهیدە پـاش چەندێ بیت المقدس بیناكرا ئەو وولاتەكەی كەوتە بەردەست ئـەهلی ئیمـان و لەدینی ئیلاهی روو لە شەرق و غەرب كردن نـی یـە، ئەمـە كـاری رۆژپەرسـتانە ﴿مُبَارَكٗا وَهُدٗى لِّلۡعَٰلَمِينَ ٩٦﴾ بـەیتێك بـە بەرەكـەت لەسـەر پـاكی و بڵنـدی داندراوە ﴿فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ﴾ تێدا هەیە عەلاماتی ئاشكرا كە بیناكردەی خەلیلە ﴿مَّقَامُ إِبۡرَٰهِيمَ﴾ مەقامی ئیبراهیم عەلامەتێكە مشتمل بەسەر ئایات، ئەو ئایاتە عەینی مەقامی ئیبراهیمە، یا مـەقامی ئیـبراهیم أعظمـی ئـەو ئایەتـەیـە ﴿وَمَن

دَخَلَهُۥ﴾ ئەوی بچێتە ناو مەقامی ئیبراهیم مەرکەزی خەلافەت و ئیمامەمەتی ﴿كَانَ ءَامِنًاۗ﴾ الآن بۆ ئێمە، بۆ ئێمە نەبێ کافران سەدیان کردووە، دیارە مەقسەد نەفسی (صخرة)یێ نی یە کە وەقتی بیناکردن حەزرەتی ئیبراهیم لەسەری رادەوەستا ﴿وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ﴾ جوو، دیان، موسڵمان، عەرەب، هیندی، ئێرانی، ﴿حِجُّ ٱلْبَيْتِ﴾ لە تأریخ ئەڵێ لە زەمانێ هەموو ئەچوون بۆ تەوافی بەیتی "خليل الرحمن" خۆشەویستی هەمووان، پاشان عەداوەتیان خستە بەین، ئەم رێ یە بەسترا ﴿مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًاۚ﴾ ئەگەر ئێمە محصورین رێمان لێ گیراوە خۆ ئێوە لەگەڵ قورەیش دۆستن، مەمنون ئەبن تەشریفتان بچێتە مەککە ئەگەر بچن زیادە دۆستاتیتان مەحکەم ئەبێ، لە عەلەیهی ئیسلام بەقووەت تر ئەبن!!

﴿وَمَن كَفَرَ﴾ بەڵێ حەج لەسەر ئێمە نی یە، دینی ئێمە جوایزە لەگەڵ دینی ئیبراهیم، ئەوە بۆ ئیسماعیلیانە، بۆ ئیسرائیلیان نی یە ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ٩٧﴾ خوا استغنای هەیە بالذات لە هەموو عالەم: علوی و سفلی، مؤمن و کافر، بَرّ و فاجر. غنای راستی ئەوەیە حاجەتت بە شت نەبێ، ئەگەر محتاجی بی هەیشت بێ هەر فەقیری، وەك شافیعی دەفەرموێ:

"غنيت بلا مال عن الناس كلهم
وليس الغني الاّ عن الشيء، لا به"

﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ﴾ کەونی وەحیی تەئریخی سەبەبی چی یە ئینکاریان ئەکەن؟ ﴿وَٱللَّهُ شَهِيدٌ﴾ خوا خەبەردارە. ئاگادارە ﴿عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ٩٨﴾ قلبی و قالبی کەسێ ئینکاری عیلم بەجوزئیات بکا ناتوانێ ئیعتیراف بە نبووەت بکا.

﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنۡ ءَامَنَ﴾ بۆچە ڕێی ئەوانی ئیمانیان هێناویە وەرئەگێڕن لەڕێی خودا بە ئیعتیقاد بەعەمەل. ﴿تَبۡغُونَهَا عِوَجٗا﴾ تەلەب ئەکەن، مەیلیان وایە ڕێی ڕاستی خوا خوار بکەن. ڕێی ڕاست بکەن خوار. بە دەرەجەیێ مبالغە ئەکەن، اوّلی ڕۆژ ئیمان ئەهێنن، ئاخری ڕۆژ مورتەد ئەبن تا مؤمنان وەربگێڕن (أنە) وەك عەرەبان (أمّي) نین نەدەبایە ئێوەش وەك ئەوان بکەن، ڕێی ڕاست لە خەڵکی وەربگێڕن. ئەوانە خۆیان خوارن. خوار لەگەڵ ڕاست ڕێك ناکەوێ، ئەمما خوار لەگەڵ خوار زۆر چاك و ڕاست ڕێ و ڕێك ئەکەوێ ﴿وَأَنتُمۡ شُهَدَآءُۗ﴾ عولەمان و خوبەران. ئاگادارن. ﴿وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ٩٩﴾ ئەوەش ئەزانن ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾ ئاگادارین. لەکەیدی ئەهلی کتاب ئەمین مەبن. ﴿إِن تُطِيعُواْ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ﴾ بە محبەتیان گرفتار و بە حیلەیان هەڵ خەڵەتێن، ئیتاعەی فەریقێك لەوانەی کتابیان دراوەتێ بکەن، ئەو فەریقە عنود و حەسود و حقود و بەدخواهە کە بە ئەنواعی دەسیسە ڕێتان لێ کەچ ئەکەن. ﴿يَرُدُّوكُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ كَٰفِرِينَ ١٠٠﴾ ئەوەندە بەقووەتن لە إفساد ئەتوانن لەپاش ئەو ئیمانە کە هەتانە وەرتان گێڕنەوە بەکافر ﴿وَكَيۡفَ تَكۡفُرُونَ﴾ زۆر دوورە لەئێوە ﴿وَأَنتُمۡ تُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ﴾ مشافهە ئایاتی خوای دەست نازەدە لەسەر ئێوە ئەخوێندرێتەوە ﴿وَفِيكُمۡ رَسُولُهُۥۗ﴾ ڕەسولی بەرحەق لەناو ئێوەیە ئایا بە ئیغترای ئەوانە گوێ ئەدەن؟ ئیستیماعی ئایاتی خوا ناکەن؟ وە بەو پێغەمبەرە ناصیحە ئەمینە بڕوا ناکەن؟ تصدیقی ئەو خائنانە ئەکەن؟ حاشا ثم حاشا ئەوە نابێ محالە لە ئێوە. ﴿وَمَن يَعۡتَصِم بِٱللَّهِ﴾ ئەوەی دەست بە هیدایەتی خوداوە بگرێ ئیتاعەی حەبیبی ئەو بکا ﴿فَقَدۡ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَٰطٖ

مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ ئەوی هیدایەتی بوو بۆ ڕێی ڕاست چۆن گوم ئەبی و ئەچێتە سەر ڕێی چەوت؟ ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ﴾ حەقی تەقوا لەخوا ئەوەیە چۆن ئەمرتان ئەکاتێ وابکەن، وەك بەنی ئیسرائیلی بە ئیمان بەخوا خۆ مەکوژن هەر ئەو بە مەبدەأ و مەرجەع بزانن، إعتماد بەسەر شفعاعەکەن، بە نەسەب مەنازن. کەوابێ ئەو ئایەتە منسوخ نی یە، ئەگەرچی گەلێ کەس توەهمیان بردیە ﴿وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ سەعی بکەن لە رسوخی ئیمان بە نظر لە ئایاتی آکوان و قورئان ظلماتی شکوك و أوهام لەدڵی خۆتان مەیێڵن محبەتی خواتان لەدڵ شین ببێ. ((الحب في الله والبغض في الله)) بکەنە دەستووری ئیمان کە بووە مەلەکە قابلی زوال نی یە ﴿وَٱعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ ٱللَّهِ﴾ ئەو ئیمانە حبل الله یە عروة الوثقایە، قابلی پسان و درز دان نی یە، دەستی پێوە بگرن، لاشك لەسەر ئیمان دەمرن ﴿جَمِيعًا﴾ هەمووتان —کل واحد— لەئێوە دەست بەو حەبلە مەتینەوە ببەستن ﴿وَلَا تَفَرَّقُواْ﴾ تەفرەقە مەکەن، إختلافتان نەبێت، لە یەك جودا مەبن، عەداوەتی یەك مەکەن ﴿وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ﴾ یادی نیعمەتی خوا بکەن ﴿عَلَيْكُمْ﴾ لەسەر خۆتان ﴿إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً﴾ لە زەمانی جاهیلیەت دوژمن بوون، حاڵتان چەند ناخۆش بوو ﴿فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ﴾ بەسایەی ئیمان ﴿فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا﴾ بە نیعمەتی خوای تەعالان گەڕان بە برا لە شەوی عەداوەت دەرچوون بۆ سبەینێی دۆستی.

سبەینە وەك ئووەڵی حەیاتە. هەرکەسە، هەر تەیرە، هەر حەیوانە لە مەئوای خۆی دێتە دەر، دەست دەکەن بە سەعی و عەمەل بۆ گوزەران. ئێوەش لە ئەووەڵی ئەو إتحادەدا ناخۆشی، نارێکیتان لەیاد نەچووە.. لەزەت لەو خۆشی یە ئەبینن لەو ذەوقە غافڵ مەبن ﴿وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ﴾

لەسەر رۆخی لێوی کەندڕی بوون لەئاگر نیزیك بوون کە بکەونێ ﴿فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا﴾ دووری خستنەوە لە لێواری ئەو حفرەیە ﴿كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ﴾ دلائلی خۆی ڕێگەتان بۆ ئاشکرا دەکا ﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (١٠٣)﴾ بۆ تأمل کردن لە شتێ، ئولفەت گرتن بەشتێ غافڵتان نەکا لە عیبرەت.

﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ﴾ با ببێ لەئێوە ئوممەتێ، جەماعەتێ ﴿يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ﴾ یەعنی لەئێوە ئوممەتێ تکوّن بکا دەعوەتی عالەم بکەن بۆ صلاحی دین و دنیا، یەعنی خۆتان ببنە ئوممەتی وا ﴿وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾ ئەمر بەچاکە بکەن، نەهی لە خراپە. ﴿وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ (١٠٤)﴾ ئوممەتێ بەو نەوعە هەر ئەوان فوزیا بن، بەخۆ مشغول نابن، بە عمومی سەعی بۆ نەجاتی عالەم ئەکەن، ئارەزوومان وایە ئێوە ئوممەتێ وابن دەعوەتی عالەم بکەن نەك بەقسەی مفسدان هەڵ خەڵەتێن و وەرگەڕێن و عەداوەتی یەك بکەن. یەك فکر و یەك دڵ و یەك زبان و یەك غایە بن ﴿وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُوا۟﴾ وەك جوو دیانان مەبن، بەدرۆی (أختلاف أمتي رحمة) هەڵ مەخەڵەتێن، مەڵێن ئەوە ڕەسولی خوایە ئەبێ هەر بێتە جێ. ذاتاً ئەو نەوعە مفدسانە بوون لێ یان تێك داین. هەر ئایەتێ روحێکی اجتماعی تێدابوو بە حدیثی درۆ هەڵ بەستی خۆیان روحەکەیان برد ﴿وَٱخْتَلَفُوا۟﴾ لە اصول، لە فروع، لە آمال و أفکار ﴿مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ لەپاش ئەوەی کە (بيّنات)یان بۆ هات چ ئایاتی کتابی منزل، چ ئایاتی تاریخی عالەم. وەك شاعیر ئەڵێ:

دولت همه زاتفاق خیزد
بی دولتی از نفاق خیزد

سەعدی ئەڵێ:

پشه چو پر شد بزند فیلرا
با همه تندی و صلابت که أوست
مورچەگانرا چو بوو إتفاق
شیر ژیانرا بدرانند پوست

﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ١٠٥﴾ نایێتە حەد و حیساب و تەقریر و تەحریر کەی؟ ﴿يَوۡمَ تَبۡيَضُّ وُجُوهٞ وَتَسۡوَدُّ وُجُوهٞۚ﴾ ڕۆژێ کە وجوهێ سپی ئەبێ و وجوهێ ڕەش ئەبێ، ڕووی سپی و ڕووی ڕەش ئەوێ ڕۆژێ بەدەر ئەکەوێ، ڕووڕەشەکان عەزابی گەورە پڕ لە ئەندۆەو حەسرەت و خەجاڵەت و نەدامەت ئەو ڕۆژە ئەچێژن. ئەمڕۆ کە قەومێ نارێك مغلوبن ڕوو ڕەشن إحتمالی هەیە لە بێعاری ئەلەمی شەرمەساری نەچێژن وەك کەسێ بەنج کرابێ پارچەپارچە ئەکرێ ئاگای لەخۆی نی یە، وە إلاّ ڕووڕەش و ڕووسپی ئەمڕۆ دیارە. ئێمە دیمان و ئەیان بینین عالەمی ئیسلامیەت لە چ عظمت و شکۆەو سەربڵندی ڕوویان لە مەسەڕەتی زەفەر وەك ئافتابی عالەم تاب ئەدرەوشا، سەبەب بە إختلاف چییان لێ هات، سەرشۆڕ، ڕەنگ تەڵخ، چاوحیز، ژێردەست، ئەسیر، زبان درێژی دەست کورت.

﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡوَدَّتۡ وُجُوهُهُمۡ أَكَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ﴾ تسدیقی پێغەمبەرانتان کرد کە خلاف و تەفرەقە خراپە. بۆ کردتان؟ ئایا کفرتان کرد؟ ئینکاری ڕاستی ی قسەی ئەوانتان کرد؟ یا هەر لەسەر مەیلی زەمانی کفر ڕۆیشتن؟ ئەدی ئیمانتان ئەوەندە نەبوو بتان گێڕێتەوەو لە مەیلی کافری پاکتان بکا. ئەی ئەهلی ئیمان ئێوە نەکەن وەکو ئەوان ڕووی خۆتان ڕەش بکەن، پێغەمبەری ئێوە قاندی گرۆهی یە (غُرّ)ن یەعنی بە نەوچەوانی سپی سەربڵند (محجّلن) یەعنی دەست و پێ خاوێن و پاك، ثابت قەدەم، دەست بە حەبلی خوا.

﴿فَذُوقُواْ ٱلۡعَذَابَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ١٠٦﴾ بچێژن ئەو عەزابە عظیمە ألیمە سەبەب بە کفرتان بە ئایاتی خوا، بەقەولی رەسولتان بڕوا نەکرد، دوای هەواو هەوەس کەوتن، تیاچوون، زەرەرتان کرد، ﴿وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱبۡيَضَّتۡ وُجُوهُهُمۡ﴾ ئەوانەی بە ئیتتیفاق و ئیتتیحاد لەدنیا ڕوویان گەش بوو پڕ ئاوی سروور بوو، نەشئەی زەفەر لەرووی موبارەکیان بریقەی ئەدا لەڕۆژی قیامەت بەڕووی سپی و سەری بلند ﴿فَفِي رَحۡمَةِ ٱللَّهِ﴾ بلێن ئەو رەحمەتە چی یە؟ لەبەر ظرفیّتی (فی) ئەڵێن بەهەشتە. ئەگەر لەبەر تەنگ ظرفی نەبێ ئەڵێم لە رەحمەتێ وەهان کە ((وسعت كل شيء)) احاطەی بە هەموو شت داوە.

﴿هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ١٠٧﴾ قەت لێیان قطع نابێ ﴿تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ﴾ بەڕاستی ﴿نَتۡلُوهَا عَلَيۡكَ بِٱلۡحَقِّ﴾ بە صدق و صریح قابلی تەبدیل و تەئویل و تەحریف و تەجەووز و مساهەلەو موبالەغە نی یە، ڕاست و دروستە، عەدل و هەموارە ﴿وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلۡمٗا لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٨﴾ أدنی أدنای لە زوڵم، ئەگەر لە کەلامیدا نەوعە مساهەلەیێ بنوێنێ چ بۆ إفراط چ بۆ تفریط بە زوڵمی ئەزانێ، ئەویش ناکا نە دەربارەی ئێوە بۆ کەس خودا مەقسەدی زوڵم ناکا، خەڵکی زوڵم لەخۆیان ئەکەن بۆ منافعی خۆشیان بەقسەی خوا ناکەن.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ﴾ هەمووی ئی ئەوە، بۆ زوڵم بکا!؟ زوڵم کەی بکا؟ ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ١٠٩﴾ بۆ ئەمر بەجێ نامێنن؟ لە عەزابی ناترسێن بەئومێدی شەفاعەتی آباء و آلهە و رۆساتان؟ ئەی خاك بە دەمەن!

﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ أُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ﴾ ئێوە چاترین ئوممەتێ بوون بەدەرخران بۆ عالەمی بەشەری بۆ ئیرشادیان. هەموو قەوم سیاسی و دینی کە ظهور ئەکا بەناوی چاکە و نەجاتی ئومەم ئیرشادیان هەڵ ئەستێ تا بەدرۆو دەلەسە ئیشی خۆی ئەبینێ، گەزیی و جاوی چی؟! آمالی پیسی دەرئەکەوێ کە

غەیری استیلاو استیعباد چی تر مقصود نی یە، تەئریخی عالەم بۆ صدقی ئەو قەولە شاهیدە، جێی ئینکار نی یە، ئێوە ئەی ئەسحابی گرین رەسولی موجتەبای وانەبوون صرف مەقصودتان ئیرشادی عیباد بوو لە جەهالەت و ئەسارەتیان نەجات بدەن ﴿تَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ﴾ ئەمر ئەکەن بە هەرچی چاك بێ ﴿وَتَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ نەهی ئەکەن لە هەرچی خراپ بێ، زێرا منکر و معروف لای ئەوان معروف بوو، إختلافی مەزاهیب نەبوو. ناشکوری نەبێ إختلافی مەزاهیب معروف و منکریشی تێك دا (خاصة) إختلاف لە حوسن و قوبحی عەقلی. عەقلێ و نەقلێ مشەووەش کرد.

﴿وَتُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِۗ﴾ ئیمانی بە قووەت و پاك و خاوێنیتان هەیە بە ذاتی واحدی واجب الوجود بێ شریك لە صفات و أفعال، مال الملك، حی و قیوم، مەلیکی رۆژی جەزا، پەروەردگاری عالەم، ئیتاعەی ئەوامری ئەکەن، اجتناب لە منهیاتی ئەکەن. ﴿وَلَوۡ ءَامَنَ أَهۡلُ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ بەو جۆرە ئیمانە ﴿لَكَانَ خَيۡرٗا﴾ چاك دەبوو، یا چاتر دەبوو ﴿لَّهُم﴾ بۆ ئەوان، زەرەریان نەدەکرد، ڕاستیان لەقیس نەدەچوو، بەڵکو گەلێ گەورەتر ئەبوون، لەسایەی ئیمان بە خاتم الرسل ئیمانیان بە حەزرەتی موساو عیسا و سائری پێغەمبەران ئەبووە ئیمانی صحیح. جێ و جاه و موڵك و ماڵی خۆیان بۆخۆیان ئەبوو زوڵمیان لێ نەدەکرا ﴿مِّنۡهُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ﴾، بەڵام معدود وەك (عبدالله بن سلام) هەزار هەزار(رضواني خوای لێ بێ) ﴿وَأَكۡثَرُهُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ١١٠﴾ هەزار هەزار لعن لەو فاسقانە بێ کە تەفرەقە ئەخەنە ناو عیبادەتی خوا، ڕێیان لێ تێك ئەدەن، گومڕاهیان ئەکەن. ﴿لَن يَضُرُّوكُمۡ﴾ ئەو فاسقانەی بێ ئیمان زەرەر بەئێوە نادەن و ناگەیێنن ﴿إِلَّآ أَذٗىۖ﴾ ئیللا زەرەرێکی کەم ﴿وَإِن يُقَٰتِلُوكُمۡ يُوَلُّوكُمُ ٱلۡأَدۡبَارَ﴾ ئەگەر شەڕتان لەگەڵ بکەن پشتتان تێ ئەکەن، هەڵ دێن.

﴿ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾﴾ پاش هەزیمەت لەکەس یاردم نادرێن. بە حەلیفەکانیان پشت نەبەستن ﴿ضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلذِّلَّةُ﴾ خەیمەی زیللەتیان لەسەر هەڵ دراوە کەس لای تێ شکاوی نی یە، ﴿أَيۡنَ مَا ثُقِفُوٓاْ﴾ لەهەر کوێ إصابە کران لە تەرەف ئێوە لەجیهەت دۆستانیان ﴿إِلَّا بِحَبۡلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبۡلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ یەعنی مادام لەسەر حاڵی ئێستایان بن لە فسق و خروج لە عەهد و میثاق کەس إعتمادیان ناداتە سەر، لەهەموو لایێ رەزیل ئەبن، ئەگەر دەست لەو لەئامەتە هەلگرن دەرئەچن، کەسێ عیززەتی نەفسی نەبێ لای خواو عیبادی خوا عیززەتی نابێ، ئەوی بە شەرەف بێ حفظی عەهد بکا شەرەف و حورمەتی ئەبێ. ﴿وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ خۆیان کردوەتە شایانی غضبی خواوەندی رەحمان قەت تمسك بە حبلی خوا ئەکەن؟ ﴿وَضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَسۡكَنَةُۚ﴾ ذیللەت و ضعفیان لەسەر هەڵدراوە. ئەوە ئی ئەمڕۆ نی یە لە أسلافیان بە ئیرث ماوەتەوە بۆیان.

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَانُواْ يَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ﴾ عەقلی و نەقلی ﴿وَيَقۡتُلُونَ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقٍّۚ﴾ قەتلی مادی و مەعنەوی (علة العلة) چی یە؟ ﴿ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ﴿١١٢﴾﴾ داب و پیشەی ئەوان عصیان و تەجاوز لە حەددە، وازی لێ ناهێنن، بۆ حەق نەرم نابن ئەوانن نەرمە حیز و رەق. ﴿لَيۡسُواْ سَوَآءٗۗ﴾ هەموو ئەهلی کتاب وەك یەك نین، ذاتاً فەرموی مطیعیشیان هەن، فاسقیشیان هەن ﴿مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ هەیە لە ئەهلی کتاب جوو و دیان، ﴿أُمَّةٞ قَآئِمَةٞ﴾ ئوممەتێ لەسەر رێی ڕاست ثابت قدم ﴿يَتۡلُونَ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيۡلِ﴾ ئایاتی خوا بە زەریفی، بە تدبّر و تفکر و تأمل ئەخوێننەوە لە ئەجزای شەو ﴿وَهُمۡ يَسۡجُدُونَ ﴿١١٣﴾﴾ لە عیبادەتدا سوجدە ئەبەن ذاتاً عیبادەتی بێ سوجدە روحی

تیا نی یە، بۆیە لە (حدیث) ئەفەرموێ ((عەبد لە سوجدە لەهەموو وەقتێ نزیکترە لە خوا)).

﴿ يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ ﴾ ئیمانی صحیح ﴿وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ﴾ کە ((لاَ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ)) عەزابی بۆگوناهکار ألیمە دوور و درێژە ﴿وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ لە چەکبردە چەکبردەی أشاعرەو معتزلیان دوور، ئەزانن چاك چی یە ئەمری پێ ئەکەن، ئەزانن خراپ چی یە نەهی لێ ئەکەن، خۆیان لە فکر ناکەن. ﴿وَيُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِ﴾ لەناو خێران دا مسارعە ئەکەن بەخێرایی لەخێرێ بۆ خێرێ ئەچن. هیچ خێرێك لە وسائل و مقاصد لەقیس خۆیان نادەن ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ١١٤﴾ ئەوانە لە زومرەی پیاوچاکانن لای خواو ئەهلی ئیمان.

ئەی گرۆهی پیاوچاك و خێرەومەندان ﴿ وَمَا يَفۡعَلُواْ﴾ خوا خطابتان لەگەڵ ئەکا ئەفەرموێ ئەوی بیکەن ﴿مِنۡ خَيۡرٖ﴾ گەورەو گچکە خاصە، عامە، قلبی، قالبی ﴿فَلَن يُكۡفَرُوهُۗ﴾ لێتان بزر ناکرێ، فائدەی ئەبینن، ثمرەی ئەچێنن. إشادە بۆ إخلاصیان بە ئەوەندە إکتفا ئەکا. ﴿وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِٱلۡمُتَّقِينَ ١١٥﴾ خۆی ئەزانێ چ نەوعە کەرەمێکیان لەگەڵ ئەکاو لای خوا هەر تەقوا حسابە ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ بێ ئیمان و بێ تەقوا ﴿لَن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۖ﴾ کەڵکیان ناگرێ بێ فائدە ئەچێ. ماڵێك لەرێی خوا سەرف نەکرێ پووچە، ئەولادێ بەئیمان و تەقواو تەربیە نەبێ هیچە. ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ﴾ خاوەندی ئاگرن ﴿هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ١١٦﴾ نە دەر دەچن نە ڕویان دەردەچێ، فدیە نی یە، شەفاعەت نی یە.

﴿مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾ لەڕێی شەهوات و فیتنە و فەساد ﴿كَمَثَلِ رِيحٖ فِيهَا صِرٌّ﴾ وەکو مەسەلی بایەکی سەرمایی بە شیددەتی تیا بێ (بای وەیشووم) ﴿أَصَابَتۡ حَرۡثَ قَوۡمٖ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ﴾ لە زراعەتی قەومێ بدا، کە زوڵمیان لەخۆیان کردبێ مەزرەعەکەیان خزمەت نەکردبێ، بە قووەت نەبێ، کە مقاومەی سەرما بکا ﴿فَأَهۡلَكَتۡهُۚ﴾ بەجاری سەرما بیبا، بەهیلاکی بدا، هیچی نەهێڵێ، ئەو قەومە ئەوی سەرفیان کرد خۆیانی پێ بەهیلاك چوون ﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ﴾ جەنابی حەق زوڵمی لەوان نەکردیە ﴿وَلَٰكِنۡ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ١١٧﴾ بەڵام خۆیان زوڵمیان لەخۆیان ئەکرد. دەوامیان لەسەر ئەم حاڵە بوو. لە تتبعی کلامی بلیغ ئەزانین ئەو کەلیمە ئەگەر بچتە سەر فعل بە تخفیفی نون ئەخوێندرێتەوە، ئەگەر داخلی سەر إسم ببێ بە شەددە. لێرە خوێندنەوەی بە شەددە زۆر خۆش نی یە لە زەوق.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ بِطَانَةٗ﴾ کەس مەگرن بەدۆست و مەحرەمی ئەسرار بێ پەروا بێتە ماڵتان مداخلەی ئیش و کارتان بکا ﴿مِّن دُونِكُمۡ﴾ لە غەیری خۆتان لازمە لە اجانب زۆر بەر حەزەر بن (خاصة) ئەو مەلایانەی أجانب کە موسڵمان ئەبن تا تەجرەبەی أطواریان نەکەن لێیان ئەمین مەبن چ رۆم چ ئێرانی، کوردی ئەڵێ: ((دۆی ئازمودە لە ماستی نا ئازمودە چاکترە)) من نایێتە دڵم مەلایێك لە دینێك بۆ دینێ انتقال بکا لە غەلّ و غەشی دینی پێشوو قاڵ ببێتەوە ((الاّ بعد حین)) ذاتا تەفرەقەی کلّی میللەت لەوانە پەیابوو، ئەوانی هەم دین و هەم عنصری ئێوە نین. ﴿لَا يَأۡلُونَكُمۡ خَبَالٗا﴾ قسوور ناکەن لە حەق ئێوە. مەنعی نقصان و هیلاك و مشەققەت و کول بوون ناکەن، سەعی ئەکەن لە نقصتان بە هەموو مەعنای (خبال) سمی قاتلن، کێم و خوزاوکن، أعضا بە خۆرك ئەدەن عەقڵتان لێ ئەگۆڕن، لەو إفساداتە قووەتی

خۆیان سەرف ئەکەن ﴿وَدُّواْ مَا عَنِتُّمۡ﴾ مشەققەت و زەرەری ئێوە ئەجوبێنن پێیان خۆشە، ئێوە کەمێ انتباهتان هەبێ تێیان ئەگەن، هەرچەندی سیاسی بن خۆیان ناگرن، قسەی وایان لەزاری دەردەپەڕێ کە ما في الضمیریان بزاندرێ ﴿قَدۡ بَدَتِ ٱلۡبَغۡضَآءُ﴾ رق و قینتان لەئێوە بە حەققەت ئاشکرا بووە ﴿مِنۡ أَفۡوَٰهِهِمۡ﴾ لە زاریان ﴿وَمَا تُخۡفِي صُدُورُهُمۡ أَكۡبَرُۚ﴾ ئەو بغض و عەداوەت و رقەی کە سنگیان بزری ئەکا یەعنی لەناو دڵیان دایە گەلێ گەورەترو بەقووەت تر و بەشیددەت ترە ﴿قَدۡ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۖ﴾ طبیعي طبقاتی ئەهلی ئیمان لە فەراسەت وەك یەك نین تا هەمووتان بزانن لە علاماتی حب و بغض بەفیکر مافی الضمیری منافقان و سیاسیان و رؤسای دینان بزانن ﴿إِن كُنتُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿١١٨﴾﴾، بەلام أدنی عەداوەت لەگەڵ یەك عەقڵ تێك ئەدا وەك منداڵ دوای دوشمن ئەکەون، پەلاتقەو چاپلووسیی ئەو ئەو منافقانە هۆش ناهێڵێ و ئەگەر دڵیان بدەنێ، محبەتیان بێننە ناو دڵتان العیاذ بالله بەجارێ شێت ئەبن.

﴿هَٰٓأَنتُمۡ أُوْلَآءِ﴾ ئاگاداربن ئێوە ئەوەن ﴿تُحِبُّونَهُمۡ وَلَا يُحِبُّونَكُمۡ﴾ ئەوانتان خۆش ئەوێ، ئەوان ئێوەیان خۆش ناوێ ﴿وَتُؤۡمِنُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ﴾ ئیمانتان هێناوە بە کُتُبی خوای ﴿كُلِّهِۦ﴾ هەموو بڕوا ئەکەم کە هەمووی لای خواوەیە، ئەوانی کتێبیان بۆ هاتیە پێغەمبەری خوان فەرقیان ناکەن، لەگەڵ پێغەمبەری خۆتان. ئەوان ئیمانیان بە پێغەمبەری ئێوە نی یە، سەعی لە إبطالي دینی ئەکەن، دەسەلاتیان هەبێ ئەی کوژن، ئێوە لەدین وەرئەگێڕن، ﴿وَإِذَا لَقُوكُمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا﴾ کە تووشتان ئەبن ئەلێن ئیمانمان هێنایە ﴿وَإِذَا خَلَوۡاْ﴾ کە خۆبەخۆیی ئەکەونە خلوەت ئاگاتان لێیان نابێ ﴿عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ مِنَ ٱلۡغَيۡظِۚ﴾ ئەنگوستی خۆیان ئەگەزن لەرقی ئێوە، لە عەیبی ئێوە، الآنیش ئەو

حاڵە جاری یە، دیومە کەسێ روبەرووی کەسی پەلاتیقەی کردی یە، خۆی بەدۆست نواندی یە، کە پشتی کردیتەوە ئەنگوستی خۆی بەددان گەستی یە، بەچاوی رق تەماشای کردی یە، سەری لێ بادایە، ئاخ و ئۆخی هەڵکێشایە، ﴿قُلۡ مُوتُواْ بِغَيۡظِكُمۡۗ﴾ بفەرموو بمرن بە دەردی رقی خۆتان، شەق ببەن، تورەم بکەن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ١١٩﴾ خوا ئەوەی لەدڵان دایە ئەیزانێ، ئاگادارمانە، شوکر ئێمەیش عاقڵین بە (علایم) ئێوەو غەیری ئێوە ئەناسین، بڕواتان پێ ناکەین، بە تەزویراتی ئێوە هەڵ ناخەڵەتێین و جەنابی علام الغیوب جزای ئێوە ئەدا ﴿إِن تَمۡسَسۡكُمۡ حَسَنَةٞ﴾ ئەگەر چاکەیێ، نیعمەتێ بۆ ئێوە بێ پێتانەوە بنووسێ وەك إتحاد و ئولفەت و موحبەت بە سەرکەوتن ﴿تَسُؤۡهُمۡ﴾ عاجزیان ئەکا ﴿وَإِن تُصِبۡكُمۡ سَيِّئَةٞ﴾ ئەگەر خراپەیێ، نیعمەتێ إصابەی ئێوە بکا ﴿يَفۡرَحُواْ بِهَاۖ﴾ لەو إصابەیە کەیف خۆش و مەسرور ئەبن ﴿وَإِن تَصۡبِرُواْ﴾ خۆ بگرن، لە حەق پێ لە نەفسی خۆتان بنێن، قینتان لەگەڵ یەك نەبێ ﴿وَتَتَّقُواْ﴾ خۆتانیان لێ بپارێزن، ئاگادارین، ﴿لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـًٔاۗ﴾ حیلەو فیڵی ئەوان هیچ زەرەر بەئێوە ناگەیێنێ ﴿إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطٞ ١٢٠﴾ بەعەمەلی هەردوو لایان بە عیلم دەورەی داوە، هیچی لێ ناشاردرێتەوەو هیچ لاتان لەدەست قودرەتی ئەو دەرناچن.

قرائەتی (یا) و (تا) هەردووك لێرە رێکە، ئەگەر مومکین با بە یەك ئەدا ئەکرا، عیلم و قودرەتی پەروەردگار بە زەمان تەقیید ناکرێ لەو زەمانە زیاتر نەبی، بەڵام بعضاً بۆ بەیانی إحاطة بە جوزئیات زەمانێکی خاص ذیکر ئەکری بە مناسبەی مەقام. ﴿وَإِذۡ غَدَوۡتَ﴾ یادی ئەو وەقتەکە سبەینە دەرچووی ﴿مِنۡ أَهۡلِكَ﴾ لەلای ئەهل و ماڵی خۆت، ئەفەرموون لە حوجرەی عائشە بوو

﴿تُبَوِّئُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ مَقَٰعِدَ لِلۡقِتَالِۗ﴾ موسڵمانت دادەمەزراندن لەجێگای شەڕ، کوێندەری باشە بۆ پیادە لە تەپە وەردە، کێندەرێ چاکە بۆ سوارە بەگوێرەی إجابیاتی فەننی حەربی ئەو زەمان ﴿وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ١٢١﴾ چیتان ئەگوت ئەی بیست، چیتان ئەکرد ئەیزانی. ﴿إِذۡ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمۡ﴾ ئەو وەقتە کە قەسدیان کرد دوو تایەفە لەخۆتان، هەردووك موسڵمان ﴿أَن تَفۡشَلَا﴾ بترسن بێهێز بن لە محارەبەی (ئوحد) کە قەرار درا بچنە دەر لەشاری، مخالفی رەئی (عبدالله بن أبی سلول) لەبەر ئەوە موافەقەی نەکرد، لە لەشکر جودا بووەوە، بەقیەی لەشکر ترسیان پێ گەیشت، خۆیان کەم قووەت دیت، خصوص مخالفە کەوتە بەین، منافقیش زۆر بوون لە کەید و خیانەتیان ئەترسان، دیارە لەو (همّة) معذور بووین، خوا لۆمەیان ناکا، تەشجیعیان ئەفەرموێ ﴿وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَاۗ﴾ ناصریانە، دڵ بەخوا ببەستن، بە مخالفەی منافقان بێهێز نەبن، نەترسن، ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١٢٢﴾ ئەزانن کە ((كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰه)) ئێوە مەعنای (توکل) چاکتر ئەزانن لە مەلایانی سەر کاغەز و منزەوی بێ تەجاریب. ئێوە لە بقیەی لەشکری طالوت کەمتر نین، دوعای نصرەت بکەن، (ربّنا ثابت قەدەممان بکەی، سەبرمان بەسەردا برژێنی).

﴿وَلَقَدۡ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدۡرٖ وَأَنتُمۡ أَذِلَّةٞۖ﴾ لە حەربی بەدر خوا ئێوەی یاردی دا، غالب و مطفر بوون، ئەو وەقت ئێوە بێ دەسەڵات بوون، جەمعی کەم بوون، (أذلة) جمع القلەی ذلیلە. حقاً قورئانی کەریم کتابی حەکیمە، هەمووی هیدایەت و (عیبەر) و موعظەیە، تەماشا کەن ئەهلی ئینصاف وقایعی زەمانی صاحب وەحی بە حیکایەت ناهێنێ لە مەوقیعی مناسب رۆحی واقیعە ذیکر ئەفەرموێ نەوەك شاهنامە و کُتُبی منجسە و قەجج و بەجج بێنێ و بڵێ ئەوە

وەحی ی ئیلاهی یە. آلهي بشر بۆ وا بێ ئینصافانە بەناوی کتبی مقدسە مغرور بن بوفە ادنی کتابێ لە تأریخ چاتر لەکتبی مقدسە:

جای آنست کە خون موج زند در دل لعل

زین تغابن کە خزف میشکند بازارش

﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ خۆ بپارێزن، إعتماد بدەنە سەر خوا، ترس بەدڵ مەدەن ﴿لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ١٢٣﴾ لەسەر عاقبەتی سەبر و تحمّل و توکّل ﴿إِذۡ تَقُولُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ بۆ تقویە و تەشجیعیان و ئەهمیەت نەدان بە انحرافی منافقان ﴿أَلَن يَكۡفِيَكُمۡ أَن يُمِدَّكُمۡ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُنزَلِينَ ١٢٤﴾ ئایا کفایەتی ئێوە ناکا، بەستان نی یە لە عنایەتی ئیلاهی کە إعانەتان بدا تەقویەتان بکا بە سێ هەزار مەلائیکەت بنێردرێنە سەر دوشمنتان (کأنە)ئەوانە بەپیادەیی بێن. خوا ئەفەرموێ ﴿بَلَىٰٓۚ﴾ ئەوە کافی یە ئەمما زێتریش هەیە ﴿إِن تَصۡبِرُواْ﴾ ثابت قەدەم بن ﴿وَتَتَّقُواْ﴾ لە مخالفە، لە ترس و بێهێزی ئەگەر قووەتی قەلبی خۆیان محافظة بکەن ﴿وَيَأۡتُوكُم مِّن فَوۡرِهِمۡ هَٰذَا﴾ بێن بۆ ئێوە بۆ سەر دوشمنەکانتان لەو ئانەدا یا لە حاڵی فەورانی ئەو قین و بغضێ کە هەیانە ﴿يُمۡدِدۡكُمۡ رَبُّكُم بِخَمۡسَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ﴾ بەقەدەر أرکانی لەشکری عەرەب مقدمە و قلب و جناحین و کەمین گا ﴿مُسَوِّمِينَ ١٢٥﴾ وولاخی خۆیان بەرەڵلا کەن، جڵەویان باوێنە سەر ملان. جڵەو رێز بێنە مەیدان، صەفیان بدرن تا قەلب گاهیان رانەوەستن ﴿وَمَا جَعَلَهُ ٱللَّهُ﴾ وەعدی بەناردنی مەلائیکە نەدا، نەکرد ﴿إِلَّا بُشۡرَىٰ لَكُمۡ﴾ بەشارەت بۆ ئێوە بە نەسرەت و غەلەبە، مقصد لە ئیمداد نصرەتە، خوا وەعدی نصرەتی بەئێوە داوە (لاشك) ئەبێ، بەڵام خوا حەز ئەکا بە قووەت و سەعی و اتحادی خۆتان موەفقتان بکا ئەمە خۆیەتی، نە انتظاری ئیمداد لە لاڕا بکەن، خصوص لە روحانیانی غەیبی

ئەمە زۆر خراپە، جوولەکەیی یە قووەتی قەلبیان لە تابووت وەرئەگرت ئاخری کەوتنە قەبری زیللەت. ئەمما ئێمە لە جولەکەکانمان تێ پەڕاند، جەهالەتی موسڵمانان بەسایەی ئیمان بە کەرامەت گەیشتە دەرەجەیی لایان وابوو تۆپی (کەل)ی بەغدا خۆی ئەچێتە شەڕ، خۆی خۆی ئاگر ئەدا لەشکری دوشمن ئەشکێنێ. (ماشاء الله) لە کەراماتی حەزرەتی شێخ.

﴿وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦ﴾ هێشتا حسیاتی قووەتی مادده لەسەر ئێوە هەیە بۆیە جەنابی حەق ئیمدادی خۆی تصور کرد بە ناردنی مەلائیکەت بە عەدەدی زۆر، سوارەو پیادە ﴿وَمَا ٱلنَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ﴾ بە قووەتی ئیمان هەم دڵی صبر و متانەت و صلابت ئەوانەن مەلائیکەتی ڕاستی، ئەو روحانیەت و معنویاتە ئەبێتە وەصفی ذاتی نەفسی بۆ ئێوە لەشکری حازر و ئامادەیە ئەمە نەبێ ئیمدادی خارجی کەڵك ناگرێ! نابینن خوا ئەوەی کردە شەرت بۆ ناردنی مەلائیکەت.

(إن) شەرطی حقیقی و فطرییە: بەس ئێوە إعتمادتان لەسەر ئیمان و نەفسی خۆتان بێ بەو قووەتە ئەتوانن قووای مادی لەجێی خۆی سەرف بکەن، آلاتی حەربی با بگاتە نهایەتی قووەت و مەتانەت و شیددەت و سورعەت کە کەسێ نەبێ بە عیلم و فەن أستعمالی بکا هیچ نی یە زێدە بارگرانی یە.

﴿ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ١٢٦﴾ بە قووەت و حیکمەتی خۆی تەسخیری قووای تەبیعەتی کردی یە، عیززەتی بێ حیکمەت ئیش تێکدەدا. قووەت نەکەوێتە ژێر إنتظامي عیلم وەك سێڵاو دنیا وێران ئەکا إستفادەی لێ ناکرێ، بە عیززەت و حیکمەتی خۆی غالبتان ئەکا بە عەلەبەیی نافع بۆ عیباد. ئێوە (خير الأمة)ن ئەبێ حەربیشتان بۆ نەفعی عالەم بێ و محقق بزانن عاقیبەت بۆ ئێوەیە لەسەر دوشمن غالب ئەبن. خوا ئەیان کا بە چوار قسم. اساساً دوو قسمن، قسمێك

اصلاً راساً محارین لەگەڵ ئێوە، قسمێك لە تەرەفێ هاتووە إلتحاقی بە ئەوان کردووە هەریەك لە مغلوبی ئەبن بەدوو قسم، نصرەتی ئێوە بۆیێ یە.

﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓاْ﴾ تەرەفێ لەو کافرانە ببڕێ مستأصلیان بکا بە هیلاکیان بدا مەحوو نابوود ببن. ﴿أَوْ يَكْبِتَهُمْ﴾ یا لەعاردیان ئەدا رەزیلیان ئەکا، دڵیان دەردەدار ئەکا (کأنه) عیللەتی (کبد)یان تووشی ئەبێ قطعاً ناتوانن حەرب بکەن، ئەمە بۆ ملحقات ئاخری لە (بني نضير و بني قريظة) دەردەکەوێ. ﴿فَيَنقَلِبُواْ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾﴾ خەسارەت مەند، مەئیوس لە ئەمەل.

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ لەو ئەمرە حوکم عائدی ئێوە نی یە ئەمە دەبێتە تەحکیم هەرکەس بەحوکمی حەکەمی خۆیان رازی ئەبن. دوو قسمەکەی دی ﴿أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ موسڵمان ئەبن تۆبە ئەکەن خودای تەعالا لێیان خۆش ئەبێ با سەد جار شەڕیان لەگەڵ تۆ کردبێ ئەوە أعظمی مقصدی تووە زۆر پێ خۆشحاڵ ئەبێ.

﴿أَوْ يُعَذِّبَهُمْ﴾ ئەوانە ئیمان ناهێنن، تۆبە ناکەن، خوا عەزابیان ئەدا لەدنیاو لە قیامەت مستحقن. ﴿فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾﴾ واز ناهێنن لە زوڵم و تەجاووز لە حەد ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ کێ توانای مقابلەی هەیە تەغییری حوکمی بدا إعتراضی لێ بگرێ ﴿يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ﴾ با لە وەقتێك دا (ألدّ)ی دوشمنانی پێغەمبەر بووبێ ﴿وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ﴾ با لە ئەقرەبی ئەقاریبانی بێ، خوا لەبەر کەس کەسی خۆش ناوێ، لەبەر کەس رقی لە کەس نابێتەوە، ئەهلی تەقوای خۆش ئەوێ (ولو) بعد الكفر بێ، ئەهلی زوڵم و کفری خۆش ناوێ (ولو) بعد الايمان بێ ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾﴾ غوفران و رەحمەتی ئەو عامە دەرحەق (برّ) و فاجر شەرتە خۆیان مەحروم نەکەن. لێرە جێی نی یە بڵێن ((لَيْسَ لَكَ مِنْ الأَمْرِ شَيْءٌ)). ئەمە مەعلومە لە چەند ئایات زانانـدرا، لێ

خۆش بوون و عەزاب دان صرف ئیشی خوایە تەوەهومی شرکەت ناچێ، بەلام لەپێشوو إخبارێکی غەیبی تیابوو مع الاسف مفسرەکانیش نەیان زانی هەرکەس بیێ بەیانی ئەکا، رەملێکی لێ ئەهاوێ، پاش تأملی زۆر ئێمە بەو نەوعەمان بەیان کرد لله الحمد. مادام ئیمانتان کە حەزرەتی باری رەحمەتی عامە ئێوەش رەحم بکەن، خاصە بە ئەوانەی زراعەت و فەلاحەت ئەکەن مەجبور ئەبن قەرز بکەن، ئێوە بە قەرزی حەسەنە دەستیان بگرن، ئیشیان پێك بێنن.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأْكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً﴾ ئێوە وەك بەنی إسرائیلی چ بەهانەتان بە دەستەوە نیە، لە قورئان لە حدیث، ئەوا پێغەمبەر خۆی بەر حەیاتە چی واتان پێ نالێ (ولو بە تأویل و تحریف) کە دنیا بۆ ئێوەیە خەلکی حەقی نیە بەهەر جۆرێ مالتان بێتە دەست بۆتان حەلالەو هەم ناتوانن وەك زەمانی جاهلیەت بلێن ربیاش وەك بیعە مباحەو بە وەسوەسەی ئیبلیس نەخەلەتێن بلێن بۆ جهاد مالێ کۆ ئەکەینەوە سەرفی ئەکەین فی سبیل الله ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ لە ربیاو سوابقی ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾﴾ خۆتان بپارێزن لە أعمالی کافران تا نەچنە ناو ئاگرێ کە ئامادەکراوە بۆ کافران –من تشبه بقوم فهو منهم– ﴿وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ﴾ –من حیث هو رسوله– إطاعەی رەسول إطاعەی مرسله ﴿وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ﴾ مسابقە بکەن بۆ ئەسبابی لێ خۆش بوون، پێ خۆش بوون لە تەرەف خوای خۆتان ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ﴾ غار بدەن بۆ لای بەهەشتێ کە پانایی بەقەدەر پانایی ئاسمان و ئەرزە، تەنگ نی یە هەر جێی جوولەکەکانی تیا ببێتەوە یا ئیی دیانان. جێی هەموو عالەمی لێ ئەبێتەوە ئینسانی ئەوێ کە بۆی بچێ. یاخود ئەوەش مەزاتی قیمەتی ئاسمانان و ئەرزە وەك (ئەبو مسلم) ئەفەرموێ، حقیقە مەعنایی زۆر جوانە، ﴿أُعِدَّتْ

﴿لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾﴾ مومکینە موسڵمان بە مسامحەی دوو قرانان ئەو بەهەشتە قیمەتدارە چەنگ بکەوێ. ﴿ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ﴾ لە وەقتی کەیف خۆشی و عاجزی، هەرزانی و گرانی، سلم و حرب، ساغی و ناساغی، جحێڵی و پیری، شین و شایی ﴿وَٱلْكَـٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ﴾ سەورەو شیدەتی رقی خۆیان حەپس ئەکەن و ئەیبەستن بە قووەتی صبر و تحمل. ئەسڵی (کظم) بەستنی زارکی کوندەی پڕە ﴿وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ﴾ کە قودرەتیان بەسەر دوشمندا شکا عەفوی بکەن، قینیان لە زگ نەبێ، عەداوەتی آباء نەکەنە موجبی عەداوەتی خۆیان ، بەکفری سابق لەزەمانی ئیمان معاتبە و معاقبەیان نەکەن چۆن خوا عەفوویان ئەکا، ئەوانیش عەفوویان ئەکەن، سیئاتی زەمانی کفر بەدڵدا ناهێنن.

﴿وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾﴾ ئەگەر حەزئەکەن خوا خۆشی بوێن چاکە بکەن ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا۟ فَـٰحِشَةً﴾ جوێن بەکەسێك بدەن خراپەیی لەحەقی بکا ﴿أَوْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ﴾ یاخود زوڵمی لە حەق نەفسی خۆی کردبێ، تەربیەی چاکەی نەدابێ، فێری خووی خراپی کردبێ. لەخووی ناشیرین ﴿ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ﴾ یادی خودا ئەکەن، تفکر لە صفاتی مقدسەی خوداو جەلال و عظمتی ئەکەن.

﴿فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ﴾ تەلەبی مەحوو ستری گوناهی خۆیان ئەکەن، هەر نەوعێ بێ لەبەر خراپی و پیسی گوناه لەخۆ ئەزانن. هەر ئەو لە گوناه خۆش ئەبێ، ئەسەری لەدڵان نایێڵێ. ﴿وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ کەسێ وابزانێ غەیری خوا کەس عەفووی گوناهی پێ ئەکرێ گوناهکارێکە قابیلی عەفوو نییە.

﴿وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟﴾ جارێ کردیان نای کەن بە دوو جار ﴿وَهُمْ

﴿يَعۡلَمُونَ ۝١٣٥﴾ ئەزانن ئەوی كرووپانە گوناهە، نەك گوناه بەخێر بزانن ئەوانە قابیلی تۆبە نین، ئەوجا بەو عیلمە متأثر ئەبن تەركی گوناه ئەكەن، ﴿أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم﴾ ئەوانە جزاو پاداشتیان ﴿مَّغۡفِرَةٞ مِّن رَّبِّهِمۡ﴾ لە تەرەف خوا عەفو ئەكرێن ﴿وَجَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ﴾ گەلێ باغی كە لە ژێر دارەكانی جۆبار ئەڕوا ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ﴾ دەرناچن لەو بەهەشتانە ﴿وَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ ۝١٣٦﴾ بەهەشت ئەجری باشە بۆ ئەوانەی عەمەلی باش بكەن.

دیارە ئەوەی ئیشی پێ پێك بێ كەڵكی بگرێ خاصە لەو نەوعە وەقتە ئەو دوو نەوعە موسڵمانەن. ئەو فاسق و فاجر و مخّاش و لعّان و زنّا و ریباخۆر، لە غەزا هەڵاتوو نەجارێ نە دوو، نامطیعی قوماندان، قین لەزگ، ثقیل تۆبە بكا كە هیچ كەڵكی پێوە نەما لەحاڵی یەئس و بێهێزی باس ناكەین یا بۆچەكبردە چەكبردەی موعتەزیلەو ئەهلی سوننەت و جەماعەت بێ شەڕ و دەعوای لەسەر بكەن ئاگایان لە ئەسڵی دوشمنی دین و دنیا نەمێنێ، لاشك ئەو نەوعە گوناهكارانە زەرەریان بۆ هەیئەتی اجتماعی وەتەن لەكافران زیاترە، واجبە لەسەر موسوڵمانان إزالەیان بكەن یاخوا هەزار جار لێیان خۆش بێ، بیان خاتە أعلی علّیێن لە خزمەت شێخی (أشعری) و شێخی (ماتُریدی). ﴿قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِكُمۡ سُنَنٞ﴾ گەلێ قواعد تێ پەڕی لەپێش ئێوە، (ثابِت) و (مُقرّر) بوو، (أسباب)ی (غالبیّ) و (مغلوبی)، (دوام) و (انقراض)، (نجات) و (هلاك) بۆ (أهل)ی (عبَر) زاندرا، (أثر)ی (إیمان)ی بە (قوّەت) و بێ (قوەت) (معلوم) بوو ﴿فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ تەماشای (سیر)ی (أقوام)ی پێشی خۆتان بكەن ﴿فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ۝١٣٧﴾ (تفكّر) بكەن، بزانن (عاقبەت)ی ئەوانەی (تكذیب)ی پێغەمبەرانیان كردیە، چیان بەسەر هاتیە؟ (وكذا) ئەوانەی دەرگەی گوناهیان كردیتەوە، بەئومێدی (توبە) و (شفاعەت)، (رۆسا)ی (دین)

چۆن (إنتظام)یان تێك چوو؟! كارەكیان بەسەرهات، نە بەسەر (دیان)ان هات، نە بەسەر جوو ﴿هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ۝١٣٨﴾ (تقرّر)ی (سُنن) ئاشكرایە، بۆ هەموو كەس، (أمّا) هەموو كەس لە (روح)ی (وقایع) ئاگا وە گەلێ (حمل)ی ئەكەنە سەر (أمور)ی (غیبیّە)یە، كە (إكتساب)ی بۆ خەڵك ناكرێ، (أمّا) بۆ ئەوانەی (مُتّقی) بن، خۆ بپارێزن، بەچاوی (عبرەت) تەماشای (أحوال)ی (أمم) بكەن، چۆن (تشكّل)یان كرد؟ چۆن (غالب) بوون؟ (زیاد)یان كرد؟ چۆن راوەستان؟ لە (بَین)ی (ترقّی) و (تَدنّي)، چۆن پاش بلّندی ئەوی بوون؟ چۆن برانەوە؟ (قیامەت)یان لێرابوو، (سفیل) و سەرگەردان بوون، ئەبێتە (هدایەت) رێی راست ئەدۆزنەوە، (سلوك)ی ئەكەن، ئەی كەنە پەندی خۆیان، (كأنّە) (حوادثات)ی (زەمان)ە، (نصیحەت)یان ئەكا، ئەوانیش لەگوێی ئەگرن (عمل)ی پێ ئەكەن، لەسەر (تعالیٰ) و (عزّەت) (دوام)یان ئەبێ ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا﴾ بە (انحراف)ی (مُنافق)آن، بە شكستەیەكە بەسەرتان داهات ﴿وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ﴾ئێوە بە (هیمّەت) لەوە بلّندترن، كە بێهێز بن، غەمگین بن ﴿إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝١٣٩﴾ ئەگەر بە (حەقیقەت) (إیمان) دار بن، خۆتان بە (خوارق) و (ملائكە) هەڵنەخەڵەتێنن، شت بزانن، لەسەر (حالّ)ی (حقیقەت)ی خۆی ﴿إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ﴾ ئەگەر برینێ لەئێوە بگا، مەترسن، (مأیوس) و بێهێز و (عاجز) مەبن ﴿فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ﴾ ئەو (قوم)ی (معهود) كە لە (بدر) شكان، بریندار بوون، لە برینێ وەك برینی ئێوە، (مع هذا) (غیرەت)یان (زیاد) بوو، (حتّی لَذائذ)یان لەخۆ (حرام) كرد، تا (إنتقام)یان كردەوە، ئێوەش (علی الاقل) وابن با (وُجود)ی (وصف)ی (جهاد)ی ئێوە بۆ (إعلا)ی (دین)ی (حقّ)ە بۆ گوشادی رێی راستە ﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾ نە (ظفر) نە شكست، (خاصّ)ی (دەولەت)ێ، (ملّەت)ێ نیە، ئەو (أيّام) و (أوقات)ە، (جناب)ی (حق) ئەودەست و ئەم

دەستی پێ ئەکا، لە (بین)ی (إنسان)، (کافر)، (مؤمن)، (صالح)، (فاسق)، مەڵێن: "(مادام) (مسڵمان)ین، وە لە (خدمەت) (صاحب) (رسالەت)ین ئێمە هەر (غالب) ئەبین، (قط) (مغلوب) نابین." زۆر نەزیکە، پاش (فتح) و (ظفر)ی (بدر) ئەو (فکرە)یان بۆ پەیابوویێ، (ذاتاً) ئەو (نوع)ە خەیاڵاتە شکستی دا بە (مسڵمان)آن، (عبرەت)یان نەگرت، بەقسەی (خائن)آن فریتەبوون هەرچی بوو، دایانە (هیمّەت) و (کرامەت)، تا ئەوەمان بەسەرهات، کە (صحائف)ی (تأریخ)مان ڕەش بوو، ئەوەمان کرد، بۆ (نفع)ی ئێوە ﴿وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ (إمان)ی بەڕاستی لە (شدائد) بەدەر ئەکەوێ، خوا (قبل الوقوع) ئەزانێ، (لكن) بە (إمتحان) بۆ هەموو کەس بەدەرئەکەوێ، کە ئەوەبوە، بۆ (أقوام)ی رابردوو ﴿وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ﴾ (أُمنا) و (حُفّاظ) هەڵ بژێرێ، (إختیار)یان بکا، بۆ خۆی، ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾﴾ ئەوەی لە (إیمان)یش (تجاوز) بکا، خوا خۆشی ناوێ، چونکە لە (حقّەت)دا ئەبێتە بێ (إیمانی) ئەوەی لە (حد) تێپەڕێ، وەك ئەوەیە نەگاتە (حد) ﴿وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ قالیان بکاتەوە ﴿وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾﴾ ئەوانەی (ستر)ی (حق) ئەکەن، بەلاف و گەزاف خۆیان، لە (اقویا)ی (ملّەت)، (ملاذ)ی (أمّەت) پشت و پەناهی (دین) و (دەولەت)، خاوەنی (قُوّەت) و (قُدرەت) (صاحب)ی (هیمّەت) و (کرامەت)، مەردی مەیدان، شێری ژیان، شمشێری بوڕان، (حساب) ئەکەن، خوای (تعالی)ن (محو) و نابوودیان بکا لەساڵی بۆنباران، پێشی (واقعە) گەلێکم هاوارکرد، گوێیان نەدامێ. ئەیان گووت: (طیّارة) وەکو کۆلارەیە، (غایەت)ی جیقنەیەکی بەردایەوە، پاشان کە هات، یەك دوو بۆمبای بەردایەوە، تەق و شەق کەوتە ناو شار، (عالم) هاتە هەژان، ئەوانە بۆ کونان، وایان هەر ڕائەکرد، (بابانیم) تۆزی پێ ی نەدەشکاندن، کوردی ئەڵێ: "قسەی بەرناگردانێ لەکێ؟ تاوی بەرازی لەکێ؟!" ئایا ئێوە لەو (عبرەتە) نە(فکری)ن؟ ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن

تَدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ ﴾؟ یا واتان (حساب) کرد، دەچنە بەهەشتیّ، (سَلَّمهُ السَّلام)، ئایا ئەو (آیەت)ەی (سورە)ی (بقرە)تان لەیاد چوو؟ ﴿وَلَمَّا يَعۡلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ مِنكُمۡ ﴾ هێشتا خوا نەی زانیە، ئەوانەی (جهاد) و (سعی) و (غیرەت) کەشی ئەکەن، (تمیین) و (تفریق)ی نەکردیە، لەوانەی بیّ (سعی)ن، زۆر خۆیان ماندوو ناکەن، گورج ڕوو وەرئەگێڕن ﴿وَيَعۡلَمَ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٤٢﴾ ئەوانەی (صابر)ن، بیانزانیّ، زیرا بە (حرب)ێك ئاشکرا نابیّ، (تحمّل) و (رسوخ)ی (قدم)یان دەرناکەویّ ﴿وَلَقَدۡ كُنتُمۡ تَمَنَّوۡنَ ٱلۡمَوۡتَ ﴾ ئارەزووی مردنتان ئەکرد، ئەتان گووت: "خۆزیا کوژرابایین، وەکوو ئەوانەی لە (بدر) کوژران" ﴿مِن قَبۡلِ أَن تَلۡقَوۡهُ ﴾ لەپێش ئەوە کە تووشی بن، (أهوال) و (شدائد)ی (حرب)تان نەدیبوو. کە (حرب)ی (طرابلس)ی (غرب) دامەزرا، لە (بین)ی (دەولّەت)ی (عثمانی) و (إیطالیا)، گەلیّ کەس لیّرە خۆیان (قەید) ئەکرد خۆیان ئەخواردەوە، لە (حسرەت)ان (قصد)یان هەبوو، لە کۆیەوە بە یەك (غار) هەلّ کوتنە سەر (رۆما)، کە (حربی) (عومی) داکەوت، (أحوال)ی (حرب)یان دیت، چیان ئەکرد؟ چۆن لە چۆل و (صحرا)، لە لادیّیان، لە شاخان خۆیان ئەشاردەوە چەندیان (ڕشوەت) دەدایە، (جەندرمان)، کە تووشیان بوون، نەیان گرن، کە (ڕووس) هاتە (ڕەواندوز) گەلیّ سەرسپی بە (مەترەق) ڕۆیشتن بۆ سەر لەشکری (ڕووس)، کە (صعیقە)ی تۆپ و تەقەی تەقینەوەیان گویّ لیّ بوو هەرکەس وەکی ڕێوی کلکی بەناو گەلّانی شۆڕ بۆوە، هەلّاتن، هاتنەوە ﴿فَقَدۡ رَأَيۡتُمُوهُ ﴾ بە (مُوافقە)ی (تمنّا) و ئارەزوی خۆتان ﴿وَأَنتُمۡ تَنظُرُونَ ١٤٣﴾ چاوساغ و بیّ (علّەت)، بەچاوی خۆتان دیتتان، ئەدی بۆ هەلّاتن؟ چونکە (خبر)تان بیست، کە پێغەمبەر کوژراوە ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ﴾ (إنسان) بە (رسالەت) بە (ولایەت) بە خۆشەویستی لای خوای، لە (إنسان) ناشۆڕیّ،

(أحوال)ی (طبيعي) ناگۆڕێ، (شێخ) گوله تۆپ وەك تۆپه چەرمینی نان نانی ناگرێتەوه ئەمرێ وه (قابل)ه بکوژرێ ﴿قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ﴾ تێپەڕین لەپێش ئەوی چەند پێغەمبەر، (بعض)ێ به کوشتن، (بعض)ێ به مردن. لەو (آيات)ی رابردوو نەتان بیست؟ که خوا (عتاب)ی له جووله‌کەکان گرت، به (قتل)ی (أنبيا) یان ﴿أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ﴾؟ ئایا ئەگەر (وفات) بکا یا بکوژرێ، دەر(حال)ێ ئێوه ئەکشێنەوه؟ یا (غیرەت)تان (زیاد) ئەکا وه تۆڵەی ئەستێنن ﴿وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ﴾ ئەوەی بگەڕێتەوه لەسەر هەردووپاژنەی، بێ (توقّف) و (تردّد)، (مِن غيْرِ أنْ يُقدِّمَ رِجلاً ويؤَخِّر أُخرى) ﴿فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا﴾ هیچ (ضرر) بەخوا ناگەیەنێ، بەڵام زۆر بێ (غیرەتی) و بێ نمەکی یه، ئەو سەرداره نازداره بکوژرێ، خۆی هەڵێ وه (نجات)ی (نفس)ی خۆی بدا، ﴿وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾﴾ ئەوانەی ئەمەکدارو (وفا)دارن، پاش ئاغای خۆیان سەری خۆیان ناوێ، (روح)ی خۆیان بەخت ئەکەن خوا (جزا)یان ئەداتەوه ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ﴾ کەس نامرێ (إلاّ) به (إذن) و (رضى)ی خوای (من حيث الخلق والإيجاد)، هەموو کەس یەکسانه، بۆ کەس نیه، بێ (إذن)ی ئەو بمرێ، (إنسان) وەك (سائر)ی (حيوانات) (دائماً) (معرض)ی مردنه ﴿كِتَٰبًا مُّؤَجَّلًا﴾ (حيات)ی (كُلّ)ی (نفس)ێ له ئێوه یا (حيات)ی (دنيا)، (حيات)ێ (مقرّره)، (مؤجلة)، (محدوده) به (زەمان)ێ هەر ئەبڕێتەوه، با زۆریش درێژ بێ، هەزار ساڵ بژیه، (عاقبەت)ی هەر مردنه، (أمّا) وەك کوردی ئەڵێ: "کەم بژیه، کەڵ بژیه"، ژینی به (رذالەت) و (اسارەت) و (عُبوديەت)ی (عمرو) و (زيد)، چ خۆشیەکی تێدا نیه. ئەوانی (غیرەت) دارین، مردنی به (عزّەت) و (شرف)یان پێ خۆشتره له ژینی به (ذلّەت) و سووکایەتی ﴿وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا﴾ ئەوی (ثواب)ی

(دنیا)ی ئەوێ، کە ژینێ (دنائەت)ی ﴿نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا﴾ وەك کوردی ئەڵێ: "حیزی و سەلامەتی!" ﴿وَمَن يُرِدۡ ثَوَابَ ٱلۡأٓخِرَةِ﴾ ئەوی (ثواب) و (نعمەت)ی (قیامەت)ی بوێ ﴿نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَاۚ وَسَنَجۡزِي ٱلشَّٰكِرِينَ ١٤٥﴾ ئەگەر لە (دنیا)ش نەبێ، لە (قیامەت) ئێمە (جزا)ی (شاکر)آن، وەفاداران، (حُقوق) پەروەردان ئەدەین ﴿وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيّٖ﴾ چەند لە پێغەمبەرانی (عظام) (حرب)یان کردیە هیچیان، تەنها پێغەمبەری (سلم) نەبووین، ئەوی لەدەستی هاتبێ (حرب)ی کردوە، (حرب) (آخر الدّوا)یە وەك داغ کردن ﴿قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٞ﴾ (ظاهر) وایە (ربّانیّون) بۆ (رُؤسا)ی (دین) و (مُعلّم)ی (شرائع) بێ، (رِبّیّون) (علما)ی (حرب) بن، (جمع)ێ زۆر لە (رجال)ی (مُدرّب) و (مُجرّب)، (إیمان) بە (قُوّەت) لە (خدمەت) پێغەمبەری (عصر)ی خۆیان، (شەڕ)یان لەگەڵ دوژمن کردیە، بەسەریش کەوتوون، بەژێریش کەوتوون ﴿فَمَا وَهَنُواْ لِمَآ أَصَابَهُمۡ﴾ سست نەبوون، لەبەر ئەوەی تووشیان هاتووە ﴿وَمَا ضَعُفُواْ﴾ نە لە (إعتقاد نە لە (سعی) بۆ (نیل)ی (ظفر) و (أخذ)ی (إنتقام)، (فتور)یان نەبوە، وچانیان نەدایە ﴿وَمَا ٱسۡتَكَانُواْۗ﴾ سەرشۆڕیان نەکردوە، بۆ دوژمن، لە (حرکە)ی دلێرانە، نەکەوتوونە (سکون)ی ترسنۆکی، ئێوە لەوان کەمترن؟ نا ، ئێوە (خیر)ی (أمّەت)ن، (قوم)ێ بە (شرف) و (عزّەت)ی (نفس) و (غیرەت)ن ﴿وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٤٦﴾ (حَظ) ناکەن، خوا ئێوەی خۆش بوێ؟ ﴿وَمَا كَانَ قَوۡلَهُمۡ إِلَّآ أَن قَالُواْ﴾ لە (شِدّەت)ی (حرب) لەگەڵ دوژمنی (قوی)تر لەخۆیان گەلێ زۆرتر، قسە هیچ نەبوو، (إلاّ) ئەوە نەبێ ئەیان فەرموو: ﴿رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا﴾ لەگوناهمان خۆش بە ﴿وَإِسۡرَافَنَا فِيٓ أَمۡرِنَا﴾ لە (تجاوز)مان ببوورە، (شأن) و (حال)ێ (عمداً) ئەگەر لە سنوور چووبینە دەرێ، (عفو)مان بکە، لەو

(سعی)و کۆششە، خۆیان بە (مُقصّر) ئەزانی ﴿وَثَبِّتۡ أَقۡدَامَنَا﴾ روو بە رووی دوشمن، بە (قوّەت)ی (إیمان) راوەستاومان کە، دوو لاقمان راگیر کە، لەجێ نەچن ﴿وَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ١٤٧﴾ (ذاتاً) (اخر)ی (دُعا)ی ئێوە لە (آخر)ی (سُور)ی (سابقە) ئەو (نوع)ە بوو ﴿فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا﴾ خوای (تعالی) (أجر)ی (دنیا)ی پێ (کرم) کردن (غالب) بوون، (إستیلا)ی (دار) و (دیار)ی دوشمنیان کرد، ناوو ناوبانگیان دەرچوو، (مالّ)ێ زۆریان پێ برا ﴿وَحُسۡنَ ثَوَابِ ٱلۡأٓخِرَةِۗ﴾ (ثواب)ێکە، (ثواب)ی (دُنیا) لەسەر ئەو هەموو (قیمەت)ە، (نظر) بەوە (حُسن)ی نیە، (دائم)ە، (لاینقطع)ە، وە (ممکن)ە بڵێین: "ئەو (ثواب)ە (حسن)ە، لە (ثمرة)ی ئەو (ثواب)ی (دنیا)یە، (محصول)ی ئەو (تخمین) کرا، ئەوە (تقدیر)و (تصویر)ی (حُسن)ی ناکرێ، لام وایە ئەوە باشترە، چونکی (غلبە) لەسەر دوژمنی (دنیا) و (دین) (قیاس) لەهیچ (نعمەت) ناکرێ، (أمّا) ئەگەر (مُراد) پاتالّ و ماتالّ بێ، چی وا نیە بەجوان (حساب) بکرێ". ئەو (حُسن)ی (ثواب)ە، (جزا)ی (إحسان)یانە ﴿وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ١٤٨﴾ ئێوەش بەو جۆرە (إحسان) بکەن، تا خوا خۆشی بوێن. ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ ئەگەر (إطاعة)یان بکەن، بە (وسوسە)یان هەڵبخەڵەتێن ﴿يَرُدُّوكُمۡ عَلَىٰٓ أَعۡقَٰبِكُمۡ﴾ پاشەوپاش ئەتان گێڕنەوە، هەتا دێنەوە (أوّل)تان ﴿فَتَنقَلِبُواْ﴾ وەردەگەڕێن ﴿خَٰسِرِينَ ١٤٩﴾ (خێر)ی (دنیا) و (آخرەت)تان لەدەست دەڕوا ﴿بَلِ ٱللَّهُ مَوۡلَىٰكُمۡۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلنَّـٰصِرِينَ ١٥٠﴾ ئەو (کافر)انە (نصرەت)ی ئێوەیان پێ نادرێ، لە (أولیا) (حساب) نین، خوا (ولیّ) و (ناصر)ی ئێوەیە، ئەو چاترین (مُعین) و (ناصر)تانە (ذاتاً) خۆتان لە (اخر)ی (سُور)ی پێشی ووتتان: (أنتَ

مَوْلَاَنَا) (شُبه) مەکەن، (دُعا)تان (قبول)ە، (نصرەت) بۆ ئێوەیە ﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾ هەر (قوم)ێ بیەوێ (حَرب) بی، ئەبێ (غایەت)ەکی هەبێ ئەوەندەی (مقصود) بی، ئەوەندەی (میل)ی بە دڵ و (روح) لەگەڵ بێ، کە لە ئۆغری (نفس)و(نَفیس) (صرف) بکا، کە ئێستا (تعبیر)ی ئەدەنەوە، بە (مثل)ی (أعلی) و ئەو (غایەت)ە ئەبێ (غایە)ی هەموویان بێ، کە بە یەك (قوّەت) بۆ (تحصیل)ی تێ بکۆشن، (تفرقە)یان نەبی، (غایە)ی ئێوە (تحصیل)ی (رِضا)ی خودایە، بۆ (إعتلا)ی (بَشر) و ئازادی، لە (ذلّ)ی (عُبُودیّەت)ە، تا لەسەر ئەو (فکر)ە بن، (إختلاف)تان نابی، یەك (غایە) و یەك (حرکە) ئەبن، ئەوانی (کافر)ن، (مَثل)ی (أعلی)یان چیە؟ یەکە، دووە، هەزارە؟ (تحصیل)ی (رِضا)ی کێیە؟ بلّندکردنی کێیە؟ چونکی (آلە)یان (مختلفە)، (أفکار) و (آمال) و (غایە)شیان (مُتفرّقە)، (وەقت)ێ، کە دێ بەهۆش بێتەوە ئەڵێ: "ئەمە چی ئەکەین؟ بۆ کێی ئەکەین؟" ئەو (وەقت)ە (ایمان)یان بێ هێز ئەبی، (قوّەت)یان سست ئەبی، ترسی ئێوەیان پڕ دڵ دەبی، (جناب)ی (واحد)ی بێ (شریك) ترسیان ئەهاوێتە دڵی ﴿بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ شتەکیان کردیتە (شریك)ی خوای، کە بە (واسطە)ی وی هیچ (قوەت) (نازل) ناکاتە ناو دڵی ئەوان، بێ (رَیب) (مغلوب) ئەبن ﴿وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾﴾ ئاگری (حسرەت) و (خیبەت) لە (دنیا)، (نار)ی (جهنّم) لە (اخرەت)، نە (نُور)ی (مُقدّس) نە (مؤیّد)ی نە (روح القُدس) (نجات)یان نادا ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾ خوای (تعالی) (وعد)ی خۆی بۆ ئێوە گەیاندە جێ ﴿إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ﴾ ئەتان سووتاندن، وەك سەرد و سەرمایە، کە گیا بسووتێنێ، ئەوی (صرف)یان کرد، بۆ (هلاك)ی ئێوە، (إصابە)ی خۆیان بوو

﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ﴾ هەتا ئەو (وەقت)ەی كە ترسان ﴿وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ﴾ لە (أمر)ی (رَسول)، (دائر) بە (حِفظ)ی (مَوقِع) ﴿وَعَصَيۡتُم﴾ لە (تنازع) تێ پەڕی، (مُخالفە)تان كرد، بە (طماع)ی پاتاڵ ﴿مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ﴾ خوا ئەوەی پێتان خۆش بوو نیشانی دان، لەپاش ئەوە (مخالفە)تان كرد ﴿مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا﴾ (غرض)یان لە (حرب) تالانە، پاتاڵ بەدەست كەوتنە، ئەو (میل)ە (قران)یان نایەڵێ، تالووكە ئەكەن، زوو بەدەست كەوێ، ئاگایان لە (عاقبەت) نامێنێ ﴿وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ﴾ (مقصد)ی خودایە، چاوی لە (غنیمەت) نیە، تەماشای (نتیجە)ی حرب ئەكا، ﴿ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ﴾ پاش ئەو (مخالفە)یە ئێوەی لەوان وەرگێڕا، ڕووتان كردە تالان ﴿لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ﴾ تا (إمتحان)تان بكا، بزانێ دێنەوە سەرخۆ، پێش (فَوات)ی (فُرصەت) یەك ئەگرنەوە؟ ئەگەڕێنەوە (موقع)ێ بۆتان داندرابوو، یان نا؟ ئەمەش نەبوو، (فَكان ماكانَ) ﴿وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ﴾ زۆر (مُتندّم) بوون، خودا (عفو)ی كردن، (عبرەت)گیر بوون، بۆ جارێكیتر. ﴿وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٥٢﴾ وە (إلاّ) ئەو (مُخالفە) لەبەر (سُوء)ە (نتیجە)ی، ئەوە نەبوو كە (إغماض)ی لێ بكرێ، (قِیاس)ی لە (قَتل)یش نەدەكرا، أمّامُخالفە كە لە ڕووی (عِناد)و (شِقاق)ەوە نەبوو، طَمع فكری لێ تێك دان، وە (خیالّ)یان كرد شكستی دوژمن (قطعي)یە ﴿إِذۡ تُصۡعِدُونَ﴾ بۆ (إیمان) بە (فضل)ی (الهی) لە (حق) ئێوە، یادی ئەو (وەقت)ە بكەن، كە دووركەوتنەوە، وا هەلاتن و پەژارە بوون ﴿وَلَا تَلۡوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٖ﴾ لەسەر كەس ڕانەدەوەستان، ئاوڕتان لەكەس نەدەدایەوە، قەرسە هەڵێ، چارەسەرە، (بعض)ێك لە (أُحُد)یان خوێندوتەوە، زۆر جوانە، ئەوەندە ترسابوون، وا

هەڕاتان ئەکرد، پشت لە (موقع)ی (حرب)، لای (طرف)ی دوژمن، کە ئاوڕتان لە (أُحُد) کە (موقع)ی (شەڕ)ەکە بوو نەدایەوە ﴿وَٱلرَّسُولُ يَدۡعُوكُمۡ فِيٓ أُخۡرَىٰكُمۡ﴾ پێغەمبەر بانگی ئەکردن، لەدوای ئێوە، هەندە لێتان دوور نەبوو، گوێتان لەبانگی نەبێ، ئەی فەرموو: "(عباد)ی خوای بگەڕێنەوە بۆ لای من، وەرنەوە خۆتان بگرنەوە، (حملە)یە بۆ سەر دوژمن ببەنەوە". (خێر) کێ گوێی لێ یە، ﴿فَأَثَٰبَكُمۡ غَمَّۢا بِغَمّٖ﴾ (ثواب) و (أجر)ی ئەو کارە (خێر)ەی پێ گەیاندن، (غمّ)ی لەسەر (غمّ)ێ، (غمّ)ێ بە (سبب) (غمّ)ێ، (غمّ)ێکتان بۆ (مال) لەقیس چوون، (غمّ)ێ ئی شکست هاتنە سەر، (غەم)ەکتان دا بە دوژمن لە (بدر)، (غەم)تان بە (مُکافأت) وەرگرتەوە، خۆتان لەجیاتی دوژمن (أجر)تان دەدایە خۆ، ئەگەر (محض) (لطف)ی (إلهي) نەبێ، (عفو) (قابل) نیە، بۆیە خوا (عفو)ی کردن، تا ئەو (وقع)ە بکەنە (دەرس)ی (إعتبار) ﴿لِّكَيۡلَا تَحۡزَنُواْ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمۡ﴾ لە (غنائم) ﴿وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمۡۗ﴾ لە (عزیمەت) و شکست، بەجارێ هورە بەر مەدەن، خۆ بگرنەوە (مِنْ بَعد) بۆ (طمع) (شەڕ) مەکەن، تا تێ نەکەون ﴿وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ١٥٣﴾ ئاگادارە بە (جُزئیّات) (أعمال)ی (ظاهری) و (باطنی) ﴿ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيۡكُم مِّنۢ بَعۡدِ ٱلۡغَمِّ﴾ لەپاش ئەو (غەم) و (مصیبەت)ە، (جناب)ی (حق)، (لُطف)ێکی نواند، کە (غایەت) دوور بوو، لە (مقام)، نەدەهاتە (خاطر) و (خیال) بەسەر ئێوەی دا نارد ﴿أَمَنَةٗ نُّعَاسٗا﴾ خەوی (زمان)ی (أمن) و (راحەت) و بێترسی، ئەو خەوە ﴿يَغۡشَىٰ طَآئِفَةٗ مِّنكُمۡۖ﴾ (جماعەت)ێ لەئێوەی داگرتبوو، پرخ و هۆڕی خەویان بوو، لە (غایەت)ی (سکینە)بی (قلب) ﴿وَطَآئِفَةٞ قَدۡ أَهَمَّتۡهُمۡ أَنفُسُهُمۡ﴾ (نفس)یان لە (قلق) و (إضطراب) دابوو، ئەوانی هاویشتبوە (هم)، پەرۆشی کەسیان نەبون، هەر تەماشای خۆیان ئەکرد

﴿يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ﴾ (ظن)یان ئەبرد لە (حق) (حضرت)ی (حق) بە شتێ نا(حق) ﴿ظَنَّ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِۖ﴾ بە (ظن) و گومانی (إسلامەتی) نەدەچوو، (عیناً) (ظنّ)ی (ایّام)ی (جاهلیّەت) و (کُفر) بوو ﴿يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ مِن شَيۡءٖۗ﴾ ئەیان گووت: "ئایا ئێمە هیچمان بەمستە؟" (ظاهراً) (عبارەت)ێ (مسلّمان)انەیان ئەنواند، قسەکە (حق) بوو، بۆیە ئەفەرمووێ ﴿قُلۡ إِنَّ ٱلۡأَمۡرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِۗ﴾ (شؤونات)ی (عباد) هەمووی بۆ خوایە، کەس (تدوین) و (تدبیر)ی تیانیە، بە (کفر) و (ایمان) ناگۆڕێ ﴿يُخۡفُونَ فِيٓ أَنفُسِهِم﴾ لە (نفس)ی خۆیان بزری ئەکەن ﴿مَّا لَا يُبۡدُونَ لَكَۖ﴾ ئەوەی بۆ تۆی ئاشکرا ناکەن ﴿يَقُولُونَ﴾ لەدڵی خۆیان (مقصد)یان ئەوەیە ﴿لَوۡ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٞ مَّا قُتِلۡنَا هَٰهُنَاۗ﴾ ئەگەر لە (شأن)ی (حرب) چ (رأي)مان هەبا، یا ئەو (وعد)ەی غلبە بۆ مؤمنە درابووە ئێمە، هیچمان بۆ ببوایە، لە دەرەوەی شار نەدەکوژراین، ئێمە ئەو فلاکەتەمان بەسەر نەدەهات، ئەوانە ئەوانەن کە (فکر)ی (أُبیّە إبن سلول)یان (ترجیح) کردبوو، ئەیان گوت: "وەك ئەو گوتی، لەشاردا بماینایەوە، بۆیان دەرنەکەوتباین، ئەو (حالّ)ەمان بەسەر نەدەهات" ﴿قُل لَّوۡ كُنتُمۡ فِي بُيُوتِكُمۡ﴾ لەشاردا بمابانایەوە ﴿لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقَتۡلُ﴾ ئەوانەی (قتل)یان لەسەر نووسرابوو، (یعنی) ئەوانەی نووسرابوو لەسەریان بتان کوژن، (تظاهر)یان ئەکرد، (هجوم)یان ئەهێنا سەر شار ﴿إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمۡۖ﴾ ئەهاتنە سەر جێی ئەوانەی کوژراون، (غیر)ی (أتباع)ی (منافق)ەکان، کەس قورتار نەدەبوو. ئەو (تدبیر)ە (لاشك) لە (نفاق)ەوە بوو، ئەگەر (أهل)ی (مدینە) هەمووی یەك بان تەواو، باش بوو، (أمّا لاشك) ئەو (منافق)انە، (مقالید)ی شاریان (تسلیم) ئەکرد، (ذاتاً) پێش هاتنی پێغەمبەر بۆ (مدینە)، (ابن السّلول)

(مُرشّح) بوو بۆ (أمارەت)، وە هەر بۆیەش (إیمان)ی نەهێنا، وە (دائماً) لە تێکدانی ئیشی پێغەمبەری خەریك بوو، کەوابی نەچیتە گوێت کە پێغەمبەر (میل)ی (رأی)ی (رئیس المنافقین)ی هەبوو، چاك بوو ئەگەر لە دورەوە شکستیشی بوو، لێشتان کوژرا، زۆرتان ماون، وە خوا (إمتحان)تان ئەکا ﴿وَلِيَبْتَلِيَ ٱللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ﴾ (إختیار)ی ئەوەی لەدڵتاندایە ئەی کا، ئەوەی لە (تجربە) دەرچوو، جارێتر تووشی ئەو (نوع)ە ئیشە نابی، (ئێمە مەردی کارزارین، هەریەك (مقابل)ی هەزار (سوارین)، (قائدە)ی نیە ﴿وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾ ئەوەی لە دڵتاندایە خاوێنی بکا، ئەو (کلام)ە لەگەڵ ئەو (مسڵمان)انەیە پاش (هزیمەت) ئەو خرت و پرتەیان کەوتە دڵ ﴿وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ١٥٤﴾ (تجربە) و (تمحیص) بۆ (ظهور)ە، وە (إلا) خوا ئەتوانێ پێغەمبەری تێ بگەیەنێ؛ (فلان) بۆ (شەڕ) دەست ئەدا، (فلان) دەست نادا، (لکن مُجب)ی (قیل) و (قال)ە، رێ هەیە بڵێن: "ئەوە (میل) و (محابا)یە لە (نفس الامر) وانیە، وە (معلوم)ە (إنسان) هەرچەند (إیمان)یشی بە (قوّەت) بێ کە (تجربە)کار نەبێ، (شەڕ)ی لەدەست نایە، (حاصڵ)ی (مقصد) ئەوەیە: (علم)ی (مسڵمان)ان، هەر (نظري) نەبێ، ببێتە (عملی) ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْاْ مِنكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ﴾ (جمع)ی پێغەمبەری (آخر زەمان) وە جمعی (أبو سفیان)، یا هەردوو (جمع)ی ئەوان، کە پێش و پاشی لەشکریان گرت، (توحید)ی (مساعی)یان بوو، ئەو (مسڵمان)انەی پشتیان دایە دوشمن و هەڵاتن، (حاشا) لەبەر بێ (إیمانی) نەبوو، (مسڵمان)ی تەواو بوون ﴿إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُواْ﴾ (سبب)ی (منحصر) بوو لە ئەوە کە (شیطان) (زلە)ی پێ کردن، لەجێ هەڵی قەندن، بە (واسطة)ی (بعض)ە شتێ، کە (سابقاً) کردبوویان ئەمانە بەتەواوی دۆستی (مُوافق) و (مُنافق) یان لێك نەدەکردەوە، گاهـ- گاهـ گوێیان ئەدا بەدنیهادان، (رأی) و (تدبیر)یان

بەڕاست ئەزانی، بۆیە لەو (مقام)ە بەقسەی دوژمن، ئەو (شیطان)انە هەڵخەڵەتان، لەجێ ڕاقەنان ﴿وَلَقَدۡ عَفَا ٱللَّهُ عَنۡهُمۡۗ﴾ بەڕاستی و دروستی خوا (عفو)ی کردن، چونکە (تجربە)یان دیت، (من بعد)بە (فراسەت)ێ (ظریف) (تفریق)ی قسەی (منافق)انە وە (خێر)خواهانە ئەکەن، جارێتر تووشی ئەو (نوع)ە (ذلّة)یە نابن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ ١٥٥﴾ ئێوەش قسەی سووکیان لە (حق) مەکەن، (طعن)یان لێ مەدەن، (خاصّە) (ملا)یە وەك (طوسی) وە (سائر)ی (مدرسە) نوشینی، بێ ئاگاهـ لە (أحوال)ی (رُوجیّە)، (غافل)ێ لە (أهوال)ی (معرکە)ی (قتال)، (أمر) و (ناهی) و (حاکم)ە لەسەر کاغەز، بەڵکوو (حاکم)ی (علی العالم)ە، بە (أوهام) و خیاڵ، زویان درێژی بکا، لە (حق) ئەو (نوع)ە کەسانە، زۆر بێ (معنا)یە، زۆر ناماقووڵی یە ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ وەك ئەو (کافر)انە بێ (معرفەت) مەبن ﴿وَقَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ﴾ لە (نسب) لە (دین) لە (قوم) و (عشیرەت)ی خۆیان ﴿إِذَا ضَرَبُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ کە بە (سفر) ئەچوون، لەجێی خۆیان ئەڕۆیشتن بۆ جێیەك، (ملا)یەکان (توجیە)ی بەو (ارض)ە ئەکەن، چونکی (سەفر)یان لە (أرض) بوو، (بعض)ێ ئەڵێن: "(مقصد) لە (أرض)ی (برّ) نیە -کە ڕێی خۆمانە- بەڵکوو (ارض)ێکە، (شامل)ی (برّ)و (بحر)ە". (أمّا طیارە) نەبووە، لە (زەمان)ی ئەوان، (حتی) لە (زەمان)ی (سیّدی ئالووسی)ش نەبووە، وە (إلاّ توجیە)ێکیشیان بۆ (طیّارة) ئەدۆزیەوە، (سەفر)ی زەمین و ئاوێ، کە (دەورە)ی داوە، لە (هوا) (سەفر)ی بە (طیارە) (خطر)ی زۆرترە ﴿أَوۡ كَانُواْ﴾ برایەکانیان ﴿غُزّٗى﴾ (غازی)بوون لە (غزوە)دا بوون، دوور یا نزیك ﴿لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا﴾ ئەگەر لەلای ئێمە بوونایە، نەچوویانە (سەفر) و (غزوە) ﴿مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ﴾ نەدەمردن نەدەکوژران، ئەو (قطع) و (حزم)ە زۆر (أحمق)انەیە، بڵێین:

"(أجل) یەکە، یا هەزارە" (إعتراف) بە (صانع) بکرێ، یا (إنکار)، (حتّی طبیعیّون) ناتوانن ئەو قسە بە (حزم) بکەن، (نیهایەت) (ظن) و گومانی ئەچێ. ئەوانەی (تأمین)ی (حیات) ئەکەن، لە (عصر)ی ئێمە، لە (حوادثات) (أمین) نین، وەك (حاجی قادر) ئەڵێ:

(أمین) مەبە لە سبەینێ، ئەوەت بەسەر دێنێ
(حوادثات)ی (زەمان)ە، کە نایەتە (تخمین)ێ

﴿لِيَجۡعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسۡرَةٗ فِي قُلُوبِهِمۡۗ﴾ بۆ (خاطر)ی ئەو (فرض)و (تقدیر)ە بکاتە (حسرەت) و ئەندۆهێ (راسخ) و ڕۆچوو، لەدڵیاندا، ئەو (فرضیات)ە سەر ئەکێشێتە سەر (عطالەت)، (حیات)ێ تاڵ، دڵێ پڕ لە (خەتەرە) و (وسواس) (نیهایەت)ی (جنّەت)ە، ئێوە خۆتان بەو ماخولیایە مەخەنە (حسرەت) و ئەندۆەو نا(ڕاحەت)ی دڵ، بۆ ڕابردوو و شتی (واقع)، (لۆمە) کەڵکی نیە، بۆ (مستقبل) باشە، ئەوانەی دامەوو (شطرنج) و سەرترنجانێ ئەکەن، (حرکات)یان لە (فروض) و (تقدیر)ی (حرکات)ی یەکترە، (أرکان)ی (حرب) و پیلانی لەسەر ئەو (فرض) و (تقدیر)ەیە، ئەوانەی لە (أغلاط) (دەرس)ی (عبرەت) وەرئەگرن، (فرض) ئەکەن (وقفە)یە تر، (تأمّل)ی لێ ئەکەن، تا تووشی (غلط) نەبن، ئەو (نوع)ە (فرض)ە بەو گوێرەیە، بۆ دامەزراندنی ئیش و کار، زۆر وردە، (غفل)ێ زۆر زۆر تەواوی پێ ئەوێ (حدس)ێ بە (قوّەت)ی گەرەکە، (خُصوص) (مقابل)ی (داهیە)یە بێ، (سیاسی)یە بێ، (أستاذ)ی ئەو (علم)ە (تجارب)ە بێ، (علم)ی سەر کاغەز (فائدە)ی نیە ﴿وَٱللَّهُ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۗ﴾ ژیاندن، مراندن کاری خوایە، لە (حضر) لە (سەفر) (فرق)ی نیە گەلێ کەس لەسەر (سریر)ی (سلطنەت)، ناز بالیفی (استراحەت) مردووە، هەزاران لە (أمواج)ی (بحار) لەناو ئاگری (شەڕ) گولەبارانی شەست تیر، تەزرەکوتانی (بۆمبا) قورتار بووین، بە (سلامەتی) چوونەتەوە ماڵی خۆیان، بە دیداری (أهل) و (عیّال) شاد بووین.

﴿وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ١٥٦﴾ ئێوەش ببنە (صاحب) (بصیرەت) قسەو (عمل)ی بێ (بصیرەت)انە مەكەن، ئاگادارین، (بصیرەت) بۆ دڵ وەك (بصر)ە بۆ چاو بۆ خودا (مقصود) (علم)ە، ئەو (إعتقاد)ی ئێوەیە، ئەوە لەكوێ؟ ئی (كافر)ەكان لەكوێ؟! ئێوە (ایمان)تان بەرۆژی (ضرا) هەیە ﴿وَلَئِن قُتِلۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ لە (غزا) ﴿أَوۡ مُتُّمۡ﴾ یا بمرن بە هەرجۆرێ بێ، (نائل)ی (غفران)و (مرحمەت)ی (إلهی) ئەبن، وە (مۆكد) و (محقق)ە ﴿لَمَغۡفِرَةٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحۡمَةٌ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ١٥٧﴾ چاترە لەو (ماڵ)ەی كە ئەوانە (حریص)ن لەسەری، گری ئەكەنەوە نە خۆیان (خێر)ی لێ ئەبینن، نە كەس، كەوابێ بكوژرێن، لەرێی خوا بمرن بەو (ایمان)ە، باكتان چیە؟ ﴿وَلَئِن مُّتُّمۡ أَوۡ قُتِلۡتُمۡ﴾ بەهەر (وجە)ێ كوژران، خۆ كوژران (مُنحصر) نیە، لە (جهاد) ﴿لَإِلَى ٱللَّهِ تُحۡشَرُونَ ١٥٨﴾ هەركەس بە (جەزا)ی خۆی ئەگا، كەسێ ئەو (ایمان) و (أمل) و (عمل)ەی نەبێ (خسارەت)مەند ئەبێ، (لاشك) (رسول)ی (كبریاء) لە (وقفە)ی (أُحد) (متأثر) بوو، (میل)ی هەبوو، (شدّەت) بنوێنێ لە (حق) (فرار)یان، (خاصە) كەماندارەكان، (لكن جناب)ی (باری)، (عالم)ی (بالاسرار)، (حكیم)ی (علی الإطلاق)، لەو (مسئلە) (حكمەت)ەكی نواند، (إدارە)یەكی كرد، (سیاسەت) و (تدبیر)ێكی بۆ (حضرەت)ی (رسالەت) دانا، (مُخیّرُ العُقول)، لایەك: دڵداری پێغەمبەری (مُحترم) كردنی، (حلم) و (صبر)ی پێدانی، لایەك: (زجر) و (توبیخ)ێكی (رقیق)انە، (مۆثّر) لە (روح) و (نفس)، لایەك (قبول)ی (توبە) لە (انكسار)بە (أنكساری)ی (قلب) و (محجوبی) (تقویە)ی دڵیان بداتێ، (حاصل)ی(قَلم) ناتوانێ (شرح)و(إیظاح)ی بكا، ئەوەی (صاحب)(ذوق) بێ (دَرك)ی ئەكا، (حتّی لازم)ە، ئەو (وقفە)یە لەگەڵ ئەو (ایەت)ەی كە خوا ناردی بۆ (رسول)، بە (تدقیق) و (تحقیق) بكرێتە (كتێب)ێ (لطیف)، لە (مكاتب)ی (حربیە) بخوێندرێ، زیاتر قوماندانان (حفظ) و (ضبط)ی بكەن، تا

لە (زمان)ی (هزیمەت) بەکاریان بێ، بتوانن (ترتیب)ێ نوێ وە (تشکیل)ێ بە (قوّەت) لە (مُنهزم)ان بکەن، تەماشاکە بە (وجە)ێ (تفریع) لە (ما سبق) چی ئەفەرموێ؟ ﴿فَبِمَا رَحۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمۡۖ﴾ وە (إلاّ) دڵت لە (حق)یان زۆر رەق بوو، رقت لێ یان هەڵسابوو، بەو (رەحمەت) و (عظیمە) لە (طرف) خوای، بۆ ئەوان نەرم بووی، بۆمان (بیان) کردی، رق خواردنەوە، (عفو)ی (صاحب زولّ)ان، چ (إحسان)ێکی هەیە؟! توو (رئیس)ی (أهل)ی (تقوی)ی، لە هەموو کەس زیاتر، (حظ) لە (إحسان) ئەکەی، ئەوەی (موجب)ی (محبّەت)ی (إلهی)یە (سبق)ی بۆ ئەکەی، وە لە (سائر)ی (ایات)ی تر، خوا (تسلّی)ی دای، (مُتسلّی) بووی ﴿وَلَوۡ كُنتَ فَظًّا﴾ ئەگەر (سيّءُ الخلق) و قسە زۆر ناخۆش و (کلام) هیشك بای ﴿غَلِيظَ ٱلۡقَلۡبِ﴾ دڵ ئەستوور و رەق، بێ (رقّەت) و (مرحمەت) بای ﴿لَٱنفَضُّواْ مِنۡ حَوۡلِكَۖ﴾ بڵاو ئەبوونەوە لە (دەورت) نەدەمان، پەراگەندە ئەبوون، ئەوانیش (خسارەت)مەند ئەبوون، (رسالەت) و (نُبُوّەت) و (سعی) چەند ساڵەت بەخۆڕایی ئەچوو ﴿فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ﴾ لە ئەوەی کردیان لە (حق) توو، (مُخالفە)یان کرد، (موقع)یان بەجێ هێشت، بانگت ئەکردن، (جواب)یان نەبوو، (حاصل)ی لە (حقوق)ی خۆت بیان بەخشە ﴿وَٱسۡتَغۡفِرۡ لَهُمۡ﴾ لە (حُقوق)ی خوای (طلب)ی لێ خۆش بوونیان بۆ بکە، تکاکار بە لە (خدمەت) خوداوەندی (عالم) ﴿وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِۖ﴾ لە (شُؤونات)ی (عامّە) (مُشاورە)یان لەگەڵ بکە، پاش ئەو (وقفە)یە (دەرس)یان وەرگرتووە، ئەگەر ئەمجارەش (فشل)یان بوو، (لیاقەت)ی (مُشاورە)یان نیە، پاش (مشاورە) و (مُداولە)ی (أفكار)، وەك (كمال)ی توركی ئەڵێ: "لە لێکدانی افکاری بارقە، حق سقەت دەرئەچێ". کە (قرار) درا بە (إجماع) یا بە (أكثریەت)ی (ساحقە)، تووش (إمضا)ی بکە، (جزم)ی بەسەردا بێنە ﴿فَإِذَا عَزَمۡتَ فَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ﴾ دڵت

بدە خوا، (إظهار)ی (عجز) بکە، (عالمُ الاسرار) هەر ئەوە، (بشر) هەرکەسێ بێ، (إحاطه) بەهەموو شت نادا، نابێ بە (رأی) خۆم (مغرور) بی، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾﴾ چونکی تێ گەیشتوون (درجه)ی (فکر) و هۆشی خۆیان ئەزانن، (حقیقەت)ی (توکل)یش ئەزانن بە (خەیالات) و (أُمنیە)ی (بطال) و بەتالان، لێیان ناگۆڕێ، ئەوەی (عائد)ی خۆیانە، (إکمال)ی ئەکەن، لە ئەوەی (علم)یان پێ نیە، (إعتماد) ئەخەنە سەر خوا، (إلهام)ێ، (وحی)ێ، (فراسەت)ێ، (زیاد) کرم بکا (نواقص)ێ ئەگەر هەبێ، (إکمال)ی بکا، وەك (فلاح) هەموو (قوّەت)ی خۆی (صرف) ئەکا، لە کشت و کێڵ، وە (توکل) ئەکا، لەسەر (کرم)ی خوا، بۆ باران و شین کردن و بێ (افاتی) و (حفظ) لە سووتان، وە سەپان بەدەست کەوتن –کە (الآن) زۆر سەخڵەتین بۆ سەپان- نە (ملائکه)، نە جنۆکە، نە (شێخ)ەفەندی، نە (قُطب)ی (عالم) کەس بە فەریادمان نایەت.

﴿إِن يَنصُرْكُمُ ٱللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ﴾ ئەگەر (نصرەت)تان بدا خوای (تعالى)، کەس نیە دەسەڵاتی بەسەر ئێوەدا ببێ، بتان شکێنی، (إشارە) بۆ ڕێی نەبوونی (غلبه) (علیکم) نافەرموێ، (کأنه) ئەفەرموێ: "کەس لە (مُقابلە)تان نیە، با بە (قوّەت)و (قُدرەت)یش بن" ﴿وَإِن يَخْذُلْكُمْ﴾ ئەگەر یاردەمیتان نەدا ﴿فَمَن ذَا ٱلَّذِي يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعْدِهِۦ﴾؟ کێ هەیە، (نصرەت)تان بدا، (غالب)تان بکا؟ لەپاش یاریدە نەکردنی خوا! (منافق)ەکان؟ (رؤسا)ی (قریش)؟ (إسرائیلی)؟ (حاشا، ثُمَّ حاشا) کەوابێ بە (غیر)ی ڕێککەوتن و (إتحاد)و (سعی) بۆ (تلاقی) چ چارەتان نیە ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾﴾ کەسی ترتان نەماوە، خۆیان و خوایان بەس، خۆزێ (مُتعزلی) و (اشاعرە) و (صوفیە)، لە (تدبیر) و (سیاسەت)ی (قران) (فکری) بان، ئەوجا ئەمانزانی (خلاف) ئەکەن، یا ئەوانیش (إتّحاد) ئەکەن؟ لەسەر

(فاسق)انی (تۆبە)نەکەر (شەڕ) لەگەڵ یەك ئەکەن، یا (شەڕ) لەگەڵ دوژمنی (دین) ئەکەن؟ بەبێ (اسباب) و (عدد) و (عُدد) و (إتفاق)، ئەتوانن ڕوو لە (مەیدان)ی (حرب) بکەن؟

(محلّ)ی (عفو)، (محلّ)ی (جزا)، (محلّ)ی (لیّنەت) وە (محلّ)ی (شدّەت) لەیەك جودان، خوداو پێغەمبەر چاکی (تفریق) ئەکەن، ئەی (مسلّمان)انی (عفو)کراوینە، (أمان) سەد (أمان) (خیاڵ)ی (فاسد) لە (حق) (رسول)ی (أعظم) نەکەن، ئەو (عفو)ە (حمل) نەکەنە سەر (سیاسەت)ی درۆزنانی (حُقود)انی بەدنیهادان، بەڕاستی و دروستی بزانن ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ﴾ نەك هەر (حضرەت)ی (محمّد)(صلی الله علیه وسلم)، هیچ (نبی)، (فضل) لە (رسول) ﴿أَن يَغُلَّۚ﴾ (غشّ) و (خیانەت)ی هەبی، (عفو)ی (رسالەت) پەناە، (عن صمیم القلب)ە، بەتەواوی یە، دڵی پاکە لە (حق) نێوە، وە (حاشا) ئەگەر (خیانەت) لە (غنیمەت) بکا ﴿وَمَن يَغۡلُلۡ﴾ هەرکەسی بێ ﴿يَأۡتِ بِمَا غَلَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ﴾ لەگەڵ (غشّ) و (خیانەت)ی خۆی دێ، ڕۆژی (جزا) ﴿ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡ﴾ هەرکەس (جزا)ی (أثر)ی (غشّ)ی خۆی ئەبینی، (وکذا، سائر)ە (أعمال)ی (کسبیّە) ﴿وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ١٦١﴾ گوناهکاریش بەتەواوی (جزا)ی (سیّئات)ی خۆی ئەبینی، موژدەی لێ بێ (غدر)ی لێ ناکرێ ﴿أَفَمَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَ ٱللَّهِ﴾ ئەو کەسەی لە هەموو کات و کاری (رضا)ی خوای بوێ ﴿كَمَنۢ بَآءَ بِسَخَطٖ مِّنَ ٱللَّهِ﴾؟ وەك ئەو کەسەیە، کە ئەوەی خوا پێی ناخۆشە بیکا، خۆی بکاتە (مُستحقّ)ی (کرهان)دن لە (طرف) خوای؟ کەوابی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چۆن (غُلول) ئەکا؟ (مُؤمن) چۆن دادەنیشی، وە (رسول)ی (أکرم) (صلی الله علیه وسلم) بچی بۆ (حرب)؟ (زلّە)یەکی لێ (صادر) بوو، چۆن (تۆبە) ناکا، وەبەتەواوی (إصلاح) نابی؟ (قابل)ە؟! خێر ﴿وَمَأۡوَىٰهُ

جَهَنَّمُ﴾ کەسێ لەگەڵ (سُخط) و (غضب)ی خوا بگەڕێتەوە، بۆ کوێ ئەڕوا؟ (أنّه) ئەوانە ئاگرن، ئەبێ بچنە (مخزن)ی ئاگر، ﴿وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ١٦٢﴾ (مکان)ی ناخۆش، یا گەڕانەوە ناخۆش ﴿هُمۡ﴾ ئەوانەی (تابع)ی (رضوان)ی خوان ﴿دَرَجَٰتٌ﴾ (صاحب)ی پایەپایەی (مقامات)ی بڵند بڵندن، یا خۆیان بە (إعتبار)ی أنواعی (طاعات) بە (زێد)ە (إخلاص) (فرق)یان هەیە، (بالمقابلە) ئەوانی (مقابل)ن (دركات)ن، نەوێت، ئەوانیش نەوی و نەویتریان هەیە ﴿عِندَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِمَا يَعۡمَلُونَ ١٦٣﴾ بۆیە ئەتوانی (إمتیان)یان بکا، هەرکەس (مرتبە)ی خۆی، هەرکەس (مأوی) و (مرجع)ی خۆی ﴿لَقَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ﴾ (بالفعل) (منّەت)و (إحسان)ی خوای هاتەجێ ﴿عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ ئەگەرچی ئەو (منّەت)ە (عُظمی)یە لەسەر هەموو (عالم)ە، (أما مُؤمن فائدە)یان لێ دیت ﴿إِذۡ بَعَثَ فِيهِمۡ﴾ ئەگەر (تخصیص) بکرێ بە (مؤمن)ی (عرەب)، لێرە باسی نیە، زێرا ئەو (وەقت)ە، (إسلامیەت) (إنتشار)ی نەکردبوو، (حتّی) لە (بین)ی ئەوان (فضل) لە (سائر)ی (أقوام) ﴿رَسُولٗا﴾ (أمّا) چ (رسول)؟ (رسول)ێ (عظیم القدر)، (جلیل الشأن) (عالی همّەت)، پاك (فطرەت)، نەرم و (حلیم)، زوبان شیرین، دڵ بە (رقّەت) ﴿مِّنۡ أَنفُسِهِمۡ﴾ ئەوە (آیەت)ێکە (فوق)ی (کُلّ)ی (آیەت)ە، بە (خاطر) و (خیاڵ)ی کەس دانەدەهات، (أنّه) تازە ئەو پێغەمبەرە ناردراوە، وە (إیمان)یان پێ هێناوە ﴿يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَ ﴾ (أکوانی) ـ (قُرانی) ﴿وَيُزَكِّيهِمۡ﴾ (بالفعل) پاکیان ئەکاتەوە، پاکی کردنەوە بۆیە پیسی هەڵناگرن، ئەگەر (عارض)ێ بوو، (إزالە)ی ئەکەن، بە (صابون)ی (توبە) و (ندامەت)، ئەی شۆن، ئەو چڵکە لائەبەن ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ

﴿وَٱلۡحِكۡمَةَ﴾ بە (دائمی) لە هەر (مواطن)ێ بەگوێرەی زەمین و (زەمان) (علم) و (حکمەت)یان ئەداتێ، لە (تهذیب)ی (أخلاق) و (تدبیر)ی (منزل)، لە سیاسەت (خاصّة)، (فَنّ)ی (حرب)، (تنظیم)ی لەشکری (مُتّحد) لە پەراگەندەکان ﴿وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلُ لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ١٦٤﴾ بە (نوع)ێ لە گومراهی ڕۆچوو بوون، کە (ظاهراً) (قابل) نەبوو (قبول)ی ئەو (تربیە)یە بکەن، نابینن تا (راسخ)ترن، درەنگتر (إیمان) ئەهێنن (رەحمەت) پاك ئەبنەوە، (حال)اش (سواد)ی (أعظم)یان (إبا) ئەکا لە نەبینی وەك کوێران، بەجارێ ڕۆچووین، (أصلاً) وەری ناگرن، (تعلم) ناکەن، لە گومراهیدا ئەمرن، لەسەر ئەو (ایمان) و (تعلم)ە ﴿أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ﴾ ئایا لەو (حین)ەی کە (بلا)یەکتان تووش بوو ﴿قَدۡ أَصَبۡتُم مِّثۡلَيۡهَا﴾ (سابقاً) (نائل)ی دووچەندانەکی ئەو (مُصیبەت)ە بوون بە (بدر)، بە سەرکەوتن و تالانتان گرت ﴿قُلۡتُمۡ أَنَّىٰ هَٰذَاۖ﴾؟ گوتتان: " ئەوە لەکوێ؟ لەچی بوو، تووشمان هات؟" لە (زمان)ی (قلّەت) و (ذلّەت) بەسەرکەوتین، لە (زمان)ی (کثرَەت) و (عزّەت) بەبن کەوتین، ئایا ئێوە (سبب)ی ئەوە نازانن؟ بەخوا ئەیزانن، خۆتانی لێ (غلط) ئەکەن ﴿قُلۡ هُوَ مِنۡ عِندِ أَنفُسِكُمۡۗ﴾ (احوال)ی (رُوحیە)ی خۆتان، خۆتان چاتری ئەزانن، لە (بدر) (مُتّحدُ الفکر) و (قوّەت) بوون، بەسەرکەوتن، (ولو) بە (عَدد) کەم بوون، لێرە (مُختلِف) بوون، وە لە (إعتقاد) کەمێ (خلل)تان هێنا، بە ئەوە (نوعاً ما) (إغترار)ەکتان بۆ پەیا بوویوو، (رسول) ناکوژرێ، بەلکو نامرێ، لەشکرێك (صاحب)ی (وحی) تیابێ، ناشکێ، (قوم)ێك بە (ملائکەت)ان (إمداد) درابن، (إمداد) ئەدرێن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٦٥﴾ (قُدرەت) و (قُوّەت)ی ئەو (مُنْحَصِر) نیە، (شامل)ە، تەنها بۆ (قوم)ێك نیە، بە (إیمان) و (کُفر) (تَقیید) ناکرێ، (عُموم)ی (قُدرەت)ی (الهی) بکەنە چرای (هدایەت)، مەی کەنە (باعث)ی (کفر) و (ضلال) و (کسالەت) و (جَهالَت)، کەسێ

(إیمان)ی بەڕاستی هەبێ، بەخودایە (قدیر) ئەبێ خۆی بكا بە (صاحب)ی (قدرەت) و (مُكنەت)، نەك وەك گاپەرستان (عاجز) و (رەذیل)، (حق) وایە، (تفاوت)ی (عبد) بە (تفاوت)ی (معبود) بێ، بوتپەرست كە لە بەرد بەرەژێر بی، خواپەرست ئەبی لە هەموو كەس بەرەژێر بی، بەلاف و گەزاف نا، بە (فعل) بە (صفەت) بە (صنعەت)، بە (علم) خۆی بكا، بە ئاوێنەی (صفات)ی (باری) ﴿وَمَآ أَصَٰبَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ فَبِإِذۡنِ ٱللَّهِ﴾ بە (إرادە) و (رضا)ی خوا بوو، بۆ (تجربە) و (إمتحان) بوو، قاڵ بوونەوە ﴿وَلِيَعۡلَمَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٦٦﴾ تەواو ئاشكرا ببن ﴿وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُواْۚ﴾ (أیمان)ە (مُزخرفە)كەیان بە دەربكەوی، تێكەڵاو نەبن، لەگەڵ (مؤمن)ی (صادق)، بۆیە (لِیَعْلَمَ)ەی هێنایەوە، وە بە (إسم)ی (فاعل)ی (أدی) نەكردن، تا بۆیان لەیەك (زەمان) بە (لَفظ) و (عبارەت) دەركەوی ﴿وَقِيلَ لَهُمۡ﴾ كە دوژمن هاتن —(قُبیل الحرب)— پێیان گوترا ﴿تَعَالَوۡاْ قَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدۡفَعُواْۖ﴾ (قاعدە)ی (حرب)ە، ئەبی لەشكر دوو (قسم) بێ، یەكێك (بالفعل) (شەڕ) بكا، یەكێك (قُوة الظُهر) بی، (لدی الأیجاب) ئەویش (تعرُض) ئەكا، یاخود (حرب) دوو (نوع)ە: (عسكر) یا (مُتَعَرّض)ە یا (مُدافِع)ە، (حرب) (كرّ) و (فرّ)ە، (الان، مُهاجم)ە دوژمن (مُدافع)ە، نەختی تر ئەگۆڕێ، (مُدافع) ئەبی بە (مُتعرّض)، (مُتعرّض) ئەبی بە (مُدافع) ئێوە یەكێكیان (إختیار) بكەن.

﴿قَالُواْ لَوۡ نَعۡلَمُ قِتَالٗا﴾ ئەگەر بەهەر (نوع)ێ (أصول)ی (شەڕ)مان زانیبا ﴿لَّٱتَّبَعۡنَٰكُمۡۗ﴾ دوای ئێوە ئەكەوتین، یا (مُتعرّض) ئەبووین، یا (مُدافع) ﴿هُمۡ﴾ ئەو (جواب)دەرانە ﴿لِلۡكُفۡرِ يَوۡمَئِذٍ أَقۡرَبُ مِنۡهُمۡ لِلۡإِيمَٰنِۚ﴾ بۆ (كُفر)ێ نەزیكتر بوون، لەخۆیان بۆ (إیمان) كەوابێ (میل)ی (كافر)ەكانیان بە (شدّەت)تر بوو، لە (میل)یان بۆ لای (أهل)ی (إیمان)، (طبعاً) ئومێدیان بە (كافر)ەكان هەبوو، لەگەڵیان رێك بكەون، (أمارەت)یان چەنگ كەوی، یاخود

(مُجیب)ەکان لە (کُفر)ێ نەزیکتر بوون، لە (سائل)ەکان لە (إیمان)، چونکە (سائل)ەکان (مُتّصل) بوون بە (إیمان) (بین)یان نەبوو، کەوابێ ئەوانە (عریق) بوون لە (کُفر)، بۆیە ئەو ڕۆژە، پەردەی (نفاق)یان دڕاند، (ما في الضمیر)یان دەرکەوت ﴿يَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْۚ﴾ (أمّا) ئەوە خۆڕایی‌یە، ئەو ڕۆژە دڕاندیانن لەو (جواب)ەش ئەگەرچی (مُنافقی) ئەکەن، (شەڕ)یش ئەزانن، (مُتابعە)شتان ناکەن، هەر بە زوبان ئەڵێن (مُوافق)ی (حقّ) و (حقیقەت) نیە ﴿وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ١٦٧﴾ ئێوە شتێك ئەزانن، (أمّا) خوا زێتر ئەزانی، ئەیزانی ئەگەر بۆیان بخونجابا، (إلتحاق)ی دوشمنیان ئەکرد، ئەبوونە (مُحارب) لەگەڵ ئێوە ﴿ٱلَّذِينَ قَالُواْ لِإِخْوَٰنِهِمْ﴾ ئەوانەی ووتیان لە (حق) خزمانی خۆیان، کە لە (خدمەت) پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چووبوونە دەرێ، بۆ (شەڕ) ﴿وَقَعَدُواْ﴾ ئەوان دانیشتن، نەچوون ﴿لَوْ أَطَاعُونَا﴾ ئەگەر ئەو برایانە (إطاعە)ی ئێمەیان کردبایە، دانیشتبان، نەچووبان بۆ (حرب) ﴿مَا قُتِلُواْۗ﴾ نەدەکوژران ﴿قُلْ﴾ (علی تقدیر التسلیم) ﴿فَٱدْرَءُواْ عَنْ أَنفُسِكُمُ ٱلْمَوْتَ﴾ (دفع)ی مردن لە (نفس)ی خۆتان بکەن ﴿إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ١٦٨﴾ ئەوا لە (قتل) (نجات) بوو، خۆ لە مردن (نجات) نابێ، بەو (ذلّەت)ە نەکوژران، قورتار بوون، لای پیاوی بە(غیرەت) لەمردن ناخۆشترە، ئەو چەند ڕۆژی (حیات)ە با بڕوا لە ڕێی (شرف)، کەوابێ ئەو قسانەش لەسووی (نفاق)ەوە ئەکەن، تا خۆتان بە (مُدبّر)بێ (صائب النظر) بنوێنن، تا خەڵکی بە (تجربە)دیدەتان بزانێ چاکتر (وثوق)تان پێ بکا، ئەوجا (مسلّمان)یش زیاتر لەباڵ یەك بهێننە دەر ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتًاۢ﴾ وا (حساب) مەکە، ئەوانەی لە ڕێ ی خودا کوژران، مردوون، ژینی ڕاستی بۆ ئەوانە، ئەوانەی (عُمر) بەحیزی ڕائەبوێرن، بە (حقّەت) مردی ئەوانن ﴿بَلْ أَحْيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ١٦٩﴾ وا تێ

مەگەن، بەڵکوو ئەوانە زندوون، لای خوای خۆیان، (حیات)ێ بە (شُبه)ە وەك لە (تعارف)دا ئەڵێن: (فلان) کەس مردوە یەکێ شارەزا ئەڵێ: نا، (بل حيٌّ يُرزَقُ) (إشاره) بۆ (صحّەت) و (عافیەت)، وە ئەو (رزق)ەی ئەیاندرێتێ، هەر خوا ئەزانێ چیە؟ ﴿فَرِحِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ﴾ (کیف) خۆش بەو (شهادەت)ە، کە خوا لە (فضل)ی خۆی پێی (کرم) کردن، کوژرانێ بە (قُصور) نەبوو، لە (أدا)ی (خدمەت) بوو، بەخۆڕایی نەچوو، بوە (باعث)ی (حیات)ی (أُمّەت) ﴿وَيَسۡتَبۡشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمۡ يَلۡحَقُواْ بِهِم مِّنۡ خَلۡفِهِمۡ﴾ (کیف)خۆشن بە (بَقا)ی ئەوانەی مانەوە، نەگەیشتنە ئەوان بەکوژران، بە (کمال)ی (عزّ) و (شرف) ئەژیەن ﴿أَلَّا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ١٧٠﴾ لە دوژمن ترسیان لەسەر نیە لەبەر (فَوات)ی (أمل)، (حزین) و غمناك بین ﴿يَسۡتَبۡشِرُونَ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ خۆیان و خوا ئەزانن چیە؟ ﴿وَفَضۡلٖ﴾ زێدەیی، کە (تقدیر) ناکرێ لە (حُسبان) دانەبوو ﴿وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٧١﴾ (فرق)ی مامی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و (أجنبی) نیە، تەماشای (أیمان) و (عمل)ی چاکە ئەکا. خوای (تعالی) (أجر)ی ئەو (إیمان)دارانە بە خۆڕا نادا ﴿ٱلَّذِينَ﴾ ئەو (مؤمن)انەی ئەوتۆ، کە ﴿ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ (أمر)ی خواو پێغەمبەریان (قبول) کرد، بە دڵ و گیان ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُۚ﴾ (ابو سفیان) لە (وەقت)ی گەڕانەوە لە (حرب)ی (أُحُد) بانگی کرد: "(یا مُحمّد)" (صلی الله علیه وسلم) (میعاد)مان (موسم)ی (بدر) بێ لەساڵی (آتي) ئەگەر (حظ) ئەکەی"، پێغەمبەر (قبول)ی کرد، پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لە (میعاد) (تشریف)ی چووە دەر، لە (مدینە) بۆ (موعد)، تا گەیشتە (حمراء الأسد) کە هەشت (میل) دوورە لە (مدینە)، (مَعبد)ی (خُزاعی) هێشتا (إیمان)ی نەهێنابوو، (أمّا) (خُزاعە) (مُسلم) و (غیر)ی (مُسلم)یان لەگەڵ پێغەمبەر (صلی

الله علیه وسلم) (خالص) بوون، لەو (وەقت)ە بەلای پێغەمبەردا(صلی الله علیه وسلم) تێپەڕی، (عرض)ی کرد: "(والله) زۆرمان پێناخۆش بوو، ئەو (مُصیبەت)ە کە تووشی یارانی توو بوو، وە زۆر خۆش (حاڵ) بووین، لەسەر (سلامەتی) توو" ڕۆیی بۆ لای (مکە)، لە (موقع)ێ کە پێی ئەڵێن (رَوحاء) تووشی (ابوسفیان) بوو، بەو (فکر)ە کە ئەمجارە بەجارێ (مسڵمان)ان ببڕنەوە، (أبوسفیان) (خبرات)ی پرسی لە (معبد)، گووتی: "(محمّد) و یارانی (جماعەت)ێ ئەوەندە زۆرن، کە (مثل)ی ئەوەم نەدیتوە، هاتوونە دەر، لە (مدینە) لە (حق) ئێوە، ئەوەندە بەڕقن، چی وام نەدیوە ! " (خلاصە) لە قسەی (مَعبد) (أبوسفیان) و لەشکری ترسیان لە (قلب)ی نیشت، جڵەویان باداوە لای (مکّە)، چەند سوارێك لە (عشیرەت)ی (عَبدالقیس)، بۆ لای (مدینە) ئەهاتن، بەلای (أبوسفیان) تێپەڕین، ووتی: "ئەچنە کوێ؟" ووتیان: "(مدینە)" ووتی: "بۆچی؟" ووتیان: "بۆ (زاد) ووتی: "کە چوونە (مدینە)، (خبر) بدەنە (محمّد) و یارانی، وە بەهاتنی ئێمە و (کثرەت)ی لەشکر، بیان ترسێنن" ئەوانیش هاتن، گەلێ ترسیان پێدان، (اصلاً تأثیر)ی لێ نەکردن، لە (خدمەت) پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) چوون بۆ(مَوعد)، لەپاش ئەو برین و شکستەی لە (اُحُد) کە بەسەریان هاتبوو ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْا۟ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾﴾ بۆ ئەو کەسانەی چاکەیان کردوە، لە ئەوان، وە (تَقوی)ی خوایان کردوە، (أجر)ێکی گەورەی هەیە، ئەوانیش کێن؟ ﴿ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ﴾ لەمانەش (ڕوایەت) (مُختلفە)، (تعیین) (لازم) نیە ﴿إِنَّ ٱلنَّاسَ﴾ (قُریش) گەلێ لە (قبائل)ی (عرەب) ﴿قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ﴾ گردبووینەوە بۆ (شەڕ) لەگەڵ ئێوە ﴿فَٱخْشَوْهُمْ﴾ لێ یان بترسن، مەچنەدەر، لە دەرەوەی (مدینە) شکان، ئەمجارە دوور بڕۆن (محو) ئەبنەوە، چەند (وسوسە)یان دان، گوێیان نەدانێ ﴿فَزَادَهُمْ إِيمَـٰنًا﴾ قسەی ئەوانە (ایمان)ی (مسڵمان)ەکانی بە (قُوّەت)تر کرد

﴿وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ﴾ ئەیان فەرموو: "خوا (کافی)یە بۆ ئێوە ﴿وَ﴾ ئەیان ووت: ﴿وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ ١٧٣﴾ (أنّە) جیاوەز جیاوەز ئەو (کلام)ەیان ئەفەرموو: (حسبُنا الله)، (نعم الوکیل)، یاخود (مجموع)ی (حسبنا الله ونعم الوکیل)یان ئەفەرموو، کە (واو)ی سەر (ونعم)ە لە (کلام)ی ئەواندا بێ، ئیش و کاری خۆمان (تفویض) ئەو کردوە، (زمام)ی (إدارە)مان لەدەست ئەوە (اعتماد) و (تَوکّل)مان بە (لُطف) و (وَعد)ی ئەوە، ئەویش (وکیل)ێکی (غایەت)چاکە، (أصلاً) درێغی (عنایەت) لەئێمە ناکا، ئەوی چاکە، بۆمان ئەکا، پێمان ئەکا. ئەو (مسلّمان)ە (مُتوکّل)انە، بە (کمال)ی (شوق) و (شطارەت) لە (خدمەت) (حضرەت)ی (رسالەت) چوونەدەر، (ابوسفیان) لەترسان گەڕایەوە ﴿فَٱنقَلَبُواْ﴾ (مسلّمان)ەکان ﴿بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ لەگەڵ (نعمەت)ێ زۆر گەورە ﴿وَفَضۡلٖ﴾ قازانج، لە (تجارەت) و (معاملە) کە لە ڕێ یە چەنگیان کەوت، بەڵام (تفسیر)ی (نعمەت) بە (سلامەتی) (فضل) بەناوی (شرف) یا (کَرم)ێ (إلهی) گەلێ (مُناسب) ترە ﴿لَّمۡ يَمۡسَسۡهُمۡ سُوٓءٞ﴾ هیچ شتی خراپیان تووش نەبوو ﴿وَٱتَّبَعُواْ رِضۡوَٰنَ ٱللَّهِۗ﴾ (مقصود)یان (صِرف) (رَضا)ی خودا بوو ﴿وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ ١٧٤﴾ لە (فضل)ی بێ پایانی خوداوەندی (عظیم الشأن) ئەخوازین کە (مسلّمان)ان لەپاش ئەو (حرج) و شکستەی کە چەند ساڵە بەسەریاندا هاتوە ڕە دادێت، دەست لە (شقاق) و (خلاف)ی خۆیان هەڵ بگرن، وا (فرض) بکەن ئەمرۆ(أحکام) لە (صاحب)ی (دین) وەرئەگرن، (نائل)ی (عفو)ی خودا بووین. پێغەمبەر (صَرف)ی (نَطر)ی لێ کردین، ئەوانیش یەك (فِکر) و یەك (قُووەت) (جمعیەت)ێ (مُتّحد)ی وا، بەقسەی (مُفسد)ان ناگۆڕێن، ڕوو لە (رؤسا)ی (فساد) وەرئەگێڕن، (بَقیّة)ی (ملّەت) و (وطن) (حفظ) ئەکەن، بۆ (إعادە)ی (مجد) و (شرف) تێ ئەکۆشن، (نائل)ی (نعمەت)ی (إلهی) وە (فضل)ی نا (مُتناهی) ئەبن ﴿إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ﴾ (خطاب)ە

لەگەڵ ئەو (مسڵمان)انەی کە لە قسەی (وفد)ی (عبدی قیس)ی ترسیان لێ پەیا بوو بوو. لەگەڵ ئەوانە نیە، کە (ایمان)یان پێ (زیاد) بوو، ئەو (القائات)ەی کە کردیان ﴿ٱلشَّيْطَٰنُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُۥ﴾ (شیطان)، (إبلیس) بە (تبلیس) و (تزوین)ێ (شاعر)انە (أولیا)ی خۆی ئەترسێنێ، (خاصّةً) بەناوی (دین) بێنە پێش، پێشی هەموو کەس (ملا) و (شێخ)ان هەڵ ئەخەڵەتێن، ئەگەر خوانەخواستا ئێوە هەموو چوون، کێ ئەو (دین)ە (حفظ) ئەکا؟ ئەو (هدایەت) و (إرشاد)ە هەمووی بە (هَدَر) ئەچێ، ئەوانیش بەدڵ (إعتماد)ی ئەدەنە سەر، بەڵکو بە (إلهام) و (وحی) (إلهی) تێ ئەگەن ﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ﴾ لەو خەڵکە مەترسن، گوێ مەدەنە (تسویلات)ی (إبلیس) ﴿وَخَافُونِ﴾ خوا ئەفەرموێ: "لەمن بترسن، لێك و رێك و پێك بن، (أوامر)ی من بەجێ بهێنن" ﴿إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾﴾ بەڕاستی و دروستی و بێ (غلّ) و (غش) ﴿وَلَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ﴾ با (عاجز)ت نەکا، ئەوانەی لەناو (کفر) و (ضلال)، (سعی) و پێشڕەوی ئەکەن. بۆ (کُفر)، بۆ تێکدانی ئیش و کارت، بۆ وەرگێڕانەوەی (مسڵمان)ان، بۆ (منع)ی (عالم) لە (إیمان)، (لاشك) ئەوانە (أبالیس)ەی (أهل)ی (کتاب)ن، (مەڕەد)ەی (شیاطین الإنس)ن (تسویلات)ی (مُنافق)انی (عەرەب)، (شدّەت)ی (بُغض)ی (قُریش) و (سائر)ی (عشائر) و (قبائل)، لە (طَرف) ئەوانەیە، کەوابی (فی) لەجێی خۆیەتی بە (معنی) (إلی) نیە، (حقّاً) بەجێیە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لەدەستیان (عاجز) بی، وە خواش (نهی) بفەرموێ ﴿إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا﴾ ئەوانە هیچ، (أبداً) (ضرر) بەخوا ناگەیەنن، (أنّهُ سعی) ئەوان، لە (ضرر)دان بەئێوە (سعی)یە لە (ضرر)دان بەخوا ﴿يُرِيدُ ٱللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِى ٱلْءَاخِرَةِ﴾ (إرادە)ی خوا وایە، هیچ (نصیب)یان نەداتێ لە (قیامەت) بۆیە (إمهال)یان ئەکا، وە ئەوهایان لەدوا ئەدا ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾﴾ (مأیوس)ن لە (رحمەت)ی خوا، بەڵام لە

(عذاب) و (عقاب)ی خوای، بەشەکی زۆر گەورەیان بۆ هەیە ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلۡكُفۡرَ بِٱلۡإِيمَٰنِ﴾ لەجیاتی (ایمان) (کفر)یان (إختیار) کردیە، یا ئەوانەی (مسارع)ی (إلی الکُفر)ن ﴿لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـٔٗا﴾ (أبداً) هیچ (ضرر) بەخوا ناگەیەنن، ئەمانەی پێشوو کە (ضرر) نەگەیەنن، ئەمانە هیچ بۆیە (حاجەت) بە (تأکید)ی (عبارەت)ی پێشوو نیە ﴿وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ١٧٧﴾ بەئێشە، (أمّا) (عذاب)ی ئەمانە لە (عظمەت)دا ناگاتە (عذاب)ی (أئمّە)کانیان ﴿وَلَا يَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ﴾ (مُسارع) و(غیر)ی (مُسارع) ﴿أَنَّمَا نُمۡلِي لَهُمۡ خَيۡرٞ لِّأَنفُسِهِمۡۚ﴾ وا تێ نەگەن، ئەوەی ئێمە بۆیان ئەنووسین لە (طول)ی (عُمر) و (إمهال)یان لە (کُفر)، چاکە یا چاترە، بۆ (ذات)ی ئەوان، یا (روح)ی ئەوان، زۆر خراپە، (نفس) (تزکیە) ناکەن، (غافل) و (مغرور) ئەبن، (إقدام) لەسەر گوناهان زیاتر ئەکەن ﴿إِنَّمَا نُمۡلِي لَهُمۡ لِيَزۡدَادُوٓاْ إِثۡمٗاۚ﴾ (طول)ی (حیات)یان ئەدەینێ، بێ (بەلا)، بەس (خاطر) ئەوەی گوناهان (زیاد) بکەن لە گوناهان (زیاد) بکەن، تاوەکو لە (اخرەت) (نصیب)یان نەمێنێ.

ئەمڕۆ ئەوە لە (بین)ی (مسلّمان) و (غیر)ی (مسلّمان) بوویتە (فکرە)یەك ئەوەی (بەلا)یەکی بێتە سەر، ئەڵێن: "ئەوە خوا خۆشی ناوێ، خوا رقی لێ ئەبێتەوە، بۆ (خاطر)ی (شێخ)ێ یا قەشەیە یا (مالم)ێ" ئەوەی بێ دەرد و (بەلا) بژیە، قەڵەو بێ و مل ئەستووری، قونکە هەوجاری (ماڵ) و (دەوڵەت)ی زۆربی، ئەڵێن: "ئەوە خوا ئەیەوێ، لەبەر (خاطر)ی ئەو (ذوات)ە (مُقدّس)ە، (کرم)ی لەگەڵ ئەکا "گەلێ قەشە لەو (اخر)ە ئەیان ووت: "دیارە (دین)ی ئێمە (حقّ)ە، چونکی (دول)ی (ئاوروپا) کە (مسیحی)ن، بەسەر (دُول)ی (مسلّمان)اندا، (غالب) بووین، ئەگەر (دین)ی (مسلّمان)ان (حق) بوایە، (مغلوب) نەدەبوون". (مع أنّە) (غلبە)ی (ئاوروپایی) بە (علم) بوو، نەك (مسیحیەتی)، ئەگەر لەسەر (مسیحیەتی) بمابوونایەوە، تا (ابد)

سەرنەئەکەوتن، بەو قسە پڕوپووچانە (عالم) ماڵ وێران بووە، گوناه لەسەر گونا (زیاد) ئەکەن، (أصلاً) ترسی خواو ڕۆژی (جزا)یان نیە ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾﴾ (مُقابل)ی ئەو (غُرور)ە بۆ وان هەیە، لە (اخرەت) (عذاب)ێ (ڕەزیل) کوننده، ئەوە بۆ (کافر)ان، (أمّا) بۆ ئێوە وانیە خوا (إمهال) تان ناکا، (إمتحان)تان ئەکا، بە (بەلا)و (مُصیبەت)، تاکوو پاك و پیس بەدەربکەوێ.

﴿مَّا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ لێتان بگەڕێ ﴿عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ﴾ لە(کیفیات)ی (خفیّە) ﴿حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ پیس جودا بکاتەوە لەپاك ئەوانەی لە دڵدا (غلّ) و (غش)یان هەیە، هەڵاوێردرێن، (أنّە) (سائل)ێ ئەڵێ: "(عجباً) ئەوە (ممکن) نەدەبوو، کە خوای (تعالی) بێ (حرب) و (بەلا) و (إمتحان) (بیان)ی بکا ئەوە بە (غشّ)ە، ئەوە بی (غشّ)ە؟! (جواب) ئەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ ئەوە نابی، خوا ئێوە ئاگادار ناکا، لەسەر (ما في الضّمیر) ﴿وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ﴾ کەسێك (أختیار) ئەکا، لە (بین)ی (رُسُل) بە (فکر) و (عمل)، لە (تجربە) و (إمتحان)، پیس و پاکی پێ لێك ئەکاتەوە، تا کەس قسەی نەمێنێ، نەڵێ: "ئەوە (إدّعا)یە، (فرق)ی ئەم و ئەو چیە؟" ﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ هەموویان، بێ (تفریق)ی (أعاظم)ی (رُسل) وەك (جناب)ی (رسالەت) پەناه(صلی الله علیه وسلم)، (قوم)ی خۆیان (إمتحان) کردووە، ساغ و چرۆکیان بەدەرخستوە، بە ساغەکان –با کەمیش بووبن– ئیشیان پێکهاتوە ﴿وَإِن تُؤْمِنُوا﴾ ئەگەر (إیمان) بهێنن ﴿وَتَتَّقُوا﴾ بە (إیمان) هێنان (مغرور) نەبن ﴿فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾﴾ (أمّا) بڵێن: "ئێمە (إیمان)دارین لای خوا نازدارین، بە (کیف)ی خۆمان ئەکەین، خوا ئیشمان بۆ ئەکا". بێ (شك) (خسر الدُّنیا والاخرە ت) ئەبن ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا

ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ﴾ وا تێ مەگەن، ئەوانەی ماڵداران و (بخیلی) ئەکەن بەو (ماڵ)ەی، کە خوا لە (فضل)ی خۆی پـێی داون ﴿هُوَ خَيۡرٗا لَّهُمۖ﴾ ئـەو (بُخـل) و (ثقیلی)یە چاکە یا چاترە، لە (إحسان) و بەخشین بۆ ئەوان، ئەوانیش (مغرور) نـەبن بڵـێن: "خـوا ئێمـەی خـۆش ئـەوێ، ئـەو هـەموو ماڵـەی داوەتـە ئێمـە، نەیداوەتە خەڵکی، ئەگەر پێی خۆش بوایە، ئەوانی دەوڵەمەند ئەکرد، (مادام) خوا پێی (کرم) نەکردینە، ئێمەش نایانـدەینێ" ﴿بَلۡ هُوَ شَرّٞ لَّهُمۡۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِۦ﴾ ئـەو (مـاڵ)ەی (إدخـار)یـان کردیـە، (بخالـەت)یـان پـێ کردیـە، ئەگێڕدرێ بە (طـوق) ﴿يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ﴾ ڕۆژی واپەسین، (یعنی) (وبـال)ی (مـا بخلوا بـە)ی یـان ئەخـسترێتە ئەسـتۆ، وەك کـوردی ئـەڵێ: "تۆباڵـت بـە ملـم" (شاعر) لە (حق) ئەوانە ئەڵێ:

مالی خودرا خود نەخوردی (طوق) شد زو گەردنەت
مەردەهارا زیندەکەردی، ئافەرین بەرموردەنەت

﴿وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ﴾ (میراث)ی ئاسمان و (أرض)ان ئی خوایـە، نای خۆی، نای بەخشی، چی لێ ئەکەی؟ کە کەڵکت نەگرێ، لـە (قامـەت) ببـێ بە (طوق)، (حقیقەً مُوجب)ی (حسرەت) و (ندامـەت)ە، ئـێرە جـێی (زەکـات) نیە، ڕێی (جهاد)ە، وە جێی (بُخل) بە (بیان)ی (أوصاف)ی (نبـوی)ش نیـە، (خاصەً تفسیر)ی (فضل) بە (تورات) لە (غایەت) دووری یـە ﴿وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ﴾ ئەی (مسڵمان)ینە ﴿خَبِيرٞ ١٨٠﴾ خوای (تعالی)ن بـەوەی ئـەی کـەن ئاگـادارە، ئێوەش ئاگاداری (حاڵ)ی خۆتان بن، (بُخل) مەکـەن، (لـدی الإیجـاب) لەسـەرو (ماڵ) هەڕوونە دەر ﴿لَّقَدۡ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوۡلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ﴾ لە (أهل)ی (کتاب) ﴿إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٞ وَنَحۡنُ أَغۡنِيَآءُۘ﴾ کە (تکلیف)یـان لێ ئـەکرا، بـە (إنفـاق)ی (فی سبیل الله) ئەوەندە (بخیل) بوون، لە (حُبّ)ی (مـاڵ) ئـەو (نـوع)ە (هَـذیان)انـەیان ئـەکرد

﴿سَنَكۡتُبُ مَا قَالُواْ﴾ بە (تحقیق) ئەی نووسین، لە (دەفتەر)ی (أعمال)یان (ثبت)ی ئەکەین ﴿وَقَتۡلَهُمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖ﴾ ئەوەش ئەنووسین، (قتل)ی (أنبیا) یان (قط) بە (حق) نابی، لە (فرض)ی (محال) ئەگەر (مُستوجب)ی (قتل) بوون، (قصاص) ئەکرێن، ئەمە (عین)ی (معدلەت)ی (إلهی)یە (إغماض) لە (رسول)ی خۆی ناکا ﴿وَنَقُولُ ذُوقُواْ عَذَابَ ٱلۡحَرِيقِ ١٨١﴾ وە پێیان ئەڵێین: "بچێژن (عذاب)ی سووتەنی، بسووتێن، بە (مُقابل)ی (حُبّ)ی (مالّ)، کە جەرگ و هەناوتانی سووتاندبوو، سەبارەت بەوە (کُفریّات)تان لە (حق) خوای ئەگووت، وە (أنبیا)تان ئەکوشت". ﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەو (عذاب)ە ﴿بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيكُمۡ﴾ بەو (أعمال)ەی کە دەستی ئێوە پێشی خستبوو، دەستی خۆتان بەست، لە (إنفاق)ی (خیر)، بەرەڵاتان کرد لە (شەڕ) ﴿وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيۡسَ بِظَلَّامٖ لِّلۡعَبِيدِ ١٨٢﴾ وە بە ئەوەی کە خودا هیچ (ظلم) لە (خدمەت)کاران ناکا، ئێوەش (خدمەت)تان نەکرد، کە ئەوەی پاداش بێ، وەری بگرن، (بناءاً علیە) بەتەواوی (جزا)ی (لایەق) و (موافق) ئەبینن.

(ملا)یان زۆر هەرایان لەو (مقام)ە هەیە، ئایا بۆ خودا دروستە، بێ گوناه (عبد)ی خۆی (عذاب) بدا، یان نا؟ ئەو ئەڵێ: "دروستە" ئەم ئەڵێ: "نابێ" ئەو باسە، لای من زۆر بێ (معنا)یە، ئەگەر (نظریة)ی (شێخی أشعری) (نظر) بە (مقام)ی (اُلوهیّەت) بی، باشە، کە (دائرە)ی (تصرّفات)ی (کبریائی) تەنگ نەکرێ، (لکن أتباع)ی ئیش لەئیش تێ ئەپەڕێنن، وە(نظر) بە(مقام)ی (تشریعی) و (تزکیە) دیارە (جوان)ی نیە ﴿ٱلَّذِينَ﴾ ئەوانەی رابردوو ئەوانەن ﴿قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيۡنَآ﴾ ئەیان گوت: "خوای (تعالی) (عهد) و (میثاق)ی داوەتە ئێمە، (أمر)ی پێ کردووین ﴿أَلَّا نُؤۡمِنَ لِرَسُولٍ﴾ هەرکەسێ (دەعوا)ی (رسالەت) بکا ﴿حَتَّىٰ يَأۡتِيَنَا بِقُرۡبَانٖ تَأۡكُلُهُ ٱلنَّارُ﴾ وا

(مشهور)ە ئەوە (علامـەت)ی (صِدْق)ی (مُـدّعی) (رسالەت) بـوە، (قوربـان)ی ئەکرد، ئەگەر ئـاگرێ هاتبـا، لـەئاسمان هـەڵی لووشـیبا، ئـەیان ووت: "راسـت ئەکا"، وە (إلاّ) ئەیان ووت: "درۆ ئەکا"، ئەوە لـە (دیـن)ی (رسـول)ی (خـاتم) نیە، (أمّا) ئـەوەی لـە (تـورات)ی (مُقدّس)یـان بەدەرئەکـەوێ ئەوەیـە: ئەگـەر کەسێك گوناهی کردبا، بۆ (کفّارەت) (قوربـانی)یـەکی (تقـدیم) ئـەکرد، لـەپاش کوژرانــەوە، پارچەپارچـە ئـەکرا، ئـەیان سـووتاند، ئـەوەش لــە (دیــن)ی (إسـلام)دانیـە، (علـی کـلّ) ئـەیان کـردە بەهانـە، بـۆ (إیمـان) نـەهێنان، بـە (حضرەت)ی (محمّد) (صلی الله علیه وسلم)، (أمّا) ئەوەش (عهد) نیە، مەگـەر (دوام)ی (حُکـم)ی (تـورات)یـان لایـە پـەیمان (حِساب) بـێ ﴿قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ﴾ (جمـع)ێ، نـەك یـەك و دوو ﴿مِّن قَبْلِى﴾ لـەپێش مـن، لـەخۆتان ﴿بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ﴾ بـەو (مُعجـزات) و بـە ئـەوەی ئێـوە وتتـان ﴿فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ﴾ (فـضل) لـە (غیمـان) ﴿إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾﴾ ئەگـەر راسـت ئەکەن لە (إدّعا)ی ئەو (عهد)ە.

ئەگـەر (قـول) بـە (مَفهـود)ی (مُخالفـە)ی (حَتّـی) نـەکرێ، ئـەو (جـواب)ە هەڵناسـتێ ﴿فَإِن كَذَّبُوكَ﴾ سـەخڵەت مەبـە، (أهمیـەت)ی مـەدەرێ ﴿فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ﴾ (حتّی) (بعض)ەکیان کوشتن، (أمّا) خـوا تـوو (حِفـظ) ئـەکا، دەسـەلاتیان بەسـەر تـوودا ناشـکێ ﴿جَآءُو بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ﴾ بـە (معجزات)ی ئاشکرا، وە (کُتُب)ی (حِکـم) و (مـواعِظ) و (زواجِـر) ﴿وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾﴾ بە (کتێب)ێ کە دڵ و (عقل)ێ ڕووناك ئەکا، (ظلمـات)ی (شـکوك) ئەبا، (تفسیر)ی بە (قورئـان) لام وەیـە (مِـنْ قَبْلِـكَ) لێ ناگـەڕێ، ئەگەرچی لـە هەموو (کُتب) (خێر)ترە، دیارە (تکذیب)ی (رُسل) بوویتە (عادەت) لای ئەوانە، کـەوابێ تـوو بـە (تکـذیب)یـان عـاجز مەبـە، ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ﴾ ئـەو

(حیات)ە ئەبڕێتەوە، (إنسان) چەند بژیە، هەر ئەمرێ، بە (مالْ) (نجات)ی نابی، (مؤمن)و (کافر)، (مُکَذِّب) و (مُکَذَّب)، (مُصدِّق) و (مُصدَّق) یەکسانن، کەس (إمتیان)ی (فطری) نەدراوەتی، دلْ بە (دُنیا)و (حُبّ)ی (مالْ) مەبەستن، بە (حُبّ)ی (دُنیا) خۆ لە خوا رووڕەش مەکەن، زۆر بێ (معنا)یە، وە گەلێ (حُکما) خەریك بوون، بۆ (إدامە)ی (حیات)، لام وەیە (مأیوس) بوون، (مُخترِع)ی (شهیر) (یأس)ی دانێ ﴿وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ لەرۆژی (قیامەت) (أجر)ی خۆتان بەتەواوی وەرئەگرن، (غدر)تان لێ ناکرێ ﴿فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ﴾ ئەوەی دوور دەخرێتەوە لەئاگری (جهنّم) ﴿وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾ قورتار بوە، (نائل)ی (سعادەت)، لە (فوق)ی ئەوە، ئەوی بیی لە (فضل)ە ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾﴾ کووتالێکە، مالێکە، عەمبارە پۆ، وەك (تەلەفۆن)، کە (نوع)ە قوماشێکە لە (نهایەت)ی چرووکی، وە (غایەت) جوانە، (مُشتری) پۆی هەلْ ئەخەلەتێ، ئەوەی پێ ی بدا، لەقیسی ئەچێ، (خسارەت)مەند ئەو کەسەیە، (دەولەت)ی پایەداری (اخرەت) بدا بەو (مالە) (مُزخرف)ە، (نفس)ی (حیات)ی (دُنیا) (حقیقە) وایە، (حیات)ێکە پڕ (تعب) و ناخۆشی، نەخۆشی، تالْ و ژالْ، (حتّی) (مُعَرّي) ئەلێ: "ئەوەی لەسەرەمەرگ ئاوزینگان ئەدات، ئەوە تالایی (حیات)ە، قەی ئەکاتەوە". دەردە دیدەیەکی وایە، دەرمانی مردنە، ئەوی (أحمق) نەبی، پۆی هەلناخەلەتێ، بە (حُبّ)ی پابەند نابی (خاصّە) ئەوانەی لایان وایە، کە (حیاە)ی (اخرەت) هەمووی خۆشی و (سعادەت)ە (خاصّە) ئەوانە، ئەبوایە (أصلاً) (إلتفات) بە (حیات)ی (دنیا) نەکەن، (دائماً) ئارەزووی مەرگ بکەن، (مالْ)ی (دُنیا) کۆنەکەنەوە، ئەوەی هەیانە، بیتەخشن و بیبەخشن ﴿لَتُبْلَوُنَّ﴾ ئەی (مسلْمان)ینە، بە ئەوەندە قورتار نابن، ﷺ لەو (حرب)ە تووشتان بوو، (من بعد)یش (إختبار) ئەکرێن ﴿فِي أَمْوَالِكُمْ﴾ (خسارەت)تان

لێ ئەکەوێ دڵ لەدوای بەردەن، بۆ پاتاڵ (شەڕ) مەکەن ﴿وَأَنفُسِكُمْ﴾ لێتان ئەکوژرێ، ئەمرن، نەخۆش ئەبن، بەڵکوو ئەکەونە (أسارەت)یش ﴿وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكُمْ﴾ گوێتان لێ ئەبێ، لە (طرف) ئەوانەی (کتاب)یان دراوەتێ لەپێش ئێوە، (عُلما)ی (بنی إسرائیل) ﴿وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟﴾ وە لە ئەوانەی (شریك)بۆخوا پەیدا دەکەن لە (عەرەب) و (غەیر)ە (عەرەب)، (ثَنَوي) و (وَثَني) ﴿أَذًى كَثِيرًا﴾ قسەی ناخۆش، (طعن) لە (دین)تان، لە پێغەمبەرتان لە (کتاب)تان ئەدەن، (حالاً) ئەمە (دوام) ئەکا، (مُبشّرین)ی (مسیحی) (قُصور)ناکەن– (علی الإطلاق)، (تکرار)ی ئەو قسە چرووکانە ئەکەن، کە هەزار ساڵ پێش ئەوڕۆ گوتراوە، وە (جواب)ی درایتەوە، (إفترای)یان نایەتە (حساب) ﴿وَإِن تَصْبِرُوا۟﴾ ئەگەر (صبر) بکەن، لەسەر ئەو (شدائد)و (بلا)و (أذیّەت)ە ﴿وَتَتَّقُوا۟﴾ خۆبپارێزن لە (کید)یان ﴿فَإِنَّ ذَٰلِكَ﴾ ئەو بێژراوە، لە (صَبر) و (تَقوی) ﴿مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾﴾ لەو کارانەیە، کە مەردانی (عالی همّەت) (قرار)ی لەسەر بدەن، (قرار)ی لەسەر بگرن، (آنە) (جناب)ی (حق) (میثاق)ی وەرگرت لە (أصحاب)ی گوزین، کە (ثابت) بن لە (مُقابل)ی (شدائد) وە پەرهێزکارین، (إشارە) ئەکا، بۆ نەشکاندنی ﴿وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَـٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ﴾ (ظاهر)ە لە (بنی إسرائیل)، (شامل)ی هەموو (أهل)ی (کتاب)ە، لە هەر (ملّەت)ێ بی ﴿لَتُبَيِّنُنَّهُۥ لِلنَّاسِ﴾ ئەوەی لە (کتێب)ەکەدایە، بۆ خەڵکی (بیان)ی بکەن ﴿وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ﴾ هیچی بزر نەکەن (عهد)یان بەجێ نەهێنا ﴿فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ﴾ زۆر نەچوو، فڕێ یاندا پشتی خۆیان، (إلتفات)یشیان نەکردێ، کوردی ئەڵێ: "هاویشتیە پشت گوێ یان" ﴿وَٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

ئەوە پیشەی بەد(أصل)انە، (خاصّةً) کە برسی بن ﴿فَبِئۡسَ مَا يَشۡتَرُونَ ١٨٧﴾ شتی پیس و خراپە، بەدە، ئەوەی ئەی کڕن بە (آیات)ی (کتاب)ی (إلهی)، ئێوە نەکەن وابن، ئەو (کتێب)ەی خوا ناردوویەتی بۆ ئێوە، (بَیان)ی بکەن بۆ (عالم)، هیچی مەشارنەوە، یەك (حُکم)ی (ألهي) بە هەموو (دُنیا) مەفرۆشن، هەرچەند (طعن) و (عَیب) و (عار)ی تیابیّ، بۆ ئێوە، (آیات) مەگۆڕن، (حتّی مِن حَیثُ المعنی) (مقصد)ی (إلهی) چیە، تیّ ی بگەن، (عمل)ی پیّ بکەن ﴿لَا تَحۡسَبَنَّ﴾ (یا رسول)ی گوزین ﴿ٱلَّذِينَ يَفۡرَحُونَ بِمَآ أَتَواْ﴾ وامەزانە ئەوانەی (کیف) خۆش ئەبن ، بەوەی پیّ یان (کَرَمْ) کراوە ﴿وَّيُحِبُّونَ أَن يُحۡمَدُواْ بِمَا لَمۡ يَفۡعَلُواْ﴾ پیّ یان خۆشە، (مدح) بکرێن بە شتیّ کە نەیان کردووە، (بخیل) زۆری (کَیف) پیّ دیّ (مدح)ی بکەن، بە (سخا)، (تدریس) ناکا، (کیف)ی دیّ بلّێن: "(ماشاء الله) شەوو ڕۆژ خەریکی (دەرس)ە". (تحریف)ی (کلام)ی خودا ئەکا، زۆر خۆشنوودە بلّێن: "(أمین)ی خودایە، (عماد)ی (دین)ە، (حافظ)ی (کلام)ی خوایە". ئەو (نوع)ە کەسە لە هەموو (ملّەت)ان زۆرن، ﴿فَلَا تَحۡسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٖ مِّنَ ٱلۡعَذَابِۖ﴾ (حساب) مەکە ئەوانە (نجات)یان و قورتار ببن لە (عذاب)یّ (معلوم) ﴿وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ١٨٨﴾ (عذاب)یّ نایەتە (تقریر)، ئەوەندی نەبیّ، ئاگریّ زۆر بەئێشە ﴿وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ﴾ پەکی بە (کفر)ی کەس ناکەوی، بە (أیمان)ی کەس قانزاجی پیّ ناکا ﴿وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١٨٩﴾ (غنی)یە، (عالم) (إحتیاجی) بە ئەو هەیە، ، لەهیچ شت (عاجز) نیە، ئەتوانیّ (عذاب)یّ (الیمی) (الی الابد) بە ئەوانە بچێژیّ ﴿إِنَّ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ لە (إیجاد)ی ئاسمان و (أرض)، (عُلویّات) و (سُفلیّات) ﴿وَٱخۡتِلَٰفِ ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ﴾ کە لە (أثر)ی (وضع)ی ڕۆژ و زەمینە، (نورانیەت)ی

ئـەم (کشـافـەت)ی ئـەو ﴿لَأٓيَٰتٖ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ١٩٠﴾ (أیـات)ێ (لا تُعـد ولا تُحصی)ی تیایە، بۆ ئەوانەی (صاحب) (عقل) بـن، پووچـەڵ نـەبن، ئەوانـە لـە (أیات)ی (عدیدە) ئەزانن (خالق)ی ئەوانە، لە (نهایەت)ی (غنـا) و (کبریـائی) و (علـم) و (قُـدرەت) و (رأی)یـە، (خـصوص) کەسـێ ئـەمڕۆ، شـتێ لـە (علـم)ی (طبیعەت) و (کیمیا) و (تشریح الابدان) و (فلك) بزانێ، ئەزانێ خوا چی (خلـق) کردوە، (عجایبات)ی وای تیایە، کە بە (خیال)ی (أوّلین)دا نـەهاتووە و ئـەزانی (سـعەت)ی (مُلـك)ی خـوای (عبـارەت) نیـە، لـە سـێزدە (کُـرە)ی وەك قەپێلکەپیازی بەسەریەکدا هاتوە، وە ئەزانێ (منظومة)ی (شمس)ی ئێمـە، بـە هەموو (سیّارات) و (أقمار)ی، (جُزء)ێ (مُحقّر)ە، لـە (منظومـات)ێ (لا تُعدُّ ولا تُحصی)ی، (شَمس) و (سیّارات) و (أقمار)ی دی ﴿ٱلَّذِينَ﴾ (ساحب)ێ هوش و (فکر)ێ ئەوتۆ ﴿يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمۡ﴾ یادی خودا ئەکەن بە (حضور)ی (قلب)، (ذکر)ی ئەکەن بە (صفات)ی، بە (أفعال)ی شوناسـیان پـێ ی ئەبی، لێ ی (غافل) نـابن، لـە (حـال)ی راوەسـتان، دانیـشتن، سەرتەنیـشت ﴿وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ چیە؟ چۆنە؟ چی تیایـە؟ (تفکّـر)ی تێ ئەکەن بە (نظر)، ئەگەنە (غور)ی، ئەزانن ئەو (صُنـع)ە (مُـتْقَن) و (مُحکـم)ە بەخوایە ئەکرێ، (علیم) و (قدیر) و (عزیز) و (حکیم) و (مُدبِّر) و (مُسخِّر) بی بۆ ئـەو (قُـوا)ی (هائلـە)-(بالخاصّـە)- ئـەوەی ئـەوڕۆ (کـشف) کرایـە، (مُحیّـر العُقول)ە (أوائل) ئەیان ووت: "ئافتاب سەد و شەست و شـەش هـەزار هەنـد و (کسور)ەکـی (ارض)ە" (حُکمـا)ی (عـصر) ئـەڵێن: "یـەك ملیـۆن و دووسـەد و پەنجا هەزار هەندێ (أرض)ە، (گەلاوێژ) سێ ئەوەندەی (أفتـاب)ە". (قـوّە)ی کارەبا،(رادیوم)،(أعصاب)ی(مُتفکِّر) سست ئەکا! ئەی(ألهی)(قَـوِیّ) و (مـتین) ئـەوە چ (قُـوەت)ە، چ (خارِقـة)یـە؟ ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقۡتَ هَٰذَا بَٰطِلٗا﴾ خوداوەنـدا ئەمەت بەخۆڕایی (خلق) نەکردوە، بێ هوودەو بێ (فائدە) نیە، (لاشك) ئەوەی

(إستفادە) بکا لە (خلق)ی ئاسمان و زەمین بە (عِلم) و (عَمل) (أهل)ی (علم)ە لە(بَشر)، (حیات)ی (بَشری) کە (مَبدأ)ی (عِلم)یەتی (الان)، (مُوقّت)ە، چەندی ئەژیە-(نظر)- لە (حرکات)ی (فلکیّات) و (خواصّ)ی (بسائط) و (مرکّبات) و(تحریر)ی (عُلوم) و(فُنون) و (إختراع)ی (الات) و (أدوات) ئەکات-کەچی ئەمرێ وەك کەر بۆگەن ئەبی، ئەرزێ، ئەو (حیات)ە ئەگەر بە (هَدَر) بڕوا، (خلق)ی (سائر)ی (موجودات) پووچە، (لِهذا إیقان) ئەکەین، ئەبێ (بشر) تووشی (حیات)ێکی (أبدی) ببی، (خلق)ی (حیات) لەو (نقص)ە (نَجات) بدرێ کە (جِمادات) بەو (کَمال)ە، بێ ئەبێ (أحیا) (أکمل) بی، ئەزانی ئەو (خالق)ە (عظیم الشّأن)ە، (قابِل) نیە (عِصیان) بکرێ، (طبیعەت) بەو (طُغیان)ەی کە هەیەتی، بۆ ئەو (مُسخّرە)، (إنسان) بەو (ضِعف)ە چۆن (مُسخّر) نابی، کەسێك لە (جهل) و نەزانی (عصیان) بکا، شایانی (عذاب)ە، بۆیە ئەڵێن: ﴿سُبۡحَٰنَكَ﴾ (ألِهي) تۆ (مُنزَّە)ی لە (نقص) ئەبی ئەم (حیات)ە (إکمال) بکەی ﴿فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ١٩١﴾ لە (عذاب)ی ئاگرمان بپارێزی، (حفظ)مان بکەی، (أوّل) لە (نار)ی (جَهل) دووەم لە ئاگری (جهنّم) ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدۡخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدۡ أَخۡزَيۡتَهُۥۖ﴾ خوداوەندا توو ئەگەر کەسێك بهاویە ئاگری، بەراستی (إهانەت) کردووە، (حقّاً) ئاگری (جهل) بۆ (نفس)ی (ناطقە) لەئاگری (حسّی) ناخۆشترە، (لکن) ئاگای لێ نیە ﴿وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ ١٩٢﴾ بۆ (ظالم)انی (مُتجاوِز) لە (حدود)ان، هیچ کەس (نصرەت)دەر و یاوەری نیە، نە بەکەس (هدایەت) ئەدرێن، نە بەکەس لە ئاگر (نجات)یان ئەبن، ﴿رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعۡنَا مُنَادِيٗا يُنَادِي لِلۡإِيمَٰنِ﴾ پەروەردگارا، ئێمە گوێمان لێ بوو، بیستمان بانگی (مُنادی)، بانگی ئەکرد، بۆ (إیمان)، ئەوانە ئەمانەن: لەرێ ی (فکر) و (نظر) (إیمان)یان بەخوا بووە، لەبەر (کمال) خۆیان بە (ناقص) زانانەوە، (حس)یان کردووە، کە (إحتیاج)یان بە (مرشد)ێك هەیە، وەك (بَعض) و (أهل)ی (عَقل) نەبوو ون، بڵێن: "(عقل) لە

(نُبـوَّەت) (أسـتفتا) پـەیا ئـەکا" ئـەو (مُنـادی)یـە (رسـول)ە، بـۆ ئەوانـەی (حاضر)ی (زمان)ی (رسالەت) پـەناه بـن، بـەڵام بـۆ ئێمـە (قـرآن)ە، ئـەویش (لازم)ە کەسێ (نِدا)ی پیٚ بکا، خۆی هەوار ناکا. ئـەو (مُنـادی)یـە (نـدا) ئـەکا ﴿أَنْ ءَامِنُواْ بِرَبِّكُمْ﴾ (إیمان) بە پەروەردیگاری خۆتان بهێنن، ئـەو خوایـەی کـە ئێوەی (خلق) کردووە، بەخێوی کردوون، (تربیە)ی داون ﴿فَـَٔامَنَّاۚ﴾ (بلا تَوَقُّفْ)بیٚ (طلب)ی (خارِقە)و (شواذ)، (ذاتـاً) (مُعجـزە) وەك (شـێخ ابـو علـی سـینا) ئەفەرمویٚ: "بـۆ (جَلـب)ی (عَـوام)ە، رام کردنیانـە، بـۆ (تعلـیم) و (تربیـە) بـۆ (خواص) (علم) (مُعجزە)یە" (علم) (مُعجزە)یە (نافع)ەی بـە (ثمرة)یـە، ئـەمرۆ تەماشـا بکـەن، (علـم) چـی ئـەکا؟ چ (آثـار)ێك لـە (قُـدرەت)ی پـەروەردگار، بەدەرئەخا، کەی (معجزە)و (خـوارق) ئەمـەی کـردوە؟ ئـەو (فوائـد)ەی داوە؟ ئەو (نَـوع)ە (أهـل)ی (لُـبّ) و (إیمـان)ە، لەسـەر ئـەو (حـاڵ)ە، (دُعـا) ئەکـەن ئەپارێنـەوە ﴿رَبَّنَا﴾ پـەروەردیگاری ئێمـە ﴿فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا﴾ لێمـان خـۆش ببە، گوناهمـان بزربکـە، (أثـر)ی نـەمێنیٚ ﴿وَكَفِّرۡ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا﴾ (أعمـال)ی ناپەسـندمان (إسـقاط) بکـە، تووشـی (مُجـازات)مـان مەکـە ﴿وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلۡأَبۡرَارِ ١٩٣﴾ لەگەڵ پیاوی چاکانمان بمرێنە، بە (إیمان)یٚ (کامل) بیٚ گوناهو (سیِّئات) لە(دنیا) بچینەدەر ﴿رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ﴾ پەروەردیگاری ئێمە پێمان (إحسان) بکە، ئەوەی (وەعدەت) پیٚ داوین لە زوبانی پێغەمبەران، چ (عائد) بە (دُنیا)، چ (عائد) بـە (أخـرەت) ﴿وَلَا تُخۡزِنَا يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ﴾ ئابڕوومـان مەبە، (ڕەزیل)مان مەکە، لە ڕۆژی (قیامەت)، ئەمانـە زۆر لـە (نفـاق) ترسـاون، زەندەقیان لە (شرك)ی (خفی) چووە، کە (ریا)یە، (قابل)ە (إنسان) (عـەیب)یٚ بەخۆی (شك) بەریٚ، (عَـالِمُ ٱلسِّرِّ وَٱلۡأَخۡفَـى) ئاشـکرای بکـا، (حیـا)ی پـیٚ ببـا، ﴿إِنَّكَ لَا تُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ١٩٤﴾ ئەزانن (خُلق)ی (وعد) (ممکن) نیە، (مقـصود)یـان

ئەوەیە، لەو گرۆهانە (حساب) بکرێن، کە (وەعدە)یان لەگەڵ دراوە، وە (ممکن)ە، (عبارەت) بێ لە زیندوو بوونەوە، لە (قیامەت) بۆ (حساب).

(أهل)ی (عِلم) (إتّفاق)یان هەیە، درۆ لە (وەعدە) بەچاکە، بۆخوا (مُحال)ە، (رەزیلی)یە، (نقص)ە، خوا (مُقدّس)ە لە کەمایەتی، (خلاف)یان هەیە لە (خُلف)ی (وعید)، (یعنی) بەشتی (خراپ)، (جَمهور) لایان (محال)ە (بعض)ێک (تجویز)یان داوە، (شێخی عربی) لە (فُصوص) زۆری (تَقویە) کردوە.

رۆژێ (عرض)ی (شێخ علی فندی)م کرد: "ئێوە چی ئەفەرموون، لە (خُلف)ی (وعید)؟" فەرمووی: "(سبحان الله) کەسێك خۆی بە (عبد)ی خوا بزانێ (إدّعا)ی (أدب)ی (مع الله) بکا، (مسئله)یەك (عنوان)ی (خُلف) بی چۆن (نسبەت)ی بۆ خودا ئەدا؟" من ئەڵێم: "ئەگەر تەماشای (قهر) و (غلبە)ی بکەی، هەردوولای (جائز)ە، (لاَ يُسْأَل عمَّا يَفْعَلُ) ئەگەر تەماشای (هدایەت) و (عدالەت)ی بکەی، هیچیان (جائز) نیە، وە (تفرقە)ی (نظر)، (تفرقە)یە" ﴿فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ﴾ خوای (تعالی)، خوای ئەوان (دُعا)ی ئەوانی (قبول) کرد، بۆ(خاطر)ی خۆیان بی (شُفعا) و (توسّط)ی ئەم و ئەو ﴿أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم﴾ پیّ ی فەرموون بەدروستی: "من بەخۆڕایی نابەم، کردەوەی کارزاریّ لەئێوە" ئەو کار پەردازە ﴿مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ﴾ (فرق)ی نێر و مێ نیە، ژن (رُکن)یّ (عظیم)ە، لە گەڵێ (غزا) هونەریاتیان کردوە، کە (مُوجب)ی (رضا)ی خوابی، ژنیش (عامِل)ە، وەك پیاو، وە بۆ (اساس)ی (تربیە) لە (فَوق)ی پیاوە، (معدن)ە، کانی یە، (مُربّی)یە، گەلێ جار ئەڵێم: "(دقّەت) بکەن هەر (عەشیرەت)ێك ئازابن و جەنگ أوەر، ئەوە ژنیان ئازان، دڵ (قوی)ن و بە(غیرەت)ن، هەر (عشیرەت)یّ حیز بن و ترسنۆك، ئەوە ژنیان بەترسن دڵ (ضعیف)ن، بیّ (غیرەت)ن"، وە لە (مجالس) (عرض)ی برادەران ئەکەم: "کورد بیّ دایکن، ژن لای ئەوان بیّ (قدر)ە، ژنەکان بنەلۆکن، بیّ (عزّەت) و (حُرمەت) بوو ون، بۆیە (کورد) نابنە (إنسان)، هەزار (ناصح)ی وەك من،

(شاعر)ی وەکی (حاجی قادر)، بۆ (تربیه)ی (قوم)، نابێ بـە دایکێکـی.چاك".
﴿بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖۖ﴾ هەردوولا لە یەکین، ئـەبێ لـە (أعمـال) و (مُکافـات) وەك یەك بن، ئەوە وایە، بۆ هەموو (علی السّوا)یە، بەلاّم (بعض)ێ لەگەڵ (بعض)ێ فرقیان هەم بە (نـسب)، وە شـتێ وا نـا ﴿فَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ﴾ ئەوانـەی (تـرك)ی (دار) و (دیـار)یـان کردیـە، بـۆ (نـصرەت)ی (دیـن) ﴿وَأُخۡرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِمۡ﴾ (خاصّهً) ئەوانەی دەرکراون لە مەفتەنی خۆیان ﴿وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي﴾ (أذیـەت) دراون، لەرِێ ی مـن ﴿وَقَٰتَلُواْ﴾ (شـەر)یـان کـرد ﴿وَقُتِلُواْ﴾ کـوژران، لێ یـان کـوژرا ﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ﴾ بـەجارێ (محـو) و (إزالـە)ی (قبـایح)یـان ئەکەم، نە لە (دُنیا)، نە لە (عُقبـا) (أثـر)ی نـەمینێ، (ولـو) (ضـرر)یـش (عـام) بـووبێ، وەك (فـرار)ی (سـابق) و (تـرك)ی (موقـع)، (لکـن خـدمات)یـان هەیـە، (حقّ)ی ئەمەکیان هەیـە ﴿وَلَأُدۡخِلَنَّهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ﴾ ئـەو بەهەشتەی وا ﴿ثَوَابٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۚ﴾ (عطا)یەکە لـە (طـرف) خـوا، لـە (وصـف)ی ئەو (ثواب)ە، زوبانی (مدح) لاڵە ﴿وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلثَّوَابِ ١٩٥﴾ بێ (نقص)، بێ (کـدر)، بـێ (مـنّ) و (أذی) بـێ (إنقطـاع) ﴿لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ١٩٦﴾ (إنعام)ی (إلهی) لە (دنیـا) (عـامّ)ە، وە بـۆ ئەوانـەی (إیمـان)یـان بەخوا و بەرۆژی (قیامـەت) نیـە زۆرتـرە، زێـرا ئـەوان بـە (غـیر)ی (دنیـا) هـیچ (أمـل)یـان نیـە، ئەگـەر (ایمـان)یـشیان بـە (قیامـەت) هـەبێ، بـە (أُمنیـە)ی (شفاعەت) و (نسبەت)ی (أبا)یان (إعتنا)یان پێ نەماوە، بۆیـە (دائماً جـولان) ئەکەن، لەو شار بۆ ئەو شار، لەو (مملکەت) بۆ ئەو (مملکـەت)، بـە (تجـارەت) بە (قومار) بە (حیلە)، (أموال) کۆئەکەنەوە وا ئەبێ (غیرەت)ی (قومیەت)یان، (إتحـاد)یـان ئـەکا، بـە (حـرب)یـش (إسـتیلا) ئەکـەن، خـوا ئەفـەرموێ: "تـۆ نەخەڵەتێنێ، (جولان) و هات و چووی ئەوانەی (کُفر)یان کردیە، لە (مملکەت)،

نەڵێ ی: "ئەوانە، ئەگەر بێ (نصیر) و یاوەرن، بێ (حظ) و (نصیب)ن، بۆ وایە؟" ﴿مَتَٰعٞ قَلِيلٞ﴾ (تَقَلُّب) و (تَغَلُّب)ی ئەوانە (متاع)ێکی کەمە، (ماڵ)ێ کەم (قیمەت)ە (عمّا قریب) ئەبڕێتەوە، ئەگەر (مسلمان)ان بۆ (صلاح)ی (دین) و (دنیا) تێ بکۆشن، بە قسەی (رۆسا)ی (خائن) نەکەن، ئەمرۆ (دُنیا)یە، سبەی (قیامەت)، گوریسی (طمع)ی راخستوە، ئەڵێ ی: نامرێ! (توکل) بکە سەر خوا، خوا (رزّاق)ە، کەس (رزق)ی کەس ناخوا، (تقسیم)ی خوا براوەتەوە، بەو فێڵاویانە لە (کسابەت) سست نەبان، دەوڵەمەند ئەبوون، بە رێك و پێکی ئەیان توانی، (منع)ی (تجاوزات)ی (أجانب) بکەن، لە (تجارەت) لە (حرب) بیان شکێنن، ئەو (متاع)ە کەمەشیان، لە (أجانب) ئەکردە، قوزەقورت و سندان ﴿ثُمَّ مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۚ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ١٩٧﴾ ئەو (مقام) و (مرجع) و جێگای (مُهیّا) کراوە، بۆ (کافر)ان ﴿لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ﴾ بە (حقّ)ی (تقوی) (إیمان)یان ببێ، هەر ئەو (مالك)ی رۆژی (جزا)یە ﴿لَهُمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا﴾ قەد دەرناچن، ئەو بەهەشتە خۆشەی نا (مُتناهی)یەی ﴿نُزُلٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۗ﴾ (نُزُل) بەدوو (ضمّة) بە (منزل) وە بەشتێ (حاضر) کرابێ، بۆ میوان، لە (أن)ی (نُزُول)ی (تقدیم) بکرێ، وە بە (طعام)ێ بە (بَرکەت)، وە بە(فضل) و (عطا) و (برکەت) ئەڵێن، هەمووی جوانە، (خاصّةً) (معنی)ی دووەم ﴿وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لِّلۡأَبۡرَارِ ١٩٨﴾ ئەو (وقت)ە ئەزاندرێ، کە خوا لە بەهەشت، بە (أهل)ی (تقوی)و (إحسان) (کرم) ئەکا ﴿وَإِنَّ مِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ (یهود) و (نصاری)، با (نجاشی)ش یەکێك بی لەوان، (طبیعی) ئەو (أُمّەت)ە (عظیم)انە یەك (نسق) نابن، (دوام) لەسەر (کُفر) و (سیئات) ناکەن ﴿لَمَن يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ﴾ بە (إیمان)ێ (مُکمل)، (مُطابق) و (موافق) ﴿وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِمۡ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ﴾ بەدڵ ئەترسن لەخوا

﴿لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ وەك (سـائر)ی (مـلا)یـانی تـر ناکـەن ﴿أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ﴾ ئـەو (أجـر)ە (معهـود)ە، کـە دوو چەندانەیە، (عبدالله غبنی سلام) (رضوانی خوای لیٚ بیٚ) (أصلاً) (مُزخرفات) و (خرافات)ی (اسرائیلی) نەهیٚنا ناو (إسلام)، (أجر)ی نایەتە (حساب) ﴿إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾﴾ (أعمال)یان لە هەردوو (دین)، وە (جزا)یان لـەخوا گوم نـابیٚ، کـەم و زۆر وردو درشـت ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ خـودا (دُعـا)ی (قبول) کردن، ریٚ ی راستی نیشان دان، (أهل)ی (سعادەت) و (شقاوەت)ی بۆ (بیان) فەرموون، رێ لیٚ گیراوو گومراهتـان لیٚ (معلـوم) بـوو، (نـصرەت)ی دان، خۆتان (فشل)تان بوو، ئەمجارە تیٚ شکان و دووبارە خۆتـان گرتـەوە، ئـەوجا ئەگەر ئارەزوو ئەکەن، بە (قطع)ی (نائل)ی (فـتح) و فـەیرۆزی بـبن ﴿ٱصْبِرُوا۟﴾ لە (زمان)ی (إبتلا) بـە (نقـص)ی (أمـوال) و (أنفـس) (صـبر) بکـەن، (نفس)ی خۆتان بگرن، بیٚ ئارامی مەکەن ﴿وَصَابِرُوا۟﴾ لـە (مُقابـل)ی دوژمـن (زیـاد) لـە ئـەوان خۆتـان رابگـرن، بـە (صـبر)ی چـارە (سـعات)یٚ (غلبـە) (تحقّق) ئـەکا، بەخۆنەگرتنی (مُـدّە)یـەکی کـەم، (ئـۆردوو)یـە (محـو) ئەبیٚتـەوە ﴿وَرَابِطُوا۟﴾ (علاقە)ی (إیمان) لە (بین)ی خۆتان بە (قوّەت) بکەن لە یـەکتان ببەستیٚ، بـە (شدّەت) نەکرێتەوە، بە ئەفسوونەی (فتنە)بازان نەپسیٚ، بە(خێر)خواهی یـەك (غایەت) (مُنتَظَم) بن، (مع الاسف) ئەم (رابطە) بە (قـوّەت)ەیـان سـست کـرد، گۆڕی یان بە (رابطـە)ی (حـضرەت)ی (شـیٚخ): چـاو بقووچـیٚنە، (صـورەت)ی (مُبارەك)ی (حضرەت) پیر بیٚنە بەر (خیالّ)، کەپووی بـەرانی یـە، نیٚوچـاوانی زەقە، مووی زەردە، چاوی شینە، رەنگی سـوورە، ددانـی گـرە، ریـشی پانـە، ملـی ئەسـتوورە، وەك قوونکـە هـەوجارە، (قُبّـە، قُبّـە) (ظلمـات)ی (إبلـیس)ی بەسـەردا دەبـاری ﴿وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ﴾ خۆتـان بـە (إیمـان)ی (مزخـرف) هـەلّ

مەخەڵـەتێنن، ئـەوەی دەر (عهـد)ی ئێـوەی کـردوە، بیکـەن، بـەدی مەکـەن، (أسباب) (مُكمّل) بکەن، ئەوجا دڵ بـەخوا ببەسـتن ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ٢٠٠﴾ (كَيْتَ)ە و (لَيْتَ) ی خوا (قطعي)یە، ئەگەر و مەگەر بـە (نظـر) ئێوەیـە، ئەگـەر ئەوەی فەرمووی بەجێ ی بهێنن، (لاشك) (نائل)ی (مَقصد) ئەبن، بـە (فـتح) و (نصرەت) ئەگەن، (بيتُ الحرام) لـە (لَـوث)ی (أصـنام) پـاك ئەكـەن، (مَقـام)ی (إبراهیم) (إتخاذ) ئەكـەن بـە (مُـصلّى)، ئـەو (سـورەت)ە زۆر پـڕ (حكمـەت) و (سیاسـەت)ە، (مُـتَجِمّ)ی (سُـور)ی (سـابِقَة)، (متـشابه)ە، (وَقعـة)ی (أُحـد)ی (غایەت) (مهمّـە)، لـە (حـرب)ی (مـادّی) و (مَعنـوی)، (إنـسان) (مُوفَّـق) ئـەکا، لەبەر (إهتمام) بە (مسئلە)ی (عیسی)، پێ ی ئەڵێن: "(سُورە)ی (آل عمـران)" لەگەڵ (سـورە)ی (بقـرە) ناویـان (زُهـراوَین)ە، وە پێـشی ئـەڵێن: "(سُـورە)ی (أمان)"، "(سُورە)ی (إستغفار)" (مجموع)ی (آيات)ی دووسـەدە، لـە (مدینـە) (نـازل) بـوە، دیـارە ئـەو (وقائعـە)ی باسـی ئـەکا، پـاش (هجـرەت)ە پاشـی (حرب)ی (بَـدر)ە، بـەناوی (خوداوەنـدی (عـالَمَ) (جلـد)ی (أول) لـە (تفـسیر)ی کوردی تـەواو بوو، ئێوارەی رۆژی سێ شەمەو شازدەی (صفر)ی مایسی رۆمـی ١٣٥٣هـ– ١٩٣٤م. الحمدلله ربّ العالمین.

سورەتی (نساء)

ئەوجا (نوبەت)ی (تفسیر)ی (سُورە)ی (نساو)یە، وەقتاکی (جناب)ی (حق) (دُعا)ی (داعی)یانی (قبول) کرد، (إعانە)ی دان، ڕێ ی ڕاست و چەوتی نیشان دان، ڕق لێ گیراوو ڕێ گومبوویی بۆ (بیان) کردن (نصرەت)یشی دان، (لكن فشل) یان بوو، بە (مقصد) نەگەیشتن، (بیت الحرام) وەك خۆی مایەوە، لەپاش شکست، بە (عنایەت)ی (إلهی) خۆیان گرتەوە، (أمر)یان پێ کرا، لە (نهایەت)ی (سورەت)ی (سابق) بە (صَبر) و (ثُبات) و (إرتباط) و لێك و پێکی بۆ (نَیل)ی (ظفر)ی (قطعي)، لە (أوّل)ی ئەو (سورەت)ە (إظهار) ئەفەرموێ: (إتّحاد) و پێکەوەژیان بەخۆشی، نە تەنها لە (مسلّمان)ان (مطلوب)ە، بەڵکوو لە هەموو (بنی بشر) (مقصود)ە، پاش ،

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾

(ندا) ئەکا بە (ندا)یە (عام) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ﴾ (عام) لە (مؤمن) و (کافر)،(برّ و (فاجر)، (قروی) و (بدوی))، گەورە و گچکە، نێرومێ، بەندە و ئازاد، ئەوی تێ بگا، گوێ مەدە (نزاع)ی (بعض)ە (أصولی)یان، ئێرە جێ ی (تألیف)ە، ڕێك کەوتنە، ڕێ ی شەڕی (ملا)یان نیە، خۆتان لەخوای بپارێزن، (شریك)ی بۆ پەیا مەکەن، (غیر)ی ئەو مەپەرستن، مەی کەن بە (حیوانات)ی (مُتَطَوِّرَة)ی (داخل)ی (قاعدە)ی (توالد)، (ملعبە)ی پڕوپیرێژنی (إسرائیلی)، (مسخرە)ی (أوامر)ی (رُؤسا)ی (جُهلا)، هەمووتان دەر (حَق) بە (مقام)ی (اُلوهیەت)، (خاضع) و (خاشع) بن، هەر (نقیصە)یەکی بۆ (عالم)ی (ممکنات) هەیە، لە ئەوی (تنزیە) بکەن لە (سورەت)ی (سابق) فەرمووی: (تَعَالَوْا إِلَى

كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ...الآية) ﴿ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ﴾ (ربّ)ێكی ئەوتۆیە، ئێوەی پەیاكردووە، لە (ذات)ێكی تەنها، لە یەك (شخص):

(بنی أدەم) (أعضا)ی یەكدیگەرند

كی دەر ئافەرینەش زویەك گەوهەرند

ئەگەر بە (أسباب)ی (خارجە) لە (لَون) و (قَدر) و (نَسج) و (تَركیب)ی (دەماغ)، (تفاوت)تان هەیە، (أمّا) لە (أصل) و (خلقەت) و (فطرەت) هەمووتان (مُساوی)ن، هیچ تان لە (حیوانات) و (جمادات) كەمتر نین، كە بیانكەنە (ربّ)ی خۆتان، خواتان یەكە، (مصدر)ی (إشتقاق)ی (حیات)تان یەكە، ئەم (خلاف) و (شقاق)ە بۆچی؟ (عرق) زەرد، (عرق) سپی، (عرق) ڕەش، (عرق) سوور، هەموی لە یەك (شخص) پاشەكەوت بووین، ئەوەی (تفریق)ی (أصلی)تان ئەخانە (بین)، (فكر)ی باش نیە، (بشر) لەگەڵ (اتحاد)ی (اصل) رێك نەكەون، لەگەڵ (إختلاف)ی هەر هیچ گەلێ جار وتوومە: (بعض)ە (نظریة)ی (إلهیون) (ولو) (غلط)یش بی، باشترە بۆ (بشر)، لە (بعض)ە (نظریە)ی (طبیعیون) (ولو) (مُوافق)یش بی، ﴿وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ لەو (نفس)ە (إیجاد)ی كرد، (رفیق)ی جووتی، نێر لەمێ وە مێ لەنێر بۆ هەردوو لە (قبیلە)كی بوون، (علم)ی (طبیعەت) (كشف)ی نەكردیە، لەو (وەقت)ەی (علم) لە (بشر) پەیابووە، تا (زمان)ی (داروین)، (إتّفاق)یان بوە، كە خودای (تعالی) (شخص)ێكی نێری (خلق) كرد، لە (أعضا)ی ئەو یا لە (جنس)ی ئەو، (رەفیق)ێكی بۆ (إیجاد) كرد، (بعد المعاشرە) (أولاد)یان بوو، ﴿وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا﴾ پیاوێ زۆر، (أمّا مع الاسف) مەردێ كەم ﴿وَنِسَآءً﴾ (حاجەت) ناكا، بڵێین: "زۆر" ئەوان (مصدر)ی ئەو بڵاویەو زۆریەن، (أمّا) (داروین) بە (قاعدە)ی (نشأ) و (تطوّر)و (إرتقا) كە (الان) (مُشاهدە) ئەڵێ: "(أوّل) (إنسان) لە (حُسن) و (تقویم) و هۆش و (كمال)، وەك (إنسان)ی ئێستا نەبوە، شتێ بوە، (شبیە) بە مەیموون، وردە وردە، بە (إنتخاب)ی (طبیعی) (تفوّق)ی

کـردوە، پـاش چـەند (نـسل) گەیـشتیتە ئـەو (مقـام)ە" گـەلێ لـە (عُلمـا)ی (طبیعەت) وەك (عُلما)ی (دین) ئەوەیان (إنکار) کردوە وە (إنکار)ی ئەکەن، (بعض)ێك (تأیید)یان داوە، لە (أعاظم)ی ئەو (زُمرە) (هکسل)ی یە، (حتّی) لە (ملأ)یێ زۆر گەورە —(بِلا) پەروا ووتی (إنسان)و مەیموونی (راقی)، بـە (غـیر)ی (نسج)ی (دَماغ) (فرق)یان نیە (بعض)یێ (علما)ی (کیمیا) بە (تحلیل)ی خوێن، ئەو قسەیان، گۆی یا، گەیاندۆتە (درجە)ی (یقین)، (علی کُلّ حال)، ئەو قسانە لێـرە (ضـرر)ی ئێمـەی نیـە، ئێمـە (غـرض)مـان (دەعـوەت)ی (بـشر)ە، بـۆ یەکیـەتی، ئەگـەر ئـەوە راسـت بـی، بـا (سـعی) بکـەن، بـۆ (إتحـاد) لەگـەڵ (حیوانات)ی (راقیە)، تا (ممکن) بی، (خلاف) لە (بین)ی (عالم)ی (حیوانات)دا نەهێنن، گەلێ (رجال)ی (عظیم) ئەو (فکرە)ەیان بوو، وە (سعی)شیان بۆ کرد، سەری نەگرت، وەك لە (أیەت)ێکی (سابق) فەرمووی: (كَانَ النَّاسُ أُمَّـةً وَاحِـدَةً) گەیانـدی کـە یەکانـە، (سـبب)ی (شـقاق) و (شـەڕ) و شـۆڕ، پـاش (بَعـض)ە (أسـباب)ی (خُلقـی)، (إخـتلاف)ی (مـلا)یانـە، لەبـەر (حـسد) و (بُغـض) و (عـداوەت)ی خۆبـەخۆیی، بـە (فـساد) چـوون، (عـالم) یـان بـە (فـساد) دا، (بشر)یان لە (نعمەت)ی (إتّحاد) (محروم) کـرد، ئێـستاش لـەو (نـسق)ە ئـەڕۆن زیاتر (عُلما)ی (دین)ی (ئاوروپی)، (صد)ی (عالم) ئەکەن، لە(دین)ی (أسلام)، کـە (دیـن)ی (توحیـد)ە، (مُـصیبەت)ی گـەورە، (سیاسـیّون)ن (حُـبّ)ی (رئاسەت)و (إستیلا) و (إستعباد)، لێ یان ناگەڕێ، (دائمـاً) خـەریکی (فتنـە) و (فساد)ن، (بعض)ە (عُلمـا)ی (طبیعـەت) (حـسرەت) ئـەخوا ئـەڵێ: "(عُلمـا)ی (دیـن)مـان (تهـوین) کـرد، ئـەمڕۆ ڕێ ی (ترقّـی) (بـشر) نـاتوانن بگـرن، (أمّـا ظُلمات)ی (سیاسەت) (مانیعە)".

(أهل)ی (علم) لـە هـەموو (ملّـەت) و (دەولّـەت) یـەك بگـرن، (إسـتفادە) لـە (علم)ی یەك بکەن، ئـەو (وەقـت) (إکتـشافات) و (إختراعـات)ی (بـشر) ئەگاتـە (درجـە)یـە (مقبـول). ئەبوایـە (عُلمـا)یـانی (إسـلام) بکەوتبانـە ئـەو (فکـر)ە، (عداوەت) و (حسادەت)یان لە (بین)ا نەمایا، خۆیان (مُتّحد) بان، هـیچ نەبوایـە

ئەو (عداوەت)ە بە (قوَّەت)ەیان لە (بین)ی (مسلْمان)ان (تهوین) ئەکرد، بەلاّم ئەوە هەر لە (إمکان)ی (خیالّی) دایە، هاتنی بۆ (ساحە)ی (ظهور) نەزیکە (محال) بی، وائەزانم، چونکە (بعض)ە (أهل)ی (علم) ئەوەیان بە (محال) زانیوە، (خاصّە) لە (زمان)ی (رسول)(صلی الله علیه وسلم)، (واسطە)ی (مُلاقات) لە (بین)ی (بشر) نەبوە، تا (دەعوەت)یان پیّ بگا، (فضل) لە (نیل)ی (مقصود)، فەرموویانە: "(مقصود) لە (ناس)، (عەرەب)ە" خۆزی ئەوانیش (إتّحاد)یان کردبا، هەرباش بوو، ئێمەش (إستفادە)مان ئەکرد ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ﴾ (تقوی)ی ئەو خوایە بکەن کە هەمووتان سوێندی پیّ بەیەکدا ئەدەن: تووخوا، توو ئەو خوایەی بە (حقّ)ی ئەناسی، (سؤال)ت لیّ ئەکەم، بۆ خوا (جواب)م بدەوە، هەروەکو (رابطة)ی (إیمان)ە، بیکەن بە (رابطة)ی (وحدەت)ی (إیمان) یەکیّ بلّیّ: "بە یەزدان" یەکیّ بلّیّ: "بە ئەهرەمەن"، یەکیّ بلّیّ: "بە ئافتاب"، یەکی بلّیّ: "بە (قمر)"، یەکیّ بلّیّ: "بە ئاتەشگەدە"، یەکیّ بلّیّ: "بە بوتخانە" یەکیّ بلّیّ: "بە (عیسی)"، یەکیّ بلّیّ" "بە (غَوث)"، یەکیّ بلّیّ" "بە شاهی نەقشبەند" ئەوها، ئیش و کارتان (قط) ریّك ناکەوی، وە هەم (حِفظ)ی (أرحام) بکەن، خۆ بپارێزن لە پساندنی، چ دوور، چ نزیك (خاصّةً) لە (بین) (رسُل)ان، (اسماعیل) و (إسحاق) بران لە یەك باوکن، هەردووکیان کوڕی باپیرەگەورەی هەردوولامانن، با دایکیان جیاوەز بووبی بۆچی (قطع)ی (نسب)ی (اسماعیل) ئەکەن؟ (محروم)ی ئەکەن، لە (إرث)ی باوکی، ڕقتان لە (إسماعیلی)یان ئەبێتەوە ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾﴾ (جناب)ی (حقّ) (مُنتَظِر) بوو، ئەی نواڕی بزانی ئێوە چی ئەکەن؟ (خاصّە) لەپاش (بعث)ی (رُسُل)، ڕیّ ی چاکی پیشاندان، وە زۆر (أمر)ی کردنیّ بە (تربیە)ی (أیتام)، (مالّ) پیّدانیان، ئەمەش ناکەن، باریە ﴿وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ﴾ (مالّ)ی خۆیان بدەنەوە، (حفظ)ی بکەن مەی خۆن ﴿وَلَا تَتَبَدَّلُوا

ﱡﭐﱸ ﱹﱠ (ماڵ)ی پاکی ئەوان بە (ماڵ)ی پیس، ئی خۆتان، یا (غیر) مەگۆڕن ﴿وَلَا تَأْكُلُوٓاْ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ﴾ (ماڵ)ی ئەوان بەدوا، (ماڵ)ی خۆتان مەدەن ﴿إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا﴾ ئەوەی گوترا، (بەلا)یە، (هەلاك)ێ، یا گوناهێ ﴿كَبِيرًا ۝٢﴾ گەورەیە، (أمّا تعبیر) لە گوناه بە (حوب) لێرە (فائدە)یە (خصوص)ی تیایە، لە (لۆغەت) (حوب)، (حوبەت) بەدایك و باوك ئەلێن، (حوبەت) بە خزمایەتی لای دایکیش ئەلێن، بە (رِقّەت)ی دڵی داك ئەلێن، کەوا هێتیووی لە (قضا) ئەخوازی، ئێوە وەك باب و داك بن، بۆ هێتیو دڵتان گەلێ نەرم بێ، وەك دایك لەگەڵ جیگەرگۆشەی خۆی چ جایە (ماڵ)یان بخۆن و (استهلاك)ی بکەن ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُواْ فِى ٱلْيَتَٰمَىٰ﴾ ئەگەر ترستان لە (عدالەت) نەکردن لە (حق) هێتیوان بوون بە (واسطە)ی زۆری ژن و منداڵتان، بڵێن: "چی بکەین: چی بکەین؟ خێزانمان زۆرن، نا (علاج)ین، (ماڵ)ی هێتیوان ئەخۆین". بە (قاعدە)ی (سدّ الذّرائع) خۆتان لە (کثرەت)ی (عائلە) بپارێزن ﴿فَٱنكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ﴾ مارەبکەن ئی پاك و (تمین)، (مُوافق) و (ماڵ) و باڵتان، لە ژنان، تەماشای (حُسن)ی (مزاج) و (معاملە)یان بکەن، تێك بگەن، ئەوجا پێك بگەن ﴿مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾ دوو، سێ سێ، چار چار، بەگوێرەی (حاڵ)و باڵی خۆتان کەسێك (موافق)ی(میل)ی بێ، (فطر)ی (صحیح) بێ، لەخۆی رابینی بە رێك و پێکی گوزەران بکەن، دوو ژنان بینێ، زیاتر (إیجاب)ی کرد تا چار، زیاتر دروست نیە، (علی الاکثر) نە (ماڵ)یان ئەوەندە هەیە (إدارە)یان بدەن، دایان مەزرێنن، نە (قوّەت)ی (بدن)یان هەیە، ئاگری (شوق)یان دامرێنن، لێرە ڕێی یەك یەك نیە، چونکی نیونیو نیە لەو (نوع)ە (عبارەت)ە هەر ئەو (معنا)یە (فهم) ئەکرێ، دوو و دوو، چوار، دوو سێ، شەش، دوو چوار، هەشت، (جمعاً) هەژدە، دوو دوو سێ سێ چوار چوار، نۆ، یان دوو چوار هەشت، لێرە ئەمە نایەتە (حساب)، (وڵو) (فهم)یش بکرێ —

(بالأولى)- که هەژدە و نۆ بوو، هەشت هەر ئەبی (ممکن)ە هەر نۆیەکە بی، یەکی لیّ فرێی ئەدەن لەبەر (خاطر)ی (حضره ت)ی (رسالەت) پەناه، (مقصد)ی (حُسن)ی (إدارە)یە، رێ بڕینی (طمع)ە لە (مالّ)ی (أیتام)، بیست و یەك، یان بیست و نۆ ژن (وَلَو) بێنە (حساب) بە (حساب)ێکی ورد، بەکارخانەچیان نەبیّ، (إدارە) ناکرێن.

ئەوەی (خط)ی لەنا (إنتظامی)یە، (أوّل) (نظم)ی (قرآن) تەماشا ناکا بەڵکو تێکی ئەدا، تا (معنا)یە نا(مُنتظم)ی بۆ بی، ئەمڕۆ (بحث)ی (تعدُّد)ی (زوجات) (أذهان)ی (عالم)ی (مشغول) کردیە، (بعض)ێ (حق)ناشناس، یا نا(حق)شوناس، (سبب) بە (تعدُّد)ی (زوجات) (جنس)ی (لطیف)ی (ئاوروپی) لە(دین)ی (إسلام) (تنفیر) ئەکەن، ئەزانن (زمام)ی (إدارە)ی (جنس)ی (خشین) لەدەست ئەواندایە (بعض)ە (دەولّەت) پاش (حرب)ی (عمومی) (فائدە)یان زانی، (حُکم)یان کرد، بە (لزوم)ی (تعدّد)، تا (ضایعات)ی (نُفوس) پڕ بکاتەوە، وە (بعض)ە (أهل)ی (أنصاف) ئەفەرموون ئەگەر (تعدّد)ی (زوجات) لە (عموم)ی (بشر) (قبول) کرابان قەحپەخانە لە (دنیا) دا نەدەمان گەلێ (أدیبە)ی (ئاوروپی)، (حسرەت) بە (خادمە)ی ماڵەگەورەی (مسلّمان)انی (شرقی) هەڵئەبەن. (حاصل)ی (تعدّد)ی (زوجات) بە (نسبەت) (مصلّحەت)، بۆ هەردوولا (واجب) نیە، بەڵکو بۆ (أُمّەت) (سُنّەت)یش نیە، وە (أساساً) ژن هێنان لە (دین)ی (إسلام) (واجب) نیە، (مسئلە)، (مسئلە)ی (طبع)ە، (تعدیل)ی (عائد)ی (شرع)ە ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا﴾ ئەگەر ترسان (عدالەت) نەکەن لە (بین)یان ﴿فَوَاحِدَةً﴾ (میل)تان هەیە، یەك ژن بهێنن، مەی کەن بە دوو ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ یاخود (قضا)ی (وَطَر) (دفع)ی (دغدغە)، بە (مِلْكُ الیمین)ی خۆتان بکەن، (یعنی) بە (جاریە)، (جاریە) (مصرف)ی کەمە، وە هەموو کەسیش ناتوانێ (جاریە) بکڕێ، وە (أحرار) زۆر (مائل)ی (تَقَرُّب) نین لەگەڵ (جاریە)یان ﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەوەی (بیان) کرا، لە ئێکی و دوویی ﴿أَدْنَىٰٓ أَلَّا

تَعُولُوا۟ ﴿٣﴾﴾ وەك (شافعی) ئەفەرموێ: "ئەوە نەزیکە لە زۆر نەبوونی (عائلە)" کە (عائلە) زۆر نەبێ، (مصرف)یشتان زۆر نابێ، (قوّەت)ی (بدن)یشتان کەم نابێ، (میل)ی (جور)و (ظُلم) لە (مالّ)ی (أیتام) نامێنێ، (إلاّ) بە (هَوا)ی (نفس)، (حقیقە معنا)ی (شافعی) زۆر (صحیح)ە، (مُوافق)ی (مقام)ە، گەلێ قیرەقیرِیان کردیە، گۆی یا ئەو (معنا)یە (مُوافق)ی (لۆغەت) نیە، (أمّا) بۆ (إنصاف)ن، (شافعی) خۆی لە (أئمّە)ی (لۆغەت) بوە، هەروەکوو لە (فقە) (إمام) بوە، (أُدبا) (إستشهاد) بە (کلام)ی ئەو ئەکەن، لە (لۆغەت)، لە (أبوعبیدە) زیاتر نەبووبێ، کەمتر نیە، (سیّدی الوسی) (نصرەت)ی (إمامی شافعی) داوە ﴿وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَـٰتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ (فریضة)ی (مارە)ی یان بدەنێ، بێ کەم و کورتی، یا بە (طیب)ی (نفس) مارەی یەکەیان بدەنێ، با بێ (عِوَض) و (مُقابلە) چونکی هەردووك (لَذّەت)یان لێك دیوە، وە پیاو (نفقە)ی داوە (أنّهُ قهر) ئەبێتە بەخشراوێ، بێ پاداش ﴿فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا﴾ ئەو (نوع)ە (ترکیب)ە لە کوردەواری دا نیە، بۆیە لە گەلێ جێ بە (خُلاصە)ی (معنا) (تفسیر)ی ئەکەین (لفظ)و (باللفظ) زۆر ناشیرین ئەبێ، ئەگەر بەخۆشی خۆیان شتێکیان دانێ، لە (مهر) ﴿فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾﴾ (عافیەت)ی بکەن نۆشی گیانتان بێ، لە گەرووتان نەمێنێ، لە (معدە)تان (هضم) بێ، گرفتی نەبێ، (لۆمە)تان لەسەر نیە ﴿وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ﴾ (مالّ)ی خۆتان مەدەنە: (شراب) خۆر، (قومار)کەر، بێ(عقل) و (مصلحەت) نەزانن، ئەوانە (حق)ی (تصرفات)یان نیە، گەورەبن، گچکەبن مێ بن، نێر بن، هێتیو بن بێ باب بن، (مالّ)ی ئەوانیش لەبەر دەستی ئێوە بە (مالّ)ی خۆتان (حساب)ە، لە (مُحافظە)ی (مسؤول)ن، (خاصةً) منداڵ لەدوای بدرێ، (خراپ) فێر ئەبێ، کە گەورە بوو، لەسەر ئەو (حالّ)ە ئەڕوا، (کسابەت)ی پێ ناکرێ، ئەبێتە (شرّ)ی (محض) بە ملی (عالم)ەوە بە هەر (نوع)ێك (مالّ)ی چەند کەوێ (وَلَوْ) (مالّ)ی

هێتیوی (شهید)ی (بدر) و (أُحد) بێ، قووتی ئەدا.

(عرض) کرا (حفظ)ی (مال) لە (أهم)ی (مقاصد)ی (شرع)ە، (خاصةً) ئەمڕۆ، بۆیە زۆر (إهتمام) ئەدەن بە (علم)ی (إقتصاد)(أساس)ی (أقتصاد) دوو (قاعدە)یە، (قاعدە)ی پەیاکردن، (قاعدە)ی (خرج) کردن، ئەوە (أهم)ترە، وە (میل)ی (إنسانی) (حفظ)ی ناتوانی، بۆیە لە (قرآن) لە هەموو جێ یە (بیان)ی (جهەت)ی (صرف)ی ئەفەرموێ، نەك (إستحصال)ی ﴿ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ قِيَٰمٗا﴾ کەس ناتوانێ بەو (نوع)ە (بیان)ی (قیمەت)ی (مال) بکا، (جناب)ی (حق) (مال)ی گێڕاوە، بە (مدار)ی (حیات) بۆ ئێوە، بە (مال) ڕائەوەستن، (وَإلّا) وەك (بی) ڕزیو ڕائەقەنێن، کەسێ (إصراف) بکا، (کأنە) تالۆوکە لە فەوتانی خۆی ئەکا، (فی الحقیقە مدار)ی (صلاح)ی (دین) و (دنیا) (مال)ە، هیچ (مهام)ێ (دینی) بێ(مال) ناکرێ، ئەوەی (ذمّ)ی (مال) بکا، (غلط) ئەکا، (مال ذَمّ)ی پێ ناوێ، (لۆمە) بۆ (صاحب)ی (مال)ە، کە (قدر)ی نەزانێ، بۆ ڕۆژی لێ قەومان، دای نەنێ ئەڵێن: "(مال) (ظلّ)ێ (زائل)ە" نە(خێر) سایەیی (أبدی)یە، کەسێ (أهل) بێ، ئەتوانی بەهەشتێ، کە (أوّل) (مزات)= (مزاد)ی ئاسمان و (أرض)ە، بە (درهم)ێ بی کڕێ، (خُلاصە) (مال)ی چاك بۆ پیاوی چاك، (تفسیر)ی (سفیه) بەو (عُموم)ە، (مُختار)ی (إبن جریر)ە، ئەوانی تر، (خاصە تفسیر)یان کردیە، بە هێتیو لێرە زۆر (مُشوّش)ن، (خاصّةً) ئەوەی (سفیه) بی (مال)یان نەدەنە مست، خۆیان (تصرّف)ی تێ بکەن، خۆتان تەماشایان بکەن ﴿وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا وَٱكۡسُوهُمۡ﴾ لەناو (مال)ەکە، (کأنە) شتێکی تێدا پەیا ئەبی، بە (مُعامله) و (مُرابحه)، لەوەی (رزق)یان بدەن (لباس)یان بۆ بکەن برسی نەبن، ڕووت نەبن، ئەوەندە (کافی)یە ﴿وَقُولُواْ لَهُمۡ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ٥﴾ قسەی خۆشیان پێ بڵێن، ئەگەر (منداڵ) بن بیان لاوێننەوە، ڕۆڵە ئەو (مال)ە بۆ تووە، ئی تووە، سبەی گەورە ئەبی، بە (عقل) و بە هۆش

ئەبی، ئەو (وەقت)ە (ماڵ)ەکەت بە (زیادی) (تسلیم) ئەکریّ، کوڕی گەورەم (عزیز)م بەسیە، وەرەوە سەرخۆ (حُرمەت)ی (ماڵ) بزانە، لە (شراب) و (قومار) و (قەحپە)ی (صرف) مەکە، ماڵ وێرانی (دنیا) و (قیامەت) ئەبی، بە برادەران هەڵ مەخەڵەتیّ، تا (ماڵ)ت هەیە، لەدواتن، دوایە (مرحبا)ت لیّ ناکەن هەروەقتیّ هاتیەوە سەرخۆ، لەو (سیّئات)ەت دەست هەڵ گرت، ماڵ، (ماڵ)ی خۆتە، کەس (حقّ)ی بەسەرەوە نیە)، ئەگەر ژنە (عرض)ی بکە: (عزیز)م (رفیقە)ی (حیات)م، تۆ (صاحب ماڵ)ی، من پەیای ئەکەم، تۆ (خرج)ی ئەکەی، ئاگات لیّ بیّ، بەولاو بەولای دامەدە، بەپیرێژنەکانی زوبان لووس مەفرەویّ (أولاد)ت بەخێوکە، تۆ لای خوای زۆر بە (حُرمەت)ی، (خدمەت)ێکی گەورەی پی سوپاردوو وی، (إنسان) پیّ ئەگەیەنن ئەمە (قیاس) لەهیچ (عبادەت) ناکریّ. (حاصلی) ئەوە بزانن چاکە –بە (عقل) یا بە (شرع)– دەربارەیان بی بێژن ﴿وَٱبۡتَلُواْ ٱلۡيَتَٰمَىٰ﴾ لە (أمر)ی (سابق)، (مقصد) (حفظ)ی (ماڵ)یان بوو لە (سوء)ی (تصرّف)، لێرە (بیان)ی (شرط)ێك ئەفەرمویّ، بۆ (ماڵ) دانەوەیان، ئەو (وەقت)ەی کە ئەو (أیەت)ە (نازل) بوو، نە (إمام)ی (حنفی) هەبوو نە (مالك) نە (شافعی)، ئەشیان زانی (إمتحان)ی هێتیوان چۆن بکەن، تا (حق)ی (ماڵ) دانەوەیان ببی، وە ئەو ڕۆش هەر (صاحب) هێتیوە، بە گوێرەی کارو (کسب) و (معاملە)ی خۆی، ئەزانیّ (إختیار)ی هێتیو بکا (صلاح)ی (دین)یشی پی ئەوی، لای (إمام)ی (شافعی)، بەڵیّ (حقیقە) باشە، (ذاتاً صلاحی (دنیا) و (دین) پێکەوە (مربوط)ن ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغُواْ ٱلنِّكَاحَ﴾ دیارە ئەو (إختیار)ە پێش (بُلوغ)ە، پێش (حدّ)ی (نکاح)ە (یعنی) ئەو (إختیار)و (تجربە) (دوام) بکا، تا ئەگەنە (سدّ) و (حدّ)ی ژن هێنان، ئەو (وەقت)ە تەماشا بکەن ﴿فَإِنۡ ءَانَسۡتُم مِّنۡهُمۡ رُشۡدٗا﴾ ئەگەر لە ئەوان ڕیّ بردن بوو، (رَبط) و (ضَبط)ی (ماڵ)تان لیّ دیتن (کأنّە) (میل) و (رەغبەت)ەکتان لیّ (مُشاهدە) کردن ﴿فَٱدۡفَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ أَمۡوَٰلَهُمۡ﴾ (ماڵ)ەکەیان بدەنەوە، لەسەرخۆتانی (دفع)

بکەن، (أنّهُ) ئەوە (ویال)ەکە (طوق)ەکە (بەلآ)یەکە، لەخۆتانی لادەدەن، نەوەك دڵیان لەدوویی.

(زمان)ی (نِکاح) (معلوم) ئەبی، بە (إحتلام)، وە (محدود)ە بە پازدە ساڵ، لای (إمام)ی (شافعی) وە (ابو یوسف) وە (محمّد)، (ألووسی) ئەفەرموێ: "ئەوە (روایەت) کراوە، لە (أبو حنیفە)، وە (فتوی)ی (حنفی)یان لەسەر ئەو (روایەت)ەیە" ئەو (تَعیین)ە بە (عادەت) (إثبات) ئەکەن.

ئەگەر (بُلوغ) بوو، (رُشد) نەبوو، (حاڵ) چۆنە؟ ئەوەی (قول) بە (مفهوم)ی (شرط) بکا، ئەفەرموێ: "نای درێتەوە، (إلی الرُّشْد)، (ولَوْ) نەبێ، تا ئەمرێ" ئەوی (قول)ی پێ نەکا، ئەڵێ: "کە گەیشتە (سنّ)ی (یأس) لە (رُشد)، یعنی بیست و پێنج ساڵ، (ماڵ)ەکەی ئەدرێتەوە، خۆی ئەزانی چی لێ ئەکا؟ با بیکا. لێرە (عُلما)یان زۆر (خلاف) و (طعن)یان لێك هەیە، (إنسان) (رُشد) بزر ئەکا، فەرمووی: "لە (ماڵ)ی (سُفها) (رزق)یان بدەن، جلکیان بۆ بکەن، مەبادا، دەرگەی (واسع) بکەن، بە(بعض)ە (خەیاڵات)ی (فاسدە)" ئەفەرموێ: ﴿وَلَا تَأْكُلُوهَآ﴾ (ماڵ)ی خۆتان مەخۆن، (هَدَر)ی مەکەن ﴿إِسْرَافًا﴾ بە (تجاوز) لە (حد) ﴿وَبِدَارًا﴾ تاڵووکەکردن ﴿أَن يَكْبَرُواْ﴾ بۆ (خاطر)ی زوو گەورە ببن، ئەگەر بە (رەزیلی) بەخێو بکرێن، خواردنی زۆر باشیان نەبی، جلکی چاکیان نەبی، ئەچەلەمێن، گەورەنابن، (صحّەت) و (عافیەت)یان زۆر باش نابی، لە (زمان)ی (بُلوغ)یش (عقل)یان نابی، (خاصّةً) ئەو (دسائسە) لە (طرف) ژنانەوە (إلقا) ئەکرێ ﴿وَمَن كَانَ غَنِيًّا﴾ لە (أولیا)ی (أمور) ﴿فَلْيَسْتَعْفِفْ﴾ خۆی (منع) بکا، بە (دولەمەندی) نەخەڵەتێ، زۆر ئاگادار نەبێ، لەدەستی نەچێ، قەلاش نەبی، ﴿وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِٱلْمَعْرُوفِ﴾ لەگەڵ (حاڵ)ی (فقیری)، چەند جوانە بەو (نوع)ە (ماڵ)ی (صرف) بکا، خۆی بۆ چاو شەکر و توتن و قاوەخانە قەردار نەکا، (حقّاً) (أوامر)ی (إلهی) (رعایەت) کرابا (إدارە)ی

(عُمومی) زۆر باش دەبوو، بۆ (حفظ)ی (مال)ی بێ دەسەڵاتان ئەبوە (حاجز)ێ (منیع).

دۆستێکی باشم هەبوو، لە (مُلازم)انی (رَدیف) لە (أهل)ی (خەرپووت) بوو، ناوی (علي رضا)، ئەی فەرموو: "(معاش)ی خۆم ئەکەمە سێ (قسم) (قسم)(ێك دائەنێم (كأنّهُ) نیە، (قسم)ێك بۆ نەساغی، بۆ (حوادثات)ێ کە لە (حساب)اندا نیە، (قسم)ێك (صرف) ئەکەم". زۆری پێ نەچوو (نقل)یان کرد، بۆ لای (تورکیا)، پێم ووت: "(مصاريف)ی (نقلیەت) هەیە؟" (تبسُّم)ی کرد ووتی: "بەڵێ، لەو پارەی کە (كأن لم يَكُنْ) دام ناوە، بیست و یەك لیرەم هەیە، (کافی) و (وافی)یە". بە (شَرف) رۆیی شرت و پرتی (مزاد) نەکرد، دایە چاوەش و ئۆنباشی خۆی ﴿فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ کە (تَحقُق)ی (رُشد)یان بوو، وە (ماڵ)ەکەتان دانەوە ﴿فَأَشْهِدُوا۟ عَلَيْهِمْ﴾ (شاهدی)یان لەسەر بگرن کە ئەوا (تسلیم)مان کردن وە وەریان گرت، بەتەواوی ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾﴾ ئەو (ب)ێ یە (موقع)ێ بلندی هەیەن وەك (وكَفَى بِاللّهِ وكِيلاً)، (وكَفَى بِاللّهِ شَهِيدًا) لە (غیر)ی ئەو (نوع)ە (مقام)ە، (ولو فاعلی) (كَفى)، (أللّه)ش (بێ) تیا (ذکر) ناکرێ، (بعض)ێ ئەڵێن: "(زیادە)یە" (أمّا) ئەو قسە زۆر (زیاد)ە (حسیب) بە (شهید)، بە (مُحاسب) (تفسیر) ئەکەن، (یعنی جناب)ی (حق) ئاگادارە (حساب)تان لەگەڵ ئەکا، (مُحاسب)ێ (کافی)یەن هیچی لێ بزر نابی، ئاگاداری (جُزئی)و (کُلّی)یە، (ظاهر)و (باطن) لای ئەو ئاشکرایە، (حَذَر) بکەن (بِالفرض) لە (حساب)ی (دنیا) دەربچن، لە (حساب)ی (قیامەت) دەرناچن ﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ﴾ بۆ نێران هەیە – چ گەورە چ گچکە چ (سفیه) چ (رشید)– بەش لەوەی دایك و باوك و خزمی نەزیك (ترك)ی ئەکەن لەدوای خۆیان بەجێ ی ئەهێڵن، مەڵێن: "گچکە، یا (سفیه) (ماڵ)ی بۆ چیە؟ بۆ گەورەو پیاوی (رشید) باشە" (حق)ی پیاوی (رشید) ئەو لە (خدمەت)ی بێ

نەواو بێ دەسەڵاتان بکا، ئەو کەسی (مصالح)ی خۆی نەزانی ئەو (حسب المصالح) (تصرّفات)ی بۆ بکا ﴿وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ﴾ وە بۆ مێیان – چ گەورە، چ گچکە، چ بەهۆش، چ بێ گۆش– بەشی هەیە لە ئەوەی دایك و باوك و خزمانی نزیك (ترك)یان کردیە، مەڵێن" ژن بۆ چیانە؟ (حوائج)ی (بشری) زۆرە، خۆتان ئەڵێن: (عُومر)ی درێژ شەرم لەکەس ناکا، پیری یە،کوێری‌یە دەردەداری یە، (عوارن) زۆرە" ئەوانیش لە (إرث) وەرگرتن، (مُستَقِلّ)ن، بۆیە لە (عبارەت)یش (مُستقِلاً) (بیان)ی فەرموو ﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ﴾ (نصیب)یان هەیە، هەردوولا، لە (متروك)ی (مذکور) –کەم بێ یا زۆر ﴿نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝٧﴾ (نصیب)ێ (فرض)کراو، وە یاخود لێك جوداکراو و داندراو لە (طرف) (جناب)ی (حق)، (فرق) لە (بین)ی (واجب) و (فرض) هەیە؟ یان نا؟ لێرە بێ جێ یە ﴿وَإِذَا حَضَرَ ٱلْقِسْمَةَ﴾ (حاضر) بوون ﴿أُوْلُواْ ٱلْقُرْبَىٰ﴾ (غیر)ی خزمی (وارث) لەبەر (حجب) بە (ورثە)ی نەزدیکتر ﴿وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينُ فَٱرْزُقُوهُم مِّنْهُ﴾ بە (حُسن)و (رضا)ی خۆتان شتەکیان بدەنێ، لە (ماڵ)ی (متروك)ە، (أمّا) لە (حصّە)ی هێتیوی نا ﴿وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝٨﴾ قسەی خۆشیان لەگەڵ بکەن، دلتان نەمێنێ، هەر هەندەی تێ هەڵ دێ، ئەگەر کەمیش بێ، بە (لُطف)ی خۆتان لێمان (قبول) بکەن ﴿وَلْيَخْشَ ٱلَّذِينَ لَوْ تَرَكُواْ مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَٰفًا خَافُواْ عَلَيْهِمْ﴾ وە بترسێن ئەو کەسانەی ئاگایان لە (حاڵ)ی خەڵکی نیە، خۆیان لە (ترفە)دان، (ماڵ)ی زۆرە، (أولاد)ی پێ گەیشتوون، (خیاڵ)ی (تقلُبات)ی (زمان)ەیان بە دڵدا نایە، (فرضاً، أنّە فَرض)ی (مُحال)ە، ئەگەر (ترك) بکەن دوای خۆیان (أولاد)ی (ضعیف)و خۆشیان بوێن، (ممکن)ە بلێین: "لەبەر خۆشەویستی (ترك)یان لە (مُحالات) (حساب) ئەکەن، ئەترسن بە (ضایع) بچن، مادام وابی لە چی

ئەترسن، (أولاد)ی خەڵکی ئەوانە چیان پێ خۆشە؟ لەسەر ئەو (فرض)ە، لە (حق) (أولاد) و (ذُرّیەت)ی ئەوان بکرێ، لە (حق) (أولاد)ی خەڵکیش حقّە وایان پێ خۆش بی، ئەوانە، چ (ولی) بن، چ (وصی) بن، چ (قاسم)ی (تِرکە)، چ (ترکە) وەرگر بن چ (رۆسا)ی (دین) بن، رەهبەری (مسلّمان)ان ئەکەن، ئەبینی بەرەی بن نەخۆشیان پی ئەکەنە (وەصیّەت)، بۆ مزگەوت و (أهل)ی (جماعەت)، با (وُجود)ی، پایزان ساواری لەسەر هەڵ ئەخەن، هێتیوەکانیش بێ (حصیر) لەسەر عاردی ئەنوون ﴿فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ﴾ با لەخوا بترسێن ﴿وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝٩﴾ ئەوانە با قسەی راست و (عدل) بڵێن، خوارەکەو پێچەکە نەکەن، بە (وعظ)ی (منافق)انە (مسلّمان)ان لەرێ لانەدەن ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا﴾ ئەوانەی (مال)ی هێتیمان ئەخۆن بە (ظلم) و (تجاوز) لە (حق) ﴿إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا﴾ (سابقاً عرض)کرا، خواردنی بەراستی لە (معده)دایە، (معده) (هضم)و (هلاك)ی ئەکا، ئی ناو زار قیمە کردنە، ئەگەر ددانی نەبی پەلکۆ کردن و قووت دانە، ئەوانە لەناو زگی خۆیان ئاگر ئەخۆن، (مثال)ی لە (قیامەت) بەدەرئەکەوێ.

﴿وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۝١٠﴾ (داخل)ی ئاگری بە بڵێسە ئەبن، یا پێی ئەبرژێن یا ئەی چێژن، ئەمرۆ (درك)ی (ألم) ناکەن، (أمّا) ئەوێ دەمێ زۆر بە (قُوّەت) (حسّ)ی ئەکەن ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ (مال)ی خۆتان تەخشان و پەخشان مەکەن مەیدەن بە (فلان) و (فلان) (رابطە)ی (فطری)تان لەگەڵ کێ یە؟ (رابطە)ی (شرع)یش (زیادە) لەگەڵ ئەوە، خوداوەندی (کریم) لەسەر ئێوە (فرضی) ئەکا، دەربارەی (أولاد)تان – چ نێر، چ مێ– (حرمان) نیە، بۆ مێ، (غایەت)ی (زێدە) (رعایەت) هەیە بۆ نێر، لەبەر چەند (إیجابات)ێ ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ بۆ نێر بە (قدر) پشکی دوو مێ، (مثلاً) کورەك و دوو کچ، لە چوار دووی کورەکەیە، کچەکان یەکی یەك، (شریعەت)ی

(إسلامیەت) وەك (فطرەت) (ترجیح)ی لای نێری بەسەر مێ یەدا ئەدا، وە بە (مُقابل)ی ئەوانەی (میل)ی مێ یەتی (زیاد) ئەكەن، (حتّى) لە (خەیالات)یان، (أكثر)ی (آلهه) بە (مُؤنّث) (تصویر) ئەكەن، وە (عەرەب)یش لەلایەك (عار)یان بە مێ یە، وە لەلایەك (ملائكه) ئەكەنە (بنات الله)، (ایجاب) ئەكا (جَنب)ی (ذكورەت) (ترجیح) بدرێ لەسەر (جنب)ی (انوثەت)، (مع أنه) ژن لە گەڵێ (جهەت) (حصّه)مەندە كە پیاو لەو(جهەت)ە، بێبەشە، (ماڵ)ی پیاو بۆ كێیە؟ هەر بۆ ژنان نیە؟

ئەوە ئەگەر (ورثـة) نێر و مێ بن ﴿فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوۡقَ ٱثۡنَتَيۡنِ﴾ ئەگەر (أولاد)ەكانی (میّت) ژن بوون، نێریان تێدا نەبوون، وە لە دوان زیاتر بوون ﴿فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾ دوو(ثلث)یان هەیە، هەرچەندێ بن﴿وَإِن كَانَتۡ وَٰحِدَةً﴾ هەریەك بوو ﴿فَلَهَا ٱلنِّصۡفُ﴾ نیوەی ئی ئەوە. ئەدی ئەگەر دوو كچ بن چەندیان ئەدرێتێ؟ (جمهور) ئەفەرموون: "دوو (ثُلث)" وە (بعض)ە ئەفەندی یە (بلا توقّف) ئەڵێن: "(كلمه)ی (فوق) (زائده)"، (جسارەت) ئەمەیە بڵێن: "(زیاده) بۆ (حُسن)ە" قسەی وا ناشیرین كەمە، (ابن عباس) ئەفەرموێ: "دوو وەك یەك (نصف)ی بۆ هەیە" دیارە (قول) بە (مفهوم)ی (مخالفه)ی (ظرف) ئەكا، (مع ذلك) دوورە، ئەو (حكم)ە بە (تفریم) هاتووە، لەسەر (توریث)ی (مذكّر) و (مؤنّث)، وێكرا، لە (أیەت)ی (سابق) ئەفامرێتەوە، یەك خوشك لەگەڵ یەك برا، (ثُلث) ئەبا، لەگەڵ خۆشك (رُبع)ی بدرێتێ (داخل)ی هیچ (حساب)ێك نیە، أما ثلث داخلی حسابە، كەوابی وەك (بعض) و (مُحقّق) ئەفەرمون (حُكم)ی دوو كچ لە (أیەت)ی پێشوو ئەزاندرێ، هەریەكە ثلثكە، (إحتیاجی)مان هەیە بە (بیان)ی (فوق الأثنتین)، (حاصل)ی (معنی) ئەگەر دوو و (فوق)ی دوو بن، دوو (ثلث)یان هەیە، ئەوەی (قول) بە (مفهوم) ئەكا ئەڵێ: "(حاڵ)ی دووان (مسكُت)ە، (حُكم)ی لە (حدیث) وەرگیراوە".

﴿وَلِأَبَوَيۡهِ﴾ بۆ دایك و باوكی مردوو هەیە ﴿لِكُلِّ وَٰحِدٖ مِّنۡهُمَا ٱلسُّدُسُ﴾ هەریەكە شەش یەك ﴿مِمَّا تَرَكَ﴾ زۆر یا كەم ﴿إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٞ﴾ نێر یا مێ، یەك یان زیاتر، (مثلاً) لە شەش، یەك بۆ باوك، یەك بۆ دایك، چوار ئەمێنێ بۆ (ولد)، ﴿فَإِن لَّمۡ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٞ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ﴾ (غیر)ی داك و باب میراتگری نەبوو ﴿فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُۚ﴾ سێ یەك بۆ دایكی، (باقی) بۆ باوكی بە (عصبیّەت)، (دەمار) نە بە (فرض)، (وَلَوْ)كی (باقی) دوو هەندی پشكی دایكە، لە (سورەت)ی پێشوو، لە (فرض) (مُساوی) بوون زێرا داپیر و باپیر، (حظ) ئەكەن (مالّ)ەكە بۆ (حفید)یان بێ، چونكە (ملحمە)ی سەربڕینە (أمّا) بەگوێرەی (بعض)ە (أحوال)،(جناب)ی (حق) (محروم)ی نەفەرموون، (حصّە)یەكی نەختێ كەم و (مساوی) بۆ دانان ﴿فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخۡوَةٞ﴾ برا، خوشك، براو خوشك، دوو نێر ﴿فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُۚ﴾ باقی بۆ بابە، ئەوانە بەشی دایك كەم ئەكەن، خۆشیان ناگرن (إبن عبّاس) (نُقصان)ەكە ئەداتە ئەوان، (إخوة) (جمع)ی (أخ)ە (أُخت) بە (اخوات) (جمع) ئەكرێ، وە (جَمع) (حقیقەت)ە لە سێ یان، بۆ دوو (مجان)ە، بۆیە (إبنُ عبّاس) ئەڵێ: "ئەگەر دوو بن، یا هەموو مێ بن، داك (ثلث) ئەبا ئەوانە ناگرن" لەو (خصوص)ە لەگەڵ (إمام)ی (عثمان) (مُجادلە)ی كرد، بەلام پاش (نشر)ی (حُكم) و (إتّفاق)ی (اصحاب)، (رأی) (ابن عباس) (سقوط)ی كرد.

ئەو (أحكام) و (تقسیمات)ە ﴿مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصِي بِهَآ﴾ لەپاش (وصیّەت)ێ (أنّە) (معروف) و (مُعتاد) و (مقبول) بێ، (یعنی) لەپاش (وصیّەت)ێ دروست ﴿أَوۡ دَيۡنٍۗ﴾ یا (قرض)، پاش (أدی)ی (وصیەت) و (قرض) ئەوەی مایەوە، (تقسیم) ئەكرێ ﴿ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ لَا تَدۡرُونَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ لَكُمۡ نَفۡعٗاۚ﴾ باوكتان، (أولاد)تان، یا كوڕتان، نازانن كامیان چاكەیان بۆ ئێوە

نەزیکترە؟ (مقصد) لەو (أیەت)ی (کریمە)، (بیان)ی (حکمەت)ی (وضع)ی (أُصول) و (قواعدە) بۆ (إرث)، وە (إلاّ) هەریەك بە (فکر)یّ بە (خیالّ)یّ، شتیّ ئەکا، نا (مضبوط) و نا (مُنتظم)، یەکیّ ئەلّیّ: "(مالّ) بۆ باب چاکە، (أولاد) بۆچیەتی؟ خۆی (سعی) بکا، (مالّ) پەیا بکا" (حتّی) یەکێك لە (أغنیا)ی (ئاوروپی) (أولاد)ی خۆی (مَحروم) کرد، لە (وصیّەت) نامەی نووسیبووی: "لە (تقالید) و (عادات)ی (عائلە)ی ئێمە نیە، کە کەسێك لە ئێمە دەولەمەند بیّ بە (جدّ) و (سعی) خۆی، بیداتە (أولاد)، بەخێوم کردن، (تعلیم)م دان، پاش ئەوە (واجب)ە لەسەر ئەوان (سعی) بکەن". یەکێك ئەلّیّ: "باب بۆچیەتی؟ بۆ کیّ یەتی؟ ئەمڕۆ یا سبەی ئەڕوا" لە (أولاد): پیاوی نان دەر، جەنگاوەر، بیّ هێز و بیّ (قوّەت) با بمریّ، (مالّ)ی بۆچیە؟ بۆ کاکم چاکە، ئەی بەخشیّ، ئەی تەخشیّ، بۆ نێران بیّ، میّ چیە؟ ئەمڕۆ لەمالّی باوکیەتی، سبەی ئەچێتە مالّی مێردی، (مالّ) لە (عائلە)یە (نقل) ئەکا بۆ (عائلە)یەکی تر ئاوو بەراویان لیّ داگیر ئەکەن، (فلاحەت)یان لیّ تێك ئەدەن!

(بعض)یّ ئەلّێن: "نەخێر بۆ کچ باشە (خاصّةً) کەسیّ ناشیرین بی، (مالّ) نەبیّ، ئەمێنێتەوە، (کسابەت)ی پیّ ناکریّ، پیاو بەرەلایە، لە هەرکویّ بیّ خۆی بەڕێوە ئەبا". (خاصّةً) ئەمڕۆ گەلیّ (قوم) (ترجیح)ی کچان بەسەر کوڕاندا ئەکەن، (أفکار) و (آرا)یە (مُتخالف) و (متباین)! (أمّا جناب)ی (حق)، (ربّ)ی هەموانە، (مَیل)ی بۆ ئەم و ئەو نیە، (قواعد) و (قوانین)ی (معقول) و (مقبول)تان بۆ دائەنیّ، تەماشای (حال)ی (قویّ) و (ضعیف)، ساغ و ناساغ، نێر و میّ، دایك و باوك، کوڕ و کچ، ئەکا، بە (عدالەت)ی (نسبی) (حصّەت)ان بۆ دائەنی ﴿فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِۗ﴾ لە (طرف) (جناب)ی باری ئەو بەشانە داندراوە، (تقدیر) و (تعیین) کراوە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾﴾ (علم) و (حکمەت)ی ئەو (دائمی)یە، ناگۆڕیّ بە (میل)، خوا بیّ (غرض)و (عِوَض)ە، هەر شتە لە (مقام)ی خۆی دادەنیّ، (إفراط)ی نیە، ﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا

تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ﴾ بۆ ئێوە هەیە ئەی مێردینە، نیوی (ترِکە)ی ژنتان ﴿إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ﴾ ئەگەر هیچ (ولد)یان نەبی نێر یا مێ لە ئێوە یا لە (غیر)ی ئێوە ﴿فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ﴾ نێر یا مێ یەك یا دوو، لە ئێوە یا لە یەكێتر ﴿فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ﴾ چواریەك ﴿مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ﴾ (وصیّەت)ی ژنانیش (مقبول)ە وەك پیاوان ﴿وَلَهُنَّ ٱلرُّبُعُ﴾ بۆ (أزواج)تان هەیە، چواریەك، لام وەیە (شرکەت)ی (زوجات)ی (متعدّدە) لە (رُبُع) یا لە (ثُمن) لەو (جمع)ە (فهم) ناکرێ، با (جمع)ی (زوجات)یش بۆ مێر دروست بێ ﴿مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ﴾ ئەگەر هیچ منداڵتان نەبی ﴿فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ﴾ لە ئەوان، لە (غیر)ی ئەوان ﴿فَلَهُنَّ ٱلثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم﴾ بۆ ئەوانە هەیە، هەشت یەك لە (متروکە)ی ئێوە ﴿مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ﴾ (جناب)ی (حق) (إعتنا) بەو دوو (قەید)ە ئەفەرموێ، تا (إهمال) نەکرێ ﴿وَإِن كَانَ رَجُلٌ﴾ ئەگەر مرۆیەکە، پیاو بوو، یا ئەگەر پیاوێك بوو ﴿يُورَثُ كَلَٰلَةً﴾ (میرات)ی لێ ئەگیرا، خۆی (کلالە) بوو، بێ باب و (ولد) بوو، یا (صاحب) (کلالە) بوو، کە میرات گرەکان ئەبن لە (کلالە) زێرا(کلالە) لە (لۆغەت) بەو (نوع)ە کەسەش ئەڵێن، بەو (نوع)ە میرات گرانەش، کە خوشك و برای دایکی بن، پێ یان ئەڵێن: "(کلالە)" (وکذا، سائر)ی (میرات)گر، (غیر)ی (أصل) و (فرع)، (حتی) خوشك و برای دایك و بابی، یا بابی، (أعمام)، (أبناء الأعمام)، (إطلاق)ی (کلالە)یان ئەکرێتە سەر، وە خزمێ (ملاصِقُ النَّسَب) نەبی، ئەویش پێی ئەڵێن: "(کلالە)" ﴿أَوِ ٱمْرَأَةٌ وَلَهُۥٓ﴾ بۆ پیاوەکە، (فکذا) بۆ ژنەکە، (إفراد)ی (ضمیر) لەبەر (کلمە)ی (ئەوە)، یا بۆ مرۆیەکە – نێر یا مێ– ﴿أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ برایەکی یا خوشکێکی

داکی هەبوو، ئەوانیتر باسیان لە (آخر)ی (سورەت) دێ ﴿فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ﴾ ئەوانەش لە (ذوی الفُروض)ن، هەریەکە شەش یەکی بۆ هەیە، نێرو مێ (مُساوی)یە ﴿فَإِن كَانُوٓاْ﴾ ئەگەر زڕخوشک و زڕ برایەکان ﴿أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ﴾ زیاتر بوون، لە ئەوەندە ﴿فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ﴾ هەموویان (شریك)ن لە سێ یەك، بێ (تفضیل)ی نێر لەسەر مێ، ئەمە (قرابەت)ی دایکە، ئەوە لە (إیجابات)ی (صلە)ی (رَحم)ە، کە (تَساءَلُون بها)یە، لام وایە، ئەوە لای (عرەب) زۆر گران بوە، وە ئەزانم لای کورد، زۆر گرانە ئەبی بۆ (رابطة)ی (فطری) (إنسان) (تحکّم) لەخۆی بکا ﴿مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ﴾ لەبەر ئەو گرانیە، لێرە ئەفەرموێ ﴿غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾ بە (إقرار) بۆ (غیر)ی (ورثة)، (أغلب) ئەو (نوع)ە کەسانە ئارەزوو ئەکەن هەموو (مالّ)ەکە بفەوتێنن، میراتەکەیان نەبێتە ئی زڕ خوشك و زڕ برایان (خاصَّةً) زڕ خوشك ﴿وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ﴾ (وصیەت)ێ زۆر (أکیدە) لە (طرف) خوا، ئێوەش زۆر (إعتنا) بکەن، بە میرات دان بە (کلالە)، (نَخوة)ی (جاهلیەت) (ترك) بکەن، تەماشای (قُربی)ی (تکوّن) بکەن، هەردووك لە یەك (معمل) دروست کراون (مادّە)ی (أصلی)یەکە، لەو (شخص)ە (إستحصال) بکرێ، یا لە (شخص)ێ تر؟ ﴿وَٱللَّهُ عَلِيمٌ﴾ هەر ئەو خوایە زۆر (عالم) و زانایە، ئەو (شرع)ەی دانایە ﴿حَلِيمٌ ١٢﴾ (صرف)ی (نظر) ئەکا لە گەلێ شت، (ولَو) پێشی ناخۆشە، ئێوەش (حَلیم) بن (تَحکُّم) بکەن (عَسى أنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) ﴿تِلْكَ﴾ ئەوەی (ذکر) کرا لە (أحکام)ی (أیتام) و (میرات) ﴿حُدُودُ ٱللَّهِ﴾ ناوانی خوایە، (حُدود)ی خوای مەبەزێنن، (حفظ)ی بکەن ﴿وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ﴾ لە هەر (حُکم)ێك بێ ﴿يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن

﴿تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ﴾ یەك و دوو، تا زیاتر ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ﴾ (سعی) بکەن، بۆ چوونە ناویانن چونەدەر، نیە ﴿وَذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ١٣﴾ (دُخول)ی (خُلودی)، (فلاح) و (نیل)ی (خیر)ێکی گەورەیە، لە (حقّەت)دا، (نسبەت)ی لەگەڵ (ترکە)و (مەریکە) نیە ﴿وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ﴾ لە (إجرا) و (قُبول)ی (أحکام) ﴿وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ﴾ تێپەڕێ لە (حُدود)ی خوا، بیشکێنێ ﴿يُدۡخِلۡهُ نَارًا﴾ ئەوەی (تجاوز)ی بۆ کردیە، لەگەڵی نیە، تەنها خۆی ئەهاوێنە ئاگر ﴿خَٰلِدٗا فِيهَا﴾ بەتەنها ئەمێنێتەوە، وای لەو (حسرەت)ە! ﴿وَلَهُۥ عَذَابٞ مُّهِينٞ ١٤﴾ (جزا)ی (أهل)ی (کبر)، (عذاب)ێ رەزیلانەیە ﴿وَٱلَّٰتِي﴾ ئەو ژنانەی بێ (أمر)ی خواو پێغەمبەر ئەکەن ﴿يَأۡتِينَ ٱلۡفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمۡ﴾ (فاحشە) ئەهێنن، (یعنی) (زنا)، بە (رأی)ی (جمهور)، یان پاتۆکێ، بە (رأی)ی (ابو مسلمی اصفهانی)، لە ژنانی ئێوە کە (صاحب) مێر بن ﴿فَٱسۡتَشۡهِدُواْ عَلَيۡهِنَّ أَرۡبَعَةٗ مِّنكُمۡ﴾ چوار (شاهد) لەخۆتان، (یعنی) پیاو (طلب) بکەن، (شاهدی)یان لەسەر بدەن، دیارە لە (زمان)ی (تشریع) ژن و پیاو زۆر تێکەڵاو بوو ون، (قابل) بوە پیاو ئاگادار بن، لەسەر (زنا)و (سحاق) و (سَیِّئات)ی (خفیّە)ی ژنان، ئەمڕۆش لە شاران، تا (أمّا) لەلادێ یان وایە، وا ئەبی ڕووبەڕوو بەسەریان دا ئەچن ﴿فَإِن شَهِدُواْ﴾ ئەگەر (شاهدی)یان دا، لەسەر ئەوان چوار (شاهد) ﴿فَأَمۡسِكُوهُنَّ فِي ٱلۡبُيُوتِ﴾ (حپس)یان بکەن لە ماڵ خۆیان، یا ماڵی (مُختار) یا (محبس)ی (حکومەت)، (مَنع)ی (إختلاط)یان بکەن لەگەڵ پیاو، یا لەگەڵ یەك، لەسەر (رأی) (أبومسلم) ﴿حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلۡمَوۡتُ﴾ تا ئەمرن، ﴿أَوۡ يَجۡعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلٗا ١٥﴾ یا خوا ڕێ یەکیان بۆ ئەکاتەوە، (بِنا) بە (قَول)ی (جمهور) بە (حَدّ)ی (زِنا)، (بنا) بە (رأی) (ابو

مسلم) بە (شفا) لە (مَرض)ی (سِحاق)، (أکثر) ئەڵێن: ئەو (حُکم)ە (نسخ) بۆوە، بە (حَدّ)ی (زنا)، (ابوسلیمان)ی (خطّابي) ئەفەرموێ: "(نسخ) نیە، لەبەر (غایەت)" ئەمەش قسەیە جوانە ﴿وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَـٰنِهَا مِنكُمۡ﴾ ئەو دوو کەسەی نێر و مێ، (بکر) لە (قول)ی (جمهور)، کەوابی لە (أَللذان) (تغلیب)ی (مُذکّر) کراوە لەسەر (مُؤنّث)، (حقیقةً) جێی نیە، (مقام)ی(التباس)ە، یا ئەو دوو پیاوەی لەئێوە، کە (فاحشە) ئەهێنن، (یعنی لواطە) ئەکەن، (بنا) بە فەرموودەی (ابو مسلم) ﴿فَـَٔاذُوهُمَاۖ﴾ بەهەر (نوع)ێك کە (مُوافق)ی (حال)یان بزانن، کە بترسێن و (تۆبە) بکەن ﴿فَإِن تَابَا﴾ ئەگەر (تۆبە)یان کرد﴿وَأَصۡلَحَا﴾ (إصلاح)ی (حال)ی خۆیان کرد، لەو (دنائەت)ە، (نفرەت)یان (حاصِل) کرد، کە جارێتر نەچنەوە سەری ﴿فَأَعۡرِضُواْ عَنۡهُمَآۗ﴾ لێ یان بگەڕێن، (أذیّەت)یان مەدەن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ تَوَّابٗا رَّحِيمًا ١٦﴾ ئێوەش پەیڕەوی وا بکەن، لە (رأی)ی (ابو مسلم) (نسخ) نیە، وە لە (رأی)ی (جَمهور)یش (ممکن)ە بڵێین: (نَسخ) نیە، بە (حَدّ)ی (زنا) (تعییب)ی (عذاب) و (أذیّە ت) ئەکا" ئایا لە (رأی)ی (جمهور) و (رأی) ی (ابو مسلم) کامیان باشترە؟ (سواد)ی (أعظم) لە (مُفَسِّرین)- (حتّی) (سیّدی ألووسی)- (ترجیح)ی (رأی)ی (جمهور) ئەدەن، (أمّا مُجدّد)ی (مصری) و (تلمیذ)ی (عصری)، (تأیید)ی (قول)ی(أبو مسلم)یان کردوە، (حقّ الانصاف) (ظاهر)ی (عبارەت)ی (قرأن) زۆر (مُوافق)ە لەگەڵ (رأی) (ابو مسلم)، (جارّ) (مجرور) لە (بَین)ی (طرفین) دوورو درێژە، لای ئێمە (مُهم) (بَیان)ی (مناسبە)یە، (فاحشە) چ (زنا) بێ، چ (سحاق)، چ (لواط)، (إحتیاجی)مان بە (بیان)ی (نظم) هەیە، (سابقاً) (أمر)ی فەرموو: "بە (تقوی)ی (أرحام) و پاراستنی وە (حفظ)ی، وە (أحکام)ی (أیتام) و (تقسیم)ی (تَرکة)ی لەسەر (صلە)ی (رحم) دامەزراند" (وارد)ی (خاطر) ئەبی کەسێك -چ نێر، چ مێ- لە (أساسا رحم) تێك بدا، ڕێی

(نسل) بگرێ (مُناسب) وايە، (هتك)ی (حقوق)ی بكرێ، لە (ميرات) (محروم) بی، (أنّە) (جناب)ی (حق) ئەفەرموێ: "نـاء"، "ئەوانە (محروم) نـابن، (جزا)يان ئەدرێ، تا (إصلاح) بن، لەسەر ئێوەش (لازم)ە (تربيە)يان بدەن، لە (ميل)ی (فحشيّات) پاكيان بكەنەوە، نەك لە (مالّ) (محروم)يان بكەن" زێرا ئەوانە، لەگەلّ (مُورَّث)ی خۆيان (قطع)ی (رحم)يان نەكردوە، ئەوە (سيّئە)يەكە، لە (مَيل)ی (نَفساني)و كەم (قُوّەت)ی (إيمان) (إرتكاب)يان كردوە.

(جناب)ی (حق)، هەرچەند (تَوّاب)ە، بەلاّم (قَبول)ی (توبە) ناكا، بەهەر (طرز)ێ ببێ، بەلّكوو (تائب) سێ (قسم)ە، (أوّل)يان ئەمانەن: كە لەو (أيەت)ە وەرئەگيرێ ﴿إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ﴾ (قبول)ی (توبە) لەسەر خوا، بە (وجە)ی (لُزوم) ﴿لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ﴾ هەر بۆ ئەوانەيە، خراپە بكەن، لەرووی نەفامی و نەزانی (كأنە) (جاهل)ن، كە ئەو (فعل)ە گوناهە ئەكەن، لەبەر (غَضب) يا (شدّەت)ی (مَيل)، (غافل) ئەبن، بە دلّيشيان دا نايە، كە ئەو كارە (خراپ)ە، گوناهە ﴿ثُمَّ﴾ كە بەخۆهاتنەوە ﴿يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٖ﴾ (تأخير)ی (تَوبە) ناكەن، دەر(حال) (إنابەت) ئەكەن، (مُتَأثّر) ئەبن، (خجالەت) ئەيان گرێ، (قَبول)ی (تَوبە)ی ئەو (نَوع)ە (تائب)ە بە (إتفاق)ی (سُنّی) وە (مُعتزلی) (واجب)ە، (إختلاف)يان لە (جهەت)ی (وُجوب)ە، (بيضاويّ)و وان، (تفسير)ی (مِن قَريب) بە (قبل حُضور الموت) ئەكەنەوە، (حقّاً) ئەمە زۆر دوورە، (رەونەق)ی (توبە) نايەلی، (روح)ی (أيەت)ەكە ئەبا، فەرموودەی پێغەمبەر "(خوا (قَبول)ی (تَوبە)ی (عبد)ی خۆی ئەكا (ما لَمْ يُغَرغِر)" (دلالەت) لەو (مدّعی)يە ناكا، (ظاهر)ە كە (مراد) (غَرغرە)ی مردن نيە، بەلّكو (مقصود)ی ئەوەيە: (توبە) (مادام) بەدلّ بێ، غەلّدەغەلّدەی زوبانی نەبی خوا (قبول)ی ئەفەرموێ. (بعض)ێكی ئەفەرموون: "پێش ئەوەی (محبّە ت)ی گوناە، لەدلّيان (سرايەت) بكا، (راسخ) ببێ". ئەمە ناشيرين نيە زێرا

(محبّەت)ی گوناه، لەدڵدا کە شین بوو، زۆر دوورە، (صاحب)ی (توبە) بکا، ئەگەر بیشیکا، کەم وایە بەدڵ بی ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ﴾ (جناب)ی (حق) (وفا) بە (وعد)ی خۆی ئەفەرموێ، (تخلّف)ی (وعد) –(بالأتفاق)– بۆ خوای (مُحال)ە ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا﴾ بەهەموو شت، ئەز (جُملە) (إخلاصی) ئەو (تائب)انەیە لە(توبە) ﴿حَكِيمٗا ١٧﴾ (خُلق) لە(حکیم) ناوەشێتەوە، وە کاری نابەجێ ناکا.

(قسم)ی دووەم لەو (آیەت)ە وەرئەگیرێ ﴿وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾ (مُبالات) ناکەن، (أنواع)ی گوناه ئەکەن، گوێ نادەنە (توبە)، (أهمیّەت)ی نادەنێ ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ﴾ هەتا کە مردن (حاضر)ی سەر یەکێك بوو، لە ئەوان (طبیعي) (مقصد) ئەمە نیە، هەموو وێکڕا بمرن ﴿قَالَ إِنِّي تُبۡتُ ٱلۡـَٰٔنَ﴾ خوایە پەشێمانم روو ڕەشم، شەرمەسارم، (توبە) هەزار (تَوبە)، ئەوانە (توبە)یان بۆ نیە، (توبە)یان، (توبە) نیە، (بالفرض) ئەگەر چاك بێتەوە، کۆنە گورکەکەی جارانە ﴿وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمۡ كُفَّارٌۚ﴾ (تُوبە) بۆ ئەوانەش نیە، بە (کافری) ئەمرن ئەو (نوع)ە (تائب)ە لەگەڵ (کافر) (فرق)ی نیە، ئەو (توبە) بۆ (هەیئەت)ی (اجتماعی) و (إصلاح)ی (نفس)ی (تربیە)ی (روح) بێ (فائدە)یە، ئەو (نوع)ە گوناهکارانە، بۆ (أُمّەت) (ضرر)یان لە (کافر) زۆرترە، (مقصد)مان ئەوە نیە، (قَبل الموت) (تَوبە) (قبول) نیە، بە (قطعي)، بەڵکوو (مقصد) ئەوەیە، لەسەر خوا (قبول)ی (لازم) نیە.

(قِسم)ی (ثالث)، (بین القسمین)ە، ئەویش وەك (مُجدِّد)ی (مصری) ئەڵێ: تا نەزیکتر لە گوناه (توبە) بکەن، ئومێدی (قبول) زۆرترە، تا لە گوناه دوورتر (توبە) بکەن ئومێدی (قبول) کەمترە، گوناهکار وەك نەساغ وایە، سێ (دَور)ی

هەیە، لە (دَور)ی (أوّل) (علاج) (قطعي)یە، لە (دَور)ی سێیەم (هلاك) (مُحقّق)ە لازم ئەبێ لە سەر خوا، ئەوی مەیانەیە، لە (تَحت)ی (أمل)ە، بە (قُوّەت) یا (ضعیف) ﴿أُوْلَـٰٓئِكَ﴾ ئەوانەی کە (توبە)ناکەن تا(حضور)ی(مَوت)، زێرا قسە لەوانەیە﴿أَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ﴾ (مُهیاً)مان کردیە بۆئەوان ﴿عَذَابًا أَلِيمًا ١٨﴾ (عَذاب)ێ، (جَفا)یە بە ئێش، (أیەت) زۆر (ظاهِرة) لەمە، کە ئەوەی بمرێ بێ(تَوبە)، (عذاب) ئەچێژێ (تأویل)ی (أیەت) لەبەر (مُخالفە)ی (مُعتزلی)یان، (قیمەت)ی (أیەت)ەکە نایەلێ، ترسی گوناهکاران کەم ئەکا، (لاشك) گوناه (قاطع)ی (رَحم)ە —(بَینَ العِباد)— (قاطع)ی (رحمەت)ی (إلهی)یە، (تَوبە)، (رابطە)، گرێی ئەداتەوە، تا زوو بێ، چاتر گرێ ئەخوا (وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ) ئەو (أیەت)ە (کریمە)، بە (مُناسب)ی (أیەت)ی (إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا) کەوتە (بین)، و(إلاّ) قسە (حالاً) هەر لە (إرث)ە ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهًاۖ﴾ (حُرّ) — چ مێ، چ نێر— نابێ بە (موروث)، لە (زمان)ی (جاهلی) دوو (عادەت) هەبوە، کەسێك بمردایە، خزمانی دەستیان بەسەر ژنەکەی دا ئەگرت، (حظ)یان کردبا، یەکیان مارەی ئەکرد، یا ئەیاندا بەشوو، یا نەیان ئەدا بەشوو، ئەمایەوە، ئەوان خۆیان بە (أحق) ئەزانی لە (أولیا)ی ئافرەتەکە، کەسێك ژنێکی هەبوایە، وە خۆشی نەویستبایە، (طلاق)ی نەئەدا، بەڵکو بمرێ (میرات)ی بگری، (جناب)ی (حق) لە هەردوو (عادەت) (مسلّمان)ان (نهی) ئەکا، ئەی (ئەهلی) (ایمان)، بۆ ئێوە دروست نیە، بە تۆبزی و (غلبە)ی خۆتان، ژن وەربگرن بە (میرات)، بیانکەنە (مال)ی (موروث)، وە بۆتان نیە، ژن دابنێن هەتا ئەمرێ وە (میرات)ی لێ وەربگرن، ئەو (جبر)ە و (شدّەت)ە، لەسەر ژنان بۆ ئێوە نیە ﴿وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ﴾ ئەی (أهل)ی (إیمان) (تضییق)یان مەکەن، (جفا)یان مەدەن ﴿لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ﴾ تاکو (مجبور) بن، (فدیە)ی (نجات) بدەن وە (راضي)

بن، بە ناچاری بە (خُلع)، ئەو (تضییق)ە ئەکەن، تاکو (بعض)ە شتەکی، کە پێتان داون، بیبەن، ئەمە (لَآمه ت)ە، (سبحان الله) ئەو (لَآمە ت)ە (ألآن)یش دەوام ئەکا، ئەگەر چی زۆر ئەبی، ژن (جَفا)ئە دا، تە نگە(نفس)ی ئەکا، تا هەرچی پێ ی دراوە، لێ ی بسەندرێتەوە، (أمّا قرآن) ئەمە بە دوور ئەزانێ، (أنّە) ئەمە لەگەڵ (انسانیّەت) نابی، ژن بە (نظر) خواو (رسول)ی خوا (خزمەت)یان زۆرە، (لازم)ە لای مێردی (مُحترم) بی، بەهیچ (وَجه) رەنجیدەی نەکا ﴿إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ﴾ (فاحشه) لێرە، بە (معنا)ی (نُشوز)و (سوء)ی (خُلق)و بەدرەوشتی یە، لای (قتاده) و (إبن عباس) و (جماعەت)ێك لەو (حاڵەت)ە، بۆتان هەیە (تضییق)یان بکەن، تاکو بە (بدل)ێ (طلاق)یان بدەن، (مع أنّە) لە (قرأن) دەربارەی (ناشیزه) (تفصیل)ێ هەیە، وەلای (أبو علی جُبّائی) (مُراد) لە (فاحشه) (زنا)یە، وە لای (أبو مسلم) یان پانۆکێیە، وە (جزا)ی (حپس)ە، وەك رابردوو، (ذاتاً تفسیر)ی (عُضل) بە (حپس) کراوەتەوە ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ﴾ گوزەران لەگەڵ ژنان بکەن ﴿بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ﴾ بەخۆشی، لە(دُنیا) لەوە خۆشتر نیە، کە ژن و مێرد لەگەڵ یەك رێك و پێك بن، یەکتریان خۆش بوێ، یەکتریان لا بە (حرمەت) بێ، لە کەم و کورتی یەك ببورن، لام وەیە (إنسان) لە دەرەوە، هەر غەمێکی هەبی، کە هاتەوە ناو چوار دیواری خۆی، لەگەڵ (ماڵ) و منداڵی بە (صُحبەت) و (ئولفەت) رایان بوارد، هیچ (کدر)ی لە دڵدا نامێنێ، (خلاصه)، خۆشی، خۆشی (عائلەوی)یە ناخۆشی، ناخۆشی (عائلەوی)یە ﴿فَإِن كَرِهۡتُمُوهُنَّ﴾ ئەگەر (صُحبەت)و (مُعاشره)ی ئەوانتان لا ناخۆش بوو، هەروا بە (میل)ی دڵ، بێ (میل) بوون لەگەڵیان (تحکّم) لەخۆتان بکەن، پێ لە (نفس)ی خۆتان بنێن (إظهار) نەگەویستی مەکەن ﴿فَعَسَىٰٓ أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا﴾ وەك (آیەت)ی (قتال)، (حقیقةً) ئەوەش (قتال)ێکە لەگەڵ (نفس)، گەلێ شت وایە، (انسان) پێی ناخۆشە، (مع أنّە) کە کردی، (خێر)ی لێ ئەبینێ، نەزیکە ئەوەش وابی،

﴿وَيَجۡعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيۡرٗا كَثِيرٗا ١٩﴾ گەلێکمان دیت لە ژنە نەگەویستەکەی، گەلێ (خێر)ی زیاتر دیت لە ژنە خۆشەویستەکەی یا ژنێکی (کُرە)اندوە، دوایە گەلێ چاکەی لێ دیوە ﴿وَإِنۡ أَرَدتُّمُ﴾ ئەی (ئەهل)ی (ئیمان) وە (مقصود) دیارە، مێردەکانن ﴿ٱسۡتِبۡدَالَ زَوۡجٖ مَّكَانَ زَوۡجٖ﴾ دانانی ژنێك کە (میل)تان لەگەڵی نەبێ، لەجێی وی، ژنێك کە بە (میل) بن لەگەڵی، نە گۆڕینەوە، وەك دەروێشە سەرسەرییەکان، (اْلآن)یش ژنان ئەگۆڕنەوە، (خلاصە) ئەگەر ژنتان (طلاق)دان ﴿وَءَاتَيۡتُمۡ إِحۡدَىٰهُنَّ قِنطَارٗا﴾ (مال)ێکی زۆرتان دابوە یەکێك لە ئەوان، یا لە (ذمّة)ی خۆتان گرتبوو﴿فَلَا تَأۡخُذُواْ مِنۡهُ شَيۡـًٔاۚ﴾. (أدنی)یە، کەمێ لەو (مال)ە وەرمەگرن، چ جایە زۆر؟ ﴿أَتَأۡخُذُونَهُۥ بُهۡتَٰنٗا وَإِثۡمٗا مُّبِينٗا ٢٠﴾؟ ئایا ئەو (شَيّء)ە وەرئەگرن، بەو بوختان و گوناهێ زۆر ئاشکراو (مُجبّر)؟ ئەمەش (مُعتاد)یان بوە، کە ئارەزوویان کردبایە، ژنێك بهێنن، وە ژنێك (طلاق) بدەن، (إفترا)یە وایان بە ژنەکە ئەکرد، کە (مجبور) ببێ (فدیە) بدا، وە بەو (مال)ە ژنە نوێ یەکەی پێ بهێنن، بەڵێ (عالم)ی (بشریەت) وا تێ ئەگەن (مقصد) لە (زواج) هەڵاووتیکەیە، ئەمڕۆ لەگەڵ ئەو ژنەیە، سبەی لەگەڵ ژنێ تر، ئەوەیان بەڕەلاّ ئەکا، چی بەسەردێ؟ چۆن ئەژیە؟ گوێی ناداتێ لە هەزاری یەك (حُقوق)ی (عائلە) نازانی، یا بشزانێ، (رعایەت)ی ناکا، گەلێکمان دیتوو ون، لەبەر (مارە)یی نەبوایە، هەر رۆژە ژنێکی ئەهێنا، وە یەکێکی (طلاق) ئەدا. لە (أکثر)ی (أقطار) (نوع)ە (تَنَبُّە)ێ بوە، بۆ (فساد)ی ئەو (أحوال)ە، بەلاّم لە (ملّەت)ی ئێمە نا(شکری) نەبی، (إلآن کان کما کان) دیومە ئافرەتێك منداڵەکی بەدواوە بوە، دەستی یەکێکی گرتوە، یەکێکی لە باوەش دابوە، (حاملە)ش بوە، مێردی (طلاق)ی داوە، کچەتیمێکی لینگ بەترشاوی یەکیتری هێناوە، ئەی وا لە (إنصاف) و (مُروّەت)ی (بشر)! وە (بالعکس) لە دەرەوە لەو (بین)ە، ژنێك هەشت

(أولاد)ی بەجێ هێشت، وە بەدووکەوت. (الهی) (اصلاح)ی ئەو (بشر)ە، چۆن ئەکرێ؟! لەناو کوردەواری لەوەتی (کُتُب)ی (مَذهب)ی (حنفی) پەیا بوە، وە ئەڵێن: "لای (إمام)ی (أعظم) بێ پرس و (رضا)ی (ولی) أفرەت خۆی پێ (مارە) ئەکرێ" دەرکەی کچ و بێوەژن بەدووکەوتن کراوەتەوە ﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ﴾؟ ئەمە چۆن ئەبێ؟ یاخود جێی (تعجّب)ە، ئێوە ئەو (ماڵ)ەی داوتانە، وەری بگرنەوە؟ هەمووی یا (بعض)ێکی ﴿وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ﴾ (افضاء) (کنایەت)ە لە (جماع)، لای (أهل)ی (تحقیق)، وە (بعض)ێ ئەی کەنە (کنایەت) لە (خلوە ت)، ئەمە زۆر جوان نیە، زێرا (خلوەت) (معنا)ی وا ناشیرین نیە کە بە (کنایەت)ێکی ناسکانە (تعبیر)ی لێ بدرێتەوە، لە هەموو (لسان)ێ کەسێك تۆزێ هۆشی هەبێ، شتی ناشیرین بە (عبارەت)ی جوان و (لطیف) ئەدا ئەکا، (حتّی خلوە) ئەمەندە ناسکە، (قابل)ە ببێ بە (کنایەت) لە (جماع) ئەمە فەرموودەی (عُلما)ی (فقە) و (تفسیر)ە، (أمّا) لە (قاموس) و (صحاح) بەدەرئەکەوێ: (إفضاء) کە بە (إلی) (تعدیە) بکا، بە (معنا)ی (جماع) یا (خلوەت)ە، هەرچی هەیە، (مقصد) ئەمەیە، کە ئەو (ئەحوالات)ی (أنس) و (محبّەت)و هەمدەمی و (إتحاد) و (حُلول)، کە لە (بین)ی ئێوە (جریان)ی کردوە، (بالمرّە) (مُناف)یە، لەگەڵ ئەو (طمع)و (لأمەت)ە جای (إنکار) و (تعجُّب)ە، (خاصە) لە ئەوانەی کە لە (إسلامەتی)دا بە (ولد) بووین، پاش چەند (قرن) کە (أبا) و (أجداد)یان (مسڵمان) بووین چۆن ئەو (نوع)ە (سخافەت)ە، بە (خاطر)ا ئەدەن؟ ﴿وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾﴾ ئەوان لە ئێوەیان وەرگرتوە، (عهد) و پەیمانێ بە (قوّەت) ئەو (میثاق)ە ئایا (شرعی)یە، یان (طبعی)یە؟ (جمهور) لەسەر (قول)ی (أوّل)ن، ئەمە لە (صُلب)ی (عقد) (ذکر) ئەکرا، ئەیان ووت: "خوا لەسەر توو بێ، بەچاکی ڕای بگری، یا بە (إحسان) بەرەڵای بکەی" (بعض)ێك

ئەڵێن: "لە (أوامر)ی (الهی) وەرگیراوە، ئەی کەنە (حُسن)ی (مُعاشره)، (أمّا مُجدّد)ی (مصری) ئەڵێ: " ئەمە (فطري)یە، وەك (إفضا)یەکە، ئەوە ئەو (عهد)ە (فطري)یەیە، کە خوا کردوویەتی بە (أیەت)ێك لە (أیات)ی خۆی، کە لە (نفس)ی خۆتان (زوج)ی بۆ (خلق) کردوون، وە (مودّەت) و (رحمەت)ی هاویشتیتە (بین)ی ئێوە، ئەوە ئەو (أیەت)ەیە، کە ژن لە هەموو شت زیاتر (إعتماد)ی ئەداتە سەر، (ترك)ی داك و باب و براو خوشك و (قوم) و (عشیرەت)ی خۆی، بەڵکوو دەست لە (دار) و (دیار) هەڵئەگری، خۆی ئەهاوێتە باوەشی پیاوێکی (غریب)ی (أجنبی)، ئەگەر (إعتماد)ی لەسەر ئەم (عواطف)ە نەبێ، بۆ وا ئەکا؟ "ئەوجا بێینە سەرباسی (مارەیی)، ئایا گران بێ، باشە؟ یا سووك؟ من لام وایە، بە (أطوار) و بە (أحوال) ئەگۆڕێ، وەك (سابقاً عرض)م کردن، گەلێك کەسم دیتوە، لەبەر زۆری (مارەیی) ژنی نەبوایە، ژنی خۆی (طلاق) ئەدا بۆیە ژنە کورد ئەڵێن: "(مارەیی) کۆڵەکەی ناوماڵە" ئەگەر ئەم ترسە نەبێ، مارەیی تا سووك تر بێ، چاکترە، بۆیە (حضرەت)ی (إمام)ی (عمر) پاش (تقرّر)ی (إسلام)و (تأدّب)ی (عرەب) بە (آداب)ی (دین)، لەسەر (منبر) (نهی) لە (مُغالات)ی (مَهر) فەرموو، ئەگەرچی ئەڵێن: "پیرێژنێ (إعتراض)ی لێ گرت وە ئەویش (إعتراف)ی بە (قصور)ی خۆی کرد" بەلاّم (نهی) (عُمر)ی (مُوافق)ی (حالّ) و (وەقت) بووە، وە لەگەڵ ئەم (أیەت)ە –(یعنی) – (وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا) هیچ (مُنافات)ی نیە، لام وایە بۆیە (إمامیّە) (روایەت)ێ ئەکەن، کە (إعتراض)ی پیرێژن (وارد) بێ، و (طَعن)ی (طووسی) (تَوجّە) بۆ (عمر) بکا، (قوشەجی) لە (شرح)ی (تجرید)ی (طووسی)دا (نقل)یان لێ ئەکا، کە فەرموویەتی: "ئەوەی مارەیی کچی خۆی زۆر بکا، ئەی هاوێمە (بیتُ المال)" لای من (شبهە) نیە، ئەمە هەڵبەستە، و(إلاّ) (مُحدّثین)ی (کرام) (نقل)یان ئەکرد (وعلی کل حال) (طووسي) و (أشباه)ی (غلط)ن، وە ئەو (نوع)ە (خطأ)ە (مُنافی) نیە لەگەڵ (منصب)ی (خلافەت)، وە (عمر) (سقوط) ناکا لەو (مقام)ە (عالی)یە، ئەگەر وابوایە، چۆن

پیرێژن، تووانی (إعتراض) بگرێ لە (عمر)؟ (عمر)یش لە (کمال)ی (تواضع) (اعتراض)ەکەی (قبول) کرد، (علیّ) و (أحزاب)ی (علی) ئەیانتوانی بڵێن: "توو بەو (جهل)ەوە (حق)ی (خلافەت)ت نیە" کە ئەوان (مجال)ی ئەو (طعن)ەیان نەبوو، (طعن)ی (طووسي) چ (أثر)ێکی هەیە؟ کەر سوارێ وا، لەو (مەیدان)ە (طاقەت)ی (طعن)ی لەکوێ بوو؟ بەلاّم (ملا)ی سەرکاغەز، ئەوی (حظ) بکا، ئەی لێ، (موسی سلامە)ی (مصری) قسەیەکی خۆش ئەکا، ئەلێ: (عمر) لە (حقیقەت)دا، (کتلە)یە بوو، لە (أخلاق)ی (عجیبە)، کە ئەو (أخلاق)ە (غایةُ الغایەت) بوو، لە (متانەت) و (ثبات) و (محاسبە)ی (نفس)و گەلێ شت، زۆر و کەم، ورد و درشت، (عمر) (ملا) نەبوو، (فەیلەسوف) نەبوو، بەڵکو (دفعە)یە خۆی بەخۆی پێ کەنی، کە ژنێك (إصلاح)ی (خطأ)ی کرد، (لکن) (عمر) لە (خُلق)دان وەك (جبل)ی (راسخ) بوو، (سائر)ی (ناس) وەك خۆڵ بوون، (کافی)یە بۆ (أُمّەت)ێك، (نابغە)یە وەك (عُمر)ی (فاروق)یان لێ هەڵکەوی، لە چەند ساڵێکی کەم، (نصف)ی (عالم) (فتح) بکەن!" بەلێ، وایە، مەلایەتی (صرف) و(نحو) و ئەمانە، کەڵکی (إدارە)ی (مُلك) و (سلطنەت) ناگرێ، (علم)ی (إدارە)و (سیاسەت) بەدەست هەموو کەس ناکەوێ هەموو (ملا)یانی (عراق) و (حجاز) نینیۆکێکی (فیصل)یان تێ نابێ، لە (میادین)ی (سیاسەت) (خطیب)ێك بوو، کە (خطبا)ی سەر (منابر) لاڵ ئەبوون، نەیان ئەتوانی (شەقّە)ی (شفّە) بکەن، (مع أنّە) (ملا) نەبوو، (أمّا) بە (أخلاق) و بە (سیاسەت) بوو، بوو بە (زعیم) بوو بە (ملك)، (تأسیس)ی (دولەت)ی (عراق)ی کرد، (حقّاً) (فیصل) ئەگەرچی (نسباً علویّ) و (حیدری) بوو، (أمّا حسباً ومشرباً) (عُمری) بوو، (رەحمەتی خوای لێ بێ).

(عادەت)ێکی تریش هەبوو، لە (عادات)ی (جاهلیە)، کەسێك مردبا، کوڕی ئەو زڕداکی خۆی مارە ئەکرد، (حضرەت)ی (کبریائی) (نهی) لە ئەوە ئەکا ئەفەرموێ: ﴿وَلَا تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ﴾ مارە مەکەن،

ئەو ژنانەی کە باوکی ئێوە مارەیان کردبوون، لە (أصل)ا، ژنی (أجنبی) (نسبەت)ی بۆ باوك و کوڕ، وەك یەکە، گەلێ بوە، باوك بە تەمای ژنێك بوە، کوڕی مارەی کردوە وە (بالعکس)یش زۆرە، ئەو (حُرمەت)ە لەبەر (شرف)ی باوکە، لەبەر (حفظ)ی (شرف)ی (عائلە)یە، ئەگەر ئەوە (سد) نەکرابا، چونکە (أمل)ێکی (حلاّل) بوونی ئەبوو، زۆر نەزیك بوو، (فَحشیّات) لە (عائلە)دا روویدا، (أمّا) کە (طمع) برا، (میل)ی نایەلێ، لای (بعض)ێك (نکاح) بە (معنا)ی (جماع)ە، لای وایە، (موطوئة)ی باب (ولو) بە (زنا) بی، لەکوڕ (حرام) ئەبی، لام وایە ئەوە (مبالغە)یە، بۆ (حفظ)ی (مقام)ی (أُبوّەت)! ئەگەرچی (زانی) و (زانیە)، لە (نظر) (شرع) بێ (شرف)ن، (حق)ی (إحترام)یان نیە. وە (حُکم)ی (نکاح)ی (زانیە) لە (سورە)ی (نور)دا دێ.

وە (معلوم)ە هیچ (حُکم)ێك (شامل)ی (ماقبل)ی نابی، (حتّی) ئەمە، (قاعدە)یە (بین الدُّول)ە، (أمّا) ئەگەر (أثر)ێکی لێ پاشەکەوت بوو، ئەبێ (حکم)ی چۆن بی؟ (حُکم)ی (إبقاء لما کان علی ما کان) لە (سیر) وا بەدەرئەکەوێ (محصول)ی ئەو جۆرە (نکاح)ە لەناو (صحاب)اندە هەبوون مەبادا (تعییر) و (تعییب) بکرێن، وە (حکم)یان لەسەر بکرێ، بە (ولد الزّنا) کە (حکم)ێکی (مَطوي)یە، (إستثنا)یەکی(مُتّصل) ئەکا، ئەفەرموێ ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ ئەوەی رابرد، رابرد، (شرع) بە (أولاد)ی (صحیح)یان (قبول) ئەکا، (نسب)یان (نسب)ی باوکیانە، (لکن بعد النّهی) ئەگەر (معاذالله) شتێکی وا ببێ، (زنا)یە، (ولد)ی لێ پەیا ببێ، بیژی یە، (بنا) بەو (تقریر)ە (إستثنا)یەکی زۆر جوان و بەجێیە. (زمخشری) و (أتباع)ی ئەو ئەی کەنە (تعلیق) بە (مُحال) (یعنی): زڕداکتان لێ (حلاّل) نابی، (إلاّ) ئەوانەی، کە رابردوون و مردوون، وە ئەوەش (مُحال)ە، کەوابی (حلال) بوونی زڕداك (مُحال)ە، ئەگەرچی (سیّد)ی (ألووسی) بەو (معنا)یە (راضی)یە، ئەی کاتە وێنەیی (حتّی يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ) (أمّا) لای من زۆر دوورە، نەزیکە وەك (يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ)

بـی، (بعـض)ێـك ئـەڵێن: "(مـا)ی (مَـا نَكَـحَ) (مـا)ی (مـصدری)یـە" (یعـنی) مارەکردن، وەك مارەکردنی (أبـا)تـان، (ابن جریـر) ئەمـەی (إختیـار) کـردوە، (لکن) لای ئێمە زۆر (تافـه)ە، وە (استثنا)یەکەش زۆر بێ (معنا)و (قیمـەت) ئەبی ﴿إِنَّهُۥ﴾ (نکاح)ی زڕداك (مبغوض) و (مُحقّر)و سووکە ﴿كَانَ فَـٰحِشَةً وَمَقْتًا﴾ زۆر (قبیح)و (مبغوض) بوە، (حتّی) ئەشیان کرد وە پێشیان ئەگوت: "(نکاح)ی (مقت)" ئەگەر (ولد)یان بوویا، پێ یان ئەووت: "(ممقوت) ﴿وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾﴾ ڕێ یە خراپـە، (معنـا)ی (أفعـال)ی (مـدح) و (ذم)، لـە کـوردی وەك (عربـی) (أذا) نـاکرێ، (إمـام) (رازی) و (أمثـال)ی، لـە (خیـاڵ) بـازانی (مُفسّرین)، ئەفەرموون: "مارەکرنی زڕداك ناشیرینە، بـە (عقـل) وە بـە (شـرع) وە بـە (عـادەت)، ئـەو سـێ (کلمـه) هەریـەك، (إشـاره)یـە، بـۆ (مرتبە)یەك،لە(مراتب)ی(قُبح) (فاحِشە) بۆ (عقلی)(مقت) بۆ (شـرعی)، (سـاءَ) بۆ (عادەتی)." ئەگـەر (مقـت) (مقـت)ی (عنـدالله) بـی، وەك (آلووسـي) ئـەڵێ، باشە، (أمّا) ئەگەر (مقت) (مقت)ی (عند ذوی المُروّات)یی، نا، بۆیە (بعض)ێك ئەڵێن: "(فاحشە) (إشارە)یە بۆ (شـرعِي)، (مقـت) بـۆ (عقلـی)، (سـید رشـید) (مرتبە)یەك لە (قبح) (زیاد) ئەکا، کە (قبح)ی (فطري) و (طبیعي)یـە، (قـبح)ی (شرعی) لە (نهی) (إستفادە) ئەکا، وە (بالجملە) شتێ ناشیرینە، لە (غایەت)ی ناشـیرینی، (سـیّد)ی (آلووسـی) (نقـل) ئـەکا، لـە (بـراء) (رضـي الله عنـه)، ئەفەرموێ: "تووشی (خال)م بووم، ئـاڵای پـێ بـوو، ووتم: "بـۆ کـوێ ئەچـی؟ ووتی: " پێغەمبەر منی ناردوە، بۆ لای پیاوێك، کە باوەژنی خۆی مارەکردوە، لـە ئەسـتووی بـدەم، (مـاڵ)ی بهێـنم" ئـەم (أیـەت)ە (کریمـه) (رابطـة)یە بـە (قـوّەت)ە، بـۆ (نظـم)ی (سـابق) و (لاحـق)ی، بۆیـە پـاش (تحـریم)ی زڕداك ئەفـەرموێ: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَـٰتُكُمْ﴾ زڕداك (حـرام) بـی، دایکـی (حقّەتی) قسەی تیا نیـە ﴿وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّـٰتُكُمْ وَخَـٰلَـٰتُكُمْ وَبَنَاتُ

ٱلۡأَخِ وَبَنَاتُ ٱلۡأُخۡتِ﴾ دایکتان، کچتان، خوشکتان، پوورتان –چ دایکی، چ باوکی– کچانی براتان، کچانی خوشکتان، (یعنی) برازاو خوارزا، لێتان (حرام) کراوە (كأنه فطرەت) (حرام)ی کردوو ون، ئەگەر (إفساد)ی (فطره ت) نەکرابا، (حاجەت) نەبوو، (شرع) (حرام)یان بکا، (مقصد) لەو (حُرمەت)ە دیارە، (حُرمەت)ی (زواج)ە، کەسێك ئارەزوو ئەکا (سِرّ)ی (تحریم)ی ئەو خزمە نەزیکانە بزانی، تەماشای (قانون)ی (زواج) بکا، چ (تألیف)ی (ألیاس غضباني)، چ (تألیف)ی (مُحمّدُ السِباعي)، (حقیقةً) دوو (کتێب)ن، شایانی (مُطالعه)ن لەترسی درێژی نەبا، چەند (فصل)ێکم (ترجمه) ئەکرد، بەکوردی، وە لەو (تفسیر)ە ئەم نووسی ﴿وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ﴾ داکی شیریش وەك داکی (حقیقی) (حرام)ە، ئایا ژنێ، جارێ یا دوو، بەڵکوو چوار و پێنج، شیر ئەداتە منداڵێك، پێ ی ئەڵێن: "داکی شیری، دایان؟" بڕواناکەم، ئەبی (زمان)ێکی بەخێوبکا، تا (لایەق) ئەبی، پێ ی بڵێن: "دایك" (بناءاً علیه) بە (دفعه)یەك، یا پێنج جار، شیردان، (حرام) ئەبێ؟ لە (حدیث) وەرگیراوە، (مع الاسف) بە (صُرەت)ی (قطعي) ئەو (مسئله) (مُهِمّه) لە (صاحب)ی (شریعەت) وەرنەگیراوە، بە (إختلافات) و (إضطرابات) هاتوە، تا ئەمڕۆ، (مُجتهد)ەکان (خلاف)یان بوە، (مُقلِّد)ەکانیش، بە (نصرەت)ی (قول)ی (إمام)ی خۆیان خەریك بوون وە لە (عجاییات)ە، ئەڵێن: "لەو (عبارەت)ە (إستدلال) ئەکرێ، لەسەر پەنج (رضعة)" ئەگەر (عبارەت) (واللاّتي أرْضَعْنَكُم أُمّهاتُكُم) بوایە، (دلالەت)ی لە یەك (نۆبەت) ئەکرد (شێخ)ی (سیوطي) ئەڵێ: "ئەو (سؤال)ە لەمن کراوە، (جواب)ی لە (بین)ی دوو چاومە، (أمّا) (رجُل)ێکی (رشید)، یا کەسێکی کە لە (علم)دا، (قصر)ێکی (مشید)ی هەیە، چی (جواب) داوەتەوە؟ ئەمە نەزیکی دوو ساڵە، کەس کەسێکی بە (حرف)ێك (تزیین) نەکردووە وە (ناظر)ی بەقلینچکی چاو تەماشای نەکردووە، من ئەگەر (حظ) بکەم چەند (مانعات)ی لەسەر ئەنووسم... الی أخره" وە (سیّدی ألووسی) خۆی ماندوو

کردوە، گۆی یا (کشف)ی ئەو (سرّ)ە بکا، بەلآم چی وای نەگوتوە، پوولێك بێنێ، ئەویش وەك (سیوطی)، گەلێ لاف و گەزافی لێداوە، خۆی بەسەر (عُلما)ی (عصر) هەلْشەنگاندووە، ئەم قسانە لای من ئەفسانەیە، ئەو (دەعوا)یە، وەك مەتەلۆکەن سەد ئافەرین لەو (ملا)یە، کە (جواب)ی نەدایەوە، (حاصلی) لەبەر (خیالات) و (منازعات)ی خۆیان، ئاگایان لە (تحقیق) نەماوە، بە (خلافی) ماوە، (مع أنّە) ئەبوایە، بە (تواتُر) لە (رسل)ی (أکرم) و یارانی وەربگیرێ ﴿وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ﴾ خوشکی شیریش وەك خوشکی (حقیقی) (حرام)ە، چ کچی ڕاست دایان بێ، چ کچی شیری، وە (سائر)ی (اقارب)ی دایان، وەك (أقارب)ی دایك (حرام)ە، (رسول)ی (مُجتبا) ئەفەرموێ: "(حرام)ە لە (رضاع) ئەوەی (حرام)ە لە (نسب)" (یعنی) لەو کەسەی کە شیری خواردووە، (حُرمەت) لە ئەوەوە، بۆ (أقارب)ی (سرایەت) ناکا ﴿وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِى فِى حُجُورِكُم﴾ کچی ژنی (إنسان) لە (غیر) پێی ئەلێن: (ربیبە) بەخێوکراو، ئەگەر لە (تربیە)و باوش و (حمایەت)ی دابی –(بالاتفاق)– (حرام)ە، وە (الاّ خِلاف)ی تیایە، (جمهور) ئەلێن: "(علی الإطلاق) (حرام)ە" ئەگەر دوایە مێردێکی تر بکا، ئەو کچی لەویش ئەبێ، (حرام)ە، ئەفەرمون: "ئەم (قید)ە، لەبەر (مُوافقە)ی (غالب)ە، چونکی (علی الأکثر) بە گچکەیی، وێنە لای مێردی دایکیان ﴿مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِى دَخَلْتُم بِهِنَّ﴾ ئەو (ربیبە)آنە لەو ژنانەتان بن کە (دخول)تان پێ کردبێ، (یعنی) بە (نفس)ی مارە کردن (حرام) نابن بەلْکو پێشی نالێن: "(ربیبە)" (خصوص) کە نەگواسترابێتەوە، (خلوەت)یش لای (إمامی) (حنفی) (حکم)ی (دخول)ی هەیە، وە(کذا وطأ)ی (حرام) (لکن) لای (إمام)ی (شافعی) (زنا) (حکم)ی (جماع)ی (حلال)ی نیە، (ظاهر) وایە (حق) ئەمە بێ ﴿فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ با بشێینە مالْتان، لە

(حمایەت)و (عنایەت)تان دابن، (مثلاً) ژنەکە هات وە نەخۆش بوو، (ممکن الدخول) نەبوو، پاش مانگێك، دوو مانگ مرد، کچەکەی لێ (حرام) نابی ﴿وَحَلَٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمُ﴾ ئەو ژنانەی کە (حلال) بوو ون، بۆ کوڕتان، (بالفعل) (دخول)یان پێ کردبن، یا مارە کرابن، بە مارەی یەکی دروست ﴿ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَٰبِكُمۡ﴾ ئەو کوڕانەی کە لە پشتی خۆتانن، (سیّد رشید) ئەفەرموێ: "(بعض)ێك لە (علما)ی (ملّەت) ئەڵێن: ئەمە (إعتراض)ە، لە ژنی کوڕی شیری، وە ئەوە لەو (مقام)ە (مُتَبادَر)ە" (أمّا) ژنی (مُتَبَنّی) لێرە بە (خیال)ێ دانایە، (مسئلە)ی (تَبَنّی) (أساساً) (هدم) کراوە، وە باسی لە (سورە)ی (أحزاب) دێ، (لکن) چوار (إمام)ی (صاحب) (مذهب) لەسەر (حُرمەتی) ژنی کوڕی (رضاعی)، (أمّا) (إمام)ی (شافعی) دوو (قول)ی هەیە: (قول) بە (حرمەت)ی، لای (مقلّد)ەکانی (معتبر)ە، (أبن قیّم) (عالم)ێ (حرّە) —(من حیث الدّلیل)— (نصرەت)ی (قول)ی(سابق)ی داوە (سیّد رشید) بە (تفصیل) (نقل)ی فەرمووە، (ذاتاً) (قسم)ێك لە (علما)ی (أحرار) وەك: (أبن الحزم)، (أبن تیمیە)، (أبن القیّم) تەماشای (دلیل) ئەکەن، (مبالات) بە (مخالفە)ی (أئمە) ناکەن، کەسێك (نصرەت)ی (قول)ی (أئمە)کان بدا، (حق)ی وایە (دلیل)و (حجّەت) بهێنێ، وە بە (دلیل)و (حجّت) (نصرت)یان بدا، نەك قسەی ناشیرین و سووك وچرووك، دەر (حق) ئەو (نوع)ە (ملا)یانە بکا، بە (تکفیر)و (تضلیل)، (تنفیر)ی (عالم) بکا، لە (علم)و (حقایق)ی ئەو (ذوات)ە (کرام)ە، من گەلێ جار (وصیەت) ئەکەم لە (تلامیذ)ی خۆم: گوێ نەدەنە (طعن)ەی (ملا)یان لە (حق) یەك، بەڵکوو تەماشای (حق)و (حقیقەت) بکەن.

ئەوەی (مقلّد)ە، قسەی (إمام)ی خۆی بۆی (کافی)یە، (حقّ)ی لەسەر (دلیل)و (برهان) نیە ﴿وَأَن تَجۡمَعُواْ بَيۡنَ ٱلۡأُخۡتَيۡنِ﴾ کرد کردنەوەی دوو خوشك، لە ژێر (نکاح) (حرام)ە، ئەگەر بە (ترتیب) بێ، دووەم (نکاح)ی (باطل)ە، (أول) (إبطال) ناکرێ، چونکی (حرام) (حلال) (حرام) ناکا، کە

(موضـوع)ی (حـلّ)و (حرمـەت) لـە یـەك (ممتـان) بـن ﴿إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۚ﴾ (فائـدە)ی وەك (مـا سـلف) ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ٢٣﴾ (معنـی)ی (زمخشری) لەگەڵ ئـەم (ذیـل)ە رێـك ناكـەوی، چـونكی (مبالغـە) لـە (تحـریم)، (موافق) نیە لەگەڵ (مقتضی)ی (غفور)و (رحیم)، (جناب)ی (حق) بە (لطـف)و (مرحمەت)ی خۆی (عفو)مان بكا، لە (قصور)مان خۆش بی.

(جـزء)ی (رابـع) تـەواو بـوو، سـبەینەی شـەموو، سـێ‌ی مـانگی(رجـب)، (موافق)ی (٣٠) (أيلول)ی (رومی)، وە(مُدّە)ی سێ مانگـان هیـچمان نەنووسـی لە (تفسیر) لەبەر (بعض)ێك (عـوارض)و ناسـاغی، وە هـەم لەبـەر (خدمـەت)ی باغ و باغچەی (چنارۆك) لە (مُدّە)ی (إصطياف)مان، (ذاتاً) (ملا)ی بێ (مُعـین) گەڵێ (سكتە)ی ئەكەوێتە كاروبارو (مصالح)ی (علمیە)ی، خودا (مُعین)مـان بـێ و (توفیق)مان بدا، لەسەر (إتمام)ی (تفسیر)ی كوردی (١٣٥٣هـ-١٩٣٤م).

﴿وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ﴾ ئەو ژنانەی (صاحب) مێرد بن، چ (مؤمن)، چ (کافر)و (مشرك)، چ (حر) چ (جاریە)، (مادام) لە قەلآتی مێردیان دابن، (حرام)ە (نکاح)یان، کەوابی، (فائدە)ی (قید)ی (مِنَ النساء) زۆر ئاشکرایە، وەك (مُجدّد)ی (مصری) ئەفەرموێ. لە (مُجاهد) (نقل) کراوە، فەرموویەتی: "ئەگەر بمزانیبا کەسێك ئەوەم بۆ (تفسیر) ئەکا، بۆ لای وی لە جەرگی حوشتریم ئەدا" وەهەم (إستثنا)ی (آتی)–(یعنی)– ﴿إِلَّا مَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۖ﴾ زۆر جوانە، وە (مُتّصل)ە.

لە (زمان)ی (سابق) کە ئەی لێنێ: "(دور)ی داکی" ژنێك لە (طرف جماعەت)ێك (تصرّف) ئەکرا، (فرق)یان لا نەبوو، (حتّی) چەند برا، لە ماڵدا، کەپێکەوە بان، (فرق)یان نەئەکرد، (أنه) ژنێك بۆ هەموویان بوو، (أما) ئەگەر (ولد)ی بوویا، بۆ برا– گەورەکە – ئەبوو، ئەو (قوم)ە لە (زمان)ی (سعادەت)دا هەبوو ون با(عرب)یش نەبن، (صاحب)ی (دەعوت)ی (عام)– (طبعاً أوامر) – و (نواهی) (عام) ئەبی، لە (قوم)ی خۆی و (غیر)ی (قوم)ی خۆی، (أما) ئەوەی بە (قهر)و (غلبە) بێتە دەست، بۆ (مسلّمان)آن، دروستە (تصرّف) کردنیان، (فائدە)شی لای من ئەوەیە، کە (مسلّمان)آن بە (حذر) بن، (مغلوب) نەبن، وەك قەلآتی (محکم) (دائماً) (محافظە)ی (ناموس)ی خۆیان بکەن، وە(إلاّ) ئەوەی بەسەر ژنە (مغلوب)ەکانیان داهات، بەسەر ئەوانیش دادێ، (ذاتاً) (قوّەت) هەموو (قید)و زنجیر ئەپسێنێ، (قانون) (شرع) (عقل) خۆیان لەبەر لافاوی (قوّەت) ڕاناگرن، (قوّەت) بە (قوّەت) (مقابلە) ئەکرێ ﴿كِتَٰبَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡۚ﴾ ئەوەی (ذکر) کرا، (حکم)ی خوایە، لەسەر ئێوەی نووسیوە، (ثبت)و (محکم)ی کردوە، (لا یتغیّر)ە ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمۡ﴾ (ما عدی)ی ئەو ژنانەی، کە لە (ایات)ی (سابقە) (حرام) کراون، بە (نص) یا بە (فحوی)ی (کلام)، وەك (جدّە)ی دایکی، یا باوکی، کچی کچ، کچی

کوڕ، هەمووی بۆتان (حلالّ) کراوە (مُشرکە) کە (أیمان)ی هێنا، (حلال) ئەبی، (جاریە) بۆ (عبد) (نکاح)ی دروستە، بۆ (حرّ) بە (شرط) دروستە، (مرتدّە) کە گەڕایەوە (نکاح)ی دروستە، (زانیە) بۆ (زانی)قسەی تیا نیە، وەقسەمان لە (عدد) نیە، (بنا) لەو (خُلّصە)، کە لە (مجدّد)ی (مصری)و (تلمیذ)ی (عصری) وەرگیرا، (ایەت) هیچ (منافات)ی لەگەڵ (سابق)و (لاحق)ی نیە بۆ چی (حلالّ) کراوە، (غیر)ی ئەو (محرّمات)ە؟ ﴿أَن تَبۡتَغُواْ بِأَمۡوَٰلِكُم﴾ بۆ (خاطر)ی (طلب) بکەن، بە (ماڵ)ی خۆتان، چی (طلب) بکەن؟ (ذکر)ی نەفەرمووە، (بعض)ێك ئەفەرموون: "(یعنی) جست وجۆ بکەن، لە پاش دۆزینەوەی ژنێکی (لایەق) بە (حاڵ)ی خۆتان، (نکاح)یان بکەن، (ماڵ)یان لێ (صرف) بکەن، ئەمە بۆ ئەوانەیە، کە دەوڵەمەند بن بە (قرینە)ی (آتی)، (بعض)ێك ئەڵێن: "(نکاح)" (یعنی) (طلب)ی (نکاح)و (تزوّج) بکەن، بە (ماڵ)ی خۆتان، لە (مهر)و (لوازمات)ی (نکاح) (صرف)ی بکەن، (حاڵ)ی ئێوەش وابی ﴿مُّحۡصِنِينَ غَيۡرَ مُسَٰفِحِينَۚ﴾ (مقصود)تان لە (نکاح) (حفظ)ی خۆتان بی، لە (خلاف)ی (مرضاتی) خوا، (مقصد) لە (نکاح) پێدا فسین نیە، وەك کەڵەباب و مریشك، ئەوە لە (معنا)دا، لەگەڵ (سفاح) زۆر (فرق)ی نیە بۆیە ئەو (نوع)ی کەسانە، (قرار) ناگرن، (دائماً) خەریکی ژن (طلاق) دان و ژن هێنانن، گەلێ ژنیش هەن، (حظ) ئەکەن، زۆر (طلاق) بدرێن زوو مێردی تر بکەن.

(أوّلاً): (مقصد تحصّن)، دووەم: (نسل)، سێیەم: (تشکّل)ی (عائلە)، ببیە (صاحب)ی (منزل)، هەریەکە (قاعدە)یە لە دوو (طرف)ی (إقتصاد) دەر (عُهدە) بکەن، (إسْتحصال) لە مێرد، (إستهلاك) لە ژن.

لە (بین)ی کوردان (مشهور)ە، (ژن وماڵ)، یا(ماڵ و ژن)، (أکثر) (ترجیح)ی (ژن و ماڵ) ئەکەن، (أما) لە (واقع)دا، وەك کوردی ئەڵێ: "ژنیش هەیەو ژنۆچکەش هەیە، بۆ ژن، ژن وماڵ" گەلێك ژن هەن مێردیان دەوڵەمەند

ئەکەن، ماڵ و (حاڵ)ی خۆش رێك ئەخەن، من زۆرم دیت، پیاوێکی (فقیر) ژنێکی ئەهێنا، لە (حسن)ی (طالع) ژنێکی باشی بە (نصیب) ئەبوو، زۆر نەئەچوو دەوڵەمەند ئەبوو، باسیان ئەکردن، من ئەم ووت: "تەماشا بکەن، (إلاّ) ئەمانە ئەبێ ژنیان باش بێ، ماڵداری بکا، بە (حُسن)ی (إدارە)یی (حقیقە) وابوو، (أما) ژنۆچکە بێ (ماڵ) (إدارە) ناکرێ ﴿فَمَا ٱسۡتَمۡتَعۡتُم بِهِۦ مِنۡهُنَّ﴾ (یعنی) (معاشر)ەتان کردن (زوجیّەت) (تقرّر)ی بەست ﴿فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ (مارەیی)یان بە تەواوی بدەنێ، (یعنی) (تشطیر) نیە، لە (طرف شارع) (حکم) بە(سقوط)ی نیوە مارەیی نیە، (کأنّه) ئەو (مهرە)، لە پاداشتی چاکەیەکە، (حق)ی وایە، ببێ بە (ثواب)و (جزا)ی چاکە ﴿فَرِيضَةٗ﴾ ئەو (أجور)ە (مُقدّر)و (مقطوع)ە ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ فِيمَا تَرَٰضَيۡتُم بِهِۦ﴾ گوناهو گرانی لەسەر ئێوە نیە لە ئەوەی کە خۆتان پێی (راضی) بوو، بە (زیاد) لە (مسمّی)، بە کەمتر بە گەردن ئازا کردن، هەر چۆنێ کە (عائد)ی خۆتانە (شرع)ی هیچی بۆ (تقدیر) ناکا، ئەو (ایەت)ە بۆ (دفع)ی (توهّم)یکە، لە (ایەت)ی (سابق)ی هەڵەئەستێ ﴿مِنۢ بَعۡدِ ٱلۡفَرِيضَةِۚ﴾ لە پاش ئەو (مقدّر)و (مقطوع)ە خۆتان هەر چۆنی (راض) ئەبن (بأس) نیە، کەسێك (إنصاف)ی هەبی ئەزانی، ئەو (ایەت)ە، (دخل)ی لەگەڵ (نکاح)ی (مُتعە)ی (شیع)آن نیە (إستدلال)ی ئەوان جای (تعجّب)ە، (سیّد)ی (الووسی) زۆر خۆی ماندوو کردووە، (أما حقیقةً) بێ جێیە، لە (موقع)ی (مناسب) (إنشاء الله) قسەی لێ ئەکەین ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ٢٤﴾ (حکم) بە (مصالح)ی ئێوە ئەکا ئەوەی (شرع) دای ئەنێ، هەمووی لە (تحت)ی (حکمەت)ە، بۆ (إستکمال)ە لە (دین)و(دنیا)، بێ (شك)(مُتعە)(مصلحەت)ێکی گەوادی نەبێ، چی تیا نیە.

﴿وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا﴾ هەرکەسێ لە ئێوە(ماڵی) نەبوو، (قوّەت)ی (ماڵ)ی ئەوەندە بوو ﴿أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ مارە بکا ژنانێ (حرّ)و (أیمان)دار، وەخۆشی (حرّ) بوو ﴿فَمِن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم﴾ با مارە بکا ئەو ژنانەی کە لە دەستی ئێوەیە ﴿مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ لە (جاریە)کانی (أیمان) دار ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُم﴾ ئەگەر بڵێین: "(أیمان)ی (آما)یان فرووتە، (أیمان)ی ئێمە بە (قوەت)ە، (کفائەت)ی (أیمان)یان نیە" ئەوە خوا ئەی زانێ، (سرّ)ێکی، (نفسی)یە، (راجع)ی (عَلاّم الغیوب)ە ئەگەر ئەڵێن: "ئێمە (حرّ)ین، (ذی شرف)ین" ئەمەش چ نیە ﴿بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ﴾ (أصل)ی هەمووتان یەکە، (ممکن)ە ژنێ زۆر (کریم النفس) لە (جاری)یاندا هەبێ ﴿فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ﴾ مارەیان بکەن، بە (إذن)و (رضا)ی ئەهلی (جاریە)کان، (سیِّد)یان ﷺ (أهل) بێ، بۆ (أذن)، یا باب، یا(قاض)، (مثلاً) کە (سیِّد) (أهلیەت)ی نەبێ ﴿وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ بە چاکی مارەیی یان بدەنێ، ئەو (ایەت)ە زۆر (ظاهر)ە، لە فەرموودەی (إمام)ی (مالك)، کە مارەیی بۆ (منکوحە)کەیە، (بنا) لەسەر ئەو قسە، (ایەت) هیچ (تقدیر)ی پێناوێ، وە(تأبید)یش ئەکرێ، بە (جهەت)ی (إذن)، (مادام) (سیِّد) (إذن)ی (نکاح)ی دا، (کأنه) (إذن)ی داوە کە مارەی یەکە، بۆ (جاریە)کە بێ، وەك (عبد) کە (إذن) درا، (لکن) (جمهور) لایان وانیە، (إذن)ی (نکاح) (مُستَلزِم) نیە، بۆ (تملیك) (مَهر)، (لاشك) ئەگەر (مهر) بۆ (سیِّد) با، خوا ئەیتوانی بفەرموێ: (وآتوهم أجورهنّ) (ضمیر)ی (مذکّر) (راجع)ی (أهل) ئەبوو، وە(حمل)ی (أجور) لەسەر (نفقات)، دوورە، (عبارەت)ی ئێرەو (عبارەت)ی پێشوو وەك یەکن، هەردووك (أجور)ە، لەوێ بە (معنا)یەك، وە لێرە بە (معنا)یەك، زۆر (معنا)ی ،نیە.

(حال)ی ئەو (جاریە)آنەش وابی، ﴿مُحۡصَنَٰتٍ﴾ (محروس)و (محفوظ) بن، لە (دنائـەت)و (محقـرات)ی (أمـور) ﴿غَيۡرَ مُسَٰفِحَٰتٖ﴾ (زنـا)كـار نـەبن ﴿وَلَا مُتَّخِذَٰتِ أَخۡدَانٖۚ﴾ (صـاحب)ی دۆسـت نـەبن، زێـرا دۆسـتايەتی ژنـان، - (خـصوصاً جاريـە)- لەگـەڵ پيـاوان، (مَظَـنَّ)ەی (دنائـەت)ە، ژنـی (حُـرّ) لـە (عالم)ی (إسلامی)دا، تا ئەو (عصر)ە، (صاحب)ی دۆست و (صديق)و (خليـل) نەبوە، بۆيە لە (سابق) دا، ئەو (قەيد)ەی (ذكر) نەفـەرموو، بـەلاّم (صـداقەت) لە (بين)ی ژن و پياو لە (غرب) (تَعَمُّم)ی كردوە، ئەگـەر (سُـوء)ی (أدب) نـەبا، لە (حق قرآن)، كە (كتاب)ی زۆر (نزيە)و بە (أدب)ە (حكايـەت)ی ئـەو (نـوع)ە دۆسـتانەم لێـرە ئەنووسـی، (لكـن) ئەوانـەی تەماشـای (مجـلاّت)ی(مـصری) ئەكەن، ئاگايـان لـەو باس و خواسـە هەيـە، ئـەو (نـوع)ە دۆسـتيە نەزيكـە لـە (شرق)يش (سرايەت) بكا، گەلێ كەس (كيف)يان پـێ دێ، (أما) (حق الأنصاف) دۆستی و (صداقەت) لە (بـين)ی نێـرو مـێ (تـصوّر) نـاكرێ، هەرچـەند منـيش (طرف) داری (حُرّيـّەت)ی ژنـانم (أمـا) نـە بـەو (درجـە)، (مثـل)ەی كورديـيە: هەمووشت بەخوێ، وخـويش بـە (معنـا) ﴿فَإِذَآ أُحۡصِنَّ﴾ كـە بـە مێـرد كـردن، خۆيان هاويشتە (حرز)ێ (محكم)و قلاّيە (متين) ﴿فَإِنۡ أَتَيۡنَ بِفَٰحِشَةٖ﴾ (زنـا) وە لەسەريان (إثبات) بوو ﴿فَعَلَيۡهِنَّ نِصۡفُ مَا عَلَى ٱلۡمُحۡصَنَٰتِ مِنَ ٱلۡعَذَابِۚ﴾ (مقرّ)ە (شرعاً)، لەسەر ئەوان نيوەی ئەوەی، لەسـەر (كچانی) (حُـرّە)يـە لـە (حـدّ)، (يعنـی)، لـە سـەد، پـەنجا، (أمّـا رجـم) (قبـول)ی نيـوەی ناكـا، بۆيـە (رجم)يان لەسەر نيە، (ظاهر)ی وايە، كە پێش مێرد كردنيان، (حد)يان لەسـەر نيە، وە(بعض)ێك لەسەر ئەو قسەن، (أمّا الووسی) ئەفەرموێ: "(فائدە)ی ئەو (ايەت)ە، (دفع)ی (توهّم)ی (زێدە)يی (حـدّ)ە پـاش مێـرد كـردن، ئـەبێ لايـان (محقّق) بووبی، كە(جاريە)ی بێ مێرد ئەگەر (زنا)ی كـرد، (نـصف)ی (حـدّ)ی

لەسەر (إجرا) ئەكرێ، وە (إلا) ئەم (فائدە)یە لەم (ایەت)ە (فهم) ناكرێ، وەئەیتوانی بفەرموێ: (فَعَلَيْهِنَّ ما كانَ عَلَيْهِنَّ من العذاب)".

(أكثر)ی (علما) (قیاس)ی (عبد)یان لە (جاریە) كردوە، زێرا (علّەت)ی (تخفیف)ی (عذاب) یەكە، بە نێرو مێیی (فرق) ناكرێ، ئەگەر كەسێك بلێ: "(مُقّر) ئەوەیە، لە (أحكام) مێ (تابع)ی نێر ئەبێ، بۆ (عكس)ی (خلاف)ی ئەو (أصل)ە (مقّر)" ئەڵێین: "(ذلّ)ی (رقبە) وا(أیجاب) ئەكات، كە (إیناث) ببنە (أصل) بۆ (ذكور) ﴿ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ ٱلْعَنَتَ مِنكُمْ﴾ (جوان)ی (نكاح)ی (إماء) بۆ كەسێكە لە (زنا) بترسێ، (قوّەت)ی (باهی) هەبێ، (طاقەت)ی ژنی (حرّ)ی نەبێ ئەگەر (تزویج)ی (إما)ی بۆ دروست نەكرێ، زۆر نەزیكە تووشی (زنا) ببێ ئەم (ایەت)ە (صریح)ە لە (نفی) (متعە)ی (شیع)آن، زێرا (متعە) بە یەكدوو روپیە رێك ئەكەوێ، وە ئەو (شرط)ە(شرط)ی (صحّەت)ی (نكاح)ی (إما)یە، لای (إمام)ی (شافعی) وەگەلێ (ظاهر)ە، وەلای (حنفی) (إرشاد)ە بۆ (أصلح)، (أما) ئەوە زۆر دوورە، (بالخاصّە) لەگەلێ ﴿وَأَن تَصْبِرُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ رێك ناكەوێ، (جاریە) كەم وایە، بـ(صُلح)ێ بۆ (تدبیر)ی (منزل)، وە لەلای (عالَم) (مُحّقر)و (مُهان)ن، وە (أولاد)یان ئەبن بە (مملوك)ی (سیّد)، پاش ئەمە زۆر گرانە، (إنسان)ی (حُرّ) –(خصوص) لە (أشراف)– (ولد)ی ببێتە (عبد)ی كەسێكیتر، وە(ممكن)ە بە (صوم)، بە (إشتغال)ی (كسابەت) باهی خۆی بشكێنێ، وە(إحتلام)یش بۆ ئەوانە نیوە (زواج)ێكە ﴿وَٱللَّهُ غَفُورٌ﴾ بۆیە ئەگەر (مارە)شیان بكە، (تجاوز)تان لێ ئەكات لێشتان خۆش ئەبێ، (عیب)تان (ستر) ئەكات ﴿رَّحِيمٌ ٢٥﴾ زۆر بە (مرحمەت)ە، چارە سازی دەردەمەندان ئەكا.

(جناب)ی (حق) لە (إمام)ی (حنفی) خۆش بێ، كە فەرموویەتی: "ئەو (شرط)ە، (شرط)ێ (إرشاد)یە" ﴿يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ (حضرەت)ی (كبریائی) (قصد)ی ئەوەیە، لەو (إنزال)ی (ایات)ە بۆ ئێوە، (بیان)ی رەوشتی

(أقـوام)ی چـاك و خـراپ بكـا ﴿وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ﴾ بـۆ رێگـاو (منهـاج)ی ئـەوانی پێـشینان، (یعنـی) ئـی چـاكان (هدایـەت)تـان بـدا (حاصل)ی چاكە و خراپە (بیان) ئەفەرموێ، تا لە خراپە خۆ بپارێزن، وەپەیْ چاكە بگرنە پێش خۆتان ﴿وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ بە (لطف)و (مرحمەت) –(كرّةً بَعْدَ كرة)– روو بكاتە ئێوە، (أنە) ئێوە، لە گونا بگەڕێنەوە (جنـاب)ی (حـق)یش لــە (غــضب) رووبكاتــە (مرحمــەت) ﴿وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾﴾ ئاگــاداری (أسرار)ە، هیچ شت لە (ماضی) و (حال)و (إستقبال)، لە (علم)ی ئەو بزر نـابی (حكیم)ە، (حكم)ی بێ (معنا) دانانی، (أحكام)ی ئەو هەموو بـۆ (إسـتكمال)ە، بـێ (فائـدە)و (مـصلحەت) نیـە، (تأكیـداً) ئەفـەرموێ ﴿وَٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ وە(مقصد)ی (حثّ)ە لەسەر (إطاعە)و بـڕوا كـردن ﴿وَ﴾ (مقابلـە) لەگــەڵ ئەوانــەی كــە ﴿وَيُرِيدُ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلشَّهَوَٰتِ أَن تَمِيلُوا۟ مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾﴾ ئەوانەی دوای (هوا)و هەوەسی خۆیان ئەكەون، ئارەزوو ئەكەن، ئێوە (میل) بۆ (سیّئات) بكەن، روو لە (حسنات) وەرگێڕن، (لازم) نیـە بڵـێین: "ئەوانە كێن؟" زێرا (عنوان)یـان (كـافی)یـە، هەركەسـێ (تـابع)ی (شـهوات)ی (نفس) بی، (حظ) ئەكا هەموو كەس وەك ئەو (فاجر)و (فاسق) بی، لەمەوپێش (شراب) خۆرەوە، نوێژ نەكەر، لە وڵاتی زۆر (مخجـول) دەبـوون، چـونكی كـەم بوون، ئێستا زۆر بووین، قەشمەری بە (شراب) نەخۆران و نوێژ كەران ئەكـەن، ئەو (إرادە) (إرادە)یە (تكلیفی)یە، بەجێ هینانی (مراد) (حوالـە)ی (إختیـار)ی (مُكلَّف) كـراوە، پاداشـتی (جـزا)یـە، (إرادە)یـە (خلـق)و (أیجـاد) نیـە، وە(إلاّ) (تخلّف) نەدەبوو ﴿يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ﴾ خودای (تعـالی) (إرادە) ئـەكا، لـە هەموو (أعمال)و (أفعال)ی (تكلیـف) (تخفیـف)تـان لەسـەر بكـا بـە (وجـە)ێـك (شرائع)تان بـۆ دائـەنێ، لـەملتان سـووك بـێ، لەشـانتان گـران نـەبێ ﴿وَخُلِقَ

ٱلۡإِنسَٰنُ ضَعِيفٗا ﴿٢٨﴾ کێ (خلـق)ی کـردووە؟ خـوا، خـۆی (أحـوال)ی (مخلوق)ی خۆی ئەزانێ، بە (نسبەت)ی (خلق) (تکلیف)تان لێ ئـەکا، (إنسان) زوو (مغرور) ئەبی، بەخۆی ئەنازی، (مع أنه إنسان ضعیف)ە (خیال)و (هـوا) و هەوەسی لە (علم)و (قدرەت)و (إرادە)ی (واسـع) تـرە (مقابـل)ی بـە (میـل)ی (شهواتی)، (عقل)ی زۆر فرووتە، فووی لێ بکەی با ئەی با، خۆی ناگرێ، ئەگەر ئەو خۆی بارگران نەکا، خوا باری گران ناکات، ئێوە وەك جوولـەکان مەکـەن، مەبنە (باعث)ی بارگرانی خۆتان، بە (طماع)ی (ماڵ)ی (دنیـا) خۆتـان تووشـی (دنائـەت)و (لأمـەت) مەکـەن ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَكُم بَيۡنَكُم بِٱلۡبَٰطِلِ﴾ (بالخاصّـە) (مهـر)ی ژنـان، بـە زۆر و (إفـترا)و (بهتـان)، دەستی بەسەردا مەگرن، بە هیچ (وجە)ێك (ماڵ)ی خۆتان لە (بـین)ی خۆتـان، بەبێ هوودە (صرف)و (هلاك) مەکەن، بە (ڕبا) بە (قمـار) لـە بـەردی مـەدەن، (أمـا) خـواردنی بـرادەر لـە (مـاڵ)ی بـرادەر —(خاصّـة) بـە (إذن)و (رضـا)، (داخل)ی (باطل) نیە، کەسێك بڵێ: "ئەو (ایەت)ە بە (ایەت)ی (سورە)ی (نور) (نسخ) بوویتەوە"، (غلط)ە، (أبن مسعود) ئەفەرموێ: ئەو (ایەت)ە (محکمـە)، (نسخ) نەبوویتەوە، وە(نسخ) نابێتەوە، تا ڕۆژی (قیامەت)" (رضـوانی خـوای لێ بــێ) ﴿إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٖ مِّنكُمۡۚ﴾ (صــرف)ی (مــاڵ) بــە (مُعامله) ئایا (داخـل)ی (أکـل)ی (بالباطـل) ئـەبێ؟ (أکثـر) ئەفـەرموون: "نـا" بۆیـە ئـەوە (إسـتثنا)یـە لای ئـەوان (منقطـع)ە، (کأنـە) ئەفـەرموێ: "(مـاڵ)ی خۆتان بە (باطل) مەخۆن،(لکن)بە(تجارەت)(صرف)و (تداول)ی بکـەن" لـەلای (بعض)ێك (مُتّصل)ە لەبەر بێ (توجیهی) (أبو البقا) ئەو قسەی لا (ضـعیف)ە، (أما) (مجدّد)ی (مصری)، (توجیه)ێکی (وجیه)ی هەیە، (في الحقیقة) (تجارەت) کـەم وایـە لـە (ضـرر) (خـالی) بـی، (خاصّـە) کـە بـە (قـرض)ی بـدەن، زۆری ئەهاوێنە سەر، ئەگەر (مجبوریّەت) نەبی، (مشتری) (راضی) نابی، زۆر وائەبی،

أنسان (حظ)ی ئەچێتە شتێك، (ماڵ)ێكی زۆری پێ ئەدا، كە دوو (قیمەت)ی خۆیەتی، (أما) ئەو (أحوال)ە نابیتە (سبب)ی (سدّ)ی (تجارەت)، چونكی لە (أمور)ی (هامّە)یە، (حیات)ی (بشری) پەكی لەسەر كەوتوە، ئەگەر بڵێین: "(ضروری)یە" دوور نیە ﴿وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡۚ﴾ خۆتان مەكوژن بە (ترك)ی (تجارەت) لە ترسی (أكل)ی (بالباطل)، مەی كەنە (وسوس)ەی، (مادام) خوای پێ (راضی) بی، ئێوە چۆن خۆی لێ ئەپارێزن؟ بیستوومە (الآن)یش (بعض)ە (جهلە)یە لە (هندستان)، (نهی) لە (تجارەت)و (معاملە) ئەكەن، نەوەك تووشی (ربا)و (ضرر)و (ضرار) ببن، (حقاً) ئەمە (جهالەت)ە، (أمەت) بە (ترك)ی (معاملە)و (تجارەت) ئەمرێ، خۆیان خۆیان ئەكوژن بێ (سلاح)، یا خود بە (إستهلا)ی (ماڵ)ی خۆتان، خۆتان مەكوژن، (قوم)ێك (ماڵ)ی خۆی لە بەرد بدا، رووت و رەجاڵ ئەبێ، ئەمرێ، (بعض)ێك ئەڵێن: "(نهی)یە لە (إنتحار)" (بعض)ێ ئەفەرموون: "(نهی)یە لە (مقاتلە)ی (مسلّمان)ان یەكتر نەكوژن" (بعض)ێ ئەڵێن: (نهی)یە لە (تجارەت) لەناو وڵاتی دوشمن، نەوەك بە تەنها بمێنن، وە مەیان فەوتێنن" (لكن) ئەوەی ئێمە (إختیار)مان كرد، لە هەموان (مناسب) ترە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا ٢٩﴾ بۆیە ئەو (نوع)ە (نهی)یە ئەكا، وە(رەحم)ی خوا (لا ینقطع)ە، بە (زەمان) نابەسترێ، (شرط) وایە (إنسان) خۆی (محروم) نەكا، (لاشك) كەسێك كەسێكی نەوێ، (نهی) لە خراپەی لێ ناكا ﴿وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ﴾ ئەوەی ئەوە بكا، (یعنی) (قتل)ی (نفس) بەو گوێرەی (عرض) كرا، لەگەڵ (ما قبل)ی (یعنی) (أكل)ی (أموال) بە (باطل)، یا ئەوەی رابورد، لە (مجموع)ی (محرّمات) لە (یا أیّها الذین آمنوا لا یحلَ لكم أن تَرِثوا النساء كَرهاً) یا لە (أول)ی (سورەت)ەوە تا ئێرە، (لاشك) (قول)ی (أول) لە هەموان نەزیكترە با(ذلك) بۆ (إشارە)ی (بعید) بی، چونكی لێرە(مقصد) (بُعد)ی (معنوی)یە (إستعظام)ی (مَنهی عَنهُ)وە ﴿عُدۡوَٰنٗا﴾ (تجاوز) لە

(حقوق)ی (غیر) ﴿وَظُلْمًا﴾ لە (نفس)ی خۆی ﴿فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا﴾ پاشان ئەی هاوێینە ئاگرێ، بە ئاگر ئەی سووتێنین، (أصلاً)، (صلی) بە (معنا)ی خۆ بە ئاگر گەرم کردنەوەیە، ئەوانە زۆر بە ساردی (نواه)ی (إلهی)یان (تلقی) کردووە، وا(مناسب)ە، بە ئاگرێ کە نایەتە (وصف) گەرم بکرێنەوە ﴿وَكَانَ ذَٰلِكَ﴾ سووتاندنی وان بە ئاگر، با بە دوریشی بزانن، یا بە (إعتبار)ێ (زمان) دوور بی ﴿عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ۝٣٠﴾ لەسەر خوا ئاسانە، هیچ گرانی تیا نیە، بۆ خوا، کەسێ (توهّم) نەکا خوا(غفور)و (رحیم)ە، (ممکن) نیە (عذاب)مان بدا، زێرا (رحم)ی خوا، بۆ (أهل)ی (عدوان)و (ظلم) نیە، کەسێ نەڵێ: "ئێمە بە (قوّەت)و (قدرەت)ین بە (مال)و(خدمە)و (حشمەت)ین" ئەوانە کەڵکیان ناگرێ، ئەو رۆژە تەك و تەنهایە وە هەموو دەم لەبەر دەستی خوا دەرناچن، زۆر خوارو بێ (طاقەت)ن، زیندوو کردنەوەش لەسەر خوا زۆر (سهل)ە، کەوابێ (وجە)ی (عسر) چیە؟ ﴿إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ ئەگەر دوور کەونەوە، لەو گوناهە گەورانەی، (نهی)تان لێ ئەکرێ ﴿نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ (محو)ی گوناهە گچکەکانتان ئەکەین، لەبەر (مقابلە)ی (مقصد) لە (سیّئە) گوناهی گچکەیە، نەك (سیّئە) هەر بە گوناهی گچکە ئەڵێن ئەمەش (شاهد)ە، کە خوای (تعالی) بۆ ئێوە (إرادە)ی (تخفیف) ئەکا.

وە خۆ لە گوناهی گەورە پاراستن ئاسانە، زێرا بە (وجدان) و بە (شرع) دیارە گوناهی گەورەو گچکە هەیە، ئەوەی (حضرەتی) باری یا (جناب)ی (رسول) (نهی)یان لێ کردبی، هەموو لە یەك (مرتبە)دا نین، ئەوەی (آثاری) (سیّئە)ی زیاتر بێ، بۆ (هەیئەت)ی (إجتماعی)، یا بۆ پیس کردنی (نفس)ی (فاعل) گەورەترو خراپترە، کەسێك بڵێ: "گوناهی (صغیر)ە نیە" (وەقت)ە

بلێم: "ئەو قسە لە گوناهی (کبیرە)یە" چونکی (مخالف)ی (نصّ)ی (إلهی)و (أحادیث)ی (نبوی)یە، (تقسیم)ی گوناه، بۆ (صغیرە)و (کبیرە) بۆ (معتزلی)یان نیە ئەوە وەك (غزالی) ئەفەرموێ، لە (دلائل)ی (شرع) زانانـدراوە، وەگەورەیی گوناە، بە گوێرەی گەورەیی (ناهی) نیە، بەڵکو بە (آثار)یەتی، ئەوانەی (فرق)یان کردوە، (تعریفات)ی (مختلف)یان هەیە، (تعریف) (جامع)و (مانع) ئەوەیە: کە (سیّد)ی (آلووسی) لە (شێخ الاسلام)ی (بارزی) (نقل) ئەکا: (هەر گوناهێك (وعید) یا (حدّ) یا (لعن)ی (مُقارن) بی، لە (نصّ)ی (إلهی) یا (حدیث)ی پێغەمبەر، وەیاخود، (مفسدە)ی وەك(مفسدە)ی یەکێك لەوانە یا زیاتر بی، (کبیرە)یە) (مثلاً): (فرار) لە شەڕ (کبیرە)یە، (إرشاد) کردنی دوشمن، بۆ سەر (ئۆردووی) (إسلام) (مفسدە)ی زیاترە، کەوابی بە (طریق الأولی) ئەمەش لە (کبائرە)، با (نهی) لێ نەکرابی، (اما لاشك) لە (حکم)ی (منصوص) دایە، کەوابی خوای (تعالی) (کبیرە)ی (إخفا) نەکردوە، تاکو (إنسان) لە هەموو گوناهێك، خۆی بپارێزێ، تاتووشی (کبیرە) نەبی، ئەوە بێ (شبە)یە (خلاف)ی (مراد)ی خوایە، لە (تخفیف) لە لێ خۆش بوونی (صغیرە). (علما)ی (اصول) گەلێ گوناهیان (ذکر) کردوە، (أما) ئەوان (مقصود)یان (بیان)ی (کبیرە)یەکە، کە (منافی) (عدالەت) بی، ببێ بە (مانع) بۆ (قبول)ی (روایەت)و (شهادەت)، (نظر)ی ئەوان و (نظر)ی (قرآن) لێك دوورن، (وعلی کلّ حال) گوناهی (کبیرە) (حصر) نیە لە حەوتان، یا لە نۆیان، (سحر)، (قتل)، (زنا)، (مال)ی هەتیو خواردن، (ربا) خواردن، (فرار)ی (یوم)ی (زحف)، (قذف)، (عقوق)ی (والدین)، (إلحاد)ی (فی الحرم)، (أکبر)ی (کبائر)ن، (موبقات)ن، (والحاصل) (صغیرە)و (کبیرە) دیارن، لێك جودان، ئێوە ئەگەر خۆتان لە (کبائر) بپارێزن، خوای (تعالی) لە (صغائر)تان خۆش ئەبی، بێ (توبە) ﴿وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾﴾ ئەتان هاوێتە جێگایەکی خۆش ﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ هەر لە (حُکم)ی (سابق) وە

لە (بَعض)یّ (أحوال)ی (عُمومی)، (بشر) (مُساوی)ن لەوەوە، (طمع)ی بێ هوودە مەکەن، (تمَنّی)ی ئەو شتە مەکەن، کە خودا بەو شتانە، (بعض)ێکی ئێوەی لەسەر (بعض)ێکان (زێدە) کردوە، چ لە (مَواهب)ی (فِطری)، چ لە (مناقب)ی (مُکتسبە)، چ لە (أُمور)ی(دُنیوی)، چ (أُخروی) (طبیعەت)و (شریعەت) هەردووکیان، لەسەر (قانون) (تفاوت) داندراون بە (هەئیەت)ی (عمومی) ژن ناگەنە پیاوان، وە(طائفە)ی ژنانیش وەك پیاوان، خۆبەخۆ (تفاوت)یان هەیە، (حیوانات)، (نباتات)، (أشجار)، (معادن)، (نجوم)، (شُموس)، (أقمار) (مُتفاوت)ن، (فکری) (بلشفی) (حقیقةً) لەگەلّ (فطرەت) (مُوافقە) ناکا، بەلّێ (قابل)ە، (طبقات)ی (أدنی)، بە (تعلیم)و (تربیە)، (ترقّی) بکا، لە (سَوِیّیە)ی (حاضرە) دانەمێنێ (أما طبقات)ی (بشر) وەك یەك (قط) نابی، (مادام) بە (طبیعە) نەیەتە سەر (تعادل)و (تساوی)، بە (قوانین)ی (أدیان)و (دُولی)، نایەتە سەر (تساوی)، (مع هذا) بە (حُکم)ی (ما لا یُدرَك کلّهُ لا یترَكُ کلّهُ) ئەبێ (سعی) لە (تربیە)ی (عموم)ی بکرێ ﴿لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبُواْ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبْنَ﴾ هەر (مکتسبات)ە، بە گوێرەی (موهُوبات)ی جیاوازە، هەر (طائفة) (نصیب)و بەشی، لە کارو (کسب) (مناسب)ی (حال)ی خۆیەتی، (بعض)ێك (أفراد) لە ژنان هەلّ ئەکەوێ لە گەلّ پیاو زیاترە، (أمّا) قسە لە (عِرق)ە، لە (هەیئەت)ی (عمومی)یە، ئەگەر چی ژن لە نظر)ی (آروپایی)یان لە (مقام)ی (آلهە)دایە، (أما) هەر ژنن، ژن پیر ئەبی، (أما) هەر مندالّە، هەر خەریکی ئاوێنەو پۆدرەیە ئەبێ بە (عالمە)، بە (کاتبە)، بە (شاعرە)، بە (مأمورە)یە گەورە، (أمّا) هەر بە (غەنج)و (دلال) ونازونوزە ﴿وَسْـَٔلُواْ ٱللَّهَ مِن فَضْلِهِۦٓ﴾ هەردوو لا لە (فضل)ی خودا بخوازن، (سعی) بکەن، خەریکی (زیادی) بن، لە (طاعات)، لە (خیرات)، لە (کمالات)، بۆ ئەو (تفاوت)ە دەرگای (فضل)ی خوا نەبەستراوە، بۆ هەردوو (طائفە)، (مەیدان)ی

(مسابقه) (واسع)ە، هەر کەس بە گوێرەی خۆی ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾﴾ (لیاقەت)و (إستعداد)و (قابلیەت)ی هەمووشت ئەزانێ، ئەزانێ بە (تساوی) ئەگەر ببێ، (نظام)ی (عالم) تێك ئەچی هەموو (عالم) بن نابێ، هەموو پادشاه بن نابێ، هەموو (مُدبّر)و (سیاسی) بن نابێ، بۆیە (تقسیم)ی(أعمال)ی داناوە، ئەبێ هەرکەس بە(عمل)ی خۆی (راضی)بێ، (سعی) بکا، لە (زێدە)یی و (إتقان)ی ﴿وَلِكُلٍّ﴾ لە (طائفە)ی (رجال)و (نساء) ﴿جَعَلۡنَا مَوَٰلِيَ﴾ (عبید) ﴿مِمَّا تَرَكَ ٱلۡوَٰلِدَانِ وَٱلۡأَقۡرَبُونَۚ﴾ لە (جُملە)ی (ترکە)ی داك و باب و خزمانی نەزیك ﴿وَٱلَّذِينَ عَقَدَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡ﴾ لەو (عبد)انەی کە بە گرێی دەست بوویتە (مالّ)و (مملوك)تان (لاشكّ) ئەو (عبد)انە، وەك ئێوە (إنسان)ن، لە (اساس)ی (خلقەت) لەگەڵ ئێوە (مُساوی)ن، بۆچی بەوە (راضی)ن؟ کە خودا ئەوانی کردۆتە (مالّ)ی ئێوە، وەك گاو کەر ئیشیان پێ ئەکەن، ئەیان کڕن، ئەیان فرۆشن بە (میرات)ی وەرئەگرن، ئێوە ئەگەر (تمنیّات)تان (مُنصِف)انەیە ئەمانە لەگەڵ خۆتان (مُساوی) بکەن ﴿فَـَٔاتُوهُمۡ نَصِيبَهُمۡۚ﴾ ئەو (نصیب)و (سهم)ی کە (عائد)ی (فطرەت)ی خۆیانە پێیان بدەن، (حقوق)یان (غصب) مەکەن، ئەمەندە لاتان (محقّر)و (مُهان)و (رەزیل) نەبن وە(إلاّ) دیارە (تمنّا)تان (کاذب)ە، (إستبداد)، (طُغیان)ە، (حسد)ە بۆ بەو (تفاوت)ە بێ (معنا)یە (راضی)ن؟ بۆ بەو (تفاوت)ەی کە (مُقتَضی)ی (إستعداد)ی (خلقەت)و (إنتظام)ی (معیشەت)تانە، (راضی) نین؟ ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىۡءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾﴾ لەسەر هەموو شت (خبر) دارە، (ما فی الضّمیر)یان لەوی بزر نابێ، (تفسیر)ی ئەو (ایەت)ە (کریمە) بەو (نوع)ە، لە (مُلهمات)ی ئەزانم، ئەو (معنا)ی (مُفسّرین) فەرموویانە، هیچی لە دڵم نەچەسپا، نە بە (جهەت)ی

(نظم)ی (قرآن)، نە لە (طرف)ی (ترکیب)ی (عبارەت)، (مُوافق)م نەدیت، (رجا)م لە (عُلما)ی (کرام) هەیە، تەماشای هەردووکیان بکەن ئەوجا بە (إنصاف) (حکم) بفەرموون ﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ﴾ (شؤونات)و (أمور)یان ڕێك ئەخەن، (سیادەت)یان (سیادەت)ی (حفظ)و (حمایەت)و بەخێوکردنە، ئەوەش دوو (سبب)ی هەیە، (فطری)و (کسبی)، (أول)یان ﴿بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ﴾ دیارە ئەو (بعض)ە، لەم (بعض)ە (ممتاز)ە بە (خلق)، (حاجەت) بە (بیان) ناکا، کەسێ ئەوە (إنکار) بکا، (إنکار)ی (فطریّات) ئەکا، یاخود وەك (مجدّد)ی (مصری) ئەفەرموێ: (إشارە)یە بۆ ئەمە، کە هەردووکیان لە (هیکل)ی (إجتماعی) بە (منزلە)ی (أعضا)ن، (أجزا)ن، (تفضیل)ی (عضو)ێکی، لەسەر (عضو)ەکی تر، وەکی (تفضیل)ی (بعض)ێ (أجزا)ی (بدەن)ە لەسەر (بعض)ێك، (أعضا)ی (بدن) (بعض)ەکیان (رئیس)ن، (بعض)ەکیان (مرؤوسن)، ئەو بۆ (إنتظام)ە، (نقص)ی (أجزا)ی تری تیا نیە، بەڵکو (مرؤوس) لە (رئیس) (إستفادە) ئەکا، ئەوە (نکتە)یە زۆر جوانە، ئەڵێن: "لاق (فخر)ی لەسەر زگ کرد، ووتی: "من توو ڕائەگرم، ئەت گێڕم، ئەگەر من نەبم، توو (مُعَطَّل)ی" زگ ووتی: "(خێر)، من توو ڕائەگرم، ئەت گێڕم، ڕاوەستانی توو بە منەوەیە"مەرجیان کرد، زگ نەی خوارد،تالاق سست بوو،(حرکە)ی پێ نەکرا " بەڵی وایە، هەر (أعضا)یە، (قیمەت)ێکی هەیە لەویتردا نیە، هەمووشی (لازم)ن، بۆ (هیکل)ی (إنسان)، خودای (تعالی) (خدمەت)ێکی بەژن سوپاردوە، لە(فوق)ی هەموو(خدمەت)آنە، مندالْ بوون و بەخێوکردن، بۆیە ئەبێ پیاو ژن (محافظە) بکا، لەو (مسئلە)دا پیاو وەك دختۆرێکە، شرینقەی لێ بدا، (مادّە) بگەینێتە (مقر)ی (لازم)، بۆ (تکوُّن)ی (سبب)ی (کسبی) ﴿وَبِمَآ أَنفَقُواْ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡۚ﴾ ئەوەش لە (ثمرە)ی (موهبە)ی (فطری)یە. (بعض)ێك لە نەو ڕەسیدەکانی (تابع)ی (خدعە)ی

(ئاوروپایی)، ئەڵێن: ئەبوایە ژن و پیاو لە (حُقوق)ی (إرثی) (مساوی)بان" ئەمە زۆر قسەیەکی (مُعتلٌّ)ە، (ناقص)ە، (أجوف)ە ئەگەر خودا (إمتیان)ی نەدابا ژنان، (لازم) بوو ژن (إرث) وەرنەگرێ، لە هەموو (عصر)و (زمان)، کە ژن لێ یٰ قەومابێ، پیاو بەخێوی کردوە، (سعی)و کۆشیش وتەقەلای پیاو، بۆ (إدارە)ی ژنە، پیاو خۆی جانگ لەبەر ئەکا بۆ ژن (لباس)ی ئاوریشم دروست ئەکا، ئەوەندە (میرات) پێدانە (محضاً) لە (لطف)ی خودایە، دەر (حق) بە (جنس)ی (لطیف)، لەو (مقام)ە (مخصوص) (بیان)ی (مزیّەت)ی (جنس)ە، وە(إلاّ) (بعض)یٚ ژن هەن، هەزار پیاو ئەهێنن (لکن) (مُقابل)ی ئەوە، پیاوی واهەیە، گەلێ لە (فوق)ی ئەوە، ئەوەی (بیان) کرا لە (إدارە)ی ژن، بە (حمایە)و (إنفاق)، (شأن)ی پیاوی چاکە، قسە لە (أیمان) نیە، وەك (سعدی) ئەفەرموێ:

مەبین آن بێ (حمیەت)را توو هەرگیز

نەخواهەد دید روویی نێك بەختی

تەن آسانی گوزنیەد تەنرا

زەن وفورزەند بگوزارەد بە سەختی

ئەدی ژنی چاك ﴿فَٱلصَّـٰلِحَـٰتُ﴾ لە ژنان ﴿قَـٰنِتَـٰتٌ﴾ لە (أمر)و گوێی مێردیانن بە گوێرەی (أمر)ی خوا ﴿حَـٰفِظَـٰتٌ لِّلْغَيْبِ﴾ بۆ شووشەی (ناموس)ی مێرد و (شرف)ی خۆیان، وەهەرچی (إنسان) شەرم بکا، لە (إظهاری)، وەك (مُجدِّد)ی (مصری) ئەفەرموێ: (خاصّە) لە (غەیبەت)ی مێرد. پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) ئەفەرموێ: "چاترینی ژنان ئەو ژنەیە، کە تەماشای بکەی (کیف)ت خۆش بکا، کە (أمر)ت پێ کرد، (إطاعەت) بکا، کە لێی بزر بووی (حفظ)ت بکا، لە (مال)ت و (نفس)ی خۆی" ئەو پاراستنەش ﴿بِمَا حَفِظَ ٱللَّهُ﴾ بەو شتەی کە خوا ئەوانی پێ (حفظ) ئەکا، چیی ئەوە؟

(مُروّەت)و (شهامەت)ی (إنسانیّەت)، کە ژن (حفظ) ئەکا، لە شتی (ناموس) شکەنانە، گەلێ (حیوانات) ئەبینن، (خصوص) باڵدار، تا(منکن) بی، خۆی (تسلیم)ی (غیر)ی (ألیف)ی خۆی ناکا، (حتّی) مریشك ئەبینن، ئەویان و ئەویان ئەفرێ، هەڵدێ، لەبەر کەڵەبابێکی کەڕامی نەبووبێ.

(قرآن) ڕێی (وسط) ئەنوێنێ، لە (بین)ی (إفراط)و (تفریط)، (حکما)ی (غرب) —(حتّی بعض)ێك — ، (راضی) نین پێیان بڵێن: "(جنس)ی (لطیف)" وە(بعض)ێك ئەیان کەنە (آله)ە، (درجە)ی ژن بڵندە (أما) پیاو لەو بڵند ترە، وەلەو بڵندی یەشدا، (حامی)یە، (سیّد)ێکی (خادم)ە، ئەو (نوع)ە ژنە (قابل)ە (إصلاح)ی مێرد بکا، چ (حاجەت) کە مێرد (نصیحەت)ی بکا، (فضل) لە (هجر) و لێدانی ﴿وَٱلَّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ﴾ ئەو ژنانەی ترستان لێ یان هەیە، لە لووت بڵندی و بێ فەرمانی (کأنە) خۆیان لەوانە بەرزتر ئەزانن، کە (إطاعە)ی ئێوە بکەن، وە(ترفّع) ئەکەن، لە (شریعەت)و (طبیعەت)، وەك ئەو تەپۆلکانەی، لە ناو ئەرزی گۆڕ، بڵندابنەوە، ئەو (نشوز)ە (مقابل)ی (قنوت)ە، وە(مقابلە)ی (عبارەت) وائەنوێنێ، کە بفەرموێ (والنّاشزاتُ) (اما) لەبەر (رعایەت)ی (جانب)ی (جِنس)ی (لَطیف)، بەو (عبارەت)ە جوانەی (تعبیر) داوەتەوە (أنە) (حظ) ناکا، (نسبەت)ی (نشوز)ی (بالفعل)، بداتە ئەو خاتوونانە ﴿فَعِظُوهُنَّ﴾ (نصیحەت)یان بکەن، (وعظ)یش بە (نسبەت) (حاڵ)ی ئافرەت ئەگۆڕێ، بە (ظواهر) ترساندن، بە لە دوژمن پێ خۆش بوون، بە نەکردنی شتی (ظریف) لە (ألبسە)ە، لە خشل، (إنسان) خۆی ئەوەندە (عقل)ی هەیە، بزانێ (حاڵ)ی ژنی چیە؟ لە چی ئەترسی ﴿وَٱهۡجُرُوهُنَّ فِي ٱلۡمَضَاجِعِ﴾ لەناو جێگا (ترك)یان بکەن، روویان لێ وەرگێڕن، وە(میل)یان پێ مەدەن —(في الحقیقە)— ئەمە زۆر بە (تأثیر)ە، لە (موقع)ی (أُنس)و (مُحبّەت)و هەم ئاغۆش و هاولێفی وهاوبالیفی، کەم وایە (تحمل)ی ئەو (هجرە) بکرێ، زۆر

نەزیکە، (ترك)ی (ترفّع) بکا، لە گەلێ ولاّت ژن و مێرد بە تەنها ئەنوون، بۆ ئەوانە (هجر)ی جێگای (مخصوص) (مُعاشره) (مقصود)ە ﴿وَٱضۡرِبُوهُنَّۖ﴾ ئەگەر (هجر) (تأثیر)ی نەبوو، لێ یان بدەن، بە لێدانی (تأدیبی)، برین نەکا، ئێسك نەشکێنێ، لێدانی ژن — (شرعاً)— (مذموم)ە، کەسێکی بە (وجدان) بێ، (تحمّل)ی (عذاب) ئەکا وەلێ ی نادا، لە (حدیث)ی (شریف)دا هەیە: (ئایا شەرم ناکا، کەسێك، لە ئێوە لە ژنی خۆی بدا، وەك لە (عبد) ئەدا، لە (أوّل)ی رۆژ، دوایە (معاشرە)ی بکا، لە (آخر)ی رۆژ؟)، من (٣٨) ساڵە، (صاحب)ی (عائلە)م، لێدان رووی نەداوە ﴿فَإِنۡ أَطَعۡنَكُمۡ﴾ پاش لێدان ئەگەر (إطاعە)یان کردن ﴿فَلَا تَبۡغُواْ عَلَيۡهِنَّ سَبِيلًاۗ﴾ (طلب)ی هیچ رێی (وسیلە) مەکەن لەسەر ئەوان، یا بە هیچ رێی (ظلم)یان لێ مەکەن (عفا الله عمّا سلف) ئەوی رابورد، رابورد، بە گلەیی و گازاندە مەیخەنەوە ناو ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا ٣٤﴾ بلّندە، گەورەیە، ئێوەی لەسەر ژنان بلّند کردووە، (حق)ی گەورەییتان هەیە، بۆ (دفع)ی (ترفع)ی ژنان، ئەو رێتان بۆ دائەنێ ئەگەر ئەوان لە (حادّە)ی (فطرەت) لانەدەن، ئێوەش (حقی) (بغی)و (تجاوز)تان نیە، (جناب)ی (حق) لەسەر (علو)و (کبریائی) خۆی، لە (تائب)آن خۆش ئەبێ ئێوەش وابن، پەیڕەوی خوای خۆتان بکەن، لە (إنتقام)ی بترسن، (ظلم) لە ژنان مەکەن، (علو)ی خۆتان مەکەنە، مایەی (عذر)و (تعدّی) ﴿وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا﴾ ئەگەر چارە پەزیر نەبوو، ئیش لە (ترفّع) گوزەری کرد کەوتە (دائرە)ی (خلاف)و (عداوەت)، هەریەك لەوان، کەوتنە لایە (مُخالف)، ئێوە ئەی (علاقە)داران، لە (طرفین) کە (علم)تان بوو، بەو (حال)ە ﴿فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ﴾ بنێرن پیاوێ (معتدل المیل) بە (کیاسەت)و (سیاسەت) (صاحب)ی (قوّە)ی (إقناعیە) لە (أهل)و (أقارب)ی (طرفین).

گەلێ جار ئەبێ (خلاف)و ناخۆشی ئەکەوێتە (بین)ی ژن و مێرد، لەسەر (أوهام)و (خیالێ)، لە (طرف)ی (حفظ)ی (غیب) دلێ کرمێ ئەبن، ئەو (نوع)ی (أسرار)ە، فاش بوونی (بین الاغیار)، ناخۆشە، وەبەلْكو ناتوانن بۆیان (إظهار) بكەن (أما) بۆ (أهل)ی خوێشانی خۆیان، هەر قسەیە بێ، ئەتوانن بیلێن، (وظیقە)ی ئەو (حكم)آنە چیە؟ (بنا) بە (رأی) (إمامی علی) ئەوەی (صلاح)یان تێدا دیت لە (تألیف) وەلە (تفریق) بۆیان هەیە، (طبعاً) تا (ممكن) بێ (تألیف)، ئەگەر (ممكن) نەبوو، وەك داغ، كە (آخر)ی دەرمانە، (قرار) لەسەر (تفریق) ئەدەن، بەیەك (طلاق)، شایەد پەشیمان بوونەوە، (رجعە)تان، یا (تجدید)ی (نكاح) بێ جاش، وە لە (أبن عباس) (تفصیل)ێك (نقل) كراوە، ئەفەرموێ: "(حكیمین) تەماشای بكەن، (خطا)ی كێ هەیانە، ئەگەر (خطا)ی مێرد بوو، (منع)ی ئەكەن لە ژنەكە وە(نفقە)ی لێ ئەستێنن، ئەگەر (خطا)ی ژنەكە بوو، (جبر)ی لێ ئەكەن لە (إطاعە)ی مێردی، وە (نفقە)ی نادەنێ، (إطاعە)ی ئەكات، ئەگەر (إتفاق)یان بوو، لەسەر (جمع)یان لەسەر (تفریق)یان ڕەوایە، ئەگەر یەك لە (زوجین) (راضی) بوو، بە گردبوونەوە، ئەوی تر (راض) نەبوو، ئەگەر یەكێكیان مرد، ئەوی (راضی) (میرات) ئەگرێ لە نا (راضی)، (أما) نا (راضی) لە (راضی) (میرات) ناگرێ" لای (شێخ حسنی بصری) (حُكم)ی(تفریق)یان نیە، ئەوەش (مذهب)ی (زجّاج)ە، (سیّد)ی (الووسی) ئەفەرموێ: "ئەوە (نسبەت) دراوە، بۆ (إمام)ی (أبو حنیفە)" لە (إمام)ی (مالك) (نقل) كراوە: (بۆیان هەیە، بە (خُلع) (تفریق)یان بكەن، ئەگەر (صلاح)یان لە (صلح)دا دیت" (سیّد)ی (الووسی) لە (بعض)ێ (علما)ی (حنفی) (نقل) ئەكا: ئەگەر (خراپ)ە لە (طرف) مێرد بوو، (تفریق)یان ئەكەن، ئەگەر لە (طرف) ژن بوو، بە (خُلع) لەسەر (بعض)ەكی مارەیی (تفریق)یان ئەكەن.

(خُلاصه) (إختلاف)ی (عُلما)یان (ڕەونەق)ی ئەو (حُکم)ەیان بردووە وە ئەتوانین بڵێین: "ئەگەر (منشأ)ی (خلاف) (میل)ێکی بە (شدّەت) بێ لە (طرف) ژنەکە بۆ (شخص)ێك، یا لە بێ (میلی)یە تەواو لە (طرف) پیاوەکە بێ، (حق)یان (تفریق)ە، وە(إلاّ) (تألیف)ە، زێرا لە (صورەت)ی (اول) (تألیف) (غیر) (قابل)ە، وە(فتنە)و (فساد)ێ (قوی) (ملحوظ)ە" ﴿إِن يُرِيدَآ﴾ ئەو (حکم)آنە ﴿إِصۡلَٰحٗا﴾ (تألیف) لە (بین)ی مێرد و ژن، ئیش نەهاوێنە (قومیّەت)و (عصبیّەت)، (عەریەدە) بکەن، ئەو بڵێ: (خطا)ی تۆیە" ئەم بڵێ: نەخێر (خطا)ی ئێوەیە" بێ (میل)و (محابا) (تحقیق)ی (مسئلە) بکەن، (فکر)یان لەسەر (إصلاح) بێ، خوا ئەوەندەی پێ خۆشە، لەسەر (حُسن)ی (نیّەت)ی ئەوان ﴿يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ﴾ (جناب)ی (حق) (أُلفەت)و (محبّەت) ئەهاوێتە (بین)ی مێردو ژن، کەوابێ، (ضمیر)ی (یُریدا) بۆ (حکمین)ە، (ضمیر)ی (بَیْنَهُما)، بۆ (زوجین)ە، لای (أبن عباس)و (مجاهد)و (ضحّاك)و (أبن جُبَیر)و (سدّی) هەردوو (ضمیر) بۆ (حکمین)ن،وە(تجوین) دراوە هەردووکی بۆ(زوجین)بی،(وکذا) (ضمیر)ی (یُریدا) بۆ (زوجین)، (ضمیر)ی (بینهما) بۆ (حکمین)، ڕەوا دراوە.

(أمر)بە ناردنی(حکمین)بۆ (وجوب)ە، لای (بعض)ێك، بۆ (ندب)ە، لای (بعض)ی تر، وە(علی کلا الأمرین) (مسلّمان)آن، (إعتنا)یان بەو (أمر)ە نەکرد، هەرایە، تێك هەڵدانە، شەڕوشۆڕە، (طلاق) دانە، مارە بەجاشە، کەس گوێ ناداتە ئەو (حکم)ە (حیکمان)ەیە. ئەو (حکم)آنە (وکیل)ن، یا (نوعاً ما) (حاکم)ن؟ (سیّد رشید) ئەفەرموێ: "(ظاهر) وایە، (حاکم)ن" (علی کلّ حال) (حکم)یان (نافذه)، چونکی (حکم) لە (لۆغەت)دا، (حاکم)ە، ئێمەش ئەڵێین: "ئەگەر لە(طرف) (نفس)ی (زوجین) بی، (وکیل)ن، ئەگەر لە (طرف) (إمام)یا (نائب) (إمام) بێ، (قاضی)ن، (حاکم)ن –(والله أعلم)–" ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا

خَبِيرًا (٣٥)﴾ (سرّ)و (علنی) ئێوە ئەزانی، ئەڵێن: "(ابن عباس) بەو (ایەت)ە، (دلیل)ی هێنایەتە سەر (خوارج)ەکانی (إنكار)ی (تحكيم)یان کرد، لە (شقاق)و (شەڕ)ی (حضرەت)ی (علی)و (معاویە)، ئەیان ووت: "(لا حکم إلاّ لله)" (یعنی) (أساس)ی (تحكیم) لە (شریعەت)ی (إسلامی)دا هەیە، لەگەڵ ئەو قسە (مُنافات)ی نیە، وە هیچ (دلیل) نیە، لەسەر (تخصيص)ی ناردنی (حكم)، بە (مسئلە)ی (شقاق)ی (زوجین)، رەوشتی (عالم) (شاهدە)، ئەگەر نەڵێم: "هەموو" ئەڵێم: "(أكثر)ی" (شقاق)ی (بین)ی مێرد و ژن لەسەر (ماڵ)ە، (خاصّە) ئەگەر ژن (أدنى) (تصرّف)ێك بکا، پیاو (قیامەت)ی لێ هەڵ ئەستێ، زۆر بوە، لەسەر مستە ساوارێك هەزار شەق و شۆلاق و مەترەقی خواردوە، وای لێ دراوە دەستی شکاوە، هەموو (بدن)ی شین و مۆر بوە، کەوتۆتە ناوجێ، بۆیە بە (خطاب) (عامّ) ئەفەرموێ: ﴿وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ﴾ (عبادەت)ی خوا بکەن، لە (إطاعە)ی دەرمەچن ئەوەی (أمر)تان پێ ئەکا، بیکەن، ئەوەی (نهی)تان لێ ئەکا، مەیکەن یەك لە (أوامر)ی (إلهی) (أمر)ە بە (بعث)ی (حكمین)، (مع الاسف) تا ئەمڕۆ کەس ئەم (أمر)ەی نەهێناوەتە جێ.

﴿وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـًٔاۖ﴾ هیچ شت مەکەنە (شریك)ی، هاوبەشی ئەو، نە لە خوایەتی، نە لە (لیاقەت)ی (عبادەت)، نە (جن)، نە (إنس)، نە (ملك)، نە (شمس)، نە (قمر)، نە (شِعری)، نە (فلك)، نە (علی) نە (ولی) ﴿وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنًا﴾ چاکە بکەن دەربارەی باوك و دایکتان بە چاکە، (خاصّە) بە (ماڵ) لە (وەقت)ی (حاجەت)، بە (إكرام)و (إحترام) لە (وەقت)ی پیری و(إفتادەگی)، گەلێ کەس لە (وەقت)ی (هَرَم) (إستخدام)یان ئەکەن، (شخص)ێك هەبوو، (کاتب)ی (طابور)ی (ردیف) لە (کۆیە)، باوکێکی پیری (صالح)ی هەبوو، شەو کە ئەچوە (بعض)ێ قۆناغان، لە جیاتی (خدمەت)کار، (فانوس)ی پێ هەڵ

ئـــەگرت ﴿وَبِذِي ٱلْقُرْبَىٰ﴾ بـــە ئەوانـــەی خـــاوەنی خزمایـــەتین، وەئـــەزانن (واســـطە)ی (قرابـــەت) ژنـــن ﴿وَٱلْيَتَـٰمَىٰ وَٱلْمَسَـٰكِينِ﴾ چ لـــە (أجانـــب) چ لـــە (أقـارب) خزمـی هێتیـو، یـا (مـسکین) (حـق)ی هەیـە ﴿وَٱلْجَارِ ذِي ٱلْقُرْبَىٰ﴾ جیرانی نەزیك، دراوسێ، هەم سایە ﴿وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ﴾ جیرانـی دوور، یـاخود جیرانی خزم و جیرانی بێگانە ﴿وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ﴾ ئەوەی هاوتەکت بـێ، لە (سفر) یا لە مزگـەوت، یـا لـە (مجلس) هـام و شـۆت بکـا ﴿وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ﴾ (مسافر) (سیّاح) بۆ (نفع)ی (عمـومی)، یـا لەسـەر رێگـا هـەڵ گیرایـەوە ﴿وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ﴾ (عبـد)، (جاریـە)، (قـوم)ێـك کـە (مُکلّـف) بـن بـە چـاکە، دەربـارەی ئەوانـە، جیرانـی، (رفاقـەت)ی (سـفر)، هـەم (صـوحبەتی) ببیتـە (موجب)ی (إحسان) لە (حق)یان، چۆن بەدی، شەڕو شۆڕ لەگـەڵ ژن ئەکـەن، ئەگەر (إحسان)ێك بکا؟ ئەویش وەك ئێوە، (صاحب)ی داك و بابە، (صاحب)ی خزمە، (رقّـەت)و (رحمـەت)ی دەر (حـق) (مـساکین)و (ایتـام) هەیـە، (خاصّـةً) ئەگـەر لـە خزمـانی بـی، لـە ئەوانـە زیـاتر ژنـە بـۆ مێـرد، وە(إمـام)ی (علـی) (صاحب)ی (بالجنب)ی بە ژن (تفسیر) فـەرمووە، ئەگـەر لـەو (جملـە) ئـەویش (مـراد) نـەبێ، لـەو (ألْیـَق)ە، چـونکی ئـەم ئاغۆشـە، هاوسـەرە، هـاونێرە، (مُونس)ی (خلوەت)ە، لە هەموو (خلق)ی خوا (محرم) ترە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾﴾ خوای (تعالی) ئـەو کەسانەی خـۆش نـاوێ، کـە قـەپۆز بڵنـدو بـە(دەعیـە) و خۆهـەڵکێش بـن بەقـسە، ئـەو(نـوع)ە کەسـە لەبەد(أصل)آن زۆرن،کە نەختێك دەوڵەمەند بوون، یا بوون بە (مـأمور) خۆیـان لێ ئـەگۆڕێ، (حتـی) (دعیـە)یـان نـاهێنی بڵـێن: "(فـلان) کـەس باوکمانـە، یـا (فلان)و (فلان) خزمی ئێمەن" چ جایە (إحسان)یان لەگەڵ بکەن، (لاشـك) ئـەو

جۆرە کەسە، لای خوداو خودایی یان خۆشەویست نین، ئەگەر ئەوانە (نوعاما)(إحسان)ێکیان هەبێ، هەر نەئیسە، خۆیان هەڵبدەنەوە (أما) ئەوانی بێ (خێر)و بێر ﴿ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ وَيَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبُخۡلِ﴾ خۆیان (ثقیل)ن، وە(أمر) ئەکەنە خەڵکی بە (ثقیلی) ﴿وَيَكۡتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦۗ﴾ بزر ئەکەن، ئەوەی خوا پێی (کرم) کردوون، لە (فضل)و (إحسان)ی خۆی، کەس خێریان لێ نابینن، هەر (ماڵ) کۆئەکەنەوە، هیچ ویووچ وخۆڕایی، وە(بعض)ێك هەن چڵکن، پیسی بۆری نەوتاوی، زۆر دەوڵەمەندن، (حظ) ناکەن کەس بزانێ (ماڵ)یان هەیە. (شخص)ێك بۆ ئێمەی (حکایەت) کرد، ووتی: "پیاوێك ووتی: "(مقدار)ێکی تەواو پارەی (شخص)ێکم لابوو، لە خوا بەولاوە کەس نەی ئەزانی، رۆژێ گوتیان: "(فلان) کەس نەساغە، چوومەلای ووتم: "چۆنی؟" ووتی: "زۆر چاکم، چ (بلا)م لێ نیە" پاش دوو رۆژ، ووتیان: "بێ (صحّەت)ە" چوومە لای (إشارە)م بۆ کرد، ئەنگوستی هاویشتە سەر دەم: "وس" هەستام دەنگم نەکرد، پاش رۆژێك، ووتیان: "ئەوا ئەمرێ، لەسەری ئەگریەن" چووم لێ ی نەزیك بوومەوە، هۆشی هەبوو، باز (إشارە)ی کرد: دەنگ مەکە، منیش ووتم: "(واللە)ی ئەی خۆم" کابرا مرد، نەی ویست، کەس بزانێ، پارەی لای من هەیە!" کەسێکی (مقابل)ی (إنعام)ی (إلهی) بەو (نوع)ە بێ، ئەبێ (جزا)ی چی بێ؟ (آیە)یی ﴿وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ٣٧﴾ (إشارە)ی بۆ ئەفەرموێ، پاداشتی (خیلا)و (فخر)و (کفر)، (عذاب)ێکی بە (إهانە)و (تحقیر)ە، (جناب)ی (حق) ئەوانە لە (دنیا)و (قیامەت) (رەزیل) و ریسوا ئەکا ﴿وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ﴾ ئەوانەی کە (ماڵ)ی خۆیان (صرف) ئەکەن ﴿رِئَآءَ ٱلنَّاسِ﴾ بە (ریا)یی روو بینی خەڵکی خوا ئەوانیشی خۆش ناوێ، (بُخل)، (إنفاق)ی بە (ریا) هیچیان

لای خوا خۆش نیە. ئەو کەسەی (ماڵ)ی خۆی بە (ڕیا) (صرف) ئەکا، ئەگەر بشڵێ: "من (أیمان)م هەیە" ڕاست نیـە، بۆیـە ئەفـەرموێ: ﴿وَلَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۗ﴾ ئەگەر بە ڕاستی (أیمان)یان بە خوا بە ڕۆژی واپەسین هەبا، بۆ خوا (ماڵ)یان (صرف) ئەکرد.

(إنسان) بە (مندال)ی (میل)ی (جُود)و (إیثار)ی هەیە، ئەگەر یارو یاوەری باشی هەبێ، لەگەڵ ئەوان بە (میل)ی باش گەورە ئەبێ، ئەگەر (قرنا)ی خراپی هەبێ، ئەویش (مَشْرب)ی ئەوان وەرئەگرێ، (صُحبەت)ی ئەوان (تـأثیر)ی لێ ئەکات ﴿وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيۡطَٰنُ لَهُۥ قَرِينٗا فَسَآءَ قَرِينٗا ٣٨﴾ ئەو کەسەی (شیطان) یارو هەمدەمی بێ، ئەو کەسەیە، یا (شیطان)، (رفیق)ێ خراپە، ئەوەندەی بەسە، کە پێی ئەڵێن: "دۆستی (شیطان)" دیارە لە (عذاب)یشدا هاو (نیر)یەتی ﴿وَمَاذَا عَلَيۡهِمۡ﴾ چیان لەسەرە؟ چ (ضرر)و زیانیان پێ ئەگا؟ ئەوانەی (بخیل)ن، (إنفاق) ناکەن، وەئەوانەی (إنفاق) ئەکەن بە(ریا) ﴿لَوۡ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ﴾ بە (أیمان)ێکی (صحیح)، (شریك) بۆ خوا پەیا نەکەن، نە (شرك)ی (أصغر) نە (شرك)ی (أكبر)، وە(أیمان)یان بە ڕۆژی (جزا) ببێ، کە هەر کەسە تووشی چاکەوە خراپەی خۆی ئەبێ، ئەو ڕۆژە، (بیع)و (خُلّـەت)و (فدیە)ی تیا نیە ﴿وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُۚ﴾ بۆ خوا (صرف)ی بکەن، لە باوك و دایکی خۆیان، لە (أقارب)ان، لە (فقرا)و (مساكین)، لە (جیران) لە یارانی (سفر)و (حضر)، لە (أهل)و (عیال)ی خۆیان، (مقصد)یان (صلە)ی (رحم)و (رضا)مەندی (حضرەت)ی (کبریائی)یی، لە کۆکردنەوە چ (فائدە)یەکی هەیە؟ تەنها ناوو ناوبانگ، بێ (ثمرە)ی (آخرەت) با ئەی با، بە فیڕۆ ئەڕوا، ئەوەی بۆ خوا (إنفاق) بکا، (مدح)و ستایشی ئەکرێ، ناویشی بە چاکە ئەڕوا، خۆشەویستیش ئەبێ، لای خواو (عباد)ی خوا، لە (قیامەت)یش پاداشتی خۆی

وەرنەگرێ، چ جایە (ضرر)؟ قانزاج لەوە چاتر نیە ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمۡ عَلِيمًا ٣٩﴾ (أحوال)یان لە خوا بزر نابی (منويّات)یان ئەزانی، لەسەر (أعمال)ی (فعليە)یان (عذاب)یان ئەدا، لەسەر (أعمال)ی (فرضیە)یان، ئەگەر بیکەن، چاکەیان ئەداتەوە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖۖ﴾ خوای (تعالى) (ظلم) ناکا، بە (قدر) گێرکە سوورەیەکی گچکەلە، کە نەزیك بێ، چاو نەی بینی، (بنا) بە (قول)ی (سدّی)وە ئەوە (روایەت) کراوە، لە (أبن عباس)، وەلە (أبن عباس) (نقل) کراوە: (ذرّە)، سەری مێرووە. وەلێشی (نقل) کراوە: کە دەستی هاویشتە ناو خۆڵ، (یعنی) لە خۆڵی وەردا، پاشان فووی لێ کرد، فەرمووی: "(کُلّ)ێك لەوانە (ذرّە)یە" وە(بعض)ێك ئەڵێن: "(جزء)ێك لە (أجزا)ی (هبا)، کە لە تیشکی کولاوکەی خانوو ئەدیترێ، (حاصلی) (جناب)ی (باری) (ظلم) ناکا، (مُعتزلی)و (أهل)ی (سُنّەت) (أتفاق)یان هەیە، کە خوا(ظلم)ناکا لای (أهل)ی (سُنّەت) هەرچی خوا بیکا، (ظلم) نیە، چونکی (تصرّف) لە (مُولك)ی خۆی ئەکا، ئەگەر (حضرەت)ی (رسالەت) پەناە باوێتە ئاگر (ظلم) نیە، (معتزلی) ئەفەرموون: "(بعض)ە شتی واهەیە، ئەگەر خودا بیکا، (ظُلم)ە، (أمّا ظُلم قَبیح)ە، ئەوەی (قبیح) بی، بۆ خوا (محال)ە، کەوابی (ظلم) (مُحال)ە، (ممکن) نیە خوا (ظلم) بکا" هەردوولا (إتفاق)یان هەیە، (جناب)ی (حق) (أجر)ی (مطیع)آن، بە (ضایع) نادا، لەبەر (وعد) لای (أهل)ی (سُنّەت)، لەبەر (إستحالە)ی (عقلی)، لای (معتزلی)، (فِي الحقیقة) (ایات) (دلالەت) لە (قول)ی (معتزلی)یان ئەکا، وە(مُوافق)ی (قاعدە)ی (ترغیب)ە، تەماشای (ایات)ی ئێرە بکەن، چ (معنا)یەکی هەیە؟ بڵێن: "خوا (مثقال)ە (ذرّە)یەك (ظلم) ناکا، چونکی هەرچی بیکا، (ظلم) نیە" (عقل) لای (معتزلی) (حاکم)ە، نە بەو (معنا)یە، (حکم) لەسەر خوا بکا ئەبێ ئەوە بکەی، (واجب)ە، لەسەرت، ئەبێ ئەوە نەکەی (حرام)ە لێت، بەڵکو بەو (معنا)یە، (عقل) (جزم) ئەکا، (إعتقاد)ێ (راسخ)و (ثابت)ی هەیە، کە شتی ناشیرین لە خوا ناوەشێتەوە، (محال)ە

بیکا، (غرض) لە (ایات)ی (قرآنی) (ظاهره)، خودا (قوّی)و (قاهره)، (أمّا) گەلێ شت هەیە، بۆ خوا (محال)ە، (شیخ)ی (أشعری) سەیری (أصل)ی (إمکان)ی (ذاتی) ئەکا، تا(دائرەی) (إرادە)ی خوداوەندی تەنگ نەبی وە(معتزلی) تەماشای (عنوان)ی، (شارعیّ)و (هادیّ)و (مُرسِلُ الرُّسلی) ئەکەن ﴿وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا﴾ ئەگەر ئەو (ذرّە)یە چاکی بێ، خوا گەلێکی ئەهاوێتە سەر، چاکەی کەمیش، لای وا زۆر ئەبی، بە (إعتباری) (مکافات) ﴿وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾﴾ (کرم) ئەکا، لە (طرف)ی خۆی (أجر)و پاداشتی گەورە، کە لە (عَظَم)دا، (نسبەت)ی لەگەڵ چاکەکە نیە، زێدە (فضل)ی خوای لەمە بەدەر ئەکەوێ، ئەو (نعمەت)ە (عظمی)یە ئەکاتە (أجر)ێ (محض) ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ﴾ (مادام) (جنابی) (حق) (ظلم) ناکا، بە (قدر)ی (مثقال)ە (ذرّە)یە (خێر)و (شەڕ)، کەم و زۆر پاداشتی هەیە، ئەبێ (حال)ی (کفره)ی (یهود)و (نصاری)و (سائر)ی (أمم) چۆن بێ؟ چی بکەن؟ چیان بەسەر بێ ڕۆژی (قیامەت)؟ کە لە هەر (أمّەت)ێك (شهید)و ئاگاداری (أحوال)یانمان هێنا، کە پێغەمبەرەکانن، ﴿وَجِئْنَا بِكَ﴾ ئەی (خاتم الرُّسُل) ﴿عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ﴾ لەسەر (أمّەت)ی خۆت ﴿شَهِيدًا ﴿٤١﴾﴾ توو و (سائری) (أنبیا)و (رُسل) چیان پێ ووتن؟ ئەوان چیان کرد؟ ﴿يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَعَصَوُاْ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ﴾ ئەوێ ڕۆژێ (حظ) ئەکەن ئەوانەی (کفران)ی (نعمەت)ی خوایان کردوە، یا (شریك)یان بۆ پەیا کردوە، یا (إنکار)ی (وجود)یان کردوە، – (خاصّە) ئەوانەی (مُختال)و (فخور)– عەردیان پێ ڕێك بخەن، یا لەگەڵ (أرض)یان ڕێك بخەن (یعنی) لە (دنیا) (إستخدام) کرابان، بەر پێی خەڵکیان (تسویە) کردبایە نەوەك تووشی ئەو (فخر)و (مُباهات)ە بوویان، کە بە (واسطە)ی ئەو (کبریائی)یە تووشی ئەو

(عـذاب)و (ذلّـەت)و (حقـارەت)ە بـوون، یـا لـە ڕۆژی (قیامـەت) ئەگـەر کەندوکۆسپەیەك هەبی، بیان هاوێنە ناوی، (أرض)یان پێ ڕێك بخرێ (اهـل)ی (عرصات) بەسەریاندا بڕۆن ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾﴾ هیچ قسە لە خوا بزر ناکەن، بە زوبانیش نەی کەن، (أعضا) (شاهدی)یان لەسەر ئەدا وە(شهید)یش لەسەریان ڕاوەستاوە، چی (خلاف) بڵێن، درۆیان لێ بەدەر ئەخا ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ (أمر)تان کرایە، بە (عبادەت)، وە(أهـمّ)ی (عبـادەت) نوێـژە، وە لـە چـەند جێیـان (أمـر)تـان پـێ کرایـی ﴿لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ نێزیکـی نوێـژ و (مقام)ی نوێژ مەکـەون، هـەر چۆنی بـبن ﴿وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ﴾ (حـال)یـش وابـێ، ئێوە سەرخۆش بن، بەچـی؟ بـە (شـراب) (بنـا) لەسـەر (سـبب)ی (نـزول) کـە ئەفەرموون. (عبـد الرحمنـی بنـی عـوف) (ضـیافـەت)ێکـی کـرد، (جمـع)ێ لـە (صـحاب)آنـی (دعـوەت) کـرد، (حـضرەت)ی (علـی)یـش لـە (مَـدعُو)وان بـوو، خواردیان و خواردیانەوە، مەستی (صهبا) بوون، نوێژیان کرد، لەو (حـال)ەدا، (عبد الرحمن) خۆی لە (روایەت)ێك، (حـضرەت)ی (علـی) لـە (روایـەت)ێ تـر، (إمام) بوو (سورە)ی (قل یا أیها الکافرون)ەی خوێند، (لا)یەکانی نەخوێندەوە ئەوجا ئەو (ایەت)ە (نزول)ی کرد، ئەمە با وابی، بەلاّم بـە (نظـرمقـام) چـونکە ئێمـە هێـشتا لـە باسـی (معاشـرە)ی (عائلـە) —بـە خۆشـی و ناخۆشـی— دەرنەچووین (تفسیر) بە (سکر)ی نووستن، وەك لە (أبن عباس) (نقل) کـراوە، زۆر جوانە وە(مناسبە)ی لەگەڵ (جُنوب)، خەیلێ هوووەیدایە، ئەوەی (إنکار)ێ (حُسن)ی ئەو (تفسیر)ە بکا، لام وایـە خـەواڵووە، لـە قـسەکە زۆر چـاك حـاڵی نەبوە لای من (تفسیر)ی بەسەر خۆشی مەدامی (کبر)و (مُباهات)یش، دوور نیە (حاصلی) بە هەر (سکر)ێك بێ، تخوونی نوێژ مەکەون ﴿حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ﴾ وە(سکر)ی خەو بە دەست نوێژ ئەڕوا، ﴿وَلَا جُنُبًا﴾ نەزیك مزگەوت مەکـەون،

بەلەشی پیسی، ئەوە (بعض)یٚ (علما)ی (بلاغەت) پیٚیٚ ئەڵێن: "(إستخدام)" چونکی (جُملە)ی (حتیّ تعلموا ما تقولون) (خدمەت)ی (معنا)ی نوێژ ئەکا، وە(جملە)ی ﴿إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ﴾ (خدمەت)ی (معنا) مزگەوت ئەکا، بۆ (جُنُب) دروستە، بە مزگەوتا تێ بپەڕیٚ، لای (شافعی)، با (ضرورەت)یش نەبی، ئەگەر (ضرورەت) بی، بە (غیر)ی ناو (مزگەوت)، چ ڕێگایە تر نەبی پێیدا بڕوا، (حاجەت) بە (إستثنا) ناکا، (تفسیر)ی (عابری سبیل) بە (مسافر)، بیٚ (معنا)یە، وە(ایەت)ی پیٚ (مُشوَّش) ئەبی. بە (غیر)ی (عُبور) دروست نیە بۆ (جُنُب) ﴿حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِن كُنتُم﴾ ئەی (جُنُب)ینە ﴿مَّرْضَىٰ﴾ نەخۆش بوون ﴿أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ﴾ لە (سفر)دا بوون ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ﴾ یا یەکێك لە ئێوە (أيّها المؤمنون الطاهرون) دەست بە ئاوی هات، ئەوە بۆ دەست نوێژ شکانە، بۆیە (عبارەت)ەکەی گۆڕی ﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ (بَشَرە)تان بە (بَشَرە)ی ژنان کەوت، بە (مقام)ی بە دەر ئەکەوی (حمل)ی لەسەر (جماع) خۆی نیە ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً﴾ ئاوتان چەنگ نەکەوت —(ولو) بشبیٚ— (قاعدە) (أُصولی) وە (أحادیث)یش (واردە)، وا لە (قضا) ئەخوازیٚ ئەو (قید)ە بۆ هەموان بیٚ، وە لەو (تقدیر)ە، (تصریح) بە (مرضی)و (سفر) بیٚ (فائدە)یە، چونکی بۆ (مُقیم)و ساغیش، کە ئاو نەبوو، (تَیَمُّم)ە، (مفسر)ەکان گەلیٚ ئەم بەرو ئەوبەریان بەو (ایەت)ە کردوە، زێرا ئەوەندە کافی بوو، پاش (حتی تَغْتَسِلُوا) بفەرمویٚ: (فإنْ لَم تَجِدوا ماءاً فَتَيَمّموا) بۆیە (سیّد)ی (آلووسی) ئەفەرمویٚ: "ئەو (ایەت)ە لە (مُشکلات) (قرآن)ە" وە(مُجدّد)ی (مصری) ئەڵیٚ: "تەماشای بیست و پێنج (تفسیر)م کرد، نەم دیت لەواندا (غناء)، وەنەم دیت (قول)ێك کە (سلامەت) بیٚ، لە (تکلّف)" بۆیە ئەو بە (خلاف)ی (جمهور) ئەفەرمویٚ: "(مرض)و (سفر)، تەنها خۆیان (موجب)ی (رُخصەت)ن، بۆ (تَیَمُّم)، (عدم)ە (وجدان)ی ئاو بۆ (مریض)و (مسافر)، (شرط) نیە" ئێمە

ئەتوانین (جواب)ی (قاعده)ی (أصولی) بدەینەوە، زێرا لە (ایەت)ی (کریمە)، (إنتقال) ئەکا، لە (سبب)ی (جنابەت)، بۆ (سبب)ی بێ دەست نوێژی، وەلە (إفراد)ی لە (معطوف علیه) بۆ (جُملە)، لەبەر ئەوە (قید)ەکە، بۆ (سبب)ی (حدث) ئەڕوا، (لکن جواب) لە بری (فعل)ی، (رسول)و (أصحاب)ی، وە(رأی) هەموو (فُقها)یان، چۆن ئەدرێ؟ ئەو (وقائعه) چۆن (تأویل) ئەکرێ؟ ئەگەرچی (تلمیذ)ی (عصری) خۆی ماندوو کردووە، بەلاّم بێ هوودەیە، وە ئێمە لەسەر (رأی جمهور) ئەتوانین بلّێین: "(مرض)و (سفر) (نوعاً ما) (مَظنَّە)یە بۆ (رخصەت)، (لکن) پاکی لە (نظر) (شارع) زۆر (مُهمّ)ە، (تجوین)ی (غسل) نەکردن، نادا (حتی) بۆ نەخۆش و (مسافر)، مەگەر ئاوچەنگ نەکەوێ، نەبێ، یانەیەتە دەست" ئەو (وەقت) ﴿فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ (یَمّ)ە بە (معنا) (قصد)ەیە، (صعید) خۆلّی (مُطلق)، یا خۆلّی (مُنبت) یا رووی (أرض)، (قول)ی (أخیر)، (مُختار)ی (إمام)ی (أبو حنیفە)یە، لای ئەو بە بەردو بە (لعل)و (زُمرّد)و (یاقوت)و زیوو زێڕ (تَیَمُّم) دروستە. (ملا)یە زۆر دەولّەمەند و (صاحب)ی (مجوهرات)و (نقود) نەبێ، بە (خیالّ)ی دا نایە، (جُنُبی) بێ دەست نوێژی، پەکی لەسەر ئاو بکەوێ، بۆ پاك بوونەوە، ئەگەر ئاو چەنگ نەکەوت، بە (دُر)و (یاقوت) و (لعل)ی بەدەخشانی (تیمّم) بکا، (جائز)ە، یا لە (ضمن)ە (وجە)ی (أرض)یش دا بێ، وەهەم (حجر)و (سائر) لە (بدل) ئاو بۆ (إستنجاء) (إستعمال) ئەکرێن، کەوابێ، (بدل)ی ئاو بۆ (غسل)و دەست نوێژ خۆلّ ئەمێنێ. (طیب) پاك یا (قابل)ی (إنبات) بێ، کەوابێ بە ئەرزی سوورکەی گیای لێ شین نەبێ، (تیمّم) دروست نیە ﴿فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ﴾ دەست لە (أرض) بدەن، بە رووتان دابێنن، زۆر بە (قوی) دەست لە رووتان مەخشێنن، بۆیە (ب)ێ لەسەر (وجە) دائەنێ ﴿وَأَيۡدِيكُمۡ﴾ تا جومگە، یا ئەنیشك، ئەوەش (مختار)ی (جمهور)ە، وە بە (فعل)ی (نبی)و یارانی (تحقّق)ی کردوە، (أما) تا

بن هەنگر، ئەگەرچی وتراوە، بەلاّم (إعتبار)یان پێ نەکردوە، (مُجدّد)و (تلمیذ)ی (فکر)یان لەسەر (تسهیل)ە، (حقیقة) (فکر)ێ باشە، (مادام) جێی (مُسامحه)و (تسهیل)ە، با تەواوبێ، بێ (قُیود)و (شراط)، (صعب) نەبی، بۆ هەمو نوێژ، (تجدید) (تیمُّم) (لازم)ە، یان نا؟ (خلافی)یە، (أما) (میل)ی (مُجدّد)ەکان لەسەر (ثانی)یە، (خلافات)و هەراهەرای (ملا)یان، لە (کُتب)ی (شرعی)دا نووسراوە، (تطویل) (تفسیر) بێ (لزوم)ە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾﴾ بۆیە (حکم)ی (سهل)تان بۆ دائەنێ، (ستر)ی گوناهو (عیوب)تان ئەکا، ئێوەش بە (مُساهله) بن، (أحکام)ی (إلهی) گران مەکەن وە لە (أثر)ی (عفو)ی ئەوە، بۆ (جنابەت) (غسل)ی داناوە، وەبە دەست لە ژن دان دەست نوێژ ئەشکێ، (حقاً) ئەوە بۆ (حفظ)ی ئاوی (حیات)و (حیا) پەرژینێکی (محکم)ە، گەلێ کەس زستانان، لە ولاّتی سارد، لە ترسی (غسل)، خۆی ئەپارێزێ (حتی) لە (زنا)، وە زۆر کەس لە گەمەو گاڵتە لەگەلّ ژنان (إحتراز) ئەکا، لەبەر دەست نوێژ شکان، کەسێك (أیمان)ی ڕاستی هەبی، بە (أحکام)ی خواو پێغەمبەر، چیان فەرمووە، بەو (نوع)ە (متابعه) ئەکا، (لکن) (بعض)ێ کەس، (نوعاً ما) (ترفّع) ئەکا، ئەلّێ: من لە (خواصّ الخواصّ)م، (عمل) بە (عزائم) ئەکەم" (بعض)ێك بە (وسوسه)ی (شیطان) ئەلّێ: من چۆن نوێژ بێ تارەت، بێ دەست نوێژ بکەم؟ بە (عورەت) پیس روو بکەمە خوا؟" ئەوەی (أیمان)دار بێ، ئەبێ زۆر ئاگاردار بێ خۆی (تسلیم)ی (إرشادات)ی (إلهی) بکا، گوێ نەداتە، ئەو (وسواس) (خطرات)ە پیسە، وە(أصلاً) (إتّباع)ی ئەو (شیاطین)آنە نەکا، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ ئەی (رسول)ی گوزین، (لاشك مقصد أمّەت)ە ﴿إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ بەشەکیان دراوەتێ، لە (کُتب)ی (إلهی)ن (أما) تەواو نین ﴿يَشْتَرُونَ ٱلضَّلَٰلَةَ بالهُدى﴾ بۆ خۆیان (إختیار)ی (ضلالەت) ئەکەن لەسەر (هدایەت)، (کأنە هدایەت) ئەفرۆشن،

وە(ضلالەت) وەئەگرن لە (بەها)ی ئەو لەسەر ئەوەندەش ڕاناوەستن، بەڵکو (شرر)ی (فساد) ئەهاوێن ﴿وَيُرِيدُونَ﴾ لەگەڵ (سعی)و (إجتهاد) تێ ئەکۆشن، تێ کۆشینی تەواو، وەکو: (مُبشّر)ەکان و (قادیانی)یەکان و (بهائی)یەکان ﴿أَن تَضِلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿٤٤﴾﴾ ئێوە ڕێ بزر بکەن، گومڕاه ببن، (الحذر، الحذر) لە نیمچە (مـلا)و نیمچە (حکیم)، ئەو (أیمان) ئەباو ئەو (روح) ﴿وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَآئِكُمْ﴾ ئەو (عالم)ی (أسرار)ە، هەموو شت بە تەواوی ئەزانی، ئێوە گەلێ جار لە (صورەت)ی (ظاهر)ی هەڵ ئەخەڵەتێ، لە ئەوە ئاگادارتان ئەکاتەوە، تا هوشیار بن، بە (حیلە)و (دسیسە)ی ئەو (نوع)ە کەسانە نەکۆڕێن ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَلِيًّا﴾ بۆ ئێوە، (إدارە)ی (شؤون)تان ئەکا، ئاگادارتان ئەکاتەوە، خوا (کافی)یە، کەسیتری پێ ناوێ، پاش ئاگاداری خوای، خۆتان ببن بە (صاحب)ی (نظر)و (حدس)، چاکەو خراپە بزانن، (تمییز)ی (حیلە) کاران بکەن، دۆست و دوژمنی خۆتان بناسن ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾﴾ (طلب)ی (نصرەت) لە (غیر)ی ئەو مەکەن، مەڵێن: "خوا (جواب)ی ئێمە نادا ئەبێ (واسطە)یەکمان هەبێ" (غیر)ی ئەو هەر کەسێ، (خیال)ی بکەن ئەویش وەکو ئێوە (مُحتاج)ی (إمداد)ی (إلهی)یە:

دەرویش و (غنی) بەندەی أین خاك دەرەن

آنانکە (غنی) تەرەند، (محتاج) تەرەند

وە(أعظم)ی (مکائد)ی (أهل)ی (مسلم)و (غیر)ی (مسلم) ئەمەیە، کە ئەڵێن: "(کتاب)ی خوای (ظاهر)ی هەیە، وە (باطن)ی هەیە، (ظاهری) (مراد) نیە، (مقصود) (باطن)ە، ئەوجا بە گوێرەی زەمین" ئەگەر (عبارەت)یشیان پێ نەگۆڕدرێ، (معنی)ی ئەگۆڕن. (أهل)ی (أسلام) نەیانتوانی (تحریف) (عبارەت)ی (قرآن) بکەن، (لکن) لە (معنی) گۆڕین (سبق)یان لە جوو و دیانان

کرد، (بالخاصّه شیعه) کەسێك تەماشای (تفسیر)یان بکا، وا ئەزانی (قرآن) (شاهنامه)ی (علی)یە، (أمّا) ئەوانی تر زۆر باشیان بۆ رێك کەوت، ئەوەی هەوەسیان هێنایە، ئەیلێن: وە ئەڵێن: "ئەمە (کلام)ی خوایە" (خصوص) لە (ترجمه) لە (عصر)ی ئێمە دەست کرا بە (ترجمە)ی (قرآن)، (لاشك) لە (ترجمه)آنە دا ،(تحریفات)ێکی زۆری ئەکەوێتێ ﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ﴾ (طبیعی) هەموویان وانین ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ﴾ بە (تبدیل) بە (زیادە) بە (نقصان)، کەسی (حظ) ئەکا، ئەمە بزانی، تەماشای (إظهار الحق) بکا، (تألیف)ی (رحمةُ الله)ی (هندی)، (رەحمەتی خوای لێ بی)، ئەمانە مەستی (صهبا)ی (کُفر)و (ضَلال)ن، سەرخۆشی (حُبّ)ی (دنیا)و (رئاسەت)ن، کەسێ بنوارێتە (قانون)ی (بَرَص)، (تَطهیر)ی (أبرَص)، (مُحقّق) ئەزانێ: ئەوە لە (إلحاقات)ی کولێ نانی یە، (أنه) هیچ (مناسبە)ی لەگەڵ (حُکم)ی (إلهی) نیە.

لەبەر (غایەت)ی (إعتنا)ی (باری) بۆ (حفظ)ی (قرآن)، (منع)ی (مسلّمان)آن ئەکا، لە نەزیك بوون لە نوێژ، لە هەنگامی (سکر)، هەر (نوع)ە (سکر)و سەرخۆشیە بی، وەئەوانەی (جُنب)و پیس بن، نابێ تخوونی مزگەوت بکەون، هەتا خۆیان پاك ئەکەنەوە، ئەی واە، گەلێ پیس لە مزگەوتان دانیشتن، (مقام)ی (إرشاد)یان(أشغال) کرد، (غایە)یان پیس کردنی خەڵك بوو، خەڵکیش پێیان هەڵ خەڵەتان، ئەگەر خوا (منع)ی (قرائەت)ی (قُرآن)ی لە (زمن)ی (سکر)دا نەکردبا، زۆر (واقع) ئەبوو، کەسێکی گەورە لە (صحاب)آن بە (غلط)، (قرآن) ئەخوێندەوە، کەسێتر گوێی لێ ئەبوو، بە (قرائەت) (صحیح) وەری ئەگرت، ئەمەندەی پێ نەدەچوو، (قرآن) سەراپا (مُحرّف) ئەبوو ئەگەر خوا (منع)ی لە لەش پیسانی لە مزگەوت نەکردایە، هەر لە (صدر)ی (إسلامیەت) (مساجد) پڕ ئەبوون لە (نجاس).

﴿وَيَقُولُونَ﴾ ئەو (مُحَرِّف)آنە لە (مُواجە)ەی پێغەمبەردا، ئەڵێن: بە قسەیە درۆ ﴿سَمِعۡنَا﴾ بیستمان تێی گەیشتین ﴿وَعَصَيۡنَا﴾ بێ (أمر)یمان کردی، (أنـە) وائـەنوێنن، (حـقّ)ە وە(مخالفـە)یـان کـردوە، لـەو (أثنـا)یـە (دُعـا) بـۆ پێغەمبەر ئەکەن، ئەناورێنـەوە ﴿وَٱسۡمَعۡ غَيۡرَ مُسۡمَعٖ﴾ بیـەی، گوێـدێری خێـران بـی، ئـەوەی لات نـاخۆش بـێ، نەیبیـەی، وەتـوو (ذات)ێکـی گـەورەی، بـە (قوّەت)و (قُدرەت)ی، ئێمە (ضعیف)ین، (بنـاءاً علیـە) (طلـب) ئەکـەین لـەتوو ﴿وَرَٰعِنَا﴾ (مُراعات)مان بکەی، ئەو قسانەش ئەکەن ﴿لَيَّۢا بِأَلۡسِنَتِهِمۡ﴾ بەزوبان پێچینەوە، (مقصود)یان (إبطال)ی (دین)ە، ئەڵێن: (عَصَيْنا)" (مقصود)یان بە (دُعا)یە بی، کە کەس (دەعوەت)ت نەبیە، یاخود (إشارە)یـەك ئەکـەن (کأنـە) ئەڵێن: ئەوەی توو ئەڵێی: (وحی) (إلهی)یە، لە (أحوال)ی (أنبیـا)و (أحکـام)و (معاد)" ئەوانەت بیستوە لە ئێمە" (فی الحقیقە) لەگـەڵ ﴿وَطَعۡنٗا فِي ٱلدِّينِۚ﴾ زۆر (ظاهر)و رێکە، وەهەم (إستهزا) بە پێغەمبەر ئەکەن کە (مقدرەت)و (سـطوەت) بۆ ئەنوێنن، لەو (حال)ە، کە (حضرەت)و (رسول)و یارانی تیا بوون ﴿وَلَوۡ أَنَّهُمۡ قَالُواْ﴾ بەڕاستی، بێ درۆ ﴿سَمِعۡنَا﴾ بە (سماع)ێ (قبـول) ﴿وَأَطَعۡنَا﴾ بـە دڵ و بە گیـان ﴿وَٱسۡمَعۡ﴾ بـێ (غـیر)ە (مُـسمعین) ﴿وَٱنظُرۡنَا﴾ لـە (بـدل) (راعنـا)، کـە (کلمە)یەکە، لە (مقام)ی (إسـتحقار)و جـوێن (إسـتعمال)ی ئەکـەن ﴿لَكَانَ خَيۡرٗا لَّهُمۡ وَأَقۡوَمَ﴾ چاتر ئەبوو، بۆ وان، وەڕاست تر ئەبوو کە (ما فی الـضمیر)یـان و (حقیقـەت) (مُوافقـە)ی ئـەکرد ﴿وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفۡرِهِمۡ﴾ (کفـر)و (عنـاد) وا (رسوخ)ی بەستوە، لە (قلب)ی ئەوان بۆتە (سبب)ی (لعن)ی خوای لـە ئـەوان، چۆن ئەو قسە ڕاستە، بەڕاستی ئەکەن؟ ﴿فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ٤٦﴾ ئەو گرۆهە کەمـە، خـوا (لعنـەت)ی لێ نـەکردوون، (أیمـان)یـان بـە (رُسـل)یـان نەکردۆتـە

(قومیّەت)، بۆیە ئەوان (أیمان) ئێنن، وەك: (عبد الله)ی (بن سلام)و (أشباه)ی ئەو، (رضوان)ی خوای لە (ابن سلام) بی ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ﴾ گەمەی بە پێغەمبەر مەکەن بە بێ هێزی مەزانن ﴿ءَامِنُواْ بِمَا نَزَّلْنَا﴾ بڕوا بکەن بەوەی ناردیتمانە خوار، لە (طرف)ی خۆمان، بۆ سەر (رسول)ی (عربی) ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم﴾ لە ئێوە وەرنەگیراوە، (تصدیق)ی (تورات)ی (صحیح) ئەکا، پیس و پاك لێك ئەکاتەوە، ئەوەی (إلهی)یە (إمتیان)ی ئەکا، لە (محرّفات)ی ئێوە ﴿مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا﴾ لە پێش ئەوەی (بعض)ی (ذوات)ی گەورەی ئێو (محو) بکەینەوە، وە(آثار)ی نەهێڵین ﴿فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ﴾ پشتاو پشت وەریان بگێڕن، وەك (شێر) کە (فریسە)ی خۆی ئەشکێنێ، بەرەو پشت وەری ئەگێڕێ، بڕبڕەی پشتی، لەت لەت ئەکا ﴿أَوْ نَلْعَنَهُمْ﴾ ئەو (أو)ە، بۆ (منع الخلوه)ە، یا بۆ (تقسیم)ە، یا (طرد)و (تبعید)یان لە (شرف)و (عزّ)ی (بشر) ئەکەین ﴿كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ﴾ لە (مملکەت) دەریان بکەین، بلاّوبینەوە، (رەزیل) ببن وەکو مەیمون و بەراز، لای (فقیر) ئەو هەردووکیان (واقع) بوون، (مُفسّرین) (إضطراب)یان زۆرە، تەماشای (تفسیر)ی (الووسی) بکەن ﴿وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ﴾ (أمر)ی خوا بە بوونی شتێ ﴿مَفْعُولًا ۝٤٧﴾ (نافذ)ە (إجرا)یە، (واقع)ە ئەگەر ئێوە بۆ (خاطر)ی (دوام)ی (وجاهەت)و (رئاسەت)، (أیمان) نایەنن، (تأمین)تان ئەکەم، گەورەییتان نامێنی پێغەمبەر بە (قوەت) ئەبێ، ئەتان شکێنێ، (رەزیل)تان ئەکا، (لاشك) ئەگەر (أیمان) بهێنن، دەها (معزّز)و (مُحترم) ئەبن، ئەگەر بۆیە (أیمان) نایەنن، لە (سیّئات)ی (أحوال)ی خۆتان(مأیوس)ن، ئەڵێن: "خوا لە ئێمە خۆش نابێ" وانیە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ﴾ خوای (تعالی) لە (شرك)

خۆش نابی، چ (شـرك)ی (أُلوهیّـەت)، چ (شـرك)ی (رُبُوبیّـەت)، (ذاتـاً) ئـەوەی (شـەریك) بـۆ خـوا پـەیدا بكـات (حقیقـةً) (انكـاری) خـوا ئـەكا، زێـڕا ئـەوەی (شریك)ی هـەبی، خـوا نیـە، (سـواد)ی (أعظـم) لـە جـوو و دیانـان (مُـشرك)ن، ئەوەی نەشڵێ: "خوا كوڕی هەیە" لاپان خوا (جِسم)ە، شتێكە وەك (إنسان) ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ هـەر گوناهـێ هـەبێ، خـوا لێ ی خـۆش ئـەبێ، ئەگەر (حظ) بكا، (لاشك) ئەوەی (أیمان) بێنێ، خوا (حظ) ئەكا، لێ ی خۆش ببێ، وە (جائزە) لێ خۆش ئەبی، (بنا) لەو (نظم)ە كە (عرض) كرا، چـی بكـا، چاكە، وە بگرەو بەردەی (سُنّی)و (مُعتزلی) نامێنێ، بـەڵێ (شـیخ)ی (أشـعری) (فكر)ێكی (عالی) هەیە، ڕێنادا، (سـعەت)ی (قُـدرەت)ی (إلهـی) تـەنگ بكـرێ، (نسبەت)ی نەتەوانین، بۆ (حضرەت)ی (كبریائی) بدرێ، وە(لازم) نیە، هەرچی (جائز) بی، (واقع) ببی. بۆ چی خوا لە (شرك) خۆش نـابی؟ ﴿وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ﴾ بـە (حقّـەت) (ارتكـابی) كـردوە ﴿إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾﴾ گونـاهێكی گەورە، كە (قیاس) لە هیچ گوناهێك نـاكرێ، تەماشـای (سـخافەت)ی (عقـل)ی (مُشرك) بكەن، (عبادەت)ی (غیر)ی خوا ئـەكا، تـا لـەلای خـوا تكـای بـۆ بكـا، كەسێك (تتبع)ی (آثاری) (ملل) بكـا، (یقـین) ئـەزانێ (شـرك)ی (ملیـون) گـەلێ (أفحش)ە لە(شریك)ی (وثنیوّن) (سواد)ی (أعظم)لە(ملیّون) (إیمان)یان بە خوا بۆ (إستخدام)ە، ئەو (زەمان)ەی كە نەختێك (عاقل) بوون، شتێكی بیانزانیبـا، لە تەوقی (بشر) یا (ملك) نیـە، ئـەیان ووت: (شـێخ) (همّـەت)ی كـرد، وە خـوا بۆی كرد" (أما) ئێستا لە (قەید)ەدا نەماون، (مشرك)ەكانی ئێمە، (أهمیّەت)ی خوایـان لا نـەماوە هەرچـی ببـێ، لـە (مُعتَقَـد)ی خۆیـانی ئـەزانن، وەگـەورە گـەورەكانیان ئـەڵێن: "ئەگـەر (قُطـب) نـەبی، (أرض)و ئاسمـان وەرئەگـەڕێن" (أرض)و ئاسمانێكی بە (غیر)ی خوا راوەستی، یاخوا هەر وەرگەڕێ، ژێر بـەرە ژوور و وێـران بـێ ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم﴾ ئایـا (علـم)ت بـەو كەسـانە

نەگەیشتوە، کە (نفس)ی خۆیان پاك ئەکەن، (بعض)ێك ئەڵێن: ئێمە (صاحب)ی (نفس)ی (قُدس)ین، (أولیا)ین، گوناه لە ئێمە (تأثیر) ناکا" (بعض)ێك ئەڵێن: "ئێمە (مُطّلِع)ی (سرّ)ی (قدر)ین، هەر گوناهێکی بیکەین، لە (لوح المحفوظ) ئێمە ئەیبینین، ئەزانین، (حَتْم)ە، (إلاّ) ئەبی بیکەین، بۆیە (ضرر) بە (قُدسیّەت)ی ئێمە نادا" (قسم)ێك لە (صوفیّە)ی (إسلام) بەو (فکره) (ممتاز)ن، (بعض)ێك ئەڵێن: ئێمە (أولاد)ی پێغەمبەرانین، (طینه)تمان پاکە (روح)مان بە پاکی خولقاوە، لە (قید)ی (تکالیف)دا نین" (سواد)ی (أعظم) لە (آلُ بیت) بەسایەی (بعض)ە (مُحبّ)ی (مُزخرف) تووشی ئەو خولیایە بوون، (بعض)ێك ئەڵێن: ئێمە (أولاد)ی (مشایخ)آنین، فەرخەی بازانین، هەرچی بین، جێ نوشینی ئەوانین" (بعض)ێك ئەڵێن: خۆمان ڕێ دەرئەکەین، (حاجەت)مان بە (رسول) نیە، بە (عقل) چاکەو خراپە (دەرك) ئەکەین" (بعض)ێك پاکی ئەکەنە (قومیّەت)، ئەو (قوم)ی لای خوا خۆشەویستە پاکە، (مُقدّس)ە، وەئەم (قوم)ە (مبغوض)ی خوان، پیس، (مُهان)ن، ئەو (أنواع)ە لە هەموو (ملل)و (نحل)دا هەن، بەزۆری، (أمّا) ئەو قسانە هیچ و پووچن، (مُزخرف)ن، (مقصد)یان لە (دین) دەرچوونە، بە (عزّ)و (شرف) لە (نظر)ی (أُمّەت) ﴿بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَآءُ﴾ بە (قانون)ی (عدالەت) بە (شریعەت)ێ پاك وخاوێن، ئەوەی (إتّباع)ی بکا،پاك و(مُقدّس)وخاوێنە(ولو) کوڕە گاوان بی،ئەوەی(مُخالفه)ی بکا، پیس و (مُنَجّس)و (مُلَوّث)ە (ولو) لە (صلب)ی پێغەمبەری (عظیم الشأن) بی، (عقل) هەرچەند (إدراك)ی هەیە، (اما) بە تەواوی ڕێ بە (مُوجب)ی (رضا)مەندی خوا نابا، (مع أنه عُقول) (مُختلف)ن، (آرا)و (أفکار) (متباین)ن، (عقل) (قرین)ی (سُوء)ی زۆرە، زوو پێی هەڵ ئەخەڵەتێ، دوایان ئەکەوێ، (أما) بە (إعتبار)ی (قومیەت)، (حاشا، ثمّ حاشا)، لە (نظر)ی خوا، (فرق)ی (کورد)و (عەرەب)و(انکلیز)و (إسرائیل)و (هندۆك)و (هندۆس) نیە، وەك لە (صدر)ی (کتاب) زانراندرا، خوا (ربّ

العالمین)ە ﴿وَلَا يُظۡلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾﴾ لە (طرف) (حضرەت)ی (کبریائی)، بە (قدر) ئەو داوە سپیەی، کە لە ناو قەڵەشتی ناوکە خورما دایە، (ظلم)یان لێ ناکرێ، (بشر) خۆی (ظلم) لە خۆی ئەکا، ئەوانە بە (إفراط)و (تفریط) لە (حدّ) دەرئەچن، (قسم)ێك خۆیان، لە کەرو گاجووت و (هیاکل)و (تماثیل)ی بێ (حسّ)و (حرکە)، کەمتر ئەزانن، (قسم)ێك خۆیان لا لە (بشر) (زیاترە)، گوێیا (سواد)ی (أعظم) لە (بنی نوع)ی (إنسان)، بە (نظر)ی ئەوان (نظر) بە ئەوان، بە (حَشَرات) (حساب)ن، بەڵکو (ترفّع) ئەکەن، لە (دائرە)ی (تکلیف) ئەچنە دەر، بە (دعاوی) (کاذبە) (عباد)ی خوا (إغوا) ئەکەن ﴿ٱنظُرۡ﴾ بە (کمال)ی (تعجّب) تەماشا بکە ﴿كَيۡفَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَۖ﴾ چۆن درۆیان لە (جهەت)ی خوا هەڵئەبەستن؟ کەسێك (أدنی أیمان)ی بە خوا هەبێ، ئەو (نوع)ە درۆیانە چۆن ئەکا، (جناب)ی (حق) بە (قواعد)ی (عمومی) لە (خلق)و (أیجاد) (إمتیاز)ی نەداتەوە کەس، ئەبینن، پادشاهو گەداو (فقیر)و (غنی) و(ملا)و (جاهل)، کوردو عرەب و شێخ و (مرید) و (رئیس)و (مرؤوس) وەك یەك ئەمرن، ئەڕزن، بۆگەن ئەبن، ئەخۆن ئەخۆنەوە ئەنوون، بەخەبەر دێن، (حوائج)ی (ضروریّەت)یان وەك یەکە، (کذلك) لە (قواعد)ی (عمومی) (شرع) (فرق)ی کەس نەکردوە، (حق) وایە ئەوەی خۆی بە (مُقرّب) ئەزانێ (خدمەت) زیاتر بکا، ئەوەی (نسبەت)ی (نسبی) لەگەڵ پێغەمبەران هەبێ، ئەبێ لە (نسبەت)ی (حسبی) پتر خۆی نێزیك بکا ﴿وَكَفَىٰ بِهِۦٓ﴾ (کاف)یە بۆ ئەو (إفترا)یە، بۆ ئەو درۆیە ﴿إِثۡمٗا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾﴾ ئەوەندە بەسیە، بۆ (إبطال)ی، بۆ (ردّ)ی، گوناهێکی ئاشکرایە، کەسێ (ادنی نظر)ێکی هەبێ، ئەزانێ، ئەو قسانە وانین ئەو (إدّعا)یانە (باطل)ن، (أما) ئەو (ظالم)انە، ئەوەندە (حیّال)ن بە نەی ڕەنگن، لە (نظر)ی (عوام) ئەی پۆشن، (کسوە)یەکی لەبەر ئەکەن کە (عوام) پێی هەڵبخەڵەتێ، بە (کمال)ی (إطمئنان)ی (قلب) دوایان ئەکەون، پێیان بڕوا

ئەکەن ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ ئایا تەماشای ئەوانەت نەکردوە؟ (علم)ت بە ئەوانە نەگەیشتوە؟ بەشەکیان دراوەتێ لە (کتێب)ی (إلهی)، لێرە ئەڵێم: "بەشێکی زۆر، زێرا کەسێ کەم (علم) بی، (أیمان) بە (اشیا)ی (باطله) بێنێ، زۆر جێی (تعجّب) نیە، (أما) کەسێ زۆر (ملا)و ئاگادار بی، (أیمان)ی بە (اُلوهیّەت)و (نُبوّەت) تەواوبی، لە (قُدسیّەت)ی (اُلوهیّەت) بزانی، جێی (إستغراب)ە ئەو (نوع)ە گرۆهە لەسەر ئەو (علم)ە" ﴿يُؤْمِنُونَ بِٱلْجِبْتِ وَٱلطَّٰغُوتِ﴾ (أیمان)یان هەیە، بە (أصنام)ی (رذیلە)، (طاغی)و (باغی)یان (سحرە)آن بە (خدمە)ی بوتان ﴿وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾ (أیمان)یان نیە، بە (وحدانیّەت)ی خواو (نبوّەت)، بۆ (خاطر)ی (جلب)یان بکەن، بۆ (طرف)ی خۆیان، ئەڵێن: ﴿هَٰٓؤُلَآءِ أَهْدَىٰ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ سَبِيلًا ﴿٥١﴾﴾ ئەو (کافر)آنە(دین)یان بە (قوّەت) ترە، رێیان ڕاست ترە، لە ئەوانەی کە (أیمان)یان بە (محمّد) (صلی الله علیه وسلم) هیناوە، ئەو (نوع)ە کەسانە لە هەموو (عصر)دا هەن، (ملا)ن، (اهل)ی (صلاح)ن، (نافذُ الکلمة)ن، (مُعتبر) (القول)ن، قسەیان لای (سواد)ی (أعظم)، لە (بین)ی (ملا)یان (حُجّەت)ە، فەرمایشیان -(عادةً)- (حدیث)و (آیەت)ە، (أیمان)یان هەیە، بە شێت و گێژ و وێژو (عورەت) بەرەڵا، وەقوون نەشۆران، لەبەر دەستی (جاهل)آن، کە (جِبْت)و (طاغوت)ی (عصر)ی خۆیانن، بەناوی (ولایەت) ڕائەوەستن، بیان نۆاڕێ (عیناً) بوت پەرستن، (طعن) لە (علوم)ی (دینیە) وە(أئمە)ی (دین) ئەدەن، (علم)و (شرع) لە پێش چاوی (أمّە ت) ئەخەن، (علم)، (علم)ی (کشف)ە، (علم)ی (ظاهری) نیە، (علما)ی (علم) لە مردیان وەرئەگرن ئێمە (علم) لە (حیّ، قیّوم) وەرئەگرین. مل شۆڕ ئەکا، سەر ئەباتە (جیب)ی (مراقبە): "(حدّثنی قلبی عَنْ ربّی)" (حقاً) ئەوانە (مُصیبەت)ن بۆ (دین) بۆ (علم)، بۆ (عقل)، (واجب)ە لەسەر (علما)ی (أمّەت) (نفوذ)ی ئەوانە

كەم بكەن. ئەی (مسڵمان)ینە بە (غیر)ی (قول)ی خواو پێغەمبەر، (قول)ی كەسیتر (حُجّە) نیە، (قابل)ی (غلط)و (سهو)و (نسیان)ن، وەكو (حُكما)یەكانی (إلهیّون) (غلط) (حس) بەدەر ئەخەن، تاكو خەڵكی (إعتماد) بدەنە سەر (عقل)، لە (حس) پەرستیدا نەمێنن، (روایەت) ئەكەن: (حَیّ)ی (بن)ی (أخطب)، (كعب)ی (بن الأشرف) پاش (وقعه) (أحد)، لەگەڵ (جماعەت)ێك لە جوولەكان، چوونە (مكّە) بۆ (خاطر)ی لەگەڵ (قرەیش)یان ببنە سوێند خۆری یەك، (كعب) میوانی (أبو سفیان) بوو، زۆری (حرمەت) گرت، (أهل)ی (مكّە) پێیان ووتن: "ئێوە (أهل)ی (كتاب)ن، (محمّد)یش (صاحب) (كتاب)ە، (أمین) نین لە ئێوە، ئێوە (مكر) ئەكەن، ئەگەر ڕاست ئەكەن، وەرن (سجدە) بۆ ئەو دوو بوتە ببەن، ئەوجا بڕواتان پێ ئەكەین" (سجدە)یان برد، دوایە (كعب) ووتی: "ئەی (أهل)ی (مكّە) وەرن، (٣٠) كەس لە ئێوە، (٣٠) كەس لە ئێمە، سینگی خۆمان بە (كعبە)وە بنووسێنین (معاهدە) بكەین، لەگەڵ خودای (بیت)، كە (سعی) بكەین، لەسەر (محاربە)ی (محمّد)" ئەوانیش ئەو (معاهدە)یان كرد، دوایە (أبو سفیان) بە (كعب)ی ووت: "تۆ پیاوێكی (كتاب)ی خوای ئەخوێنی، وە ئەزانی وە(ملا)ی، ئێمە نەخوێندەوارین، نازانین: كێ هەمان ڕێمان ڕاست ترە، وە لە(حق) نێزیكترین؟ ئێمە، یا (محمّد) (صلی الله علیه وسلم)؟ (كعب) ووتی: "(دین)ی خۆتانم پێ نیشان بدەن" (أبو سفیان) ووتی: "ئێمە حوشتر سەر ئەبڕین بۆ (حجّاج)، شیریان پێ ئەخۆینەوە، میوانداری ئەكەین، ئەوی گرفتار بی ئەی كەینەوە، (صلە)ی (رحم) ئەكەین، (تعمیر) (بیت)و (طواف)ی ئەكەین، وەئێمە (أهل)ی (حرم)ین، (محمّد) لە (دین)ی آبای خۆی جودا بوویتەوە، (رحم)ی پساندیە،(حرم)ی (كعبە)ی (ترك) كردیە، (دین)ی ئێمە (قدیم)ە، (دین)ی ئەو تازەیە" (كعب) سوێندی خوارد، ووتی: (أنتم واللهِ أهدی سبیلاً مما علیه مُحمّد)" (صلی الله علیه وسلم) ﴿أُوْلَٰٓئِكَ﴾ ئەوانە كە ئەو درۆیە ئەكەن (ترجیح)ی (كفر) بەسەر (أیمان)

ئەدەن ﴿ٱلَّذِينَ﴾ ئەوانەن ﴿لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ﴾ خودا دووری کردینە، لە (رحمەت)ی خۆی، (حقیقە) ئەوەی (مطرود)ی دەرگاهی خودا نەبی، ئەمە ناکا، وەئەمە نالّێ ﴿وَمَن يَلۡعَنِ ٱللَّهُ﴾ ئەو کەسەی خودا دووری کاتەوە لە (رحمەت)ی خۆی ﴿فَلَن تَجِدَ لَهُۥ نَصِيرًا ۝٥٢﴾ (بنا) لە (قول)ی (آلووسی) (خطاب)ی (لَنْ تَجِدَ) (عامّە)، وانیە (خاصّة خطاب) لەگەلّ پێغەمبەر بی، (أما) من لام وایە (خطاب) لەگەلّ پێغەمبەر، زێرا خودا (تقویە)ی دلّی (رسول)ی خۆی ئەکا، کە (أهمیّەت) نەداتە، ئەو (إتّفاق)و (تحالف)ەی کە (ذکر) کرا ﴿أَمۡ لَهُمۡ نَصِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُلۡكِ﴾ یاخۆ ئەوانە لەوانەوە (سیاسەت)ە، کە (إعادە)ی (مُلك) و (سلطەنەت)ی (آل)ی (داود) بکەن، ئەوانیش لەو (سلطەنەت)ە، بەشەکیان هەیە، بۆیە لەگەلّ (قریش) رێك ئەکەون، زێرا ئەزانن، ئەگەر کاری (محمّد) (صلی الله علیه وسلم) سەر بگرێ، (سلطەنەت)و (ملك)بۆ ئەوان نابی، (لهذا سعی) ئەکەن، چارەیەك بکەن، بە (إبادە)ی (رسول)ی (کبریا)، (لکن) (إعادە)ی (سلطەنەت)ی (إسرائیلی) بۆ ئەوان ناکرێ، چونکە (بخیل)ن، (طمّاع)ن، ئەگەر دەستی خۆیان دیت، کەس ناناسن ﴿فَإِذٗا لَّا يُؤۡتُونَ ٱلنَّاسَ نَقِيرًا ۝٥٣﴾ (قریش)یش (شمائل)یان ئەزانن، لێ یان (أمین) نابن، (تشکیل) یا (إعادە)ی (دەولّەت) (جود)ی پێ ئەوێ، نەتەنها بە (مالّ) بە (روح): "(یا موشێ، ربّی) بە (خەبەر) وەرە، تاکەی ئەنووی؟ (شعب)ی خۆت لە (رذالەت) بێنە دەرێ" کەلّکی ناگرێ! وەك (أوائل)ی (حکومەت)ی کورد، یا بەتەمای (کرامەت)ی (أولیا) بوون، وەهەر کەسێ ئەهات، ئەی گووت: "(معاش، معاش)، ئەمەندەم ناوێ، کەمە" بە توورەگەیە، بە کیسەیە، کەس نەی گوت: "ها، ئەم دووپارە، لەو رێیە (صرف)ی بکەن" (آخر) نەشود! ﴿أَمۡ يَحۡسُدُونَ ٱلنَّاسَ﴾ (یعنی) (بنی إسماعیل)، زێرا (إسرائیلی) بە (عمومی) (بنی إسماعیلی)یان ناوێ، (حتّی) لە

(کتاب)ی (مقدّس)یان، وا(مُصَرَّح)ە: کە (إسماعیل) بە هەموو (وجه) (محروم)ە لە باوکی خۆی، کە (حضرەت)ی (أبراهیم)ە، (حسد)یان پێ ئەبەن ﴿عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ﴾ کە لە خۆیان (رسول)ی بۆ ناردوون (تعلیم)و (تربیه)یان ئەدا، چاکیان ئەکاتەوە، ئەمەش بێ (معنا)یە، (فضل)ی خوای بە کەس (منع) ناکرێ ﴿فَقَدْ ءَاتَيْنَآ ءَالَ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْكِتَٰبَ﴾ (إسماعیل) لە (آل)ی (أبراهیم)ە، (وکذا) (أولاد)ی، وەك (أولاد)ی (أسحاق) (آل)ی (إبراهیم)ن، (أسماعیل) لە (هاجر) بوو، ﷺ بوو؟ ئەگەر قسەی ئەوان ڕاست بێ، کە لە (کتێب)ی (مقدّس)یان ئەی لێن: "(سارا) خوشکی (أبراهیم) بوو، لە باوکی" ئێمە زۆر (شکر)ی خودا ئەکەین، ﷺ (نسب)ی (محمّد)ی ئێمە لەو ژنە دوورە ﴿وَٱلْحِكْمَةَ﴾ (علم) بە (حقایق)ی (أشیا)، (إستکمال)ی (نفس) بە (قوی)ی (علمی)و (عملی) ﴿وَءَاتَيْنَٰهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾﴾ (حکومەت)یان (تشکیل) کرد ئەوانەی دوشمن و (حُسّاد)ی ئەوان بوون، وەك: (فرعون)و (شدّاد)و (نمرود)و (سائر)، (قیاس)یان لەو گەڕو گوڕی (مەلا)ی جوولەکان نەدەکرا، لەسەر ئەو هەموو (حشمەت)و (مُکنەت)و (قوّەت)و (سلطنەت)ە، بەسەریاندا (غالب) بوون، (تاج)و تەختیان لێ ستاندن، وەهەم ئێوە، ئەو سوێندە بە درۆیەی ئەخۆن، بۆ (إعادە)ی (سلطنەت)، کەوابێ ئێمە (حق)ی (إعتراض)تان نیە لە (فرعون) (مثلاً)، کە لە (حق) (موسی) بە (قوم)ی خۆی ئەووت: "من ئەترسم (دین)تان لێ تێك بدا، یا (فساد) لە (أرض)ی ئاشکرا بکا" ﴿فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ﴾ (قوم)ی ئەو پێغەمبەرانەی (آل)ی (أبراهیم) (بعض)ێك لە ئەوان (أیمان)یان هینا، بە ئەوەی کە درابووە (آل)ی (أبراهیم) ﴿وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ﴾ (إعراض)یان لێ نا ﴿وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾﴾ بۆ ئەوانەی (إعراض)یان هینا، ئەگەر (عذاب)ی (دنیا) (کفایەت)ی نەکردن، (کافی)یە، بۆ ئەوان، ئاگری هەڵ

کرای (جهنّم)، (تفسیر)ی ئەو (نوع)ە (عبارەت)ە، عەرەبەکانیش بە عەرەبی نەیان توانیوە، بە (موافقە)ی (لفظ) بیکەن، بە کوردی چۆن ئەکرێ؟ بۆیە بە (حاصل)مان (تفسیر) کرد.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا﴾ بۆ هەر پێغەمبەرێ هاتبی ﴿سَوۡفَ نُصۡلِيهِمۡ نَارًا﴾ رۆژی (قیامەت) ئەیان هاوینە ئاگر، ئاگرێ (هائل) ﴿كُلَّمَا نَضِجَتۡ جُلُودُهُم﴾ هەر (زەمان)ی کە پیستیان گەیی سووتا، (حسّ)ی (لمس)ی نەما ﴿بَدَّلۡنَٰهُمۡ جُلُودًا غَيۡرَهَا﴾ هەر لە (بدن)ی خۆیان، وەك لە (دار)ی (دنیا) ئەبینن، لە برینێك، یا لە (مرض)ێکی (جلدی)، پێستی أرزی، پێستێکیتر لە ژێرەوە، لە (عین)ی (بدن) پەیا ئەبێتەوە، وەنازکترو (حسّاس) ترە، نەوەك لەلارا، شتێتر خوا بی هێنێ بیکاتە پێستیان، کەوابی (حاجەت) نیە، بە (منع)و (مُعارضە)و (قال)و (قیل)و (مُفسّرین)آن – لە (دین)ی (إسلام) – بە (ضَرورەت) زانانـدراوە کە (حشر)ی (جسمانی)، (عذاب)ی (جسمانی) هەیە، (جناب)ی (حق) ئەو (عناصرە)ی کە ئەمرۆ ئەو (هیکل)ەی لێ دروست کردوە، گردی ئەکاتەوە (روح)ی خۆی دێتەوە بەرێ، ئەگەر ئێمە لە (تصوّر)ی (عاجز) بین، (حضرەت)ی (کبریائی) لە (تصویر)ی (عاجز) نیە (وأنَّ علیه النَّشأة الأخری) ئێمە (کیفیەت)ی (نشأة)ی (أولی) نازانین، (أما) (ملا)یەکان زۆر نا(راحەت)ن لە ئەنداز بە دەر، (فکر)ی خۆیان بەرەلاّ ئەکەن، وەپێشی ناگەن، (بالمثال) دێنەوە سەر (تسلیم)، (خلاصە) (مقصد) لەو (ایەت)ە ئەوەیە: کە (إدامە)ی (حسّ)ی (عذاب)یان ئەکا ﴿لِيَذُوقُواْ ٱلۡعَذَابَۗ﴾ بۆ (خاطر)ی (علی الدّوام، بلا إنقطاع) (عذاب) بچێژن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا﴾ (غالب)ە، کەس (مُمانعە)و (مُدافعە)ی پێ ناکرێ، بە (إنْ قُلْتَ قُلت)وی (سائل)ان، (عزّەت)ی ئەو (نقص) نایەنی ﴿حَكِيمًا ٥٦﴾ (حقایق)ی (أشیا) ئەزانی، نە تەنها (حکیم)ێ

(علمی)یە، (حکیم)ی (عملی)کە، بە ڕاستی (إمکان)و (إمتناع)ی (أشیا) هەر ئەو ئەی زانی، گەلێ (مُمکنات)و (مُمتنعات)ی (خفیّە) هەیە، (معرکە)ی (حُکما)و (متکلمین)ە، (حقیقة)ی (حال)یان هەر خوا ئەی زانی، شتەك لە (نظر)ی ئێمە (مُمتنع)ە، کەچی دوایە دەرئەکەوێ، کە (واقع)ە، وامەزانن لەبەر بێ (عقلی)و (بساطەت)، کە ئێمە (تسلیم)ی (قول)ی خواو پێغەمبەر ئەبین، بەڵکو ئەزانین، (حصر)ی (أحوال)ی (طبیعەت) لەسەر ئەوەندەی کە ئەمڕۆ هەیە، (جهل)ە، بۆیە (حکما)ی (عصر)، (حکم) بە (إتمناع) ناکەن، ئەڵێن: "ئەو (حُکم)ە، (علم)ی ئێمەی پێ نەگەیشت، نەزیکە بە (نور)ی (علم) —(من بعد) – (کشف) بکرێ" (حقیقةً) چەند (أشیا)یان (إختراع) کرد، کە لە (نظر) ئەوانی پێشوو (محال) بوو، ئەوەی (ملا) بێ ئەزانی، (دائرە)ی (إمکان) گەلێ لە (دائرە)ی (إمتناع) (واسع) ترە ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ (أعمال)ی (صالحە)ی (خصوص) کە بە گوێرەی (أصناف) ئەگۆڕێ، (عمل)ی (ملا)ی (مدّرس) لەگەڵ (عمل)ی جوتیار جیاوازە، هەر کەس بە (نسبەت) خۆی (عمل)ێکی بۆ ئەصولحێ کە بۆ ئەویتر نا(صُلح)ێ، وەهەموو کەس ئەتوانێ، هەموو (عمل)ی (صالح)ی (مناسب)ی (مسلك)ی خۆی بە جێ بێنێ ﴿سَنُدۡخِلُهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ﴾ نافەرموێ: "(سوف)" (بشارەت) بە نەزیکی، وە لە (حق) (أهل)ی (کفر)یش لە (سوف)ە (رەحم)ێکی تیا هەیە، (کأنە تأخیر) ئەکا، چونکی خوا (حظ) ناکا، (عباد)ی خۆی (عذاب) بدا، (لکن) خەڵکی خۆیان ئەهاوێنە ئاگری ﴿خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۖ﴾ (دوام) (قُوی)ی (جسمانی) لە خۆشی، جێی (قال)و (قیل) نیە، (مع أنە) کە (مبدأ)ی (دائمی) بێ، (قوّەت)ی (جسمانی) (أثر)ی (غیر)ە (مُتناهی) لێ (صادر) ئەبێ، بە (إتّفاق)ی (حُکما)و (مُتکلمین) ﴿لَّهُمۡ فِيهَآ أَزۡوَٰجٞ مُّطَهَّرَةٞۖ﴾ بۆ تەواوی (نعمەت) ﴿وَنُدۡخِلُهُمۡ ظِلّٗا ظَلِيلًا ٥٧﴾ سێبەرێ خۆش، (دائم) تیر، بەهەشت دارو بارو

(قصور)ی هەیە، (نور)یش تیایە، (طبیعی) جێیە وابێ، بە سێبەرە، یا لەو سایەیە، سایەی (لطف)ی (إلهی) (رضوان)ی (رەحمان)ی (مقصود)ە، ئەوسایە، (قیاس) لە دارو دیوار ناكرێ، یاخود (مقصود) (بیان)ی (هنا)و (راحەت)یانە، كە هیچ ساردو گەرمی ناچێژن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ﴾ ئەی (علما)و (رؤسا)ی (أدیان) ﴿أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ﴾ هەر (أمانات)ێكی هەبێ ﴿إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا﴾ بێ (خیانەت) لە (نفس)ی (أمانەت) بیگەیەننە (مُستحقّ)ی خۆی، ئێوە ئەی (عُلما)ی (إسرائیلی) ئەم (خیانەت)ەتان بۆ كرد، درۆیە واگەورە، (ترجیح)ی (أهل)ی (كفر) لەسەر (أهل)ی (أیمان) چ (خیانەت)ێكی (عظیم)ە.

هەرچەند ئەفەرموون: "ئەو (ایەت)ە دەر (حق) بە (كلیلی) (بیت) (وارد) بوە" (أمّا نظر) بە (نظم)ی (قرآن) هێشتا ماویەتی رۆژی (فتح) وەك لە (تحالف)ی (یهود)و (قریش) (ذكر) كرا، ئێستا پاش (وقعە)ی (أُحد)ە، وە(روایەت)ی (صحیح)و (معتبر) لە (مسئلە)ی كلیل(بیت) ئەمەیە: (عثمانی بنی أبی طلحە) كلیلداری (بیت) بوو،دوای (هدنە)ی (حُدیبیە) لەگەلّ (خالدی بن وَلید)و (عَمرو بنی عاص) (أیمان)ی هێنا، بۆیە كە پێغەمبەر (طلب)ی (كلیلی) لێ كرد، (تقدیم)ی كرد، (حضرەت)ی (عبّاس) (عرض)ی كرد: "(سدانە)ی (بیت) بە من (كرم) بكە" (عثمان) ترسا، دەستی گێڕایەوە، دووبارە (حضرەت)ی (رسالەت) (طلب)ی لێ كرد، (عثمان) (تقدیم)ی كرد، باز (إمامی عبّاس) (طلب)ی كرد، باز دەستی كێشایەوە دوایە (حضرەت)ی (رسالەت) پەناه فەرمووی: "ئەی (عثمان) ئەگەر(أیمان)ت بەخواو رۆژی (أخرەت) هەیە، كلیلەكەم بدەیە(عثمان)(عرض)ی كرد فەرموو: "بأمانة الله" پێغەمبەر وەری گرت، دەرگای (كعبە) كردەوە...إلخ.

(سیّد)ی (الووس)ی (رحمەتی لێ بێ) ئەفەرموێ: "ئەم (روایەت)ە (أولی)یە بە (إعتبار)، لە (روایەت)ی (ثعلبی)و (بَغوی)و (واحدی)، كە (عثمان)ی (مذكور)، (إمتناع)ی كرد، لە كلیل دان وە ووتی: "ئەگەر بمزانیبا پێغەمبەرە

(منع)م نەدەکرد" (ضرەت)ی (علی) دەستی پێچا (حَیراً) کلیلی لێستاند، (رسول)ی (کبریا) چووە ناو (بیت)، دوو (رکاعەت) نوێژی تیا کرد، کە هاتە دەرێ، (إمام) (عبّاس) لە پێغەمبەری خواست: "(سدانە)و (سقایە)ی بۆ (جمع) بکا" ئەو (ایەت)ە (نازل) بوو، ئەوجا پێغەمبەر (أمر)ی کردە (إمام)ی (علی): کلیلەکەی بۆ بردەوە، وە(أمر)ی کرد کە (إعتذار)ی لێ بخوازێ، ئەمەش بوو بە (سبب)ی (إسلام)ی (عثمان).

(فی الحقیقە) وەك (سیّد) ئەفەرموێ، وەرگرتنی (مفتاح) بەو (صورەت)ە پێی ئەڵێن: "أمانەت" ﴿وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ﴾ چ (حُکم)ی (أیجاب)و (سلبی)، چ (حکم)ی (قضائی)، (أمر)تان ئەکاتێ ﴿أَن تَحْكُمُوا۟ بِٱلْعَدْلِ﴾ (ولو) ئەوەی (حُکم)ی بۆ یا لەسەر ئەکەن، لە (دین)ی خۆتان نەبێ، ئێوە ئەو (حکم)ە (ظالم)انەتان بۆ کرد؟ (سیّد)ی (الووسی) ئەفەرموێ: "لە (بعض)ە (آثار) هاتووە، دوو منداڵ چوونە (خدمەت) (حضرەت)ی (حسن) (عرض)یان کرد، تەماشا بکا، (خطّ)ی کاممان خۆشترە؟ (إمام)ی (علی) فەرمووی: "رۆڵە (دقّەت) بکە، چۆن (حُکم) ئەکەی؟ ئەوەش (حُکم)ە (واللە)ی خوای (تعالی) (سؤال)ت لێ ئەکا، لەو (حُکم)ە رۆژی (قیامەت)" (بالخاصّە) ئەوانەی ئەمرۆ (قوانین) دائەنێن، (عدالەت) بۆ ئەوان زۆر (لازم)ە، (لکن مع الاسف) هەر کەسە تەماشای (میل)ی خۆی ئەکا، ئاگای لە (عبادی) خوای نیە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓ﴾ خودای (تعالی) بە شتی چاك (نصیحەت)تان ئەکا، ئەویش لێرە (أدی)ی (أمانەت)و (حُکم)ی (بالعدل)ە، ئێوە (وعظ)و (نصیحەت)ی خوا لە گوێ بگرن، ئیتر (مخالفە) مەکەن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ۝٥٨﴾ (أقوال)ی ئێوە ئەبیە، (أعمال)ی ئێوە ئەزانی، هیچی لێ بزر نابی ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟﴾ بەراستی و دروستی ﴿أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ﴾ (إطاعە)ی خوا بکەن

(إطاعه)ى پێغەمبەرو (صاحب شأن)آن بكەن لە خۆتان، ئەو (ذوى الشأن)آنە چ (خُلفا) بن، چ (ملوك)، چ (سلاطين)، چ (إمرا)و (قُوّاد)، چ (عُلما)ى (كرام)، (أولاً) (أمر) ئەكا بە گەورەكان، بە (أدى)ى (أمانەت) بە (عدالەت)، (ثانياً) (أمر) ئەكاتە (سواد)ى (أعظم) بە (إطاعه)، واى چ خۆشە (قوم)ێك، (أُمرا)يان (عادل) بن، (علما)يان (ناصح)و (أمين) بن، (رعايا)يان (مطيع)و فەرمان بەردارين، (أما أُمّەت) لەو (نعمەت)ە، (محروم) بوون، ئەتوانم بلّێم: "لە (زەمان)ى (صدّيق)ى (أكبر) تا ئەمڕۆ، هەر (حكومەت)ێك (تشكيل)ى كردبى، لە(بين)ى ئەوو (رعايا)(مُنافره) بوە، (حكومەت)يان بە يەغماگەر زانيوە، (حكومەت)يش (رعايا)ى بە (حيوانات)ى (مسخره) (حساب) كردوە ﴿فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ﴾ (رئيس) لەگەلّ (مرؤوس)، (عُلما) خۆيەخۆ، (علما)و (أُمرا)، ئەگەر (منازعە)يان لە شتێك بوو، هەر كەس بۆ لاى خۆى ڕاى نەكێشى، مەيكەنە (باعث)ى (شقاق)و (عداوەت)، تێكدانى (إتّحاد)ى (ملّەت)و (دين)، لە رووى (إنصاف) تەماشاى (أمر)ەكە بكە ﴿فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ ئەگەر لە (زەمان)ى (رسالەت) بوون، (مسئلە) (عرض)ى (صاحب رسالەت) بكەن، چۆنى فەرموو، وا(عمل) بكەن، ئەگەر دواى ئەو بوو، تەماشاى (قواعد)ى (كتاب)و (حديث) –(يعنى) – (سُنّەت)ى (نبوى) بكەن، چى (أوفق)ە لەگەلّ (أساسى) (دين)ى (أسلام) ئەوە (قبول) بكەن. ئەزانن (أمر)ى خوا لەسەر (إتّحاده)، (ميل)ى (رسول) لەسەر رێك و پێكى يە، ئەوەى (صلاح)ى (أمّەت) بى، ئەوەى ئەويێ ﴿إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ﴾ (نعوذ بالله) ئەمە (تهديد)ێ زۆر گەورەيە، بۆ (أهل)ى (شقاق)و (تابع)آنى (هوا)، (خاصّە) لە (علما)ى (مذاهب)، چ (إعتقادى) چ (أعمالى)، (حبّ)ى (رئاسەت)، (طمع)ى (دنيا)، (عالم) گێژو وێژ كرد، (أصلاً) گوێيان نەدايە، (كلام)ى خودا، لە (مُنازعات)ى (دينى)، (نوع)ە (نفرەت)و (تفرقە)و (عداوەت)ێك كەوتە ناو

(مسڵمان)آن، وا (ممزّق) بوون، چ (أمّـەت)و (أديـان) تووشـی ئـەو (نفرەت)ە نـەبووین، (حـالاً) ئـەو (عـداوەت) (دوام) ئـەکا پـاش ئـەو هـەموو (ذلّـەت)و (نکبەت)ەی بە سەر (مسڵمان)آندا هات، وە بـەڵکو بـە (واسـطە)ی (قادیـانی)، (بهاء اللّەی بابی)، (عداوەت)ی (جدید)و (شدید) (حکم) فەرمایـە، هـەتا ئێـستا چـاك بـوو، ئەگـەر کەسـێك (دەعـوا)ی (رسـالەت)ی کردبایـە، (حکومـەت)ی (اسـلامی) لـە چـەنەی ئەدایـەوە، وەئـەی فەوتانـد ئـەمڕۆ ئـەوەش نـەماوە، (مەیدان) (واسع)ە، هەر کەس ئـەتوانێ (دەعـوا)ی (رسـالەت) بکـا، وە بۆشـی سەرئەگری، هێشتاش (سواد)ی (أعظم) لە (ملا)یان وائـەزانن، (إخـتلافُ أُمَّتـی رَحْمَةٌ) (حدیث)ی پێغەمبەرە، (حاشا، ثُمّ حاشا) (قـەت) (إخـتلاف) (رحمـەت) نیە، بەڵکو (غضب)ی (إلهی)یە، (حاشا) ئەوە (حدیث)ی (رسول)ی خودا نیـە، (علما)ی (کلام) لە (کُتب)ی (کلامی) (ذکر)یان کردوە، وەئەوانیش (مُحَدّث) نین ﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەوەی (ذکر) کرا، لە (إطاعە)و (مراجعە) ﴿خَيْرٌ﴾ بۆ ئێوە (أصلح)ە ﴿وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝٥٩﴾ (من حیث العاقبەت) بـۆ دوای کـار، چ لـە (دنیـا) چ لـە (عُقبا) چـاکترە، یـا چـاترە لـە (صـرف)ی (لفـظ)، لـە (معنـا)ی خـۆی، ئەگـەر تووشـی (ایـەت)ێ یـا(حـدیث)ێ بـوون، لەگـەڵ (مُحکـم) تطبیـق)ی بکـەن، بـە هەوەس لای مـەدەن وە ئەگـەر هـەردوو (معنـا)ش (إرادە) بکـرێ، لای (حقـیر) (ممنوع) نیە، (فی الحقیقە) ئەو دوو (ایەت)ە (کریمە) وەك (مُجدّد)ی (مـصری) ئەفەرموێ، (أساس)ی (حکومەت)ی (أسلام)ە، ئەگەر لە (قـرآن) (غـیر)ی ئـەو دوو (ایەت)ە، (نزول) نەکردبوایە، (کافی) بوو، لە ئەو (مادّە)یـەدا، مـن ئـەڵێم: "ئەو دوو (ایەت)ە، (أساس)ی (دین)ی (أسلام)ە، (أساس)ی (إتّحاد)ی (دین)و (دُنیوی)یە (أساس)ی (عزّە)، (أساس)ی (حیات)ی (إجتمـاعی)یـە، (أسـاس)ی (أنتشار)ی (دین)و (دوام)ی (مُلك)و (سلطەنەت)ە، ئەگەرچی (ملا)ی (بعض)ە (فرق)ی (إسلامی) بۆ (دنیا) لـەو (شـقاق)ی (إسـتفادە)یـان کـرد، (أمّـاعمومی) (مـسڵمان)آن (ضـرر)یـان کـرد، (إسـتفادە)ی (خُـصوصی) لـە مەیانـەی

(إستفادە)ی (عمومی) دانەبی، بێ (دوام)ە (رؤسا)ی (دین) ئەگەر زگیان بە (مسلمان)آن بسووتێ، دلیان لە (خلاف)و (بُغض)و (عداوەت) پاك ئەكەنەوە، وا(فرض) ئەكەن، ئەمڕۆ ئەم دوو (ایەت)ە (کریمە) (نزول)ی کردوە، تازە بە تازە، لە (حضرەت)ی (رسول)ی (کبریائی) وەری ئەگرن، بەو گوێرەی (حرکەت) ئەکەن، (عالم)ی (إسلامیّەت) رووئەکەنە (إتّحاد)" چەندێ لەمەو پێش (شخص)ێ لە (أرکان) (حکومەت)ی (أیران) (ملقّب) بە (إحتشام السلطنە) بۆ (مسئلە)یەکی (سیاسی) بە (کۆیە)دا چوو بۆ (موصل) (زیارەت)ی باوکمی کرد، باوکم (دائر) بە (إتّحاد)ی (أسلام)، (بعض)ە فەرمایشی فەرموو، کە لە (خدمەت)ی هەستا ووتی: "ئەگەر (عالم)ی (أسلامیەت) چوار (ملا)ی وای هەبا، ئەم (شقاق)و (خلاف)ە لە (بین)ی ئێمەدا، نەئەما".

﴿أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزۡعُمُونَ﴾ ئەوەش لە (عجاییات)ە، ئایا تەماشات نەکردوە، (علم)ت پێ نەگەیوە، ئەبال ئەوانەی گومان ئەبەن ﴿أَنَّهُمۡ ءَامَنُواْ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ﴾ بە (قرآن) ﴿وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَ﴾ بە (تورات)و (أمثال)ی ﴿يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓاْ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ﴾ (محاکمە) ببنە لای (کعب)ی (بن)ی (أشرف)، کە (شخص)ێ زۆر (طاغی)و (باغی) بوو، لە (حق)ی (رسول)ی (أکرم)، لە (أبن عباس) (روایەت) کراوە: (شخص)ێك لە (منافق)آن، ناوی (بشر) بوو، داوای لە جوێك کرد، جوو ووتی: "بچینە لای پێغەمبەر" (بشر) ووتی: "بچینە لای (کعب)" دوایە چوونە (خدمەت)ی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) پێغەمبەر (حق) دایە جووەکە، (بشر) (راضی) نەبوو، ووتی: "بچینە لای (عمری بنی خطّاب)" کە چوون جوو (عرض)ی (عمر)ی کرد "ئێمە چووینە لای پێغەمبەر (حُکم)ی فەرموو، ئەوە بە (حکم)ی ئەو (راضی) نیە" (عمر) ووتی: "ڕاستە؟" ووتی: "بەلێ" (عمر) ووتی: ڕاوەستن تا دێمە دەرێ" (عمر) گەڕایەوە، شیری لەگەلّ خۆی هێنا، شیری لە ملی (بشر)دا، تا سارد بوو، مرد،

فەرمووی: "من وا (حكم) ئەكەم لەسەر كەسێ كە بە (قضا)ی پێغەمبەر (راضی) نەبی" ئەوجا ئەو (ایەت)ە (نزول)ی كرد، ئەمە با وأبی، (لكن) ئەوەی تەماشای رەوشتی (انام) بكا ئەزانێ لە (كُلّ)ی (عصر) ئەو (نوع)ە كەسانە زۆرن، كە (دعوا)یەكیان كرد ئەیانەوێ هەر بیبەنەوە، من گەلێكم دیوە لە (مسلّمان)آن، (مسلّمان)ی چاك، بە (طاعەت)و (تسبیح)و (تهلیل)، ئەگەر (دعوا)یەكی بووبی، زاناندبێتی بە (شرع) ئەی دۆڕێنێ، ووتوویەتی: "من بە (قانون) ئەكەم" یا بە (قانون) (حق)ی نەدرابێتێ، ووتوویەتی: "من بە (تجارەت) ئەی كەم" دیومە كەسێ (حكم)ی بە (شرع) بۆ درابێ، ئەی ووت: "دەستێ (شرع) بیبڕێ خوونی لێ نایە، ئێمە بە چی (مسلّمان)ین؟ بە (شرع)!" ئەگەر دۆڕاندبێتی ئەی ووت: "نا (والله) (ملا) بە خوای (شرع)ت گۆڕی، چۆن وائەبێ؟".

﴿وَقَدۡ أُمِرُوٓاْ أَن يَكۡفُرُواْ بِهِۦ﴾ (حال)یش وایە (أمر)یان كراوەتێ، كە (تصدیق)ی (طاغوت) نەكەن، (إنكار)یان بكەن، تازە (ماجری)ی ئەو (طاغوت)ەتان بۆ (نقل) كرا، ج (تحالف)ێكی كرد، لەگەلّ (قریش)؟ ج سوێندێكی بە درۆی خوارد؟ (أمّا) ئەو (نوع)ە كەسانە (إطاعە)ی (أمر)ی خوا ناكەن، (أیمان)یان (مزخرف)ە، دوای (هوا)ی (شیطان)ی ئەكەون ﴿وَيُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ﴾ كە (رئیس) (طواغیت)ە ﴿أَن يُضِلَّهُمۡ ضَلَٰلَۢا بَعِيدٗا ﴿٦٠﴾﴾ لە رێی (حق)یان لابدا، گومراهیان بكا،بە گومراهێ دوور، (نسبەت)ی لەگەلّ (هدایەت) نەمێنێ چەندێ لەمەو پێش (ذات)ێكی بە (دین) (متقَن) بە (تسبیح)و (ورد)و (أوراد)و (أمین)، (مُؤتَمَن)، (حاجّی الحرمین) لەگەلّ كرمانجێكی (أهل)ی (گۆپتەپە)، بۆ (دەعوا)یە هاتنە لام، (ذات)ە بە (دین)ەكەی فەرمووی: "كەسێك عەلبە گەنمێك بچێنێ، پاش شین بوون، نیوە عەلبە لەو بنە تۆیە بە (شخص)ێ بفرۆشێ، دروستە، یان نا؟" ووتم: "نا، (قابل)ی (بیع) نیە، گەنم

بە گەنمی نەماوە، (مقدور التسليم) نیە" بە کرمانجەکەی ووت: "ئا، بابم پارەکەم بدەوە، ئەم (معاملە) (حرام)ە، بێ (شرعی)یە" کرمانجەکە ووتی: "قوربان ئەم (حُکم)ە هەر بۆ ئەم ساڵە، یا هەموو ساڵێك وایە؟" ووتم: ئەو قسەیە (معنا)ی چیە؟" ووتی: "قوربان ئەو (ذات)ە چەند ساڵە ئەو (معاملە)یە لەگەڵ من ئەکا، هەموو ساڵێك دەغڵێ زۆر وەرئەگرێ، دەنگ ناکا، چونکە قانزاجیەتی، ئەمساڵ دەغڵ خراپە، پیك برەی لێ داوە، سن و کیسەڵە خواردوویەتی، ئەزانێ (ضرر) ئەکا، بەرۆکی گرتووم بچینە (شرع)، من بەسەر چاو، (راضی)م ئەوەندە دەغڵی لەو ساڵانە لە منی وەرگرتوە بمداتەوە، منیش ئەو پارەی لەئەوم وەرگرتوە، هەمووی ئەدەمەوە" منیش گەلێکم سەرزەنشتی حاجی یەکە کرد، بە (کمال)ی (مخجول)ی هەستا ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ﴾ (ولو) لە (طرف)ی (غیر)ە (دین) بی ﴿تَعَالَوْاْ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ لە (قرآن)ی (کریم) ﴿وَإِلَى ٱلرَّسُولِ﴾ کە ناردراوە بۆ (حکم)ی بە (حق) ﴿رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ﴾ (منافق)ەکان ئەیبینی ﴿يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾﴾ (إعراض) ئەنێن لە توو، روو وەرئەگێڕن بە رووەرگێڕانی گەورە، ئەوانە لەو (نوع)ە (وقائع)ە، (إعراض) لە توو ئەکەن ﴿ فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ ﴾ (حال)ی ئەوان چۆن ئەبێ؟ کە (مصیبەت)ێکیان پێ گەیشت ﴿بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾ لەوەی (جریان)ی کرد ﴿ثُمَّ جَآءُوكَ﴾ پاشان هاتنە (خدمەت)ت بۆ (إعتذار) ﴿يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ﴾ سوێندی بە درۆ، وەك سوێندی (کعب)ی (طاغوت) ﴿إِنْ أَرَدْنَآ﴾ بە (مُراجعە)ی (غیر)ی توو ﴿إِلَّآ إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾﴾ هیچ (مقصود)مان نەبوە (إلاّ) چاکە نەبێ، مەبادا بڵێن: "(البتە) پێغەمبەر بە دوای (تابع)ی خۆی ئەدا، ئێمە (سبب) بە (صفوەت)ی (إسلام) (موافقە) ئەکەین لەگەڵ جوو (مراجعە)ی (ملا)ی ئەوان ئەکەین، ئایا لە (حُضوری)توو(خجاڵەت)

نایانگری؟ وەچۆن (جسارەت) ئەکەن، ئەو رووکەشی یە، لە (خدمەت)ی تۆ بکەن؟

﴿أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ﴾ ئەوانە ئەوانەن ﴿يَعۡلَمُ ٱللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمۡ﴾ لەو بەرز نابی، ئەوەی لە دڵیاندایە، وە(إعلام) تووشی ئەکا، بە (مَنْويّات)یان هەرچەندە ئەوانە (مُستحق)ی (عُقوبات)ێ زۆر (شديد)ن ﴿فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ﴾ (معذرەت)یان (قبول) بکە ﴿وَعِظۡهُمۡ وَقُل لَّهُمۡ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ﴾ بە دزی کەسیتر ئاگای لێ نەبی ﴿قَوۡلَۢا بَلِيغٗا ٦٣﴾ (قول)ێ (مؤثر) بگاتە ناو دڵیان ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ﴾ خودا هیچ پێغەمبەری نەناردوە، (إلاّ) بۆیەی ناردوە، کە (إطاعە)ی بکرێ بە (رضا)ی خوادی، (طبيعي) ئەو پێغەمبەری خوا بی، بە (رضا)ی خوا (حکم) ئەکا، وە(إطاع)ی ئەو ((إطاعە)ی خوایە (مُوجب)ی (رضا)مەندیەتی، چۆن ئەبی کەسێ بڵێ: "من (أيمان)م بەو پێغەمبەرە هەیە، وەبە(حکم)یشی (راضی) نیم" دیارە (أيمان) بە خواو پێغەمبەر (مُوجب)ە بۆ (إطاعە)، وە(رضا) بە (حُکم)یان ﴿وَلَوۡ أَنَّهُمۡ إِذ ظَّلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ﴾ ئەگەر ئەوان کە (ظلم)یان لە خۆیان کرد ﴿جَآءُوكَ﴾ بۆ (تـأخير)(حتّـى) بـۆ (ف)ێ ﴿فَٱسۡتَغۡفَرُواْ ٱللَّهَ﴾ دەر(عقب) (طلب)ی لێ خۆشبوونیان لەخوا کردبایە، لە جیاتی ئەو (معذرەت)ە بۆ (اصل)ە ﴿وَٱسۡتَغۡفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ﴾ ئەویش لە خوای خواستبا، کە لێ یان خۆش ببی ﴿لَوَجَدُواْ ٱللَّهَ تَوَّابٗا رَّحِيمٗا ٦٤﴾ ئەیانزانی کە خوا (قبول)ی (توبە) ئەکا، (حتّى) لەو گوناهە (عظيم)ە، خودا (توّاب)ێکی (رحيم)ە گەلێ جار (قبول)ی (توبە) ئەکا، (ولو) زۆر جاریش بیشکێنن، ئەوەش لە (مقتضا)ی (رحمەت)ی خۆیەتی ﴿فَلَا وَرَبِّكَ﴾ نا، (قسم) بە خوای تـوو ئەو (معذرەت)ە درۆیە،

کەڵکیان ناگرێ، ئەوی بێ (إطاعە) بێ، (أیمان)ی نیە، ئەوانە ﴿لَا يُؤۡمِنُونَ﴾ بە (أیمان)ێ دروست ﴿حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ﴾ هەتا ئەتکەن بە (حاکم) ﴿فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ﴾ لەو شتەی کە (نزاع)یان لەسەر بی، (إختلاف)ی تیا بی، لە (بین)ی ئەوان، (حق)و (باطل) تێکەڵاو بی، وەکو کەڵی دار ﷺ ئەکەونە ناو یەك ﴿ثُمَّ لَا يَجِدُواْ﴾ پاش (حکم)ی تو نەبینن (ملاقات) نەکەن ﴿فِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَرَجٗا﴾ لە دڵی خۆیاندا (شك)و (شُبهە) یا تەنگی (ضیقەت)ی (صدر) ﴿مِّمَّا قَضَيۡتَ﴾ لە (حکم)و (قضا)ی تو ﴿وَيُسَلِّمُواْ تَسۡلِيمٗا ٦٥﴾ بە تەواوی مل رابکێشن، (منقاد) بن بە (ظاهر)و (باطن)، (لاشك) ئەوە لە (لوازم)ی (أیمان)ە، وە(رفع)ی (لازم) (مستلزم)ی (رفع)ی (ملزوم)ە، ئەتوانین بلێین: (لازم)و (ملزوم)ێکی (مُتساوی)ن، (رفع)ی (کُلّ)ێك، (مُستلزم)ە بۆ (رفع)ی (آخر)، (إثبات)ی (کُلّ)ێك (مستلزم)ە بۆ (إثبات)ی (آخر)، ئەگەر ئەوانە بێن (توبە) بکەن، بەڕاستی (أیما،) بێنن، ئەبێ وابن ئەو (شرط)ە بۆ (قبول)ی (توبە)و (ایمان) ﷻ گرانی تیا نیە، (توبە) لە (حقّ الله)ی (صِرف) (رُجوع)ی (إلی الله) (کافی)یە، (توبە) لە (حقوق)ی (ناس) (رضا)مەندی (ناس)ی پێ ئەوێ، وە ئەو (شرط)ە (سهل)ە، وەك (بیان) کرا، لە (لوازم)ی (أیمان)ە بە پێغەمبەری، خوا وەك جولەکە (تکلیف)ی گرانی لێ نەکردینە، بۆ (أیما) بە پێغەمبەریان ﴿وَلَوۡ أَنَّا كَتَبۡنَا عَلَيۡهِمۡ﴾ ئەگەر ئێمە لەسەرمان نووسیبان، بە(قطع) (حکم)مان کردبایە ﴿أَنِ ٱقۡتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ﴾ خۆتان بکوژن، وەك (أمر)ی کردە (عبدە)ی (عجل)، ئەمەش (مناسب)ی (حال)ی ئەوانەیە، کە (مراجعە)ی (طاغوت)یان کرد ﴿أَوِ ٱخۡرُجُواْ مِن دِيَٰرِكُم﴾ ئەوەش (مناسب)ی (حال)ی ئەو (أنصاری)یەیە کە (دەعوا)ی لەگەڵ (زُبیری بنی عوّام) بوو، لەسەر (مجری)ی ئاو (حق) وابوو، ﷺ بە (حُکم)ی پێغەمبەری (راضی) نەبوو، وە(إتّهام)ی (رسول)ی خوای کرد،

که (حکم) به دوای پووزرای خۆی داداوه، لەو (دار)و (دیار)ە دەریچی، ئەوجا (توبه)ی لێ (قبول) بکرێ ﴿مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنۡهُمۡۖ﴾ نەیان ئەکرد، (إلاّ) کەم کەس نەبی، لەوان، وەك(حضرەت)ی (أبو بکر) کە ئەو (ایەت)ە هات، (عرض)ی (رسول)ی کرد، ئەگەر (أمر)م پێ بکەی، خۆم بکوژم، خۆم ئەکوژم" (حضرەت) فەرمووی: "ڕاست ئەکەی، وەك (عمر) فەرمووی: "(والله) ئەگەر (أمر) بکا، ئەی کەن، سوپاس بۆ ئەو خودایە، کە (سلامەت)ی کردین" ئەو (خبر)ە گەیشتە پێغەمبەر، فەرمووی: "لە (أمّەت)ی من (بعض)ە (رجال) هەن، (أیمان) لە دڵی ئەوان (ثابت) ترە، لە (جبال)ی (ثبات)و (راسخ)، ئەوانەی (سبق)ی (إلى الأسلام)یان هەیە، (أیمان) ڕۆچووە لە دڵیان، بۆتە (ملكە)، (لاشك) هەر (نوع)ی (أمر)ێکیان پێ بکرێ ئەی کەن." (أمّا خروج)یان لە (دار)و (دیار) دیارە، (ذاتاً مهاجر)ەکان دەرکرابوون، (أنصار)ەکانیش (معظم)یان برایەکانی (مهاجر)یان لە (مال)و (دەوڵەت)ی خۆیان کردبوە (شریك)، (حتّى) ئیوایان هەبوو، دووژنی هەبوو، (تكليف)ی لە برادەرە (مهاجر)ەکە ئەکرد: تەماشا بکە، کامیان (إختیار) ئەکەی، بۆی (طلاق)ی بدا، (أخوّەت)و (إتّحاد)ی (أسلام) وائەبی ﴿وَلَوۡ أَنَّهُمۡ فَعَلُواْ مَا يُوعَظُونَ بِهِۦ﴾ ئەگەر ئەوان بیانکردبا، ئەوەی (وعظ)یان پێ لێ ئەکرێ –هەرچی بی– ﴿لَكَانَ خَيۡرٗا لَّهُمۡ﴾ لە (دنیا)و (قیامەت) ﴿وَأَشَدَّ تَثۡبِيتٗا ٦٦﴾ (قرار)یان لەسەر (حق) بە (قوّەت)تر ئەبوو، لە گومراهی و گومان دووتر ئەبوون یاخود بە (دوام) تر ئەبی، (خێر)ی (دنیا)یان بە (خێر)ی (قیامەت) (متصّل) ئەبی، دیارە ئەوەی خوا (أمر)یان پێ بکا، (مصلحەت)ی (دنیا)و (قیامەت)ی تیا هەیە، (رعایەت) (مصلحەت)، (واجب) بێ، یا (واجب) نەبی ﴿وَإِذٗا لَّأٓتَيۡنَٰهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجۡرًا عَظِيمٗا ٦٧﴾ (أنه) کەسێ ئەڵێ: "پاش ئەو (تثبیت)ە چیان پێ ئەدرێ؟"

(جواب) ئەوەیە: کە خوای (تعالی)، لە (طرف)ی خۆی (ثواب)ێ گەورەیان پێ (کرم) ئەکا، ئەوەندە گەورەیە، (أنّه) بێ (مُقابل)ە، (صرف) لە (طرف)ی (کبریائی)یە. لام وەیە لەبەر کەم (مُناسبە)یی، بە (واو)ی فەرموە، نەك بە (ف)ێ، (مفسّرین) لەو (ترکیب)ە (منازعە)یان هەیە ﴿وَلَهَدَيْنَٰهُمْ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾﴾ لە هەموو (خصوص)ێ ئەیانگەیەنێتە (مقصود)، (تکلیف)ی وایان لێ ناکا، گران بێ، پێی گومڕاه ببن یا (مُوجب)ی (غضَب)ی (إلهی) بی، (ذاتاً) لە (سورەت)ی (فاتحە) ئێمە (دُوعا)مان کرد کە خوا بۆ ڕێی ڕاست (هدایەت)مان بدا، (شرط)ی ئەو (هدایەت)ە، (إطاعە)و (تسلیم)ە، (ظاهراً و باطناً)، (جُبّائی) ئەڵێ: "ئەمە بۆ (اخرەت)ە، وە(مُراد) لە ڕێ، ڕێی بەهەشتە" لام وەیە، پاش (تثبیت)و (إیتا)ی (أجر)ێ گەورە، کە (تقدیر) ناکرێ، ڕێی (هدایەت)ی (دُنیوی)، لێ گوم بووە، وە(حمل)ی کردۆتە سەر (اخرەت) ﴿وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ﴾ (أولو الأمر)یش (تابع)ە ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ﴾ ئەمانە کە (إطاعە)ی خوا پێغەمبەر ئەکەن (سیّما) لە (حُکم)ێ، کە لە (علیە)یان بێ، (ضرر)ی (ماڵ)ی تیا هەبی، –بەڵکو– (إطاعە)ی خواو پێغەمبەر، لە شتێ کە قانزاجی تیا بی، (مُوافق)ی (میل)و (مشرب)ی بی زۆر هونەری تیا نیە، (ذاتاً) پێغەمبەر بۆیە ئەنێردرێ، کە بە (إذن)ی خوای (إطاعە)ی بکرێ، وەك (سابقاً) فەرمووی ﴿مَعَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم﴾ وەخۆتان (طلب)تان کرد، (هدایەت)مان بدە، بۆ ڕێی ئەوانەی (إنعام)ت لەگەڵ کردوون، ئەوانەش کێن؟ ﴿مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّٰلِحِينَ﴾ (مفسرین)ی (کرام) لەو (مقام)ەدا، گەلێ قسەیان فەرمووە، (موافق)ی (میل)و (مُصطلحات)ی (أیّام)ی خۆیان، (سیّد)ی (الووسی) (نقل) لە (بعض)ە (تلامیذ)ەی (مولانا خالد) ئەکا، کە (مولانا) فەرموویەتی: "(مراتب)ی (کُمَّل)آن چوارە: (أوّل)، (نُبوّەت)، و(قطب)ی(مدار)ی ئەو (مرتب)ە، پێغەمبەری

خۆمانە، دووەم، (صدّیقی)یە، وە(قطب)ی (مدار)ی ئەوە (أبو بکری صدّیق)ە، سێیەم (شهادەت): وە(قطب)ی (مدار)ی (عمری فاروق)ە، چارەم (ولایەت)ە، وە(قطب)ی (مدار)ی (إمامی علی)یە، وە(صلاح) لەو (ایەت)ە، (إشارە)یە بۆ (ولایەت)" (بعض)یٚ لە (حاضر)ان (عرض)ی کرد: "ئەدی (عثمان)؟ "فەرمووی: "ئەو (نائل) بوو، بە (حَظ)ێك لە (مرتبە)ی (شهادەت)، وە(حظ)یٚ لە (مرتبە)ی (ولایەت)، وەئەوەیە (معنا)ی (ذی النُّورین)، لای (عارفین)آن".

(سیّد)ی (آلووسی) خۆی (تفصیلات)ێکی نووسیوە لە (قوم) —(یعنی) لە (صوفیە)ی وەرگرتوە— وە ئەفەرمویٚ: "ئەو (تفصیل)ی (مولانا)م نەدیوە" (یعنی) لە (کُتب)ی (قوم)، من ئەڵێم: "ئەوەی فەرموویانە، لەو (مقام)ە بیٚ (معنا)یە (لاشك) ئەو هەرا هەرایە لە (زەمان)ی (رسول)و یارانی نەبوە، ئەو (کلمات)ە ئەبیٚ (معنا)یەکی لیٚ (مراد) بیٚ، یارانی گوزین کە لە (إطاعە)ی خواو پێغەمبەردا بوون، (فهم)یان کردبی، (ظاهر) وایە (مقصود) لە (نبی)، (نبی) (غیر)ە (مُرسل) بی، (عامّ)یش بیٚ، (ضرر)ی نیە، (نبی) (ذات)ێکە (صاحب)ی (وحی)، لە (طرف) خوا (أحکام)ی بۆ دیٚ، ئەوەی (وحی) (إلهی) بۆ بیٚ، قسەی تیا نیە، کە (مطیع)ی (أمر)ی خوایە، چۆن (وحی) بۆ بیٚ، وا رەفتار ئەکا، (صدّیق) لە (صدق)ە، (مقابل)ی درۆ، (معنا) زۆر ڕاستگۆ، پیاوی ڕاستگۆ، خۆی (حُکم) لە (علیە) خۆی ئەکا، (حق) گۆ بە (حق) (راضی)یە، بیٚ (شُبهە)، (شهدا) (جمع)ی (شهید)ە، چ بە (معنا) (شهید)ی (معرکە)، کەسیٚ (فی سبیل الله) بۆ (إعلا)ی (کلمە)ی (حق) (روح)ی خۆی بەخت بکا، بە (حکم)ی خواو پێغەمبەر چۆن (راضی) نابی هەموو (دنیا) (مُقابل)ی (حیات) نیە، وەیا بە (معنی) (مەلا) ئاگادار (راسخ الأیمان)، (شاهد)ی (بالحق)،، (قائم)ی (بالقسط)، ئەوەش بیٚ (ریب) (مُطیع)ە، (صالح) دیارە، ئەوەی ئیشی چاك بکا، لەگەڵ (ظروف)و (أحوال) بخونجیٚ، ڕێك ولێك وپێك بی، ئەو (نوع)ە کەسەش بیٚ (مریە) (مُنقاد)ە، فەرمانبەردارە، کە وابی ئەو چوار (طائفە) لە

(إنقیـاد)و (إطاعـه)ی (حُکـم)ی (إلهـی) (شـریك)ن، وەکەسـێ لـەو (وصـف)ە (شریك)یان بی، بێ (شك) لەگەڵ ئەوانە، وە(شـریك)یانـە لـە (بعـض)ە (مزایـا) نەگاتە ئەوان، (نظر) بە (زیده)یـی، ئەوانـە (نـوع)ە (إلتـذاذ)ەکیـان هەیـە، بـە (نعم)ی (إلهی)، بۆئەم نیە، وە ئەو (حـال)ە نـەوەك لـە (جنّـەت) لـە (دنیـا)ش هەیە، دوو کەس لە باغێ یا لە (قصر)ێ یا لە (منظر)ی لە (مناظر)ی (طبیعـی) دائەنیشن، ئەوەی (نظر)ی وردبێ، بە (إحساس) بی (لذّەت)ێك ئەبینی، ئـەویتر بە (خیال)یشیا نایە، (حسب الظاهر) هەر دووکیان لە یـەك (محـل)ن، بـەلاّم لـە (معنـا)دا، لـە (مـشاعر)و (إحـساس)دا زۆر لێـك دوورن ﴿وَحَسُنَ أُولَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾﴾ ئەوانە (رفیق)ی چاکن، نەرمن، (أمّـا) نەرمـە حیـزی نـا، نـەرمی (عواطف)و (حُبّ)و (مرحمەت) کەسێ (فطـرەت)ی خـۆی تێـك نـەدا، (طلـب)ی (رفاقـەت)ی چـاکان ئـەکا ئەگـەر (حـظ) ئەکـەی کەسـێك بناسـی، تەماشـای (رفیق)آنی بکـە، هـەر کەسـە لەگـەڵ هـەم (مـشرب)ی خـۆی ئـەبێ بـە (رفیـق) ﴿ذَٰلِكَ ٱلۡفَضۡلُ﴾ ئەو (فضل)ی (ذکر) کرا ﴿مِنَ ٱللَّهِ﴾ لە (طرف) خوایە، (أصل)ێ (فطری)یـە، (نمـا)یـە (کسبی)یـە، ئـەویش (توفیـق)ی خـوای ئـەوێ (فضل)ی خوا (عامّ)ە، خودا (فیّاض)ی (مُطلـق)ە، کەسـێ (فطـرەت)ی خـۆی تێك نەدا، خوا (إفاضـه)ی (خێـر)ی بەسـەردا ئـەکا، (فـرق)ی ئـەم و ئـەو ناکـا ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ عَلِيمٗا ﴿٧٠﴾﴾ ئەو (سرّ)ی (أشیا) ئـەزانی، (أحـوال)ی (نفـسی) لای ئەو ئاشکرایە، (ولو) لە (ملك) بزر بی، (مثله)ی (کوردی)یـە: (خـوا تـا چـیایان نەبینێ، بەفریان ناوێتێ).

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ (أیمان)ێ بە (قوّەت)، ﷻ بۆ (إطاعه)ان (سوق) بکا، وە(درجه)ی (مُطیع)آنتان زانی، ئەو (ایات)ی (سابقه) (توطئه)و (مُقدّمه)یە، بۆ ئەو (أمر)ە ﴿خُذُواْ حِذۡرَكُمۡ﴾ خۆتان (مهیّا) بکەن، ئەوەی (أسـباب)ی خـۆ

پاراستنە، بیگرن (أیمان)ی بە (قوّەت)و (قدرەت)ی خوا (مغرور)تان نەکا، بە تەمای (دُوعا)و (موعا)و (همّەت)و ممەتی (فلان)و (فلان)ە، مەبن، (إعتماد) مەدنە سەر (مُعجزە)و آلاو مالا، وەك جوو، کە (قُوّەت)ی (قلب)یان بە (تابوت) بوو، ئەی وای! (مسلّمان)آن چۆن (مخالفە)ی (أمر)ی خوایان کرد؟ تاکوو لە هەموو (میادین)ی (قتال) شکان، بە تۆبزە قیرِ نیە، هەلّ کوتانە سەر تۆپ: "میگواری أحسن لو طوپەك؟!" وەبە تفەنگە شینکەو شەنایدرِ چوونە (مُقابلە)ی (هەوان)و طوپ و (قنابل)و (رشاشات)، بەسواری کەرێ شین، چوونە (مزاحمە)ی (قطار)و (سیّارە)و (طیّارە)، هەی هاوار: (غوثی گەیلانی) هاوار: (شێخ شاذلی)، فەریاد: (دسوقی)، فەریاد: (إمام رضا) (دەخیل): (شێخ)ی (سنوسی)، های: گەنج (عثمان)، وای تۆپی (کەلّ)ە، (فائدە)ی نیە، خوا خۆی ئەفەرموێ: "(خذوا حِذرکُم)" ئەمانە هیچیان (حذر)، (حرز) نین، بۆ (قتال) کەلّك ناگرن، (بالذّات) (حضرەت)ی (رسول) لە (حرب) دابوو، بە گوێرەی (تعبیە)ی (عسکری)، (مُخالفە)ی (أمر)یان کرد، لەشکری شکا، ئەوەی قەوما، قەوما، لە (أعظم)ی (غلط)ی (مسلّمان)آن، (تقیّد) بە (سُنّەت)، (تمسُّك) بە (أسلحە)ی کۆنە، گوێیا (سُنّەت)ە، (شەرِ) بە شیرو تیرو رِم، (مع أنە) پێغەمبەر ئەو (أسلحە)ی لە (زەمان)ی (جاهلی) وەرگرت، وە(نفس)ی (نُبوّەت) بە (خُصوصی) (سلاح) نیە، چ (سلاح)ە؟ ئەوە (لازم)ە ﴿فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ﴾ بچنەدەر، بۆ (لقا)ی (عدّو)، (شەرِ) بکەن، بۆ (خێر)، جەمات، دوای جەمات ﴿أَوِ ٱنفِرُواْ جَمِيعٗا ٧١﴾ بە گوێرەی (قوّەت)ی (عدوّ)، چۆن (أیجاب) ئەکا؟ وابکەن، (ثُبات) (جمع)ە، (أصل)ی (ثبوە) یا (ثِبیە)ە، (یعنی) (واوی)یە، یا(یائی)یە، (صنیع)ی (قاموس) (صریح)ە، کە (جمع)ی (واوی)یە، (ثُبات)ێ نیە کە (یا)ی لە (أصل)ی (کلمە) بێ ﴿وَإِنَّ مِنكُمۡ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ﴾ هەیە لە ئێوە (بعض)ێك، (بطائەت)و سستی و گرانی و بە کاوخۆیی ئەکەن، خۆیان بە پاش

ئەدەن (تأخیر) ئەبن، تا(شەڕ) ئەکرێ، ئەوجا ﴿فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ﴾ لە کوژران وشکان ﴿قَالَ﴾ بە(کیف)ی خۆشی و (رأی) پەسندی ﴿قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيَّ﴾ بەو (بطانەت)ە، خۆ گنخاندنە ﴿إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾﴾ لەگەڵ وان (حاضر) نەبووم، وە(إلّا) منیش تووشی (بلا) ئەبووم ﴿وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ ئەمە بە (قوّەت) ترە، لە (تحقیق) نەزیکترە، بۆیە ئەفەرموێ: "(لَئِنْ)" ئەگەر (فضیله)کتان لە(طرف) خوا پێ گەیشت، (غلبە)یەك، (غنیمەت)ێك ﴿لَيَقُولَنَّ﴾ ئەو قسەکە ئەی کەن وا ئەنوێنن، (أولاً) ئاگایان لەو (مسئله) نەبوە ﴿كَأَن لَّمْ تَكُنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ﴾ (خبر)تان لێك نەبوە، وەك دوو کەس لە یەك (غائب) بن، وەکاغەز بۆ یەك بنووسن، چی ئەڵێن؟ ئەڵێن: ﴿يَٰلَيْتَنِى كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾﴾ خۆزیا لەگەڵ ئەوان بام، تاکو (نائل)ی (خێر)ێکی (عظیم) بووبام، (أیمان) داری ڕاست، چونکە بۆ (إعلا)ی (کلمە)ی (حق) (شەڕ) ئەکا، (غنیمەت) بۆ ئەو (زێدە)ی یەکە، ئەوەی بۆ (غنیمەت)ی بکا، لای وایە، ئەگەر شتێکی بە دەست کەوت، (خێر)ێ زۆر گەورەی چەنگ کەوتوە، کە لە گەورەیی (تخمین) ناکرێ ﴿فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ﴾ ئەوانەی (مسڵمان)ی ڕاستن، وانەکەن، گوێ ئەدەنە، ئەو (هذیانات)ە، باشەڕ بکەن، لە ڕێی خوا، ئەو (مسڵمان)انەی کە (دنیا) ئەفرۆشن بە (قیامەت)، (حیات)ێ (دنی) ئەدەن، بە (حیات)ێ (عالی)، یاخود ئەو (منافق)انەی کە (اخرەت) ئەدەن، بە (دُنیا)، (دُنیا) ئەگرن، (قیامەت) ئەفرۆشن، ئەمە (ترك) بکەن، با لە ڕێی خوا (شەڕ) بکەن ﴿وَمَن يُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ نەك بۆ (حُطام)ی (دُنیا)ی (دنی) ﴿فَيُقْتَلْ

﴿أَوۡ يَغۡلِبۡ﴾ بكوژرێ، یا(غالب) بێ بەسەر بكەوێ ﴿فَسَوۡفَ نُؤۡتِيهِ أَجۡرًا عَظِيمٗا ٧٤﴾ (قیاس) لە (غنائم) ناكرێ.

(مسڵمان)ی (أیمان) (محكم) لە (سلم)و (حرب) (مقصد)ی (رضا)ی خودایە، بۆیە (شەڕ) ئەكا، (أبنا)ی (نوع)ی خۆی لە (خسّەت)ی (عبودیەت)ی كەرو گۆلك و (أمثال)ی ئەوانە (نجات) بدا، بە (إعتقاد) لە (وحدانیەت)ی (إلهی) بیكا بە(حُرّ)، (شرف)ی (إنسانی) بۆ (تمثیل) بكا، گەلێكمان دیوە، لەشەڕی خۆبەخۆیی، خۆی لەسەر جلە مانگایەك بە كوشت داوە، (أمّا) بۆ رێی خوا، بۆ (شرف)ی (أنسانیّەت)، (تحمّل)ی برینێكی سەرە دەرزی نەبوو ﴿وَمَا لَكُمۡ لَا تُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلۡمُسۡتَضۡعَفِينَ﴾ (ذاتاً) وەك (عرض) كرا، (مقصد) لە (حرب)، (نجات)ی (ضعفا)یە –(خاصّە)–كی هەم (عرق)و هەم (دین) بن ﴿مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلۡوِلۡدَٰنِ﴾ لەپیاو ژن و مندالانی كە(محصور)ن لە(أیّام)ی ئێوە، لەبەر دەستی (مشرك)آن (أسیر)ن ﴿ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخۡرِجۡنَا مِنۡ هَٰذِهِ ٱلۡقَرۡيَةِ ٱلظَّالِمِ أَهۡلُهَا﴾ ئەو (رجال)و (نساء) و (ولدان)ە (مستضعف)آنەی، كە ئەڵێن: "ئەناورێنەوە لەبەر خوا: "خوایە (نجات)مان بدەی، لەو شارەی كە (أهل)ەكەی (ظالم)ن، (عذاب)مان ئەدەن، لە (حُقوق)ی (بشری) (محروم)مان ئەكەن، (حاصلی): (متجاوز)ن لە (حدّ)ی (مُروّەت)و (إنصاف)" ﴿وَٱجۡعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيّٗا﴾ (صاحب)ێكمان بۆ پەیا بكەی، لە (طرف) خۆت (إدارە)ی (أُمور)مان بكا ﴿وَٱجۡعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ٧٥﴾ كەسێ كە (نصرەت)مان بدا، (إنتقام) لەو (ظالم)آنە وەرگرێتەوە، ئایا ئێوە بەزەییتان بەوانەدانایە؟ ئەی (مُهاجرین) (حاڵ)ی خۆتان، لە (فكر) نەماوە؟ چۆن ئاگری (غیرەت) لە دڵتاندا هەڵ نایسێ؟ (حمله) نایەتن بۆ سەر ئەو (ظالم)آنە، تا ئەو (مظلوم)ە بێ دەسەلات و هێزانە، لە چەنگیان (نجات) بدەن.

﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱلطَّٰغُوتِ فَقَٰتِلُوٓاْ أَوۡلِيَآءَ ٱلشَّيۡطَٰنِۖ إِنَّ كَيۡدَ ٱلشَّيۡطَٰنِ كَانَ ضَعِيفًا ٧٦﴾ ئەوانەی ئەبن، بە (ولی)و (نصیر) بۆ بێ دەسەلآتان کێن؟ ئەوانەن کە بە ڕاستی و دروستی و تەواوی (أیمان)یان هێناوە، (علامەت)ی ڕاستی (أیمان)یان ئەوەیە، کە (جهاد)و (غزا) ئەکەن، لە راهی خوا، بۆ (نجات) دانی بێ دەسەلآتان، وە ترسیان نیە، لەوانەی کە (کافر) بوو ون، وە(شەڕ) ئەکەن لە ڕاهی (هوا)و هەوەس و (رئاسەت)و (بوت)و (شیطان)، (إمتثال)ی (أمر)ی خوا ئەکەن لەوانە ناترسن، پشت و (قوّەت)ی ئەوانە (ضعیف)ە، (هوا)و هەوەسە، (خیالآت)ە، (دُنیا)یە ئەبڕێتەوە، پشت و (قوّەت)ی (مؤمن)ی بە ڕاستی و تەواوی، بەڕاستی خوایە، (ثواب)ی (أخری)یە، نابڕێتەوە (أساس)ی (مُحرِّك)ی ئەوانە (وسوسە)ی (شیطان)ە،(مُشجّع)ی (مُؤمن)ی بەڕاستی و دروستی، (آمر)ی (حقیقی) ئەو، خوایە، (وسوسە)ی (شیطان)ی بە (نسبەت) ئەو (نوع)ە (مؤمن)آنە، (هبا)یە، (زیف)ە، جێی ترس نیە، (ضعیف)ە، (أمر)ی خوا، لای ئەوان، لە هەموو شت گەورەترە، جێی ترسترە، ئەدی ئەو (مؤمن)آنەی وەك ئەوان تەواو بن، چۆنن؟ ﴿أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمۡ كُفُّوٓاْ أَيۡدِيَكُمۡ﴾ کەسێ (تتبّع)ی (آثاری) (نفسیّە)ی (أنام) بکا، تەماشای (حال)ی (بدوی) و (حضری)، خوێندەوارو (جاهل)، (طاعەت) گوزارو (فاسق) بکا، ئەزانێ (علی الأکثریة الساحقة) (حضری) خوێندەوارو (مشغول) بە (عبادەت) ترسنۆك ئەبن، (خاصّة) ئەوانەی (إنهماك) بکەن، لە (ریاضەت)و (خُلوەت)و (مُراقبە)، ئەوانە (بالکلّیە) (أثر)ی (شجاعەت)یان لانامێنێ، ئەوە جێی (تعجُّب) نیە، لەوانەیە، کە پێیان وتراوە: دەست درێژی مەکەن، بۆ (مال)و (روح)ی کەس ﴿وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ نوێژان بکەن، (زەکات) بدەن، بەوەندە (تکلیف)ە بگەنە

(درجە)ی (جبانەت)، لەو (حُنُو)و (رفق) (تجاوز) بکەن ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ﴾ کە شەڕیان لەسەر نووسرا ﴿إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ﴾ (طبیعی) هەموویان ترسنۆك نابن، بەڵکو (بعض)ەکی واهەیە، (طاعەت)و (عبادەت) (قُوەت)ی (زیاد) ئەکا، (جسارەت)ی (زیاد)تر ئەداتێ، (لکن) ئەمانە کەمن ﴿يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ﴾ لە خەڵکی ئەترسن، دوژمن و دۆست، (بعض)ێك وایان لێ دێ، لە تەقەی دار ڕائەچەنن، یەك بە خۆ هاوار ئەکەن ﴿كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ﴾ وەك ترسیان لە خوا ﴿أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً﴾، (وەقت)ێ کە (أنگلیز) هاتن بۆ وڵاتی ئێمە، ئەوەندەی مانەوە، (مسڵمان)ێك نەیتوانێ کەسێك بکوژێ، ڕێگری بکا، پووش بسووتێنێ، مامرێك لە ئاو بکا، ئەو شەوەی کە (حاکم)ی (سیاسی) لە کۆیە ڕۆیشت، لە (ظرف)ی شەو ڕۆژێك، لە (أطراف)ی شار، یازدە کەس کوژران، دزی، ڕێگری، (نهب)و (غارەت)، (قتل)و (قتول)، شەڕو شۆڕ گەیشتە (أوج)ی (أعلی)، ڕۆژێك (بعض)ێ لە بەگ زادانی خۆشناو ئاغاواتی کۆیە، هاتنە لای من، بۆ (بعض)ە ڕاو (تدبیر)، پێم وتن: "ئەگەر خوا (سؤال)یان لێ بکا، بۆ چی تا (أنگلیز) لەناوتان بوو، (ساکن)و (ساکت)و بە ئارام و بێ (سیئات) بوون؟ کە ڕۆیشتن، (نائرە)ی (فتنە)و (فساد)تان بەرپا کرد؟ (جواب)تان چیە؟ دیارە (جواب) ئەو (ایەت)یە ﴿وَقَالُواْ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ﴾ بۆچی (شەڕ) کردنت لەسەر نووسین؟ ئێمە ئارەزووی (سلم)مان هەیە، (عبادەت)ی تۆو ئەکەین، نوێژ ئەکەین، (زەکات) ئەدەین، گەلێ کەس لە (مسڵمان)اَن ئەیان ووت: "چ (قەید)ی یە؟ (إنگلیز) (إستیلا)ی وڵاتی کردوە، (منع)ی نوێژ و ڕۆژوومان ناکا، (دەخل)ی (آداب)ی (دین)و (قومی)مان ناکا" ﴿لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ (أجل)ی مردن، (أجل)ێ نەزیکە، ئەوانە لە (حقەت)دا، (طرف) داری (سلم) نین، بەڵکو ترسی کوژران (غلبە)ی لێ کردوون ﴿قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ﴾ (معظَم)ی (طرف) دارانی (سلیم) بۆ

(نفع)ی خۆیانە، بەو (حیله) بازی یە، (عزم)و (جزم)ی (عدوّ)ی خۆیان نایەڵن، ئەوجا بەسەریاندا (غالب) ئەبن، گۆشتی بێ ئێسك ئەخۆن، پێیان بڵێ: "هەرچی (منافع)و (مستلذّات)ی (دنیا)یە، کەمە، ئەبڕێ، (ولو) بە مردنی ئەو کەسانە بێ ﴿وَٱلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ﴾ وەهەر کەسێ (خێر) خواهی خۆی بێ، ئەوی چاك بێ، ئەوی ئەوێ، هەرکەس لە ئێوە یا هەر کەسە، بە (جزا)ی خۆی ئەگا ﴿وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾﴾ بە (ضمیر)ی (خطاب) یا (غەیبەت)، (تفسیر)ی (فتیل) رابورد ﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا۟ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ﴾ ئەگەر (إستکراه)ی (قتال)تان لە ترسی مردنە، بێ (فائدە)یە، لە هەر کوێیە بن، ئەمرن ﴿وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ﴾ یا لەناو قۆنگرەو (قەلآت)آ بن، لە (إختیار)ی (أحوال)ی (أمم) دەرئەکەوێ، هەر (قوم)ی (إحتقار)ی مردن بکەن، (روح)ی خۆیان لەسەر دەست دابنێن، لە ئۆغری (دین)و (ملّەت)و (وطن) (روح) ببەخشن، سەر ئەکەون، (نائل)ی (حیات)ێ (مسعود)آنە ئەبن، بەسەر بەرزی لەسەر ئەرزی ئەژیەن، (صدّیق) بۆ (خالد)ی ئەنووسی: "(طلب)ی مردن بکە، تووشی (حیات) ئەبی" (خالد) بۆ دوشمنانی ئەنووسی (فخر)و (مباهات)ی بەو (جماعەت)ە ئەکرد، کە لە (معیّەت)ی دان " ئەوانە مردنیان خۆش ئەوێ، وەك ئێوە (حیات)تان خۆش ئەوێ" بۆ (بعض)ەکانی ئەنووسی: "یارانی من (محبّەت)ی مردنیان هەیە، وەك ئێوە (محبّەت)ی (شراب)تان هەیە".

هەر (شرف)ێکی (غریبی) (نائل)ی بوون، لە: (إستیلا) لە (إختراع)، بە (واسطە)ی (إستحقار)ی (موت) (نائل)ی بوون، بۆ (مسلّمان)آن ترس لە مردن (أصلاً مُوافق) نیە.

بەڵێ بۆکەسێ(مغرور)بی،لە(لذائذ)ی(دنیا)ڕۆچووبی،لەمردن ترسان، زۆر باشە (عجایب) نیە، ئەوانەی (أیمان)یان بە خواو رۆژی (جزا) نیە، کە لە رێی (ملّەت)و (وطن)ی خۆیان، (روح) بدەن (مسلّمان) کە بە ئومێدی (لقا)ی خوان،

بترسن، خۆیان لە (قتال) بپارێزن جێی (تعجّب)ە، (عجایب) تر ئەوەیە، (عُلما)ی (کلام) لەسەر (مذهب)ی (أشعری) بە هەموو (قُوّەت)ی خۆی (إثبات) ئەکا: ((أجل) یەکە، (تقدیم)و (تأخیر)ی نیە) (مع أنه) لەگەڵ تەقەی تفەنگ دڵی ئەتەقێ، (أصلاً) ئاگای لە (معتقدات)ی خۆی نامێنی، هەڵبێ، تاژی بە تاوی ناگاتی، بۆیە لە (لوازمات)ە (أهل)ی (علم)، (أهل)ی (طریق)، (تعلیم)و (تعالیم)ێکی (حرب)یان ببێ، لە (تجربە)ی (حرب) دەرچوون، بۆ ترس شکان، لە هەزار (دلیل) چاترە، هیچ نەبی وەك قەشەکانی (ئاورووپی)و (ئەمریکایی) لە (صفوف)ی لەشکر، (ترغیب)و (تشویق) بکەن، نەك لەسەر (کتێب) قور تووم درێژ کەن، لەگەڵ (تقریر) رەگی ملیان بئاوسێ، (مع أنه) ئەمڕۆ بە (وجه من الوجوه) قەلاّی (محکم) کەڵك ناگری، (طیّارە) (هاون)، تۆپی فرق ئێکی لك، (شراب نێل)، (دینمێت)، (لغم)، قەلاّی کردۆتە (بیت العنکبوت)، چارە (مقابلە)ی (بالمثل)ە، (لکن) رۆیی ﴿وَإِن تُصِبۡهُمۡ حَسَنَةٞ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِۖ﴾ ئەو (فریق)ە، (مسڵمان) بوون، نەجوون نە (مُنافق)ن، ئەوەی لای (حقیر) (مُختارە)، ئەگەر چی (مُفسّر)ەکان (توهین)ی ئەو قسەیان کردووە، بەڵام کە ترس (غالب) بوو، (محاکمە) نایەڵێ، (حظ) ئەکەن، بە (سلم) (إمرار)ی (حیات) بکەن، (حتّی) ئەو ترسە لە (أول)ی (خلافەت)ی (أبو بکر)ی (صدّیق) لە دڵی (أکثر)ی (مسلّمان)آنی (صحیح الإیمان) پەیا بوو، (إصرار)ی (صدّیق) لەسەر شەڕ، (إزالە)ی کرد، پاش (نیل)ی (ظفر) (شکر)آنەیان ئەکرد، ئەیان ووت: "ئەگەر (عزم)و (جزم)ی (صدّیق) نەبایە، ئەو (دین)ە لەگەڵ (صاحێب)ی ئەچوە ناو قبر" ئەگەر لەبەر ئەو (میل)ە نەبوایە ئەیانزانی، (خێر)و (شەڕ) لە (طرف) خوایە، ﴿وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ﴾ خراپەیە لە کوژران و سائری (مصائب)ی (دائر) بە (قتال) ﴿يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنۡ عِندِكَۚ﴾ ئەمە لە (طرف) تۆیە، ئەگەر (میل)ی (حضرەتی) (رسالەت) نەبی، (جنابێ) (حق) (أمر) ناکا بە

(قتال)، زێرا ئەیان دیت گەلێ (ایەت) لەسەر (مشرب)ی (فاروق)ی (أعظم) ئەهات، (فضل) لە (میل)ی (رسالەت)، (حبیب)ی (أكرم)، (مُطاع)ی (أمین) ﴿قُلْ﴾ ئەی (رسول)ی (مُجتبی) ﴿كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ﴾ من (تسلیم)م، چی ئەو (أمر) بكا —(ولو) بە (مراحل) لە (میل)ی من دوور بێ— من (إطاعە)ی ئەكەم ﴿فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾﴾ چی یە؟ بۆ ئەم (قوم)ە، كە نەزیك نین، چ قسان تێ بگەن، خۆشیان نازانن چی ئەڵێن، لەبەر ترس، ئەوانە لە (قوم)ێك بوو ون، كە خۆبەخۆیی (دائم) لە (قتال) بوون، (أصلاً) ترسیان نەبوو، لەسەر حوشترێك (آثوار)ی یەكیان ئەبرییەوە، ئەمێستا خوا (أمر) ئەكا ئەم (قوّەت)و (جلادەت)ە بۆ خوا (صرف) بكەن، ببنە (كتلە)یە (واحدە)، روو بكەنە (أجانب)، لە (ذلّ)و (أسارەت)ی (إعتقادی) و(سیاسی) دەربچن، تووشی (حیات)ی (فاخر) ببن.

(حق) وایە هەرچی (أهل)ی (أیمان) بی، (أیقان) بكا، كە ﴿مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ﴾ ئەمە بێ (إشتباە)ە، وە(مُوجب)ی (قطع)ی (غُرور)ە بە (عمل)، كە (عاقبەت)ی (غُرور) شكستە ﴿وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ﴾ (مادام) (نسبەت)ی بۆ (غیر)ی خوا بدەی ﴿فَمِن نَّفْسِكَ﴾ لە خۆتیەوە بزانە، (علاج)ی بكە. لە مێژە (قوم)ێك لە (مسلّمان)آن پەیا بووون، چاكەبێ، (نسبەت)ی بۆ خۆیان ئەدەن، یا بە (مشایخ)یان، خراپە بی (نسبەت)ی بۆ خوا ئەدەن، (حقاً) ئەمە (خارج)ی (سبیل)ی (اهل)ی (أیمان)ە، (أصل)ی (خلق)و (أیجاد)ی (خێر)و (شەڕ) لە خوایە، لە (أمور)ی (نسبی)یە، (أحقّ)ی (قول) ئەمەیە، كە (قرآن) ئەی فەرموێ (بعض)ێك لە سەرامەدانی (عُلما)ی (طبیعەت) ئەڵێن: ئێمە بە (إعتبار)ێ ئەوە كە خوا (مبدأ) (وجود)ی (كائنات)ە، (إنكار)ی (نسبەت)ی (أشیا)بۆ خوا ناكەین، بەلاّم ناڵێین: "هەرچی روویدا لە (عالم)ی (كون)و

(فساد) –(بلا سبب) و(علّه ت)ە.(رأساً محضاً فعل)ی خوایە، بەڵكوو تەماشای(أسبابی)ی(قریبە) ئەكەین، تا(مُوجب)ی نەزیك بدۆزینەوە، لە (جهەت)ی (كشفیّات)مان بۆ دەرئەكەوی وە(إلاّ) رێگەی (علم) بەجارێ (سدّ) ئەكرێ" (حكما)ی (غرب) ئەو (نوع)ە (إعتقادە)یان لا (مانع)ی (ترقّی) (بشر) بوو، بۆیە بوونە دوژمنی (أدیان)، (حقیقە) دوشمنایەتیان لەگەڵ (دین)ی خۆیان –كە (مسیحی)یە (حق)ە، (أمّا) لەگەڵ (أصل)ی (دین)ی (أسلام)، نا ﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ﴾ هەمووی، (عەرەب)و (غیر)ی (عەرەب)، ئەوانیش (أیمان) بێنن، (حق)ت لەسەریان نیە ﴿رَسُولًا﴾ پێغەمبەرێ (حق)، (مُنتظر)ی (أمر)ی (إلهی)، بێ (میل)و (محابا) (رسول)ێكە بە (حق)، (منقبە)ی (رسالەت)ی بلندە، (حقاً) من لام وایە، (رسالەت) بە (محمّد) ئەنازی، لە (تأریخ)ی (١٣٠٩هـ) باوكم بە (أمر)ی پادشاهی (آل عثمان) بۆ (مصلحەت)ێك چووە (سابلاغ)، (حاكم)ی (سابلاغ) (علی خان) ناو، پاش چەند (مجالسە)، كە لە (فكر)و (عُلوی) (همّەت)ی باوكم تێگەیشت (دفعە)یە لە (مجلس)ێ گەورە گوتبووی: "من هەر (ملا)یەكی دیبووم، (علم) ئەوانی گەورەو (قیمەت) دار كردبوو، (أمّا أشهد باللە) (حاجی ملا عبد اللە أفندی) (علم)ی (قیمەت)دارو گەورە كردبوو، لە هەموو (مسلك)ێ ئەو (نوع)ە (ذات)ە بە (نادر) هەڵ ئەكەون" منیش لە ناوەندی دڵمەوە ئەڵێم: بە (إخلاص)، بێ روو(ریا) – "(أشهد باللە حضرەتی) (محمّد المصطفی، خاتم الرسل) پێغەمبەرایەتی ئەرزوندە كردوە". وە باوكم (مُجدّد)ی (قرن)ی چواردەمینی (هجری) بوو، بەڵام لە (زاویە)ی (كۆیە)، بە (ضایع) چوو، ئەگەر لە جێیەكی وەكو (مصر) بوایە، (نفع)ی ئەوبۆ(إسلام) لە (محمّد عبدە) زیاتر ئەبوو، وە(صیت)ی لە (صیت)ی ئەو دوورتر ئەرۆیی ﴿وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾﴾ لەسەر (رسالەت)و (صدق)و خێر خواهی تۆ، بۆ (عالەم) ﴿مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ﴾ (منْ حیثُ هوَ

رسول) ﴿فَقَدۡ أَطَاعَ ٱللَّهَ﴾ فەرمانی ئەو فەرمانی ئەمە، فەرمانبەرداری پێغەمبەر، فەرمانبەرداری خوایە ﴿وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗا ٨٠﴾ ئەوەی (إعراض) ئەنێ با (إعراض) بنێ، تۆ (مكلّف)ی بە (دعوەت)، نەناردراویە سەر ئەوان، بە (مُهَيمن)و (مُكرِه)و (مُجبِر)" بۆ (قبول)ی (أيمان)،(آيەت)ی (لا إكراه في الدين قد تبيّن الرشد من الغيّ) لە (سورەت)ی (بقره) (تقرير) كرا ﴿وَيَقُولُونَ﴾ ئەوانەی ئەو (آيەت)انەيان (أستماع) كردوە، تێكڕا لە (حضور) ئەڵێن: ﴿طَاعَةٞ﴾ (طاعەت)و (إنقياد) بۆ توو لەسەر ئێمەيە، هەرچی ئەفەرموی، (قبول)ە ﴿فَإِذَا بَرَزُواْ مِنۡ عِندِكَ﴾ كە لە لای توو، ڕۆیشتن بۆ ماڵی خۆيان ﴿بَيَّتَ طَآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ غَيۡرَ ٱلَّذِي تَقُولُ﴾ (ضمير)ی (تقول) يا (ضمير)ی (مُفرد)ی (مؤنّث)ی (غائب)ە، (راجع)ە بۆ (طائفه)، يا (ضمير)ی (خطاب)ە، (راجع)ە، بۆ (رسول)، (صلى الله عليه وسلم)، (يعنی) شەو (نيّەت)ی تر ئەكەن، ئەی گوێن،(تَبْيِيتْ) بەو شتە ئەڵێن، كە لە شەو (جَزم) و (تصميم)ی لەسەربكرێ، وەك (تَبْييت)ی (صوم)ی (رمضان)، (يعنی) (قصد) كردنی بە ڕۆژوو بوونی ڕۆژی لەشەو، (حتّى بعض)ە (منافق) ئەيان ووت: "ئەو پياوە (مقصود)ی ئەوەيە، ئێمە بە (ربّ)ی بزانين، وە ديان (عيسى) بە (ربّ) ئەزانن، لای خۆشی لە (شرك) دوور كەوتيە، ئەی هوو، إين كوجاو آن كوجا؟!

﴿وَٱللَّهُ يَكۡتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ﴾ لە (صحائف)ی (أعمال)يان، يا لەوەی كە بۆ تووی (وحی) ئەكا، ئاگادارت ئەكا، لەسەر (معنويّات)يان، كە بترسن لە (مُجازات)، خۆ بپارێزن لە آبڕووچوون، لە (خدمەت) تووو (مُؤمن)ە ڕاستەكان ﴿فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ﴾ (أهميّەت)يان نيە، چی (قصد) ئەكەن، با بيكەن ﴿وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ﴾ ئيش و كاری خۆت (حواله)ی خوا بكە، دڵی خۆت (محكم) بكە، بە (وعد)ی

خوا ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾﴾ ئەو ئیش و کارت بۆ رێك ئەخا، (کافی)یە بۆ (دفع)ی (ضرر)ی ئەوان و (سائر)ی (شؤون)ی تــوو ﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ﴾ ئەوانە ئەگەر ئەڵێن: "ئێمە چۆن بزانین، کە خودا (شاهدی) ئەدا، لەسەر راسی (حضرەت)ی (محمّد) (صلی الله علیه وسلم)؟" با تەماشای (قرآن) بکەن، بە (نظر)ێ (ثاقب)، (فکر)ێ (صائب)، ئەزانن بێ (شُبه) کە ئەو (قُرآن)ە (وحی) (إلهی)یە، لە (طرف)ی (خالق)ی(أکوان) ناردراوە ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ﴾ (ولو) (نفس)ی (حضرەتی) (محمّد) بوایە ﴿لَوَجَدُواْ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾﴾ (علما)ی (تفسیر) لە (سُنّی)و (مُعتزلی) (تفصیلات)یان هەیە، لە (تفسیر)ی ئەو (ایەت)ە، (خلاصە)ی هەمووی ئەوەیە، کە (قُرآن مُعْجِزە)، ئەگەر چی (إختلاف)یان هەیە، لە (وجە)ی (إعجان)، (أمّا) لای (حقیر) لێرە (مقصود) (إظهلار)ی (إعجان) نیە، تا خۆمان ماندوو بکەین، بە (بیان)ی (وُجوە)ی (إعجان)، چونکە چەند (ایات)ی تر هەیە(صریحە) لەو (مُدّعا)یە، بەڵکو (صریح)ی (ایەت) ئەمەیە: ئەگەر (قرآن) لە (طرف غیر) خوا بوایە ئەوانە، (إختلاف)ێ زۆریان تێدا ئەدیت، (لکن إختلاف)ی زۆری تیا نابینن، کەوابێ، لە (طرف) خوایە. من ئەڵێم: "بە (عون)ی خوا، کەسێ (أیمان)ی هەبێ، کە خوا (فاطرە)، (خالق)ی (أکوان)ە، بە (قدر) (وُسع)ی تەماشای (سُنن)ی (طبیعەت) بکا –(خاصّە تأمّل) بکا– لە (دەوڵەت)ی (حیات)ی (نباتات)و (حیوانات) و (إنسان)، چۆن بە (تطوّر)، وردە وردە (ترقّی) ئەکا، (نُما) ئەکا، لە (نقص) بۆ (کمال) ئەچی وەگەڵێ لەم رێیە، تووشی (موانع) ئەبێ، ئەگەر (قُدرەت)ی بوو، لەسەر (مُدافعە) باشە، وە(إلاّ ضعیف) ئەبی وە ئەفەوتێ، وەئەزانی هەرچی (تربیە) بکرێ، لەگەڵ (وحشی) بێ (تربیە) (تفاوت)ی زۆرە، وە (مُستمراً) (نباتات) و(حیوانات)ی (غیرە) (نافعە)، (استیلا) ئەکا بەسەر (نباتات) و (حیوانات)ی بێ (فائدە)، وەپاش ئەو (نظر)ە، تەماشای (قرآن) بکا،

وە(غرض)ی (قرآن) بزانی، کە (تربیە)و (ترقّی) (بشر)ە، لە (سفالەت)ی (إعتقادیات) و (عملیات)، وەهەرکەسێ، لە گاوان و شوان و شاهوگەدا، (رئیس)و (مرؤوس)، (شرف)ی (انسانیّەت) بزانێ، ئەوجا (تطبیق)ی (أصول)و (قواعد)ی (قرآن)، لەگەڵ (سُنن)و (نوامیس)ی (طبیعەت) بکا ئەزانێ، (إیقان) ئەکا، ئەوەی (خالق)ی (أکوان)ە، هەر ئەوە (مُنَزِّل)ی (قرآن)ە، هەردوو (کتاب) لە (طرف)یەك (ذات) (ترتیب) دراوە، وە(إختلاف)ی لە (قرآن)دا بێ، بەگوێرەی (إختلاف)ی (تطوّرات)ی (طبیعیّات)ە، وەلەو (إختلاف)ەشدا، باز (قرآن) (مجارات)ی (طبیعەت) ئەکا، بۆ (تعدیل)ی (طبیعەت) لە (بین)ی (إفراط)و (تفریط)، بۆیە ئەڵێن: "(دین)ی (إسلام) کە لە (قرآن) وەرگیراوە، (دین)ی (فطری)یە، (مثلاً) (فطرە ت)ی (أنسان) (أساساً) پاکە، (لکن مربیّات) ناهەموار (إفساد) (فطرەت)ی ئەو (معصوم)ە ئەکەن، آن (زیادە)، (قرآن) دوشمنی ئەو (مُفسد)آنەیە، ئەو (مُفسد)آنە بە (عدو)ی خوا ئەزانی، هەر (إنسان)ێك ببێ، لەهەر (ملّەت)ێ ببێ، (خالی) نیە لە (مُیول)ی، ناتوانێ (إحاطە) بدا، بە (غرائز)ی (قوم)ی خۆی، (فضل) لە هەموو (بشر)، بۆ ئەوەی لەو (موضوع)و (غایەت)ە، (کتێب)ی ڕاست، بێ (إختلافات)ی زۆر، بێ (میل)و (محابا)، بێ (إفراط)و (تفریط)، (بێ (تحسین)ی (قبیح)، وە(تقبیح)ی (حسن) بێ (مُغالطە)و (مُشاغبە)، (تألیف) بکا، (حتّی) لە (عصر)ی ئێمە کە ئەڵێن: (عصر)ی (علم) و (عرفان)ە" گەلێ کەس لە (مُحرّرین)ی (تواریخ)، گوێیا خۆی لە هەموو (مُیول)و (عادات)و (تقالید)ی (قوم)ی خۆی (تجرید) ئەکا، تا(تأریخ)ی خاوێن، (موافق)ی (حقّ)و (حقیقەت) دابنێ، باز (میل)ی (قوم)ی (سوقی) ئەکا، بۆ (خلاف)ی (غایەت)ەکەی خۆی. وەهەم (حکما) ئەفەرموون: "(وظیفە)ی (عقل) (توحید)ە (حتّی) ئەتوانی، لە (بین)ی هەموو (عالم)، (جهەت)ێکی (وحدەت) بدۆزێتەوە (وظیفە)ی (خیال) (تکثیرە)، ئەتوانێ لە شتێکی (واحد) (تخیّل)ی (جهات)ی (مختلفە) بکا" بۆیە لە (زمان)ی

(إستیلا)ی (خیال)، (شرك)ی (بالله) (تعمُّم) ئەکا، بۆ لای (توحید)ی (باری) ناڕۆن، لە (زەمان)ی (عقل) (توحید) (غلبه) ئەکا، لە (نظر)ی (عقل) (شرك، مُحال)ە، (قرآن) کە (مُوافق)ی (عقل)ە، (غایەت)ی ئەو (توحید)ە، لە (مبدأ)، لە (میل)، لە (فعل)، بۆ (إدامه)ی (هیکل)ی (إجتماعی)، کە (غایەت) یەك بێ، هەموو (صُوَر)ی (مُختلفه) بۆ ئەو (غایەت)ە ئەچێ، وەیەك ئەگرێتەوە، لە (صدر)ی (کتاب) ئەفەرموێ: "(ربُّ العالمین)ە" لە (صدر)ی (سورەت) ئەفەرموێ: "یا أیّها الناس" (إلی آخر الآیة...) ﴿ وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٞ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ أَوِ ٱلۡخَوۡفِ ﴾ ئەو (أیمان) سست و کەم (فهم)آنە کە پێیان گەیشتبایە، (شأن)و (حال)ێ (دائر) بە (أمن)و (صُلح)و (مُسالمه)، یا (دائر) بە (حرب)و (مُوجب)ی ترست، بێ (تأمّل) و (تفکّر) ﴿أَذَاعُواْ بِهِۦۖ﴾ (أنه) لەگەڵ هاتنی (أمر)ەکە، (إشاعه)یان ئەکرد، ئەو (نوع)ە (أنسان)ە لە هەموو (عصر)ێ لە هەموو (ملّەت)ێ هەن، نەیەکێ، بەکلی نۆرن (حتّی قسم)ێك، (أحوالات)ی (حربیّە) یا (سلمیّە)، وە(سائر)ی کاروباری (تدبیر)ی (مُلك)و (سیاسەت)، بێ (فکر)ی (خیانەت) (إفشا) ئەکا (کأنه) شتێکە بۆ ئەوان بۆتە (طبیعەت)، وەك ئەڵێن:

نیشی عقرب نێ ئەز پەیکی کینەست

مقتضای (طبیعەت)ەش أینەست

وە گەلێکیان (من حیث المسلك) لەو (مقام)ە زۆر دوورن، لام وایە بە (نسبەت)ی (نفوس) ئەو گرۆهە، لە کوردان، لە هەموو (ملّەت)ێك زیاترن، ئەبینی (ذبّال)ێکە، لە (سیاسەت) ئەدوێ، گوێیا (مۆسیلینی)یە، یا(هتلر)ە، یا(بالدۆنی)یە، شاگرد چەقۆ کەرێ لە (أمور) (تشریعی) قسە ئەکا، ئەڵێی: (علی حیدر)ی (أبو الحقوقیّون)ە وەگەڵێ کەس، (جاسوس)ی بۆ (عدوّ)ی (ملّەت)ی خۆی ئەکا، وەئەشڵێن: "ئێمە (مسلّمان)ین" (خُلاصە) ئەو (نوع)ە رەفتارە، (خاص) نیە، بە (منافق)آن ﴿وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ﴾ ئەگەر (ردّ)ی

ئەو (أمر)ەیـان کردبایە ئـەلای پێغەمبـەر پێغەمبـەر (صلی اللـه علیـه وسلم) ﴿وَإِلَىٰٓ أُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ﴾ لە (أکابر)ی (صحاب)آن ئەوانەی کاردیدەی، کار ئازموودە، (أهل)ی (خبر)ە، بیـان گوتـابووا: "ئێمـە (مداخلـه)مـان بـەو جۆرە (أمـر)ە چیە؟ (وظیفـه)ی (حـضرەت)ی (رسـالەت) (أکـابر)آنـە ﴿لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ﴾ ئەوانەی (اهل)ی (فطنەت)و (درایەت)ن (تدبیر)ی ئـەو ئیشەیان ئەزانی، چارەسازیان کرد، ئەو (أهـل)ی (إسـتخراج)ی (خفایـا)و (دقـایق)ە، لـە (مظّان)ی خۆی ﴿مِنۡهُمۡۗ﴾ لە خۆیان یا لە (أکابر)آن (طبیعـی درجـات)ی ئـەوان (متفاوتە) (بنا) لە (سیّد)ی (الووسی) لە (بعض)ێ (مُحقّقین) ئـەو (ایـەت)ە بـۆ (دفع)ی (شُبهە)یەکە، (وارد) ئەبێتە سەر (قول)ی پێشوو، (أنه) کەسێ ئـەڵێ: "(مادام کثرەت)ی (خلاف)، (دلیـل) بـێ لەسـەر ئەمـە کـە (قـرآن) لـە (طـرف) (غیر)ی خوایە، (قرآن) (إختلاف)ی زۆری تیایە، نابینی (أمـر)ێ کـە (دائـر) بـە (خوف) یا (أمن) (وارد) بوو، ئەم ئەڵێ: "(مُراد) ئەمەیـە" ئـەو ئـەڵێ: "نـەخێر (معنا)ی وانیە، ئەوەیە (الجواب): ئەمـە لـە بـەر (سُـوء) (فهـم)ە، ئـەو ناتـەواو نیە،ئەوەی(أهـل)ێ (درایـەت) بـێ، بـێ (خـلاف)و (إخـتلاف) (معنـا)ی (حـقّ)و (مُوافق)ی لێ ئەهینێتە دەرێ، (سـیّد) ئەفـەرموێ: "(خـالی) نیـە لـە (حُـسن)" بەڵێ (سَوَاءٌ) بلّێن: "(معنا)ی (ایەت)ی وایە، یان نا" ئەو (شُبـه) (وارد) ئـەبێ، (خُصوص) پاش (زەمان)ی (سعادەت)، کـە (تـشعُّب)ی (مـذاهب)ی (أُصـولی)و (فروعـی) بـوو، (قـرآن) (کـریم)یـان وا (تفرقـه) پێـدا، ئەوەنـدەی (إخـتلاف) هاویشتە ناو، کە (ناظر)ێ کەم (قُوّەت) بلێ: "ئەمە (کلام)ی خـودا نیـە" (أمـا فی الحقیقه) ئەوە لە (سُوء)ی (فهم)ە لە (مُخاصمه)و (عداوەت)، تەماشا بکەن، لە(مسئلە)ی (إختیار)ی (عبد) لە (بین)ی (منازعین): (أشاعره)و (معتزل)ە، لە چەند (آیات)ی (قرآنـی) بـە (عـشرات)، بـەڵکو بـە (مئـات)، (تعـارض) ئەکـەن، (ساقط) ئەبن، لە (درجه)ی (إعتبار)، وە(بعض)ێك (تـأویلات)ی وائەکـەن، کـە

(أدنى) (مُؤَلّف)ێك، (راضي) نیە، بەو گوێرەیە، (عبارەت) (تأویل)و (تغییر) بدرێ، (أما) بڵێن: "چی؟" (ملا) لەسەر کاغەز، ئەتوانێ بە نووکی (قلّم) (أرض) وئاسمان پێك دابدا ﴿وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ﴾ ئەی (مسلّمان)ینە ﴿وَرَحۡمَتُهُۥ﴾ که (قرآن)ی بە (عبارەت)ی خۆش بێ (تعقید)، (واضحُ الدّلالەت)، (محکم) (مُفَصّلُ الآیة) ناردوە ﴿لَٱتَّبَعۡتُمُ ٱلشَّيۡطَٰنَ إِلَّا قَلِيلٗا ٨٣﴾ ئەوانی (راسخ)ی (فی العلم) بە (وقُوّەت)ی (أیمان)، خۆیان لە (إتّباع)ی (شیطان)و (هوا)و هەوەس و (میل) (مذهبی)و (قومی) ئەپارێزن، ئەگەر (ایەت)ێکی (مُتشابە)یان بەر (نظر) کەوت، لەگەڵ (محکم) (تطبیق)ی ئەکەن ئەزانن هەر وەکوو (مُتشابە) لە (موجودات) هەیە، ئەبێ لە (ایات)یش هەبێ، (إقتضا)ی (توافق)ی (کتابین) وایە، یاخود ئەگەر (جناب)ی (حق) لەو (مواقع)ە، (إیقاض)ی نەکردبان، ئەو (نوع)ە (أسرار)ی (ضعفا)یانەی دەرنەخستبایە، گەلێ کەس لە ئێوە، (إتّباع)ی (أبلیس)ی پڕ (تبلیس)ی ئەکرد، (أکثر) بێ (مبالات) ئەبوون، لە (إذاعە) کردنی (تدابیر)ی (لازمُ الإخفاء) (أمّا) لە سایەی (تنبیە)ی (باری)، گەلێ کەس (تنبُّە)ی ئەبێ، ئەگەڕێتەوە، (درجە)ی خۆیان و (درجە)ی خەڵکی ئەزانن، کەوابێ ﴿فَقَٰتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ (أهمیّەت) مەدە، بە قسەی زوبان نا (راحەت)ان ﴿لَا تُكَلَّفُ﴾ بە (الزام) ﴿إِلَّا نَفۡسَكَۚ وَحَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ﴾ خۆت (بالفعل)، (مباشرە)ی (قتال) بکە، (ترغیب)و (تشویق)ی (أیمان) دارانی (خالص) بکە لەسەر (قتال ﴿عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأۡسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ﴾ دیارە ئەو (ما جری)یە لە (وەقت)ێ دابوە، کە دوشمن لە (تظاهر)و (غلبە)دا بوە، بۆیە (مُنافق)ەکان لە (ایمان) سستەکان، کەوتوونە ئەم های و هووی و هات و باتە، خودا (مسلّمان)ان ئومێدەوار ئەکا، کە (عذاب)و (شدّەت)ی (کافر)ەکانیان لەسەر (منع) بکا ﴿وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأۡسٗا﴾ لەو دوشمنە

(کافر)آنە ﴿وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾﴾ (قید)و بەندو لە کۆت دان، (ألبتە) ئێوە ئەبی لە خوا زیاتر بترسن وە(حق) وایە، لە (غیر)ی خوا لەکەس نەترسن، (علما)یان ئەفەرموون: "(عسی): لە (طرف) (جنابی) (حق) بۆ (تحقیق)ە" وە(فی الحقیقه وعد)ی (إلهی) هاتەجیٚ، چ جایە، (کَفّ)ی (بعث)، بە جاریٚ نابووت بوون، یا(مسلْمان) بوون، یا فەوتان ﴿ مَّن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٌ مِّنْهَا ﴾ ئەمەندە بۆ (تحریض)ی (أهل) ی (ایمان) (کافی)یە، ئەوەی ببیتە (رفیق) لەگەڵ کەسێکی چاك، لە ئیشی چاك خۆی بکا، بە جووت لەگەڵ ئەو، ئەوە (شفاعەت)یٚ (حسنە)یە، وە ئەو کەسە (نائل)ی بەشیٚ باش و زۆر ئەبی، ئەو (مسلْمان)آنە بەسیانە، کە ببنە هەم (صحبەت)ی توو لە (قتال)ی (فی سبیل الله) ﴿وَمَن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُۥ كِفْلٌ مِّنْهَا﴾ بە (واسطە)ی (مصاحبە)ی خراپان، (طرف) داری ئەوان، ببێتە جفتی خراپە، لەو (جفتیە) (نصیب)یٚ (کامل العیار) وەرئەگری (بعض)ی ئەفەرموون: "(نصیب)و (کِفل)، (مُترادف)ن" (بعض)یٚ ئەفەرموون: "(نصیب)ی (إشتمال)ی بەسەر (زیادە) لە (أجر) هەیە"، (کفل) (مُساوی)یە لە (شفاعەت) (سیّئە) (مُماثلە)، لە (شفاعەت)ی (حسنە) (زیادە)یی، (إشارە)یە بۆ (سعەت)ی (رحمەت)ی خودا. (بعض)یٚ ئەڵێن: "(کفل) لە پاداشتیِ شەڕ (إستعمال) ئەکریٚ، بە (أغلبی)، یا لە (أصل)ی (معنا)دا یەك بن" (بناءاً علیە)، ئەم (شفاعەت)ە، (شفاعەت)ی گوناه و (دُعا) نیە، ئەگەرچی (جمهور)یش لەسەر ئەم (معنا)یە، ڕۆیشتوون، (أما نظم)ی (ایەت) لەسەر (إختیار)ی ئەوان نیە، (أما)لەسەر (تقریر)ی (سابق) لە (غایەت)ی (أنتظام) دایە، وەوەکو (عرض) کرا، بۆ (حثّ)ی (مسلْمان)آن لەسەر (قتال)ی (اهل)ی (کفر)، (کافی)یە ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾﴾ (مُقتَدِر) و (مُقَدِّر)و (حافظ)و (حفیظ) و (شاهد)و (شهید)ە، ئاگادارە، (قُدرەت)ی لەسەر هەموو شت هەیە، هەر کەسە بە گوێرەی (حاڵ)ی خۆشی،

پاداشی (أعمال)ی بۆ دائەنێ، پێك لە پێکی ئەکا ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ﴾ ئەگەر لە (بین)ی خۆبەخۆیی، یا(علی الإطلاق)، (سلام)تان لێ کرا، بە هەر (عبارەت)ی بێ، (حیّاك الله) کە ئێستا (بغدایی) بە (تخفیف) ئەی لێن، کە (الله بالخیر) یا (رۆژ باش) (صباح الخیر) وە(أحشام خێر)، (شعار)ی (مسلّمان)آن، لە (تحیّە) (سلام)ە، (مقتضا)ی (شفاعەت)ی (حسنە) ئەوەیە ﴿فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا﴾ بە (جواب)ی باشتر، یا(بالمثل) خۆتان بکەنە (شفیع)و (جوت). (جمهور)ی (مفسّرین) (ایەت)یان بە (سلام) (تفسیر) کردوە، وە(سیّد)ی (الووسی) و(سیّد رشید) (دائر) بە (تحیّە)ی (إسلامیە) (تفسیر)ێ زۆر (مفید)یان هەیە، (أما) (بعض)ێك (تفسیر)ی ئەکەن بە (هدیّە)، (حقیقةً) لەو (مقام)ە، ئەوە خۆیەتی، زێرا، (دأب) (حیّال)و (دسّاس)و (سیاسیّون)ە، کە(جلب)ی (خواطر) ئەکەن بە (هدیّە)و (بهیّە)، (قوم) لە بالێ یەك ئەهێننە دەرێ، (تابع) لە (متبوع) ئەکەن، ئەوجا بۆ ئەوەی (مسلّمان)آن بەو (نوع)ە (هدیّە) هەلێ نەخەلّەتێن، دلّیان (میل)ی (أعدا)ی خواو پێغەمبەری تیا پەیا نەبێ خۆیان نەکەنە (شفیع)ی ئەو (سیّئات) کارانە، خوا ئەفەرموێ: "ئەگەر بە (هدیّە)یەك، (تَطْییب)ی (حیات)تان کرا، باشتێ چاتریان بۆ بنێرن، یا(ردّ)ی کەن و وەری مەگرن، مەبادا پێیان فرێتە بێن" بەشتێ کەم و (مُحقَر) (شرف)ی خۆتان و (قوم)تان پامالێ بکەن" نازانم ئەو (نوع)ە (معنا)ی (نفیس)و (نافع)ەیان، بۆ لە تاقیچەی (نسیان) داناوە؟! لەو رووەوە، گەلێ (تاج)و تەخت نگونسار بووە، گەلێ (ملّەت) لە (أوج)ی (مجد)و (عزّەت) کەوتوونە سەر خاکی (ذلّەت)و (حقارەت)، (ملکە)ی (رووس) (فەمتەرنیە) چی کرد، بە (دەولّەت)ی (عثمانی)؟ (فرەنسا) (أنگلز) چیان کردو چی ئەکەن؟ لە (أهل)ی (خیر) بزر نیە ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾﴾ (رقیب)ە، (مُطّلع)ە، ئێوەش ئاگادار بن، لە (مکائد)ی دوشمن (غافل) مەبن ﴿اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ بە (غیر)ی

ئـەو کـێ ئەپەرسـتن؟ (مـاڵ)و (روح) لـە ئـۆغری کـێ (صـرف) ئەکـەن؟ ﴿لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ (سـوق)تـان ئـەکا، بـۆ لای رۆژی (قیامەت)، لەو رۆژەدا گرد ئەبنەوە، ئـەو رۆژە ئـەزانن، (أدنـى نعـم)ێ خـوای، لەسەد هەزار هەزار، (هديّە)و (بهيّە)ی (دُنیا) چاترە، ئەوەی (أيمـان)ی هـەبێ، چاوی لە (إنعام)ی (إلهی) ئەبێ، نەکەن دیاری و پێشکەشی ئەم و ئەو (قبـوڵ) بکەن ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾﴾ کـێ قـسەی لـە قـسەی خـوا ڕاسـترە؟ (أهل)ی (نفاق)و (سیاسەت)و (مُحبّ)ی (رئاسەت)ی (دین)و (دنیوی)؟ (حاشـا، ثمَّ حاشا) ڕاستیان لـەلا نیـە، نـازانم کەسـێ بـە خـوا بـاوڕی نـەبی، بـاوڕی بـە (غیر)ی خوا چۆن ئەبی؟

(أُمّەت) (إجماع)یان کردوە، لەسەر (تنزّه)و (تقدّس)ی خـوا لـە درۆ (أمـا) (مُعتزلی)، چونکی (حُسن)و (قُبح)ی (عقل)یان لا هەیە، ئـەڵێن: "درۆ (قبـیح)ە، هەرچی (قبیح) بی، لەخوا (مُمتنـع)ە، کـەوابی (عقـلاً) درۆ لـە خـوا (محـال)ە" (أما أشاعر)، چونکی (قول) بە (حُسن)و (قُـبح)ی (عقـل) ناکـەن، ئـەڵێن: "درۆ (شيء)ە، وەهەرچی (شيء) بی، خوا (قُـدرەت)ی لەسـەر هەیـە، (بنـاءاً علیـه) درۆ(عقلاً) لە خوای (ممنوع) نیە، (أما سمعـاً) (مُحـال)ە، (یعنـی) بـە (أدلّـە)ی (سمعیە) (إثبات)ی ئەکـەن، کـە درۆ (ممنـوع)ە لـە خـوا"، وە(بعـضاً) ئـەڵێن: "درۆ (نقص)ە، ئەوی (نقص) بێ، لە خوا (محال)ە" (عَضُد الدّین) (تعجّب) لـە ئەوانە ئەکا، ئەفەرموێ: "(فرق)ی (نقص)و (قُبح) چیە؟ دیارە هەرچی (قُـبح) بێ (نقص)ە، وەهەرچی (نقص) بێ (قُبح)ە، بۆچی ئەگەر بڵێن: درۆ (قـەبیح)ە ئـەڵێن (جـائز)ە ، ئەگـەر بڵـێین: "(نُقـصان)ە" ئـەڵێن: "(مُحـال)ە" لام وەیـە هەرچی (أيمان)ی بە خودا ببێ –(ولو مشرك)یش بی– (بوجه من الوجوه) درۆ بۆ خوا (تصوّر) ناکا، نابینی ئەوانەی (إنکار)ێ پێغەمبەرەکان ئەکـەن (خیـاڵ) ناکەن کە بڵێن: "خـوا درۆ ئـەکا"، بـەڵکوو (نـسبەت)ی درۆ بـۆ (ذوات)ەکـان

ئـەدەن ﴿فَمَا لَكُمْ فِي ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ﴾ (سـبب) چـیە ئێـوە دەربـارەی ئـەو (مُنافق)انەی، کە (إظهار)ی (طرف) داری و (محبّەت) لەگەڵ ئێوە ئەکەن، بـە (سلام)و پەیام، بە (تُحفە)و (هدایا)، (إستجلاب)ی (خاطر)تان ئەکەن؟ چاوتان ئەنووسێن، بووینـە دووبەرەکی، (قسم)ێ پـێ یـان بـڕوا ئەکـەن، بـە دۆسـتی (صادق)یان ئەزانن، (حال)یش وایە ﴿وَٱللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓاْ﴾ خـودا سـەرەو ژێری کردوون، بـەو (سـیّئات)ەی کـە لـە (کفـر)و (شـرك)دا کردوویانـە، (أنـە) بەسەر (کفر)دا ڕۆچوون، کەوابێ چۆن ئەبن بە (أهـل)ی (ولاء) لەگـەڵ ئێـوە؟ یاخوا وەری گێڕاون، لە (طهارەت)ی (فطری)، (سبب) بە (سـیّئات)یـان بـوون بە (نجسُ العین)، وەك (طعام)ێ پاك، (هضم) ئـەبێ بـە (نجاسـەت) ﴿أَتُرِيدُونَ أَن تَهْدُواْ مَنْ أَضَلَّ ٱللَّهُ﴾ گوێیا بەو (إستمالات)ە، (قصد)تان ئەوەیە، ئەمانـە بە ڕاستی ببنـە (مسلّمان)، (هدایـەت)یـان بـدەن، بیانکەنـە هـاو (دیـن)و هـاو (مشرب) لەگەڵ خۆتان؟ ئەوە (مُحال)ە، کەسێ خـوا، کـە (هـادی حقیقـی)یـە، (ربّ العالمین)ە (أرحم الراحمین)ە گـومڕاهی بکـا، بـە ئێـوە (هدایـەت) نـادرێ، نایەتـە سـەر ڕێ، ئەگـەر خـوا بیزانیبوایـە ئەمانـە (قابـل)ی (هدایـەت)ن، (هدایـەت)ی ئـەدان ﴿وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ﴾ لەسـەر ئـەو هـەموو (لطـف)و (رحـم)ی خۆی، دەر(حق) بە هەموو بەندەکانی خـۆی ﴿فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ٨٨﴾ چ ڕێ یان بۆ نادۆزیەوە، کە (هدایەت)یان بـدەی، ئـەوجا کـە بـە (رسـول)ی (هـادی) نەدرێ —کە (إمام)ی (هادی)یانە— بە ئێوە چـۆن ئـەدرێ؟! ﴿وَدُّواْ لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُواْ فَتَكُونُونَ سَوَآءً﴾ ئەوان ئارەزوو ئەکەن، ئێوە بگێڕنەوە لە (دین)، ببن بە (کافر) وەك ئەوان (کافر) بوون، ئێوەش (مساوی) بن لەگەڵ ئەوان، پێکەڵ و پێـك بـن لـە (کفـر)دا ﴿فَلَا تَتَّخِذُواْ مِنْهُمْ أَوْلِيَآءَ﴾ لـە ئەوانـە کـەس مـەگرن، بـە

دۆست ویارو یاوەر ﴿حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ لە ولاتی خۆیان (نقل) ئەكەن دێتە لای ئێوە، ئەو (هجرەت)ەشیان (صرف) بۆ خوا بێ، ئەوەش (قابل) نیە، لە: (مقولە)ی حوشتر لە كونی دەرزی دا چوونە! ﴿فَإِن تَوَلَّوْا۟﴾ ئەگەر ئەوەیان نەكرد ﴿فَخُذُوهُمْ﴾ بیانگرن ﴿وَٱقْتُلُوهُمْ﴾ بیان كوژن ﴿حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ﴾ لە هەر كوێیە پێیان گەیشتن ﴿وَلَا تَتَّخِذُوا۟ مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾﴾ لەو (والی)یانە دۆستی (مُعین)و (نصیر) مەگرن ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ﴾ (إلاّ) ئەوانەی كە (رابطە)ی (ولا)و (محبّەت) ئەنووسێنن، ئەگەیەنن، بە (قوم)ێ، كە لە (بین)ی ئێوە و لە (بین)ی ئەوان (عهد)ێ (محكم)و (ثابت) هەیە، ئەمانە چونكی دۆستی دۆستن، وەدۆستی دۆست، دۆستە، (دەخل)یان مەكەن ﴿أَوْ جَآءُوكُمْ﴾ یا ئەوانەی هاتوونە لای ئێوە ﴿حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَٰتِلُوكُمْ أَوْ يُقَٰتِلُوا۟ قَوْمَهُمْ﴾ دڵیان نایە، سینگیان (مُنشرح) نابێ لەگەڵ ئێوە، یا لەگەڵ (قوم)ی خۆیان شەڕ بكەن، بێ (طرف)ن، ئەو بێ (طرف)یە لە ئەوان لەبەر بێ دەسەلاتی و كەمی نیە ﴿وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَٰتَلُوكُمْ﴾ (قابل)ن، دەسەلاتیان بەسەر ئێوەدا بشكێ، وە(محاربەت)آن لەگەڵ بكەن ﴿فَإِنِ ٱعْتَزَلُوكُمْ﴾ ئەگەر لە ئێوەیان لادا ﴿فَلَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ﴾ شەڕیان لەگەڵ نەكردن ﴿وَأَلْقَوْا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ﴾ (زمام)ی خۆیان هاویشتیتە بەر دەستی ئێوە، بە (نوع)ێ، كە (وثوق) بە (مُسالمە)یان بكەن، وەك (وثوق) بە شتێ ئەكەن، كەلەبەر چەنگی خۆتان بێ ﴿فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾﴾ خوا ڕێتان نادا، ئێوە شەڕیان لەگەڵ بكەن وەنەزیكە — ئەگەر شەڕیان لەگەڵ بكەن— بەبن كەون، ئەوانە بە (قوّەت)ن، دوشمنی

تریشیان زۆرن، وەھەم کەسیتر (وُثوق) بە (عهد)ی ئێوە ناکا، ئەمەش بۆ (دین)و (دنیا) (ضرر)ە، ئەو دوو گرۆهە، ئەگەر چی زۆرن، (لکن) بێ (ضرر)ن، (حقّ)ی (مداخلە)تان لەسەریان نیە ﴿سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ﴾ (منافق)ی بێ دەسەلاتی (مُخنّەت) ﴿يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا۟ قَوْمَهُمْ﴾ (قصد)یان وایە، کە (تأمین)ی ئێوە بکەن، کەلای ئێوەن، لەگەڵ دوشمنتان دوشمن، وە(تأمین)ی (قوم)ی خۆیان بکەن، ببن بە (طرف) داریان ﴿كُلَّ مَا رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱلْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا۟ فِيهَا﴾ هەرگاە بگێڕاندرابانەوە بۆ شەڕ و شۆڕ، تیا رۆ ئەچوون، (عهد)ی ئێوەیان ئەشکاند (مرّة بعدَ مرّة، كَرّةً بَعدَ كَرّة) ئەوانە ﴿فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ﴾ ئەگەر ئەوانەیان نەکرد ﴿فَخُذُوهُمْ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ لە هەر جێیە تووشیان بوون ﴿وَأُو۟لَٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾﴾ (دلیل)و (حجّەت)ی ئێوە زۆر ئاشکرایە، کەس (حق)ی (تنقید)ی نیە، بڵێ: ئێوە ئەمانە بۆ ئەکوژن؟"

کەسێ تەماشا بکا، لە (نفس)ی (قرآن) بۆی دەرئەکەوێ، کە ئەو (منافق)آنە چوار (فرق)ن، دوویان بێ (ضرر)ن، (مسڵمان)آن (حق)ی (مداخله)یان لەسەر ئەوان نیە، ئەگەر چی (حق)یش وابوو، (ترک)ی (إعتزال) بکەن، بە ڕاستی و دروست (أیمان) بێنن، ئەگەر چی لە هەندێ (رویات)ی (مُختلفه)ی (أسباب)ی (نزول) (تصریح)ە، کە ئەو (منافق)انە ئەوانەن، کە لە دڵدا (کافر) لە (ظاهر)دا (مؤمن) بوون، (ومن العجائب) خوا (نهی) لە (مسڵمان)ان ئەکا، دەربارەی ئەو (مونافق)انەن مەبنە دوو (فئە)، گەرچی (مفسّرین) بووینە (فئات)، (مع أنە تطبیق)ی (عبارەت) (قرآن)، لەگەڵ ئەو (روایات)ە، زۆر (مشکل)ە، (حتی) لەگەڵ (روایەت)ی (شێخ)ی (بخاری)و (مسلم)، بۆیە (بعض)ێ (أهل)ی (تحقیق) ئەڵێن: "گەلێ (روایەت)ی (أسباب)ی

(نـزول)، (منـع)ی (إنـسان) ئەکـەن، لـە (فهـم)ی (قـرآن)" ئەگـەر (خـوف)ی (تطويل) نەبوايە، (مُفصّلاً) (نقل)ی (روايات)و (وجه)ی (ردّ)يانم (ذكر) ئـەكرد، كەسێ ئارەزووی هەيـە، بەتـەواوی (خـبر) داری، (مراجعـه)ی(تفسير)ی (سـيّد رشـيد رضـا) بكـا، (حقيقـه) دادی (فـضل)و (عرفـان)ی لێ داوە ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا﴾ لـە پـاش (أمـر)بـە (قتـال)و (حـرب)ی ئـەو (مُنـافق)آنــە ی (سياسـی) و (مُـضر) (بيـان)ی (قتـل)ی (مـؤمن)و (ذمّـی) ئەفەرموێ، خودا (إنكار)ی ئەكا، نابێ(قتـل)ی (عمـد)ی (عُدوان) لـە (أهـل)ی (أيمان) (صُدرو)ی ببی، (مسلّمان) چۆن (عمداً بـلا حـق) (مـسلّمان) ئـەكوژێ؟ ئەوانە (قُوّه الظهر)ن بۆ يەك، (عـضو)ێ (عامـل)ن، لـە (هيكـل)ی (إجتمـاعی)، (إسلامی) (مۆمن) بۆ (مۆمن) وەك (بُنيان)ە، (بعض)ێكی (بعض)ێكی (محكم)و (مـتين) ئـەكا، بـرای (دينـی)، بـرای (دينـی) چـۆن ئـەكوژێ؟ وەپـشتی خـۆی ئەشكێنێ، (حق) وايە (مسلّمان) لە پێناوی (مسلّمان) خۆی بـە كوشـت بـدا، چ جايە ئەوە كە بـی كـوژێ ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا﴾ (قتـل)ی (خطـأ)، (عمـد)، (شبه)ی (عمد) (تفسير)ی لە (كتێب)ی (شرعی)دايە، ئەو (مۆمن)ی (مۆمن)ێك بـە (خطـأ) بكـوژێ، ناكوژرێتـەوە، چـونكی (معـذوره) (أمـا) ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ (واجب)ە لە سەری، (يعنی عبد)ێك ئازاد بكا، (ملی) (مـسلّمان)ێ لـە (أسارەت) (عُبوديّەت) بێنێتە دەرێ، پاكی بكا لەو (لَوْث)ە، (كأنـه) لـە جـێی ئەو (أنسان)ە، (أنسان)ێكی (عامل) بۆ (هيئەت)ی (إجتمـاعی) پـەيا ئـەكا ئـەو كەلێنەی پێ پڕ ئەكاتەوە، (لاشك) ئەو كەلێنە بـە (رقبـه)ی (غـير)ە (مـۆمن)ە ناگيرێتــەوە ﴿وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ﴾ خـوونی (تـسليم) بكاتـە (أهــل)ی كوژراوەكە، ئەوەش (لازم)ە ﴿إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟﴾ (أهـل)ی (وارث)ی (مقتـول) (عفـو)ی بكـەن، (انّـه) بيكەنـە (خێـر)، (ديـه) لـە (قـرآن)دا (تعـيين) نـەكراوە،

(مُفَوَّض)ی (رأی) (رسالەت) پەناهە (تفصیلات)ی لە (کتێب)ی (شرعی)دایە ﴿فَإِن كَانَ﴾ (مقتول) ﴿مِن قَوۡمٍ عَدُوّٖ لَّكُمۡ﴾ دوشمنی ئێوە بوون، وە(عهد)و (میثاق)تان لە (بین)اَ نەبوو ﴿وَهُوَ﴾ (مقتول)ەكە ﴿مُؤۡمِنٞ﴾ ئەوەی (مؤمن) بی، با لە (قوم)ی (عدوّ)ش بێ، نابێ بە (هَدَر) بڕوا، (نظر) بۆ (حق)ی (أیمان)، وە(علم) نەبوونی (قاتل) بە (أیمان)ی (مقتول)،نابێتە (موجب)ی (هَدَر) ﴿فَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ مُّؤۡمِنَةٖۖ﴾ی لەسەر (واجب)ە، (دیە) نیە، چونكی (أهل)و (قوم)ی ئەو (محارب)ن ﴿وَإِن كَانَ﴾ (مقتول) ﴿مِن قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٞ﴾ لە (قوم)ێ (مُعاهد) بوو، ئەو (میثاق)ە (عامّ)ە، (شامل)ی (أهل)ی (ذِمّ)ەشە، یاخود (حُكم)ی (ذمّی) بە (قیاس الاولی) (ثابت)ە نافەرموێ: "(وهو مؤمن)" (أما سرد)ی (كلام) لە (قتل)ی (مؤمن)ە لە (قوم)ی (مؤمن) بی، یا (حربی) یا (معاهد)،(بعض)ێك ئەفەرموون: (مقتول)ی (معاهد) لە (قوم)ی (مُعاهده) ئەوە (روایەت) كراوە، لە (أبن عباس)و (شعبی)و (أبن مالك)، بۆیە (قید)ی (مؤمن) فڕێدراوە، وە(مُختار)ی (مُجدّد)ی (مصری)یە، بەڵێ (دیەت)ی (مُعاهد)و (ذمّی) لە(إسلام) دا هەیە، (لكن) قسەی ئێمە، لە (مؤمن)ە، (دلالەت)ی (قرآن) لەوە (ظاهر)ە، (إختلاف)ی (روایات)و (عُلما) لە (قدر)ی (معاهد)و (ذِمّی)، لە (تفاسیر)ی (مطوَّله)و (كتب)ی (فقه) (مسطور)ە، (تفسیر)ی كوردی ئێمە هەڵی ناگری ﴿فَدِيَةٞ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ﴾ی لەسەر (واجب)ە، نافەرموێ: (إلاّ أنْ يَصَّدَّقُوا) زێرا (قوم)ی (كافر) –(ولَوْ مَعاهِد یا ذمّی) بن– (أهل)ی ئەو (صدقه)یە نین ﴿وَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ مُّؤۡمِنَةٖۖ﴾ لام وایە (تقیید) بە (أیمان)، (شاهد)ە، كە ئەبێ (مقتول) (مؤمن) بێ، واباشە (مؤمن) جێی (مؤمن) بگرێتەوە ﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ﴾ (عبد)ی چەنگ نەكەوت، لەبەر (إنقطاع)ی، (ذاتاً مقصد)ی (شارع) ئەوەیە كە (وصمه)ی (عبودیّەت) لە سەر

(بشر) هەڵ بگیرێ، وەك (سیّد شید) ئەفەرموێ یا(ماڵ)ی نەبوو، (عبد)ێکی پێ بکڕێ ﴿فَصِيَامُ شَهۡرَيۡنِ مُتَتَابِعَيۡنِ﴾ دوومانگی (هلالی) (بلا إنفصال على التوالی)، (إطعام) لێرە (ذکر) نەکراوە، لە (قول)ێکی (شافعی) ئەگەر نەیتوانی —بە (حمل) لەسەر (ظهار)، (واجب)ی (إطعام) شەست (مسکین) — ﴿تَوۡبَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ﴾ (تشریع)ی ئەو (أحکام)ە بۆ (قبول)ی (توبە)یە لە (طرف) خوا ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ٩٢﴾ بێ (مصلحەت)و (حکمەت) ئەو (أحکام)ە بۆ ئێوە دانانێ، ئەگەر کەسێ (خیاڵ) بکا، بڵێ: (مادام) ئەو (نوع)ە (مقتول)ە لە ناو ئێمەدا نیە، هەرچی بێ، با(هَدَر) بێ" ئەوە لە بێ (حکمەتی)یە، لەکەم (علمی)یە بە (مصالح)، وەلەو (مقام)ە، (تشریع)ی (بشر) (ولو) بۆ (إرقا)ی (نوع)ی (بنی إنسان) بن، (خاڵی) نابی لە (طرف) داری، دەست و پاوەندی خۆی ﴿وَمَن يَقۡتُلۡ مُؤۡمِنٗا﴾ (بالفرض والتقدیر) ئەگەر (مؤمن)ێك (مؤمن)ێ بکوژێ، ﴿مُّتَعَمِّدٗا﴾ بە (قصد)، بزانی (مسڵمان)ە، ﭻ (شائبە)ی (خطأ)ی نەبی، بێ (حقّ)ی (شرعی) ﴿فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدٗا فِيهَا﴾ پاداشی ئەو (قاتل)ە، (جهنّم)ە، لێ ی دەرناچی، وەك (کافر)ان، (أبد الابدی)یە، ﴿وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ﴾ (غضَب)ی لێ گرتیە ﴿وَلَعَنَهُۥ﴾ لە (رحمەت)ی خۆی دووری کردیە ﴿وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمٗا ٩٣﴾ (تقدیر) ناکرێ، پاش (تأمّل) لە (ایەت)ی (ماکانَ لِمؤمنٍ أنْ یَقتلَ مؤمناً إلاّ خَطَئاً) کەسێ (نظر) بکاتە ئەو (أیەت)ەبێ(میل)و(تَعصّب)ی(مذهبی)، (تصدیق) ئەکا، کە ئەو (ایەت)ە (کریمە)، (قبول)ی (تأویل) ناکا، وەئەوەی (قاتل)ی (مُتَعمّد) بی، وەك (کافر)، (مُخلّد)ی (فی النّار)ە، (مَغضوب)ی خوایە، (ملعون)ە، دوورە لە (رحمەت)ی خوا، (خصوصاً) ئەو (ملوك)و (رؤسا)یانەی —کە (أصلاً)—

(مُبالات)یان نیە، خوێنی نا(حق) رژاندنیان، لا وەك ئاو خواردنەوەیە، (حتی) لە (أیّام)ی ئێمە (شخص)ی ڕاهەبوو، ئەی ووت: "من کە کەسێك ئەکوژم، (کیف)م بە لینگە فرێی دێ" (فی الحقیقە) (قیاس)ی (قتل) لە گوناهێ تر ناکرێ، (بنا)ی خوا –کە (هیکل)ی (إجتماعی) (إسلامی)یە– (بلا موجب) تێك ئەدا، (سبب)ی بە (قول)ی (أصحاب)ی ئێمە (قتل) لای (مسلّمان)ان زۆر سووك بوە، (حتی) لەو چەندانە، برایەك برای خۆی کوشت لەسەر کوتکە جۆیەك، برایەك برای خۆی کوشت، لەسەر دوو مست نۆك لە (معذەرەت)دا ئەڵێن: "سەد گوناه و یەك (توبە)"، "ئەمڕۆ نا سبەی (تۆبە) ئەکەین، خوا لێمان خۆش ئەبێ!" توخودا، سوێندت ئەدەم بە خودا: (تصوّر) ئەکەی، کەسێ (مثقال)ە (ذرّە)یەکی (أیمان)ی هەبێ، (مسلّمان)ێ (فقیر)، بەخۆو کەرۆکەیەکی، بەسەرمای زستان، بچێتە چیا بارەدارێکی بینێ، بۆ (قووت)ی خۆی و (عائلە)ی بیفرۆشێ، کەسێ تووشی ببێ، بە (طماع)ی کەرێ، چوار (مەنگەڵی) باوی و دوو پەتکی گوریس و تەوراسێکی کولە، بی کوژێ؟ (حاشا، ثمّ حاشا)، (قیاس)ی (قاتل) لە (کافر) ناکرێ، (کافر) دوشمنە، بە (مقتضا)ی دوژمنایەتی، ئەوەی بیکا، ئەی کا، کە (رفعەت)ی (عداوەت)ی بوو، بە (أیمان) هێنان، (قبول)ی (توبە)ی زۆر (معقول)ە، (أما) (مؤمن) لەگەڵ (مؤمن) هیچیان لە (بین)آ نەبی بە (غیر)ی (جهەت)ی (إتّحاد)و (محبّەت)و (إیثار)، (مؤمن) بکوژێ؟ چۆن (توبە)ی (قبول) ئەکرێ؟ وەلە هەموو (تأویلات)ی (أصحاب)ی ئێمە دوورتر، کە لەگەڵ (مقام) (أصلاً مناسبە)ی نیە، ئەڵێن: "ئەو کەسەی (مؤمن) بکوژێ، چونکە (مؤمن)ە، (لاشك) ئەو کەسە (کافر) ئەبێ، وە(مخلّد)ە" کێ بە (خیاڵ)ی دادێ بڵێ: "(مؤمن) (مؤمن) بکوژێ، (لأیمانە)" (حاصل)ی بە هەر (نوع)ێ (سدّ)ی (قتل) بکرێ، لای من ئەوە باشە ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾ بڕواییتان کردوە بە خواو پێغەمبەر، بەڕاستی و دروستی

﴿إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ كە (أرض)تان كوتايەوە، ڕۆيشتن بۆ (غزا)، (ظاهر) وايە، لە (خدمەت)ی پێغەمبەردا نەبن، ﴿فَتَبَيَّنُوا۟﴾ (تأنّی) بكەن، تالووكە مەكەن، لە (قتل)، مەبادا لە بێ ئارامی، (مسلّمان)ێ بكوژن، كەسێ لێتان (مُحقّق) نەبێ، (حربی)يە، دەستی تێ مەدەن ﴿وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَنْ أَلْقَىٰٓ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَـٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ (سلام)ی لێ كردن، يا (تسليم) بوو، (تَعَرُّض)ی ئێوەی نەكرد بە خراپە، (شعار)ی (إسلامی) بەجێ هێنا بەو كەسە مەڵێن: توو (أيمان)دار نی، ئەو (سلام)و (إستسلامە)ت لە (خوف)ە" ﴿تَبْتَغُونَ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾ بە (قتل)ی ئەو (نوع)ە كەسە، (غرض)تان (متاع)ی (دُنيا)يە، كە (متاع)ێ (زائل)ە، زوو ئەڕوا ﴿فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ﴾ (طلب)ی (نِعَم)ی (نا(معدود)و (غير)ە (مُتناهی) خوا بكەن ﴿كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ﴾ ئێوەش وەك ئەوان بوون، لە پێشدان، (أيمان)ی خۆتان (إخفا) ئەكرد، لە دوژمنانی (قوی) وە ئێوەش لە(أول)ەوە، (أيمان)ی (قلبی)تان زۆر بە (قوّەت) نەبوو، (بعضاً) لە ترس (مسلّمان) ئەبوون ﴿فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾ خوا (كرم)ی لەگەڵ ئێوە كرد، بە (قُوّەت) بوون، (إظهار)ی (شعائر)ی (دين)تان كرد، وەبە (طول)ی (صُحبەت)ی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بە (إستماع)ی (آيات)ی (بيّنات)ی (قرآنی)، چاوی دڵتان كرايەوە، (أيمان)تان راسخ بوو ﴿فَتَبَيَّنُوٓا۟﴾ هيچ (عذر)و بەهانەتان نەما (حتى من بعد) كەسێكی واتان لە دەست (ضايع) ببێ، ئەبێتە (قتل)ی (عمد)ی (عدوان) ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾﴾ (أعمال)ی (ظاهر)و (باطن)ی ئێوەی لێ بزر نابێ، ئەگەر بۆ ئەم و ئەو (خلاف)ی (ما فی الضمير) بنوێنن، (مُقابل) بە خوا چی ئەكەن؟ ئەوەی بۆ

(طماع)ی پاتاڵ، ئەوە بکا خوا بە (جزا)ی ئەگەیەنێ، ئەو(وەقت)ەی وای (أیجاب) ئەکرد، ئەو (تبیین)و (تَثَبُّت)ە لە (أوائل)ی (بُرون)ی (إسلام) (لازم) بوو، گەلێ کەس (مسڵمان) بوو بوون، لەناو (حربی)یاندا مابوونەوە، نەیان ئەتوانی (هجرەت) بکەن، (مُنتظر)ی (فُرصەت) بوون، (أما) ئێستا کە (سواد)ی(أعظم) لە (مسڵمان)آن لە بەر دەستی (فرەنسە)و (أنگلیز)و (سائر)ی (دول) دان، سوپاهی (نصرەت) پەناهیان، بە (أکثریّەت) (مسڵمان)ن، وە(سیاسەت) (بالکُلیّە)– (وُثوق)ی بە (دین) نەهێشتوە – (سیاسی) (أیجاب) کا، (مسڵمان)ە، بوتپەرستە، دیانە، جووە، وە لە (حقیقەت)دا، هیچ (دین)ی نیە، (خلاصە) (موقع)ی ئێمە بە (نظر) ئەو (سیاسی)یانە، زۆر (مشکل)ە، ئەمڕۆ گەلێکیان (أیمان) ئێنن، ئەڵێ: "(قبول) نیە" نابی، (شرع) (مانع)ە ئەڵێ ی: "(قبول)ە" تووشی هەزار (فتنەت) ئەکا، هەموو (أسرار)ی (مسڵمان)آن ئەزانی، وەبۆ (قوم)ی ئەنووسێ، بەجارێ پڕو پاتاڵمان بەدەر ئەکەوێ، بەهەمە (حالێ)، (إعتزان)و (إحتراس)، لەوانە (لازم)ە، (مخفی) نەبی، ئەو(آیات)ە، لە (غایەت)ی (إنتظام) دان، واپێکەو نووساون، (فُرجە)یە نادەن، بۆ (أسباب)ی (نزول)، (مع أنە) چەند (روایات)یان هەیە، (تفصیل)ی لە (روح المعانی)و (تفسیر) (سیّد رشید)ە، با ئەوە بۆ (ملا)یەکی تر بێ بیکا بە (حاشیە) ﴿لَّا يَسْتَوِي ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ﴾ (بدیهی)یە، ئەوەی دانیشێ، (إشراک)ی (حرب) نەکا، وە(قووت)و (قوّەت)یشی هەبی، لەسەر (قتال)، ناگاتە ئەوانەی کە (لله، وفی الله) (حرب) ئەکەن وەدیارە لە شەل و کۆرو (عەمەل) مەندان نیە، ئەگەرچی ئەڵێن: کە ئەو (ایەت)ی (نزول)ی کرد، (أبن أمّ)ی (مکتوم) هاتە لای پێغەمبەر، (عرض)ی کرد: "(یا رسول الله) خوا دەربارەی (فضل)ی (مُجاهدین) ناردوویەتی، ئەوەی ناردوویەتی، وەمن پیاوێ کوێرم، ئایا (رخصەت) بۆ من هەیە؟ "فەرمووی: "نازانم" ئەوجا (جُملە)ی (غیر أولی الضّرَرْ) (نازل) بوو. لێ ی ڕا ئەفارمێ، کە ئەو (ایەت)ە (تماماً)

(نـزول)ی فـەرمووە، (ولَـو) تـا (أجـراً عظيمـاً) بـێ، ئـەوجا (أبـن أمّ مكتـوم) (مراجعـە)ی (صـاحب)ی (وحـی) كرديـە، (سـيّد رشـيد) ئەگەرچـی ئـەويش (تفسير)ی (أولی الضرر) به (عجزه) وەك: (أعمی)، (مُقعد)، (زمنـی)، نـەخۆش كـردوه، ئەفـەرموێ: "لـە (تفسير)ی (ايـەت) (تـرك)ی(روايـەت)ی (زيـدی بنـی ثابت)م كرد، كـه (غـير أولی الـضرر) بۆ (خـاطر)ی (أبـن أمّ مكتـوم) (نـزول)ی كـردوه، چـونكه ئەمـە لـە (مُـشكلات)ێكـە، (لايـق)ە (ردّ)ی بكـرێ، هەرچـەند (سند)يشيان (تقويه) كردبی" (أمّا حقير) (تفسير)ی (أولو الضرر) بـە(عجـزه)م لا خۆش نيه، وەك (عرض)م كردن، ئەمانـە (داخـل)ی (موضـوع)ی (مـسئله)ی نـين، لای مـن ئەمانـە، ئەمانـەن: ئەگـەر (بالفعـل) (إشـتراك)ی (حـرب) بكـەن، (ضرر)ە، وەك: (أبو بكر) (ﷺ)، كه لە (أوائل)ی (خلافەت)ی (قـصد)ی كـرد، خۆی بچێ بـۆ (حـرب)ی ئەوانـەی (دەورە)ی (مدينـه)يان دابـوو، لـە (أهـل)ی (ردّەت)، (إمام)ی (علی) (زمام)ی حوشتری گرت، ووتی: "مەچـۆ بـۆ (حـرب)، ئـەمرۆ (إتفـاق)ی (كلمـه) لەسـەر تـووە، خـودا نەكـەردا، ئاسـيبێ بـەتوو بگـا، بەجارێ شيرازەی ئێمه تێك ئەچێ، (أمل)ی (إتّفاق) نامينێ، توو دانيشه، ئێمه ئەچين بۆ (حرب)" (لاشك) ئەو (نوع)ە كەسه، (إجرا)ی لەو (مجاهد)انه كـەمتر نيـە ﴿وَٱلۡمُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡۚ﴾ (قابـل)ی (مـساوات) نيـە، ئـەو (ايەت)ە بۆ (زەمان)ێكی دوای (حضرەت)ی (رسول) (فائده)يەكی گـەورەی لێ وەرئەگيرێ، ئەمانه كه (إدّعا)ی (غوثيّـەت)، (قُطبيّـەت)، (مـدبّری) (عـالم)يـان ئـەكرد، وەبـە هـيچ (وجـه) (إشـتراك)ی (حـرب)يـان نـەدەكرد، وە(فتوحـات)ی ببوايه، (حمل)يان ئەكردە، سەر (كرامەت)ی ئەوان وەئەو (أمّەت)ە، بەدبـەخت وسيەرۆژە، بەو (خرافات)ە هەڵ ئەخەڵەتان، ئەگەر (ملاحظـه)ە ئـەو (ايـەت)ە (كريمـه)يـان كردبايـە تووشـی ئـەو (نـوع)ە (مزخرفـات)ە نـەدەبوون، وەهـەر (صـاحب) (حـقّ)ێ (حـقّ)ی خـۆی پـێ ئـەدار، وەبـە (معنويّـات)ی (صـرف) هەڵنەدەخەڵـەتان چـەند (أبيـات)ێ كـە (عبـد الله)ی (بـن)ی (مبـارك)، بـۆ

(فُـضَیْل)ی (عیاضـی) نووسـیوە، (إیـراد)ی لێـرە زۆر (مُناسـب)ە، (لاشـك مُجاهد)ی (بالنفس والمـال) بـێ (شـائبە)، (جاهـد)ی لـە رێی خوایـە، (روح)ی شیرن دائەنێ، (ماڵ) ئەدا، (طمـاع)ی پاتـاڵی نیـە، (أبـداً) ﴿فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ﴾ (یعنی) بـە هـەردووکیان ﴿عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ﴾ (بالذّات) (إشـتراك) ناکـەن، (أمـا) بـە (مـاڵ) بـێ (قـصور) بـن ﴿دَرَجَةً﴾ (أمـا) چ (درجـە)یـەك؟ (درجە)یەکی بە (قدر)، وە(نـسبەت)ی (روح)و (مـاڵ)ە ﴿وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ﴾ هـەردوو (نائـل)ی (ثـواب) ئـەبن، زێـرا ئەمانـەش بـە (مـاڵ) (إمـداد)یـان داوە، (مـاڵ)یـش بـۆ (حـرب) زۆر (لازم)ە، (سـیّما) لـە (أیّـام)ی ئێمـە، (تُجّـار)ی دەولەمەند، کە (طاقەت)ی (حرب)ی چەندانەی نەبێ، (ماڵ) بدا، گـەلێ (خێـر) ترە، لەوە کە خۆی بچێ بۆ (حرب)، لە (زمـان)ی (رسـول) (ﷺ) ئـەو (نـوع)ە هەبوو، وەك (إمام)ی (عثمان)و (عبد الرحمن بـن عـوف) ﴿وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ﴾ بە(ماڵ) و (نفس) یابە(ماڵ)یابـە(نفـس)﴿عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ﴾ ئەوانـەی بـەهیچ (وجـە) (إشتراك) ناکەن ﴿أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾﴾ (تقدیر) ناکرێ، ئەوەندە نەبێ، کە بۆ ئێمە (إظهار) ئەکرێ ﴿دَرَجَٰتٍ مِّنْهُ﴾ لە خـوا ﴿وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً﴾ (قاعـد)ەکـان (یعنـی) دانیشتوەکان، (نائل)ی هـیچ نـابن، لـەو (حُـسن)و (زیـادە)ی (لا یَحَـدُّ ولا یُعَـد) ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾﴾ لەبەر (رحم)ی خـوا نەبوایـە، ئـەبوو، ئەمانـە، کـە (إشتراك)یان نیە (بالکلّیّە) لـە (رەحمـەت)ی خـوا (محـروم) بـن ئـەو (درجـە) و (درجات)ە کە(جەناب)ی (حق) بۆ ئێمەی (بیان)ی نەفەرمووە خۆرایی نیە، لام وایە تا رۆژی (جزا) (معلوم) نابێ، کەوابێ، (بیـان)ی (درجـە)و (درجـات) –لام وەیە– بێ (معنا)یە (مفسّر)ەکان بێ (معنا) خۆیان ماندوو کردووە، (بعض)ێ (حمل)ی (مجاهدە)ی (ثانی)یـان، کردۆتـە، سـەر (مُجاهـدە)ی (نفـس)، وەئـەو وەك لە (حدیث)ی (شریف) ئەفەرموێ: (رَجَعنـا مـن الجهـادِ الأصـغر إلى الجهـاد

الأكبر)" وەرئەگیرێ، وەپێی ئەڵێن: "(جهاد)ی (أكبر)" بەڵێ: وایە، ئەگەر پاش (جهاد)ی (أصغر) بێ، (مجاهدە)ی (نفس)، (جهاد)ی (أكبر)ە، ئەوانەی لە (غزا) دێنەوە، یا(غالب)ن، یا(مغلوب)ن، لە هەردوو (حاڵ) (مجاهدە)ی (نفس)ی پێ ئەوێ، تاكو نە (مغرور) بن، نە (مأيوس)، (حاصلی) (مجاهدە)ی (نفس) لە هەموو (حال)آند، (لازم)ە، (جهاد)ی (بالنفس والمال)، دیارە هیچ (حظ)ی (نفس)ی تیا نیە، وەئەوەی خەریكی ئیشی گەورە بێ، ئەبێ دەست لە سەرو (ماڵ) هەڵ بگرێ، (نفس)و (نفیس) (صرف) بكا، وە(إلاّ) (محال)ە بگاتە (مقصود): كەندەر بن (مرحلە)، سەر باختەن (أول) (قدم) أست ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ﴾ (توفّى) یا (ماضی)یە، یا (مضارع)ە (تتوفّى)یە، (ت)ێ یەكەی لێ فڕێداوە، (توفّى) شت وەگرتنەتیە بە تەواوی، (جمهور) ئەفەرموون: "(توفّى)ی (ملائكەت)، (عبارەت)ە لە (قبض)ی (روح)ی ئەوان كەسانەی، كە (ملائكەت) (روح)یان كێشاون، یا ئەیان كێشن ﴿ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ﴾ ئەو كەسانەش (ظلم)یان لە (نفس)ی خۆیان كردوە، كە لە (دار الحرب)دا ماون، (قبول)ی (ذلّەت)و (حقارەت)یان كردوە، لای (حقير) (ممكن)ە (حمل) بكرێتە سەر (توفّى) (حساب) لە ڕۆژی (جزا)، لە هەنگامی (محاسبە)، پێیان ئەڵێن، (سؤال)یان لێ ئەكەن ﴿قَالُوا۟﴾ (ملائكەت)ەكان، (إستفهام)یان لێ ئەكەن، لە رووی (توبیخ) ﴿فِيمَ كُنتُمْ﴾ لە چ (حاڵ)دا بوون بۆ لە ناو دوژمنی (دین)دا مانەوە، (هجرەت)تان نەكرد؟ وەك برادەرەكانی (دینی)ی، (دین) بە (قوّەت)و (محبّ)ی (حُرّيّەت) ﴿قَالُوا۟﴾ لە (جواب)دا ﴿كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ بێ هێز كرابووین، لە (طرف)ی دوشمنی (دینی) وە(إلاّ) لە (قوّەت)ی (أيمان)مان (قُصور)مان نەبوو، لەبەر ئەوە نەمان ئەتوانی (هجرەت) بكەین ﴿قَالُوٓا۟﴾ لە (تكذيب)یان ﴿أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً﴾ (عجباً) (أرض)ی خوا فراوان نەبوو

﴿فَتُهَاجِرُواْ فِيهَاۚ﴾ (حبس) کرابوون؟ ڕێتـان لێ گیرابـوو؟ هەریـەك لـە ڕێ هـەبوو، ئەویشتان لێ (سدّ) کرابـوو؟ (حاشا) (أرض)ێ (واسع)، ڕێیـەکراوە، خۆتـان خۆتـان بـێ دەسـەلأت کردبـوو، بـە (أسـارەت)و (عُبودیّـەت) (راضـی) بـوون ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُۖ﴾ ئەوانـە (مـسکن)یـان (جهـنّم)ە ﴿وَسَآءَتْ مَصِيرًا ٩٧﴾ (جهنّم) (مـأوی)یـە خراپـە، نافـەرموێ: "(خالـدین فیهـا)" دیـارە (أیمـان) بـە خۆڕایی ناڕوا، بەلأم ئەوەندەی بزانە، کەسێ (إشتراك)ی نەکردبی، با (وجود)ی لە ناو دوژمن دابی، (إحتیاج)ی بە (کلفەت)ی (هجـرەت) نەبووبێتـە (معـذرەت) وە(مـأوی)یـان (جهـنّم) بـی، ئەوانـەی (إشـتراك)یـان (بوجـە مـن الوجـوە)ی نەکردوە، وەلـەناو (مـسلّمان)آن دابـوون، (جـزا)ی ئەوانـە لـەوە نیـە قـسەی لێ بکـرێ ﴿إِلَّا ٱلْمُسْتَضْعَفِينَ﴾ بەڕاسـتی ﴿مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ﴾ لام وایـە (إستثنای) ژن و مندالأن، (إشارە)یە کە ئەو پیاوە بێ هێزانە، لـە ڕیـزەی ژن و مندالأن بن، لە بێ (تحمّل)ی (مشاقّ)ی(هجرەت)، وە(إلاّ) (ولدان) —بێ (شُبە)— (داخل)ی (حساب) نیە، وە(أول)ی (ایەت) قسە لەو پیاوانەیە، کە بە بەهانەیـە (واهـی) (هجـرەت)یـان نـەکردووە، (زمخـشری) ئـەڵێ: (مُـراد) بـە (ولـدان) (مُراهق)ن" (سیّد رشید)یش (توجیە)ی بـۆ (ولـدان) ئـەکا (أمـا) لـە (عبـارەت) دوورە، وەهیچیان (توجیە) بـۆ ژنـان ناکـەن، (أنـە) ئـەوان (لازم)ی (هجـرەت) بکەن، (لکن) ئەگەر وابا (لازم) بوو (إستثنای) (عجـوزە) بکـرێ ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ٩٨﴾ هـیچ (حیلـە)و فێڵیـان پـێ نـاکرێ، هـیچ ڕێـی دەرناکەن، (لاشـك) ئەوانـە (بوجـە مـن الوجـوە) (تکلیـف)ی (هجـرەت)یـان لێ ناکرێ ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ﴾ ئەو بی چارانە ﴿عَسَى ٱللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْۚ﴾ (عفو)ی (إلهی) لـە ئەوانـەی کـە (معـذرەت)ی (حقیقـی)یـان هەیـە، وە(سـابقاً) (جنـاب)ی (حـق)، (طلب)ی (جهاد)ی لە (مسلّمان)آن کردبوو، بۆ (نجات) دانی ئەو بێ چـارەو بـێ

هێزانە وەلەو بابەتەدا، هیچ گوناهیان نیە، (داخل)ی (باب)ی (عسی) بن، (فکیف) بە (حال)ی ئەوانەی بێ (معذرەت)ن؟ ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾﴾ (لاشك) ئەو (عسی)یە، بۆ ئەوان لە (مقام)ی (تحقّق)ە ﴿وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يَجِدْ فِي ٱلْأَرْضِ مُرَٰغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴾ ئەوەی لە ڕێی خوا، (هجرەت) بکا، لە (أرض)، تووشی(حال)ێ زۆر نەرم و خۆش وفراوان ئەبی، کە لووتی دوژمنانی بە خۆڵ ببێ، ئەمە (مختار)ی (سیّد رشید)ە، (فی الحقیقه مُهاجر)ەکان، لە(أنصار)ان (رضی)ی خوایان لێ بی، (عطف)و نەوازشکیکیان دیت، (فوق التصوّر)، (حتی)ئی وایان هەبوو دووژنی هەبوو، بە برادەری (مهاجر) ئەفەرموو: "کامت ئەوێ بۆت (طلاق) بدەم، پاشان مارەی بکە" یاخود ئەوەی (هجرەت) بکا، تووشی (إضطراب)و (زەحمەت)و بێ ئارایش و (راحەت)ی ئەبی، کەسێ نەڵێ: :من ئەوسا (هجرەت)، کە (أصلاً) تووشی ناسازی نەبم" (أصل)ی (سفر) بێ (مشقّەت) نابی، (فکیف)ی (هجرەت) لە (دار)و (دیار)، لە ناو دوژمن، بەناو دوژمن؟ واش ئەبی ناگاتە (دیار)ی (مقصود) ﴿وَمَن يَخْرُجْ مِنۢ بَيْتِهِۦ مُهَاجِرًا إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ﴾ ئەوەی بچێتە دەرێ لە (ماڵ)ی خۆی بە (مهاجری) بۆ لای خواو پێغەمبەری خوای ﴿ثُمَّ يُدْرِكْهُ ٱلْمَوْتُ﴾ با نەگاتە (خدمەت رسول) ﴿فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ﴾ (أجر)و (ثواب)ی ئەو کەسە، ئەکەوێتە، سەر خوا، وەك لە (حدیث) ئەفەرموێ: ".(إنّما الأعمالُ بالنیّات وإنّما لکلِّ إمریٔ ما نَوی... إلی آخره)" ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾﴾ ئەوەی بۆ خوا (کان)ە بێ لە (صفات)، (یکون) وە، (أزلاً و أبداً) ناگۆڕێ، وەك (سابقاً) (عرض)م کردن، (سیّد رشید) لێرە ئەفەرموێ: "ئەو (آیات)ە، ئەوەندە پێکەوە نووساون، (فرجە)یەکی نیە، بۆ (سبب) (نزول)" (أمّا بعض)ە (مسلمان) وەك: (ضَمَرَ)ەی (بن)ی (جندب) وەك، (خالد)ی (بن)ی (حرام)، وەك (أکثم)ی (بن)ی (صَیف)ی لە (أثنا)ی

(هجرەت)دا، مردن، ئەو (ایەت)ە (شامل)ی ئەوان بوو، هەریەك وای گومان ئەبرد، کە لە (حق) یەکێ لەوانە، (ایەت) (نزول)ی کردوە، ئەو (وەقت)ە (هجرەت) زۆر بە (فائدە) بوو، بۆ ئەوان (نجات) لە (ذلّەت)و (عذاب)و (حقارەت)، بۆ (هەیئەت)ی (عُمومی)، (تقویە)و (إفشا)ی (مظالم)ی (قُریش)، (لاشك) (مُوجب)ی (تنفیر)ی دڵی (عالم) ئەبوو، ئەفەرموون: "(بعد الفتح) (هجرەت) نەماوە" بەڵێ بۆ(زەمان)ی پێغەمبەر وایە، (أما) دوای ئەو، بە (زەمان)ێ (حالێ) گۆڕا، دوشمن (إستیلا)ی (بلاد)ی (مسلّمان)ی‌نی کرد، گەلێ تووشی (عذاب)و (حقارەت) بوون، خۆلە (زەمان)ی ئێمە قسەی لێ ناکرێ (سواد)ی (أعظم) لە (مسلّمان)آن، لە ژێر (حکم)ی (أنگلیز)و (فرەنسە)و (رووس)دان، (حتّی) لە (زەمان)ێك، (سیاسی)ی (أنگلیز) ووتیان: "(ملك)ی ئێمە (خلیفە)یە" زێرا ئەوەندە (مسلّمان)ی لە ژێر (إدارە)ی ئەون، لە ژێر (إدارە)ی پادشاهی (إسلام) نین، وەگەلەکیان ئەڵێن: "(دولّەت)ی (أنگلیز) (أکبر دولەت)ی (إسلامی)یە" بەڵێ ئەمڕۆ (دین)و (خلافەت) —بەڵکوو(خوا)— (ملعبە)یەکی (سیاسی)یە بەدەست (سیاسیّون)آنەوە، لە (ناپلیون) (نقل) ئەکەن، ئەی ووت: "من (أیمان)م بە (أدیان) نیە، لە (مصر) (مسلّمان) بووم، لێرە (کاثولیك)م بچمە (قدس)، بۆ (خاطر) جوولەکان، (تعظیم)ی (هیکل)ی (سلیمان) ئەکەم" (شەڕ)ی ئەوانە (علاج) ناکرێ، مەگەر بە (سیاسی)یە وەکی ئەوان، ئەمەش لە (دین)ی (إسلام)دا نیە، یەکێك لە (سیاسیّون)ی (إیطالی) وتبووی: "وائەبیە مەردی (سیاسی)، بۆ (نیل)ی (مقصد) (دین)و (شرف)و (عهد)و پەیمان بهاوێتە ژێر پێ" ئەو (وەقت)ە گەلێ لە ئاروپایی یەکان (ذمّ)یان ئەکرد، (أما) ئێستا هەموو ئەوهان وە لەبەر نامەردی یە (إفتخار) ئەکەن، چونکی لەو رووەوە قانزاجیان کرد ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي ٱلْأَرْضِ﴾ بۆ (جهاد)، یا بۆ (غیر)ی (جهاد)، لە (خدمەت) پێغەمبەر بن، یان نا، بۆیە نافەرموێ: "(فی سبیل الله)" ﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ (مضایقە)، (میل) لە (حق)، لەسەر ئێوە نیە

﴿أَن تَقْصُرُوا۟ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ﴾ لـە نوێـژ کـورت بکەنـەوە، لـە (هیئـەت)ی یـا لـە (أرکان)ی، یاله هەردووکی، بـە گوێرەی زەمـین و (زەمـان) ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟﴾ ئـەوە بـۆ ئەوانەیـە، کـە بـۆ (حـرب) بـچن، (أرض) بکوتنـەوە، (فتنــە)یــان بــە (إیــذا) فــەرمووە ﴿إِنَّ ٱلْكَٰفِرِينَ كَانُوا۟ لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾﴾ دوژمنایەتیان ئاشکرایە، (إنتظار)ی (فرصەت) ئەکەن، زۆر (حظ) ئەکەن، ئێوە بە نوێژ خەریك بن، وەئەوان دەستی خۆیان بوەشێنن، (مخفی) نـەبی، (ظـاهر) وایە، ئەو (شرط)ە (قیـد) بـی بـۆ (حُکـم)ی (سـابق)، بۆیـە (بعـض)ە (أهـل)ی (علم) لایان وایە، ئەگەر (خوف) نەبی، (قصر) نابی، (لکن) لـە (روح المعـانی) ئەفەرموێ: "(جواب)ی ئەو (شرطه) (محذوف)ە، (یعنی) ئەگەر ترسان، دوژمن (تعرض)تان بۆ بکەن، بە شتێ، کەلەلاتان (مکروه) و ناخۆش بێ، لە (قتال) یا لە (غیر)ی (قتال) هیچتان لەسەر نیە، کە نوێژ کورت بکەنەوە، (ومـع هـذا)ش، گەلێکیان ئەفەرموون: "(أصـلاً) نوێـژ دوو (رکاعـەت) دوو (رکاعـەت) بـوو، بـۆ (مسافر) لەسەر (أصل) مایەوە، بۆ (حضری)، (غیر)ی نوێژی سبەینێ (مغرب) یەك، ئـەوانیتر دوو (رکاعـەت) دوو (رکاعـەت)یـان لێ (زیـاد) کـرا" نـازانم ئـەوە لەگـەڵ (عبـارت)ی (قـرآن) چـۆن رێـك ئەکـەوێ؟ (ذاتـاً) کـە ئـیش هاتـە سـەر (روایـات) مـن (مُعطّـل) ئـەبم، خـوا ئـەزانێ هـیچ (کیـف)م بـە چـەکبەردە چەکبەردەیان نایە، ئەوەی (حظ)ی لەم (منازعـات)ەیە، تەماشـای (تفسیر)ی (سیّد)ی (آلووسی)و (سیّد رشید) بکـا ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ﴾ لـەناو (مـسافر)انـدا بووی ﴿فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ نوێژت بۆیان کرد، (یعنی) بووی بە (إمام)یان، بە (جماعەت) نوێژێ تەواوتان کرد، بە (إعتبار)ی (زەمان)، با تەواو نـەبێ، بـە (نظر) نوێژی (حضری) بێ (خطر)، یاخود (قامـەت)ت کـرد، بـۆ نوێـژ، (یعنـی) بانگت کردن، بۆ (أدا)ی نوێـژ بـە (جماعـەت) ئـەم (معنـا)یـە (مختـار)ی (سـیّد

رشید)ە، ﴿فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ﴾ ببن بە دوو (طائفه)، یەکێکیان لەگەڵ توو راوەستن، لە (إبتدا)وە (إقتدا) بکەن ﴿وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ﴾ با(طائفه)کەی تر لە(حراسەت)دا بی، بەلاّم (زێدە) (احتراس) (لازم)ە، ﴿فَإِذَا سَجَدُوا۟﴾ ئەو (طائفه) کە (سجده)یان برد لەگەڵ توو ﴿فَلْيَكُونُوا۟ مِن وَرَآئِكُمْ﴾ (طائفه)کەی تر، لە دوای ئێوە بن، ئاگاداری بکەن ﴿وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ﴾ ئەوەی بۆ (حراسەت) وەستا بوون ﴿لَمْ يُصَلُّوا۟﴾ لەبەر (حراسەت) ﴿فَلْيُصَلُّوا۟ مَعَكَ﴾ لەگەڵ توو نوێژ بکەن ﴿وَلْيَأْخُذُوا۟ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ﴾ ئەڵێن: "ئەوا (داخل)ی نوێژ بووین، (أسلحه) فڕی ئەدەین، (آنه) تازە (أمر)یان ئەکاتی، بە چەك هەڵ گرتن ﴿وَدَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾ (تمنّی) ئەکەن، (حظ) ئەکەن، ﴿لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ﴾ ئێوە (غافل) ببن لە چەکی خۆتان ﴿وَأَمْتِعَتِكُمْ﴾ (لوازم)ی (سفر)، (یعنی) ئاگاداری (أمتعه)ی (سفر)یش بکەن، لێ ی (غافل) مەبن ﴿فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً﴾ بە یەکبار (حمل)تان بکەنە سەر ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ (بأس) لەسەر ئێوە نیە ﴿إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰٓ﴾ لە (وەقت)ی باران، (إنسان) (لباس)ی تەڕ ئەبی، گران ئەبی، چەکیش هەڵبگری، زیاتر ئەکەوێتە (مشقّت) لە هەستان و دانیشتن، لە (وەقت)ی باران یا ئەگەر نەخۆش بوون، بە برین یا (غیر)ی برین ﴿أَن تَضَعُوٓا۟ أَسْلِحَتَكُمْ﴾ چەکتان دابنێن ﴿وَخُذُوا۟ حِذْرَكُمْ﴾ ئاگادار بن لە خۆتان (غافل) مەبن، دیارە ئەو بارانە (غیر)ی بارانی ولاّتی ئێمەیە، ئەمساڵ لە (أواخر) (شعبان) تا ئەمڕۆ کە یانزدەی (ذی القعده)یە، (متمادیاً) ئەباری (بَعضاً كأفواهِ القِرَب) دێتە خوارێ، کەس ناوێرێ، سەر لە کون بێنێتەدەر چ

جایە (شەڕ) کردن، وەچەك هەڵ گرتن؟! (أما) لەو (حاڵ)ەشدا، ئەبێ (مسڵمان) بە(حذر) بن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ﴿١٠٢﴾﴾ خودای (تعالی) دایناوە، بۆ ئەو (کافر)انە، (عذاب)ێك، کە پێی(رەزیل)و سووك (مُحقّر) ببن، بەو (شرط)ە، ئێوە بەبێ (مُبالاتی) لە (کیس) خۆتانی نەدەن وەدوور نیە بڵێین: "خوای (تعالی)، بە (صلات)ی (خوف)، (عذاب)ێ (مُهین) داناوە، بۆ (کافر)ەکان" (لاشك) ترس و هەراسیان ئەکەوێتە (قلب)، ئەڵێن: "ئەگەر ئەوانە زۆر بە (قوّەت) نەبن، بە (نصف)ی (عسکر) نەتوانن (مُقابلە)ی ئێمە بکەن، لە هەنگامی جەنگ و (جدال) ناتوانن بە (جماعەت) نوێژ بکەن" لام وایە (سیّد ی آلووسی) لە (نکتە)ی ئەو قسە نەگەیشتوە، بۆیە ئەفەرموێ: "(ولا یخفی بُعدُهُ)" ئەو قسە دوورە (وعلی کلّ حال) (مقصود) لەم (عذاب)ە، (عذاب)ی (آخرەت) نیە، (عبارەت)ی (دائر) بە (کیفیّەت)ی نوێژی ترس (مُختصر)ە، (حقاً) زۆر (مُناسب)ە نە (مجال)ی (تطویل)ی (صلات)ە، نە جێی (تفصیل)ی (عبارەت)ە، (حتی) (إعتنا)ی بە (إحتراز) و (إحتراس) لە نوێژ زیاترە، کەس بە (خیال)ی دا نەئەهات، (مادام) ئێمە بۆ خوا نوێژ ئەکەین، با دوو سێ (دقیقە) خوا ئاگاداریمان بکا، یا(صاحب)ی (شریعەت) بە (قوّە)ی (إعجاز) رایان بگری، لە(حملە)یان بخا، (سیّدین) ئەفەرموون: "شازدە (وجە)یان بۆ (صلاةُ الخوف) (نقل) کردوە" لای (أبنُ قیّم) (أصول)ی (صلاة الخوف) شەشە، زیاتری لا (ثابت) نەبوە، وەئەو قسە لای (حافظ أبنُ حجر) (مُعتمد)ە، (سیّد رشید) شەش حەوت (نوع)ی (ذکر) کردوە، (سیّدی آلووسی)یش (تفصیل)ێ (مناسب)ی هەیە، ئێمە (مختصراً) دوو (نوع)یان (ذکر) ئەکەین: یەکیکیان (بنا) لەسەر ئەمە، کە (صلاة الخوف)ن یەك (رکاعەت)ە، (طائفە)یەك (إقتدا)یان بە پێغەمبەر کرد، (طائفە)کەی تر لە (مقابل)ی دوشمن راوەستان، پاش (سجدە)و (تحیّات) خوێندن، (سلام)یان دایەوە، پێغەمبەر لەو (مدّە)دا، راوەستا، ئەو (طائفە) رۆیشتن، بۆ (وجە)ی

(عدوّ)، ئەوانیتر هاتن، (إقتدا)یان بە پێغەمبەر کرد، یەك (رکاعەت)یان لەگەڵ ئەو کرد هەموو بەیەکەوە (سلام)یان دایەوە، (وجە)ی دووەم: (مبنی)یە لەسەر ئەمە کە (صلات)ی (مسافر) لە دوو (رکاعەت) کەمتر نابێ، ئەفەرموون: "(طائفە)ی (أول) پاش ئەوەی (مفارقە)یان کرد، (رکعەت)ێکیان سەر بەخۆ کرد، لەو (مُدّە)دا (إمام)ی (رُسل) بە پێوە وەستا، کە ئەمانە (سلام)یان دایەوە، ئەونیتر هاتن (إقتدا)یان کرد، پاش (سجدە)، (حضرەت)ی (رسول) دانیشت لە (جلسە)ی (تحیّات)، تا ئەوانە (رکعەت)ێکی تریان تەواو کرد، لەگەڵ (إمام) (سلام)یان دایەوە، (باقی) (وُجُوە) لە (کُتُب)ی (تفسیر) و (حَدیث)و (فقە) (بیان) کراوە ﴿فَإِذَا قَضَيۡتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ بەو جۆرەی (بیان) کرا، ئەگەرچی (رُوات)و (أئمە)ی (إجتهاد) لە (وُجُوە)و (ترجیح) (مُختلف)ن ﴿فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمۡۚ﴾ لە (ذکر)ی خوا (غافل) مەبن، (حرکات)و (سکنات)تان، بۆ خواو بە یادی خوا بێ ﴿فَإِذَا ٱطۡمَأۡنَنتُمۡ﴾ دڵتان (قرار)ی گرت، ترس نەما، کەوتنە (أمنیّەت) ﴿فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَۚ﴾ بە تەواوی، (أرکان)و (هیئات)و (أبعاد)و (سُنن)ی ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا ١٠٣﴾ نوێژ لەسەر (إیمان) داران چەسپاوە (صاحب)ی (وەقت)ە، (وەقت)ی (مُعیّن)ە، (مُطلَقە) (مُنْتَشِرە) نیە، (وقتیە)یە (معیّنە)یە، بە گوێرەی (وەقت، لازم الأدا)یە (مادام الآمکان) ئەبێ بیکەن، (حقیقە مُحاربە)ی (أیّام)ی (سعادەت)و (زمان)ی دوای ئەو، نوێژ بە هەر جۆرێ بوایە، (ممکن) بوو، وەئەکرا، (لکن) (حرب)ی (زمان)ی ئێمە، زۆر (هائل)ە چ بۆ (أفراد)، چ بۆ (قوماندان)، بە (غیر)ی (دقّەت)و نیگاهداری (حرکات)ی (خصم) چیتریان پێ ناکرێ، لە هەر (طرف) لە یەك (ساحە)ی (حرب)، چارسەد، پێنج سەد، (عورادە)، (هەوان)، تۆپی (سریع) ئاتەش، هەزار شەست تیر، (تعبیە) ئەکرێ،

لە (بعض)ە جێ –وەك (چەناق قلعە)، لە (بحر)ەوە، (دونانما)، پڕ لە (عسكر)ی بێ شومار، لە (هوا) (طیّارە)، (شرابنێل)، وە لە هەمووی (مُصیبەت) تر (لُغم)ی دوژمن، لە (طرف) خۆی بۆ ژێر (ئۆردوو)ی (مقابل)ی، وەك كەهرێز، (أرض) ئەكۆڵێ، پڕی ئەكا، لە باروت و ساچمە، لەناكاو ئاگری ئەدا، بە (آن)ێك (ئۆردوو)ێك ژێر بەرەو ژوور ئەكا، ئێمە كە بارانی (طیّارە)مان دیت، لە شاری (كۆیە)، (بعض)ە (بۆمبا) بەبەرد، یا بە جێیە رەق ئەكەوت، (شهقە)یەكی وای لێ ئەهات، لە (فوق)ی (صاعقە)ی هەوری (مُتراكم)ی بە (قُوّەت)، لەو (آن)ەدا، (دەهشەت)ێ (إستیلا)ی (إنسان)ی ئەكرد، (إنسان) ئاگای لە مردنیش نەدەما، لەو (نوع)ە (حرب)انە نوێژ چۆن ئەكرێ؟! ئەوی نوێژ لەسەر ئەو (محارب)انە (فرض) بكا، (مقصد)ی ئەوەیە، لای خوا گوناهباریان بكا، (مع أنە) (عسكر)ی بێ چارە، (روح)ی لەسەر دەست داناوە، لە رێی خودا بەختی ئەكا، لەو (وەقت)ەدا، (خدمەت) لەوە گەورەتر ئەبی ﴿وَلَا تَهِنُوا۟ فِى ٱبْتِغَآءِ ٱلْقَوْمِ ۖ﴾ ئێوە سست مەبن، سستی مەكەن، لە (طلب)ی ئەو (قوم)ە، كە (مُحارب)ن لەگەڵ ئێوە، نە بە (إشتغال) بە نوێژو رۆژوو (سائر)ی (عبادات)، نە بە (جبانەت)، نە لەبەر (تحمّل)ی ئێش ﴿إِن تَكُونُوا۟ تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ﴾ وەلەبەر بێ (إشتغال)ی بە (عبادەت) لێتان (غافل) نابن، ئەوان لە ئاسن و بەرد نین، وەك ئێوەن، ئێشیان پێ ئەگا، وەك ئێوە ئێشتان پێ ئەگات ﴿وَتَرْجُونَ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ﴾ ئومێدتان هەیە، لە (خدمەت) خوا، بەوەی ئەوان ئومێدیان نیە، ئومێتان بە (رضوان)و (مغفرەت)و بەهەشتی خوایە ئەو (ایەت)ەش زۆر (مُنتظم)ە لەگەڵ پێشەوە، (حاجەت) بە (سبب)ی (نزول) ناكا، وەتێگەیشتنی (معنا)ی پەكی لەسەر (بیان)ی (سبب)ی (نزول) نەكەوتوە ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ١٠٤﴾ ئێوەش بە (مُقتضا)ی (علم)و (حكمەت) رەفتار بكەن، زۆر دوورە، لە (علم)و (حكمەت)

ئەوان لەرێی (طاغوت)ەجان إفشانی بکەن، (بلا وَهَن) و (فُتور) تێ بکۆشن، ئێوە لە رێی خوا سستی بنوێنن، ئەوان (تحمَل)ی (آلام)و (مشاق) بکەن، ئێوە نەی کەن ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ﴾ (قرآن)ی (کریم) ﴿بِٱلۡحَقِّ﴾ (أجْلی دلیل) لەسەر (حقیّەتی) (قرآن) (رعایەت)ی (أحوال)و (أوقات)ە، بێ (میل)و (محابا)یە ﴿لِتَحۡكُمَ﴾ (حکم)ی (إیجابی)و (سلبی)و (قضائی) ﴿بَيۡنَ ٱلنَّاسِ﴾ بێ (تفریق) لە (بین)ی خزم و بێگانە، (مؤمن)و (مُنافق)، (مُصدّق)و (مُکذّب) ﴿بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُۚ﴾ بەوەی کە خوا نیشانی تووی داوە، کە (حقّ)و (عدالەت)ە، وەك (سابقاً) فەرمووی: "(رسول) بۆیە ناردراوە، کە بە (إذن)ی خوا (إطاعە) بکرێ، وە(رسول)یش (مأمور)ە، کە بە (عدالەت) (حُکم) بکا" (لاشك) (إتمام)ی (صلات) لە (أمنیّەت)و (تخفیف)ی لە (سفر)، لە (وەقت)ی (خوف)، لە (تمامی)ی (عدالەت)ە ﴿وَلَا تَكُن لِّلۡخَآئِنِينَ خَصِيمٗا ١٠٥﴾ (ولو) لە (أُمور)ی (حربی)ش بە (إفشا)ی (أسرار) (خیانەت)یان کردبی، مەبە دوژمنی ئەوان، بە(نوع)ێ (معاذ الله)، (نوعاً إنحراف) لە (عدالەت) بکەی، (مُفسّر)ەکانی تر ئەفەرموون: "لەسەر ئەوان (دفاع)و (خصام) مەکە، لەگەڵ (أبریا)یان" (فاْختَر لنَفسكَ ما يَحلو" ﴿وَٱسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَۖ﴾ لە (میل)ێك، لە (خاطر)ێك، بە دڵی (مبارك) تا (عُبور) بکا، لە (صفوەت)ی (قلبی) نەوەشێتەوە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ١٠٦﴾ هەرکەسێ (ندامەت)و پەشیمانی بکێشێ خوا(تجاوز)ی لێ ئەکات ﴿وَلَا تُجَٰدِلۡ عَنِ ٱلَّذِينَ يَخۡتَانُونَ أَنفُسَهُمۡۚ﴾ (ولَوْ أقرب الناس أليك)ە بێ، کەسێ لەو (نوع)ی (وەقت)ە (خیانەت) لەگەڵ (قوم)ی خۆی بکا، (خیانەت) لەگەڵ خۆی ئەکا ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمٗا ١٠٧﴾ خوای (تعالی) کەسێکی (خائن)و زۆر رۆچووبی، لە گوناە، خۆشی ناوێ، تووش خۆشت

نەوێ، وە(مدافعە)ی لەسەر مەکە ﴿ يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ ﴾ ئەو (خائن)انە خۆیان بزر ئەکەن لە (إنسان)آن، ئەتوانن فێڵیان لێ بکەن، (خیانەت)ی خۆیان داپۆشن ﴿وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱللَّهِ ﴾ خۆیان پێ بزر ناکرێ لە خوا، ئەو (نوع)ە کەسانە لە هەموو (زەمان)ێك زۆرن، (خصوصاً) ئەوانەی (إنتساب)یان لەگەڵ (طریقەت)آن هەیە، لە مەیانی (إنسان)آن (نوع)ێکن، لە (خُلوەت) (نوع)ێ ترن:

چون بە (خُلوەت) میرەسەند، (إنکار)ی دیگەر میکونەند

(حال)یش وایە ﴿وَهُوَ﴾ خوای (تعالی) ﴿مَعَهُمْ﴾ لەگەڵ ئەوانە، ئاگای لێ یانە ﴿إِذْ يُبَيِّتُونَ﴾ (وەقت)ی کە (جزم) دێنن بە شەو ﴿مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ﴾ (غیر)ی ئەو (قول)ە، کەتوو ئەی فەرمووی، وە ئەو (قول)ە کە لە (خدمەت)ت ئەی لێن ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾﴾ (عمل)ی (ظاهری)و (باطنی) ئەوان لە خوا بزر نابێ، بە هیچ (وجه) (أسرار)ی ئەوان لە (علم)ی (مُحیط)ی (کبریائی) دەرناچی ﴿ هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ﴾ ئێوە ئەی ئەوانەی کە (مدافعە) ئەکەن لەسەر ئەو (خائن)آنە، ئەوا (مُجادلە)تان کرد، لە (خدمەت) پێغەمبەر یا ئەم و ئەو لە (دنیا) ﴿فَمَن يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾ کێ لە (طرف) ئەوان، لە (طرف) داری ئەوان، (مجادلە) لەگەڵ خوا ئەکا، چۆن (خیانەت)ی ئەوان لە خوا بزر ئەکەن؟ ئەو (ایەت)ە (شاهد)ە، کە (حضرەت)ی (رسول) (مجادلە)ی لە بری ئەوان نەکردوە، وە(لا تُجادلوا)ی پێشەوە (تعریض)ە ﴿أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾﴾ ئەگەر (محامی)یان (أیّام)ی ئێمە، (أیمان)یان بە رۆژی (جزا) هەبا، (قط) بۆ (خائن)آن (أوقاتی)یان نە ئەکرد، بزانین لە رۆژی (قیامەت) چۆن هەمووی (وەکیلی)یان بۆ ئەکەن؟ ﴿ وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا ﴾ خراپە بکا، دەر(حق) خەلکی ﴿أَوْ يَظْلِمْ

نَفۡسَهُۥ﴾ (مُجادله)و(مُدافعه)و (مُحامیەتی) عمرو و (زید) بۆئەو کەلك ناگرێ ﴿ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ﴾ چارە (إستغفار)و (تۆبە)یە ﴿يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ١١٠﴾ (لازم)ە، (قبل الفوات) چارەسازی خۆی بکا، خۆی لە (رەحمەتی) خوا (محروم) نەکا ﴿وَمَن يَكۡسِبۡ إِثۡمٗا﴾ ئەوەی گوناهێ بکا ﴿فَإِنَّمَا يَكۡسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦۚ﴾ ئۆبالی لەسەر خۆیەتی (نفس)ی خۆی (ملوّث) ئەکا ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١١١﴾ (إستکمال)ی (نفس) بە (علم)و (فضائل)ی (خلاق)و (محاسن)ی (أعمال)، (مُقرّب)ی (إنسان)ەلە خوای (علیم) و (حکیم)، (إنسان) ئەوەیە (نفس)ی خۆی لە (دنائەت) و (خسّەت) (محافظه) بکا ﴿وَمَن يَكۡسِبۡ خَطِيٓـَٔةً﴾ گوناهێ کچکە ﴿أَوۡ إِثۡمٗا﴾ گوناهێ گەورە ﴿ثُمَّ يَرۡمِ بِهِۦ بَرِيٓـٔٗا﴾ دوایە بیهاوێتە کەسێ بێ (خطا)و گوناه ﴿فَقَدِ ٱحۡتَمَلَ بُهۡتَٰنٗا﴾ لە خۆی بار کردوە، شتێ، کە (إنسان) لە بیستنی (حیرەت) ئەی گرێ، چۆن ئەو (جسارەت)ە ئەکا؟ ﴿وَإِثۡمٗا مُّبِينٗا ١١٢﴾ گوناهی بوختانی هوەیدا، (دنائەت)ێ وایە، هەندە ئەگوترێ: کە گوناهێ ئاشکرایە، (حتیّ) ئەگەر گوناهێ کچکەش بێ، بەو (واسطه)ە ئەو (إسناد)ە، ئەبێتە گوناهێکی گەورەو (بیّن) ﴿وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكَ وَرَحۡمَتُهُۥ﴾ ئەگەر (فضل)و (رەحمەت)ی خوا لەسەر توو، نەبی، نەبایە، بە (وحی) گەلێ (خفایا)و (منویّات)ی (خائن)آنی، بۆ توو دەرنەخستایە ﴿لَهَمَّت طَّآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ﴾ لە (طرف) دارانی (خائن)آن ﴿أَن يُضِلُّوكَ﴾ (حقیقەت) لە توو بزر بکەن، (اما) لە ترسی ئاشکرا بوونی ئەو (همّە)، نەیان کرد، (یعنی) (همّ)یشیان نەکرد، ج جایە (تشبّث)ی پێ بکەن؟ (أَبُو البقا) (جواب)ێکی، بۆ (لولا) (مُقدّر) کردوە، من لە (رسول)ی (هادی)

شەرم ئەکەم (ذکر)ی بکەم، وە(منشأ)ی (غفلەت)ە، لەو (نکتە)ی کە ئێمە (إشارە)مان بۆ کرد، ﴿وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ﴾ (حاشا) کەس بتوانێ، ڕێ لە تۆ بگۆڕێ ئەگەر کەسێ ئەو (همّە) بکا، خۆی گومراه ئەکاو بەس ﴿وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَيْءٍ﴾ بە هەر (نوع)ە (خیانەت)ێ بێنە پێش لەگەڵ تۆ، (أدنى) (ضرر)ێ بەتوو ناکەیەنن، لام وایە (أبو مسلم) لەبەر ئەو (جملە)یە، (تفسیر) (إضلال) بە (إهلاك) ئەکا ﴿وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ﴾ لا پاش ئەوەی، توو بوویە (مَهْبَط)ی (وحی) (إلهی)، (منبع)ی (علم)و (حکمەت)، کێ ئەتوانێ تۆ (إضلال) بکا؟ (حق)ت لێ بگۆڕێ؟ وە(ألبتە) (إعتنات) ببێ، لە (شەڕ)ی ئەوانە (حفظ)ت ئەکا، کە هیچ(ضرر)ت لە ئەوانەوە پێ نەکات ﴿وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ١١٣﴾ (سوابق)ی (فضل)و (عنایەت)ی خوا، (شاهد)ە لەسەر (لواحق)ی، ئەو (فضل)ە، دەربارەی توو، (دائم)ە ناگۆڕێ، (زوال)ی نابێ، لەو (تقریر)و (تفسیر)ە، دەرئەکەوی کە ئەو (آیات)ە لە (غایەت)ی (إتّصال) دایە، لەگەڵ (آیات)ی (سابقە)ی وە(مُفسّر)ەکان چەند (وقایع)یان (نقل) فەرمووە، گێڕاویانە بە (أسباب)ی (نزول)، منیش (على سبيل الأختصار) (بیان)یان ئەکەم، دوای (تفسیر) ﴿لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَىٰهُمْ﴾ ئەوانەی کە (یبیّتونَ مالا یَرضی من القَوْل) لەگەڵ یەك فسکە فسکیان ئەکرد، گۆی یا بۆ (مُصالحە)ی (عامّە) (تدبیر)و (مُشاوەر)ە ئەکەن، (جناب)ی (حق) ئەفەرموێ: "(خُلوەت)و قسە بە دزیەکانیان، زۆری هیچ (خێر)و (فائدە)ی تیا نیە"، بێ (خێر)ی (نجوا)یان، لە بێ (خێر)ی خۆیانە کە (میل)یان لە (خێر)و چاکە نیە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ﴾ (کأنە) ئەفەرموێ: "(خێر) لەو (خُلوە) کردنە نیە، (إلّا) کەسێکی (أمر) بکا، بە (صدقە) یا بە چاکە" دوور نیە، لەو گروهە کەسێ

ببێ (أمر) بکا، بە پەخشین، یا بە شتێ چاك ﴿أَوْ إِصْلَٰحٍ بَيْنَ ٱلنَّاسِ﴾ (طرف) داری (سلم) بی، (ولو سیاسة) بێ؟ وەك (سیاسیّون)ی (أيّام)ی ئێمە، لە پاش ئەوە، ﷺ (إستیلا)ی (دنیا)یان کرد، چەند (تاج)و تەختیان سەرنگوون کرد، (نائل)ی (مراد) خۆیان بوون، بوون بە (طرف) داری (صُلح)و (مُسالمە)ن ئەڵێن: "هەموو (بشر) یەك (عائلە)یە، ئەبێ هەر کەس بۆ (مصالح)ی (بنی) (نوع)ی خۆی، بێ (تفریق)ی (دین)و خوێن و (دم)، (سعی) بکا" (أمّا صولجان)ی (سیادەت)ی (برّ)و (بحر)و (هوا) هەر لە دەست ئەودابی، ئەو (هذیانات)ە، (مع الأسف) (تأثیر) لە (مسلّمان)آن ئەکا، دەماریان ئەمرێ، (طاقەت)ی باڵە فڕکەیان نامینێ، ئەوجا بە تەواوی (إستیلا)یان لەسەر ئەکرێ، بەلآم (قابل)ە، لە (بشر)دا –(نادراً)– (بعض)ە (أشخاص) هەبی، (عن صمیم القلب) ئارەزووی (توحید)ی (بشر) بکا، (مُنافرە)ی (دینی)و (سیاسی)و (عرقی) لە (بین)دا نەمینی، (صلە)ی (رەحم)ی (عُمومی) –(بعد الإنقطاع)– (وصل) بکرێ، وەك لە (صدر)ی (سورەت) رابورد، یەکێ لە (عُلما)ی (طبیعەت) ئەڵێ: "ئێستا (علم) زۆر (ناقص)ە، زێرا (سبب)ی بە (سوء)ی (سیاسەت)ی (دول)، (ملا)یەکان (مُلاقات) لەگەڵ یەك ناکەن، (عالم)ی (ألمانی) لەگەڵ (عالم)ی (أنکلیزی)و (فرەنسەیی) بۆ (مداولە)ی (أفکار)، لەسەر (أسرار)ی (طبیعەت) لە جێیەك گرد نابنەوە، (وکذا، سائر)ی(عُلما)(دول)ی (مُحاربە)و (مُعادیە)، پێش ئەمڕۆ دوو (عائق)ی هەبوو، یەکی (دین)، ئەومان –(مهما أمکن)– (إزال)ە کرد، ماوەتەوە (عوایق)ی (سیاسەت)، ئەمە (إزالە) ناکرێ، (مع الاسف) (علوم) بە تەواوی (ترقّی) ناکا!" (فی الحقیقەت) (أیجاد)ی ئەکرد، (أهل)ی (علم) لە هەر (فرقە)و (أمّەت)ێ بی، بە یەك (کتلە حساب) بن، (عداوەت) نەهاوێنە دڵی خۆیان، (أما بالعکس)، ئەو (بُغض)و (نفاق)ی لە (بین)ی (ملا)یان دا هەیە لە (بین)ی (عوام)دا نیە، بەڵکو (عداوەت)ی (عوام) (منشأ)ی لە (عداوەت)ی (ملا)یانە

﴿وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ﴾ ئەوەی ئەوە بکا،(یعنی)(أمر)بە(صدقە)، بە (معروف) بە (إصلاح)، یاخود ئەوانە بکا ﴿ٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ ٱللَّهِ﴾ بۆ (طلب)ی (رضا)مەندی خوا ﴿فَسَوۡفَ نُؤۡتِيهِ أَجۡرًا عَظِيمًا ١١٤﴾ (حاشا) ئەو(مکّار)انە ئەو (سیاسیّون)انە، (مقصود)یان، (رضا)ی خوای نیە، (سواد)ی (أعظم)یان (إیمان)یان بە خوا نیە، هەرچی بیکەن، هەرچی بیلێن، هەمووی (مکر)ە، حوقّە بازی، هەڵخەڵەتاندنی، بێ هێزانە، (أمریکانی)، (إنکلیز)، (فرەنسە) (ئەلمانیا)، (سائر)ی (دول)ی(غرب) (بنا)ی (مستشفی)و (مکاتب)یان، بۆ (سعادەت)ی (بشر)ە؟ بۆ (إرتقا)ی (إنسان)ە؟ ئەی وای، کەسێك ئەو گومانە ببا، (جاهل)ە، نەفامە! بە (غیر)ی (هدم)ی (دین)و (حق)و (شرف)ی (بشری) هیچ (غرض)یان نیە، (وعد)ی (ویلسون)و (مبشّر)ان بۆ چیە؟ (ضُعفا) لە چەنگ (أقویا) (نجات) بدەن؟ (إنسان) لە (عذاب)ی (قیامەت) قورتار بکەن؟ کێ ئەو (خیال)ە ئەکا؟ مەگەر کەسێ (دماغ)ی وەك ناوکە کدوو بێ، کەڵەیە مێشکی تیابی، ئەو (تورەهات)ەی پێوە نانووسێ ﴿وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ﴾ ئەو (عصیان)ی پێغەمبەر بکا، لە (أمور)ی (خصوصی) خۆی ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ﴾ بە (دلیل)و (برهان) بۆی (ظاهر) بوو، ڕێی ڕاست زانی، هیچ (عذر)و بەهانەی نامێنێ ﴿وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ لە (مصالح)ی (عامّە) دوای ڕێ یەك بکەوێ، (غیر)ی ڕێی (أهل)ی (إیمان)، ڕێی (مسلمان)ان: (إطاعە) (خلوص)ی (قلب)ە، (إبتغا)ی (رضا)ی خوایە، (إیمان)ێ بێ (شائبە)ی (شرك)و ڕوو (ریا)یە، (تمسّك) بە (آیات)ی (بیّنات)ی (قرآن)و (أکوان)ە ﴿نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ﴾ (ردّ)ی ئەکەینەوە، ئەو شتەی ڕووی تێ کردووە، (جبراً وقهراً)، نای هێنینەوە ڕێی ڕاست، هەرچی ئەی کا، بابیکا، ڕوو لە هەرچی ئەکا، با ڕووی

تێ بکا، (إنسان) لە (أول وهله)وە (قابل)ە، بۆ (أنواع)ی(اشیا)، وەك (هَیُولا) (قابل)ە بۆ (صُور)ی (مُختلف)ە ﴿وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾﴾

﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ﴾ زیرا أگر لە شِرك خۆش ببێ ئەبێ شریکی هەبیی. خۆ شریك بو خوا محالە لی خوش بونی شرك ئەبیتە محال، لە دائرەی أمکان دانیە ﴿وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ ولو عصیان وأتبّاعی غیر سبیلی مؤمنین بی ﴿وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾﴾ خودا واحدی بالذاتە، وحدتی ذاتی قبولی شِرکَت ناکا، وإلا ئەبێتە وحدتی إعتباری ئەوانەی شریك بۆ خوا پەیا ئەکەن لە شوێنی ألوهیت بێ خبرن (الله) کلمەییەکە بە سەر زبانیان دادێ معنای چیە نازانن کێ ئەکەن بە شریك ﴿إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا﴾ عجابیە ئەوانی مشرکن غیری الهی حرب باقی الهە بە کچیەکی حسنا تَخیُل ئەکەن إێستاش جمعێ هەن لە بَشر (فَرْج) ئەپەرستن کچی لەوانە بکاتە دەرەجەی غایت لە حُسن وجمال ئەیکەن بە (إلە) لە بعضە مراسیمی دین لەسەر تَختی مجوهر دائەنیشێ جوق جوق بەبەردەمیا تێ ئەپەڕن دستیان بە فرجی مبارکی دا دێنن دەستی خۆیان ماچ ئەکەن لەسەرچاویان دائەنێن. وأوروپایی بالعموم ژن پەرستن، سیادەت هی ئەوانە پیاوەکان عبد وخزمەتکارن، بعضي (مام آلی) لە ئێمە زۆر حەز ئەکەن سیادەتی ژنان لەناو مُسلّمانان تعمّم بکا. فی الحقیقە غیری خوا ئەوی هەبی لە قوّەی إنفعالُ وتَأثُّر شریکی ژنانن، خصوص هیولانی محض منفعلن، ﴿وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾﴾ تِمثالي آلهي حرب تِمثالي شیطانە خَبیث، گرژ، کەپو خەپو بلند وأسطور، لچ خەروای روت لە هەمو آثاري حسن وملاحت ﴿لَّعَنَهُ ٱللَّهُ﴾ لەو و لەاتباعی، ﴿وَقَالَ﴾شیطاني مرید﴿لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾﴾

پاش ئەوە کە طرد کرا لەساحەی رَحمتيّ إلهي، ووتی لە مخلوقی تۆ پشکی مُعیّن وەرئەگرم، ئەبن بە یارویاوەرو معین وظهیري من ئەوانە عبارەتن لە شیاطینی الإنس، کە بۆ إنسان گەلیّ لە شیطاني مرید خرابترن. بە تلبیسات و تَلویثاتیان إنسان هەلّ ئەخەلّەتی ﴿وَلَأُضِلَّنَّهُمْ﴾ گمراهیان ئەکەم، ﴿وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ﴾ بە أماني باطلە مشغولیان ئەکەم لە سعی، (غزالی ئەفەرموی: فریوی کَسی زراعتیەکی کەمی هەبی بەتەمای زۆربی، ئەوە أمل ورجایە، ئەوی هیچی نەچەندبێ بەتەمای غِلّەی زۆر بێ (أُمنیّەیە) ئێوە لە أولادی پێغەمبەرانن چۆن معذّب ئەبن عیسی، بوذا بوینە فدیەی نجاتی گنهکاران شێخ ناییلی نەچنە جهنم، خوا غفورو رحیمە، بە عذاب داني ئێوە چە قازانجی پێ ئەگا، ئێوە إیمان دارن گناه لەگەلّ إیمان ضرری نیە، ئێوە أولیان محفوظن گوناه تأثیری سوء لە نفوسی مقدسەی ئێوە ناکا، وهکذا.

﴿وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ﴾ بێ توقف إطاعەی امری ئەکەن، گوێی حوشتران ئەبڕن، شقی ئەکەن، ئەمەش عائدی وثنیەکانی عَرَبە ﴿وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ﴾ قسەیان زۆر لەو آیەتە کردووە تغییر حسیە یا معنویە یامەردووکیانە، ئەو خلقەی خوای کە تغییری ئەدەن ئەیگۆڕن چیە؟ لای مجدی مصری تفسیری فطرتی إنسانە مەیلی إنسان أساساً لەسەر چاکەیە، داك و باب، مامۆستا، شێخ، انقلاب چیەکان، سیاسیون ئەیانگۆڕن، ئەو فطرەتە پاکەی بە فساد ئەدەن وتفسیر بە عقلّ زۆر معقولە، ذاتاً چە شیطاني مرید چە وکلای ئەو أولا سَعی لەتیەك داني عقلّ ئەکەن. بابیون ملاحدەی صوفیە، قسمی لە صوفیەکانی ئێمە نەختێ لە ملایان حاصلی سوفسطائیەکان لە تغییر وتهوینی عقلّ خەریکن، بە مغالطات بە مشاغبات بە طبعی شاعرانە هێزی عقلّ نایێلّن، تاکو خەلّکی وك گووێ درێژ علی العمیان تسلیمیان بن، عقلّ بە ترساندن خصوص لە عقابی الهی زوو تسلیم ئەبێ، لەو

رووەوە بێ (لِمَ) گردنی دادەی إطاعەی ئەبێ، محالات هضم ئەكا. ئەو تفسیرە مبنیە لەسەر ئەوە كە بڵێین تغییرە كە ئەبێ، وإلا ئەتوانین بڵێین گاجوت ئەكەن بەخوا، أما نابی إنسان بكەنە كوڕی خوا، بەخوا (ابن مریم) نابی بە (ابن الله)، ملائكە ئەكەن بە كچی خوا، وكلّی طائفە لە أهلی علم وحكمت خاڵی نیە، ئەوجا یا بعضە مخلوق ئەگەیننە درجەی خوا، یاخوا ئەهێننە درجەی مخلوق، تفسیری تأریخ، تفسیری أوصاف لە شیمەی جولەكان وقساوسەی أورپایی وأمریكانیەكان لە أفشحی أشیایە. خولاصە شیطان نصیبی خۆی وەرگرت، أما لە صدی نەوەدونۆ. أما شیطان عالی همّتە، شكم نیە كە بە كردەوەی شەدەڵەییان راضی نیە، نەبڕا لە هَمو قیود بە دَرە حتّی كُفریش نیە، چونكی كُفر معناییكی هەیە، أمّا رفتاری ئەوان هیچ معنای نیە، یەك ثمرەی هەیە كە آبڕوی كوردانی پێ چوو. نەجو، نە دیان، نە إباحی، نەبوت پەرست، نەسەگ پەرست، نەفرج پەرست، بە مُعاملەیان راضی نیە. أما تفسیری بە كوتان بە ددان لە چرخ دان بەریش تاشین وشتی وا لام وایە زۆر بێ قیمەتە ﴿وَمَن يَتَّخِذِ ٱلشَّيۡطَٰنَ وَلِيّٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ﴾ ئەوی شیطان بگرێ بەدۆست ومتبوع، تَجاوز لە أمری خوا بكا زاتا متابعەی خوا لەگەڵ متابعەی شیطان قط گردنابێتەوە ﴿فَقَدۡ خَسِرَ خُسۡرَانٗا مُّبِينٗا ١١٩﴾ بە حقّەت تێ دەشكێ بەتێ شكانی آشكرا ﴿يَعِدُهُمۡ وَيُمَنِّيهِمۡۖ﴾ چی تری لە دەست نابێ، وەك لە سورەی إبراهیم ئەڵێ خوا موفقمان بكا بیگەینێ ﴿وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ١٢٠﴾ وعدەی ئەو باطلە مزخرفە تلبیسە، حَق بە باطل باطل بە حَق ئەنوێنێ، طبیعتی شاعرانەی زۆر بە قوەتە ﴿أُوْلَٰٓئِكَ﴾ ئەوانەی شیطان ئەكەنە وەلی خۆیان بە وەعد وأمانی ئەو هەڵ ئەخەڵەتێن ﴿مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنۡهَا مَحِيصٗا ١٢١﴾ جێی لاچون و هەڵاتنیان نیە لە جهنم، یانجات وقوتار

بونیان نیە ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ بەخواو پێغەمبەرو کتابی الهی ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ذاتاً إیمانی بێ عمل بێ عملە، أگر لە قیامەتیش نجاتی بێ لە دنیا بۆ أهلی إیمان بێ کەلکە بەلکو ضرری لە دوشمن زیاترە، ﴿سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ مردنیان نیە لذائذ ونِعَمْیان لێ نابڕێ، أصلا هەر ئەمینن هەر متنعمّن ﴿وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا﴾ أُمْنیّە نیە، غرور نیە، مقرّر ومحقَّق وثابتە حتی مبالغەشی نیە، ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا (١٢٢)﴾ کێ قسەی لە قسەی خوا راست ترە؟ ئێوە دووای بکەون، إطاعەی أمری خوا نەکەن وعدی کبریائی وَلو بە قَولی ضعیف ولَیْتَ و عَسی بێ خوا ئەی هێنێتەجێ، چ جای وەعدی قەوی وجازم، ﴿لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ اشارەمان کرد لە جملەی أمانی وتصورات وخیالات فاسدە وکاذبیەیان کە لە طرف شیطان دێتە دلّی إنسان، اغترار بە دین اغترار بە نسب ئەوە لە أغلب مکایدی شیطانی گەورەترە، مسلّمان ئەلّێن ئێمە أمتی خیر البشر خاتم الرسل خۆشەویستی خواین، چۆن عذابمان ئەدا؟ بنی اسرائیلی وبنی الزهراء ئەلّێن ئێمە لە أولادی پێغەمبەرانین بێ شك هەر گوناهی بی کەین خوا لێ مان خۆش ئەبێ بۆ خاطری ئەو نازدارانە، وکە بعضە ملای مرائی بعضە أحادیثیان هاویشتە سەرە جێ ئەگرێ لە دلاندا شین ئەبێ هیچ مەکە مەکە نامێنی واجبە إنسان بەو خەیالّە خاوە خۆی لی نەگۆرێ بڕوا بکا بە أصدق القائلین کە ئەفەرموێ ﴿مَن يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾ تأویل نەکا بلّێ ئەوە بۆ مشرکانە ئێمە محفوظین مقدسین گناە لە ئێمە تأثیر ناکا، ئێمە لە لوح المحفوظ ئەبینین ئەو گوناهەمان لە سەر مقدرّە، أنە بە إطاعەی قَدَر ئەکەین، چونکە سرّی قَدَر لەلای ئێمە مکشوفە. ئەوی لە لوح المحفوظ بو هاتە خوارێ ئەمە قرآنی کَریمە تەماشای بکە چیت بەسەر لوح المحفوظە، وقرآن طریقەی لێ

خـۆش بـونی گونـاهی بـۆ دانـاون حـەز ئەکـەن مجازاتـان بـە گونـاه نـەبێ، فەرمودەی ئەو ڕەفتار بکەن، ﴿وَلَا يَجِدۡ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا ١٢٣﴾ کێ لە دەست خوایان قوتار ئەکا؟ ئەگر إبراهیمە، ئەگر موسی یە، ئەگر عیسی یە، ئەگر محمدە بـە عبُودیّت مُقرّب بوون، ﴿وَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ هـەر کەسە بە گوێرەی حاڵی خۆی طبیعی صالّحانی ملایان لەگەڵ صالّحانی جاهلان جـوایزە، صـالّحانی دوقتـور لەگـەڵ صـالّحانی کاروانـچی فـەرقی هەیـە وکـذا صـالّحانی دەوڵەمەنـد وصـالّحانی فقـیر فَرقیـان دیـارە وصـالّحات بـە وەقـت ئەگوڕێ، وتَمَکّن وشَرطە نووێـژی حَـضَر وسَـفَر وأمْـن وخـوْف یـەك نـین ﴿مِن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ﴾ چ نێر چ مێ فرقیان چیە نظر بە چاکە، ئەگەر چـی مـێ لای ئێوە مهانە ئەمڕۆ کوردەکان وەك جاشك و کۆلك ئەیان فرۆشن لـە پێنـاو آمـالی خۆیانیان دائەنێن، گوایە بە مێردیان ئەدەن، بەڵام خوا ربّ العالمینە فرقی ئەم طائفەو ئـەو طائفـە ناکـا اسـرائیلی وقورەیشی وقِبطـی وحَبـشی لای مـساویە، طریقی شرف وکرامَت وتقرّب إلی الله بۆ هـەموو شعبێ گوشـادەجادەیە إنـسانی ئەوی پێ دا بڕواو لائەدا. حاڵیش وابی ﴿وَهُوَ مُؤۡمِنٞ﴾ ئەوی بێ إیمان بێ جـزای چاکەی لە داری دنیایە، ئێمـە قسەمان لـە آخرەتـە ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ نَقِيرٗا ١٢٤﴾ أدنـی نقـصی لـە ثـوابی أعمالیـان نابـێ، (نقـیر) نُقرەییەکە لەسەر پشتی ناوکە خورما، کـە داری خورمـا لەویـەوە شـین ئـەبێ، ئەوەش مَثَلە لـە کـەمی ﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ﴾ آینـی کـێ چاترە لە آینی ئەو کەسەی کە نفسی خۆی پاك کردبێ بۆ خوا غَیری خوا کەس بە إلە نەزانی، یا بە خالصی ڕوو لە خوابـێ ڕووی خـۆی بـۆ کـەس پـیس نـەکا ﴿وَهُوَ مُحۡسِنٞ﴾ لە حَقی عبادی خوا طماعیان تێ نەکا، نەیانکاتە کۆیلەی خۆی

﴿وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا﴾ مائل لە هەموو أديانی منحرفە وپڕوپوچ ﴿وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾﴾ لەسەر ئەو خُلّتە ودوستیە بزانن چی ئەكرد چۆن روی لە خوا ئەكرد چۆن ئەپاڕایەوە ئێوە بەو كردەوانە نسبەتی خۆتان بە إبراهيم بدەن نەك بە نسب پێ مغرور ببن ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ﴾ هەموو عَبدن مَملوكن مُحتاجن وەك ئێوە لە مافی السموات ومافی الأرض كێ إتخاذ ئەكەن بە شَريك بە ولی ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾﴾ ڕوو لەكێ ئەكەن؟ چۆن ڕزگار ئەبن؟ جنابی كبريائی بە علم بە قدرت دەورەی لە هەموو شت داوە، إحاطەی كُلّی هەر بۆ خوایە، ئەوی إحاطە بە شتێ بدا بە إذنی ئەوە، خاصی ئەم و ئەو نیە تەماشای قوربان بكەن لەگەڵ إعتقادی بعضی كەس كە أمَّتْ بە صفوتی أناميان ئەزانن ئەڵێن قطبی فرد عِلمی وەك عِلمی خوایە لەگەڵ ذاتی كائنات تێ كەڵە، قدرتی وەك قدرتی خوایە، هەموو شت ئەتوانێ بكا، خوا أمری (كن فيكون)ی داوەتێ.

نعوذ بالله لەو جهلە عظيمە، كە لای مُسلمانان بە إيمانی كامل وأكمل حساب كراوە. ئەوەیە ليغيرن خلق الله الحاقی ئەكەن بە إله. آگادارین تقريراتی مجددی مصری لێرە تەواو بوو، رحمتی خوای لێ بێ. ئەو ڕێگای أبو مسلمی أصفهانی كردبويەوە بۆ أفكاری أحرار شێخی مرحوم تَوَسُّعی پێ دا گەلێ قيودی شكاند، شێخ بۆ مفسران وەك عسيایە بۆ بنی اسرائيل غلّ وزنجيری نَقّالان ئەكاتەوە تا بتوانن بە خطواتی دا سعی بۆ اِدراكِ معانی قرآن شەقاو باوێن ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي ٱلنِّسَآءِ﴾ إتصالی ئەو آيتە بە ما قبلی نزيكی نەختێ بزرە، ئێمە بە سێ وجه بَيانی ئەكەين:

أولاً: جنابی حَق فەرموی: (إنْ يعبدون من دونه إلاّ إناثاً) قابِلە بێتە دلان رغم أنف عُبادِ الأناث تحقيری إناث بەلازم بزانن پاشان كە فەرموی: (ومن يعمل من

الـصالحات) لـە نَیلـی ثَـواب مـێی لەگـەڵ نێـر مـساوی کـرد لـە بـەینـی أهانـتُ ورعایەت ترددیان لێ حاصل بوو، بۆ رفعی خطرات دەربارەی ژنـان فتوایـان لـە رسولی أکرم طلب کرد.

دووەم: لە حدیث دا هەیە (رجعنا من الجهاد الأصغر إلى الجهاد الأكبر)، کـە مجاهدەی نفسە سَوادی أعظم لە عَرَب حَربیان گەلێ لاخوشتر بوو لە مُحافظـەی حقوقی ژنان، پاش أمر بە جهاد أو تفصیلاتە کە فـەرموی، هێنانیـە سـەر ئـەو جهادە گەورەیە ئەو إستفتایە لێرە إیراد کرا، سَواء بلێین لێرە وقوعی بووە یا سابقاً یا لاحقاً.

سێیەم: زۆر نزیکە ئەو سائلانە لە ضُعَفایان بوبن، دڵیـان لـە تحمـل قـوارع وزواجر ضرباتی شـدید ضـعیف بـووە مقـصدیان لـەو طَلَبـە تـوجیهی صـاحبی رسالة بۆ مسئلەی دی، هەتا لەو آلامە نجاتیـان ببـی، وحـضرتی رسـالەت نـەی توانیوە جوابیان بدا، دڵی مبارك لەو سؤالە نابەجایە تەنگ بووە، لاکـن جنـابی حَق بە مقتضای علم وحِلمی مُسامحەی کردووە، خۆی جَوابی داوەتـەوە ﴿قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ فِيهِنَّ﴾ کەوابێ لەو بێ مُناسبەییە، مناسـبەیی زۆر بـە قُـوەت دەرئەکەوێ. آیاتی بشیر إیجابی ئەکرد ئەوانە إیمانیان بە قُـوەت ببـی، إعانـەی خائنان نەدەن، عرضـی رسالەت بکەن أمرت إجرایە سەرومالێ و قوم وعـشیرەت لە پێ ناوی توودایە، ئەو نوعـە إسـتفتایە ئەکـەن مـع أنـە ئـەو أحکامـە سـابقا معلوم کراوە، بۆیە ئەفـەرموی: ﴿وَمَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ﴾ ئـەو آیاتی کە مراراً مستمراً بەسەر ئێوەدا ئەخوێندرێتەوە ئەویش فُتواتان بۆ ئەدا، یعنـی ناگۆڕێ حُکمیەکی جاریە قابلی تغییر وتبدیل نیە. سؤالەکەیان لـەو حقوقانەیـە کە آیاتی تالیە بَیانی ئەکا، وەك سیّدی آلوسی ئەفەرموێ: مَیْلی شـێخ الاسـلام لـە سـەر ترجیحـی ئەوەیـە نـەك سـؤال لـە مـیرات بـێ وەکـی بعـضەکـی دی فەرموویانە، و معنای أوّل لە مبتکراتی سیّد رشـید نیـە وەك لـە لاف و گزافـی

بەدەرئەکەوێ، وتعجب لە مفسرینان ئەکا أنە خۆی بە شێخ محمد عبدە ئەنوێنی، (کالهرّ یحکی إنتفاخاً صورة الأسد) ﴿فِي يَتَـٰمَى ٱلنِّسَآءِ﴾ متعلقە بە (یتلی)، ئەوانە زۆر بێ دەسەلاتن حِفظی حَقیان لەسەر أقویایان گەلێ لازمە ﴿ٱلَّـٰتِي لَا تُؤۡتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ﴾ ئەوانی کە محرومیان ئەکەن لە حقوق، ئەوەی لە طرف خواوە بۆیان نوسراوە چەسپاوە پێ یان ناگەیێنن ﴿وَتَرۡغَبُونَ﴾ ومع هذا مەیلتان لێ یە ﴿أَن تَنكِحُوهُنَّ﴾ أگر جوان بن ومالّدار بن ورَغبتیان لێ ئەکەن، أگر ناشیرن وبێ مالّ بن لە صورەتی أوّل (فی ی) بۆ مقدر أکەن لە صورەتی ثانیە (عن) (حقیقةً) زۆر جوانە مختصر وشاملَ ﴿وَٱلۡمُسۡتَضۡعَفِينَ مِنَ ٱلۡوِلۡدَٰنِ﴾ دەربارەی ئەوانیش ئەفەرموێ حقوقیان پێ بگەیەنن، بە عاداتی جاهلیە محرومیان مەکەن، ﴿وَأَن تَقُومُواْ لِلۡيَتَـٰمَىٰ بِٱلۡقِسۡطِۚ﴾ ج نێر ج مێ أمری خوا ئەوەیە چۆن سابقا فەرمویەتی ثابتە ناگۆڕی إنحراف مەکەن ﴿وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ خَيۡرٖ﴾ زیاد لە ما أمر الله بە دەربارەی ئەم ضُعفایانە مطلقاً ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمٗا ١٢٧﴾ أجرتان لای خوا بە ضایع ناچێ.

سابقا بَیانی نشوزی ژنی فەرموو، لێرە بە مناسبەی إستفتا لە حقوقی ژنان بَیانی نشوزی پیاو ئەکات ﴿وَإِنِ ٱمۡرَأَةٌ خَافَتۡ مِنۢ بَعۡلِهَا نُشُوزًا أَوۡ إِعۡرَاضٗا﴾ دیارە نشوز هەر وەکو بۆ ژنان ئەبێ بۆ پیاوانیش ئەبێ پیاو نوعاما سیادەتیەکی هەیە، لکن نە بە درجەی نشوز، ئایا ئەوەش داخلی إستفتایە یان نا، ظاهری تقریری سیّد رشید داخلە. لاکن نزولی ئەو آیتە لە حَق سَوْدَەی حَرمی حضرتی رسالت کە ترمذی نقلی ئەکا لە ابن عباس وئەلێ حَسَنە، گوایە سَوْدَە ترساوە پێغەمبەر طلاقی بدا گوتویەتی: یا رسول الله طَلاقم مەدە و ڕۆژی من بۆ عائشە

بێ بەو نوعە ریەك كەوتوون. نایێتە ذهنی من ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًاۚ﴾ لە بەینی خۆیان ڕیك بكەون. ألبتە پیاو أگر پیاو بێ، پێ لە نفسی خۆی ئەنێ نایەڵێ عەیب وعاری دەر بكەوێ إیشی بچیتە بەردەستی حكّام وحكّم ﴿وَٱلصُّلْحُ خَيْرٌۗ﴾ هەریەكە شەقاوی بۆ یەك بچن ڕیك ئەكەون، ڕیك كەوتن خێرە چاكە، أگرچی ﴿وَأُحْضِرَتِ ٱلْأَنفُسُ ٱلشُّحَّۚ﴾ توخوا خیاڵ ئەكرێ آیتی درحق پێغەمبەر وحرَمی نازل ببی بەو عبارەتەو ورود بكا؟ نا بەخوا، ئەو آیتە بنا بە ڕوایەتی امام شافعی لە ابن المسیّب دەربارەی كچی محمد بن مَسْلَمە كە ژنی رافع بن خدیج بووە نزولی كردووە. ئەمە باشە أكثری منازعاتی ژن ومێرد لەسەر بُخْلە، دڵی پیاو بڕوای نادا ژنی شتی ببەخشی، أنّە ئەو ژنە وەك خَدَمە هیچ حقی سیادەتی لەسەر ماڵ نیە (شُحّ) لە كینایەتی نفسیەیە دائما لای حاضرە ﴿وَإِن تُحْسِنُواْ﴾ لە معاشرە ﴿وَتَتَّقُواْ﴾ لە نشوز ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ١٢٨﴾ هەرچی بێ خوا خەبەردارە ئەیزانێ جزای خێرتان ئەداتەوە ﴿وَلَن تَسْتَطِيعُوٓاْ أَن تَعْدِلُواْ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ﴾ قُدرەت وقوەتتان نیە لەسەر عدالت لە بینی ژنان، أگر چی سابقا رُخصتی داوە بۆ تعددی ژن خۆ واجبی نەكردووە، تا ئەتوانن خۆ بپارێزن، تا ممكن بێ یەك، خۆتان بە خیالات هەڵ مەخەڵەتێنن، ناتوانن عدالەتیان لە بەیندا بكەن ﴿وَلَوْ حَرَصْتُمْۖ﴾ با زۆر رغبت بكەن لەسەر عدالت تێ كۆشن ناتوانن ﴿فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلْمَيْلِ﴾ لە حَق ئەوەی میلتان لە گەڵی نەبێ زۆر جَور مەكەن نە بە دڵ خۆشتان بوێن نە ماڵیان لێ صَرف بكەن نە بەخێویان بكەن نە طلاقیان بدەن ﴿فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِۚ﴾ تەركیان بكەن وەك حبس كراوان ﴿وَإِن تُصْلِحُواْ﴾ شۆنی معاشرەتان باش بكەن ﴿وَتَتَّقُواْ﴾ لە مەیلی بێ ئەندازە ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ

﴿غَفُورًا﴾ عفى الله عمّا سلف ﴿رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾﴾ زیادە إحسانتان لە حَق ئەکا ﴿وَإِن يَتَفَرَّقَا﴾ أگر لە یەك جوایز ببنەوە ﴿يُغْنِ ٱللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِۦ﴾ خودای تعالی لە فراوانی إحسانی خۆی کُلّیکیان لە وی تر غنی ئەکا، دڵیان لە یەك منقطع ئەبی تأسف وپەشیمانی نابێ، چونکە ئەو نوعە جُدا بونەوە لە تأمّل وتَرَوّی وترسی بەجێ نەهێنانی أحکامی إلهیە، ئەو أحکامی دائر بە معاشرەی عادلانە. أما ئەوانەی هجوم ئەکەنە سەر طلاق وانەبێ دەست بەجێ پەشیمان ئەبنەوە ئەو مَلا ئەم مَلا تذلّل وپاڕانەوە رەشوت دان، عبارت گۆڕین ملای بەستەزمان نازانی چی بکا، کَتیب هەڵ گێڕو وەرگێڕ ئەکا، آخر الامر أعزّ الله الشرع الشریف چارە مارە بەجاشە، هەرچێ موافقی شرع بێ باشە. گەلێك معنایان بۆ دوڵەمەند کردن لێ داوەتەوە، حقیقةً وانەبێ ژنەکە مێردی چاتری بەدەست ئەکەوی عُمْری بە خۆشی سَعادەتی لەگەڵ رائەبوێری، أما کُلّی نیە أکثریش نیە، ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾﴾ علم وقدرتی کَرَمی فراوانە بەهەموو شتەك رائەگا، أفعال وأحکامی مُتْقَنە بۆ تضیقیان لەسەر ناکا، چی أصلح وبێ دڵ تەنگی یە ئەوەتان بۆ دائەنێ، ئێوە کاری خۆتان لەسەر خۆتان تەنگ مەکەن بێ تأنّی جاهلانە إقدام مەکەنە سەر إیشان : (زلیخا مرد أز ان حسرت کە یوسف گشت زندان چرا عاقل کند کاری کە باز رو پشیمانی) .

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ﴾ لەسەر ئەو سِعَتی مُلك وسلطنت کبریائیە چە إعتانیەکی بە ئێوە کردووە بە سعتی کَرَم ولطفی لەگەڵ ئێوە چەند بە رِفقە وائەزانن ئەوە لەبەر شرف وگەورەیی ئێوەیە خۆتان لێ نەگۆڕێ ﴿وَلَقَدْ وَصَّيْنَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ﴾ بە عواطفی مغرور مەبن، ئێمە أبنائی خواین، أحبای خواین أولیاین، بەڵکو مقابلی ئەو کَرَم و لُطف و إحسانە واجبە شُکر بکەن، زیاتر تێ بکۆشن حفظی شرعی بکەن،

فَرمایشتی بەجێ بینن ﴿وَإِن تَكۡفُرُواْ﴾ ناشكری بكەن مقابلی ئەو نِعَمە مغرور ببن لە إطاعـە دەربـچن ﴿فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ﴾ مُلـك و عَظَمتي خوا هیچ نقصی پێ ناگا، خوا هەر خوایـە مـالكی أرض وسمایـە ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾﴾ إێستاش هەر وایە، غنای ذاتیـە، إحتیـاجی بەكـەس نیـە، پـاك و منزّە ومقدّسە كەس ناتوانێ زەرەری لێ بدا كەس ناتوانـێ نفعـی پـێ بگـەینێ. (لـو أن أولكـم) الحـدیث القدسـی ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ﴾ مَلَـك، إنسان، حیوان، جنّ، ذی روح و غـیری ذی روح هـەموی ئـی ئـەوە ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾﴾ خۆی حافِظـە، رقیبـە، آگـادارە، مُـسَیطرە، إیشی بەكـەس نیـە، بەكەس ناكرێ هەرچی بە خیالّ دابێ، مُدَبّرە، مُدبّر نیـە وەك كـوردی ئـەڵی نـە عیسی، نەموسی، خوا خوایەتی خۆی هەر ئەكرد، صـوفیەی ئێمـە ئـەڵێن: (لَـو خَلَـت لَقَلبَـت) وەی ژێـر بـەرەو ژوور ئـەبوو أرض و سمـایی كـە إدارەو إدامـەی پەكی لەسەر غیری خوا كەوتبێ هەر ژیر بەرەو ژێر بی وێران بێ.

﴿إِن يَشَأۡ يُذۡهِبۡكُمۡ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ﴾ خـوای تعـالی نـە بـە رِیـشی إسـرائلیان ئەنازێ نە بە چەفیەو عگالی عەرەبان أگر حەز بكا ئێوە ئەفـەوتێنێ بـە جـاری محو ئەبنەوە لە وجود یا قومی ترتان بەسەردا مُسلّط ئـەكا ئەبنـە أسـیر وژێـر دەسـت، وكـو گـووێ دریـژ إسـتخودامتان ئەكـەن ﴿وَيَأۡتِ بِـَٔاخَرِينَۚ﴾ حتـی ئەتوانی كوردان زیندوو بكاتەوە و بیان كا بە قومی ذی شأن ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾﴾ یا الله بە رحم و قودرەتی خـۆت رەحمـی بـە مُـسلّمانان بكـەی بـە آگابێنەوە لەو جهالەت و زلّەتیان نَجات بدەی. ئەمەش هاتە جێ: اسرائیلی بـێ خودان بوون مـسلّمانیش نزیكـە ئـەوەی بەسـەر ئـەوان هـاتوە بەسـەریان بـێ، الآنیش دەست لە لاف و گـەزاف هـەڵ نـاگرن ﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا﴾ لـە

رُؤسـای دیـن و دنیـا ﴿فَعِندَ ٱللَّهِ ثَوَابُ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۚ﴾ بـۆ ڕوو لـە خـوا وەرئەگێڕن دین مانعی تعالی نیە، مایەی سعادەتی دنیاو آخرەتە عبودیەت بۆ خـوا ئازادییـە، جهـادی فی سـبیل الله مایـەی سـەرفرازیە، ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعَۢا بَصِيرٗا ١٣٤﴾ ئەبیێ، ئەبینێ خفایای أشیا ئەزانی، بۆ بە خالص تقوای ناکەن، وسائط پەیا ئەکەن، ظاهر و باطنتان یەك نیـە، ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ بـە حَق ﴿كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلۡقِسۡطِ﴾ بە تەواوی بێ نقص و خَلَل لە عمومی أشیا إقامـەی عدل بکەن، تەرازووی عدالت ڕابگرن، میل مەکەن بۆ کەس ﴿شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۡ﴾ شُهدا بن بۆ خـوا، ئـەوەی لاتانـە أدای بکـەن، دزو تزویـر لـە أهلـی إیمان ناوەشێتەوە أگر شاهِدیتان لەلابوو ولو لەسەر خۆتان بـی بـزری مەکـەن، إعتراف و إقـراریش نوعـە شـاهدییێکە ﴿أَوِ ٱلۡوَٰلِدَيۡنِ وَٱلۡأَقۡرَبِينَۚ﴾ خـوا هەرچـەند کِراراً ومِراراً أمرتان ئەکاتێ بە إحسان لـە حَق داك و بـاب و خزمـان، أمّـا ڕێـی شهادە دانی بەدرۆ نادا وڕێ ی کَتمی شهادە ئـەگرێ ﴿إِن يَكُنۡ غَنِيًّا أَوۡ فَقِيرٗا فَٱللَّهُ أَوۡلَىٰ بِهِمَاۖ﴾ ئەوی شاهدی لێ ئەدەن یا بۆی ئـەدەن چ دەوڵەمەنـد چ فقـیر فەرقی نیە نە بە (لە) نە بـە (علیـە) خـوای تعـالی دەرحَـق ئـەوان لـە ئێـوە بـە ڕەحمترە نسبتی خالق و مخلوقی بە قوّەت ترە لە نـسبتی بُنُـوّەت و أُبُـوّەت و أُمُوّت و قُرابت، ئەو مصالح چـاتر ئـەزانێ لـە ئێـوە، مـەڵێن ئـەوە دەوڵەمەنـدە حورمەتی لازمە یا قەی ناکا یا ضرری لێ بکەوێ زۆرو زەبەندەی هەیە، یا ئەوە فقیرە ئەهمیەتی چیە دڵی خـەڵکی بـۆ بهێـشێنم بـۆ ئـەو، یـا جـای تَـرَحُّمـە بـا شتێکی پێ ببڕێ، بەو خەیالاتە نە کەتمی شهادە بکەن نە شهادەتی زۆر بدەن. إشارە بۆ تساوی غنی و فقیر لەو أولویّتە (بهما) ئەفەرموێ، وإلاّ أوفَق بە لغنـت ئەبوایە بفەرموێ (بهم)، وەك لە قرائتی أُبیّ وارد بـووە، چـونکە فقـیر لـە سـەر

غنی به (أو) عطف كراوه ﴿فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ﴾ به دوای هەواو هەوەسی خۆتان مەكەون ﴿أَن تَعْدِلُوا۟ۚ﴾ له عدالته یا له عدوله، یعنی بۆ خاطری ئێوه له هەموو شت به عدالت بن، نَهیتان ئەكەم له إتباعی هوا، یا دوای هوا مەكەون مەبادا له حَق عدول بكەن ﴿وَإِن تَلْوُۥٓا۟﴾ أگر زبان بگۆڕن، شهادة به حَق نەدەن، زبان پێچی بكەن، یا تـأخیری بكەن ﴿أَوْ تُعْرِضُوا۟﴾ أدای شهادەت نەكەن بالمره تَركی بكەن ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾﴾ له پاش ئەو زواجرو قوارعه ئەڵبەته جاری تر مُسڵمانان خیانت ناكەن و مُعاوَنَتی خائنان ناكەن، به درۆ شهادتیان بۆ نادەن ولو بابیان بن یا داكیان یا خزمیان دوڵەمەند یا فقیر ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟﴾ إجمالاً ﴿ءَامِنُوا۟﴾ به تفصیل و تحقیق به دَوام وثَبات بێ نِفاق و خَیانت وتَحویل وإنقلاب ﴿بِٱللَّهِ﴾ كه واحِد وبێ شَریكه مالكی أرض و آسمان وما فیهمایه آگاداره ﴿وَرَسُولِهِۦ﴾ كه محمّد المصطفی یه (ﷺ) پێغەمبەری به حَقّه ﴿وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ﴾ كه قرآنه إیمانتان ببێ كه وحی آلهیه له طرف خوداوه بۆی هاتووه ﴿وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُۚ﴾ ئەو كتێبەی له پێشدان ناردراوه، خوا بۆ پێغەمبەرانی عِظامی ناردوه، وەك نوح و إبراهیم و موسی و عیسی وسائری رسل، تفرقه مەكەن وەك اسرائیلیان إیمان مەكەنه عَصَبیّت و قَومیت ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ﴾ به إنكار یا به شِرك ﴿وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ﴾ بلّێ نین یا بنات اللهن آلهی حرب و سِلمن ﴿وَكُتُبِهِۦ﴾ گشتی یا بعضی ﴿وَرُسُلِهِۦ﴾ كذا ﴿وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ﴾ ڕۆژی وا پەسین، ڕۆژی جزا یومی دین، چ بلّێ نیه یا بلّێ كەس لەو ڕۆژه سلطنەت و سَیطرەی هەیه ﴿فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾﴾ زۆر له حَق دوور ئەكەویتەوه، عالَمی إمكان بێ ذاتی

واجب الوجودی فوق الطبیعه نایته وجود، هەر چەند بَشر عاقلّ بێ لە رسالەت إستغنای نابیّ، کەسی صاحب کتابُ و شَرعی غایت مقبول و معقول بێ وەك ذواتی کە سابقاً بیان کران وإیمانیان پێ هێناون، صاحبی آیات وبینات بێ بۆ ئەو پێغەمبەر بێ وئەم پێغەمبەر نەبێ، من لام وایە إیمان بە بعض وإنکاری بعضیك لە حَق دوورترە گەلێ لە إنکاری أساسی نبوّت لە عالمی وجود. دلیل لەسەر وجوددی ملائکەتان نیە، أمّا رُسلی عظام هەموویان فەرموویانە هەن و کتابی کریم ناطقە بە وجودیان، إیمان بە رُسُل بە کُتب مقتضیە بۆ إیمان بە مَلَك، أمّا نابێ لە حدّ تجاوز بکەین، بە وجهی معقول ومقبول کە لە پێغەمبەرانەوە بە ئێمە گەیشتوە بەو وجهە ئەبێ إیمان بە وجودیان بینین و ئەوی إنکاریان بکا دلیلی نیە، ئەوەندە نەبی کە بەمحسوس ایمان نایێنێ لەصدری کتاب معلوم کرا ئەمانە لە قران إستفادە ناکەن أگر ڕۆژی جزا نەبێ و ئەو بَشرە هەروا بێت وبڕوا نە فریشتەی خوای گەرەکە، نەنُبوّت، نە مَلَکی پێ ئەوێ، نە کُتب چەند ڕۆژیەك بە هەر نوعی بێ بەسەر ئەباو ئەڕوا ئەو هەرا هەرایەی چی پێ ئەوێ، إنکاری ڕۆژی جَزا تام و خوویی گوناهانە لە حەقیقەتێکی علمیەوە نیە ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ بە رغبتی کاذبە بێ رسوخ ﴿ثُمَّ كَفَرُواْ﴾ پاشان وەرئەگەڕێن بە أدنی مَیلی إنقلابیان ئەبێ ﴿ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ﴾ ئەو نوعە لە هەموو مسلکێ هەن ئەبینی یەکێك تحصیلی علم ئەکا صَبر ناکا دەست هەڵ ئەگرێ، دوایی مەیلێکی دێتەوە، دلّ تَشَبُّث بە تحصیل ئەکاتەوە، زۆر ناچێ دەست هەلّ ئەگرێتەوە، عاقبەت مَیلی خوندنی هیچ نامێنی، محروم ئەبێ لە سعادتی دین و دنیا، ئەوانە (بوالهوس)یان پێ ئەڵێن ﴿ثُمَّ ٱزْدَادُواْ كُفْرًا﴾ ذاتا أساسی مەیلیان بۆ إیمان مُحکم نەبوو ﴿لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ﴾ ولو باز عَوْدە بکەنەوە زێرا مُحقّق ئەوە تلاعبە وبی شُبهە خوا مافی

النفسی عبادی خۆی چاتر ئەزانی لە مَلایان ﴿وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾﴾ هیچ ڕێ ی صَلاحیان نیشان نادا، رأی إمامی علی وایە إستتابەی مُرْتَد لە سی (٣) جار زیاتر نیە وبعضە مجتهد بِنا بە رأی إمامی علی ئەفەرمون مُرْتَدّ لە نَوبَتی چارەم ئەکوژرێ، طَلَبی توبەی لێ ناکرێ، ئێوە ئەی مسلّمانینە وامەبن دَوامتان لە سەر إیمان ببی، ئەوانە أگر چی لە إیمان ناو زگیان یەك بووە، بەلاّم چونکی لە رەغبت و مەیلی تەواوەوە نیە بە مُنافِق حِساب ئەکرێن ﴿بَشِّرِ ٱلْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾﴾ مەیلی ئەوان بۆ کُفر إشتدادیان لە کُفر شاهدە لەسەر رغبتیان بۆ عذاب کەسێ مژدەیان بداتێ بە عذاب کأنَّه مژدەیان ئەداتێ بە نَیْلی مَطلب. ئەو منافقانە ﴿ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلْكَافِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ ئەوانە نِهایَتیان لەسەر کُفرو ولایەتی کُفّاران بوو ڕویان لە مؤمنان نەکردووە. ئەوانە بۆ وا ئەکەن؟ ﴿أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ﴾ آیا ئەو منافقانە طَلَبی عزت و مناعت وشدّت ئەکەن لای کافرەکان، أگر مقصدیان ئەمە بێ زۆر غَلَطن.

﴿فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾﴾ أگر عِزّتیان ئەوێ ڕوو لە خوا بکەن، إیمان پێ بێنن بە إیمانی دروست وڕاست تا خوا عِزّتیان بداتێ کەسی تعظیمی بوت وأصنام بکا چ عِزّتی هەیە؟ لە جمادات ڕەزیل ترە. کەسێك آلیك بۆ گاجووت ڕابگرێ لە طبقەی زێرین چ قَدرو قیمەتی هەیە ولو پادشاهی ڕووی زەمین بێ. عِزّت وقُوّت ومَناعت وشدّت بۆ کەسێکە غَیری خالِقی سماوات وأرض وما فیهما بە مَعبود نەزانێ، بۆ کەس گردن دادەی بَندەکی نەبێ ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ﴾ أی أهلی إیمانی بە ڕاستی ﴿فِي ٱلْكِتَابِ﴾ لە قرآنی کَریم، کە واجبە إیمانتان پێ ی ببی ئەوەی بیلێ بەجێ ی بێنێ ﴿أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَاتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا﴾ ئەوەتان بەسەرا نازِل بووە ﴿فَلَا تَقْعُدُوا۟ مَعَهُمْ﴾ لەگەلّ ئەو کافرە

مستهزئانە ﴿حَتَّىٰ يَخُوضُواْ فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ﴾ کەوابی چۆن ئەبی ئێوە إتخاذیان بکەن بە أولیاو ناصرو پشت و قوتی خۆتان یعنی نەکەن ئێوە وەك منافقەکان بن بیان گرن بە دۆست. سیّدی آلوسی ئەفەرموێ: خطابە بۆ منافقان بە طریقی إلتفات ئەوەم لە قَلبی خۆش نەبو، تەماشای تفسیری سیّد رشیدم کرد، ئەو ئەفەرمووێ: خطابە بۆ جمیعی ئەوانەی کە إظهاری إیمانیان ئەکرد، چ صادق چ منافق. أمّا قسەی من باشترە چونکی ئەو آیەتەی سابق لە مکّە نزولی کردووە، دَخلی بە مُنافقانەوە نیە، مُنافق لە مکّە نەبوون (إذا رأیت الذین یخوضون في آیاتنا فأعرض عنهم حتّی یخوضوا في حدیث غیره) خطابە لەگەڵ پێغەمبەر، أمّا مَقصد إیمان دارەکانە ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ فەرقتان نیە أگر، وابکەن، ئەویش وەکو ئەوانن، أنّه مَعاذ اللهِ گەپ بە آیاتی خوا ئەکەن پێ کافر ئەبن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾﴾ خۆ بپارێزن لە کُفرو نِفاق و شائبەی کُفرو مَسخَرە بە آیاتی خوا ﴿ٱلَّذِينَ﴾ ئەو منافقانەی ﴿يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ﴾ إنتظاری حاڵی ئێوە ئەکەن لە غالبی لە مغلوبی ﴿فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ﴾ ظَفَرو غالبی بە سەر دوشمن ﴿مِّنَ ٱللَّهِ﴾ ذاتاً ئەوی چاکە بی لە خواوەیە ومسڵمان لە خوای ئەزانی ﴿قَالُوٓاْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ﴾ أدی ئێمە لەگەڵ نەبوین؟ جهادمان نەکرد؟ نصیبمان بدەنێ ﴿وَإِن كَانَ لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ﴾ نافەرموێ فتح چونکە عاقبت بۆ مسڵمانەکان بوو والعِبرةُ بالخواتیم ﴿قَالُوٓاْ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ﴾ ئەدی ئێمە استیلامان لە سەر ئێوە نەکرد؟ چۆن سائق لەلارانی ولاّغی ئەدا ئەوهامان تسخیر نەکردن؟ ﴿وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ ئەدی ئێوەمان مَناعت و مَتانت نەدا؟ بۆ حِفظتان لە إیمان داران أگر حەزمان لێ بوایە بە قَطعی مغلوبمان ئەکردن. مع أنە بالعکس نەمان کردو بووینە باعثی غَلَبەی ئێوە، لازمە

پاداشمان بدەنێ ﴿فَٱللَّهُ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ﴾ ئەو وەقت دەرئەکەوێ ئەو منافقانە لای ئێوەن یا طَرَفداری ئەوانن، ئەو ڕۆژە کە بالفعل لەگەڵ کافران لە جَهَنمدا گردیان ئەکەنەوە ﴿وَلَن يَجۡعَلَ ٱللَّهُ لِلۡكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ سَبِيلًا ١٤١﴾ هیچ ڕێی یان نادا بۆ غَلبە لە سەر أهلی إیمان تا ئەو منافقانە طرفداریان بکەن بەو نوعە. حقیقةً أگر خودا کَشفی أسراری ئەو منافقانەی نەکردابوایە زۆر دوور بو پێغەمبەر موفق ببی ، ﴿إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمۡ﴾ فێڵیان لەٚ خودا ئەوە بو کە خۆیان بە نوعێك ئەنواند ولە حەقیقەتدا وا نەبون، زیرا مُعاداتی ئەوان لەگەڵ پێغەمبەر وأصحاب هیچ وَجهی نیە غیری إیمان بە خواو دَعوتی إلی الله بێ شِرك و شائبە.

گەلێ لە صحابان خزمیانن تا ظهوری إسلامیت، لەناو ئەواندا عَداوتیان نەبوو خوای تَعالانیش بالمقابلە معاملیان لەگەڵ ئەکا. بە ظاهری قبوڵیان ئەکا لە أحکامی دنیوی ئەیان کا بە شریك لەگەڵ مُسلّمانان، لە ڕۆژی جَزا کە أسرار دەرئەکەوێ نَظَر بە مافی القلبیان إلحاقیان بە کافران ئەکا ﴿وَإِذَا قَامُوٓاْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُواْ كُسَالَىٰ﴾ بە گرانی بە سستی بۆی هەڵ ئەستن إیمانیان بە وجوبی نیە خاصّة بۆ صلوتی خَوفْ بە جَماعت لە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) أبداً کَیفیان لە گەڵ نایە ﴿يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ١٤٢﴾ ئەو أذکار وقرائتی لە نوێژدا هەیە ئەوەی بە دزی بێ نایڵێن، ئەو بعضە کلماتی بە جهر بێ أکثری ئەیڵێن بۆ ریا، تاوابزانن نوێژی تەواو ئەکەن، ئایا ئەوە عَینی خِدعە لەگەڵ خوا نیە؟ تأویلاتی چی پێ ئەوی نازانن خوا سەرو علنیان ئەزانێ ﴿مُّذَبۡذَبِينَ بَيۡنَ ذَٰلِكَ﴾ مضطربن دێن وئەچن لە بَینی مسلّمان وکافران ﴿لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِۚ﴾ لەگەڵ هیچ لایان ڕاست نین ﴿وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ١٤٣﴾ ئەوەی خوا گومڕاهی بکا بەکەس هِدایەت نادرێ، نە تۆ نە غَیری تۆ ڕێی بۆ

نادۆزرێتەوە، زێرا أگر مثقالە ذَرّێك إیمان لە دڵیان جێ ی بووبوایەوە مەردی وآدمیت عەلاقەیێکی لەگەڵ ئەوان بمابوایە خوا ڕێی ڕاستی نیشان ئەدان وگومڕاە نەئەبوون ولو بعد حین ئەی هێنانە ڕێی هِدایت. بعد رسوخ الاحوال خوای تعالی بۆ هەر کەسە بە گوێرەی مەلەکەی خۆی ڕێی بۆ ئەکاتەوە ئەوانی سیاسیّونن حیّالن ڕێی وا ئەدۆزنەوە بۆ فریفتە دانی عِباد کە عقلاً تێیدا حَیرانە، وهکذا تەماشای ڕەوشتی عالم بکە ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ بە ڕاستی و دروستی بێ خِدعەو نِفاق ﴿لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَـٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ وەك مُنافقان لەپاش چەندی لە زَمانی رِسالت مُسلمانان خۆ بە خۆ بوونە دوشمن ومُحارب هەریەکە دۆستی لەگەڵ فرقە دەولەتی لە کافران بەست، عاقبت ماڵیان وێران بو تاج وتَختیان نگونسار کرا، هەر لە وقایعی أندلس تا حربی عمومی تەماشای تأریخ بکەن، کەوابی آیەی (لن یجعل الله للکافرین علی المسلمین سبیلا) کە تازە ڕابوورد إعتراضی نایێتە سەر زێرا ئەو آیتە مشروطە بە إتحاد لەگەڵ یەك أولیا نەگرتن لە دوشمنان، سبحان الله إتخاذی بە أولیا لە مشایخ وکافران چۆن بووە باعِثی نشوستی إسلام ونزیکی لە إنقراضی ﴿أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾﴾ خوای تعالی بێ حُجّت وبُرهان هیچ ناکا، یَعنی بە صِفتی قهّاری یاخود بە لاأُبالی معاملە دَر حَق عِبادی خۆی ناکا تا حُجّتی قاطع بە دەستەوە نەبێ کەس مغلوب ناکا کەس عَذاب نادا، پێغەمبەران نانێری تکلیفات ناکا. أگر مسڵمان ڕێك و پێك بان، تەماشای أحوالاتی زەمانیان بکردابوایە بەناوی سُنّت دەست پێ ی عِبادیان نەبەستایە، بە تەمای نیسکی لە إیمان نەگرابان خوا مغلوبی نە ئەکردن، معاذ الله بێ کردبوایە ! بێ حُجّت ئەبوو. لە صَلاة الخوف نەیفەرموو نوێژ بکەن من ئاگاداریتان ئەکەم، کراراً فەرموی لە أسلحەی خۆتان غافل مەبن. ئێمە بە تەمای طوپی (کەلە) و (گەنج عثمان) وفلان وفلان لە خۆمان گەڕاین ومغلوب

بـوین (ولله الحجـة البالغـة) ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ درك بـه عَكسی دَرَجَه بەلای خووارەوە ئەچیٚ، مُنـافق چونکی نـامَرْدن لـه ژێـر هـەموو کافران ئەبن له آگردا. کافر نَظَر به مُنافق مَرْدە دوشمنـایَتـی بـه ئاشـکرا ئـەکا مُنافق مُخَنَّثه بێ غیرەت وناموسه، دینی إسـلام دینـی غیورانـه، یـەکێك ماڵێـك غَصب بکا دەستی نابڕیٚ، بەلاّم دەستی دز ئەبڕیٚ، چـونکه دزی لـاَمتـه ﴿وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾﴾ نه خوایان لایه، نه مسڵمان، نەکافر، شیطانیش کـەیفی پیٚ یان نایێ، زێرا له گفت و گۆی که له خدمت خوا ئەیکا دیارە مـردە مـەیلی مُخَنَّتی نیـه ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ﴾ وکی مسڵمانەکانی ڕاستی ﴿فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ چونکه مُتصَّف بوون بـه صِـفاتـی ئـەوان ﴿وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾﴾ لـه دنیـا وآخرەت نائلی ظفـر ئـەبن فـوز نائـل ئـەبن بـه رضـوانی خـوا ﴿مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ﴾ خوا چ إیشی به عذابی ئێوە هەیه کەیفی پـیٚ نـایی شـفای خـۆی بی نـادا إنتقـام ناستێنیٚ بـۆ خـۆی ﴿إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ﴾ أگـر شـکرانەی نِعمتی خوا بکەن وإیمان به ڕاستی بهێنن ولو زۆر سیِّئاتتان هەبیٚ خـوا عفوتـان ئـەکا ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾﴾ بـزانن خێرێـك ئەکـەن خـوا چـەند إحترامتان ئەکا، وائەبیٚ یەك و حەوت سەد پاداشتان ئـەداتی. جنـابی حَق بـه لطف و إحسانی خۆی إتمامی نِعْمَتمان بۆ بکا[1].

---

[1] - تفسیری جوزئی خامس تەواو بوو، وَقتی مَغرب، ڕۆژی دوشەموو، بیستی ذی القعدة، دوازدەی شباطی رومی سنه ١٣٥٣هـ قمری ١٩٣٥م.

﴿لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ ٱلْقَوْلِ﴾ خـودای تعـالی ذَمّـی نَجْـوای کـرد و طَعنی زۆری لە مُنافقان دا لە بری ئەوە دێتە خَیال کە اخفای خراپە چاك نیـە، مُخالفەی مُنافقان إیجاب ئەکا مسلّمان چ قسەی خراپ چ عَمَلی خراپ بە آشـکرا بیلّێ وبە آشکرا بیکا، بـو دَفعـی ئـەو خَیـالَ وتَوَهمّـە ئەفـەرموێ خـودای تعـالی آشکرا کردنی قسەی خراپی پێ خۆش نیە، نای حُوبّینی، عَمَلی خراپە هەر هیچ ﴿إِلَّا مَن ظُلِمَ﴾ إلاّ ئەو کەسەی ظُلمی لێ کرابێ، بۆی هەیە بە قَدَر حـال و ظَـرف قسەی بَدْ لە حَق ظالم بکـا، تـا ببێتـە بـاعِثی رَفعـی ظُلـم. حُـسن و مُعاشـرە وا إیجاب ئەکا آگر شتی ناشرین بەحتی لێ بکرێ، بـە عِبـارَتی نازکانـە تعبیری لێ بدرێتەوە، وقـرآنـی کـریم لـەو نَزاکـت ونزاهتـە یەکانەیـە حتـی لەبـەر تعبیراتـی نازکانە أئمەی کِرام مخالفەی لە بەینا ئەبێ ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾﴾ أدَب لە خوا لازمە، إنسانی کامل الایمان ئەبێ أولا حَیا لە خوا بکـا کـە آگاداره، ئـەوی بیکەی ئەیزانێ ئەوی بیلّێی ئەیبیستێ ﴿إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ﴾ لە خـوا بـزر نابێ، و تەماشای نِیَّت ئەکا، ئـەوی لای خـوا معتـبر بـێ خلوصـە ﴿أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ﴾ حقّی مسلّمانی ئەوەیە بە مُسامحە بێ، خاصّةً لە حَق مـسلّمان چـاو لـە سیّئات بپۆشی ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾﴾ عَفوی عند المقدره لای خـوا زۆر خۆشە، چونکە خۆی زۆر بە قدرەت ودەسەلاتە زۆریش لە سیّئاتی عِباد خۆش ئەبێ، بلّندی عابد تشبهە بە معبود، بۆی گاو صورَت پەرست لە تَرقیاتی بَشری محرومن، گەلێ لە حَیوانات دورن ترن، فائدەی إیمان بـە خـوا إقتـدا بەخودایـە، ئەوانەی إدعای إیمان ئەکەن وا شَریك لە أفعال و صـفاتی خـوای لـە ئەواندانیـە دعوایان باطلە ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ﴾ بە جُحْـد یـا بـە شـِرك ﴿وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ﴾ إیمانیان بـە خـوا هـەبێ بـە رسـالەت نـەبێ وەك (ناپلیون)، یـا إیمانیـان بـە خـواو بـە رسـلی هـەبێ إنکـاری أصـلی

رسالەت نەکەن، بەلام إنکاری بعضە رُسُل بکەن وەك جوودیان ﴿وَيَقُولُونَ نُؤۡمِنُ بِبَعۡضٖ وَنَكۡفُرُ بِبَعۡضٖ﴾ خوا دون الرُسُل، یا بعضە رُسُل دون بعض ﴿وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُواْ بَيۡنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ١٥٠﴾ گوایە بە عقلّی خۆیان ڕێ ی دا ئەنێن بۆ إنتظامی بَشر، تحریری قوانین وقواعد ئەکەن ﴿أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ﴾ با إیمانیشیان بە خوا هەبێ ﴿وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ١٥١﴾ حُكَمایِ إلهیون إنکاری رسالەت ناکەن، غایَتی لە تصویری وَحی وإنزالی کُتُب مُخالفەیان هەیە لەگەلّ ئێمە. وعذابی مهین زیاتر لایَقی کەسیەکە خۆی لە فوقی عامّەی بَشر بزانی بلّێ نُبوّەت بۆ عَوامی بَشر لازمە، أمّا بۆ خَواصی وەك من پێی ناوێ عقلّ و علمی خۆم کافیە، ئەمە تَکَبّری گەورەیە، لایق وایە ڕەزیل بکرێ، قدرو قیمتی نەمێنێ ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمۡ يُفَرِّقُواْ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ﴾ وەك ئەو مُؤمنانەی لە آخری سورەی (بقرة) (فەرمویانە لا نفرق بین أحد من رسلە... إلخ) ﴿أُوْلَٰٓئِكَ سَوۡفَ يُؤۡتِيهِمۡ أُجُورَهُمۡۚ﴾ ذاتاً ئەوانە أجری دُنیایان ناوێ، وإلاّ ئەوانیش ئەیان توانی ڕێ ی بۆ خۆیان إتخاذ بکەن ببن بە رئیس گروهی نائلی عِزّو جاه وثروتی دُنیا ببن ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ١٥٢﴾ ئەوانیش سَیّئاتی خەلّکی ئەپۆشن تجاوزیان لێ ئەکەن ورَحمیان دَر حَق ضُعفایان زۆرە، حَتّی کە دەعوتی خەلّك ئەکەن بۆ إیمان، لە جهەت ڕەحمەت ناتوانن بَشر لە ذُلّی کُفرو شِرکدا ببینن، بَشَریَتیان لا عزیزە، حەز بە عزّتی بَشری ئەکەن ﴿يَسۡـَٔلُكَ أَهۡلُ ٱلۡكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيۡهِمۡ كِتَٰبٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِۚ﴾ گوایە بەهانەیان ئەوەیە کە إیمان بە پێغەمبەر ناهێنن ئەیانەوێ پێغەمبەر کتێب بنێرێتە سەر ئەوان بە خَطی آسمانی (آیا ئەبی بزانن خَطی آسمانی چۆنە) ئەو کتێبە صراحةً بلّێ تۆ پێغەمبەری، یا بە ناوی جەماعەتی أهلی کتاب، یا بە ناوی چەند أشخاصیەك لە أحباریان صراحةً أمریان پێ بکا ئێوە إیمان بە

محمد بهێنن یاخود جمله کتابتْ بۆبی، وەك توراة کە جملە واحِدة بۆ موسی هاتووە، وکذا إنجیل بۆ عیسی، توراة کە جملە واحدە نزولی کردووە قسەییەکی مشهورە لەناو موسڵمانان، لاکن غَلَطَه ظاهر وایە ئەمە لە مغالطەی أحباری یهود کەوتبیتە أذهانان بی مُحاکمە و آگاداری، ذاتی وەك موسی چەند ساڵ خەریك قومی خۆی بوو تا لە چەنگ فرعون قورتاری کردن، لە بَحر نجاتی دان، ئەو هەموو أطواری مختلفه بە سەر قَوْمیا هات هەر طَورە هەر حالە نوعە حُکمێکی إیجاد ئەکرد، ئەوە چۆن تصوّر ئەکری قبل الوقایع أحکامی ئەو مسائله سیاسی و إجتماعی وحَربی وسلمی نزول بکا، ئەمە مَحالە، وکذا حضرتی رسالت بیست و دوو ساڵ تێ کۆشی هِجرتی کرد بۆ مدینە، لەوێش توشی گەرداوی مُنافقان بو وردە وردە قُوَتی ساند تا أمری کرایی بە حَرب، الحرب سجال بعضاً ئەشکا، مُنافق وضِعاف الإیمان أفکاریان ئەگۆرِا تا نِهایت خوا مُوَفّقی کرد. بە گوێرەی ئەو هەموو وقایعی متباینە آیات ئەهاتە خوارێ، چۆن خَیال ئەکری بو ئەو نوعە شخصە کِتابی سَماوی جملە واحدە نزول بکا، حتّی بەو عبارەتە نزولی قرآن یا توراة بو لوح المحفوظ یا بیت المعمور أسمانی أول غَیْرە قابلە. بەڵی کتێبی تأریخ و حِکایت ونصایح قابلە جملةً واحدةً بیت. ذاتاً قسمی أعظم لەو توراتی حاضرە لەو مقولەیەو مُلحقاتی پاش موساشی زۆر تیایە، ئەوانەش هیچی بە أحکامی سَماوی ووَحی إلهی ناچن. ئەو إقتراحە لەگەڵ جوابی ﴿فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ﴾ زۆر مُوافقە لەبەر مُناسبەی إستحالە ﴿فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً﴾ وإلاّ إیمانت پێ ناهێنین. قومێ لەگەڵ زعیم ومنقذی خۆیان وابن لەگەڵ ئێوە چۆن ئەبن. ئەو نَوعە إقتراحة وەك بیان کرا نَشأتی لە کَثرتی معجزات و کرامات تَعنّت وحَماقَت و بێ فکری غلَبە ئەکات تفریقی محال و ممکن نامینێ. دیتنی خوا بەو نوعە کە یەکتری ئەبینین مَحالە أشاعِرەش لەگەڵ معتزله لەو صورەتە مُتفقن غایَتی أشاعرە نَوعە إدراکی تر پەیا ئەکەن تعبیری بە رُویَت ئەدەنەوە ئەمەش لە دنیا نابێ. تێ گەیاندنی

إسـرائيلى بـە دلائـل نزيكـى إسـتحالەيە، بۆيـە لـە جـوابى ئـەم إقتراحـەيان ﴿فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّـٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ﴾ بـە حـس پەرسـتان بلـىَ‌ى خـوا نابينـدرێ بەجارێ إنكـارى وجـودى ئەكـەن ﴿ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ﴾ چـەند لـە يـەك دوورن تجاوزى حدّ بەو دەرەجە؟ لـە لايـەك طَلبـى رؤيتـى خـوا بكـەن وەك سـرامدانى صوفيّەى ئێمە ولە لايەك عِبادتـى گـۆلگ بكـەن ﴿مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَـٰتُ﴾ بيّناتى ئەوتۆ منداڵيش ئەيزانى إحتياجى بە تأمّل وتفكّر نيە. انفلاقى بحر كـێ بۆى كردن؟

گاجوتى آسمان يا گاجووتى زەمينى: خيام ئەڵێ: گاويست بە اسمان نامش پروين وان گاور بگر نهفته در زير زەمين چشم خروت گشاى چـون اصـل يقـين زيرو زبردو گاومشتى خربين

﴿فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ﴾ لە پاش تۆبە بەو نەوعەى كە لە سـورەيى (بقـرة) تـێ پەڕى ﴿وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾﴾ حُجّەت و بُرهانى موسى لەسەر جَهالت وَحماقتى قَومى خۆى زۆر چاك آشكرا بوو، خۆشيان مُنفعل بوون لە بـەر ئـەوە إنقياديان كرد بۆخۆ كوشتن ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَـٰقِهِمْ﴾ بـەو طَـوْرَە قبـولى تەوراتيان كرد، ئێستاش بە ددانان ئەيگرن پاش ئـەو هـەموو تَحريـف و إلحـاق وخَرافاتەى كە تيايەتى ﴿وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا﴾ مطيعـى أمـرى قومانـدان بن ئەويشيان تبديل كـرد وەكـو ڕابـرد ﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟﴾ بـە أعمـالى دنيـوى إشتغال مەكەن ﴿فِى ٱلسَّبْتِ﴾ لە ڕۆژى شەمو، لەويـشيان تَجـاوز كـرد ﴿وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَـٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾﴾ عهد وميثاقى توند، مع الأسف هيچيان بەجێ نـەهێنا لـە وەقتى كـە كـەڵكيان بگـرێ ﴿فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَـٰقَهُمْ﴾ سـبب بـە بڕينـى پـەيمان ﴿وَكُفْرِهِم بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ﴾ آى موسـى و سـائرى رُسـل ﴿وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾

سبحان الله! جَنابی حَق حقی چەند لا خۆشە، حتّی بۆ پێغەمبەرانیش أگر تصوّر بکرێ ڕێ‌ی کوشتنیان بە حَق ئەدا ﴿وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢ﴾ ئەوی پێمان کردن بە سبب ئەوانە پێمان کردن، نهایت ڕَشمالّی ذلّت ومسکنتان لە سەر هەلّدرا استقلالیتیان نەما، ئەی موسلّمانینە ئێوەش ڕَمقیکتان ماوە، أگر بە حَق بەخۆ نەیینەوە ئێوەش بە جولەکان إلتحاق ئەکەن ﴿بَلۡ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيۡهَا بِكُفۡرِهِمۡ﴾ نفوذی إیمانی تیا نابێ (ثم قَسَت قلوبهم فهي كالحجارة أو أشد قسوة) ﴿فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ١٥٥﴾ إیمانی بێ ثَمر کەمە کەلّکی ناگری یا کەمیان إیمان ئەهێنن ئەوانەی دلّیان زۆر ڕەق نەبوە علی تفاوت مراتبهم قابلِ ئەوی دەعوتی گەیشتی إیمانی هێنا ﴿ وَبِكُفۡرِهِمۡ﴾ بە عیسی و گەلێ لە رُسُلی خۆیان (فریقا کذبتم وفریقا تقتلون) ڕابورد لە سورەی (بقرة) ﴿وَقَوۡلِهِمۡ عَلَىٰ مَرۡيَمَ بُهۡتَٰنًا عَظِيمٗا ١٥٦﴾ لاشك پاش تقرری قاعدەی لِقاح بوو تناسلی بَشری آفرەتی بێ مێرد مندالّی ببێ إتهام ئەکرێ، ولو ظاهراً صالحەو عَفیفە ولە بەینی قَوْمی باش بێ، شاهدی قاطع لەسەر بَرائتی مریم نطقی عیسایە لە باوەشی دایکی، وەك لە سورەی مریم تفصیلی دێ، کەسێ ئەم وحی بە الهیە بۆ حضرتی محمد إنکار بکا تبریەی مَریمی پێ ناکرێ إلاّ بە إدّعا نەبێ، لە پاش شهادتی عیسی حقیقةً تبنّی ئەکا کە إتهامی مریم بە زینا بوهتانی گەورەیە موجبی سخطی إلهیە وبَرائتی حضرتی مریم بۆ وبَرائتی مقامی نُبوتە، بەلّکو بۆ مقامی ألوهیتە لە إختیار کردنی وَلد الزنا بوو نُبوت ﴿وَقَوۡلِهِمۡ إِنَّا قَتَلۡنَا ٱلۡمَسِيحَ عِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ﴾ ئەوان إعتقادی رسالەتیان پێ نەبوە، تنصیص لەسەر رسالتی لە طَرف خودایە، إشارە بۆ بَرائتی و تکذیبی دیانان، کە إدعای ألوهیەتی کردووە، معاذ الله، إدعای ألوهیەتی کردبایە هەزار ڕەحمت ورضوان خوا لەسەر ئەو کەسانە ئەبو کە إعدام وصلبیان کردبایە. پێغەمبەر ئەکوژرین

ئەمرن، نُبوَّت إنسان نجات نادا لەو أموره عادیە ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ﴾ إستعظامی قتل و صَلبی عیسی لە بەر زاتی خۆی نیە، (وما محمّد إلا رسول قد خَلَت من قبله الرسل أفإن مات أو قتل إنقلبتم علی أعقابكم) كە لە سورەی (بقرة) رابورد، با پێغەمبەریش بیٚ ویش كوژریٚ، بەلْكو لەبەر إستعظامی سببیەتی كە بنی إسرائیلی إدعا ئەكەن ئەو شَخصە، چونكە ولد الزنا بو بە حُكمی تەورات ئێمە كوشتمان و لەدارمان دا كەسیٚ تصدیقی رسالەتی بكا ئەبیٚ والدەی محترمەی لەو لَوْثە تەبریە بكا.

لطیفە:

١- صاحبی نظرە ئەفەرمویٚ ئەو نسبەتەیان ئەدا بۆ قائدی ڕۆمانی گومان ئەبردریٚ دیِانی أورپایی بەدلْ ئەو قسەیە بڕوا بكەن و پیٚ یان خۆش بیٚ كە عیسی لە ئەوانە بوبیٚ وابلْندی ئەكەن و ئەی گەیننە مقامی ألوهیت ونزیكە لەبەر ئەو گومانە بیٚ كەمقرّی وكیلی عیسی یعنی باب (پاپ حضرتری) لە ڕۆمایە، وإلاّ لە أهلی غرب دورە شَخصی شرقی لە قَوْمی جولەكە بەو نوعە إیمانی پیٚ بهێنن و گەورەی بكەن.

٢- سلیمان نظیف حَكایتی بۆ كردم فەرموی: لەگەلْ جَمعی لە أدبا دانیشتبوین لە هەر طَرف قسەمان ئەكرد بَحثی حَضرتی عیسی كەوتە مەیدان، أدیبی یهودی لە میانەدابو ڕوی كردە بعضە أُدبای فرنسە ووتی: سببی عداوتی ئێوە لەگەلْ ئێمە چی یە؟ ووتی ئێوە عیساتان كوشت وصلبتان كرد، ووتی ئێوە حقتان چیە عیسی خزمی خۆمانە، خۆمان كوشتمان ئێوە خوێن گرو خوێن ئەستینی عیسی نین و أو وەقتە كە عیسی مان كوشت ئێوە وەك حَیواناتی وحشیە لە چیاو چولْی أورپا بە سەرتان ئەبرد ئیستا چ مداخلتان هەیە.

٣- یەكێك لە أدیبان ئەلْی جوو لە نَظری أورپاییان من حیث المعنی لە هەموو عالم مقدّس ترە، غَربی لە سەر ئەو هەموو سَلطَنت و عِلمَ و عِرفان وعِزّو

کبریائیه کچە جولەییك و کوڕە جوییك ئەپەرستن شایانە یهودی إفتخار بە سەر هەموو عالەمدا بکەن.

حقیقةً ولادَتی عیسی أذهانی عامَّەی مُشوّش کرد، هەر کەسە قسیەك ئەکا. أگرچی آیتی لە آیاتی خودا بوو، بەلاّم کردیان بە مَصَیبَتی خودا بۆ مُوحّد وخودا پەرستان. سَوادی أعظم لە موحّد لە مؤمن بە رسالت بون بە أهلی شرک، خۆزیا ئەویش وەك سائری عِبادی خوا بە طَریقی مُعتاد هاتبایە دُنیا، بە ملیون توشی ئەو هەرا هەرایە نائەبون. ئەوجا بزانن شتْ لە مَجرای طَبیعی بۆ چەند باشە، خَوارقی فوق الطبیعە چەند خطرە ﴿وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ﴾ أساسی إدعایان شُبهە بو شَرعی موساش نەگەیشتبووە درجەی ثُبوت، پاش نُطقی عیسی حَقّی شُبهەیان نەماو، ئەو شخصەی کوشتیان لێ یان گۆڕا عیسی نەبو، بە عیسا ی تێ گەیشتن، إعتقادی ئێمە لە حَق حَضرتی عیسی مع الاسف نە لای یهودیان نە لای سەوادی أعظم لە دیانان نەبوە مظهری تقدیرو محظوظی، لەگەلێ جولەکان أساساً موافقەمان نیە. ئێمە بە واسطەی تصدیقی رسولی أعظم عن صمیم القلب شهادة ئەدەین لە سەر بَرائتی مَریم لامان صدّیقەیە، بەلّکو لە سەر نسائی عالم تفضیلی ئەدەین، وەبعضی لە ئێمە اعتراف بە نُبوتی ئەکەن. لەگەلێ دیانان أگەرچی لەو اساسە موافقین لکن لە مَسئلەی قتل و صلب مَوافَقَمان نیە، ئێمە ئەلّێن نەبوە، معاذ الله أگەر بوبی، تُهْمَتی جولەکان ئەبێ ڕاست بوبێ، ئەوان ئەلّێن بووە، أما فائدەییەکی زۆر گەورەی تیا بووە، ئەمەش عبارەتە لە (فِدیة)، ئەلّێن آدَم ومَن دُوَنهُ سبب بە گوناهی آدَم لە عَذابدا بوون بعدَ دُهورٍ وأعْصار جنابی حَق تَفکری کرد ئەمانە چی تر لە عذابدابن مُنافی رَحمته، هەروا بێ بەهانە عَفو بکرێن خِلافی عَدالتە (بعد اللتیا واللتي) وای بۆهاتە بەر نَظَر فِدییکی نَجات پەیا بکا، بەو هەموو عَظَمَت وجاه وجلال وکبریائیه هاتە ناوزگی مَرْیَم.

طبیعی بە طَریقی رَحمدا چووە، لەوی تجسّدی کرد بە بَدنی عیسی، بە وَلَد

بوو، گەورەبوو، دوایی خۆی کردە فِدیەی نَجاتی آدَم ومن دُونَه کە نوح وإبراهیم وموسی وسائری رُسُلی عظام وکرام. هەرکەسێ ئەو اعتقادەی هەبێ ڕۆژی جَزا نَجاتی ئەبی، وإلاّ فَلا. بَعضی أهلی تَحقیقیان ووتویانە ئەو تطوراتە شتی ممکنە، وخودا لەسەر هەموو شت اقتداری هەیە، بە سِفَتی قُدرَة ئەو حالّە بۆ خوا إثبات ئەکەن، ئەوانە لە مَسئلەی عَدل بە مُعتزِلی ئەچن، ولە مَسئلەی سِفَتی قدرت وێنەییکی أشاعرانیان هەیە، أگر ئێمە بلّێین لەو وَقتە کە هاتن عیسی ببەن بۆ صلب کەسیەکی هێنایە سەر صورتی عیسی، و عیسی ی لە ئەوان بزر کرد، ئەلّێن ئەمە نابێ مَحالّە. ئایە لە پاش ئەم تطوراتی إلهی مَحال ئەمێنێ؟ آیا ئەمەش شتێك نیە بو داخلی قُدرتی خوانابێ؟ آیا إنکاری مَسخی جولەکە ئەکەن بە مَیمون و بَراز؟ مَع أنّهُ ئەوەی بردیان بۆ إعدام یهوذای أسخریوطی بوو زۆر بە عیسی ئەچوو، بێ چارە هاواری کرد من مسیح نیم، گوی یان نەدایی، لە إنجیلی (برنابا) وکو قران ئەفەرموی، عیناً وائەڵێ، أمّا مسیحی ئەلّێن ئەوە موضوعە هەلّ بەستراوە، حتّی ئەلّێن ئەوە لە طَرف مُسلّمانان تألیف کراوە، مَعَ أنّهُ بعضە نُسخەی قَدیمی دیتراوەتەوە کە قابِل نیە لە طَرف مسلّمانانەوە بێ، (طنطاوی) چەند فصلیەکی لەو إنجیلە نقل کردووە، ئەوەك لە قیس بچێ، چونکە إنکلیزو سائری مەسیحییەکان زۆر إهتمام ئەکەن بە إمحای ئەو إنجیلە، لە هەرجێ یە نوسخەی بدۆزنەوە ئەیبەن ئەیسووتێنن ﴿وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُۚ﴾ لە شأنی ((عیسی)) حتّی پاش صلبی ئەو شخصە کە صَلبیان کرد، ووتیان ئەمە ((عیسی))، أدی أین صاحبنا، یعنی أسخریۆطی، ئەوچی لێ هات لە کووێیە ﴿مَا لَهُم بِهِۦ مِنۡ عِلۡمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّۚ﴾ لە أناجیلی معتمدەدا هەیە کە (عیسی) بە تلامیذی خۆی گوتووە هەموتان ئەمشەو شك لە من ئەکەن، کە ئەوان شکیان هەبێ خەلّکی تر چی، ذاتاً ئەوان لەو هنگامە حاضر نەبۆن هەلاتن ﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينَۢا (١٥٧)﴾ مُحقَّق بزانن حَضرە تی (عیسی) نەکوژرا نە صلب کرا ﴿بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيۡهِۚ﴾ خوا ئەزانی چی بەسەر

هات، ذاتاً حَضره تی (عیسی) ولادتی حَیاتی، مَماتی هەموی غامضه، حتّی بعضه أوروپایی ئەڵێن (عیسی) مُحقّق نیه له مُخیلاته ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾﴾ غالبه، مغلوب نابیّ، حکیمه شت له موقعی خۆی دائەنێ. إنسان تَعجُّب ئەکا له (ملیُّون) خصوصاً (فریقین) له أهلی کتاب خوایان لا زۆر سوکه، هەیبەت و خَشْیَتی إلهی له دڵیاندا نەمایه، عادەتا خوا شتەکه له ژێر تصرفی خیاڵ وئەوهامی ئەوان، وقتی جلال کبریائی تَحمُّلی نەبۆ که طلبی دیتنی بکریّ ئەوانەی طلبیان کرد بروسکەو صاعقەی لیّ دان (وخرّ موسی صعقا) دوایی بۆوه دەمداری لەشکریان دائماً ئەهاته (خَیْمة الربّ) مُحاکمەی ئەکردن، تا نِهایَت ذلّت وحَقارتیان گەیانده ئەو درجەیه که خوا بێته ناو ڕەحمی مریم به خوێن و خوزاوك نما بکا وگەوره ببی وەك سائری حیواناتی بێ قَدْر، ئەو هەموو مَنقصەی بێته سەر صلیبیش بکریّ. ئەی وای. خۆزیا هەموو بَنی إسرائیلی له ئاودا خنکابان، أمّا ئەو سَفاهته و حَماقت و جَهالته إختلاق نەکرابایه، آدم وعالم أبد الآباد بسوتێن نەك ئەو تَخیُلاته فاسده له حَق خوا إختراع بکریّ، معاذ الله، ئەگەر کەسیەك بڵێ مَریم زنای کردووه چ ڕوو ئەدا بۆ أمری وا، تَصوّری ئەو خرافاته چۆن ئەبێ، حاصلی ئەو جهله عظیمه له هیچ مِلّتیەك دا نەبۆه، وه هەر چەند ئەکەم نازانم ئەو خرافاته چۆن به مێشکانەوه چەسپاوه، والآنیش خەریکن بۆ أغوای عالَم. ئەگەر بەهەشت بەو نوعه إعتقاده دەست کەویّ هەزار لەعنەت له بەهەشت ﴿وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ﴾ أی عصری خۆی، له جوله تلامذه، ئەوانەی عیسایان ناسیوه ﴿إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ﴾ به (عیسی) ﴿قَبْلَ مَوْتِهِۦ﴾ پێش مردن و بزربونی (عیسی) هەمویان ئەیانزانی إنسانه إبن مَریمه، نه خوایه نه کوڕی خوایه، ئەو کُفرو جَهالەته پاش ئەو به زمانیك پەیا بۆو، أناجیلی بێ سند وسَبَت تألیف کران، پاش فەوتانی ئەو، ئەوی تەماشایان بکا ئەوانه وحی آلهی نین، حِکایەتن گردیان کردوەتەوه، هەرکەسه به نَوعی، ئەوی

دی بچینی کە صحیح بێ إنجیلی بَرْنَابایە، ئەویشیان لا بێ أصلە ﴿وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾﴾ وەك لە آخری سورەی (مائدە) دێ وئەو وەقتە جزای ئەو أسبابی مسرودە، ئەو حَقیرە بەو نوعە مَعنای لەو آیتـە دایتـەوە، مُفسّرین دوو معنایان فەرمووە: یەکیان لام وایە مُخالفی واقعە، ئەوی تریشم بـە دلّـەوە نانوسێ، والآن لە حَیات ومَماتی (عیسی) قسە ناکەم، (إنشاالله)، ڕۆژی دی ئەو طَلَسْمَەش بشکێ إیمانم هەیە (عیسی) رسولی خوایە، عَبدی خالِصە خاتم الأنبیا تصدیقی رِسالتی کردووە، ئێمەش بەسەر چاو قبوڵی ئەکەین والسلام.

﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟﴾ إحتمالی هەیە ئەمەش نوعە شبهەییەك بـێ بـۆ إیمان نەهێنانی یهود بـە (عیـسی) و محمـد(ﷺ) کەگـەلێ شـت لـە تَـوراة حَـرام کراوە، ئەمانە إباحەی ئەکەن و حُکمی توراة لا یتغیرە، (خاصـّةً) کـە (عیـسی) ئەیووت من بۆ تغییری توراة نەهاتووم، جنابی حَق دفعی ئەم شُبهە ئەفـەرموێ سبب بە ظُلم وتَجاوزاتی ئەوان ﴿حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَـٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ﴾ طبعـاً و شـرعاً حَلال بو بۆ ئەوان، إباحەی ئەو طَیِّباتە مـوافقی طبـع و شـرعی سـابقە، ئەمانـە تەرکی ظلم، بکەن جَنابی حَق دفعی ئەو قیودانە لائەبا، شَرایعی إلهیە بۆ تربیە وتزکیەی نفسە، بۆ تعذیب و ڕێ تەنگ کردن نیە، شَرع تا مُحرّماتی زۆر تـر بـی قَوم زۆرتر بە هلاك ئەچن، تووشی گوناهـان ئـەبن، أهلـی تَقوایـان کـەم ئـەبێ، شَریعتی إسلامیش (حقاً) زۆر گران کراوە، (خاصّةً) لای أصحابی وَرْع.

بنا لە تقریری (سیّد رشید) ئەو آیتـە بـۆ تثبیتـی جَـزای أسـبابی سـابقەیە، یعنی کە مُستحق بوون بۆ ئەو نوعە تضییقە بە واسطەی کُفرو بُهتـان ودعـوای قتلی مسیح و سائری أسبابی سالفە، چۆن مستحق نابن بۆ گەورەترین خـزی و نَکـال لـە دنیـاو قیامـەت ﴿وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾﴾ زۆر جـار مَنـع ئەبوون لەو ڕێیەی کە خوا بۆی دائەنان و ئەبو بـە ڕێی نجاتیـان، ڕویـان تـێ نەئەکرد. یاخود مَنعی خەڵکیان ئەکرد لە سلوکی سبیلی خوا بە سَیّآتی أعمـالی

خۆیان ئەبون بە قُدوە، أمریان ئەکرد بە خراپە، نَهیان ئەکرد لە چاکە (واتبعوا ما تتلوا الشیاطین علی ملك سلیمان... الآیة).

﴿وَأَخْذِهِمُ ٱلرِّبَوٰاْ وَقَدْ نُهُواْ عَنْهُ﴾ لە (توراة) تفریقی شعب وغریب ئەو تفریقە یا بالتحریفه، یا تأویلی (أخ)ە ﷺ لە عبارەتی توراة واقع بووە، مع أنّهُ (أخ) لە عبارەتی رسولان (أخی فی الدین) مرادە، حضرەتی داود سلیمان حزقیال بە مُطلقی نَهیان لێ فەرمووە، ئەمانەش یا لە تَوراتیان وەرگرتووە، یا بە وَحی بۆیان هاتووە ﴿وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ﴾ رِشوە خِیانة مُرابحەی لە حَدّ بەدەر ﴿وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾﴾ بە هەر پێغەمبەرێ بێ (خاصّةً) (موسی) و تۆ ئەوە کُفری جدید واجِدّە ﴿لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ﴾ ئەوانەی ڕووچوون لە عِلم، أصلاً عِلم رُسوخ ئەکا لە نفسی إنسان، أما چونکە بە طریقی کَسبە أنّهُ إنسان خۆی ئەهاوێتە ناوێ تێ یدا ثابت وقرار گیر ئەبێ ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ﴾ لەوان ئەوانەی کە تقلید زۆر تأثیری لێ نەکردوون مەیلیان لە چاکەیە واِتّباعی حقە مُقیّد نین بە شخص ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ﴾ وەك (عبد الله بنی سلام)، (أُسیدی بن سعیە)، (ثعلبەی بن سعیە)، هەرکەسێ لە سالفی صادق بووبێ إیمان بە پێغەمبەری لاحق ئەهێنێ، ئەوانە إیمان ناکەنە قَومیَت وعَصبیّتی جاهلیە، مدخولی (لكن) من حیث الأعراب، تەواو بۆیە تغییری إعراب ئەدا ئەفەرموێ ﴿وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ لە ئەوان و غیری ئەوان ﴿وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ ئەوانەی نوێژ بە جێ ئەهێنن و(زکاة) ئەدەن و خەڵکی عقوق ناکەن لە عِبادة، أموالی ناس بە باطل ناخۆن ربا ناکەن ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ﴾ بە وحدانیەتی ﴿وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ﴾ بەو نوعە کە بَیان کرا (واتقو یوما لا تجزی نفس... الایة) مغرور نین بە إنساب، إعتمادیان لەسەر شفاعەت نیە، فدیە نیە، جەزادەر بەس جنابی حقە ﴿أُو۟لَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾﴾ لە

كمّ و كيف نايّتە تقرير وحساب و(المقيمين) مبتدايە (أولئك) خَبَريەتی. عُلَماى تفسيرو إعراب إضطرابيان هەيە، (بَصْرى) و(كُوفى) مُحاربن. مالّى بابم كوردى (مقيمون) و (مقيمين)ى نيە، (حقيقةً) زيان تا بسيط تر بێ بۆ إفادەى عِلم باشترە.

أكثرى تَفَنُّن وإختلافاتى أساليبى زيانى عربى بۆوەتە باعثى مُخالفەو مُخاصِمە، لەگەلێ جێ قرآن ئەينوێنى كە ئەم قيوداتە شتيەكى باشە مقصود وتفهيم و فهمە ﴿إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ﴾ هيچ فرق نيە، بۆ إيمان بە ئەوان ئەهێنن؟ بۆ إيمان بە تۆ ناهێنن وە ئەگەر كەسێ ئەو نوعە إقتراحەى لە ئەوان كردبايە، ئايا لاى ئەوانەى كە إيمان بە توو ناهێنن ئەبووە معذرتيكى حقيقى بۆ إيمان نەهێنانيان؟ آيا ئەتوانن بڵێن لە آسمان بە ناوى أشخاص كتاب هاتووە؟ يا ئەوانە (جُملةً واحِدةً) كتابيان بۆ هاتووە؟ سابقاً عرض كرا ئەوەى ئەو إدّعايە بكا زۆر غَلَطە، عجايب ئەوەيە كە گەلێ لە ملايانى ئێمە بە قسەى ملايانى جوو هەلێ خەڵەتاون.

﴿وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ﴾ تا ئێستا ناوى سبقەتى نەكردوە ﴿وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيۡمَٰنَۚ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ١٦٣﴾ حتّى ئەويش جُملةً واحِدةً نزولى نەكردووە، زێرا أناشيدى روحيش مواقفى مختلفەى هەيە، لە زَبورى داود نووسراوە (إن الأرض يرثها عبادي الصالحون)، ﴿وَرُسُلٗا قَدۡ قَصَصۡنَٰهُمۡ عَلَيۡكَ مِن قَبۡلُ﴾ هەناردومانە چەند پێغەمبەرى، كە بەيانى شۆون وأحوالّى ئەوانمان بۆ كردى، ﴿وَرُسُلٗا لَّمۡ نَقۡصُصۡهُمۡ عَلَيۡكَۚ﴾ تۆش وەكو سائرى (رُسُل) رسولى ﴿وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا ١٦٤﴾ وَحى إلهى إتيانى كِتاب إرسالى رُسُل قسە لەگەلّ كردنى خوا شتێ نيە توو إختراعت كردبێ شتيەكى إلهيە، جاريە، كەوابێ ئەو تفريقە بێ معنايە و لە آيەت دا نيە.

خوا هەر لەگەڵ (موسی) قسەی کردووە، مقصود بَیانی إمکانە، أمّا چۆن قسە ئەکا لازم نیە بی زانین، ئەگەر تصدیقی رِسالت پەکی لە سەر ئەوە کەوتبی بۆ هەمووان وەك یەکە ﴿رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ﴾ بَیانی چاك وخراپ ئەکەن، بشارەت ئەدەن بەوانەی رێی چاکە بگرن، وئەوانەی بەڕێی خراپەدا ئەڕۆن ئەیان ترسێنن. ئەو ئیرسالە بۆ چیە؟

﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ ملَت إتفاقیان هەیە کە عقڵ مغنی نیە لە إرسالی رُسُل ئەگەر چی مُعتزلی ئەڵێن عەقڵ حاکمە، أما لەگەڵێ جێ ڕێ بە مصالح ومفاسد نابا، خصوص پاش إختلافی آرای عەقڵ، إرسالی رُسُل حتمە، لاشك سَوادی أعظم عەقڵیان قاصرە، عەقڵ زَبونی دەستی هەوایە، إحتیاجی هەیە بە کەسیەکی مؤیّدي من عند الله لە مزلّقە قورتاری بکا، عەقڵ خۆی هاوار ئەکا بۆ ناردنی إمداد لە طَرف واهب العقل. بەڵێ وجودی نَظَر لە معجزە أوائلی دَعوەت لایان محض بە عقڵ، لام وایە ئەم قسەیە خراپ نیە، ولو مەلایانی ئێمە ئەمەشیان لێ قبول نەکردوون. ئەوی بلێ عقڵ مُغنیە إنکاری نبوەت ئەکا ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ١٦٥﴾ ئەگەر چی بە قُدرَت ئەتوانی (طَوْعاً أوْ كَرْهاً) عالم بێنێتە سەر شَاهڕاهی هِدایت، لاکن ئەمە لە دائرەی تکلیف ئەچێتە دەر بە مقتضای حِکمت تشریع پاش ئەو هەموو مَدارك وقُوایە کە داویەتیە بَشَر بۆ رفعی شُبهە بە مُعجزات وآیاتی بیّنات کە مندالّیش تێ بگا، رُسُلی هەنارد هەموو شتی بە چاکەو خراپە، (خاصّةً) قَدرو قیمتی بَشریتی بۆ إیضاح کردن، بَشر بەهانەی نەما بە غَیری عنادو ڕوچوون لە سفاهت وإفسادی فطرتی بَشَری، طمعی مالْ حُبّی رِئاسَت، إستنکاف لە طاعتی إلهی فوق الطبیعە، تذلّل بۆ مساوی ومادونی خۆیان، پاش ئەو آیاتی بَیّناتە، ئەگەر ئەمانە شاهدییان لەسەر رِسالتی تۆدا باشە، والله وإلاّ دلْ لە دلْ مەدە، غَم مەخۆ با ئەوان شاهدی نەدەن.

﴿لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشۡهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيۡكَ﴾ جنابی حق شاهدی ئەدا بە حقیّەتی ئەوە ناردویەتیە خوارێ بۆ لای تۆ. شاهدیەکەی ئەوەیە ﴿أَنزَلَهُۥ بِعِلۡمِهِۦ﴾ بۆیی بێ تناقضە، مُوافقی فطرەتە، بێ مەیل ومُحاباییە، (لو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه إختلافاً کثیراً) (حقیقةً) خوا لە قرآن (خاصّةً) لە نَظمی علمی تیا بەجێ هێناوە، وەك بنّائی غایت ماهر، کە علمی خۆی لە وضع هَندسەی بنا صَرف بکا ﴿وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَشۡهَدُونَۚ﴾ ئەوانەی کە أُمنای وحی إلهین، ئەوانیش شاهدی ئەدەن، زێرا خَدشەیێکی وای تیا نیە بلّێین مداخلە جنۆکە وشیطان وأرواحی خبیثەی تیابێ ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ١٦٦﴾ شاهدی ئەو بەسیە بۆ مُدَّعای، ولَو فَرَضْنا مەلائکەتیش شاهدی نەدەن پەکمان لەسەریان ناکەوێ ((کجابا شد گواهی مثل أحکم الحاکمین)).

(سابقاً) عرض کرا لە عالمی (کَوْن)، دلیل لەسەر وجودی ملائکەت نیە. دلیل سَمعە، وجودیان وأحوالّیان لە رُسُل وەرئەگیرێ کە باوڕیان پێ بکەن، لەسەر وجودیان ئەبێ باوڕیان پێ بکەین لە سائری أحوالّیان ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ بەخواو رُسُل جمع وتَفریق ﴿وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ خەلّکی مَنع ئەکەن لە إتّباعی ڕێی خوا کە دینی فِطریە ﴿قَدۡ ضَلُّواْ ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا ١٦٧﴾ نایێنە سەر ڕێی هِدایَت نزیکە مَحالّ بێ، چونکە ئەوەندە لێ ی دوور بوون.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَظَلَمُواْ﴾ کفری لە نَظَرو دلیل نا، کفری مجرد، ظُلم ناشئ لە حِقد وحَسَد عَداوت ﴿لَمۡ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ﴾ هیچ معذرتیان نیە لە کُفر تا قابل بێ خوا لێ یان خۆش ببی ﴿وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ طَرِيقًا ١٦٨ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ﴾ بە گوێرەی مَسلکی کُفریان ئەوەیە بیانبەین بۆ جهنّم، هدایتیان بۆ ئەو ڕێیە ئەدەین و بەس.

﴿خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًاۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ١٦٩﴾ تعذیبی ئەوان بەو نَوعَە لای خوا آسانه مع أنه جنابی أرحم الراحمین حەز ناکا عِبادی خۆی عَذاب بدا، مادام ڕێ بەدی بیەك بكا. ئەوانه بالكُلیه لـه ڕێ چـووینه دەر، ڕوویـان لـه خـوا نیـه، (محضاً) خۆیان ئەپەرستن وناشێلّن خەڵکیش خوا بە ڕاستی بپەرستن، (بناءاً علیه) بالمرّة دەرگەی ڕەحمەتیان له خۆیان بەستووه.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ﴾ بۆ هەمووتان فَردی کامل خاتم الرُسل سید الكُل ﴿بِٱلْحَقِّ﴾ ئەوەی ئەو هێناویەتی گشتی (حَقّە) کتێبی دینـی فـروع وأصولی ﴿مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْۚ﴾ إیمان خێری مَحضه بـۆ خۆتـان کـەس أومێدی بە نَفعتان نیه، چونکه خودایه غَنیه، پێغەمبـەر طَمَعی ڕئاسـت وحُبّـی ماڵ وإستخدامی عِبادی نیه، خۆی عادةً بەیەکێ لە أفرادی أمّت حِساب ئەکا، له نَصبی (خیراً) إضطراریان هەیە.

مُعتَمد لای حَقیر قَولی (فرّا)یە، کە صِفَته بۆ مَصدری مَحذوف تَقدیری (إیماناً خیراً لکم) وله خولاصەی مَعنا دەرئەکەوێ، چ غُبـاری تیانیـه ﴿وَإِن تَكْفُرُوا۟﴾ خۆتان ضَرَر ئەکەن ﴿فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۚ﴾ ئەو غَنیه لە ئێـوە هـزار نَوعه عِبادی هەیە، وەکو ئێوەو لە فوقی ئێوەو ئەتوانی رَسولی خۆی حِفظ بکا، ومُکافاتی کە لایقی ئەوبێ پێی إحسان بکا ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ١٧٠﴾ نـاردنی ئەو رَسوله بەو دین و کِتابە یەکیەکـە لـە آثـاری عِلـم و حِکمتـی خـوا ﴿يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ﴾ تجاوز مەکەن لـە دینـی خۆتـان لـە حـق خۆتان، دینیەکە خاوێن أتم الشرایع، کافِل بـە نظـامی عـالم، کاشـفی حقـایق و مشکلات کامـل وشـامل، دینـی موسـی سـبب بـە ظُلمـی جولـەکان زۆر تەنگـە، کەسێ بەو غِلّ و زنجیره نـاتوانێ خطـوه بـاوێ، وەك مـشربی سَلَفیانی ئێمـە مُـسڵمانان مُقیّـد ئەکـەن بـە سنّت، حتّـی لـە أمُـوری حَـرب وإداره وتـشکیل و

إنتظامی حکومەت، ئەو نوعە دینە بالکُلیە لە فِطرت دورە، دینی (عیسی) نازانین چیە؟ ئەو مُدّەی بە پێغەمبەری ژیا چی لێ وەرنەگیرا تَدوین بکرێ، و تا رفع بوو لە سەر أحکامی تَوراة ئەڕۆیی، إلاّ لە بَعضە أحکامی ثقیلە، کە آرەزووی ئەفەرمو تعدیل بکرێ، پاش ئەو هەرکەسە شتیەکی ئەووت (بۆلّسی الرسول) بە جارێ أحکامی تەوراتی هەلّ گرت، بەناوی مسیح طَبیعتی بەرەللا کرد، تاکو مسئلەی إعترافی جُرم وصَکّی غُفرانی هاتە سەر، بە جارێ دینی ژێر بەرە ژوور کرد، وەك کوردی ئەلّێ ((کفن بە من ببڕێ، مردی گۆڕ بە گۆڕ چی)) رُؤسای کَنائس منتفع بین أُمَّت چی بەسەر دێ بابێ، کەوابی بە لاف و گەزاف ئەو غُلوە مەکەنە مَعذرەت بۆ إیمان نەهێنان بە پێغەمبەری آخری زمانی نُبوەت، حَق الانصاف توراة گەلێ أحکامی وای تیایە إنسان ناتوانێ بلّێ لە وضعی حَضرَتی موسایە فضل لە وحی وکلامی إلهی‌یە ﴿وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ﴾ دائر بە ذاتی أقدس و صِفات وأفعالی، ئەوەی حَق نەبی، لایقی شَأنی ألوهیَت نەبێ مەیلێن، ئەوی بۆ مادیّات وطبیعیاتە نِسبەتی بۆ خوا مەدەن، من لە عالم پەرۆشی یۆنانیانم لە هەموو کەس زیاترە، پاش حِکمتی أفلاطون وأرسطوو فلسفەی إلهیان، چۆن بوونە دیان؟ چۆن بە جارێ لە عقلّ تَجرید کران، حقاً جێی تأسفە تحویلی ئەوان بۆ مسیحیەتی لە تحویلی جوان بۆ مەیمونی لە عقلّ دورترە، هەرچی بووە تأثیری وِراثی بووە لە آبای أقدمینیانەوە بۆیان بویتە میراتی مَعنوی. ئێوە لای خۆتان أهلی کِتابن مُوَحّدن إیمانتان بە رُسُلی عِظام هەیە خَبَر دارن بە دَعوتیان بە مُعجزاتیان، لە سەر ئەو حالّە چۆن ئەو إفراط و تفریطە ئەکەن لە حَق (عیسی) ﴿إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ﴾ چۆن ئەلّێن بیژیە إنکاری مُعجزاتی باهراتی چۆن ئەکەن؟ ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ﴾ یَعنی محصولی کَلمەی ئەوە، کە أمری (کن)ە. (إنما أمره إذا أراد شیئاً أن یقول لە کنْ فیکون). هەمو شت

وایە، أمّا (عیسی) چونکە لە میانەی سلسلەی بَشری سببی قریبی کە باوکە نیە نسبەتی بۆ أمری (کن) ماوەتەوە (مثلە کمثل آدم خلقە من تراب) وەك رابورد ﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ خوا مَبدأی وجودە، هەمو عالم لەویەوەیە، أمّا خۆی خارجی سلسلەیە، وإلا عالم بێ مَبدأ ئەبوو. حکما و متکلمین إتفاقیان هەیە کە انسان عبارەتە لە جَسَدو روح، نە روحی حَیوانی کە مبدەئی حِس و حرکەیە وبەس، بەڵکو ڕوحێ کە مَبدأی إدراکی کُلّیاتە. لای حکماو وبعضی مُتکلمین ئەو روحە جَوهری مُجَردە لەناو بَدَن دانیە، نوعاً ما تَعَلّقیکی پێوە هەیە، لای باقی مُتکلمین جَوهری لَطیفە لەناو بَدَن دایە إمتیازی بَشر بەو جَوهرە لطیفەیە، ئەو جوهرە بە نَفخەی إلهی دیتە بَر بَدَن، بە قُوَتی قاهرَی خۆی تیا حَبس ئەکا إلی أجلٍ معلوم، وە ڕوح چ حیوانی چ إنسانی سرّی مکتومە، آثاری دیارە حَقیقتی نازاندری، ئەوەندە ئەزانین جَوهریکە لە طَرَف خوا ئەهاویژرێتە بَدَن. (عیسی) و غَیری (عیسی) وەك یەکن، إنسان وغَیری إنسان لەو أمرە مُساوین. وەك سابقاً ووتمان (عیسی) چونکە بلا أب بووە ئەو ڕوح ومَبدأی حَیاتەی رأساً لە طرف کبریائی هاتە بەر بَدَن بۆیە ئەفرموێ (منە) ﴿فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ﴾ بە وحدانیەتی إیمان بهێنن ﴿وَرُسُلِهِۦ﴾ تفریق لە بەینیان مەکەن ﴿وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌ﴾ مەڵێن إله سێن (٣) أب وإبن وروح القدس. کەسی آرزو ئەکا إیمانی بە أله ووحدانیتی ألە ببی لە علمی حکمت وکلام مَبحثی وجوب وإمکان وإمتناع و وحدة وکثرة إتقان بکا. عُلمای نَصاری لە بَحثی وحدة مُغالطە ئەکەن، عادةً فَرق ناکەن لە بَینی وحدتی حقیقی و زاتی وشخصی وإجتماعی، بۆیە ئەڵێن سێ یەکەو یەك سێ یە، ئەگەر ئەم قَضیە تَصوّر بکەن ئەزانن واحد نابێ بە دوو، دونابێ بەواحد، إلاّ بە إعتبار و إجتماع، وحدتی حقیقی چ کثرتی إعتباریش نیە، أما وحدتی ذاتی قابلی کثرتی إعتباریە، ئەوی مُتصّف بێ بە وجوبی وجودی ذاتی لە فَوقی طبیعتە، هەرچی أحوالی طبیعیات بێ بۆئەو ممنوعە، زمان ومکان وإتحاد وحلول لە واجبی حقیقی محالە، أصلاً تَعددی إلە لە

مشركانه، كه إيمانيان به نُبوه‌ت نيه. له أتباعی رُسُل دور بوون. ثنوی دوو شتی مختلفيان ديت له خێرو له شَر، ووتيان خوا خێری مَحضه نابێته مبدأی شَر، دو مَبدأيان دانا يه‌كێ يه‌زدان يه‌كێ أهريمن. رۆمانی ته‌ماشای أنواعی خێرو أنواعی شَريان كرد إلاهيان زۆر كرد، أمّا إی ديانان سێ (٣) بۆ مع أنّه خلق وإيجاد خێر و شَرّ عُلوی وسُفلی به مليۆن سالّ پێش (عيسی) عيسای چ پێ ده‌وێ وه‌ك قطبی فردی صوفيه‌ی ئێمه كه‌سی طبيعيون بێ إيمانی به نُبوت نه‌بێ چۆن تصديق ئه‌كا (عيسی) بی باب بووه مردوی زيندو كردوته‌وه هه‌يكلی طَيری له قوڕ دروست كردووه وفوی تێ كردووه بۆته طير، ئه‌گه‌ر إيمانی به نُبوه‌ت هه‌بێ چۆن ئه‌ڵێ ئه‌وه‌ی ئه‌و جۆره خَوارقه‌ی له سه‌ر ده‌ستی ئاشكرابێ خوايه؟ حقيقةً مُنافقی حقيقی ئه‌وانه‌ن، نه طبيعيّونن نه إلهيون، علاوه‌ی ئه‌وه مريم لايقتره به ألوهيت له (عيسی)، چونكه (عيسی) له‌وه، ئه‌و مصدری إلهيه بۆ چ أب وإبن إله بن، بۆ أمّ إله نه‌بێ، عُلمای إسلام نسبتی وَلد الزنايان له باب پێ قَطع كراوه أمّا له داك نه‌كراوه، زێرا أمری قطعيه رابطه‌ی به‌كه‌س نابردرێ سيّد رشيد تفصيلاتی زۆر به فائده‌ی هه‌يه شايانی ته‌ماشايه، طنطاوی جه‌دوه‌ليه‌كی هه‌يه له بۆذه‌ويان مُوافقی قَولی نصاری، وگه‌لێ قولی بۆذه‌ويانی تيا به‌يان فه‌رمووه، چاك وايه لێره بنووسرێته‌وه وه بَعضه أقوالی عبدالله كوليَاميش شايانه لێره إيراد بكرێ، له وه‌قتی تبييض إنشاء الله ئه‌يكه‌ين ﴿ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ﴾ به‌سيه له‌و هه‌ذه‌يانه ده‌ست هه‌ڵبگرن ﴿إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ﴾ بێ شَبَه وشَريك وضِدّ ونِدّه ﴿سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ﴾ نه(عيسی)، نه مَلك، نه غير نه زێر، جنابی حَق مقدسه له توليد وتوالد، وإلاّ ئه‌ويش داخلی زُمره‌ی نباتات وحيوانات ئه‌بێ و ئه‌بێ بمرێ، چونكه قُوّه‌ی مُولّده بۆ بَقای نَوعه، واجب الوجودی بالذات، بالذات باقی وقديمه ﴿لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ﴾ نيسبه‌تی هه‌موی بۆ ئه‌و يه‌كه عالم ممكنه ئه‌و واجب الوجوده، عالم مُفتقره ئه‌و غنيه، عالم متكثره ئه‌و واحدی حقيقيه به‌هيچ وجه

ناگەنە یەك فضلاً کە بینە یەك ﴿وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾﴾ خالق ئەوە، حافظ ئەوە، زوال و وەهْنی بەسەردا نایێ، قادری بالذاتە، وَلَدی بۆ چیە؟ ﴿لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ﴾ مسیحی قەلەندەر ئەڵێی؟ أبد الآباد لوت بلّندی لە عَبدایەتی وبەندەگی بۆ خوا ناکا. عَجابیە خۆی بە عُبودیت سەرفرازە، إتباعی ئەیکەنە خواو کوڕی خوا، ئەگەر (عیسی) بەو دوو سێ خَوارقە ببێتە خوا یا کوڕی خوا، ئەبێ (دجّال) چ بێ؟ زێرا بە ملیۆن عَجاییاتی وای لێ ئەگێڕنەوە کە (عیسی) ڕیٕی پێ نابا، وچۆن ئەتوانێ ئەو أعجوبەیە بکوژێ. خلاصە ملیّون لە شرك وکفرو خوڕافەت پەرستی دەرنەچون، إیمان بە قُدرتی خوا توسیعی خَیالی زیادکردن، خاصّةً کە گوتیان ملائکەت قسە نامینێ، کە کرامتی (وَلی) هاتە گۆڕێ بەجارێ زِمامی هۆش وإدراك لە دەستیان ئەچێتە دەر ﴿وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ﴾ لە سەر ئەو هەموو قُدرت وقُوەتی کە بۆیان إثبات ئەکەن، و نەداکیان هەیە نە باب، نە ئەخۆن نە ئەخۆنەوە، نە ئەنون فتور وەهنیان بەسەردا نایی، لام وایە ئەڵێن ناش بوڕژێن. ئەوانیش إمتناع ناکەن لە عُبودیت. لاشَكَ لەو جِهتە ئەوان لە فَوقی بَشَرن (چۆن فَوقی بَشَر نین لەو جِهتە)؟ ئەڵێن (عیسی) لە نَفخەی یەك یەك لەو مُقربانەیە ﴿وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ﴾ئەوەی إمتناع بکا لەعبادتی خوای ﴿وَيَسْتَكْبِرْ﴾ گەورەیی بنوێنێ، أنّە دەعیەی نەهێنێ خوا بپەرستێ، وەك مُنوّرەکانی زەمانی ئێمە، لە (کَلَمَنْصو)ی إفرنجی ئەگێڕنەوە کە پێش مردن ووتوویەتی (من إیمان بە خوای ضُعَفایان ناهێنم) وگەلێ کەس هەن دەعیەیان ناهێنی لەگەلّ عَوامّ لە مَساجد عِبادَت بکەن، وإشتراکی عِباداتی عُمومی ناکەن، گوایا ئەوان خَواصّن لەوە گەورەترن کە تیەکەلاوی عَوام ببن ﴿فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾﴾ مُؤمن وغَیر مُؤمن مُتکبر ومُتواضع ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ ئەوی

گونجا لە محلی خۆی ﴿فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ﴾ بە تەواوی أجری خۆیان پێ ئەگەیێنێ ﴿وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ﴾ أجر منّتی نیە، حَقی خۆیانە، أصحابی ئێمە ئەڵێن عَبد إستحقاقی ثَوابی نیە –سبحان الله– خوا خۆی إعتراف لە حقیان ئەکا، فرق لە بَینی پاداش وزێدەیی إظهار ئەفەرموێ. لای من عَبدی مطیع بە هەموو نَوع حَقی لە سەر خوا هەیە، قیاسی لە عَبدی إنسان ناکرێ، خوا قَویە، عبد عاجزە، خوا غَنیە، عبد محتاجە خوا بێ عَوائق ومَوانعە عبد هەزار عَوائق ومَوانعی هەیە، خوا هەزار نَوعە مَوجوداتی تری هەیە، عبد بە غیری خوا کەسی نیە، عبد محاربەی لەگەڵ نفسی خۆی لەگەڵ شیطانی إنس وجین لەگەڵ طبیعەت ئەکا، روح ومالٚ و أولادی لە رێی خوا بەخت ئەکا. دڵی لە هەموو علائق ئەبرێ چەند زەحمتە، إلهی تۆ ئەیزانی، لەسەر ئەو هەمو أحواڵە ئەفەرمون حَقی نیە، هەموی فضلە، عذاب دانی عَدلە. خوا ئەزانی شەوی زستان (خاصّةً لە کوێی) سەرماو بەفرو باران وباو شەختەو بەستەڵەك آوی سارد (شوتی شەق ئەکا)، مُسلْمان لە جێی خۆی هەڵ ئەستێ دەست نوێژ ئەشوا دوو ڕەکعەت نووێژی سبەینی بەجێ ئەهینی، هەمو بهشت لە پاداشت ئەو إطاعەیە کەمە، إجرای وظائفی عُبودیت لە إجرای وظائفی ألوهیَت گەلێ زحمەت ترە، ولە خصوصە فَضلی إنسانی مطیع لە سەر ملائکە چۆن إنکار ئەکرێ (الأجر علی قدر المشقة)؛ آخ إنسان خۆی خۆی ڕەزیل کردووە، سەجدە بۆکەرو گا ئەبا، وإلاّ إنسان زۆر بە قَدر وقیمتە، زُبدەی مَخلوقاتی خوایە. حاصلی إنسانی چاك لە هەمو شت چاترە، إنسانی خراپ لە هەمو شت خراپترە ﴿وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟﴾ لە طاعت وعبادت وعُبودیت ﴿فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ عَذابی بە ئێش ﴿وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾﴾ نە (عیسی)، نە ملك، نە شیطان، نە شێخ أفندی، نە گاجوت نە ماسی، نە سەگ. ئەوسا ئەزانن چەند ڕەزیل و مُحقَرو

مُهان و سام وبێ سلاّواتن ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ﴾ هەموتان بزانن ﴿قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ﴾ دلیل و حُجتی قاطع وساطِع بی شك شُبهە ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾﴾ ڕێتان بە تەواوی بۆ ڕوناك ئەكا، هیچ بەهانەتان نەما، پەردە هەلّ گیرا، عادةً إیش بووە عَیان ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِهِۦ﴾ بە بُرهان بە نوریەوە دەست بگرێ ﴿فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ﴾ صِلەی ئێمە لە خدمت خوا عبودیتە، صِلّەی ئەو بۆ ئێمە رَحمتە. کەسێ مُحافظەی ئەو صِلەیە بکا خوا ئەیهاوێتە ناو رَحمتی خۆی، چۆن إیمان چوویتە ناو دلّی ئەو، ئەویش ئەچێتە ناو رحمتی إلهی، ئەوی صِلەی رَحم لە بینی خواو عبد پەیا بکا لە صِلەی ڕەحمتی خوا مَحروم ئەبی. مَوقعی ئەو (یا أیّها الناس)ە زۆر عَجاییە. کەسی آیاتی سابقە بە تَدبّر بخوینێتەوە ئەوجا دلّ ڕابگرێ ئەو خِطابە بە عامّەی بە غایت مؤثرانە دێتە گوێی ﴿وَفَضْلٍ﴾ فضل بێ لە طَرف خوا، خوا بە مُهمی دابنی ئەبێ چ ئەبی. (کَمّاً) و(کَیفاً) لە عالم مجهولە. مُحاطی علمی إلهیە وبەس ﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾﴾ هِدایت بۆڕێی ڕاست بَعد الإیمان باللە مَربوطە بە إیمان وتَمسُّك بە قرآن، وەك لە أوّلەوە زاندرا کە جەنابی حَق إجابەی دُعای إیمان داری کرد بە (ذلك الکتاب لا ریب فیە هدی للمتقین) قرآن هێشتا زۆری ماوە نزول بکاو بێ، هەتا زیاتر بێ هِدایَت زیاتر ئەبێ، ئەوەندەی هاتووە دەستی پێوە بگرن، لە هەمو خصوصی خوای تعالی ڕێی ڕاستیان نیشان ئەدا، مَقصدی کبریائی هِدایتی عبادی خۆیەتی. أز جُملە ئەگەر مسئلەییەکیان لێ إشکال بوو بۆ زێدە إیضاح جنابی حق آیتیان بۆ ئەنێری چ لە أصول چ لە فروع ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ لە کَلالە بە قرینەی جَواب ﴿قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِى ٱلْكَلَٰلَةِ﴾ (جابر بن عبد اللە) لە حالّی نەخوشیدا بوو عرضی ڕیسالەتی کرد أصل و فروعی نیە، میراتی بۆکێ ئەبێ لە أقاربی؟ ﴿إِنِ ٱمْرُؤٌا۟

هَلَكَ ﴾ (وكُلُّ شيء هالك إلاّ وَجهه)، کەوابێ ئەو هیلاکە هیلاکی کوردی نیە ﴿لَيْسَ لَهُۥ وَلَدٌ ﴾ بابیشی نەبو ﴿وَلَهُۥٓ أُخْتٌ ﴾ یەك ﴿فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ﴾ ئەگەر وَلدی هەبوو، نێر یا مێ، عجباً أخت ئەگرێ یاناگرێ چەند ئەگرێ چۆن ئەگری؟ ئێرە مَحلی نیە، وکذا نِصفی آخر بۆ کێ یە موضعیکی تری هەیە ﴿وَهُوَ يَرِثُهَآ ﴾ برا له خوشکی ﴿إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ﴾ هیچ. ئەی باب؟ ئەویش به نَظَر مقام ئەزاندرێ، که برای باب مردوو دیاره خوشکیش بی بابە، یعنی هەمو مالەکە أبیتە هی برا ﴿فَإِن كَانَتَا ٱثْنَتَيْنِ ﴾ دو خوشك بوون ﴿فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾ لەو (هو یرثها) ئەزاندرێ کە دوبرا له خوشکی هکذایی، له تقسیم به تساوی إرث ئەبەن، ئەگەر له دوو زیاتر بوون حُکم ناگورێ، ثلثان له بینیان تقسیم ئەکرێ. ئەفەرمون أخواتی جابر حەوت، (بعض)یەك ئەلێن نۆ بوون ﴿وَإِن كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً ﴾ نێرومێ بە هەر جۆرێ بێ بالعدد متساوی، یا مختلف ﴿فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ﴾ به قاعدەی مُقرّره مَذکوره له أولی سوره ﴿يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ﴾ یَعنی بەیانی ئەوەندە آشکرایە به أدنی إنحرافی گومراه ئەبن، بەیانی وانیه که مَحلی إجتهاد بی ونائلی ثواب بن. حقیقةً بیانی هِدایت مُتضمنه بۆ بیانی ضَلال، وحَضرتی کِبریائی هەروەکو کو رێی هِدایَت آشکرا ئەکا، رێی ضَلالیش إیضاح ئەفەرموێ، مەیلی مُشاغبات وطبیعتی شِعری لە قرآندا نیە ﴿وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾ ﴾ ئەفرمون ئەو آیته له هاوین نازل بوە، آیتی سابقه له حَق کلالە له زستان. إمامی عمر مَسئلەی کَلالەی لا زۆر مُشکل بو، بالواسطه و بلا واسطه مُراجعەی پێغەمبەری ئەکرد، لە خوای ئەخواست بەیانیکی شافی. عمر لە لاییکەوە ناحقی نەبووه. أولاً قسه له کلالەیه من حیث اللغة إطلاقی ئەکریتە سەر میرات گەر إطلاق ئەکریتە سەر میرات لی گیراو، له قەولیەك غەیری والد وولد له میرات

گر کلالەیە، لە قەولی أولادی أم فقط. لە قەولی بنی أعمام أباعد دورتر لە آموزا لە تعارفی کوردی بن عامیان ئەلێن، لە قەولی ئەو عَصبانەیە کە لەگەڵ کە أولادی أمّ میرات ئەگرن، میرات لێ گیراوی بێ باب وولد، ئەمە رأیی أبو بکری صدیقە، یا بێ ولد یا بابیشی هەبێ مەیلی فاروق بۆ ئەوەیە. لە أوائلی سورە کَلالە بە إرث ذکر کراوە بێ تفسیر، چ تاق لا ذکر نەکراوە. لێرە هەر نفی ولد ئەفەرموی تَعرُضی بۆ باب نیە، تقیید بە إعتباری سببی نزول لای فاروق خۆش نەبوە، خصوص مع التفریق وکو أیرە، کەسێ طعن لە عُمَر بدا لە بێ فهمی خۆیەتی. گەلێ إنسان شتیان لا سەهلە، لاکن بعد الدقە دەرئەکەوێ صعبە. عمر ئەیەویست جَنابی حَق مفصلاً بێ ڕێی إجتهاد خودا کَلالەیان بۆ بەیان بفەرموێ. أمّا قرآنی کریم لە گەلێ جێ (خاصَّةً) لە فرائض ڕێی إستنباطی کردیتەوە، ئەمەش حَق الإنصاف موجبی ترقی أهلی نظرە. هەرچی بێ بە صراحت وەربگیرێ، قوم بەڵەد ئەبن أهلی نظرو فکریان نابێ ئەگەر اجتهاد نەبا، ئەو هەموو ملا گەورانە لە أسلامەتیدا پەیا نە ئەبوون، هەرکەس چاوی هەر لە ڕشکەو سپیلکە بێ، مێشکی ئەبێتە ناوکە کودو، ناتوانێ بە گوێرەی مُقتضای حاڵ بە فکری خۆی إختراعی بکا، ئەگەر قسەی ملایێکی لابوو ظریفە، وإلا مُعطّل ئەبێ، بۆیە من گەلێ جار ئەڵێم کورد ملای کتێبیان زۆر بووە، أمّا مَلای مفکّر کە بتوانێ لە ذِهنی خۆی بە گوێرەی مَقام قسە بکا دوو ملایان بووە، یەکێ مفتی زەهاوی، ئەوی تر بابم ڕەحمەتی خوایان لێ بێ، حقاً ئەو دوو ذاتە لە نوادراتی دەهر بوون. لە إبن عباس ئەگێڕنەوە أول کەس گەیشتە سەر (فاروق) (کە بریندار کرا) من بووم، فەرمووی لە من سێ (٣) شتان حفظ بکە، ئەترسم خەڵکم نەگاتە سەر، من حُکمم لە کَلالە نەکردووە و کەسم بە خلیفە دانەناوە، وە هەر عبدیەکی [redacted] ئازاد بن. روایت ئەکەن (فاروق) لە سەر مِنبر سُؤالی لی کرا لە کلالە، دستی هاویشتە سەر ردینی، فەرموی کلالە، کلالە، کلالە، والله، کلالەم بزانی بایە پێم خوشتر بوو لەوەی ڕۆژی لەسەر هەڵ دی، من سُؤالم لە پێغەمبەر کرد، فەرموی آیا ئەو آیەتەی لە هاوین نزولی کرد

نەت بیستووە؟ (بعض)ێ ئەڵێن لە آخری عُمری لـە فکـری خـۆی گەڕایـەوە بـۆ فکری صدیقی أکبر، ئەو ماجرایە دلالەت ئەکا لە سەر بُعدی نَظری عُمـرو کمـالی إحتیاطی لە أستنباطی أحکـام، ئـەوی بەڕاسـتی مـلا بـێ حَـق وایـە لـەو فکـرە إتباعی عُمر بکا، بە أدلّەی واهیە هجوم نەکاتە سەر حُکم...

لله الحمد والمنّە، تفسیری سـورتی (نـساء) تـەواو بـوو، گـەلێ عوائـق کەوتـە بەین، ئەو مُدّەی لە چنارۆك بۆم هیچم نەنوسی، دوایی چوومە تعزیەی مرحـوم شێخ محـی الـدین، کـە هاتمـەوە ناسـاغ کـەوتم، تـەواوی رمـضانم بـە ناسـاغی ڕابوارد، لە شەشی شوّال شێخ عبـدالعزیز وفـاتی کـرد، حقـاً داغیکـی نابەسـەر جەرگم دائماً ئەکزێتەوە، بێ هێزی کردم، جنابی حَـق بیهاوێتـە نـاو ڕەحمـەتی خۆی. لە خێری ئەو تفسیرە بەشیەکی چاکی پـێ بـدا ومـوفقم بکـا بـۆ إتمـامی تفسیری کوردی آمین. ذی القعدة آخری ڕۆژی سـێ (٣) شـەموو بیـستی شـباط رومی سنة، ١٣٥٣هـ و ١٩٣٥م.

سورەتی مائیدە

﴿ربّنا أنْزِلْ عَلينا مائدةً منَ السّماء تكونُ لنا عيداً لأوّلنا وآخرنا وآيةً منكَ وأرزقنا وأنت خير الرّازقين﴾ سورەي مائدە لەگەڵ سورەتـي نساء وآل عمران وبقرە وفاتحە، لە غايەت مناسبەو إنتظام دايە.

لەسورەی فاتحە طلبي هِدايە ت كرا، لە بقرە جواب درا، لە آخری علاوةً دوعای نصرەتیان كرد جواب درا، لە آخری آل عمران شە رطي نصرە ت دەريان بوو، كە صبرو مصابرەو دەوام رابطهي إتحادە. لە نساء طلبي إتحادی عام كەوتە بەين، قوەت درا بە صلەي رحمي عومي وخصوصي وإعتناي زۆر بە دەوامي رابطە لە بەيني خالق ومخلوق نوان درا. لە صەدری ئەو سورەتە دەر ئەكەوێ كە خوا وەفاي بە عهدي خۆی كرد، رايەتي إسلام بە نسيمي فتح وظفر لارايەوە. خودای تعالی طلب دەكا كە أهلي إيمان وەفا بە عهدی خۆيان بكەن، ئەم عقودە لەگەڵ سائری عقود كە لە سورەی پێشو بەيان كرا بەجێ ی بينن. بنا لەو إنتظامە كە بەيان كرا حقيقەت قسەی ئەوانە دەر دەكەوێ كە دەلێن.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ بۆ فصلی سُورە وەئەگەر لەبەر إعتنا بەما في السُوَرْە نەبی زۆر نزيكە هەمويان ببنە يەك سورەت. چەند ﴿يا أيّها الذين آمنوا﴾ رابرد كە دەتوانين ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ﴾ بكەينە جزءی لاينفك لەگەڵ وان. سبحانُ ناظِمُ الكائنات! وناظم السُورِ والآيات! عقود وعهود لەگەڵ يەك ولو غَيْرَ دين، لە خدمەت خودا بەجێ بينن بێ نَقْص وخَلَلْ شائبە ي

خیانەت! ﴿أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ﴾ ڕێی (مَكّە) کراوە حەصرتان لەسەر نەما! بە کەیفی خۆتان تصرفیان تیّ ئەکەن!

بەهەوی ئەنێرن لە نُسك وکەفارات تقدیمیان ئەکەن. حیواناتی بەرّی بە چوارپیّ برروا بەهیمەی پیّ ئەڵێن! (أنعام) بەمەرو بزن و حوشترو رەشەولاغ وگامێش ئەڵێن. غەیری ئەوانەش حەلالن ئەمما لێرە ئەوانە مقصودو مُناسبن بۆ مَقام. تَقَرُّب بە ذَبحي وانە بۆ غَيْرِي خوا نەما! گویّ هەر تلبیشاندنی (أنعام) تیّ پەري! ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ عَن قریب دیّ! ﴿غَيْرَ مُحِلِّي ٱلصَّيْدِ﴾ للهِ الحَمد کەوتینە دەوري راو و شکار، دەست وبازومان کراوە لە حِلٍّ وحَرَمْ! ئێوە نێچیر حَلال مەکەن! ﴿وَأَنتُمْ حُرُمٌ﴾ حالیش وابیّ ئێوە لە اِحرام دابن! بە حەج، بە عُمرە، بەهەردووکیان! نەراوکردن، نەخواردني نێچیر، بۆتان حلال نیە! ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ۝١﴾ (سیّد رشید) حُکم بە مَنع وقَضا تفسیر ئەکا، حقیقەت لە لغەت حُکم بەو دوو معنایەش هاتیە، أمّا صاحبي قاموس ئەفەرمویّ: (أَحكَمَهُ أَتْقَنَهُ) فاستحكم ومنعه من الفسادِ لام وایە چونکی بەبیّ تَعَدي نەکردیە بۆیە واي تفسیر ئەکا لکن حکم لەسەر معناي مەشوریّ بیّ چاترە (آلوسي) ئەمەی اختیار فەرموە بۆ مسئلەي تعدیە تضمیني معناي (يَفعَلُ) وي کردیە. خلاصە ئەوەی ارادەو قصدي بکا واي دادەنیّ هەر نەوعە حکمیّ بیّ ایجابي بیّ سلبي بیّ قضائي أنفاذي بی لە هەموي دا رعایەتي حکمت ومصلحەت ئەفەرمویّ مقصدیش ئەوەیە إحترامي حریمي بیت آلحرام باقیە ماجرای قریش خللی پیّ ناگەیيني ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحِلُّوا۟ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ﴾ شعارو علامەتی کە لەزەمانی خلیل لە طرف خوا دَانرایە تێکی مەدەن حدودي حرم مەبەزینن. ﴿وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ﴾ حرمتي أشهر (آلحرم)یشمحافظە بکەن بەشەرو دعوی پەردەی إحترامیان مەدرێنن ﴿وَلَا ٱلْهَدْىَ﴾ ئەوەي کە بو کعبە بە هدیە

ئەنێردریٚ بە هیچ نوع دَخلي مەکەن ﴿وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ﴾ ئەو قەلێیە کە علامەتي هدیە لەملیان لیٚ یان مەکەنەوە نەبادا نەناسرین وە نهب بکرین ﴿وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ﴾ ئەوانەي قصدي بیت الحرام یەعنی کعبە ئەکەن ریٚ یان لیٚ مەگرن وە منعیان مەکەن ﴿يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ﴾ شکر للە بیت الأصنام بۆوە بە بیت الحرام، لە مسجد الحرام ئەوجا توجە بۆ بیت الحرام ئەکریٚ ئەوەی بۆی دەچیٚ طلبي فضلو رضواني خوای ئەکا. ئێوە نەبنە حائلي ئەوانەي کە طلبي زێدەی و رەزامەندی خوای خۆیان ئەکەن بە توجە بۆ بیتِ الحرام. ﴿وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ﴾ کە لە احرام هاتنە دەر بۆتان مُباحە راوکردن ونێچیر، عوداً على ما کان. اساساً راوکردن واجب نیە وە مندوب و(سُنەت)یش نیە، وأکثر لەوانەی کە ئەفەرمون أمری مطلق بۆ وجوبە ئەلێن امری بعد التحریم بۆ رفعي تحریمە. غرض لەو مقدماتە ﴿وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ﴾ لەو آني دا توجە بۆ مسجد الحرام بوو چونکي کعبە پر لە أصنام بوو ﴿أَن تَعۡتَدُواْۘ﴾ ئێوە حمل ئەکاتە سەر عدوان وتجاوز وعدوَاتي قومي بۆ ایوە لەبەر ئەو ضلمَي کە کردیان ئیوەیان مەنع کرد لە چوونە مکە بۆ حج عَفى الله عما سَلَف ئەم کۆنە رقە بەخاتر مەینن ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ﴾ لەسەر چاکەي فراوان وەپەر هێزکاری یارمەتی یەك بکەن ﴿وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ﴾ معاونە مەکەن لەسەر گوناهو تجاوز لە حدود وسنور.

﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢﴾ خۆتان لیٚ نەگۆریٚ بە نظرو لطفي إلاهي مغرور مەبن لەهەموحالان خۆتان بپارێزن لە مخالەفەي فەرمایشاتی خوای تعالان شديدُ العقابُ چی دنیەوی چی أُخرَوي، رووی لیٚ وەرگێرن لێتان

وەرئەگەرێ ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ﴾ ئەو شورعه لە مصادقي إلاّ ما يُتلى، خواردنى يا تناولى مردار لە ئێوە حرام كراوە ﴿وَٱلدَّمُ﴾ خوێن نفسي بهيمة نى يە أما مداري حياتيه، بۆيە وئەويش أستثنا ئەكا ديارە خوێن نەبێ حيوان نابێ. ﴿وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾ گۆشتي بەرازى ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦ﴾ تحريم كرا، وەئەوە مُجَرَّدْ لە جهتي دينە دخلي طبيعه وفطرتي تيا نى يە، بُت پەرستەكان بەناوى لات وعزى وسائري أصنام ذبحيان ئەكرد دەنگيان بە ناوى ئەوانە بلند ئەكرد ئەمەي بۆ تعظيم وتقربي الا غير الله بكوژرێتەوە لە ئێوە حرام كراوە خبائثي معنوي عبّادي أصنام تأثير ئەكا ذبحيشيان پيس ئەبێ.

﴿وَٱلۡمُنۡخَنِقَةُ﴾ بياني أنواعي مردارە خنكاوّ خنكاندراو وەك يەك حرامە لكن (سيّد رشيد) بە إتباعي (ابن جرير) إختباري قولي (سدّي) و (ضحاكي) كرديە ئەوي ئەخنكێ سەري ئەكەوێتە بەيني دوو دار يا پەتي داوي نێچيرەوان وەزۆر قوتي داينێ، لام نەختى سياسة تحريكي كرديە، (ابن عباس) ئەفەرموێ أهلي جاهليەت بهيمەيان ئەخنكاند وەئەيان خوارد ئەمە لە مسلّمانان حرام كرا، سيّدي آلوسي ئەفەرموێ أولى وايە تعميم بكرێ لە مَخْنُوقْ ومُخْنَق ﴿وَٱلۡمَوۡقُوذَةُ﴾ ئەوەي بە لێدان بمرێ بەدار بە بەرد بە بەندەقەي قُريني قۆچە قاني، أمّا تفەنگى زماني ئێمە ئەگەر نفسي رَميشْ حرام بێ مَرْمي حرام نابێ تفصيلي لە بحثي صيد عرض دەكرێ ﴿وَٱلۡمُتَرَدِّيَةُ﴾ لە جێ يْ بلند بەربێتەوە وەبمرێ ﴿وَٱلنَّطِيحَةُ﴾ بەشەر قۆچ بمرێ ﴿وَمَآ أَكَلَ ٱلسَّبُعُ﴾ گورك شێر وأمثالي وان ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيۡتُمۡ﴾ ئەگەر مردار بو حرامە ئەگەر حياتي مابو وەسەرتان برێ حلالە ولو محققاً بمرێ ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ﴾ جمعي نِصابە يا أنصاب عبارەتە لە بەردێ بێ نقش وتصوير چەند بەدرى وايان دانابو لە أطرافي بيت ذبيحەي إلاهەكانيان ئەكوشتەوە، ئەوەش نوعيكە لما ذُبِحَ لغير الله ﴿وَأَن تَسۡتَقۡسِمُواْ

﴿بِٱلۡأَزۡلَٰمِۚ﴾ ئەویش حرامە، تفسیري أزلام بە مَیْسِر لام جوان ترە لە تفسیري بەو سِهامە لەیەكیان نوسرابو خوام ئەمري پێ كردم لەوي دوەم خوا نَهي كردم، سێی یەم چی لێ نەنوسرابو بۆ سَفَرْ یاكاري مهم ئەگەر سَهْمي (أمرني ربِّي) بهاتبا إیشەكەیان ئەكرد ئەگەر (نَهاني ربِّي) هاتبایە نەیان ئەكرد. ئەگەر سادە كە هاتبا دووبارە ئەیان هاویشتەوە، گەرچی جمهور لەسەر ئەو قسەن أمّا لەگەڵ قِسْمَت ومُحَرماتي سابق من كە مفتونی نظمي قرآنم كە بە نَظمي جوان بێ یا جوانتر بێ مەیلم لەگەڵ ئەوە وەلەسەر رأي جمهور تقسیمي مال نی یە بەڵكو طلبي طَلَبِ ترجیح كردن لەسەر نەكردنە نەكردن لەسەر كردنە وەلە توجیهي حرمتي أضطرابیان هەیە حتّى بعضي فرقي ناكەن لەگەڵ قرعەيٍّ شرعي وحقیقة وجهي حِفظي عەقلە لە خرافات وسخافاتي إعتقاد وەإعتبار بەشتی پرووپوچ لكن مع الاسف ئەمڕۆ مزخرفات وترّهاتي كلێنانیان لە عالمي إسلامیەت زیاد ئەكا وە صورتي همەت وكراماتیشي وەرگرتیە ئیتر چارە ناكرێ.

﴿ذَٰلِكُمۡ فِسۡقٌۗ﴾ ئەمەتان یعني إستقسام بالأزلام خروجە لە عقل یا لە رعایەتي مصلحة. گەرچی مَیْسرە نوعاً ما نفعي هەیە أمّا ضرر (زەرەری) لە قازانجي پترە. یا جمیعي ما ذُكِرَ وەك ابنُ جریر ئەفەرموێ خروجە لە طاعەتي خواي ممكنە بلێین لە قواعدي حفظ الصحة حقیقة طبعي بشر وەك سائري حیوانات گۆشتی ئەوێ لكن ئەبێ بە گوێرەی لطافەتي مزاجي بَشَری تفریق بكری لە بینی ضارٌ ونافع مادّی ومعنوی، حتّى حیواني درندە هەمو نوعە گۆشتێ ناخوا. ئەڵێن شێر إستنكاف ئەكا فریسەی غیر بخوا وەمردار ناخوا گەلێ جارم دیوە پشیلە مشكي مرداری نەخواردیە ئەوەی خۆی شكاری بكا ئەوی ئەخوا لكن أتباعي ((بَولَسُ الرّسول)) لە هەمو شتیان تێ پەراندوە. ﴿ٱلۡيَوۡمَ﴾ ئەمڕۆ كە ڕۆژی ظفرە ڕۆژی نیلی مرادە ڕۆژی عِزّی إسلام وذُلّی كُفْرە ڕۆژی نزولی ئەو آیەتەیە ﴿يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ تا سەرامەداني كفرو ضلال نا

ئوميد بووين ﴿مِن دِينِكُمۡ﴾ له إبطالي لەوەرگێرانـەوەي ئێـوە، رۆژی (ودّوا لـو تكفرون) تێ پەری چەندی تێ كوشين به دسيسەو مكرو إحتيال به طعنو ضرب وجنگ وجدال چيان پێ نەكرا سەعيان به هَباء چوو. دين چەسپا، ظفرتان بـو، فتحي مَكّه كرا هەمويان لەو رۆژە ئەترسان چ رؤساى أهلى چأنمّتي شـكر وثنـا ﴿فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ﴾ له الحمد. بێ هێز بوون کەلكي بـێ ترسـانيان پێـوە نـی يـە، لەوان مەترسن. ﴿وَٱخۡشَوۡنِۚ﴾ خوا ئەفەرموی له مـن بترسـن (مُحَوِّلُ الأحـوال) نەكەن مەستی صهباي ظفر نەبن. رابطەي إتحاد وأخوتي إسلام مەپسێنن. دائم الاحتراس بن. ئەوە ترس نی يە، تَحَفُظُه مقابلي طوارئي خارجي، ئەمڕۆ تەماشا كەن أعظم تريني دولي أرضي له هەموان دوور ئەنديشه وبه أحتراس ترە.

ئەمڕۆ له جێ يي سدّێ ئەكا نەك پاش صەد سالی دی لەوی تووشـي لافـاوێ بێ، ئەمڕۆ محافظەي رەژوويي پاپوري حربي ئەكەن نەوەك پاشی هـەزار سـالی دی پەكيان كەوێ سيادتي بحريان له قيس چێ.

مع الأسف مسلّمانان ئەمە به شێتی ئەزانن بۆ بقاي نوع تێ ناكۆشـن فـضل له بقاي سِيادَة. بۆيی چوو، صەد سال وهەزار سال بۆ عمري أمّه وەك سـەعات ورۆژە بۆ عمري شخص ((فإذا فَرَغْتَ فانْصَبْ)) سعي به دوامي عزّي دنيا سَعْيه بۆ قيامَة ﴿ٱلۡيَوۡمَ﴾ ئەمڕۆكە رۆژي عَرَفەيە قائدي أعظم رسولي أكرم له عرفاتـه له هەمو جوانب تەماشا ئەكا لەو موقفه أعظمه لەو مَشْعَرُ الحرامَ به غيري أهلي ايمان وتوحيد كەس نابينی. پـەروەردگاري عـالَمْ ئـەو آيەتـه بـۆ حبـيبي خـۆی ئـەنێرێ حقـاً ئـەوە رۆژێكـه تـأريخـی هـیچ پێغەمبـەری ئـەو رۆژەي نـەديو. ﴿أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ﴾ نظر بـه نظمـي قرآنـي مـدوّن بـه نـصرو فـتح وفـيروزي ئەتوانن به مُصلّحي اجراي ئاييني خۆتان بكەن حرّ و سەربەست بينو بـچن بـۆ حج وەقرابين صرف بۆ خوا ذبح ئەكرێ هيچ دركتان لەسەر رێ نی يە ﴿وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي﴾ ئێـوە مُـشركان منـع ئەكـەن، شُـكري خـودا بكـەن لـه چ رۆژێ

گەيشتنە چ رۆژێ ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا﴾ حقاً زۆر دڵەتان ديت گەلێ تالأوتان چێشت تەركي دارو ديارتان كرد. نفس ونفيسيشتان صرف كرد، نهايتي صبرو ثبات وغيرەت كێشتيان تا نائلي فتح ظفر بوون. حقيقە شايانن دينى إسلام بەو قدسيەت وعلويەتە دين وئاييني ئێوە بێ. خوا بەوە راضية هيچ إعتراضي لە ئێوە ني يە، دين ووفاو غيرەت وعِزّت ومەردايەتي لائقە بەو نوعە دلاوەرانە. وە نظر بە يومي نزول ئەمڕۆ دينم بۆ ئێوە إكمال كرد. أصول وفروع، بە إجمال وتفصيل تقرري كرد. لە مەيانى أحكام. أمرى إجتهادم بۆ علمايان هێشتەوە تا ئێوە قومێ متفكر بن أهلي إستنباط وإستخراجي أحكام نەك وەك بَبَغا ئەوي پێتان بلێن وا بلێن، چوار دليل بۆ ئێوە ثَبْتْ كرا. كتاب، سُنّة، إجماع، إجتهاد بە قياس وغيرە قياس. ئيتر زيدەي ونقصانى نى يە بەس توسيعي دائرەيە. وە لە مزاياى إسلامە فرق لە بينى زمانى وسعەت وزمانى تەنگانەيى فرقي نوێژي حضر وسفر فرقي خواردن لە هنگامي بون و نەبون ﴿فَمَنِ ٱضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾﴾ ئەگەر مرداريش بخۆن بەقەدەر ضرورة باكي ني يە بەڵكو واجبە أما چونكە تازە لە (عەرەبان) ((مؤمنان)) حرام كراوە ميل بەلاي تحريم زياتر ئەنوێنێ ﴿يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ﴾ لە غيري بهيمة الأنعام سائري حيوانات برّي وبحري ما يدّبُ وما يطيرُ وممكنە سؤالەكە عام تر بي حقيقة سؤالي زۆر بەجێ يە نشأي ((غير مُحِلّي الصّيْدِ وأحلَتْ لَكُمْ بهيمة الأنعامَ))ە هيچ دخلي بە قتلي صەگەوە ني يە، جمعێ لە عشاقي روايەت نقل ئەكەن لە أبي ((رافع)) ئەڵێن ((جبريلي)) أمين هاتە لاي پێغەمبەر إذني دخولي طلب كرد، پێغەمبەر إذني دا ((جبريل)) تأخير بو لە هاتنە حضور، پيغەمبەر لۆى چو ئەويش لەبەر دەركەي راوەستابو فەرموي اِذن مان دابوي بێ يە ژوور بۆ نەهاتي؟ ((جبريل)) فەرموي بەلێ أمّا ئێمە ناچينە خانوێ صورة يا صەگى تيا بێ تماشايان كرد گوجيلە

صەگێك لە خانو دا بو ((أبو رافع)) ئەلێ أمري كردە من هەر صەگێك لە مدینە دابي بي كوژم، منیش أمرم بەجێ هێنا.

جماعەتێ هاتن عرضي پێغەمبەریان كرد چی بۆ ئیمە حلالە لەو أمّەتەي كە أمرت كرد بە قتلیان، پێغەمبەر سكوتي كرد ئەو آیەتە نازل بو. توخوا لەو قسە پروپوچانە گەڕێن سؤال لە كێ؟جواب لە كێ؟ تعجب ئەكەم محدثـەكان كویـان قبول كردیە كەي ((جبریـل)) هاتبێتـە لای پێغەمبـەر أسـتئذاني كردیـە؟ ﴿قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ﴾ هەرچی پاك وخاوێن طِبـاعي سلیمە نَفْرَتـي لـێ نـەكا، لـە ئێوە حلاڵە. لام وەبە أمرو مراجعەي أطِّباي كیمیـاویون بكـەین باشـە، ئـەوەي موافقي مزاجي بشري بێ نەفرەت و دەردو بەلا حلالە، ئەوي تر حرامە ئەوەش بۆ ئەو حیواناتەي كە نصّي لەسـەر نـەبێ وإلا حـاجة بـە مـراجعة نـي یـە. لـە ((توراتي)) كە الآن لاي ئێمەیە بـۆ حیوانـاتـي چوار پـێ قاعدە أخـذ ئـەكرێ، هەرچی دوو سم بێ وەكاوێژ بكا حلالە، ما عداي دي چی یەك سْمْ بـێ وەكاوێـژ نـەكا یـا كاوێـژي بكـا وە دووسـْمْ نـەبێ وەك حوشـتر كەروێشك یـادووسـْمْ بـێ وەكاوێـژي نـەكا وەك بـەراز لێیـان حرامـە. ﴿وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ﴾ نێـچیري حیواناتي راوي چ بەباڵ چ بـێ بـاڵ ﴿مُكَلِّبِينَ﴾ زۆر بـاش فێـرە ڕاوتـان كـردین یعني بە تعلیمێ كەم إكتفا ناكرێ ئەوانەي فێرەراویان ئەكەن ئەبێ زۆر مەلا بن لەو علمە ﴿تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ﴾ لە طُرقي تعلیم وتأدیبي فێرى نیچیر گـرتن. خۆزي بمزانیبایە شێخی أشعري لە طریقي ئەو تعلیمي إلهي چی ئەلێ. وەحیە؟ إلهامە؟ خلقي علمي ضـروریة؟ كامیانـە؟ ﴿فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ لـەوەي بـۆ ئێوەیان ڕاگرت بخۆن، ئەوەي لێیان خـواردبـي دیـارە بۆخۆیانـە مـەیخۆن. وە هیچ فرق ني یە لە بیني سباع و طیور بعضي فرقیان كردوە أمّا قولێ بێ وَجْهَە عجائبە لە ((مالك)) و ((لیثي)) نقل ئەكەن ئەگەر لێشی بخـوا ئـەخورێ. حتّـی روایەتیان لە ((سَلْماو)) ((سعدي إبن أبي وقاصُ)) و ((أبـو هُریـرە)) ي كردیـە.

ئەگەر کلب دوو بەشیشي بخواو ثلثیکي مابي بیخۆن. ئەمانە تفسیري ئەو آیەتە چۆن ئەکەنەوە یا ئەبێ بلێین مَنْسوخە، بلێم چی؟ إختلافیان رێی علمي لە ئێمە بەستوە، تەماشاي قیمەتي علم کەن لە نظري خوا نێچیري کلبي مُعَلَّمْ حلالە لەبەر علم. دەست کوژي مُشْرِك حرامە لەبەر جهل وەبزانن چ نوعە علمي لاي خوا مقبولە، معلوم أکثري ئەو علومی ئەوعلومي کە خۆمانی تیا ئەکوژي لاي خوا قیمەتي ني یە. ﴿وَٱذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ عَلَيۡهِۖ﴾ لەسەر خواردني ناوي خوا بێنن زۆر موافقە پاك و خاوێنە جێی وەیە ناوي خواي لەسەر بێنن. ئەو معنایە مختاري (أبو حیّانە)) لام زۆر جوانە ئەگەر چی ((سیِّدی آلوسي)) ئەلێ دوورە.

یالە وەقتي تاڵي مثلاً بەرەلاّ ئەکەن ناوي خواّ بێنن ئێمە ئەوە إنکار ناکەین بابە حدیث اثبات ببێ. بعضيێ ئەڵێن ئەگەر بە نێچیرەکە گەیشتن حیاتي تێ مابو ناوي خواي لەسەر بێنن تذکیەي بکەن. لاي من ئەوە لە عبارەتي قرآن زۆر دوورە ((سیِّدي آلوسی))یش بە قیلي داناوە ((تفصیلاتي لە تذکیە لازمە)) ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ﴾ لە مُحرماتي خاصە لە مسألەي صیدي مُكَلِّبْ ﴿إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ٤﴾ زۆر ئاگادارە کەم و زۆري لێ بزر ني یە. نازام بۆ چی ملائکة هەندە خۆیان لە سەگ ئەپارێزن وەخواي تعالانیش نێچیري ((سەگی)) لە ئێمە حلال کردوە. ئەگەر عرضي ((أبو رافع)) کەین جبریل وأمثالي جبریل ناچنە خانوێ کە (سەگی)) تیابێ یا هەموو ملائکة حتی کِرامُ الکاتبینیش کەوابێ مرحباً لە راو کەران هەرچی ئەي کەن ملائکة ئاگایان لێ ني یە. ئەبێ تەماشاي راویش نەکەن بەلێ أمري پێغەمبەری بە ((سەگ)) کوشتن بێ حکمەت ني یە.

ئیمرو بَشَرْ لەو دستورە زۆر خێر ئەبینێ خصوص ((سەگە)) گرەوەکاني بەرەلاّ کوشتنیان لازمە، ئەوانیش نجاتیان ئەبێ انسانیش دەردو بەلاي کەم ئەکا. نقل ئەکەن لە شاهي ((نقشبەند)) لە أوائلي مَعْنا مأمور بوو بە تداوي کردني سەگەکاني گرووو بریندار شەل ونەخۆش. ئەی فەرمو کە تیمارم ئەکردن ئەنوزانەوە دوعایان بۆم ئەکرد من هەر بەرەکەتەکي نائلي بووم لە

دوعاي ئەو سەگانەي ئەزانم. سبحان الله ئەمە حالي شاهي نقشبەند، ئێستا گەلێ لە أتباعەكاني لەسەگی گرد خراپ ترن. حاشا أتباعي ئەو نين بەڵكو ناوي ئەو زاتە محترمە بەناوە بَدل ئەكەن. خوا بيان كوژێ ئەو سەگانە لە كۆل مسڵمانان بكاتەوە. ﴿ٱلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ﴾ عام لە حبوبات، لە محصنات، إنسان ئەگەرحِسياتي هەبێ لە زەماني منكوبي وذلةت لەدەست دوسمن هەرچی بيخوا وەلەو ٱلَّذي أطعمەبی لای ناخۆشە تالە گەروگيرە، كەسەر كەوت شتي ناخۆشيش لا خۆش ئەبێ. خۆش گوار، بەخۆشی بەگەروی دا دەچێتە خوار. ئەی مجاهديني ربّي نۆشی گيانتان بێ هەرچی پاك وخاوێنە بۆ ئێوە حَلال كرايە ربّي لێتان حَلال بێ وەك شيری دايكي خۆتان. واديێتە بەر حيسّي حقيرانم رَسولي أكرم كە ئەم ئايەتەی لە (مَشْعَرُ الحَرام) لەسەر سَوادي أعظمي مسڵمانان خوێندۆتەوە بە دەنگێكی بلند لە قَلبي قَوي وە بەنِشاط بە نوعێ كە لە كێوی كەژي عَرَفات دانگی دايتەوە وەدلي مسڵمان لە إستعمالي بانگی مُحمدي دڵيان وەك نقّارە خانەی طَرَب لێی داوە وەوەچە خۆشە دەنگی قائد لە پاش ظَفَر بە خوا لە گوێی شاكری ظفر أثر گەلێ لە عودو كەمان خۆشترە. ئەی واە مع الأسف ئەو دەنگە نەهاتە گوێی ئێمە لە أيامي نحوستي ئێمە بە غَيْري نوكە نوكی حُزْن، سەردولكەی ماتەم، شكستمان نەبيست. ﴿وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ﴾ ج جو ج دييان لە عەرەب لە غَيری عەرەب إلاّ دييانی (بني تُغْلُب) إمامي علي فەرمويەتي ئەمانە لەسەر دييانی نين بەغَيْري شُربي خَمر چيتريان لێ دەرنەگرتوە. حبوبات بێ نِزاعە، نِزاع لە زبيحەيانە، نقل دەكەن لە (إبنُ عباس) مقصد لە طعام زبيحەيە، حبوبات جێی قسە نی يە.

(سَيّدي آلوسي) دەلێ أكثري مُفسرين لەسەر ئەو قسە نە كەوابي (عَشاي) ربّاني دييان لە ئێمە حَلال نيە، وەشرطي معقول دەريان كراوە وە لە إضافەی طَعام إستفادە دەكرێ طعامي أهلی كتاب بەو شرطە خۆيان لێ بخۆن لە ئێمەش حلاڵە، ئەگەر خۆيان لێی نەخۆن وەك حيواني (تَريفە) حەرامە. ظاهر

وایە ئەگەر بە ناوی (عزیز) یا (عیسی) ذبحي بكەن حَلال بیّ، أمّا لای (إبن عمر) حەرامە.

(حَسَني بَصْري) دەفەرمویّ ئەگەر گویّت لیّ بو ناوي غیری خوایان هیّنا مەیخۆ حەرامە، وەإلاّ مُبَاحە. أمّا مەیلی حَقیر لەسەر ئەوەیە مادام (أُهِلَّ لِغَيرِ الله) بی حرامە. عام تخصیص دەكریّ مطلق مُقَيَّد دەبیّ. كەسیّ تەماشای تفسیری (سیّد رشید) بكا لە إختلافي عُلمایان سەری سور دەمیّنیّ ﴿وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ﴾ ئەو طعامەي لە ئیّوە حَلال كرا هەر لە ئەوەیە لەوان حَلال كراوە. جەنابي حَق طَيّبات لەكەس حەرام ناكا. جو ئەو هەموو شتە طَيّباتەیان لە خۆ حەرام كردیە بیّ مَعنایە، حتّا فازو قولینگ وبو قلمون. لاقیدي دییان لە (عیسی) وە نیە لە (بولُص)ە وەیە. أحكامي إلهي بی علّتو حكمە نابي لە مقتضاي حكمەتیەتي گۆشتي لە إنسان حلال كردوە. طبیعة ئەیەویّ ذاتاً كائنات یەكتر ئەخۆن بەشریعەت بەس بۆ تعدیلي طبیعەت حكمي هەیە. هەر دینی بالكُلّيّة لەسەر خلافي طبع دانریّ منهدم ئەبی. كەوابیّ كەس حَقّي إعتراضي لە شرائعي سماویة نی یە. سبحان الله ئەوەي بَشَرْ ئەي خوا لە حیوانات رۆژ بە رۆژ زیاد ئەكا. ئەوەی نای خوا زۆر كەمە ئەوە سرّي غریبە. یاخوت طعامي ئیّوە لەوان حَلاّلە. كەوابیّ ئەگەر إطعامیان كەن لە حبوبات بیان دەنیّ لە لحوم بۆ ئیّوە باسي نی یە. ئەوان ئەي خۆن یان نای خۆن سندانیان بیّ. ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ حُرّة یاعفیفة ولو جاریەش بیّ. مُحْصَناتي مُؤمنات ئیمرو حلال نەكراوە بەلاّم بۆ دفعي دَغدَغە ئەي فەرمویّ. زیرا قبائلي عَرَبْ عداوەتي زۆریان كەوتۆتە بەین مەبادا لەرویی كۆنە عداوەت تجنب لەیەك بكەن. ژن لەیەك نەخوازن. إعلامي إباحەي نكاحي مؤمنات كرا. پیّش دان محاربة بوبن. ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ﴾ هەر ملەتي أهلي كتاب بوبیّ مُحصناتي وان لە ئیّوە حلالە ئیّوە غالبن رۆژي عطفە لەگەلّ مغلوب. بە أنواعي ملاطفە حتی بە مصاهرة تلطیفیان بكەن. ترستان لیّ

نەبن ئێوە قطعي صِلَه مەکەن. لاي حقیر مختار ئەوەیە ئەوي لە مبدأي وجود کە خوایە لێمان جوودا نەبوویێ ژن لێ خواستنیان جائزە. زێرا لە مبدأ من حیث الإعتقاد إتصالمان هەیە. أمّا ئەوەي لە مبدأ دا جودا بوویێ وصل لە بەینمان نابي. مصاهرە لەگەڵیان حَرامە. ئیمرۆکە رۆژي سیادەتي ژنانە وەعصري دینٍ و إیمانە لاي حقیر بۆ مسڵمان جوازي نـي یە لە غیرە دین ژن بخوازي. لاشَكّ ئەولا سەلامەتە.

﴿إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ وەك ژنە مسڵمان سبحان الله خوا داني مَهري زۆر لا مهمه حتى عبارەتي وا ئەنوێنێ کە حلّي مُحْصَنات مشروط بێ بە إیتاي مَهْر. کەچي مسڵمانان أبداً أهمیەتي نادەنێ. ﴿مُحۡصِنِينَ﴾ بە نکاح خۆ لە قەلاّ((قلعة)) نێن خاوەني عِفّة بن. یاخوت إمانتان مُحْکَمْ کەن. ﴿غَيۡرَ مُسَٰفِحِينَ﴾ زنا کار مەبن ﴿وَلَا مُتَّخِذِيٓ أَخۡدَانٖۗ﴾ دۆست وبنازۆیان مەگرن. ئەی وابی... ! کەي؟ نێرو مێ ئەبنە دۆستي راستي بێ مَیْلي خیانەت. أحوالي بَشَرْ لە سایەي غربیان زۆر گۆڕاوە ئەبیني ژني قۆلي لە قۆلي دۆستي هەلکێشاوە وە مێردەکەشي بە دوایان دا ئەڕوا گەلێ مسرورو ممنونە، شرقیش گەلێ کەیفیان بەو نەوعە دۆستیە دێ. کەسێ تەماشاي جرائدو مجلات بکا ئەبیني لە رووي دۆستي چی فضائح ئەقەومێ. أمّا لاي مُنَّورو مدنیەکان هیچ عەیب وعاري تیا نی بە. حقیقە چۆن إنساني غیور وەبەناموس حەز ئەکا ژني تەنها بۆ خۆی بێ وەك کابراي خۆشناو بە ژني خۆي ئەگوت: فاتێ خۆزیا خۆزیا بەتەنێم ئی خۆ باي.

ژنیش حەز ئەکا پیاو بەتەنێ ئي خۆي بێ، هەردوولا عفیف بن چاو لەدەر نەبن ئەوسا بە سەلامەتي راي ئەبوێرن مقاصدي إزدواج بەجێ ئەگەینن ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ﴾ مفسران تأویلي إیمان بە (مؤمَنٌ بـِهِ)، ئەکەنەوە یعني ئەوەي انکاری شرایع بکا وەقبولی نەکا ﴿فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ﴾ من لام وایە حاجەت بە

تأویل وتقیدری مضاف نی یه، یعنی ربُّ الإیمان، کەسێ سَبَب به إیمان کافر بێ گۆیا إیمانیان هەیە به خواو به شَرایع أمّا إنقیاد ناکەن ئەوي خۆیان پەسندي بکەن، ئەوي ئەکەن، ئەوانە ئەوي ئەیکەن هَدَره هەبایە.

گەلێ کەس ایمانیان هەیە خوا (غَنّي عَنِ العالمینَه) ئەو ایمانە دەکاتە سَببي إنکاري گەلێ أحکام کە جەنابي حَق لە رووي لطفەوە اعتناي پێ کردیە آن زیادە بۆ ئەو أحکامەی عائدي ژن ومێردایەتي بێت انکاری دەکەن دەلێن لاي خوا ني یە. زۆر کُفریان هاتیتە ناو اعتقادیاتي إسلام. کەسێ ایماني بە ونوعە کُفریاتە نەبێ، لایان مسلّمان ني یە. ﴿وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٥﴾ وەك مازي کەري کون لە پاشۆلي لە سبەي تا ئێوارێ مازي ئەکا ئەي هاوێتە پاشولي لێی ئەکەوێ ئاگاي لێ ني یە. ئێوارە صِفرُ الید دێتەوە مالێ ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾ لایخفی ئەو رۆژە کە أمر کرا بە توجە بۆ مسجد الحرام مقصود ئەمرۆ بوو. بۆیێ لەوێ باسي دەست نوێژی نەکرد. ئەي إیمان دارینەگەیشتنە مرام کعبەتان پاك کردەوە لە أصنام، طعامي پاکتان لي حلال بوو. ﴿إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ﴾ لەخەو بە خَبَرْ هاتن وەك إمامي شافعي ئەفەرموێ: یا کەبێ دەست نوێژ بوون، وەك لە شرطي تیمم بەدەر ئەکەوێ، کەوابێ حاجة ني یە بلێن دەست نوێژ بۆ هەموو نوێژ لە صدري إسلامەتي واجب بوو دوایي نَسْخ کرا إلاّ بۆ بێ دەست نوێژ. کە هەستان بۆ نوێژ کردن ﴿فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ﴾ رووي خۆتان بشۆن ﴿وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ﴾ تا ئانیشك. ئانیشك بالضرورة ئەبێ بشۆرێ وەك بعضێ لەسەر بۆ دەم وچاو ﴿وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ﴾ دەست بەسەري خۆتان دا بێنن ﴿وَأَرۡجُلَكُمۡ﴾ لاقتان بشۆن ﴿إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ﴾ تاهەردوو قاپان بەپاك و خاوێنی ڕوو بکەنە کعبە دەست ودوولاقتان لە غباري شەر بشۆن، لە خوێنی أعداء دەستي خۆتان پاك کەنەوە، بەسەري خاوێن بێ إغبراري ذِلّة نوێژ بکەن، سەري أفتخار بۆ خوا

لەسەر عەردیٚ دانێن . لله ألحمد دەست ولاقتـان کرایـەوە ... گوشـاد بـوون، سەرتان له غوائلي دوشمن سووك بوو، بـه پـاك و پـاکیزەیـي روو کەنـه خـواي مُنَزّه و مقدس. ﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ﴾ به إحتلام بەوطأ ئەگـەر لـەش پـیس بوون خۆتان بشۆن لاشك له إفراغي مادە عمومي بەدەن دێته هـەژان، قـوەتـي زۆر صرف ئەکا بۆ إعادەي قوەتی تنـشیطي دەمـارو عـروق غـسلي بـەدەن بـه غایه نافعه. ئەوانەي ئەڵێن ئەو کاره بیٚ جیٚ ئـەکریٚ، باهـەر ئـەو بشۆریٚ، زۆر دوورن لـه حکمـەت. ﴿وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ پێستان به پێستی ژنانـي نـامحرم کـەوت تفسیر بـەوطأ بـیٚ معنایـه لەبــەر ((وإنْ كُنــتُمْ جُنُبــاً)) ﴿فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً﴾ چـەنگتان نەکــەوت ﴿فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ تفــسیري تــیٚ پــەري ﴿فَٱمْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ﴾ خفیف دەستي پیٚ دا بێنن ﴿وَأَيْدِيكُم﴾ الى المرافق باتـا جُمکـه ﴿مِّنْهُ﴾ لـه خۆرەکه ئەبیٚ شتێکی پێوه بنوسیٚ، ئەگەر چی (سیّد رشید) له سورەي نـساء پێی رازي ني یه ﴿مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾ ذاتاً خوا حـەز له مضایقة ناکا.

جوو ((جوولەکە)) خەتاي خۆیان بوو، واقعـاً مـسڵمانیش شـرعیان زۆرگـران کردیه، خصوص شعوب ومذاهب، بۆ ((إنسانیٚ عمریٚ درێژ لازمه، تائـەی زانـیٚ، ئەوجا کەي عَمَلـي پـیٚ ئـەکا؟ ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ ظـاهرو بـاطن پاکتـان بکا، طَیِّب وطاهرین، فائدەي دەست نوێژو خۆ شوشتن عائدي خۆتانه بۆ حفظ الصحّەیه، حفظُ الصحّه ش بۆ أمتّي وەکی ئێوە زۆر لازمه، لـه مقـامـي حفظـي نفس دایه. مُعْظمي أمراضـي بـشري لـه پـیـسی وچـلکینه شـته. پێشی حـربـي عمومي سفیري فرنسەي ((موصل)) چو بۆوە پاریس لەویٚ مقالەکي نشر کردبو خطاب بۆ عمومي أوروپا ((ئێوه بۆ تقـسیمي ممـالیکـي عثمـاني شـەر مەکـەن، نفس ومال به بـضائع مـەدەن، چـونکه سـیٚ چـشت لـەناو وان هەیـه هـەر یـەك

لەوانە کافیە بۆ إنقراضي عاجل، فقر، عداوەتي خۆبەخۆیي، أنواعي نەساغي. پاش چەند سالیّ ئەوانە منقرض ئەبن. ئەوجا بیّ شەرو دەعوا میراتیان تقسیم کەن)). ﴿وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ﴾ بەوەندە فتوحاتە راضي ني یە بۆتان زیاتر ئەکا ئەوەش لە قضا ئەخوازیّ دینیّ بە سماحەتتان بۆ داني، نەك بە إجراي ئاییني مشغول بن، چتان وپیّ نەکریّ و﴿لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ٦﴾ خودا بەدینی گران مشغولي نەکردین، دیني پاك وخفیف وەك روح خفَّة کەواتە بەدەن بە نشاط وحرکەي ئەخات. ﴿وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ﴾ لەبیری مەکەن لە حالیّ هینابنە چی حالي، دینێکی دانیّ چ دینێ..! کەپێی بوینە سیّدي دنیا وآخرەت ﴿وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِي وَاثَقَكُم بِهِۦٓ﴾ بدأي لە آخري سورەي بقرە تیّ پەري ﴿إِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ﴾ دائماً تذکاري بکەن بەتەواوي (غُفرانكَ ربّنا وإليكَ المصير) إلى سەري ئەم سورەتە. إطاعەي أمري خواو پێغەمبەرو أولوا الأمر بکەن، رابطەي إتحاد تێك مەدەن.

ناشُکري نەبیّ وا پسا جاریّ تر گریّ نادرێتەوە ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ﴾ أول وآخر ظاهر وباطن، سرّو عَلَنُ خۆ بپارێزن لە خوا بترسن خاصّة لە إعتقادیات ئاگادار بن بە إیمان توشي کفر نەبەن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ٧﴾ ما في الضمیر لەو بزر نابیّ کەسیّ بە دقّة بنواریّ ئەزاني ذکري دەست نوێژ چەند لەو مقامە چەند منتظم وجوانە. نوێژ لە أوائلي إسلامیەت واجب بوو، دەست نوێژ ئەشۆرا نێزیکە بلێین ئەو آیەتە زۆر پێش تر نازل بوویێ، أمّا مناسبە هەلي گرت بۆ ئێرەو جملەي ((إذ قلتم سمعنا وأطعنا)) ئەو سورەتانە چۆن پێك ئەچەسپێنیّ سبحان الله چی ناظمیکە..! ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ بەراستی نەهەر بەعنوان ﴿كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ﴾ زۆر قیام کەن بە بەجیّ هێناني حقوقي خوا حقّي لەسەر ئێوە زۆرە، ﴿شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ﴾ شاهدي بە حقّ وعدل بن، أولا

لەسەر وحدانيەتي إلهي ﴿شهِدَ اللهُ أنه لا إله إلا هو﴾. الآية ثانياً لەسەر حقيّەتي رسالەتي حضرتي محمدي، ثالثاً لەسەر حقوقي عباد هەركي بادا باد. ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ﴾ شدّتي رقي ئێوە لەوان يانەوان لە ئێوە ﴿عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟﴾ ئەو عداوەتە حملي ئێوە ئەكاتە سەر ناعەدالەتي ﴿ٱعْدِلُوا۟﴾ ئەي ايمان دارينە دەربارەي دۆست ودوژمن خوێش بێگانە دەولەمەندو فقير ﴿هُوَ﴾ عدلي مفهوم ﴿أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ عدالەت لە هەمو شت نێزيك ترە لە تقواو خوا پەرستي زێرا عدالەت وەسەطە لە بيني إفراط وتفريط ناوەند لە هەردو لاي خراب دوورە، حتى عدالەت لە إيمانيش لازمە، كەسێ إفراط كا لە إيمان توشي كفرو جهالەت ئەبێ، توشي إنكاري بديهيات ومشاهدات ئەبێ، حَقْ ئەكاتە تابعي فكري خۆى، نابێتە تابعي حق، حتى ((إفراطي في الإيمان)) رابطهي موجوداتي لە بعضە كەس تێك داوە، ئەڵێن أرتباط لە بيني هيچ كائنات دانيە. ﴿وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ﴾ كوو جنابي حق، حقي أدنى كەسێكى بۆ حبيبي أكرمي خۆى ضائع ناكا، ئێوەش حقى كەس ضائع مەكەن، خواي تعالان ربّ العالمينە پەرهێزكاري ئەو بكەن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝٨﴾ سِرّو عَلَنْ ﴿وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ﴾ چاكە بە گوێرەى وخت بگونجێ وەمناسبي حالي عاملەكە بێ، گەلێ دەولەمەند هەند لە أيامي ئيمە كتكي (أبا هريره) نمەكيان ناكا شەوو رۆژي دە هەزار صلواة لێ ئەدەن، ئەبێ خوا بە وەعدەي بەجێ دابنێ..؟ ﴿لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝٩﴾ كافيە أجرێ كە خوا بفەرموێ عظيمە ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَآ﴾ كُفري بالله وبالرسل سەر چەشمەي هەمو سيّئاتە، ياخوت هەر سيّئاتێ ببێ نَظَرْ بە كُفرْ لا شَيْء شاياني ذكر ني يە ﴿أُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلْجَحِيمِ ۝١٠﴾ خۆيان صاحبن، حاجەت بە وعد وعيد ني يە ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ چەند

خۆشەو ئەو ندایانە لە گوێشي هۆشي أهلي إیمان ﴿ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ﴾ لاي أهلي مروەت تذكاري نیعمەتی منعم خصوص حفظ لە دوژمن لە وَجانِبَە، وەتذكاري كُلّي جار سروریٚ زۆر عظیم ئەداتە إنسان ﴿إِذۡ هَمَّ قَوۡمٌ﴾ أمّا چی قوم، قومي جەنگیٚ مستعد بۆ غَلَبە. ﴿أَن يَبۡسُطُوٓاْ إِلَيۡكُمۡ أَيۡدِيَهُمۡ﴾ دەستی تطاول و قتال بۆ ئێوە دریٚژ كەن ﴿فَكَفَّ أَيۡدِيَهُمۡ عَنكُمۡۖ﴾ ظاهر وەیە ئەو قەومە، ئەو قەومن كە إعلانی حیادیان كرد، معاونەي هەم دیني خۆیانیان نەكرد، ئەوەش لە ترس نەبو، بەڵكو شتي بو لە طرفي خواهاتە دڵیان وایان بۆ شیرن بو، كە مداخلەي هیچ لاییٚ نەكەن. أما ئەوەي لە سببي نزولي نەڵێن كە حضرتي رسول چووە نەدیویٚ شیري بەداریٚ هەلاوسي ((غوث بن حارث)) چوو بە دزی شیرەكەي هێنایە خوار هەلي كێشا چوە سەر پێغەمبەر، گوتي ((كیٚ حفظت ئەكا لە من؟)) پێغەمبەر فەرموي ((ألله)) كابرا لەرزي ولەغزي و كەوت، پێغەمبەر شیرەكەي لەسەر ڕاگرت وفەموي ((من يَمْنَعُكَ مِنّي)) كابرا طلبي عفوي كرد، هیچ مطابقەي لەگەڵ عبارەتي قرآني نی یە، ئەگەر چی حفظي رسولي أكرم لاي إیمان داران لە فوقي هەموو نعمەتانە، حاصلي رُوّاتي أسباب نزول چەرتەمیان زۆرە ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ﴾ لەهەموو أوقات ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١١﴾ هەرئەوە ئەوەي لە عُهدەي وانە بۆیان بەیان ئەفرمویٚ إیقاظیان ئەكا ڕیٚی غەفلەت وغروریان نادا، ئەوي عائدي خۆی بیٚ بۆیان ئەكا، ولی گەلیٚ دوشمنیان لە حق نەرم ئەكا. ئەو هەمو ئیشە باشانە كیٚ بۆیان ڕێك ئەخا غیری خوا؟ لاشك أصحابی گزین معنابي توكلي على الله یان بە تەواوي زانادوە، نەوەك أخلاق خاصە بعضي أهلي تَصَوُّف بۆیە دائماً بەر حَذَرْ بوون بعد إكمالِ العَدَدِ والعُدَدِ دڵیان بەخوا مربوط بو. أمّا ئێمە پال ئەدەینەوە سعي وكۆشش ناكەین ئەڵێن متوكلي على الله ین، حاشا حاشا ئەمە توكل نی یە، سستیە تەنبەڵیە، ((أصحاب)) صلاة الخوفیان لە فكر نەچوە،

((خُذُوا حذرَكُمْ ولا تَغْفلُوا عن أسلحتكم))یان دائما لەیادە. ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ﴾ کە عمل بە أمري خوا بکەن وە لە إطاعەي رسولي خۆيان بن بەو جۆرە کە پەیمانمان لە ئێوە وەرگرتیە ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ﴾ هەناردومان لە خۆیان بۆ خۆیان ﴿ٱثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾ هەر سبْطي نقيبيَ رئيسێ تەماشاي أموریان بکات، دائم لە تفتيشي أحواليان دابێ ئێوەش ئەوا دوري خلافەت وملك وسلطنە تان نزيك بووە هەر عشيرەتە و رأيسێکی هەیە ﴿وَقَالَ ٱللَّهُ﴾ بەواسطهي رسول ﴿إِنِّي مَعَكُمْۖ﴾ من لەگەلّ ئێوەم ئاگادارتانم ﴿لَئِنْ أَقَمْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ کە رابطەیە لە بەینی عَبْد وخوا بۆ دەوامي حضوري خدمەت خوا داندراوە ﴿وَءَاتَيْتُمُ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ لە زکات دانە بۆ أهلي إستحقاق چاکتر نی یە، فقرو تسأُل وەرەزالەت لەبەینی أُمّەت ناهێلێ، ئەویش رابطەیەکی زۆر بە قووەتە لە بەینی ملّەت.

﴿وَءَامَنتُم بِرُسُلِي﴾ هەر کەسێکی ببێ، إسرائيل ی یا غیرە إسرائیلی ﴿وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ نصرەتیان بدەن لەگەلّ تعظيم شەرەفي مَقامي نبوّەت محافظة بکەن. رزائلي کە مناسبەی نەبێ لەگەلّ نبوەت نسبەتیان پێ نەدەن. خاصّە شتێکی عائدي عَرض وناموس بێ.

حقاً بَني إسرائيلي نە حفظي مقامي ألوهيەتیان کرد نە حِفظي مَقامي نبوّەت أُمّەتی ئێمەش ألآن زۆر دوور نین لەوان ﴿وَأَقْرَضْتُمُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ زیاد لە زەکات ئەوي لازم بێ بۆإعتلای شأني ملّت وأُمّت، بۆ إستحصالي مال صَرف بکەن بیدەنە خوا بە قَرضي حَسَنە، ئەگەر ئەمانە بەجێ بێ نێن ﴿لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ أثري گوناهاني سابقە لە نفوسي ئێوە ناهێلین، یائەگەر وردە وردە بعضە ئیشێ نابەجێش بکەن، لێتان خۆش ئەبین. ﴿وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ

جَنَّٰتٍ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۚ﴾ لە دونیا وە لە قیامەت ﴿فَمَن كَفَرَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ﴾ پاش ئەو عەهد وپەیمانە ﴿مِنكُمۡ فَقَدۡ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ١٢﴾ رێی راستی گوم کردوە، ئەوي جادەي بێ پێچوکەو خوارەکە بزر بکا لە کۆچەو دەربونان رێی دەرناکا. ﴿فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ﴾ هەلیان وەشاند پارچە پارچەیان کرد بۆیە ﴿لَعَنَّٰهُمۡ﴾ لە نَصرەت ورەحمەت دوورمان کردن ﴿وَجَعَلۡنَا قُلُوبَهُمۡ قَٰسِيَةٗۖ﴾ رەق وەك بەرد بەڵکو لەبەرد رەق تر. أمّا لە پاش ئەو هەمو مُجارات ومُداراتە کە خوا لە گەڵی کردن، نەك خوا لە أوَّلي دڵی رەق کردن بۆیە وایان کرد، وایان بەسەر هات. تَفصیلي لە سورەي (بَقَرە) زاندرا.

﴿يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ﴾ کلامي إلاهي لە موضوع لە خۆی لائەدەن، چۆلي ئارەزویان کرد لەگەڵ غرضي خۆیان بێ زیادە یانقص یاتَقدیم وتأخیر تا تأویلي پروپووچ رێکی ئەخەن ﴿وَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦۚ﴾ بێ لەوە کەکتابي أصلیان نەما، بەشێ گەورەیان لەوەي کە پێی وَعظ ئەدران لە فکریان کرد، أزجملە ئەو میثاقەیە کە تازە بەیان کرا. ایمانیان لە حەق خوا صحیح نیە، بەگەڵێ پێغەمبەر کافرن، جِهە تي اتحادیان نەمێشت ﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٖ مِّنۡهُمۡ﴾ قومێ خائِنن بە غش پاك نابنەوە، تۆ خەبردار ئەبي بەسەر خیانَتي وان جوستە جوستە بۆت ئاشکرا ئەبێت ﴿إِلَّا قَلِيلٗا مِّنۡهُمۡۖ﴾ یعني أكثریان خائِنن کەمێکیان هەن بە صادقي مسڵمان بوون وەکو (عبد الله بن سلام) رەضاي خواي لێ بێ، وەبعضەکیان مسڵمان بوون وەکو (کَعبُ الأحبار) و (وَهب بن مُنَبِّە) خالي نەبوون لە خیانەت، لەگەڵ مسڵمانان خیانەتي وان خراپتر بو لە خیانەتي ئەواني مسڵمان نەبون. خرافاتي إسرائیلیان هێنا ناو إسلام لەبەر حسني ظَن لێ یان قبول کردن، گەلێکیان بَعد عَصرِ بوونە حدیث

﴿فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ﴾ عفو (عِندَ الأقتدار)ە. ئەمڕۆ ﴿وَٱصۡفَحۡۚ﴾ إعراضیان لێ نێ وخیاناتي مَخفیە، تجاوزیان لێ بکە ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٣﴾﴾ عفو إعراض لەو خائنانە احسانێ گەورەیە لە حەقیان. لە زەمانی رسالەت تا ئەمڕۆ باوجودي مسڵمانان لە حەقیان زۆر بە لُطف بوین، لە خیانەت خالي نەبوین، باز مسڵمانان مُسامحەیان کردوە، ئەو حَقارەتي کوشتن وبریني سائري أُمم بە جوانی کردوە، مسڵمانان پێ یان نەکردینە. ﴿وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ﴾ لە وانیش ﴿أَخَذۡنَا مِيثَٰقَهُمۡ﴾ ئەوان لاي خۆیان أُمەتی رَسولي سَلامن یاخود عِبادُ الله مُسلمن، بەو گوێرە میثاقیان لێ وەرگیرا ﴿فَنَسُواْ﴾ ئەوانیش وەك جووان لە فکریان کرد ﴿حَظّٗا﴾ أمّا چ حَظّێ؟ نَصیبي زۆر گەورە ﴿مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ﴾ خاصَّةً تذکیر بە حالي (یهود) مع هذا ئەوان لە جووان خراپتربون لە ئاشوب وفتنە ئەنگێزی سبقیەتیان کرد ﴿فَأَغۡرَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَاوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ﴾ دوژمنایەتي ورقمان هاویشتە بەین، پێمانەوە نوساند، وەك سەی بەسەیەوە ئەنێن، وەی دیان لێ ئەکەن چەپڵەیان بۆ لێ ئەدەن تا بەگژ یەکا بچن ﴿وَسَوۡفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿١٤﴾﴾ مقصد لە بەیانی حالي طائفەتین عِظە واعتبار بۆ مسڵمانان.

ئەو عهد ومیثاقەی خوا لەگەڵێ کردبون، تێکی نەدەن. إعتقادیان دەربارەي خوا پاك بێ تَعظیم وتَوقیری (رَسولي أکرم) بکەن. لە أمر وإطاعەی دابن نگەدار بن بۆ محافظەی رابطەی أُخُوەت، لە مکایدي دوژمن غافل نەبن.

مع الأسف ئەوانیش تێکیان دا، هەندە نەچو پاشي وەفاتي پێغەمبەر دەستیان دا شمشیر چەند مەیدانی کارزانیان لە خوێني یەك سوور کرد، تفرقەیان بوولە إعتقادیات لە عبادات لە تدبیری مُلك وسیاسەت، چەند خلافەت

ومَلَكيه تيان تَشكيل كرد، لەبەر شەڕو شۆڕي خۆيان هەموو مُنقَرِضْ بوون، تادەولەتي عثماني پێ گەيشت، إسلام قوەتێكى بوو، ئەوانيش لەگەڵ حكومەتى إيران تێك گيرسان دەوامي حَربيان بو، هەردوو لايان سست بوون. ئەوروپاي قوەتيان ساند وردە وردە بە تجارەت بە دۆستى بە (رقص) وبە (دانس) بە كارخانەچيەتي بەشەر بە طوپ وطيّارە، لەهەموو جوانب بەسەر موسڵمانان غالب بوون. تا حَربي عمومي بە جارێك وەحدەتى إسلاميان تێك دا، بۆ إغواء مُبشّريان بلاّو كردەوە تا موسڵمانان وەرگێرن بيانكەنە دييان. بە تَحريكاتي وان چەند كەس وەك باب وقاديانى (هِندي) وە بَهاي (إيراني) هەڵستانە سەر پێ دەعواي رِساله تيان كرد، ئاڵان بە كمالي حريەت دەعوەتي موسڵمانان ئەكەن بۆ إيمان بەو جڕو جاموشتانە. موسڵمان بێ صاحب، إسلامەتى بێ كەسە. بعضە مەلايێ وەك (سيِّد رشيد) وأمثالي وي ببنە كەس بە جواب ناێ. حاصلي إسلامەتي چ ڕۆژي واي نەديوە، دوست ودوژمنى لێى بوو بە دوژمن. ئاڵان كان كما كان، مەلا خەريكي نزاعي (معتزلي) يانن، (جعفري) لەسەر ماتەم وزيارەتي (إمامانن)ە، فاك وفيكى شێخ وأولياىيان لەوێ ڕاوەستێ، شێخ قطبە مُدبّري عالەمە لەگەڵ دەوراتي كائنات تێكەڵە هيچ شت بێ أمر وإرادەي وي حركەيك ناكا. خودا ئەگەر ڕەحمێك نەكات زۆر ناچێ بەجارێ ديني إسلام مەحو دەبێ (نَعوذ بالله تعالى).

﴿ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ جوو وەدييان سائري أهلي كتابي سماوي ﴿قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا ﴾ زاتێ كە حەقي شايانە خوا بفەرموێ رسولي ئێمە ﴿يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ دەليل لەوەي ئاشكرا تر نيە، بعضێ أحكام كەمتداوەلە بلێين لە ألسنەي عَوامي زانيوتي. ئەدي ئەو أحكامە زۆرەي كە خۆتان بزري ئەكەن لە كێى بيستوە؟ ديارە صرف بە وەحي إلاهيە، من ئەوەم لە هەمو أخباري غَيب عَجايب ترە

کەسێ ناشارەزا بفەرموێ لە فلان مَذْهَبْ ئـەو حکمە وایـە، مـع أنـه لـە أكثـري علماي مَذْهَبْ بزرە. في الحقیقة ئەوە هیچ شائبه هەلناگرێ.

﴿وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍۚ﴾ گـەلێك شـتیش هەیـە إظهـاري ناكـا چـونكی إیجاب نابینێ ئەوەندەي إظهار ئەفەرموێ کە خـەلکي بـزانن ئێـوەچ جانگـەکن، مەبادا خەلکي پێتان هەلخەلـەتێ بلـێن ألبتّـە خـۆاري نیە ئەوانـە ایمـاني پـێ نایـەنن. ﴿قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ﴾ كاشـف الحقـایق مُظهـر الخفایـا نەتەنها یدی بیضایە. سەراپا نوورە رووناکـي رێـی راسـتە. دەك لـە هـەردووك چـاوان کـۆر بـن ئەگـەر بـە إتبـاعي ئـەو نـوورە رێ دەرنەکـەن ﴿وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ١٥﴾ قرآنــــي كــــریم کتـــێبێ وا ﴿يَهْدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ﴾ ئەوی تابعي رەضامەندي خوا بێ ایمان نەکاتە قەومیەت وتعصبي جاهلیەت بەلکو مَقصَدي خوا بێت، ئەوانە بالطبع لە هەر کوێێ نوورێکیان چاوو پـێ کـەوت دوای ئەکـەون. خـوداي تعـالان بـەو كتێبـە ئـەوان هدایـەت دەدا. ﴿سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ﴾ ســـەلامێ تـــەمام، راســـت، بـــێ سیاســـەت و درۆ. ﴿وَيُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ﴾ لە تاریکي جهالەت وعبادەتي طَواغیت بۆ لاي ئەو نوورە باهِرە دەریان دێنێ کـەوابێ لـەو نـوورە بـاز مقـصد هادي سُبُل خاتمُ الرُسّله. ﴿بِإِذْنِهِۦ﴾ زاتاً ئەو نـوورەي بۆیـە نـاردە کـە إتبـاع بکرێ، ئەوی بۆ لاي ئەو نوورە بچێ بۆ جهنّتي خوا دەچێ. ﴿وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ١٦﴾ رێـی راسـت بـۆ مقاصـدي دیـني ودنیـوي ﴿لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَۚ﴾ سـوادي أعظـم لـە نَصارى ئەلێن عیسی خوایە خوا عیسایە یعني یەك شَخصە عیساش پێ ئـەلێن وەخواشي پێ ئەلێن، نەك دووي مُتّحدن تـا بلـێین ئـەوە لازمـي مَذْهَبـە، أبایـە

(زَمَخْشَري) و (فخري رازي) و (بيضاوي) وثوقيان به قرآن زياترىيايه ﴿قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا﴾ کێ مالکي شتێ ئەبێ له جِهه ت خـواوه؟ ئايا کـەس ئەتوانێ معارضەو مقابلەي بکا؟ مَنعي قُدْرَتي إرادەي کبريائـي بکـا ﴿إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ ٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ﴾ که ئەڵێن خوايە. ﴿وَأُمَّهُۥ﴾ ئەڵێن (أُمُّ الرَّبه).

﴿وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًاۗ﴾ حتَّا (پاپی) حضرتلري. نـه (عيسى) مانـەوه داكي. وَمَنْ فِي الأرضيش. چين به چـين ئـەرواو موحـو ونـابود ئـەبێ. (عيـسى) (وەکـو خۆيـان ئـەڵێن) بـەنووره نـوورد وگـرين وزاري هـاوار هـاوار لـەدار درا نەلاهوت بەکەلکي هات نەناسوت. ئەوکلّي له لاهەت وناسوت، مەلاو صـۆفيانـي ئێمەش بەدەميانەوه گرتوه ئەڵێن (عيسى) له قَبر نرا خۆڵ وبەردي بەسەرکرا، زيندوبۆوه هاتەدەر له قَبرو چو بۆ ئاسمانان و له تەنيشت باوکي دانيشتوه. به خوداي لايزال (عيسى) نەبێ (جبريل) بـێ بمـرێ وبيخەنـه نـاو قَـبر تـا قيامـەت نايەتەدەر. بەڵێ له پەنارا (ملیون) رێی درۆيان بۆ واسعه، أمّا لـه شـتي بـەرەو مەيدان ناتوانن قسان بکەن. بعضه کفرێ هەيه تـۆزێ معقولـه، أمّا ئـەو نَوعـه کُفـره حقـاً کُفـري کەرانەيـه. ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۚ﴾ به خلق وإيجاد به تدبيرو تَصَرُّف عائدي ئـەوه. ئـەم أرضو ئاسمـان ومابينهُما ما فيهما به (عيسى) خلـق دەکـري؟ ئـەی بەرِيـشت لەگـەڵ ئيـشت! خۆی ذەررەيەکه لـه ذەرراتـي عالـەم، مقابـل بـەو ملـك وملکوتـه عَظيمـه هـيچ نانوێنێ. ئەو طبيعەته جبّاره عاصيه ئەو قوەتي قهّاره که له کائنـات دا هەيـه بۆ خوداي (واجب الوجوب) عليم وقدير نەبێ، رام نابێ. ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَآءُۚ﴾ چۆن إراده بکا له خالقي ناکەوێ. تفويضي خلـق وإيجـاد بـۆ کـەس ناکـا. کـەس لـه شئوني إلاهي شرکەتي نابێ غير ممکنه. گـەلێ مـەلاي گـەورە گـەورە لـه ئێمـه ئەڵێن به تَبَعيه تي صۆفيان خواي تعالان تفويضي أمري ((كُنْ فَكانَ)) ئەکاتـه

بَعضی أصفیای خۆی . وای لەو کفرە عَظیمە وا ئەزانن خوا بە لفظ إیجادی أشیا ئەکات، ئەوە أمری تکوینیە توجیهی قُدرەت وإرادەیە، ئەو شأنە شأنی خوایە نادرێ بە کەس محالە. خوا لەسەر خۆی وشئونی ذاتی خۆی قُدرقتی نیە. شرطی مقدور إمکانە. (مِلیَون) بە شمولی قدرەت حکم لەسەر ذات وذاتیاتی خوا ئەکەن، ئەوەش نەوعێکە لە کفری بالإیمان.

﴿وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ﴾ کە ممکن بێ، با بەنظر عقل دوور بێ، هەرچی بێ. أهلی علم فرق لە بەینی مُستحیل ومُستبعَد دەکات ﴿قَدِيرٞ ١٧﴾ أمّا ئەوەی محال بێ مقدور نیە. کەسێ تَجویزی مُحالی بکا، هَدمی هەمو أدیانی إلاهی ئەکات. ئەگەر محال جائز بیت، إثباتی صانعمان پێ ناکرێ. چ قەیدیە با ئەو عالەمە بێ صانع بووبێ، ئەوسا نە ألوهیەت دەمێنێ نە نبوەت. نە (أب) نە (إبن) نە (روحُ القُدس) نە (أُم الألە) گشتی بای لێ ئەدات. بەلام طَوری (مَسیحیونان) و (صوفیونان) ورای طوری عقولە. ئەی خاك بە دەمەنیان ئەگەر بچین بۆ طَوری وَرای طَوری عقول ئەم باس وخواسە هیچ نامێنێ. ﴿وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥۚ﴾ خودا مبارکی نەکا لەو أبنایە نا خَلَفانە لەو أحبّایە منافقانە قەدرو قیمەتی ألوهیەتیان نەهێشت، خوایان کرد مُسَخَّرو تابعی هەوای خۆیان. وەقتێ جَلالی کبریائی بە نوعێ بە طلبی رؤیەتیان ئەکرد صاعقە ئەی گرتن. (موسی) لەپ ورپوو بێ هۆش ئەکەوت. وردە وردە گەیاندیانە دەرەجەیێ وەکی ذَراتی حَیَوِیّەی حیوانات بچێنە ناو رەحمی کچە جووێ ببێ بە (عیسی) بیبەن بۆ دار تفی لێ کەن تاجی درکی لەسەر نێن بەهزار ئەتك وسیاسەت لەداری بدەن. ﴿قُلۡ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمۖ﴾ ئەگەر ئێوە أبناو أحِبّای خوان چۆن لەبەر دەستی دوژمنی خوا رەزیل ئەبن؟ قبلە گاهتان خراپ دەکرێ؟ یابۆچی شتێ وا ئەکەن خوا عذابتان بدات؟ أمری بەجێ ناهێنن ئەوەی ئەو لای ناخۆشە ئەیکەن، حَقّی بُنُّوەت

ومُحبّـت وایـه ؟ ﴿بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ حاجـەتـي بـەأبناو أحبّـا نیـە عالـەم مخلوقي ئەوە، کەس لەسەر کـەس إمتیـازي نیـە، إلاّ بە تقوی نـەبیّ ﴿وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾﴾ مبدأي وجود لەوە، گەڕانەوە بۆ لاي ئەوە. ئەو وەقتە معلومتان ئەبیّ چتان بەسەردیّ. گەلیّ مسلّمانان إدّعا ئەکەن ئێمە خۆشەویستي خوداین، هەرچی بیکـەین خـوا لەگـەلّمان بـە مُحبّـتـە لیّمـان خـۆش ئـەبیّ عـذابمان نـادا. طائفەیّك ئەلّین أولیا محفوظن یعني گوناه تأثیر له قدسیه تیان ناکا، ئـەوانیش نا شکري نەبیّ توشي زِلّەت بـوون حـالاش بەخەبـەر نایـەن، خۆیـان بـه نـازدار ئەزانن حالیشیان معلومە. وامەزانن عِزّە تي (نَصاری) ئەمڕۆ له سایەی أبنـاءيُ وأحبّائیە، له سایەی علمای طبیعەتە که خرافاتـي مـسیحیان فـریّ دا، حتّـا لـە قەیدي إیمان به خوا چونه دەر، قواي طبیعـەتیـان بەقـەدەر حـال کشف کـرد ڕێیان بۆ إستخدامي برد تەرەقیان کرد. هەمو مخترعەکان لایان وایە دین مانعي تەرەقیە، حقّا دیني جوو دیانان مانعي هـەمو شـەرەفە. أمّـا ئێمـە ئـەلێین ئـەو دینـە مُختَلَقـە إلاهـي نیـە. ﴿يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ (جـوو) و (دیـان) ﴿قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا﴾ محمدی إسماعیلـي ﴿يُبَيِّنُ لَكُمْ﴾ ئێوە لـە خـەلکي إحتیاجیتـان بـە ڕەسولیّ زیاتر هەیە، بەیاني حەقتان بۆ بکا، سَبب به إیمان وەرگەڕاون. ﴿عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ ٱلرُّسُلِ﴾ أنبیاء ورُسُلْ له بَني إسرائیلی هەندە زۆر بـون نُبـوّەت لایـان بوه ملعبه، قیمەتي رسُلیان لا نەما ئەیان کوشت ڕەزالەتیان بەسـەر ئـەهێنان. إفترای ناشیرن ناشیرنیان پیّ ئەکردن حکمەتي إلاهي إیجابي کرد جاریّ رسـول نەنێریّ، زەمانەکي بکەوێتە بەین. بۆیـە گـەلیّ لـە بَـني إسـرائیلی تینوبـون بـۆ بعثي رسولیّ. خەبەریان به قُربي زەمـانـي ئـەدا. خـوا ئەفـەرمویّ لەسـەر ئـەو إنقطاعه طولي عَهده وا ڕەسولـي خۆمـان بـۆ نـاردن. بـەیانـي أحکـامـي إلاهـي

أصولي وفروعیتان بۆ ئەكا. ﴿أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ﴾ مُدّەیەكە كەس نەهاتوە لە طرف خودا بۆ سەر ئێمە بەشارەت بدابە مُطیع عاصیان بترسێنێ ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ﴾ ئەواهات، یاخوا بەخێر بێت، سەر سەران سەرچاوان. تەماشاكەن چ بەیانەكتان بۆ ئەكا. كو حەقّ وباطل لێك جودا دەكا. أخباري مَسَرّەت أفزاي بۆ أهلي تقوایە، خصوصیەت لای ئەو نیە. ترساندانی بۆ أهلي شقایە. هیچ شخص بە زاتی خۆی نە خۆشەویستە نە مَبغوضی خودایە.

فەرقي إسماعیلّي وإسرائیلی لای وي نیە. ئەگەر چی (دار قُطني) بەو قسە راضي نیە. دەلێ (إنّ اللهَ خَلَق الخَلْقَ فأختار مِنْهمُ العَرَبَ) ئەوجا نۆرەی عەرەبانە بینە (شعب الله) و (أبناء الله) و(أحِبّاءُ الله). ئەی واي چۆن دواي إسرائیلیەكان كەوتن، ئەمانیش وەكي وان تێ كەوتن ﴿وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٩﴾ حتّا ئەتوانێ لە كُلّي شعبێ رەسولان بنێرێ ئەمە بە مُحال مەزانن بۆ بەهانە زیاتر وەرمەگەرێن جەوابی ئەو دەعوەتە لە طرف أهلي كتاب كُفرو عنادە، ئەوە (شَنشَنە) كە لە أباو أجدادیان بەمیرات وەرگرتوە ﴿وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ﴾ (علیه السلام) كلیمي خوا زەعیم أعظم منقذي أكبر ﴿لِقَوۡمِهِۦ﴾ كە آبای ئەمانەن لە عصري توودان.

﴿يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ﴾ شكرانەي خوا بكەن یادي نعمەتي بكەن كە لە حەق ئێوەي كردوە ﴿إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ﴾ لە خۆتان حتّا لە تَشریعي قَوانین إحتیاجتان بە مِلَل ودەوەلي دیكە نیە. حقّا ئەوە نعمەتێكی گەورەیە، لای من أسیر ئەو قومەیە كە إتباعي قوانیني أجانب بكا ولَوْ دەولەتێ بێ وەكی (بَریطانیا) استلاي قطعاتي أرضي كردبێ. ﴿وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا﴾ لە أسارەت دەرچون بونە متصرفي خۆتان حاكم لەسەر خۆتان. أما تشكیلی

حکومەت ئەو پاشي زمانێ لە أیّامي (شاول) کە پێی ئەڵێن (طالوت) کرا.
﴿وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾﴾ لە متقدمین ومتأخرین بحري بۆ شەق کردن دوازدە کاني لە بە ردي ڕەق بۆ دەرقولاندن، (مَنّ) و (سلْوی)ی بۆ ناردن سایەباني هەوري لەسەر هەلدان. حقیقە ئەو لطف مەرحمەتی خوا بوواني کرد بۆ کەسي نەکردیە. ﴿يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ﴾ ئەو أرضە بەخێرو بەرەکەتە کە خوای تعالان بۆ ئێوەي نوسیوە لەو أرضە، ئێوە لە هەمو ڕەزالەت وإستحقار پاك ئەکاتەوە، ئەبنە صاحبي تاج وتەخت ودیهیم وعَلَمْ. واتێ مەگەن کە خوا بۆ ئێوەي نوسیوە وەك مریشکی سوورکراوە یا مائدەي (عیسی) بێتە بەردەمتان، بێ ڕەنج وتعب وجدال وقتال إستلاي ئەکەن. ڕوویان تێ کەن بەزۆري بازو وولاتیان لێ بستێنن. ئەگەر ئێوە سعي بکەن تأمینتان ئەکەم خوا بەسەرتان دەیخی. ﴿وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ﴾ پاشەوپاش مەگەرێنەوە ﴿فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾﴾ ئەگەر پشت لە دوژمن کەن وەرگەرێن لە هەمو طَرفە کي نائُمێد ئەبن، ئەو کۆششي تا ئەمڕۆ کرایە، بێ هودە ئەڕوا. ﴿قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ﴾ لە جەوابي ئەو منقذە جگەرسۆزە گوتیان ﴿إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ لێرەدا هەیە قەومێ زل متکبر خون ڕێژ صاحب قوەت بأس شدید. ئەو قەومە (بنو عناقیان) پێ ئەڵێن (عوجی بنی عنق) لەوان بوە، ڕوات وقصاص لەزلیان زۆر درۆي گەورە گەورەیان کردیە، بێ شك درۆیەکان گەلێك لەوان گەورەترن. عوج وموج بێ أصل وأساسە إیرادي ئەو نوعە خرافاتە لە کتبي تفسیر جێی تعجبە.

﴿وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا﴾ أبداً نایچینێ ﴿حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟﴾ ئەو قومە جبّارە ﴿مِنْهَا﴾ لە أرضي مقدسە ﴿فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾﴾ هەرچەند ئەو أرضي بە ئێمە وەعد دراوە شیرو هەنگوینی لێ دەرکولێ أمّا نە

ئەو شیر وعَسَلە نە حرب لەگەلْ ئەو قەومە. ﴿قَالَ رَجُلَانِ﴾ دوو پیاو (یوشع بنِ نون) (کالب بنِ یفنه) ﴿مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ﴾ لە بني إسرائیلیان کە دەترسان لە جبّارینان یا لەوانەي کە لە خوا ئەترسان یا لەو قەمە بون کە بني إسرائیلي لەوان ئەترسان لە بعضي قراءَت (یُخافونَ) بەبنا مفعول خویندراوەتەوە، بۆیە بعضي ئەلێن ئەو دووپیاوە لە عمالقان بون هاتبونە خدمەت (موسى) إیمانیان هینابو بە خوا. بەو قراءَته (زَمَخشري) تأیدی معنای ثالث دەکا، زۆر دوور نیە.

ترسي واى غلبە بەسەردا کردبون لەو أول و لە آخر کەسێ بەهێزیان نەمابو. بناءً علیه معناي ﴿أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا﴾ بە إیمان بە حضرەتي (موسى) یا جەنابي حەق انعامي لەگەلْ کردبون بە غیرەت وشجاعەت وصَبرو ثبات لەحَرب. حقیقةً لە بەیني بني إسرائیلي ترسنوك ئەوە نعمەتێ فوق التصورە.

﴿ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ﴾ دیارە ئەوانە شارەزا بوین زانانددیانە شار لە کێهە طَرَفي ئەگیرێ قوم مُعَطّل ئەبن ناتوانن شەڕ بکەن دەروازەي شاریان لێ بگرن ﴿فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ﴾ ئەگەر چونە ناو دەرکە ﴿فَإِنَّكُمْ غَـٰلِبُونَ﴾ فەرمون رِوولەشار کەن مەترسن ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟﴾ دلْ بەخوا ببەستن وثوقتان پێ هەبێ ﴿إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾﴾ ئەگەر بە حەق إیمان دارن ﴿قَالُوا۟ يَـٰمُوسَىٰٓ﴾ ئەو قسانە پڕو پوچن خۆمان بە فیرۆ نادەین. ﴿إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا﴾ ئیتر درێژەي پێ ناوێ ﴿فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَـٰتِلَآ إِنَّا هَـٰهُنَا قَـٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾﴾ تۆ ئێمەت لە (مصر) هینادەر وەعدەت پێ داني بە أرضي مُقدس کە (تَدُرُّ لَبَناً وعَسَلاً) کو بحرەت بۆ شەق کردین أنواعي خوارقت نواند بۆر تۆ لەگەلاّ خوات شەر بکەن.

ئەو قومە بشكێنن دەريان كەن ئێمە إشتراكي حەرب ناكەين لێرە دادەنيشين والسلام. قومێ لەگەڵ زەعيم وسيّدي خۆيان معاملەيان وابێ لەگەڵ تو چۆن ئەبن! ﴿قَالَ﴾ حضرەتي موسى لەوان نا أُميد بو عرضي (كبريائى) كردبا ﴿رَبِّ إِنِّي لَآ أَمۡلِكُ إِلَّا نَفۡسِي وَأَخِيۖ﴾ يارەبّي ئەمن هەر نفسى خوموبرام بەدەستە ئێمە لە ژێر أمر وإرادەي تۆين، ئەو قومە خۆت دەبيني چۆن لاساريٍ ئەكەن. أما دووپياوەكان نَظر بە سَوادي أعظم نانوێنن تابێنە ذكر كردن، زاتا قومي (موسى) گوێيان نەدا قسەى ئەوان حتّا رووى خطابيشيان تێ نەكردن ﴿فَٱفۡرُقۡ بَيۡنَنَا﴾ خۆم وبرام ﴿وَبَيۡنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡفَٰسِقِينَ ٢٥﴾ فصلمان لە بەينا بفەرموى نزاع وجدالمان ببرێتەوە ﴿قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيۡهِمۡۛ﴾ أرضي مقدسە حرامە لەوان نايچنێ ﴿أَرۡبَعِينَ سَنَةٗۛ﴾ ئەمە جزاي تَمرُّديانە ﴿يَتِيهُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ﴾ لە ئەو چۆل وصحرايە بە مُتَحيّري وسەرگەرداني ئەخولێنەوە. مقصد لە وەچى يە؟ ئەو قومي حاضرە ترس غلبەي لێ كردينە قابلي حرب وخرب نينە لەو مُدّە نسلێكى (بَدَوي) (حَرْبي) (بێ ترس) (دوور لە ذِلّتي) حضارەتيان لێ هەلكەوي بە تعليم وتربيەي عسكري گەورە ببن، ئەوانە نائلى وەعدەي إلاهي ئەبن. أما ئەو مُتحيّرانە ناگەنە ئەو مەرامە. ﴿فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡفَٰسِقِينَ ٢٦﴾ غەمگين مەبە لەسەر ئەو قومە لە إطاعە دەرچوانە. ئەوە شاهدێكە جەنابي حەق ئەو قومە كە ئەڵێن: ئێمە أبناء الله وأحِباءُ الله ين بەو نوعە ئەيان گرێ، عذابيان ئەدا. شاهدێكى تريش لەو خەبەري آتي وەرئەگێرێ ئەو مؤاخذەي آتي لەگەڵ إدّعاي وان ظاهراً زۆر لێك دوورن. كەوابێ ئەم شاهيدەت بە قوت ترە لە شاهدي سابق ﴿وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ﴾ لەسەريان بخوێنەوە خەبەري دوو كورِى آدە مي ظاهروايە لە صُلبي خۆى بن بلا واسطة. ناويان چ بو لزومي نيە، گەرچى لە (تَورات) ئەلێى يەكيان أول

أولادي آدەم بـۆ (قابیـل) دووەم ثـاني ولـدي بـو (هابـل) ﴿بِٱلْحَقِّ﴾ بـێ مزخرەفات وخرافاتـي (أسـفار) صـفوەت القـول ئەوەندەیـە کـە قـرآن بـەیانـي دەفەرموي ﴿إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا﴾ وەقتێ قوربانیان تقدیم کـرد چ بـوو؟ نـوعـێ بـو؟ یادوو جنسي مُختلِف؟ یەکیان صاحب مەڕ بوو یەکێ صاحب نملە، بێ لزومە.

﴿فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا﴾ لە یەکیان قەبول کرا ﴿وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ ٱلْآخَرِ﴾ لـەوی دیکـەیان قبـول نـەکرا. کێهـەیان کێهـەیان کوشـت؟ علامـەتی قبـول چ بـوو؟ فائدەیەکی علمي تێدا نیە؟ لـە (تـورات) دەلـێ قابیـل هـابلي کوشـت. بعـضێ ئەڵێن نابێ، چونکي مشهور لاي وان (قابل)ە لە قبولە، چۆن ئەمە قابِلە؟ قابِلْ غیرە قابِل بکوژێ؟ لە تورات ئەلێ قورباني وهدیەکەیان تقدیمي زاتي (کبریائي) کـرد خـودا تەماشـاي هابل وهدیـەی هـابلي کـرد تەماشـاي (قابیـل) وهدیـەي (قابیل)ي نەکرد. أیهو ئەو خـواي ئێمـە ایمانمـان پـێ هەیـە لەگـەڵا خـواي لاي إسرائیلیان فەرقي زۆرە. ﴿قَالَ﴾ ئەوەی قورباني لێ قبـول نـەکرابو بـەوي دي گوت ﴿لَأَقْتُلَنَّكَ﴾ ئەتکوژم ﴿قَالَ﴾ لـە جـوابـي دا بۆیـە ئـەمکوژي چـونکـي قوربانیت قبول نەکرایە؟ ئەمە قەباحەتي مني تێ دا نیە، سَببي عائدي خۆتـە.

﴿إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾﴾ تۆ لە أهلي تقوا ني بۆیە خوا لە تـۆي قبـول نەکرد. خوا صَدقات وقرابین هەر لە پـەرهێزگاران قبـول ئـەکات. نفسي خـۆت بکوژە بـە مخالفـەي هـە واي، بـۆ مـن ئـەکوژي. ﴿لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي﴾ ئەگەر تۆ دەست درێژ بکەی بۆ لاي مـن بـۆ کوشـتنم ﴿مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ﴾ من دەست درێژ ناکەم بۆ لات کە بتکـوژم. نـە تـۆ حـەقی کوشـتنت هەیە لەسەر من، نە من لەسەر تۆ. ئەمەش لە بێ هێزیم نیە.

﴿إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾﴾ من لە خواي عالەم ئەترسم حـەق وایـە تۆش لە خوا بترسي. تۆ ئەگەر لە أهلي تَقوا باي بِلا موجِب بۆ قَصدي قتلي من

ئەكەي؟ ﴿إِنِّيٓ أُرِيدُ﴾ چونكي هەندە بێ پەرهێزي لەخوا ئەمن قصد ئەكەم ئەخوازم ﴿أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي﴾ ئەگەر بمكوژي هەر گوناهێكم هەبێ بێتە ئەستۆي تۆ، تۆ بیگێریەوە داري جزاء. ﴿وَإِثۡمِكَ﴾ گوناه، ئەو قتلە، وە سائري دیكە ﴿فَتَكُونَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِۚ﴾ خاوەني ئاگري لێی جودا نابی ﴿وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾﴾ ئەمەش پاداشي ظالمانە ﴿فَطَوَّعَتۡ لَهُۥ نَفۡسُهُۥ قَتۡلَ أَخِيهِ﴾ ئەو قسانە تأثیري تێ نەكرد، نفسي خبیثي قتلي براي بۆ مُزَّين كرد ﴿فَقَتَلَهُۥ﴾ كوشتي. ﴿فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾﴾ براى لە قيس چو، نفسي لە فِطرەتی بَشَري محروم بوو. مستحقي لَعن وعذابي أبَدي بوو. وەنەشي زاني لاشەي براي چ لێ بكا. ﴿فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابٗا﴾ خوا قەلەڕەشەكي نارد ﴿يَبۡحَثُ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ بەلاقي بەدەندوكي أرضي ئەكۆڵیەوە. بۆخۆشي قەل دائم لە كرم دەگەرێ عارد هەردەكۆلێ كرمي لێ دەهێنێتە دەرێ. ﴿لِيُرِيَهُۥ كَيۡفَ يُوَٰرِي سَوۡءَةَ أَخِيهِۚ﴾ تانیشاني بدا لاشەي براي خۆي بشارێتەوە. (أبو مُسلِم) ئەفەرموێ قەلەكە قولَتەكي هەڵقەند شتێكی تێ داشاردەوە ئەویش لێ فێربو. ظاهر وايە يەك (غُراب) بوبێ گەرچی جمهوري مفسرین ئەفەرمون دوو قەل بوون، يەكيان ئەويتري كوشت حَفرەكی هەڵقەند شتێكی تێ دا شاردەوە. ظاهر وايە يە ك (غُراب) بوبي گەرچی جمهوري مفسرین ئەفەرمون دوو قەل بوون، يەكيان ئەديتري كوشت حفرەكی هەڵقەند وەشاردیەوە ظاهر وايە ئەمەيان بە مناسبەي تەمامي حكايەتی أخوين رێك خستبێ.

﴿قَالَ﴾ قاتل گوتي ﴿يَٰوَيۡلَتَىٰٓ﴾ ئەي هاوارتە لە خۆم ﴿أَعَجَزۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِثۡلَ هَٰذَا ٱلۡغُرَابِ﴾ ئەوەندە هۆشم نەبو كەوەكوئەو قەلەي بم. ﴿فَأُوَٰرِيَ سَوۡءَةَ أَخِيۖ﴾ لەخۆرا دەركي بكەم. ﴿فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾﴾ پەشێمان

بۆوە أمّا سودێکی نەبو، ئیش لە ئیش تێپەڕي. عُلماء گەلەك شتیان بیان کردیە کە بَشَرْ لە حیوانات فێري بوین، ئەمەڕاستە، حتّا الآن کە عَصري إختراعاتي حَدیثە یە بعضە شت لە حَیوانات وەرئەگرن ﴿مِنۡ أَجۡلِ ذَٰلِكَ﴾ لەبەر ئەوە کە ئەو برایە براي خۆي کوشت ﴿كَتَبۡنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ﴾ لەسەرمان نوسینِ ثابتمان کرد ﴿أَنَّهُۥ﴾ شأن وایە ﴿مَن قَتَلَ نَفۡسَۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ﴾ بێ موجبی قِصاص ﴿أَوۡ فَسَادٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ بێ سَبَبي فتنەو فساد لە أرضیدا ﴿فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعٗا﴾ گوناهي هەمو عالەمي ئەگاتێ. کأنّە هەمو بَشَري کوشتوە (ئەو شتە بۆ غَیري بَني إسرائیلي نیە). بعضێ وەك (حَسَنِ بَصْري) دووریان زانیوە یەکێ لە کوڕانی ئادەم یەکێ تر بکوژێ ئەو شتە لەسەر بني إسرائیلیان بکرێ، بۆیە بە دوو شخص لە بني إسرائیلي تَفسیري فەرموە. أمّا ئەوە من حیث المعنی لێ ی نزیك تر نیە لە أولي سببي مُقرّبْ أمرێکە معلوم ئەبێ لە حالي بَني إسرائیلی کە لە قدیمي زەمان عَداوەتیان هەیە لەگەڵ (إسماعیل) لەڕەگزی پیشتی براي اسحاق. هیچ عُزریان نیە ئەمەندە نەبێ کە اسماعیل لە کەنیزەکە (ساراخاتون) هەوێ باري لەگەڵ کردوە. إسماعیلیان لە إرثي مَعنوي بابي بە محروم ئەزانن، ئەوي لەویش پاشەکەوت بێ نابێ نائلي فضیلە تي رسالەت بێ، کأنّهُ حَیاتي مَعنوي کە گەلێ لە فوقي حَیاتي مادّیە، لە إسماعیل وأولادي إسماعیلیان سَلِبْ کردیە. حَسادَتێ وان گەلێ گەورەترە لە حَسادە تي کوڕی آدەم معذروە تیان زۆر واهی ترە. لاشَك بَني إسرائیلي لەوەئەگەیشتن بۆیە إعتراضیان نەبو. وەلەسەر ئەو تشدیدە أهمیەتیان نەئەدا بە قَتل، حتّا رُسُلي خۆیان ئەکوشت. ﴿وَمَنۡ أَحۡيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحۡيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۚ﴾ بائەوەش داخلي مکتوب بێ بۆ حِرمانیان لەو نعمەتە عظیمەیە، زێرا ئەوان دائما خریکي إخمادي أنفاسي عِبادن، مەگەر کەسێ طمعیان پێ بێ خێري لێ ببینن. في الحقیقە کەسێ بلا موجب کەسێ

بکوژێ کأنّه هەموإنسانی کوشتوە، زێرا بیٚ دەسەلاتی نەبیٚ هیچ مانعی تری نیە. کەسیٚ نفسیٚ لە هیلاکەت قورتار کا ببیٚ بە باعثی حَیاتی بیٚ طمع وأملی دنَیوی بەلکو صرف لەبەر حنّو وعواطفی بشری کأنّهُ هەموو کەسی زیندی کردیتەوە مادام بۆی رێك بکەویٚ هەر کەسیٚ ببیٚ نجاتی ئەدا.

ئەو ثوابە بۆ ئەو نوعە کەسە لە لطفی خوا ئەوەشێتەوە بۆ هەمو کەس، إسرائیلی وغَیرە إسرائیلی ببیٚ. ﴿وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا﴾ جمعیٚ زۆر أزجملە حضرەتی (عیسیٰ) وەحضرتی (مصطفیٰ)یە ﴿بِٱلْبَيِّنَٰتِ﴾ ئایاتی ظاهرە ﴿ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ﴾ پاش ئەوی ذکر کرا لە تشدید وبعثی رُسُل بالبیّنات ﴿فِى ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ۝٣٢﴾ لە گوناە إسراف دەکەن لە هەر کویٚ بن حتّا زۆر خەریك بون (لا سمح الله یە) حضرەتی خاتم الرسل بکوژن وەتا توانیان سَعیان کرد لە کوژاندنەوەی نوری إسلام ومَنعِ کردنی عِبادی خوا لە هدایەت بۆ رێی راست. لا یَخفی فائدەی قەیدی بِغَیرِ نَفسٍ سابقاً زاندرا وە جزای دُنیوی وأُخروی مان لیٚ معلوم بو بزانین فائدەی قەیدی (أو فسادٍ فی الأرضِ) چیە ﴿إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ﴾ شەڕی لەگەلا خواو رەسولی خوا ئەکەن، ئەوی شەری عام بیٚ، شەری لەگەلاخواو رەسولی خوا ئەکا ﴿وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا﴾ ڕیٚ گری ئەکەن أکثرِیت کاروان ڕووت ئەکەن، عبادی خوا ئەترسێنن، فتنە بەرپا بکەن ﴿أَن يُقَتَّلُوٓاْ﴾ ئەگەر خەلك بکوژن ﴿أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ﴾ ئەگەر مالیش ببەن ﴿أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ﴾ یادەست ولاقیان، چەپ وراست، ببڕیٚ. ﴿أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾ نفی بکرێن لە ولاتی خۆیان بۆ ولاتیٚ دی. معنایٚ لە (تَرْجُمانُ القرآن) نقل ئەکەن ئەوەندە بیٚ معنایە إنسان ناتوانیٚ نقلی بکات. وە یاخود إمام مُخَیَّرە لە و جَزایانە، ئەوەی صلاحی زانی، وای ئەکا. ﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەوی ذکر کرا لە جَزا

﴿لَهُمۡ خِزۡيٞ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ﴾ لە دونیایێ ڕەزیل کردنیانە. حَق وایە ئەوي خراپە بکات، کو لای خوا مُحَقَّر ومُهانە، لاي أُمَّە تیش وابێ. أمّا ئەوانی أشقیاء. ئەگەر لە طرف أمّەت نائلي إحترام وتقدیرو ئافەرین وإکرام بون، ئەو نَوعە جَزایە زۆر تأثیري نابێ. وەحکومەتیش عاجز ئەبێ لە گرتنیان. ﴿وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٣٣﴾ ئەو عذابە عظیمە بە گوێرەي قساوت وپیسی دڵ ونَفسیان لە دەرەجاتي عَظمەت تفاوتي هەیە. ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ﴾ توبەي بکەن دەخالەتي بە حکومەت بکەن تسلیم بنْ، ئەو وەقتە بۆ إمام عفوي عمومي هەیە أمّا لە حقوقي شخصي عَفو نیە. وە قوانیني دولیش لەسەر ئەوەیە.

﴿فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٣٤﴾ لە حقوقي خۆش ئەبێ، ئێوەش هەوەستان لێ یە لێ یان خۆش بن، هەوەستان لێ یە دەعوایان لێی بکەن. (بیضاوي) ئەفەرموێ أمّا قِصاص بە مراجعەي أولیاي مقتولە بە (تَوبە) وجوبي ساقط ئەبێ جَوازي ساقط نابێ، یعني أولیای مقتول دروستە بۆیان طَلَبي قِصاص بکەن ئەگەرچی أساساً طلبي قِصاص واجب نیە چونکی خوا ڕێی عَفوي داناوە وەك سابقاً زاندرا (تَوبە)ش ئەو جَوازە رَفع ناکات، أما ئەگەر طلبیان کرد لەسەر إمام واجب ئەبێ قِصاص بکات. خلاصە بە (تَوبە) وجوبي حَدّي لەسەر إمام سقوط ئەکا جَوازي دَعوا لەسەر وَلي خوێن سقوط ناکا (من حَیثُ کونه قِصاصاً) با (بعد الدعوى من هذه الحیثیّة) لەسەر إمام واجب بێ. أمّا عبارەتي (بیضاوي) کورتە تەنگە، بۆیە (إبن الحجر) إعتراضي لێ گرتیە، وە (إبن القاسم) جوابي دایتەوە. ئەمە وابێ. کەسێ تەماشاکا ئەزانێ ئەو آیەتە ئەوەندە مُتصلە بە ماقَبلي ڕێی هیچ أسبابي نزول نادا ئەگەر چی نقّالەکان گەلێ حکایەتیان کردیە بۆ سببي نزول، وەلێ ئەوانە لەبەر تەماشاي أسبابي نزول ئاگایان لە تَفسیري نظمي قرآن نەماوە، مَعَ انَّە وەك (سیّد رشید) کرارا

ئەفەرموێ، بعضه وقایع بوه، ئەوي آیەتەکەي بیستبێن واي خَیال کردوه کە دائر بەو واقِعه نزولي کردیه. ئەوي نَظَر به نظمي قرآن تفسیر بکا، ئەبێ (مادام الإمکان) رِوو له أسبابي نزول نەکات خصوصاً که أوهام وخَیال مُداخَلەی تێدا بێ. ئەو خِزيٌ وعَذابه جَزاي ئەوانەیه رِێ گري ئەکەن وآمن وئاسایش تێك ئەدەن. ئایا ئەوانەي کە شِرك بۆ خوا پەیا ئەکەن قسەی نالایق وسوك دەربارەي (کبریائي)ئەڵێن رِێی هدایەت بۆ دیني حَق که مایەي حَیاتي إجتماعي وسعادەتي حَیاتي أبدیه له عبادي خوا ئەگرن قصدي کوشتني هاورِێی مُخلِص ئەکەن ئەبێ بێ؟ ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ گوێتان لەو آیەتانە بو کە أحوالي بَنی إسرائیلی تێیان دا بَیان کرا. زِنهار صەد زنهار ئێوه وەك وان مەبن ﴿ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ له غضب وسخط وعِقابي خوا خۆ بپارێزن بترسن ﴿وَٱبْتَغُوٓاْ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ﴾ طلبي شتێ بکەن به کمالي شَوق که ببێتە واسطەی نێزیکي لە خوا، بەو واسطه نائلي لطف ومرحمەتي خوا ببن. حاصلي ئەوەي رضامەندي خواي تیایه ئەوه بکەن. سەر له إطاعه ي مەپێچن وا مەزانن ئەمرۆ نهایەتي فتوحاتتانه له مەولا ئەمرتان ئەکرێتێ به توجه بۆ دەولەتي (رۆم) بۆ دەولەتي (فارس) مەلێن ئێمه چۆن رِوو کەینه ئەو دوو دەولەته جَبّاره حقیقةً بعضي له (عرب) له ژێر دەستي ئەو دوو دەوڵەتەبون أمّا زِلّەت و رِەزالەتیان وه کي بني إسرائیلي نەدیبو وەترسیان له دلّدا شین نەبوبو. وه قسمێ زۆر له وان به حُریەت مانەوه پەس له دوژمن هەراسی مەکەن. ﴿وَجَـٰهِدُواْ فِى سَبِيلِهِۦ﴾ له رِێی خوا بۆ خَلاصي بَشر له شەري ظالمان له ذِلّي عبودیەتي حیوانات وجمادات ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾﴾ به أمیدي ئەوه کە نائلي سعادەتي دنیاو قیامەت بن لەسەر أرضي بەسەر بەرزي بژین له قیامەت درجاتان بلّند بێ وەکي جولەکەکان مەلێن (إذهَبْ أنت وربك فقاتلا إنّا هٰهُنا قاعدونَ) پێغەمبەرو معجزەي پێغەمبەر بکەنە وەسیله بۆ فتح وفتوح ودَفعي دوژمن وەك تا

ئێستانەتان كردیە ئەو وسیلەي كە دەستتان پێوە گرتیە دەستي لێ بەر مەدەن. كەسێ أنصافي هەبێ ئەوانێ مقصد لەو وسیلە لێرە چیە. ئەوەي ئارەزوي هەبێ روحي ئەو ئایەتە ببا بۆ موسڵمانان فائدەی تێدا نەهێڵێ، حملي وەسیلە ئەكاتە سەر شتێ كە تا ئێستا كەڵكی موسڵمانانی نەگرتیە وەتا أبد كەڵكیان ناگرێت بەڵكو مع الأسف بوە باعثي شكست ونشستي إسلام. (سیدي آلوسي) و (سیّد رشید) لە تحقیقي وەسلە لێرە تفصیلاتێ زۆر مفیدیان هەیە بەڵام ئەو تفسیرە كورتە كوردیە ئەو طول تفصیلە هەڵناگرێ مع أنە حق دیارە، كەسێ لە تجاربي زمانە عبرەت وەرنەگرێ بە دلائل وبرهان چارەي ناكرێت خصوص ئەوانەي كە پێغەمبەر زۆریان لێ ترساوە كە ئەفەرموێ (أخوف ما أخاف علیكم كل منافق القلب علیم اللسان) في الحقیقة ئەوانەي دڵ بە غەشن لەگەڵ عبادي خوا وەتەڕ زوبانن لەهەموو كەس خراپترن بۆ إفسادي أمّت ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ وەسائلیان پەیدا نەكردوە بۆ نجاتي قیامەت ﴿لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ بە هەمو خەزێنەو دەفینە ﴿وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ﴾ مثلي مافي الأرضیشي لە گەڵ بی ﴿لِيَفْتَدُواْ بِهِۦ﴾ بۆ خاطري بیكەن بە فیدیە نَجات بەو وَسیلە خَلاص بن. ﴿مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ﴾ لێ یان قبولێ ناكرێ. ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾﴾ چاك حِسّي ئەكەن. حقّا مأیوسي لەو وَسائلە عَذابي زۆر بە ئێشە، لە ألَمي ئاگر بۆ أربابي وجدان بە ئێشترە. ﴿يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُواْ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ لەپاش ئەوەي لە چوونە ئاگري حەز ئەكەن بچنە دەر ﴿وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا﴾ ناچنە دەر. چۆن ئەچن؟ دەسەڵاتیان نیە ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾﴾ ثابتە لە سەریان، تێ ناپەرێ. ممكنە بەڵێنی ئەوانە لە دونیا حەز ئەكەن بە واسطِهِي وَسائل وفِدیە لە ئاگر تێ پەڕن نەكەونە ناوي، نجاتیان لێ ببێ. أمّا ئەكەویێ لێی ناچنە دەر چونكي چي وا ناكەن كە باعِثي نَجاتیان بێ، بەڵكو دەوام ئەكەن لەسەر ئەو سَیِّئاتە كە پێی دەوام

ئەكەن لەناو ئاگر ﴿وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ﴾ دزیش نوعێكەلە فسادي في الأرض أمّا فسادێكی حیزانەیە وەكي ڕێگر نایەتە بەر مەیدان، بۆیە ڕێی عَفو نیە لە عقوبەت وەلو (تَوبە)ش بكا پێش گیراني ﴿فَٱقْطَعُوٓاْ أَيْدِيَهُمَا﴾ دەستیان ببڕن ﴿جَزَآءَۢ بِمَا كَسَبَا﴾ بۆ وان جزا ﴿نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ﴾ بۆ خەلكي عِبرەت بگرن إقدام نەكەنە سەر دزي ﴿وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾﴾ غالبا شت لە مواقعي خۆی دادەنێ مع أنّه إشعارێكی تریشي تێ دا هەیە بۆ سَیِّئاتي بَني إسرائیل گەورە گەورەكان دزیان كردبایە حَدیان لێ دەرنەدەكرد، حَدیان إجرا دەكرد لەسەر فَقیر و بێ دەسەلاتان. هەركەسێ دزي بكا، چ نێر چ مێ، گەورە گچكە، بۆیە پێغەمبەر فەرموي (بەوكەسەكەم روحي محمدي بەدەستە ئەگەر فاطمەي كچی محمد دزي بكات دەستي دەبرم) ﴿فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ﴾ چیتر دزي نەكا ﴿وَأَصْلَحَ﴾ إصلاحي نفس بكات ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ﴾ خوا تَوْبەي لێ قبول ئەكا قَلَمي عفو بَركوناهي سابقي ئێنێ. ﴿إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾﴾ بۆیە (تَوبە) قبول ئەكا، نەك سَلَّمَهُ السلام چی بكا بلێی خوا غفورُ الرحیمە، ئەوەخۆ هەلخەلەتاندنە. ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ﴾ ئەي صاحبي إیمان یا ئەي رسولي خوا ﴿أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ مالِكُ الملكە تصرف لە ملكي خۆي دەكا چۆن حەز بكا كەس نەتوانێ بلێ بۆ وا ئەكەي. ﴿يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ﴾ هەر كاتێ بە مَشیَّتْ وإرادەي خۆیەتي. ولكن بزانین لەكێ خۆش ئەبێ؟ كێ عذاب ئەدا؟ بۆ ئەوە تەماشاي قرآنبكەن ڕێ گر دەخالەت بكا (قبل القدرتي علیه) جَزاي چیە؟ دواێ چیە؟ دز ئەبێ توبە وأصلاحي نفس بكا، ئەوجا عفوي ئەكا. لە(مُعَرّي) نقل ئەكەن گۆیا إعتراض لەو حكمە ئەكرێ وئەلێ (یدٌ بخمسماءٍ مِنْ عَسْجُد وُدیَتْ مابالُها قُطِعَت في رُبعِ دینارِ) دەستی دیەتي بە پێنج صەد مثقال زێر داندراوە بۆ چی لەسەر چواریكە دینارێكی برا؟ (عَلَمُ الدِّینِ

سَخاوي) جواب ئـەدا (عِزُّ الأمانـةِ أغلاهـا وأرخَـصَها ذلُّ الخيانَـةِ فـافْهَمْ حِكمـة الباري) لە (إبن الجوزي) نقل ئەكەن جوابی دایە (لما كانـت أمینـە كانـت ثمینـة فلما خانت هانَت) هـەر كایەكـە دوو یـەكن، نـازانم لێكیـان وەرگرتیـە یـاتواردی خاطرە.

تا أمینە قیمەت دارە كە خیانەتي كرد إهانەكرا. بەلیّ لام وایە (مُعَرّي) ئـەم حكمەتە ئەزانیّ إعتراضي لە أصلي حكم نیـە لـە تقدیري مـالي مسروقە ئـەلیّ مادام تەماشاي قەدەري مالي مسروق ئەكـەن بـۆ تەماشـاي قیمـەتـي دەسـتي سارق ناكەن؟ وەبۆچی تەماشـاي حـالي صاحب مـالّ ناكـەن؟ پـیرە ژنـیّ دوو مریشكي هەیە رۆژیّ دوو هێلكە وارداتیەتي، دوو هێلكە بۆ ئەو بیرەژنە مقابلـي صەد لیرەیە بۆ بعـضە كـەس. صـاحبي شـریعەت ئەفـەرمویّ: لعنـەت لـەدزدا، بَیضە ئەدزیّ، دەستي ئەبردریّ). بۆچی حملي ئەكەنە كـلاو وخـودەي ئاسـن؟ ئەو إعتراضە بە أمینە وثمینـەو خانـت وهانـت دفـع نـابیّ. حَقـي اهانـە ئەوەیـە لەسەر أدنی شتەكي قطع بكریّ. أساسا كاكی (كۆر) طرفداری تعذیبي أشـقیایە دەربـارەي ضـعفا زۆر دلّ نەرمـە. اعـتراض لـە قـصاص لەدەسـت بـریـني دز لەرەجم لێداني زیناكەر لە مێژە گوترایە لە ئایەتـي قـرآن، جـوابي ئـە زانـدري. ئەگەر ئەو حدودە إجرا بكریّ عالـەم ئەكەوێتـە راحـەت. ئـەمرۆ ممـالكـي (إبـن السعود) بكەن لەگەلّ (ممالكي سائري دولي إسلام وغیرە إسلام) فەرقی زۆرە.

ئەوی ضرە ربە هَیكەلی إجتماعي بە عضوي عامل بێنیّ حَقـاً بـریـني لازمـە. ئەمە سەیرە (میرزا حسن بهاء الله) گوایە لەبەر ئەو أحكامانە ئـەلیّ شـریعەتـي إسلامي (ناقصە) دەستی دز برین وەحشَتە لەگەلّ زەماني مدنیت رێك ناكەویّ. ئایا ئەو (سَبُك مَغزە) وائەزانیّ ئەو نَقصە زانـي رسـالەت پـەنـاهـي ئـەو دەركـی كردوە؟ هەر بەرپشی خاوەني. ئەو قسانە هەزار سال پێش ئەو كرایە وەجوابي درایتەوە. ئەلیّ: مُقابلی ئەو نوعە جرائمە جزایّ نَقدي بـستێندریّ، گویـا ئـەوە حكمیّ كاملە وموا فقي حضارە تە. ئەوەش لە دولان وەرگیرایە زادە ي فكـري هُمایوني نیە وە حاجت ناكا لە ئاسمانەوە ئەو (وَحي) بۆبیّ. شریعەتي إسلامي

تەماشای صندوق پڕکردن ناکا، جزای نَقدي بۆ حکومەت لە شریعەت دا نیە. شریعەتي إلا هي تەماشاي لاي مَظلوم ومغدور ئەکا دز نەختێ مالي لي بستێندرێ بۆ حکومەت با چەند مانگێك حەپس بکرێ مالێ بڕاوو مالێ دزراو چ فەرامۆشیەکی پێ دێت؟ رضواني خودا لە (شافعي) بێ کە ئەفەرموێ دز دەستیش ئەبردرێ ومالەکەشی لێ إسترداد ئەکرێ، حقا، ئەمە خۆیەتی. ئەگەر أحکامي إلاهي إجرا کرابا ئەمرۆ لە جێی وەك (بَغدا) وسائري بلادي إسلامي قەحپەخانەو مەیخانە بە إیجارە ئەدرا؟ ئەو هەمو ژنانە توشي ئەو ڕەزالەت و وەقاحەتە ئەبون؟ حاشا. أمّا دیني إسلام دیني بو الهوس وبێ شەرەفان نیە، آمنا بالله وبدینە. ﴿وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ٤٠﴾ أما قُدرەتي خۆی بێ هودە صَرف ناکات، بە مقتضاي حِکمت هەر شتە لە موقعي خۆی دادائەنێ. (أصمعي) ئەلێ صورەتي (مائدە)م ئەخوێند (أعرابی) یەکم لەگەلێ بو لە ئاخري آیەتی سرقەت ووتم (والله غفور رحیم) أعرابي گوتي ئەو کلامە إی کێ یە؟ گوتم کلامي خوایە، گوتي ئەبیخوێنەوە دیسان وام خوێندەوە، دواي تَنَبّەم بوخوێندمەوە (والله عزیز حکیم) گوتي الآن إصابەتت کرد، گوتم بە چی ئەزاني؟ گوتي (یاهذا) عزیزی حکیم أمر بە قطع دەکا، ئەگەر لێرە ڕەحمي کردبایە وەلێ خۆشبایە أمري بە دەست بڕین نەدەکرد. کەوابێ دیارە بَلاغَتي قرآني (من حیث المعنی) بە فائدە ترە لە (من حیث اللفظ) فی الحقیقە مقصدی بلاغتي معنویە ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ﴾ فەردي کامل لە (پەیامبەري خوا) ﴿لَا يَحۡزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡكُفۡرِ﴾ محزونت نەکەن ئەوانەي کە خۆشرۆي ئەکەن لەناو کُفري دا، کفر بویتە ظرف بۆ وان لە دلّیان دا ڕووچوە دەماري بۆهەمو أطراف وجوانبیاني داکوتاوە تیێ دا قەرار گیر بوین، تێ یاندا قەرارگریوە، مسارعە ئەکەن بۆ إطفاي نوري إسلام منعي عباد لە هدایەت تَنفیریان لە متابعەي تۆ، کەوابێ حاجەت نیە بلێین (فی) بە معنی (رانی)یە. یعني بە کردارو ڕەفتاري وان دەربارەي خۆت دلگیرمەبە ئەگەر چی

جێی حُزنه. زێرا جەنابي رسالەت زۆر عذابي له دەست منافقان دیت، دینیان له إنتشار عَوق ئەكرد، به إفتراو دەسیسەي وان عالەمێ زۆر له حضرەتی رسول متنفر بون. نەدیتو نەناسي بونه أشَدّ أعداء، أنّە خودا تَسَلّی ي ئەدا ﴿مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِأَفۡوَٰهِهِمۡ﴾ لەوانەي ئەڵێن ایمانمان هینایه. ئەوقسه بەزوبانه ﴿وَلَمۡ تُؤۡمِن قُلُوبُهُمۡۛ﴾ بینما إیمانێی بەلایانەوە نەچوه. ئەو منافقانه جدیدن، إی پێش نزولي ئەو سورەته نین، ئەوان فەوتان. ﴿وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْۛ﴾ هەم له جولەکان جوي (مَدینه) و(خَیبر) وەدەوران پشتی مدینه. نا، بەڵکو جوي أطرافي دوورتر وەإلاّ لەگەڵ ئەو قَولە کە ئەڵێن ئەم سورەته له (حجة الوداع) نزولی کردیه رێك ناکەوێ. زاتاً له أوَّلي رسالەت تا ئەمرۆ، وەلەمرۆ تا ئەمرۆ، هیچ زەمانێك خالي نەبوه له منافق وبَدخواها نەي إسلام، خصوص ئەمرۆ لەهەمو عصرێ خراپترە. منافقەکان پەردەي نفاقیان دري إظهاري رسالەتیان کرد گەلێ خەلکیان إغوا کرد. دیني إسلام بێ کەسه به تەواوي دوژمن کامي خۆي ئەبینێ ﴿سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ﴾ ئەو مسارعانه گوێ رادەگرن له فەرمایشاتی تۆ بۆ خاطري درۆی پێوه بکەن ﴿سَمَّٰعُونَ لِقَوۡمٍ ءَاخَرِينَ لَمۡ يَأۡتُوكَۖ﴾ گوێ رادەگرن بۆ خاطري إغوای قومێ بکەن که ئەوانه نەهاتونەته لات بەدرۆ و دەلەسه بیان کەنه دوژمنی تۆ شەڕت لەگەڵ بکەن ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ مِنۢ بَعۡدِ مَوَاضِعِهِۦۖ﴾ ئەوەي له تۆي ئەبێن له مواقعي خۆي وەري ئەگێڕن ئەي گۆڕن. أمّا تحریفي (تورات)یان ئەمه معلومه.

﴿يَقُولُونَ﴾ جَواب بۆ ئەو قومه غائِبه ئەنێرن ئەڵێن ﴿إِنۡ أُوتِيتُمۡ هَٰذَا فَخُذُوهُ﴾ ئەشزانن ئەوەی له طرف پێغەمبەر بەوان ناگات. ﴿وَإِن لَّمۡ تُؤۡتَوۡهُ فَٱحۡذَرُواْۚ﴾ ئەوقومه بەگێدی وان ئەخەڵەتێن خِلافي سوپاردەي وان قبول ناکەن.

﴿وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتۡنَتَهُۥ﴾ إختبارو إمتحاني وە دەرنەچىٚ، غَلٌّ غَشٌّ ودەغـەلّی بەدەركەوىٚ. ﴿فَلَن تَمۡلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔاۚ﴾ هیچت بە دەست نـابىٚ لـە طرف خواي بۆ ئەوكەسە. زێرِا جەنابي حَق عِبادي بە غایَتي سَهل إمتحان ئەكا، ئەوەي أسبابي رشدو هدایەتە بۆي پەیا كردیە لە حـواس لە عقل لـە إعتبـار، آیاتي بیّناتي بۆ إیضاح ئەكات چ طبیعي چ تشریعي لەسـەر ئـەو حالّە إهتداي نەبىٚ بە كىٚ هِدایَت ئەدرێن؟ كىٚ لطفي بەقەدەر خوایە؟ دەربارەي عبادي. كـىٚ بیاني وەك بیاني خـوا ئاشـكرایە؟ تـا بـۆى هدایـەت بـدرێت تكلیفـي إلاهـي بـە گوێرەي وسعي شخصە چ إعتقادي چ أعمالي. ئەو جۆرە كەسە بـدیهیات قبـول ناكا، جزم بە محالات دەینىٚ، چارەي ئەكرىٚ؟ حاشا.

﴿أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمۡۚ﴾ مع أنّە ئەگەر دلّی أدنـی أدنی قابلیەتێكی هەبا خـوا إرادەي پـاك كـردنـي ئـەكرد. حاشـا جـەنابـي حَـق خوداوەندي أرْحَم وأكرَم دلّی قابلي پاك بون بىٚ بە پیسی نایهێلّێتەوە. خلاصە كفر كە بوە ملكە رێی إیماني بۆ ناچىٚ مەگەر بە جَبري مَحض. خواي تعـالی نـە بۆ كفر نە بۆ أیمان جَبر ناكات، مُحَوّلي نظرو فِكري عِبادە، إختیاریـە إختباریـە ﴿لَهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٌۖ﴾ ئابرویان ئەچىٚ نفاقیان دەرئەكـەوىٚ بـە نَـوعي كـە لاي قَومي خۆشیان سوك ئەبن گەمەیان پىٚ ئەكەن. حتّا مبشرەكانـي ئـەمرِۆ لـەناو خۆیان زۆر مُهانن أمّا بۆ ناو مسلّمانان و بعضە أقوامي دي نوعـاً مـا إحترامیـان ئەگرن، بەخێویان ئەكەن، ئەوەش مَحضاً سیاسەتە. سیاسیّوني أیّامـي ئێمـە دینیان كردیتە ملعبەي سیاسەتي خۆیان أصلاً إعتقادیان بە دین نیە.

﴿وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٞ ٤١﴾ كُنهـي، خـوا ئـەیزانىٚ ئەوەنـدە گەورەیە نایەتە بَیـان. ﴿سَمَّـٰعُونَ لِلۡكَذِبِ﴾ نـە تـەنها هەنـدە ﴿أَكَّـٰلُونَ لِلسُّحۡتِۚ﴾ حرام خۆرن ربا كارن بە أنواعي حیلەو دەسیسە استلاي مالّی عبـاد ئەكەن مُقابلي (تَوبە) پارەىٚ زۆر وەرئەگرن. لەو جهەتە لە نظر قَـومي خۆیـان

پروزاتیان دەرکەوتوە، لکن هێشتا حَماقەت لە بەینی عَوام حُکم فەرمایە ﴿فَإِن جَآءُوكَ﴾ بۆ فصلي قَضا ﴿فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡۖ﴾ ئەوان مقصودیان بە حق گەیشتن نیە مقصودیان سماعي حُکمي تۆیە تا درۆی پێوە بکەن چ حکم بکەي چ حکم نەکەي ئەوان لە حَق تۆ لە بَدْ گۆي ناوەستن.

﴿وَإِن تُعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيۡـًٔاۖ﴾ هیچ ضرەر بە تۆ ناگەینن ئەگەر چی ڕێی طَعنەیان بۆ گوشاد ئەبێ، ئەڵێن ئەگەر پێغەمبەربا حکمەکەي ئەکرد، نەی وێرا. ئەو نوعە هَذیانانە بۆ أقوامي غائبە إفشا ئەکەن، خوا مفتضحیان ئەکا، خباثەتیان دەرئەکەوێ. ﴿وَإِنۡ حَكَمۡتَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ٤٢﴾ حکم بە عدل بکە تەماشاي میولي وان وە إفساداتیان مەکە، چی ئەڵێن با بڵێن. ﴿وَكَيۡفَ يُحَكِّمُونَكَ﴾ بە دڵ، بەرضامەندي، بە حکمي تۆ. ﴿وَعِندَهُمُ ٱلتَّوۡرَىٰةُ فِيهَا حُكۡمُ ٱللَّهِ﴾ زێرا تَورات بعصه حکمي خواي تیامایە هەمویان پێ تحریف نەکرایە هەر حکمەکەي لە (تَورات) دابێ (قرآن) قبولي کردبي لاشَك حُکمي خوایە. من لام وایە حکمي خواي قابلي (نسخ) نیە إلا ئەوەي لەبەر إضطرارێکی طبیعي داندرابێ یا لەبەر لجوج وعِنادي قومێ شِدّە تي تیا بێ. ﴿ثُمَّ يَتَوَلَّوۡنَ﴾ لە حُکمي تۆ یا لە حُکمي تەورات مع أنّه گۆیا بەدران گرتویانە ﴿مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۚ﴾ لەپاش ئەو تعصّب وأیمانە یا پاش مراجعەو تحکیمي تۆ ﴿وَمَآ أُوْلَـٰٓئِكَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٤٣﴾ نە أیمانیان بە تۆ هەیە نە بە تەورات وصاحبي تەورات. واقعاً ئەوە جێی تَعَجُّبە أمّا لە أمّتي ئێمەش ئەو نەوعە کەسە زۆرن گەر بزانێ بە شرعي ئەبیاتەوە، ئەڵێ شرعي خواو و پێغەمبەران خۆیەتي، قانون ومانون وطاپۆ وماپۆ چی یە، ئەدي ئەمە بە چی مسڵمانین ((أعَزّ الله الشرعَ الشريفَ)) ئەو دەستي شرع بی بڕێ خوني لێ نایێ ئەگەر بزانێ ئەي دۆڕێنێ بۆ محکمەي نظامي ئەچێ، بزاني

بە قانونی محکمە ئەی دۆرێنی طلبی تجارەت ئەکا، ئەگەر دەسەلاتی هەبێ بەزۆری بازووی مدعای خۆی ئەباتە سەر، شرعی چی قانونی چی تجارەتی چی في الحقيقة ئەوانە إيمان دار نین وإلاّ إطاعەی حکمی شرعیان ئەکرد ولو ماڵەکی زۆریشیان لە کیس چوبا.

﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ إرشاد ورووناکی تیایە حتی لە محّرفەکەش دا إرشادو نوری تیا ماوە ﴿يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ﴾ لە موسی تا عیسی کەوابێ ((نبي)) لێرە عامە لە رسول مقابلی ((نبي)) کلمەیە نی یە وەك مقابلی رسول هەیە یعنێ پێغەمبەر. ئێمە بە هەموان ئەڵێین پێغەمبەر چ راساً پەیغامی بۆ هاتبێ یا پەیغامی پێغەمبەرێ تر تبلیغ بکا ﴿ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟﴾ وێنەی حضرتی أبراهیم کە خوا فەرموی ((أسْلِمْ)) ووتی (أسْلَمْتُ للهِ ربِّ العالمين)) إستسلام وگەردەن دادان بۆ حکمی إلاهی زۆر ئاسان نی یە مرتبەیێ گەورەیە لایەقە ستایشی أنبیای پێ بْکرێ خصوصاً تعریضیشی تیایە بۆ ئەوانە کە حکم بە غیری ما أنزل الله ئەکەن ﴿لِلَّذِينَ هَادُوا۟﴾ بۆ یهودیان گەورە چ کچکە بێ فەرق ومیل ومحابا ﴿وَٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ﴾ ((قَتادَه)) ئەڵێ عُبادو عُلما ((مجاهد)) ئەڵێ ربّانیون علمای فقهان لە فوقی أحبارن یعنی وەك مجتهدین وعلمای مذاهبی ئێمە بَعْضی بە ولات وعلمایان تفسیر ئەکەن. (حِبْر) لە لُغەت مُشعِرە بە معنای جَمال وزینەت یعنی ئەوانەی کە علم مزَیَّنی وقیمەت دار ئەکەن وەك (حاكمي) إيراني (عَلي خان) لە حَق بابم وتبوی: (من مەلام زۆر دیون عِلم ئەوانی أرزُندە کردیە أمّا فلان ئەو علمی أرزُندە کردیە) حقیقة شرعی إلاهی بەو نَوعە مەلایانە حفظ ئەکرێ، نە بە ناکەسەکانی بی أصل وفصل وعِرقِی شَرَف ونجابەت. ئەوان علم بێ جمال بەڵکو ناشیرنی ئەکەن. ئەوانەش بۆ قەومی خۆیان حکم بە تورات ئەکەن، بێ تحریف و تبدیل ﴿بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَـٰبِ ٱللَّهِ﴾ بەواسطەی ئەو عهدو میثاقە کەلەگەڵیان

کرابوو لە طرف پێغمبەران کە حفظي کتابی خوای بکەن. ئەوانیش لە حَقْ ئەو ئەو عهدەیان بە جیْ هێنا ﴿وَكَانُوا۟﴾ ئەو علمایانە ﴿عَلَيْهِ شُهَدَآءَ﴾ لەسەر کتابي خواي رقیب وچاوەدێر بوون رێی یان نەدەدا بەبەد مەیلان بیکەنە مَلْعَبَه ي هەواي خۆیان .

﴿فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ﴾ کەوابێ ئەي علماي عصري سعادَة لە خلق مەترسن إتباعي أنبياء وأسما ربانیون وأحباري خۆتان بکەن، لە ترسان یا لە برسان حکمي خوا مەگۆڕن ﴿وَٱخْشَوْنِ﴾ لەمن بترسن ﴿وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ خوا ئەزاني کە مەلا برسي بوو وەك ((حاجي قادر)) ئەڵێ ((قرآن بە دوو نانان ئەدات وناترسێ)) هەر دینێك کە تێك چوو لە مەلایاني بێ أصل وبرسي تێك چوو، ئەگەر زادەکان بووبانە مەلا قەت دین ذلّەتي نەدەدیت ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ حکمی صریح وصحیح ﴿فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ هەر ئەوان کافرن، لە کافر مُنکرو خراپ ترن وەك (خیّام) ئەڵێ:

((ان قوم کی پردە ي سجادە پرستند فرند
زیرا کی بە زیری باری سالوس دَرَنْر
وین أز هَمَد طُرفەتر کی ر پردەی زُهد
إسلام فروشندو زُکافر بَتّرنْر..))

لەو حُکمە فرق لە بینی هیچ مِلّە تا نی یە بەڵکو ئەو نوعە کەسانە لە عالەمي إسلامي دا گەلێ خراپ تر بوون لەواني جوو و دیان، ئایا کەسێ بڵێ من مسڵمانم ئەگەر تحریف وتبدیلي حکمي خوا بکا، هەر مسڵمانە؟ خۆشەویستە؟ معاذ الله. ! ئەو فەرق وجوداییە لاي خوا ني یە، أمّا شتێ هەیە لە دیني إسلام نازانم لەواني تر بوە یان نا، أولا ڕێ ی إجتهادي کردیتەوە بۆ أهلي علم، إستنباطي حکم لە کتاب وسنّە بکەن. ثانیا گەلێ مسائل حوالەي رأي إمام

ئەکات، واني يە هەمو أحكام بە صريحي لە قرآن يا لە حديث وەرگيرا بێ، بۆيە لە زەماني إمامي عمر تا ئيمڕۆ لەو أمورانە كە نَصّي إلاهي وەرسالەتي لەسەر ني يە، قوانين تنظيم ئەكرێن لەبەر ئەوە حُكم ئەكردن ((بما أنزل الله)) لە عالەمي إسلامي زۆر كەمە خصوصاً ئەگەر تەماشاي إستحسان وسَدُّ الذرائع مصالحي مُرسله بكەن عَدَمْ الحُكْمِ بما أَنْزَلَ الله زۆر نادر ئەبێ سَلَف و خَلَفْ لەو كُفره قسەيان كرديە منازەعەيان زۆرە، أمّا حقّ وحقيقة ئەمەيە كە ئێمە عرضمان كردن ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ﴾ لە تورات دا. ﴿أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ﴾ ولو پادشاهێ بێ مقابلي گەدايێ بە غەيري حق ئەگەر بي كوژي بي كوژنەوە. ﴿وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ﴾ چاوبەچاو ئەكوڵدرێ، ﴿وَٱلْأَنفَ بِٱلْأَنفِ﴾ لووت بەلووت ﴿وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ﴾ گوێ بە گوێ ﴿وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ﴾ ددان بە ددان ﴿وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ﴾ برين، بە گوێرەي خۆي، برين، ﴿فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ﴾ بە قصاص يعني عەفوي ئەكا ﴿فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ﴾ خوا بە مقابلي ئەو عەفوە عەفوی ئەكا لە گوناهاني خۆش ئەبێ ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ لە قصاص ﴿فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾﴾ أساساً شرائع وحكومات خاصةً كە أحكامي جزائي دا بۆ حفظي بێ دەسەڵاتانە لەشەڕي زۆر داران، كەچي بالعكس مُعظمي رجالي حكومەت وملەت لە أكثري أزمان وأعصار طرف داري أقوياء ئەكەن، كەسێ ضعيف بێ كەسێ بێ هەرچي بەسەري بێ أهميەتي نادەنێ آن زيادە ظالم وغدّار محاميەكانن، ئەوی بێ دەسەڵاتە دوعا بكا خوايە لێم نەقەومێ ﴿وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَـٰرِهِم﴾ بە دواي شوێني ئەو أنبياو و ربّانيون وأحبارانەمان خست ﴿بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ﴾ كەوابي ئەو، داخلي ئەواني پێش و ني يە، وەك موسی، ئەواني حُكميان بە تەورات ئەكرد، حفظيان ئەكرد لە بيني ئەو دوو ذاتە محترمانە دابوون.

﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ﴾ يعني ئەوەي كە ئەي زاني بَقِيَّە ي كلامي خوايە، نەك مُحرّفات ومُلحقات، چي حضرتي عيسى چي حضرتي محمد(صلى الله عليه وسلم) بەو نەوعە تصديقي تەوراتيان ئەكرد، پيس وپاكيان لێك ئەكردەوە ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ﴾ وەك تەورات، طبيعي هەر كتێبێ لە طرف خواوە بێ، ئەبێ وابێ ﴿وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ئەي أنجيل. ﴿مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ﴾ ئەو تصديقە تصديقي مُنزلي إنجيلە ﴿وَهُدًى﴾ ئەو إنجيلەكە بو عيسى نازل بوو بوو، هەمووي هيدايەت وإرشادە چي بێني ضلالي لێ بێ تياي نەبوو، أب وأبن وروح القدس يۆك. ﴿وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾﴾ ذاتاً ئەوي لا أبالي بێ لە موعظة ناتۆرێ، متأثر نابێ ﴿وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ﴾ ئەگەر راست ئەكەن أهْلن تابعي أحكامي أنجيلن، إيمانيان هەيە كە لە طرف خوا بۆ عيسى ناردراوە ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ چي دائر بە إعتقاديات چي بە أعمال، چي بە تربيەو آداب وأخلاق، ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾﴾ خارجن لە إيمان بما أنزل الله خصوص ئەوەي خلافي تربيەو تأديبي إلاهي رەفتارو حكم بكا بەجارێ ئەبێ بە خليعي، محاسن بە قبائح ئەگۆرێ، وەك مسيحيەكاني ئەو عصرەي أوروپی بە جارێ لە مآثري بشري رووت بوين هەرچەند شرورو فسادي سەر عەردي هەيە مادّي ومَعْنوي لەوان نشأة ئەكا بە أحكامي تورات بە أحكامي أنجيل ذەرێي أعتبار ناكەن، لەهەر كسوەيێ دابن طَمَعْ مُجَسَّمن، نەغيرەت نەناموس، نەوەفا بەعهد، ئەگەر مشرف لە ميموندا هەبێ لەواندا نيیە، باوجودي خۆيان لە أولادي مەيمون حساب ئەكەن.

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ﴾ فەردي كامل قرآني كريم فُرقاني حكيم ﴿بِٱلْحَقِّ﴾ سەراپا لە لباسي حەق دايە ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ (تورات) و (أنجيل) ﴿وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ رەقيبە پاكيان ئەكاتەوە لە أباطيل لە مُلحقات لە

أحکامي (کولیناني). ﴿فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُۖ﴾ لە بیني أهلي کتاب جوو دیان سائري وان ﴿وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ﴾ دوای هەوەسي وان مەکەوە، ئەوي مەیلیان لێ بێ وایان حکم لە بەین بکەي وەلَو بۆ إستماله بێ، بەو وەسیله عدول بکەي ﴿عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ﴾ کەسێ دوای هەواو هەوەسي ئەوانە بکەوێ، دواکەوتووە لە حەق ﴿لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗاۚ﴾ بۆ کلێ لە ئێوە ئەی أُممي صاحِب کتێب شریعەت ومنهاجێکمان بۆ داناون لەگەڵێ أحکامي مُختلِفە. بۆ خاطري بزانن منشأي ئەو إختلافە إختلافي مشاربُ ومیول وأمزجەي بشرە، (مِنکُم)ي لە (جعلنا) تأخیر کردیە. زاتاً مشرەبي حکما وایە تا ممکن بێ جهەتي کثرە ت لە معلول دا إعتبار ئەکەن. شرعەت وشَریعەت لە أصلا بە رێێ ئەڵێن بچێ بۆ سەراو، مِنهاج بە رێێ واضح ئەڵێن وەکی جادّەو شەقام. لاشك ئە رێگای لە طرف خودا بۆ عِباد دانرێ واضِحە کەسي لێ بزر نابي، ئەوي خۆی بزر نەکا، وەئەیبا بۆ سەر ئاوي حیاتي دنیوي وأُخروي ﴿وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ﴾ لەسەر دینێ ئەبون. شَرعي تکلیفي تابِعي شَرعي تکوینیە، أمزجەي طوائفي بشر مختلفە، بُقاعي أرضي مختلفە، زەمان تبدل وإختلافي ئەبێ، بناءً علیە شرعێ واحد بۆ عمومي بشر نابێ. ئەگەر دین دیني إلاهي لەیەك دین ئەو أحوالانە رعایەت ئەکا، ئەبێ. وەك دیني إسلام تکلیفي زماني گەنجي، لەگەڵاَ زەماني پیري جوایەزە، أحکامي سفر و حضرو سفر جوایەزن، وەگذا صاغي ونە صاغي. ئەوي بەچاوي إنصاف تەماشا کا إیمان دێنێ کە شَرعەتي إسلامي بە گوێرەي طَبیعەت داندراوە. مادام صاحبي شِرعە تي تکَویني وتکَلیفي یەك بێ، ئەبێ وابێ. بشر وەك سابقا زاندرا أُمّەتي واحد بوو، میزاج وطَبیعهتي ساذج بوو، وەك منالێ تازە پێ بگا، دوایێ بە گوێرەي رووکردنە حَضارەت میولي زیاد ومختلف بو، بە گوێرەي ئەو سَذاجَتە قابلِە بَشر بکرێ بە أمّەتێ واحِد. أمّا نظر بە حالَي حاضر لە دائرەي إمکان

چویتە دەر. هەرچەند پێغەمبەراني عِظام مُصلحيني كرام خريبنەوە ناتوانن إتحادێ عام لە بيني بَشرَ پەيدا بکەن، نەلە دين، نەلە تجارەت، نەلە سياسەت. تا فاطِرِي حَقيقي فِطرەتي بشر نەگۆرێ ئەو إتِّحادە قابل نيە. خوداي تعالان بەهەمو عِلم وقُدرَت وحِكمە تي خۆی سوپاس وستايشي خۆی ئەکا کە إتحادي هاويشتە بەيني (أوس) و (خزرج) فَكَيْفَ حالي بَشَر؟ بالخاصة رُأساي أديان وە رُأساي سياسەت ئەو أمَلَيان لە دماغي مُصلحِان نەهێشت. ﴿وَلَٰكِن﴾ جەنابي حەق ئەو شرايعەي دانا.

﴿لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ﴾ تجرەبەتان بکا، چی ئەکەن؟ وە ئەو کتاب ودينە چۆن مُحافظە ئەکەن؟ دين ئەکەن بە وەسيلەي چی؟ ﴿فَٱسْتَبِقُواْ ٱلْخَيْرَٰتِ﴾ مادام وابێ ئەگەر ئێوە راست دەکەن ايمانتان بە وَحدانيەتي خواو حَقيقەتي نبّوەت هەيە مُسارعە بکەن بۆلاي چاکە، تێ بفکرن بە عَقل وعَدل وإنصاف چی چاکە ئەوە بکەن، لە پاش ثبوتي نبّوەت وتفريقي أوهام وخيالات وأفكار. حاكميەتي عقل قابلي إنكار نيە، عقل ئەزاێ چ چاکە چ خراپە، أولا سعي بکەن عقل لە چەنگ ميول وأوهام وخيالاتي فاسدە نجات بدەن، دواێ رێ بە چاکە ئەبەن، بێ خلاف وشِقاق، ئەگەن بە مقصد.

﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ بَدأي وجود لەوێيە گەرانەوەش بۆ لاي وێيە، کێ هەيە؟ بۆ چی بۆ خەلقێ وەکي خۆت يالەخۆت بەرەژێرتر خۆت لە خواي خۆت ئەکەي؟ بۆچ وەك (سەندەقوق) خۆت ئەکەي بە واسِطە لە بەيني خواو عِبادي خوا؟ تۆ نەبي خوا ئەوعِبادەي ناوي؟ رێی خودا نيشان بدە توش وەکي خەلْکي پێی دا برۆ، نهايەت حەقي إرشادت هەيە، کەس حەقي ألوهيەت وربوبيەتي لەسەر کەس نيە ﴿فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ٤٨﴾ جَزاتان ئەداتەوە، ذاتاً مَقصد لەو إنبايە ئەوەيە ﴿وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ﴾ بۆ صاحبي حکم، حکمي بالحق والعدل، بێ مەيل ومحُاباو فەرق لە

بەینی خۆیش وبیٚ گانەو دۆست ودوشمن، لە فَوقي هەمو خێرانە.

لە عَطفي (وَأنْ) قسەیان زۆرە کأنّهُ ئەفەرموێ: (یا رسول الله سبقي إلی الخیر بکە وە لە بەینیان دا حکم بما أنزل الله بکە).

ومَقصد لە إعادەي ئەو أمرە ﴿وَٱحۡذَرۡهُمۡ أَن يَفۡتِنُوكَ عَنۢ بَعۡضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ﴾یە. خۆتیان لیٚ بپارێزە قَومیٚ شَیطانن وەرت نەگێرن. لە بعضي أحکامي خواي ﷻ بۆلاي توي ناردوە، بلێن بۆ إستماله لازمه مُساعدەي گەورە گەورەکان بکریٚ، ئەبن بە قَوتُ الظهر، چوکەلەکان تابع ودواي گەورەکان ئەکەون، ئەوان راضي بکرێن، ئەمان هەر راضین. ئاگاداري خۆت بە لەسەر ئەو حالەي نەگورێی گویٚ مەدە سفاسفي وان، تۆ حکمي خوا بەجیٚ بگەیێنە. ﴿فَإِن تَوَلَّوۡاْ﴾ جیرو جهنم با إعراض بنێن چ زیاني تۆي تیانیە. ﴿فَٱعۡلَمۡ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعۡضِ ذُنُوبِهِمۡۗ﴾ ئەگەر ئەوانە إعراضیان کرد لە متابعەي حُکمي تو، بزانە هیچ علەتي تري نیە إلاّ ئەوە نەبیٚ کە خوا إرادە ئەکا جزاي بعضە گوناهیان پیٚ بگەیەنیٚ لە دونیا بە نَوعیٚ کە هەمو کەس بزانیٚ ئەوانە (أبناء الله وأحباء الله) نین ﴿وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ٤٩﴾ ئەوە إشارەتە بۆ عِلّةُ العلّة یعني سبب بە خروجیان لە إطاعەي کَلیمي خوا، خوا ئەو إرادە ئەکا ﴿أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ﴾ ئەوانە لاي خۆیان خوا پەرستن صاحیبي شرعەت وکِتابن، دینیان دینیٚ سماویە، ئایا ئەوانە لەسەر ئەو حالّە حکم بە مَیل

و مُحاباو مُتابَعهي هَوا کە حکمي مِلّتي جاهل وبیٚ دین وشرعەت وکتابە ئەوخوازن طلب ئارەزو ئەکەن، حقیقة جێی إنکارو تعجبە. ﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكۡمٗا﴾ مادام واضعي قانون بَشَر بیٚ وَلَوْ لە سەرامەداني حکما بیٚ، خالي نابیٚ لە میل وتَعَصّب، أمّا حُکمي خواي وانیە، نابیٚ وابیٚ. هەر حکمێکی وابیٚ حُکمي خواي نیە. حکمي أعقلي بشر نظر بە حُکمي خوا حُسني نیە، فضل لەوە کە

مساوي يا أحسن بێ. عقل ولَوْ إدراكي حُسن وقُبحي أشيا بكا، لكن لە دەست قُرَناي سوّي، زۆر بێ دەسەڵاتە زوو سست ئەبێ دواي هەواي نَفس ئەکەوێ. رُأساي (مُعتَزِلات) لەبەر صفاي إيمان وقوەتي عقلي إسلامي خۆيان ئاگايان لە هەواو هەوەس وأحوالاتي روح ونَفسي عُقلا نيە، بۆيە عقلّ ئەکەن بە حاكم، مع أنّه لاي وان حاكمي كُلْ في الكلْ نيە، لايان عقل محتاجە بەهدايەتي سَماوي و وەحي إلاهي. كێ هەيە حكمي لە حكمي خوا جوانتر بێ؟ ئەمەش ظاهر وئاشكرايە. ﴿لِقَوۡمٖ يُوقِنُونَ ٥٠﴾ بۆ قومێ لاي قومێ كە أهلي (إيقان) و (إذعان) بن وە (تَدبُّرْ) لە أشيا بکەن چاويان لە تحقيقي حق بێ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ على العموم ﴿لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَۘ﴾ جو وديان مەگرن بە دۆست مەيلي قلبيان مەدەنێ ﴿بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ﴾ جو بۆ جو، ديان بۆ ديان. أمّا جو لەگەلّ ديان، ديان لەگەلّ جو قط دۆستايەتيان نابێ. ئەگەر چي بعضاً جِلوەي سياسەت وا إيجاب ئەکا دەولّەتێ إظهاري (وَلا) بکا دەرهەقي جولەکان وەك حكومەتي (إنگلیز) دەربارەي (يهودي فلسطين) أمّا (وَلاي) قلبيان نيە، مع أنّه سياسەت لەگەلّ محبت وصداقەت هيچ رابطهي نيە.

﴿وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ﴾ خويان ئەگرێ حكمي خوايان لاسوك ئەبێ. ئێوە بە مُتابعەي هەواي وان، روو لە تَحريفي قُرآن ئەکەن، بەمَيل ومحُابا تَفريقي أحكام ئەکەن لە بەيني گەورەو گچکان لە دين مُغالات ئەکەن. خۆتان بە أولياو أحباي خوا ئەزانن بە نسب مغرور ئەبن حقيقة ئەمانە هەموي تَحريفي عبارەتي قرآن ئەگەر چي پێی نەبو أمّا تحريفي مَعنوي زۆر زۆر پێی بووە. لو عَصري ئێمە محبّەتي ئەوروپاييان أثري سوّي دەرکەوت، هەرچي مَيلي واني هەبێ أصلا قِمهتي ديني إسلامي لا نيە. لە هەمو آداب وشەرەف ومحاسني بشري خۆيان تجريد ئەکەن ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٥١﴾ ئەوسا رێتان لێ ئەگۆڕێ لە مصالحي دين ودونيا محروم ئەبن، ئەبن بە مَسخَرە، ولاّتتان

ئەكەنە مُستعمره، بە واسطەي ئەو ظُلمە كە لە خۆتاني ئەكەن، خوا هیدایەتتان نادا، رێی نجات نادۆزنەوە، بەڵكو بالعكس لەم وادي ضلالە زیاتر ڕوو ئەچن.

﴿فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ﴾ ئەوەي ببینێ، ئەبینێ، ئەوانەي كە لە دڵیان دایە، نەصاغي، بە سبب عداوەت وحسد، یاحُبّي راست. ﴿يُسَٰرِعُونَ فِيهِمۡ﴾ لەناو واندا مُسابقە ئەكا بۆ عرضي (وَلا)و (مُحبّت)و (جان سُپاري). ﴿يَقُولُونَ نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ ئەڵێن ئەترسین بەلاو مصیبەتمان توش ببی ئەگەر دۆستایەتیان نەكەین. تەماشاي تأریخي إسلام بكە كەمێ پاش زەماني (سَعادەت) تا ئەمڕۆ مسڵمانان لە ڕووي دۆستي غَیرە دین چیان بەسەر هاتووە، وە ئەمڕۆش لەسەر ئەو هەموو ذلّەت وحقارەتە كە بەسەر مسڵمانان دا هات، گەلێ لە رِجالي سیاسەت مُسارَعە ئەكەن لە (وَلا)و بەندەگی ئەو أجانبانە، مع أنّە ئەگەر لەگەڵ راست ومخلصەكاني ملّت ووطن پێك بێن، أملي نجات زۆر بە قوەت دەبێ. ﴿فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ بِٱلۡفَتۡحِ﴾ ئەگەر مسڵمانان بە طریفي بەخەبەر بێن یەكدي بگرن نزاعي (مَذْهَب) یان لە بەینا نەمێنێ، نێزیكە خواي تَعالی فَتح وفتوحێ بێنێ، دەركەي رەحمەت لەمسڵمانان بكاتەوە، لە پاش ئەو مَغلوبیە غالب ببن، دارودیاري دوشمن إستلا بكەن، أمّا ظاهري حال ئەوە ئەگەر محال نەبێ، زۆر دوورە.

علاوەي أختلافي (مذاهب) إختلافي (قومیەت) و (عنصر) (شقاق) و(نفاق) پێغەمبەري (قادیاني) و (بَهائي) و (بابي) هاتنەناو. هَیْهات بۆیە خوا ئەفەرموێ (عَسی) ﴿أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ﴾ خودا شتێ وابكا كە بەخَیالي بَشَردا نەیە ئەو رُأساي كُفرو ضَلال نابوت بكا، ئەو وەختە مسڵمانان بە مەدەدێكی مَحْضي إلاهي لەو ئەسارەتە نجاتیان ببێ.

﴿فَيُصۡبِحُواْ﴾ ئەو دڵ نەخۆشانە ﴿عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ﴾ لە حِقد وحسد بەلكي جَحدي رسالتي مُحَمّدي وەحەقیەتي دیني إسلام ﴿نَٰدِمِينَ ٥٢﴾

أُمێدمان هەیە بە ألطافي خوا، خوا چارەي مسلّمانان بکا (بأَحَدِ الطَّرِيقَين) خالصەکان نجاتیان ببێ، غش دارەکان پەشیمان ببنەوە. بزانن ئێمە بەو نَوعە تفسیري ئەو آیەتانەمان کرد نەك بە گوێرەي زەماني پێغەمبەري، چونکي ئەو سورەتە پاش فتوحاتي زەماني (سعادەت) نزولي کرد ئیتر تأمل بکە لە ضیعي مفسرەکان وەروایەتي آسابي نزول.

﴿وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾ دەربارەي ئەو دلّ نەخۆش وپەشیمان بونەوەکان. ﴿أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ﴾ بۆ ئێوە یا بۆ دۆستەکانیان ﴿جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ﴾ سوێندێ بە دلّ کأَنَّهُ سَعي تیا کراوە تابەدەست کەوتوە، نەوەك (لَغْوَ اليَمِين) سەر زارەکي ﴿إِنَّهُمۡ لَمَعَكُمۡۚ﴾ ئەوان لەگەلّ ئێوەن ئەي أهلي إیمان یا ئەي أهلي کتاب، لە جوودیان. نقلي ئەو سوێندە بالمعنی یە ئەگەر بە عَیني عبارەت با، ئەي فەرموو (إِنَّا) لە جیاتي (إِنَّهُمْ) لە محاورات هەر دوو نَوعە نقل جاریە، ئەلّێ فلان سوێندي خوارد (ئەمە ئەکا) یا (ئەکەم). ﴿حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ فَأَصۡبَحُواْ خَٰسِرِينَ ٥٣﴾ ئەو جملەیە قابلە بلّێین لە طرف (مُنَزِل القرآن) بێژراوە، وە قابلە بلیَین قَولي مسلّمانەکانە. ئەو سعي وکۆششي کردیان بۆ جَلبي رَضاي أعداي (دین ودَمْ)، هیچ وپوچ دەرچو، وایان ئەزاني ئێوە لە بێ دەسەلاتي دا ئەمێنن. لِله الحمد خودا إنقلابێ واي کرد، ئێوە بونە صاحبي فتوحات تشکیلي دەولّەتتان کرد، ئەو گروهە خائننانە، خائب وخاسر بون، تیاچون زەرەریان کرد. خودایە بۆ مسلّماناني ئەو عَصرە لە شرق وغرب إنقلابێ بنوێنێ ئەو نَوعە کەسانە پەشیمان ببنەوە، سَعی وکۆششیان لە خدمەت کاري (أعادي) بە هەبا بڕوا، دەستەو ئەژنۆ وە ڕەنجەڕۆ بن.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَن يَرۡتَدَّ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ﴾ سَوادي أعظم لە قەومي نجیبي (عەرەب) أنتظاریان ئەکرد آیا عاقبەت بۆ کُفّاري قُرەیش ئەبێ؟ یا بۆ حضرەتي محمد؟ لە تقدیري أول باشە، هەر کەس لەسەر ئاین ورەوشتي خۆی

ئەمێنێ، لە تقدیري ثاني ئەچن بۆلاي پێغەمبەر ومسڵمان ئەبن. لە پاش فتحي مکە گروە گروە ئەهاتن أیمانیان ئـەهێنا، ئەڕۆیشتنەوە، ئەوەنـدە لـە خدمـەت صاحب رسالەت دا نەدەبون کە إیمان بەتەواوي لە دڵیـان قـرار بگـرێ و مَحْکَمْ بێ. لەپاش ئەوە کە حضرە تي (رەسول) وەفاتی کرد مُعظمیان مرتد بـون لـە دین گەڕانەوە، لاشَك مقصد لەو خِطابـە ئەوانـەن. عـلاوەي ئـەو رِدَّەتـە، چـەند کەسێ دەعواي رسالەتیان کرد وتبعەیٚ زۆریان بو، حتّـا خـاتونێ (سُـجاح) نـاو دەعواي رسالـەتي کـرد وەخـەلقێ زۆر لـە رجـالي قـومی غـَیّـوری عـەرەب دواي کـەوتن تابـە (مُـسیلمهي کـذّاب) بـە گانیـان دا. خـوا ئەفـەرموێ ئـەي ئـەوانـي إیمانیان هێناوە ئەوەي لە ئێوە بگەڕێتەوە لە دیني خۆي هیچ أهمیـەتـي نیـە، دینی إسلام بەرِدّەتي ئێوە خَلَلي پێ ناگا.

﴿فَسَوۡفَ يَأۡتِي ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ﴾ لەمـەودوا خـوا قـەومێ دێـنێ ﴿يُحِبُّهُمۡ وَيُحِبُّونَهُۥٓ﴾ خـوا ئەواني خۆش ئەوێ ئە وانیش خوایان خۆش ئەوێ. محبەتي خوا لە حەق عِباد چی یە؟ محبتي عبـاد لـە حـەق خـوا چـی یـە؟ چـی گـوفـت وگۆیـە، ئەمەیـە. (مـتکلمین) بعـضـي تفـویض ئەکـەن، بعـضـي تأویـل. (صـوفیە) بـێ تفـویض وتأویل، حقیقەتی، إدّعا ئەکەن، ئەڵێن ذوقـی (ابـن تـي نَـشْناسي بـە خـودا تـا نەچشتی). حقیقة مُحَبّـەت چـشتێ ذوقیـە تعریـف نـاکرێ. من ئەوەنـدە ئـەڵێم محبّـەت بـۆ إطاعـە لـە هـەمو دەلیـل وبُرهـان بـە قـوەت تـرە، بۆیـە ئەوانـەي دەعوەتي (ناس) ئەکەن بە نـاوي (مَـسیح) یـا (عَلـي) یـا (شـیخێ لـە شـیوخی طَریق) تەمامي قوەتي خۆیان، لە إلقاي محبەتـي ئەوانەیە بۆ ناو دڵـی عِبـاد. ئەمڕۆ (ژاپۆنیا) نوعە محبتـەکي ملکـي خۆیـان هەیـە بـە أمرێکـی ئـەو خۆیـان ئەهاوێنە ناو ئاگر. وەعَیني سَعي ئەکەن بۆ بغضي حـضرةتي محمـد وأبـو بکـر وعمر وعلمایانی راسخي إسلام کەئەو مُحبَّت وبغضە لە دلي داگیر بووە، قطعیـاً روناکاتە حەق بەهەزار گورزي گران ئەو دڵە نەرم نابی.

﴿أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ لەسەر إیمان داران نـەرمن. نەرمـە خێـری؟ نـا نـەرمـي

تواضـع ورفـق ومرحمـەت. ﴿أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ﴾ غـالبن بـە قـوەت وقـدرەت و شِدَّەتن ﴿يُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ لە رێی خوا غـەزا ئەکـەن مَحْض بـۆ رەضـاي مَولا إعلاي كلمة الله إنقاذي بَشَر لە شەڕ ﴿وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ﴾ لـە هـیچ کـاري إلاهي باكيان بەسەر زەنیش لائمان نیە. ئەواني مُصلحن ئەبێ وابن، نەك دڵ بە خرتوپرت ئەگەر وابکەم وادەڵێن ئەگەر وانەکـەم وادەڵـێن، ئـەو کەسـە دڵیـشي نارِحەت ئەبێ چشی پێ ناکرێ. ﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەوي ذکر کـرا لـە أوصـافیان خاصـة وصفي أخير ﴿فَضْلُ ٱللَّهِ﴾ إحساني خوایـە ﴿يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ﴾ خـاص بـە قـەومێ (دونَ) قَومي، شخصێ (دونَ) شخصی ﴿وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾﴾ جـودو إحسانـي زۆرە فراوانە. ترسي براني نیە، ئـەزانێ کـێ لایقـە بـۆ ئـەو أوصـافە. ئایـا ئـەو قەومـە کـێن؟ زۆر قـسەیان کـردوە حتّـا شَـیعي (علـي) ئـەڵێن ئـەو قەومـە خۆشەویستە إمامي علي وَعَسْكَري ظفر پێ گرتی لـە حـەربـي (جمـل وصـفین). پف یاخوا مبارەك نەبێ ئەمەیە جهادي في سبيل الله کە پـشتی إسـلامەتـي پـێ شکا؟ بعضي لەوان ئەڵێن ئەو قومە (مهدي) وأتباعیەتي، با بمـرن لـە إنتظـارا، مهدي ناوبیر خنکا، مهدي کە ئەڵێن لە (مکە) ظهور ئەکا تا ئەمڕۆ نەهاتوە لـەم رۆش بەولاوە تا حکومەتي (وهـابي) لـە حجـاز دابـێ، هـیچ. رەنگـە مرتـدەکان پاش إستلاي (إبن السعود) بە وهابیان تعبیر بدەنـەوە، ئەوانـە هَـذَیـانن. پـاش وەفاتي رەسولي أکرم کێ مرتد بون؟ وەچی قەومێ چارە سازي کـرد؟ بـاعثي غیرەت وهِمەت وعَزم وثُبات وإقدام کێ بو؟ تأریخ شاهدە. روایەتي ئەم وئـەوي چ پێ دەوێ؟ چەند أصحابەێ گوزین شاهدي ئەدەن ئەگەر أبـو بکـري صـدیق نەبایە دینی إسلام لەگەڵا صـاحـبي ئەچـوە قـەبري (ذلـك فـضل الله یـؤتي مـن یشاء).

﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ هـەر ئـەوان ناصـرو ظَهـیر وپـشتیوانـي ئێوەن، أجانب بۆ ئێوە کەڵك ناگرێ، خاصة کە سیاسەت غلبەي کرد، طمعیـان

غالب بوو، هەرچی بیکەن بۆ خۆیان ئەکەن. ئەو مؤمنانە ﴿ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ بەتەواوي بە جێی ئەگەیێنن ﴿وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ زەكاتي مشروع ﴿وَهُمۡ رَٰكِعُونَ ٥٥﴾ خاضعن بۆ أمري إلاهي بە نَفس ودڵ پێ یان خۆشە زەكات بدەن، یاخود خۆیان بە (دون) ئەزانن بەرەژێرتر ئەبینن لەواني زەكاتیان ئەدەنێ مَنّ وأذی وخۆهەڵكێشانیان نیە. خلاصەي رابطە ي مادّي ومعنویان (علی وَجه الكَمال، بَلْ الأكمَلْ) لەبەینا بە قوەتە.

مَعناي راستي ئەو آیەتە ئەمەیە، ئەوەي ئەڵێن ئەم آیەتە دەرحەق حضرەتي علي نازل بووە وەقتێ كە ئەنگوستیلەیێكی دابە بە فقیرێ سائل لە وەقتي ركوعي نوێژ، قسەێ بێ ناوكە، مَقام مُناسبەي لەگەڵا ئەوە نیە. ئەنگوستیلە بەخشین لە وەقتي ركوع ئەوەندە قیمەت دار نیە شخصێ پێی ببێتەوە (ولّي وناصرو متصرف في الأمور) یعني خلیفە ي كبریاء، ئەو نوعە كەسە منحصراً ببێ بە خَلیفە، كەسێ هەمو مالي خۆی لە رێی خوا صرف بكا ئەبێ ببێتەچی؟ ئەبێ بە هەزار مَرتَبە لە فَوقي خَلافەت بێ. ئەنگوستلەێ نە دوڕ بووە نە ئەلمّاس، نە زوبەرجەد بووە نە عَقیق، نە جَزَعي یَماني، نە عقیقي بەد أخشاني بەخشیني و نە بەخشیني چی یە؟ وەأموالي روحیەي حضرتي (علي) لە آني نوێژ كردن كە (سَعدي) ئەڵێ:

(جان سوز دَر نماز جِهان سوز دَر وَغا)

لەو حاڵە دوورە. وەلەبەر مراعاتي جهەتي وەحدەت (وَلـیُكُمْ) ئەفەرموێ بە إفراط نافەرموێ (أولیاءُكُمْ). حاصلي لەو أهلي إیمانە نە (علي) بە خصوصي مقصودە نە(أبو بكر). لە زەماني نزولي ئەم آیەتە جارومجروري خلافت نەبو تا بڵێین بەو آیەتە كامیان مُرشّح ئەكرێن. ئەمڕۆ ئەم منازعاتە لە بەیني فِرەقي إسلام زۆر عَیب وشورەي یە، إسلام بێ نصیرو بێ معین و بێ خلیفە لە هەمو دنیا ژێر دەست، چارەي ئەو رەزالەتە نەكرێ (أبو بكر) خلیفەي بەرهەقە یا (عَلي) حقاً عَیني حَماقەتە.

﴿ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ إيمانێ كامل مستلزم بۆ أعمالێ چاكە، ئەوانە حِزبي خوان غالبن لەسەر أعداء ﴿فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ٥٦﴾ كەوابێ بە بەهانەي (نَخْشى أنْ تُصيبنَا دائرةٌ) لە دائرەي حزبي خوا دەرمەچن. بەخوا وا دەرچون روحيان دەرچو بونە ژێر چەپرۆكي ديان وجو. چەند مسلّمانێ أهلی دين أتفاقيان بو بونە (سيّدي أنام) إستلاي معظمي أمميان كرد كە زۆر بون بو لە مئاتي مليون تفرقەيان كرد، هەركەسە كەسێكی إتخاذ كرد بە (وَلي) خاصە ولی إرشاد ومعنويات، ژێر كەوتن بونە مسخرەي بشر، أول بە مسئلەي فضيلەت أبو بكر گەورەترە يا علي؟ آخر مادەي (قَوميەت)، روحي إيمان وإسلاميەتي لە دلاّندا نەما، آخرەت فەوتا ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ لەم رۆ تا قيامەت ﴿لَا تَتَّخِذُواْ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا﴾ ئەوانە لە كێ؟ ﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ﴾ (جو) و (ديان) سائري أُممي تر كە پێش ئێوە صاحبي كتاب بوين ﴿وَٱلْكُفَّارَ﴾ رێ سەر را (رَ) قِرائەتە، رێ ژێر رێ ش (رِ) قراءَتە، يَعني هەر قەدمێ هەر كەسێ كافر بێ چ گەمە بەدين بكا يان نا، يا ئەوانەی كە دينی ئێوە يان كرديتە قەشمەري و گالتە، مەيان گرن ﴿أَوْلِيَآءَ﴾ بە نَصير وظَهير و محِب.

قەومێ ديني إنساني لا سوك بێ چون موالاتيان لەگەلّ ئەكرێ؟ ئەو كەسي بە حەق مُتَدَيِّن بێ ديني لا لە روح و لە جگەر گۆشە خۆشەويست ترو بە حُرمەت ترە. ئەمرۆ مع الأسف معظمي مسلّمانان ديني خۆيان كرديتە مسخرە قەشمەري و گەمەي پێ ئەكەن، هێشتا ئەواني أهلي (بِدْعَە) تن لەو رووە ئەهوەن ترن. ئەمە عجباً سَببي چی يە؟ لاي من سَببي بێ مێشكی مەلايانە تجديدي دين ناكەن بە نَوعێ كە لاي لاواني تازە پێ گەيشتو شيرين بێ لەزەتێكی لێ بزانن لەسەر ئەو هەمو تجددي كەلەم عصرەدا هەيە ئەوان هەر لەسەر حالي دە عصري پێش ئەمرۆ ئەرۆن. كەسێ خۆی ئاگای لە أساساتي

دینی إسلام ببیٚ ئەو أحوالاتەي سَوادي أعظمي مسلّمانان لەسەرین، بەدیني نازانیٚ گەمەي پیٚ ئەکا.

علمادي مادّە و طبیعەت ئیشیان گەیاندە دەرەجەیێك کە إنسان تیا حەیران ئەبیٚ، ئیستاش أكثري فرەقي مسلّمانان لەسەر معنویات ئەڕۆن، أما معنویاتي کە لە حَقیقەت دا هەموي شِرکە، وە بە عیني توحید و دیني حەقي ئەزانن. کە هاتنە باسي أولیاء الله مەپرسە بە جاریٚ نظامي کائنات تێك ئەدەن، حتا ئیش لە دەستي خوا دێننە دەر، ئایا کەسیٚ کەر نەبیٚ بەو معتقداتە راضیە؟ حاشا.

نازانم کەسیٚ (وَلي) بەد معنایە کە مسلّمانان تێی ئەگەن لە کویٚ هاتە ناو دیني إسلام؟. لە زەماني رسالەت، زەماني دوایي ئەو ئەو باس و خواسە نەبوو ﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ٥٧﴾ لە هەموشت خاصة لەکاریٚ کە ببێتە موجبي تَفرەقە. ئێمە ئەگەر بە راستي مؤمن بین، خوا (وَلي) ئێمەیە واحدە وەحدەتي لە ئێمە ئەویٚ أهلي إیماني خۆش ئەوێن، با ئێمەش خوامان خۆش بویٚ یەکترمان خۆش بویٚ، چونکي ئەوەي خواي خۆش بویٚ ئەبیٚ خۆشەویستي خواشي خۆش بویٚ. أشخاصیٚ چەند عصر لەمەو پێش رابردون، نەیان کەینە بەهانەی عَداوەت، ئەگەر چاکەیان کردیە ئێمەش چاکە بکەین ئەگەر خراپەیان کردیە با ئێمە خراپە نەکەین بلێنی (تِلْكَ أمة قد خَلَتْ لَها ما كَسَبَتْ وَلَنا ما كَسَبْنا ولا نُسئَلُ عَمّا كانوا یعملون). ئەوەي خۆشمان ئەویٚ بۆ خوامان خۆش بویٚ، ئەوەی رقمان لیٚ ئەبێتەوە بۆ خوامان رق لیٚ ببێتەوە ئەوسا ئەبین بە کیتلەییٚ واحِد بە خوش و سەربەرزي لەسەر ئەرزي ئەژین.

﴿وَإِذَا نَادَيۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ﴾ لازم نیە مُراد لەو بانگە بانگی معروف بي، ئەگەر ئەو سورەتە گەلیٚ پاش تَقَرُّري آذان نازل بووە، بەهەر نَوعیٚ بیٚ ئێوە کە بانگتان ئەکرد بۆ إقامەي نوێژ ﴿ٱتَّخَذُوهَا﴾ نوێژ یا بانگ ﴿هُزُوٗا وَلَعِبٗاۚ﴾ بە خصوصیش گەمەو گاڵتەیان بەوعبادەتە ئەکرد،مقصد گەمە بەنوێژ کەرەکانە.

ئێستا زۆر سەیرە لە بەیني مسلّمانان کەسیٚ نوێژی بکا گەمەي پیٚ ئەکەن.

لە کوردستاني ئێمەش أثرێکی لەو مَسخره تیا پەیا بووە، پەنا بەخوا، خـوا خێران کا. عجَابیه کەسێ أدنی شعوري هەبێ گەمە بە بانگ و نوێژ بکـا. آذانـي محمدي بە دەنگێ خۆش بە لهجەێ شیرین أدا بکرێ حقیقـة زۆر مـؤثره خاصـة بانگی سبەینێ، أما ئەگەر کەسێ وەکي (محمـود آغـاي) خـاڵۆزام بـانگ دا زۆر گران و مستکره دێته بەر گوێ. بعضه مؤذن بـانگ ئـەدەن إنسان قـصد ئـەکا لۆکه لەناو گوێی خۆی بنێ. أساس آذانـي محمـدي لـە خـەونـي (عبـدالله کـوري زیدي أنصاري)یه. مەلایان و محدثەکان گەلێ پەله پەل ئەکەن لەو خـصوصه، لکن غدر ئەکەن.

جەنابي رسول الله إعتباري بەخەوەکە ئـەو بانگـەي کـە عبـدالله ي أنـصاري لەخەودا بیستی قبولي کرد وە کردي بە شعاري نوێـژ ئـیتر چـی تیایـە قیـل و قالي چی پـێ ئەوێ با ئەو منقبە بۆ عبداللەي أنصاري بێ چی دەبێ؟ وەلەوەرا لازم نایێ خەون علی الأطلاق ببێته مـداري أحکـام. نوێـژ عبـادەتێ زۆر عَظیمـە عبد روو ئەکاته خواي بە هەمو وجـه تعظـیم و إجلالـي خـالقي خـۆی ئەیەنێتـە جێ، ئەو قراءته ئەو قیامە ئەو رکوعه ئەو سجودە چۆن گەمـەي پـێ ئـەکرێ؟ خاصه شکوهي جماعەت إتباعي إمام لە حَرکات وسکَنات هیبەت ئەدا بە ناظر.

﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەو هزو لَعبە بە نوێژ بە آذان ﴿بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾﴾ لە هـەموو عالەم بێ عَقل وبێ إنصاف تـر (دیـانـي) أوروپـاین، لەسـەر ئـەو گەمـەد رقـص وسەماوتیاترۆیە، کە نـاوین لـێ نایـە نوێـژ عبـادەت، گـەپ بـە نوێـژي إسـلامی ئەکەن؟ سبحان الله لـەو بـێ مروەتیـە. تەماشـاي نوێـژي جمعـە نوێـژي جـەژن نوێژي باران بکەن، هیچ پێغەمبەرێ رێی بەو تەرتیباته نەبرد، لەسەر ئەو حاڵە لە ئێمە دەنگ ناکەین ئەوان گەمە بە ئێمە ئەکەن؟ حقیقة معکوسـێ متناسـبە. کەسێ عاقلێ بێ محاسني ئەو عباداته إدراك ئەکا ناتوانێ إنکار بکا. أما إنسانێ بێ عقل خاصه ئەو کەسەي خۆی بێ عقل بکا، قسەي لەگەڵ ناکرێ، تەماشاي حُسن وقبحي أشیاء علی ما هو علیه ناکا، بەڵکو ئەوي خۆی کـەر بکـا، حقـایق

ئەگۆڕێ. ﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ توجيهي خطاب بكە بۆ أهلي كتاب، أما سائري كُفّاري جُهلا، نا، بۆچی؟ ئەواني أهلي جاهليەتي ئەگەر گەمە بە دين بكەن ئێمەيان رق لێ ببێتەوە إستكراه بكەن، هەرنەيسە، جاهلن زۆر عەيبيان لێ ناگیرێ. أما ئێوە أهلي كتابن مربوطي أحكامي سماوين ايمانتان بە خوا هەيە تصديقي أصلي رسالەت ونبوەت ئەكەن، ئەو سيّئاتە لە ئێوە دوورە ﴿هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ﴾ أسبابي موجبە چيە ئێوە إنكار لەسەر ئێمە ئەكەن؟ ئەمان كەرهێنن بەكەرماندێ سُخط وقين كە عقابی لێ ترتب بكا هيچ سببي نيە ﴿إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ﴾ بە إيمانێ دروست جَزم ئەكەين كە خوايەكە بێ شريكە مُنَزَّهە لە تطورات وتجسم وتَمثُّل وإتحاد وحلول ﴿وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ﴾ بروايمان هەيە بە كتبي إلاهي ئەوەي بۆ ئێمەي ناردوە ئەوەي لە پێش دان بۆ أُمَمي سابقي ناردووە، ئايا ئەمە ئەبێ بە موجبي نَقمە؟ حاشا ثُمَّ حاشا.

﴿وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ٥٩﴾ علّە تي حقيقي ئەوەيە أكثري ئێوە خارجن لە دائرەي إطاعەتي إلاهي حتّا لە ديني خۆتان تەماشا كەن بە إنصاف، چتان بەسەر كتێبی خۆتان وديني خۆتان هێنا، كو ديني إلاهيتان كردە عَيني بشر پەرستي.

ئێوە لەسەر ئەو مَيل ومَشرەبە، چۆن بە ديني من راضين ئێمەتان خۆش ئەوێ موافقەمان لەگەڵ ئەكەن؟ نابێ. ﴿قُلْ﴾ يا محمد الرسول بەو قەشمەري كەرانە ﴿هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ﴾ بە خراپتر لەو قەشمەريە كە بە ئێمەي ئەكەن خراپترە ﴿مَثُوبَةً﴾ لە جهەت پاداش وجَزاي سُخرِيّە بە دين ﴿عِندَ ٱللَّهِ﴾ جَزاێ رأساً لە طرف خوا ئەو خراپترەيە بە إعتباري ظهوري لە داري دنيا، كێن ئەوانە؟ ﴿مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾ كەسێ خوا لەسەر أرحم الراحميني خۆی دووري بكا لە رەحمەتێ كە (وسِعت كل شيء) رقي لێ بگرێ رووي لطفي تێ

ئەکا ﴿وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ﴾ جمهور لەسەر ئەوەن کە خوا بالفعل مسخي کردن کردني بە مەیمون وبەراز ئەمەش بۆ خوا پەرستان جێی إنکار نیە. (داروین) ئەڵێ: (إنسان لە أصلێکی مەیمونە ئەگەر إرجاع بکرێتەوە سەر أصلي بۆ چ نابی؟). بعضێ ئەڵێن ئەوە من حیث الأخلاقە. (سیّد رشید) نقل ئەکا لە (کتاب دُرّ المنصور) کە (إبن المنذر) و (إبن أبي حاتم) ئەڵێن: (ئەوانە دڵیان مسخ بو نەك جسدیان ئەوە مَثَلە وەك (مثل الذین حَملوا التورات ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل أسفارا) (سیّد رشید) لە تفسیري آیەتي (بقرە) ئەوەي ترجیح کردیە وەلێرەش تسریح بە ترجیحي ئەکا، وە ردّي (إبن جریر) لە (مُجاهدي) رد ئەکا.

لام وایە ئەمە لەبەر خاطري أذکیاي منوراني عصرە، ئەمە قبوڵ ناکەن. أما عبارەتي (جعل منهم القردة والخنازیر) قیاسي لە (مثلهم کمثل الحمار)ی ناکرێ، وە لە تأریخي طبیعي أنسان بعضە نقلان ئەکا لە وقایع ثابتە کە بوە، کەسێ موي بەسەر بەدەنیا إستلاي کردیە عادةً وەك بزني لێ هاتوە. ﴿وَعَبَدَ ٱلطَّاغُوتَ﴾ لە نظري إنسانێ کە إنسان بێ عبادەتي بوت وأصنام وصور هیاکل، گاو پشیلەو قالۆچە، وە کەسێ وەك خۆي بَشَر هەرکەسێ بێ، مَذَلّەتي زیاتر تیایە لە مسخ بون بە مەیمون. مەیمون شرەفێکی حیواني تیایە، ئەوانە لەو شرەفەش محرومن خسیس ودنيء مُحَقَّرُ ومُهان. عجایب ئەوەیە ئەو دني طبعانە ئەو دناءَتە حس ناکەن پێی متألم نابن، بالعکس متلذذ دەبن. شێخ قبوڵ بکا لەبەر دەستي رادەوەستي چاو لەسەر یەك مل شۆر بە فخري ئەزانێ، سبحان الله لەو بَشَرە چ بَشَرە؟ ئەوانە هەموي إستهزاي خوایە، ئەگەر لاي خوا محقرو مهان نەبان، وایان بەسەر خۆ نەدەهێنا (نعوذ بالله من غضب الله).

بزانن ئەوەي سُخریە بە دین بکا خوا چۆن گەمەي پێ ئەکا! إنپراطورێ کە حکمي لەسەر (٤٠٠) ملیۆن نفوس بَشَریا وەك مەیمون رەقص وسەماو دانسي پێ ئەکا لە وِقاري بَشَري بە عنواني فنوني جمیلة ئەیکاتە دەر. سەرامەداني

سياسەت مدبراني مملكت وەك بەراز بێ غيرەت وناموسي ئەكا. ژنيان، كچيان، خوشكيان لەگەڵ أجانب ران لەناو ران قۆڵ لە قۆڵ هەڵكێشراو ئەيان سورِێنێ. لەسەر ئەو هەمو ذلّت ونقصە طعن لە ديني إسلام ئەدەن؟ هەيهاوار (بعضە أشعاري أبي علاي مُعَرّي):

(وقالَ السُّهيُ للشَمسِ أنتِ ضَئيلةٌ) إيرادي جوانە. ﴿أُوْلَٰٓئِكَ﴾ ئەو گرۆهە كە أستهزاء بە ديني ئێوە ئەكەن ﴿شَرٌّ مَّكَانٗا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ٦٠﴾ ئەگەر چی مَثوبەي ظاهري أسلافيان خراپترە، أما ئەوانە، مكَانيان بَدْ ترە، لە رێگەي راست دوور ترن. زێرا وَقايحي مَوروث ومكتسبيان تێ دا گرد بۆتەوە. كُفر لە كُفريان زياد كردوە، لاشَك جَزاي قيامەتيان شَديد ترە. ﴿وَإِذَا جَآءُوكُمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا﴾ ئەوەش نَوعە گەپێكە بە مسڵمانێ ئەكەن، زاتاً مقصود لەو آيەتە تذكير وتَحذيرە لەو جولەكە و ديانانەي كە من بعد أهلي إيمان توشيان ئەبن. حتا ناپليۆن كە هاتە مصر اِظهاري إسلاميەتي كرد إشتراكي جمعەي ئەكرد، گەلێ سياسي نَقيە بەراستيان ئەزاني بە تەواوي بۆي رام بون تا آخري ئەوی كردي كردي. إعتراض لەو سياسيونا نەكە لە عصري ئێمە مسڵمانن زۆر لازمە. من بڕواي بە سياسيون ناكەم، بۆ؟ ﴿وَقَد دَّخَلُواْ بِٱلۡكُفۡرِ وَهُمۡ قَدۡ خَرَجُواْ بِهِۦۚ﴾ لەگەڵ كفر ئەهاتنە لاي ئێوە وەلەگەڵ كفر ئەوان ئەچونە دەر، إيمان لە دڵيان دا نەبو بە قەدەر ذەرەێك ﴿وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا كَانُواْ يَكۡتُمُونَ ٦١﴾ بە چ قصدێ؟ بە چ فكرێ؟ ئەهاتنە لاي ئێوە ئەيان گوت ((ئێمە إيمانمان هێناوە)) ئەوي بزريان ئەكرد لە دڵی خۆيان دەگرت، خوا عالمترە لە ئێوە، ئێوە إيقاظ ئەكا ئاگادار بن، لە كيَدي ئەو نوعە كەسانە خۆ بپارێزن.

ئەڵێن: وەقتێ ئەوروپاي زۆر ئەترسان خەياڵيان لە (حَجّ)ي مسڵمانان ئەكرد ئەيان گوت هەمو ساڵێ ئەو هەمو مسڵمانانە ئەچن بۆ (مَكَە) ئەڵبەتە صندوقێكی عموميان هەيە هەر حاجيە مقدارێ پارەي ئەهاوێتێ شايەد حەربێ

عمومي ببێ ئەوپارەیە صرف ئەکەن ئەڵبەتتە تا ئەمڕۆ ئەو ثروه تە لە ملیارێ لیرە تجاوزي بوە. بۆ تحقیقي ئەو خەیاڵە بعضێ لە روس مسلمان بون ناوي خۆیان لێ نا (أحمدۆف) (أبراهیمۆف) (فلانۆف) خۆیان سونەت کرد چۆن بۆ (حَج) تەماشاي حالي حجاجیان کرد تێ فکرین ئەو نوعە خەیاڵە بە دەماغیان دانەهاتوە وە رواساشیان بەس بە دو أطماعي خۆیان کەوتون، حجاج رووت ئەکەن وئەیخۆن. گەڕانەوە حقیقەتیان بۆ قومي خۆیان بەیان کرد، ئەو ترس وهەراسەیان نەما حتّا مع الاسف ئەمڕۆش ئەو فکرە لاي ئێمە نیە.

﴿وَتَرَىٰ﴾ ئەگەر رائي﴿كَثِيرًا مِّنْهُمْ﴾ لەأهلي کتاب تجارەکانیان رواسایەکنیان ﴿يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ﴾ لەناو گوناهو ظلم وتجاوز لە حقوق ﴿وَأَكۡلِهِمُ ٱلسُّحۡتَۚ﴾ حرامي، دوني، خسیس، ﴿لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٦٢﴾ ئایا ئەو نوعە طماعە لە إیمانە؟ گوێ نادەنە چاك وخراپ، هەر چەنگ کەوێ، بەهەر تەرزێ ببێ. ﴿لَوۡلَا يَنۡهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلۡأَحۡبَارُ﴾ أنە علماو مشایخەکانیان لەو سَیِّئاتە بالفعل إشتراکیان نەدەکرد. أمَّا بەوەندە نجاتیان نابێ، ئەبایە نَهیان لێ بکەن، ئەدي بۆچی نَهیان لێ ناکەن ئەو رواساي دینە؟ ﴿عَن قَوۡلِهِمُ ٱلۡإِثۡمَ﴾ لە درۆیان زاتا ئەوانە ئەگەر درۆزن نەبان ئەو هەمو سیّئاتەیان نەدەکرد. درۆزن، خاصة درۆزنەکاني سیاسي، بەدرۆ لەگەڵێ جێ خۆیان نجات ئەدەن، حتا لە محاکم ومجالس تشریعي براءَت وەرئەگرن، طبعا لەسەر سیاسەت رشت تر ئەبن.

﴿وَأَكۡلِهِمُ ٱلسُّحۡتَۚ﴾ لەحەرام خواردن بۆ نهیان لێ ناکەن. ﴿لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ٦٣﴾ صنعەت لە عمل بە قوەت ترە، شتێ نەبێ بە ملکە پێی نالێن صنعەت. قابلە أحبار ورُهبانیوني بعضێ أعصار وأدوار إنزوایان کردبێ إشتغالیان بەو نوعە سَیِّئاتە نەکردبێ. أما چەند عصرێکە هەر چەند سیّئات وقایحي جوو و دیانان هەیە، رأسەکاني دینیان ئەیکەن، وەتحریك وتشجیعي مِلّتي خۆیان ئەدەن. ئەو درۆي کە دەربارەي حضرتي رسول الله ئەکەن بە

خاطرو خیالي بشردا نەهاتوە. زاتاً هەر دینیٚ کە گۆڕا هەر قەومیٚ کە بە فَساد چون، هەموي لە بەدي مەلایەکانیانە، ئەوان وەك دل وان، ئەگەر دل چاك بیٚ، گشت أعضا چاك ئەبن، ئەگەر دل خراپ بیٚ، هەمو أعضا خراپ ئەبن. ﴿وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغۡلُولَةٌۚ﴾ چ جایٚ رواُسای دینیان نەهیان لیٚ بکەن لەو جورە سیّئاتە لەوقسەي شنیع وکُفري گرانە إنکاریان ناکەن کە ئەڵێن خوا دەست بەستراوە بە (کەلەپچە) یعني بەخیلە. لاشك إنسان کە کەوتە تەنگنای ئەگەر إیماني زۆر بە قوەت نەبیٚ وەبەتەواوي مُسلم ومنقاد نەبیٚ، قسەی وا دەربارەي خوا ئەکا. ئەو نوعە إنسانە نەك لە جوان لە مسڵمانانیش دا زۆرن خاصە قەومیٚ کە نسبەتي هەمو شت مباشرة بۆ حضرەتي کبریائي بدەن، وەك جەنابی (غَوث) ئەفەرمویٚ لەو نَوعە قسانە قوەت وهێزي إیمان بەدەر دەکەویٚ. لاي من وایە ئەو قَولە معنایٚ تري هەیە کە مَقصدي جولەکەکان بوە وەلەو مقامەدا زۆر جوانە ئەوانە ئەیان گوت ئەوزاتە درۆزنە پێغەمبەریٚ راستي نیە، ئەمرۆ سبەینیٚ دەفەوتیٚ (تورات) تصریح ئەکا ئەوەي بەدرۆ دەعواي پێغەمبەري بکا خوا نابودي ئەکا ئابڕوي ئەبا. وەتەماشایان ئەکرد رۆژ بە رۆژ کاري حضرەتي محمدي زیاد ئەکا، بە قوت تر ئەبیٚ، سەر ئەکەویٚ، فتوحاتي بۆ ئەبیٚ، خاصە پاش فتحي (مکە) لەو تأثرو تحسرە ئەیان گوت خودا قُدرەت وقوەتي نیە دەست بەستراوي بیٚ دەسەڵاتە وە إلاّ نەدەبا ئەو کارە وابیٚ.

﴿غُلَّتۡ أَيۡدِيهِمۡ﴾ قوریان بەسەر مغلوب بون دەست بەستراوو رەزیل کران. لەسەر معناي پێشو ئەڵێن ئەمە دوعایە لە جوان بە بُخلێکی شَدید، یعني یا خوا ئەوان زۆر بَخیل بن خوا شُحیان تێدا خلق بکا، أما لە (حَسني بصري) نقل کراوە تفسیري (غُلّة) بە غلٍّ ي أسارەت لە دونیا وەعذاب لە جهنم ئەوجا پەلە پەل ئەکەن بۆ مناسبە لەگەڵ غَلّي سابق. کە نسبەتیان بۆ خودا ئەدا، بعضیٚ ئەڵێن جناسي لفظیە بعضي ئەڵێن مشاکلەي معنویە، یعني نظر بە معناي أصلي لُغەت، أما نظر بە معناي ئێمە حاجەت بەو کەشماکەشە نیە.

﴿وَلُعِنُواْ بِمَا قَالُواْ﴾ لعـنیٚ موٚبـد قابـل نیـه رەحمیـان پـیٚ بکـریٚ ﴿بَلۡ يَدَاهُ مَبۡسُوطَتَانِ﴾ نِعمهتي شامله قُدرەتي کامله، ئەوانه که حَصري نبّوەت وعـواطفي إلاهي له خوّیان ئەکەن لایان خوا بخیله بیٚ قُدرەتـه، أنّـهُ نـاتوانیٚ غـیری بـني إسرائیل پێغەمبەریٚ بنێریٚ ئەو دونیایه بوٚ وانه خەلکي طُفیلیه. حاشا خـوا رَبُّ العالمینه دەستي انعام وقُدرەت وقوەتي واسِعه. ﴿يُنفِقُ كَيۡفَ يَشَآءُ﴾ حـصر نیـه بوٚ قەومیٚ (دونَ) قَومیٚ، چوٚن حـەز بکـا وائەبەخـشیٚ، صـرف ئـەکا چ مـادّی چ مَعنوي، ولاشك مَشيّتي إلاهي لەگەلٚ علم وحکمەته، ئەو ئەزانیٚ کیٚ لایەقـه کـیٚ نالایەقه. جو مُجَسِّمن لایان خوا إنسانیٚ ظَلامه. تەماشـاي ئەوانـەي دەسـت بـوٚ خوا پەیا ئەکەن (غُلامي أحمدي قادیاني) ئەلیٚ خوا هەزار دەستي هەیه، ژاپون هەیکەلێکیان هەیه هەیکەلي خواي صەد دەست، (قادیانـي) یعـني پێغەمبـەري نوٚکەر ئەمەندەي بکەم دیوه ئەم خَلق وإیجاده بەصەد دەست ناکریٚ هـەورازي بردوه بوٚ هەزار. بەخودا ئەگەر ئیشي خوا پەکي لەسەر دەست بکـەویٚ خَلـق و إیجاد وترتیب نظامي ئەو عالەمه عظیمه به ملیوني دەسـت نـاکریٚ (إنمـا أمـره إذا أراد شیئاً أن یقول له کن فیکون) لەو نَوعه مقامه دەست نایەته خَیال حتّـا له حەقي صاحب دەست وەکو (سیّدِ) له حاشیەی (مُطَوّل) ئەفەرمویٚ. کەوابیٚ حاجەت نیه به تأویل به تفویض.

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ﴾ لـه قـرآن کـه شـاهدي رسـالەتـي توّیه له نَصرو فتوحات ﴿طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۚ﴾ ئەوەي بوٚ توٚ ناردراوه له طـرف خـواي خوّت بوٚ گەلیٚ لەوانه تجاوزات وکُفر دەربارەي خوا یا توٚ زیـاد ئـەکا. ﴿وَأَلۡقَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ﴾ زەرەریان بوٚ توٚ نابیٚ خوٚ بـه خـوٚي مـشغول ئـەبن ﴿إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ﴾ دەوام ئەکا نابرێتەوه، أُمّتیش ئەتوانیٚ لەم عداوەتي وان إستفاده بکات.﴿ كُلَّمَآ أَوۡقَدُواْ نَارٗا لِّلۡحَرۡبِ أَطۡفَأَهَا ٱللَّهُۚ﴾ هەروەقتیٚ ئاگري شەرو شـوٚر وسَـلب

ونَهب وفتنـه ئـەنگێزي هەڵكـەن لـە حـەق ئێـوە يـا عـام، (أطفاهـا الله) خـوا ئەيكوژێنێتـەوە مـەراميان. حقيقـة تـا ئـەمڕۆ هـەر گَيـدیٚ (جـو) لـە حـەق مسڵمانانيان كردبیٚ بیٚ تأثير بوە، تأثيري واي نەبوە. أما ئەمڕۆ لە (فلـسطين) لە حەق مسڵمانەكان قـصور ناكـەن پـشتيوانيان بـە قوەتـە، أوميـد وايـە خـوا ئاگري هەردوكيان بكوژێنێتەوە مسڵمان ئەم مجارەش نجاتيان ببیٚ. واش بـوە (جو) زۆر تأيدي مسڵمانانيان دايە لە فتوحاتی (شام) و (أندلس) لكن ئەمـە لـە زێدە عـداوەتيان دەربـارەي (رۆم) و (غـوط) بـوە، وە(نـصارا)ش علـى الأكثـر ئاگريـان ئەكوژايـەوە حتـا ئـەو ئـاگرە عظيمهـي (بطـرس ناسـك)ي ناكـەس لـە ئەوروپا هەلي كرد عمومي دوەلي أورپاي سوق بو سەر ممالكي إسلام كرد، ئەو ئـاگرەش بـە غـيرەت وإقـدام وصَـبرو ثبـاتي كـاكي خۆمـان (صـلاح أيـوبي) كوژايەوە. وەئەوروپا چەند قرنـیٚ زەبـونـي دەوڵـەتـي عثمـاني بـوو تـا لەگـەڵ دەوڵەتي ئێران تێك ئەنگژان طرفين بیٚ هێز بون، أوروپاي إستفادەيان زۆر كرد لە هەمو لايەك غالب بون تاسەري كێشا (حربي عمومي) مـسڵمانان لـە شـرق و غرب زەبون بون، مع هذا مسڵمانان خۆ بە خـۆي رۆژ بـە رۆژ پـتر تێـك ئەچـن، وەأكثري خۆيان بوينە دوشمني ديني خۆيان عاقبەتي خێر بكا....

﴿وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادٗاۚ﴾ لـە زەمـانـي ئێمـە سـعیٚ زۆريـان بـۆ فَـسادي أخلاقە إمحـاي تربيـەي دينـە بـە فتنـەي ژنـان مـسڵمان گـيرۆدە بـون هەرچـی سـيّئاتە مُخِلّـي شـەرە في بَشَريَّتە بـەناوي مدنَيـەت تـرويجـي ئـەدەن وەرەواج ئەسـێنیٚ ﴿وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ٦٤﴾ خـودا بـە قَهـري خـۆی عِرقـي فَـساد هەڵكـەنیٚ عـلاوەي فـسادي (جـو) و (ديـان) فـسادي (قاديانيـان) (بهائيـان) (شەدەلەي) يان وأمثاليان پشتی إسلامەتي شكاندوە بە نـاوي وِلايـەت وإرشـاد وإصلاح بەجاریٚ رُشد وصلاح ي إسلاميان بەربادكرد. ربّی !چارە چيە؟ قوەت وظهيري بیٚ... دينی إسلام نەما... چارە سازیٚ نيە بە غَيري حول وقوەتي تۆ.

﴿وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ جـوو و دیـان ﴿ءَامَنُوا۟﴾ إیمـانىٚ دروسـت ﴿وَٱتَّقَوۡا۟﴾ لـــه فتنـــه بـــازي ﴿لَكَفَّرۡنَا عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ﴾ هـــي رابـــردوو ﴿وَلَأَدۡخَلۡنَٰهُمۡ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ٦٥﴾ كـەجێى أهلـي إیمـان وصـلاحه. أمـا ئـەو سیّئاتي ئەیكەن به عَینى خێرو واجباتي دیني ئەیكـەن چى جاىٚ إیمـان بیـنن مسلّمانان وەر ئەگێرن، ئەگەر چى ناو هەر ناوي إسلامیه، أما ناوك. ئـەو نـاوك نیه. حاصلي إسلامیەت تا ئەمڕۆ ڕۆژي وارەشي نەدیتیه ﴿وَلَوۡ أَنَّهُمۡ أَقَامُوا۟ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ﴾ به طَریقي عملیـان بـه تـورات وأنجیـل كردبایـه ﴿وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِم مِّن رَّبِّهِمۡ﴾ كتبي سائري رسلي بني إسرائیل ﴿لَأَكَلُوا۟ مِن فَوۡقِهِمۡ﴾ ثمراتي داران ﴿وَمِن تَحۡتِ أَرۡجُلِهِمۚ﴾ نباتاتي ناو أرضي سەر أرضـي ومعـادن اسـتفادەیان لـه هەمو شتىٚ ئەكرد إیمانیان به پێغەمبەري دێنا. ئەوانـي بـوت پەرسـت ورۆژ پـه رست ومانگ پەرست وگا پەرست بوو، مغلوب ئەكران. مُلكىٚ واسع ئەهاتـه ژێـر دەسـتي (ملّیـون) گـشتمان بعـد الأیمـان بـالله وەبـه حـضرتي موسـى وعیـسى ومحمد، ئەبوین به كتلَي واحد، ئەواني إنكارى صانع ووەحدەتي إلاهي وأصلي نبوەت ئەكەن، له كۆلّمان ئەكردنەوە، له دونیا بەخۆشى رامـان ئـەبوارد. لكـن عداوەتي ئەو مِلّه سائري دوشمني تري له فكر بردینەوە، ئەو رسـالەته كـه بـۆ توحید ناردرا، ئەمانه كردیانه باعث وسبَبي تفرقه.

بناءً علیـه تـا پێغەمبـەر زیـاد بـن تفرقـه زیـاد ئـەبىٚ. لـەو جهتـەوە خـودا رەحمـي كـرد، حـضرەتـي محمـدي كـردە خـاتم الأنبیـاء، دەركـەي ئـەو فتنـه وفسادەي پىٚ بەست. لكن نامەي ولایەت له زێدە فَسادي وتفرقه جێى نبوّەتـي گرتەوە. ﴿مِّنۡهُمۡ أُمَّةٞ مُّقۡتَصِدَةٞۖ﴾ طبیعى كُلّي فَرد له أفرادي أُمّـەت تێكـڕا خـراپ نابن، بعضيٚ ئەمێنىٚ لەسەر إعتدالِ له بەیني إفراط وتفریط ئەڕوا، ئەگەر ئەوانه زۆر بان باش بوو، لكن فسادا دائماً له إشتعال دادەبىٚ.

﴿وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾﴾ کە أهلي فَساد غلبەیان کرد، أهلـي صـلاح چی پیێ ناکرێ، گەرچی ئاگري ئەنـدوهو حـیرەت لـە دڵیـان گـڕ ئـەخوا، شـەڕو شۆڕێ کە لە بەینی ئەم وئەمانە، هەڵدایسێ، گەرچی بـەناوي دین بـو، أمـا لـە حقیقەت دا طمعي دونیا بو. تا ئەم قَرنە، ئەو پەردە دڕا، امیش بـە دەرکـەوت، آمال ئاشکرا بو. وە دوو شت بوە سببي شکستي مسڵمانان إختلافي خۆیـان بـێ إعتناي به علم وعملي طبیعي، غلو لە دین و لە معنویات، إعتماد لەسەر خـوارق وکرامات، إستلاي إعتقـادي جـبري محـض یـا نیمـە محـض، انتظـاري خروجـي مهدي ونزولي عیسی. أوروپاي به علم وعملي طبیعي وکیمیـاوي بەسـەر ئێمـەدا غالب بون، نا بـەناوي موسـویّەت وعیـسویّت. وەنایەتـە خـاطر مِلّـت إصـلاحـي إعتقادیات وأفکاري خۆي بکا.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ﴾ هەرچی لە طرف خـوا بـۆ لاي تـو هاتیته خوار بی گەێنە، أحکامي فرعي، إعتقادیات، أحوالاتي أهلي کتاب، یـەك آیَتْ إخفا مەکە. (وَاحذَرْهُم أنْ يَفتِنوكَ عَن بَعضِ ما اُنزِلَ إلَيْكَ) رابردوە ﴿وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ﴾ حتّا یەك آیەت إخفا بکەي زاتاً نَقیضي موجبەي کُلّیە سالبەي جزئیە یە ﴿فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ حـەقـي رەسـول ئـەوەیـە چـۆن مُرسِـلْ أمـري پـێ بکـا وا رەفتار بکا بۆ تبلیغي رسالەت نابێ بە هەوەسي خۆي بکا .هـەروەك تفریـق لـە بە یني رسل نابێ لە بەیني آیاتیش نـابێ، ئـەبێ هـەموي تبلیـغ بکـرێ. تقیـەو مراعاتي خواطر ومیول لە شأني رسول نیە. معناي ئەو آیەتە بەو نوعە ذکرکرا، ظاهرە، موافقي سیاق و سباقە شیعەي علـي ئـەڵێن مُـراد لـە (مـا انـزل إلیـك) خلافەتي حضرەتي علي یـە، ئـەي رسـولي خـودا خلافـەتـي علـي بـە أنـام دا بگەێنە، وإلاّ تبلیغـي رسـالەتت نـەکردوە کأنـە مقـصد لـە رسـالەتـي حـضرتي رسالەت پەنا، تبلیغي خلافەتي (علي بنأبي طالب)ە. گەلێ جارم گوتیە قرآن. نظر بە تفسیري شیعان شاهنامەیە کە بە سوپاس وستایشي علي داندراوە.

(سيدي آلوسي) لەو مقامە تفصيلاتێ جواني هەيە رێى قسەي بۆ كەس نەهێشتۆتەوە رەحمەتي خواي لێ بي. (سيِّد رشيد)يش نەختێ تحقيقاتي فەرموە دوايێ ئەڵێ من حەزم لەو مُشاجرە ومنازعە نيە موجبي تفرقە يە، هەر برا بەريشي خاوەني تازە موجبي تفرقەيە؟ حتى الأنصاف لەو مقامە ئەوەيە ئەو آيەتە هيچ مَسّي لەگەڵ (خَلافەت) نيە نە إي (أبى بكر) نە إى (عَلي)، مقابەلەيە لەگەڵ أهلي كتابە عَدوّي رسولن عدوّي ديني إسلامن لە زەماني رسالەت تا ئەمڕۆ رۆژ بە رۆژ ئەو عداوەتە تشدّدي كرديە العلم عند الله تا أبَدْ ئابڕێتەوە، حَذَر لەوان لازمە، مقابلە كردني وان واجبە، ئەمڕۆ بحث لە خلافەتي (علي) يا غيري (علي) حماقەتي مَحضە. صوفيش دەعواي زل زليان هەيە ئەڵێن ئەوەي بە (وَحي) بۆي هاتبى تبليغي ئەكا نابێ إخفاي بكا لەكەس، أما ئەوەي بە إلهام وكشف بێ لازمە إخفاي، أسراري طريقي لە سَوادي أعظم بزر كرديە، أسراري طريقي نَقشبَّهي لە سينگى (أبو بكر) داناوە حَتّا ئەڵێن ئەو وەقتە كە لە (غار) خۆيان بزر كردبوو ئەو أسرارە مقدەسە لەناو صندوقێ بۆ پێغەمبەر هات ئەويش بە (وَديعە) لاي أبو بكري دانا. خوا ئەزانێ ئەو وەقتەبە غَيري أسبابي نجات خيالي چيتريان نەبو. أسراري طريقي (قادري) لە سينگى حضرەتي (علي)دا دانا، خوا ئەيزانێ نە (أبو بكر) نە (عَلي) نەدەپرژانە ئەم فاك وفيكە، بەغَيري پەيڕەوي (قرآن) و (سُنَّة) هيچ أشغالي تريات نەبو. (أبو بكر) لە زەماني خۆي بە چى مشغول بو چى كرد چۆن إسلامەتي لە مردن نجات دا ئەو أعمالە لە كێ مرمري نقشيان لەكێ؟ أحوالي إمامي (علي)ش لە أهلي سيَر بزر نيە.

خلاصە ئەو دوو طائفە تابتوانن قرآن لە معناي حقيقي لادەدەن. يەكێ بە روايات لەأئمَّە ي معصومين، ديكرێ بە (ألهمني ربّي، حدَّثني قلبي عَنْ ربّي) مُرادي خۆيان دەچەسپێنن. لكن عبارەتي قرآن نَظم ونَسجي شيرين محكمي، بە جِبال ي خيالات لەبار يەك نايەتە دەرێ.

﴿وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ﴾ خودا تۆ حفظ ئەکا لە کَیدي ئەوانە کە دوشمني دین و(دَم)ی تون هەرچەند بەلاو مصیبەت لە طرف وان بێتە سەرت نەقواي مادّي نە قواي مَعنويت فتورێکی نایەتە سەرێ وەخَوفي نادا بەتۆ کە منعت بکا لە تبلیغي (ما أُنزل إليك) خودا إمدادت ئەدا. حکما ئەڵێن هەرچەند قواي جسماني متناهي الأثره أما کە إمدادي لە مبدأێ مجرد بێ آثاري غیره متناهیەي لێ صادر ئەبێ. ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٦٧﴾ ئەو قومە کە راسخي في الکفرن (یُسارعون في الکفر) (یسارعون في الأثم) خودا هدایەتیان نادا نەبۆ ایمان نە بۆ صَدّي توکَیدي وان بە بائەدا. ئەو سورەتە هەر بە نزول آخره أماله أوائلي سوەري قرآنه آنَهُ تازه لە أوائِلي تبلیغه ولَو حضره تي رسالەت ئەوەندەي لە عمري نەمابو کە حاجەت بەو تعهده بێ وە فتوحاتیش تەواوي بۆ بوبو، جوو و دیاني حجاز کەلکي عداوەتیان پێوە نەمابوو، وەممکنە عیني مقصد إعتباري أُمّته پاش زەماني سعادەت پەیرەوي صاحبي رسالەت بکەن صبرو ثبات بنوێنن هیچ لە قرآن کتم نەکەن ئاگایان لە کَیدي جولەکەو دیانن بێ. ئەوانە لە أطرافي حجاز (إلى ماشاءَ الله) بلاوبوین عداوەتیان لەگەڵ دیني إسلام جدّیە فتور وقصور ناکەن ئێوە ثابت قَدم بن بە إحتراس بن خودا حفظتان ئەکا نصرەتتان ئەدا. لکن مع الأسف ئەو وَعظە لە گوێ نەگیرا زۆر پێ نەچو لەبەر عداوەتي خۆ بە خۆي ئاگایان نە لە دیانان ما نە لەجو تاکو روحي عِزّو شەرەفیان دەرچو.

﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ ئێوەش گوێتان لێ بێ ئەي أهلي إیمان ﴿لَسۡتُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍ﴾ لەسەر چشتێ نین ﴿حَتَّىٰ تُقِيمُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ﴾ مُراعاتیان بکەن بە تەواوي أحکامیان بەجێ بێنن. ﴿وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡۗ﴾ سائري کتب کە بۆ رُسُلي بني إسرائیلي نازل بوە. لە نظري منا ئەو تعلیقي بالمحالە نە توراتێکی بۆ موسی هاتوە نە إنجیل نە سائري کتب (کما أُنزل) لەو وەقتەدا

وەك خۆ نەمابون، انجيل هەر تدوين نەكرابو له قبيلەي روايات هەر (حَواري)يـە شتێ نقل ئەكا له أقوال وسيَري عيسى، راست يادرۆ، وەسائري كتبي تر، هيچ، چەندان إعتنايان پێ نەكراوە، وەسَنَدي إتصاليان نيە. ئەوەي ئێمە ئەي بينين له كتبي مقدسيان سەراپا كفريات وخەرافات وتعليقاتە. في الحقيقه واضحه ئەو ناوو إسمي مُقَدّس بێ (مُلَوَّث) كرايە. أما ئێوە ئاگادار بن كتێبى تازە دەست لێ نەدراوتان بۆ هاتوە، مُلَوَّثي نەكەن..

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم﴾ الى الأبـد. ﴿مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا﴾ تۆ تَبليغي خۆت بكە (وما على الرسول إلا البلاغ) تَزيدي طغيـان وكفـري ئەوانـە مەكـە بـە بەهانـە، كتمـي آيـاتي خـوا مەكـە ﴿فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ٦٨﴾ لەسەرەوان عاجز مەبـە. تأسـفيان بـۆ مـەخۆ. زاتـاً خۆيـان غـريقن لـەناو كفـرو گوناە بەڵكو ئەگەر بێو شتێ بۆ خاطري وان كَتم كەي دەها زياتركـافرن ئـەبن. ديارە كفريش وەكي إيمان قابلي زيادەو نقصە يعني شِدّەت وضعف له بعـضێ ئەبن به (مَلَكَه) له بعضێ (دون) تر، وهكذا تانێزيكـي مـەحو ئـەبن. ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ يعـني أُمّـتي إيجابـە ﴿وَٱلَّذِينَ هَادُواْ﴾ داخلـي يَهـوديـەتـي بـوين. ﴿وَٱلصَّٰبِـُٔونَ﴾ قومێكن به إدعاي خۆيـان بـە تـەواوي لەسـەر ديـني حـضرەتـي (موسى)،ماين قورباني ئەسـوتێنن. عَطـري خۆشـبۆوي پيوگۆشـت وهێـسك بـۆ شەوبۆهي خوداي إسرائيلي هەڵ ئەكەن له عبادەت روو ئەكەنە ئەو موقعە كـە گۆيا حضرەتي إبراهيم إسحاقي كوري بردۆتـێ بـۆ سـەربرين لـە چياي (مينـا) مركزيان ئەمرۆ له قدسە،قومێ كەمن رۆژ به رۆژ لەكەمـي دان مـصاهره لەگـەڵ كەس ناكەن، سائري فِرَقي جـوو، هـەمو نـصارا، ومـسڵمانان بـە كـافر ئـەزانن. لەناو بَشَر بێ مَحَلّ وإعتبارن بۆيە له عبارەتيش اعرابيان مُخالفە.

﴿وَٱلنَّصَٰرَىٰ﴾ مَعلومن ﴿مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ﴾ به وَجهێ لايق به مَقـامي كبريـائي نەڵێن دەست له بەنـدە، ئێمـە أبنـاء الله وأحبـاء الله ين خـودا جـسمێ زەلامـە

مَصَوَّره، رەحمي خاصي ئێمەیە، نبوەت لە هیچ شعبێ نابێ إلاّ لە بني إسرائیلي، أنّهُ خوا ناتوانێ ئەو لطفه لە حەق شعبێ تر بکا، ئەمەش نَوعه بُخلێکە، نەڵێن إتحاد وحلولي ئەبێ، نەڵێن تَغَیّرو تطوراتي دێتە سەرێ، لەکردەوەي خۆي پەشیمان ئەبێ.

﴿وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ﴾ بەو جۆره کە رۆژێکە (لایُغني مَولیً عن مولیً لا یجزي والد عن ولده) فیدیە نیە شفاعەت بۆ ئەوانەي کە پێی هەڵدەخەڵەتێن نیە ذُراري أنبیاء ناسوتێن عذاب نادرێن، ئەو هذیانانە نەکەن بە دڵ وزوبان بڕواو إقرار بکەن هەر خوا مالکي رۆژي جزایە. ﴿وَعَمِلَ صَٰلِحٗا﴾ بە مجردي إیمان إکتفا نەکەن ایمانێ بێ عملي صالح داري بێ بەره، إیماني دروست سَوقي صاحبي ئەکا بۆ کردني چاکە، عَمَلْ وَلَوْ داخلي حَقیقەتي إیمان نەبێ، لە لوازم ومُقتضایەتي. إیمان بە رۆژێ بەو نَوعە لە رُسُل نەبێ وەرناگیرێ. إیمان بە رۆژي جَزا بەو تەرزه موجِبە بۆ إیمان بە خاتم الرسل. إیمان بە خاتم الرسل إیمانە بە جمیعي پێغەمبەراني عِظام من نوح إلی عیسی علیهما الصلوة والسلام.

﴿فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ٦٩﴾ جەنابي حەق لەگەڵ هیچ قَومێ هیچ شعبێ هیچ قَبیلەێ نسبەتي خاصي نیە (رَبُّ العالمین)ە کوردو جاوەيي هندوك لاي وەك عَرَب وسکسوني وهندوسە لە کُلّي قَومێ خودا پێغەمبەري ناردووه، ئەم نقبەیە تەنها بۆ ئیسرائیلي و عەرەب نی یە! دینی ئیسلام بیناي لەسەر مُساواتي حقوقي عمومی یە، کەرامەت بۆ ئەهلي تقوایە، نەجات بە ئیمان و عملي صالحه! هەر کەسی ئیمانێ دروست و عملي صالحي هەبێ، رۆژي جەزا ترسي لەسەر نی یە عاجز نابێ (با کەرە قەرەج و دۆم بێ)، مقصد ئەوەیە موسڵمانان وەك جوو و دیانان نەبێ، بە مجردي إنْتِساب خۆیان فیرفتە نەکەن! لکن مَعَ الأسف لەوان تێ پەڕین ﴿لَقَدۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ﴾ کە ئیمان بە خوا بێنن بە ئیمانێ دروست ، لە أوامري دەرنەچن. ﴿وَأَرۡسَلۡنَآ

﴿إِلَيْهِمْ رُسُلًا﴾ لــە خۆیــان ﴿كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ﴾ کــە مناسبي حـالي روأسـايەكانـي ديـني و دنيـوي نەبايـە ﴿فَرِيقًا كَذَّبُوا۟ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾﴾ تکـذيبي بعـضيكيان ئەكـەن، بعـضيكيان ئـەكوژن ئەگـەر دەسەلاتيان هەبا تۆشيان دەكوشت باوجودي بە كَيدو مَكر قـصوريان نـەكرد.

﴿وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ لايان وابو معذب نابن، ئيماني وان بە رۆژي جەزا وانەبوو كە مەنعيان بكا لە إتباعي هەواي نفساني، في الحقيقة ئيمان بە رۆژي قيامەت بەو وەجهەي كە قورئان ئەفەرموێ مايەی سعادەت و نەجاتي دونيـا و ئاخرەتە، تا ئيمان بە رۆژي جەزا ضعيف تر بێ إنسان سيئات پتر دەكات، بـێ مبالات تر ئەبێ، ئەوانەي كە (بالمرة) ئينكاري ئەكـەن بـە تـەواوي لـەززەت لـە گوناهان ئەبينن زێرا كەمێ و وجدانيشيان نامينێ، گوناه بۆ ئەوانە وەك شَهدي و مُصَفّايە. ﴿فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟﴾ لەبـەر ئـەو حسابە كوّر بـوُن كـەرر بوُن ﴿ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ بەهــەر جـۆرێ بـوو بـە هـۆش هاتنـەوە، زانانـديان ئـەو ئيعتقادە چروكە، تۆبەيان كرد، خوا تۆبەی لێ قبـول كـردن، بەسـەريان نـەبرد ﴿ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ﴾ كەمـەكيان لەسـەر (تـوبـە) مانـەوە ﴿وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾﴾ با ئـەوان كـۆرو كـەرر بن، خـوا ئاگـادارە بـەوەی ئەيكەن، أقواليان ئەبيسێ أعماليـان ئـەبينێ، زاتـاً قـوليش عملـي لـساني يـە. دەربارەي ئەو كۆرو كەررانەيە لەو مَقامە هەر ئەوەندە دەگوترێ، جـەزاي وان نايەتە تَقريرو تحرير وَلَوْ تفصيلا نيشيان بۆ بدەين گوێ يان لێ ني يە. ﴿لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ﴾ فيرەقي نَصارى لە حـەق (عيسى) قسەيان مختلفە. قسمێ ئەڵێن خوايە خالقي ئـەرزو سـەمايە ألوهيـەت منحصرە لە مسيحى كوڕی مريمي، ئەو قسە ئينسان نازانێ بڵێ چی يە، كفرە، جهلە، حماقتە، دەسيسەو إضلالە؟ كەسـێ لاي وابـێ ئـەو عالەمـە صـانعێكی

هەیە وەکەمیّ لە لوازمي خلق وایجاد بزانیّ، کوو خیال و توهم دەکا کەسیّ وەك عیسى یا جبریل یا عقل و لاهوتي مجرد ئەتوانیّ خلقي ئەو عالەمە بکا؟ (عیسى) (قَرْبائیل) (رَفتمائیل) (کَرّوبین) و (حافیّن) (صافیّن) ناتوانن پێشکەیەك إیجاد بکەن. ئەتوانم لە عُمقي قلب شاهدي بدەم (عیسی) نەیزانیە (میکرۆب) هەیە. ئایا کەسیّ لە بەشەر بیّ باب ببیّ بعضي خوارق العادە بنوێنیّ، ئەبیّ بڵێین ئەمە خوایە؟ العجب ئەو قسە چۆن لە بشر ظهوري کرد، چ دەماغیّ ئەو حوکمە تصدیق ئەکا؟ لە چ میشکیّ لە چ دلیّ ئەچەسپیّ؟ مادام عیسى إبن مریم بیّ، ئەبیّ أصلی ألوهیەت تفرعي لە مریم کردبیّ. ﴿وَقَالَ ٱلْمَسِيحُ﴾ خۆی وتویەتی ﴿يَٰبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾ ئایا خۆی ئەبێتە خواي خۆی. ئەگەر خوایە ئەم قسەیەي بۆکرد؟ شایەد کەسیّ بلیّ خِلافي ئەو قسەي کرد وتویەتي خوام یا کوڕي خوام، افترا ئەکا درۆي بە زوباني (عیسی) هەڵبەستەیە، ئەگەر معاذ الله واي وتبیّ، قَولي جووان دەربارەي وي راستە. ﴿إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ﴾ لە عبادەت، لە صفات، لە زات و حقیقة، چ جاي (هُوَ هُوَ)؟ ﴿فَقَدْ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ﴾ کە دار الموحدینە لەگەڵ موحّدان لە جي بیّ گرد نابنەوە ﴿وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُ﴾ کە جێی و مأواي مشرکانە ﴿وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ۝٧٢﴾ ئە وي ظالم بیّ خاصة ئەو ظلمە عظیمە کە شیرکي باللەیە کەس نصرەتي نادا لە داري اخرەت با لەدونیا أنصاریان زۆربن ،لکن ئەو رۆژە بەدەر ئەکەویّ ئەواني بە أنصاریان زانیون نصرەتیان نادەن، یاخود پێی نادریّ ﴿لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ﴾ ئەمەش گروهیّ ترە لە (نصارا) وغیرە نصارا ئەو قسەیە ئەکەن ، أما هیچ مشرکیّ ادّعاي إنحصاري الوهیەت لە معبودە باطلەکەی خۆیان ناکەن. ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ﴾ یەکێکە لە سیّ یا، یاخود سیّ یەمینە. زاتاً مشرکي (ملِیون) شریکەکانیان لا، لە خوا مُقَدَّمە. یکیّ لاي خۆی مێژەر بەسەر بو باسي زاتێکی کرد لە (مَشایخي) عصر بعضە

(إسناداتي) پێ دا. وتم كەوابێ خوا بۆ چی یە؟ وتی خوا بۆیەیە أوامري إجرا بكا، كأنە جنابي (كبريائي) ئەمریەري شێخەكانە. ئەم سێ یە (أب) و(إبن) و(روح القدس)ە لكن (سَيِّدي آلوسي) بنا بە ریوايەتي (سَدِّي) ئەفەرموێ: (حضرتي كبريائي عيسى يا مريم)ە. في الحقيقة تفيصلي قسە ي لە بعضێ دیانان والە قضا ئەخوازێ كە (مريم)ە أصل الكل بێ، مشركەكان أكثري إلاهيان لا مؤنثە، ئەبێ ئەوانيش إلاهيان مێ بێ.

﴿وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ﴾ حقيقەتي الاه گەر متعدد بێ (من حيث الأفراد) وەكو سائري حقايقي ممكناتي لێ دێ، هەنگێن (إلاه) نابێتە (فوق الطبيعە) ئەو عالەمە عظيمە ئەگەر پەكي لەسەر تعددي (إلاە) كەوتبێ، بەسێ وچوار علاج ناكرێ زەحمەت بە مليۆنێ بكرێ. أما ئەو مشركانە لە شتی وا نافكرن، ئەوي جاهل بێ قسەي لەسەر زوباني يە، بە دڵ نازانێ ئەڵێ چی.

منداڵ بوم باوكم (رەحمەتي خواي لێ بێ) خطبەیەكي زۆر مؤثري خوێندەوە دەرویشێ گەلێ هاوهوي كرد پاش نوێژ ئەمري كرد كابرايان هێنا فەرموي تۆ ئەو هەرايەت بۆ كرد؟ نەت هێشت مسڵمانان بەتەواوي گوێ يان لە خطبەكە بێ؟ وتي لە شەوقي خواي. فەرموي تۆ خواي ئەناسي؟ وتي من هەندە هەندەي نازانم، خواو پێغەمبەرو غوثي گەيلاني ئەو عالەمەيان خلق كرديە. ﴿وَإِن لَّمْ يَنتَهُواْ عَمَّا يَقُولُونَ﴾ يعني لەوەي ئەیڵێن نەگەڕێنەوە بۆ توحيدي حقيقي ﴿لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْهُمْ﴾ كە ئەو قائلانەن، معلومە هەمو دیان ئەو قسە ناكەن مزقەیێ ولَوْ زۆر كەمن لەسەر تَوحيدن، مسيح و مريمە بە عَبدو جاريەي خوا ئەزانن ﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾﴾ نە (مسيح) نە (مريم) نە (روح القدس) چارەيان پێ ناكرێ. كەوابێ وەكو كوردي ئەڵێ (بە تەماي نیسكێ لە ئیمانێ نەگەڕێين). ﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ﴾ لەپاش إستماعي ئەو آياتي بێناتە، ئايا ناگەڕێنەو بۆ لاي خوا؟إستغفار ناكەن

لەو گوناهە عَظیمة؟ لەو کُفرە بێ مَعنایە؟ چی جایێ (تَوبە)، دەعوەتی عالەم ئەکەن بۆ ئەو کفرو ضلالە لە مشرق ومغرب مُبشریان بڵاوبویتەوە، دەوڵەتە متمدّنەکان پارەیان لێ صرف ئەکەن، تاکو خەڵکي لە دیني حەق وەرگێرن، بۆ ئەو کفرو زەندیقیە. عجایبە ئەوەي لەناویاندا موحد بێ (مسیح) بە خوا یان بە کوڕي خوا نەزانێ پێ یان ئەڵێن (مُلحِد) وەکي (مُتَشَیّخە کاني) ئێمە ئەوەي پێ یان هەڵ نەخەڵەتێ ئەی لێنێ (مُنکِر) وە بەڵکو (تکفیري) ئەکەن.

سبحان الله العظیم چ إنقلابێکە ﴿وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ٧٤﴾ أما ئەوان پەکیان لەسەر غُفراني خواو رەحمي خوا نەکەوتوەن عیسی بەسیە بۆ فدیەي نَجات، ئەواني ئەڵێن (خوایە) ئەیکەنە فدیەي نجات ئایا ئەو نَوعە تحمقە علاجي ئەکرێ؟ ﴿مَّا ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ إِلَّا رَسُولٞ﴾ لە رسالەت زیاتر چ مەزییەتي نیە، رسالەتیش لەو إنحصاری نەکردیە، پێشی ئەو چەند پێغەمبەراني عِظام بە آیات ومعجزاتي غَریبەو عَجیبە هاتین کەسیان نەیان ووتیە ئێمە خواین یا کوڕي خواین.

﴿قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِ ٱلرُّسُلُ﴾ هەمویان دەعوەتي عبادیان کردیە بۆ وَحدانیەتي الاهي نَهیان کردیە لە شِرك، کەس لەوان نەي ووتیە شخصێ ظهور ئەکا پێی ئەڵێن (مسیح)، ئەو خواي ئێوەیە یا کوڕي خواي ئێوەیە ﴿وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٞ﴾ لە شائبەي شرك وکفرە وعەیب وعار پاك بووە. لە عُمقي قَلبەوە ئیماني بە رُسُلي سابقە هێناوە. ﴿كَانَا يَأۡكُلَانِ ٱلطَّعَامَۗ﴾ ومعلومە نتیجەي طعام خواردن چی یە. ئەوانیش وەکي سائري حیوانات حیاتیان بە خواردن دەوامي کردیە، ئەگەر خوابان یا کوڕي خوا وە مصدري ألوهیەت بان چۆن وادەبون؟ کەسێ خواي تێ دا بێ یا لەگەڵ خوا إتحاد بکا چۆن حیاتي پە کي لەسەر لوقمە نانێ ئەکەوێ؟

﴿ٱنظُرۡ كَيۡفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلۡأٓيَٰتِ﴾ لەگەڵ ئەو أدب ونَزاکەتە حقاً

أدبي قرآن (محيِّر العقوله). إتباعي هەوا تقليدي آبا وأجداد إنساني كوێر ئەكا، تەماشاي آيات ناكا، رووي لێ وەرئەگێرێ خاصة إعتقاد بە شتێ لەگەڵ محبەت بێ، بە هەزار دلائل وبرهان زەوالي نابێ. ﴿ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾﴾ دواي نَظَري أول تەماشا كە ئەي صاحبي نظر وفكر، يا رسولي مُبَيِّن ومُبَلِّغ، بۆ چ جێي صرف ئەكرێن؟ ياكو تحويل ئەكرێن لە گوێ راگرتن وتأمل كردن لەو آياتي بيِّناته چ معقول چ منقول؟ في الحقيقة جێي تعجبە كەسێ بڵێ من الاهيم طالبي حەقم يا مُرشد ودَليلم حەقي بۆ ئاشكرا ببێ وەدەست لە إعتقاداتي باطلي خۆي هەڵنەگرێ. لە عصري ئێمە كە ئەڵێن عصري (نور) ظلماتي إعتقادي سوادي أعظَم لە بَشَر زيادە إشتداد دەكا. رۆساي أديان بلا تفريق بە نظر علماي طبيعەت ئەمرۆ بە (إبن هَبَنَّەقە) نابن، كەچي بعضێ دەعواي رسالەت ئەكەن. عجايب ئەمەيە ئەوإختراعاتي عجيبە كەهەر يێكێ لەصەد هەزار كرامەت بۆبشر نافع ترە، لە ثمرە ي علمي شيطاني حساب ئەكەن.

ئەبا علماي أديان سەري لوتي خۆيان رەش كەن مُقابل بەو عُظماي علمي طبيعەت چاو هەڵنەهێنن، وە ئەبايە باسي كرامەت لە كتب مەحوكەنەوە (غلام أحمدي قادياني) لە عصري (أديسون) چۆن زاري هەڵ ئەپچرێ بڵێ من (مەلام) فضل لە (رسالەت) واي لەو جهالتە ! لەوبێ شەرميە، عجايب تر ئەوەيە گەلێ لەو مخترعە گەورانە حالاً لەسەر كۆنە دينەكەن لە إعتقاديات خۆيان لە (كەرە) عاميەكان جودا ناكەن. ﴿قُلْ﴾ يا رسولي مُجتبى ﴿أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ سوادي أعظم لە أهلي أيمان كە خوا ئەپەرستن يا لە ترسانە يا لە أمَلي إحسانە، كەم وايە خالصاً مخلصاً لوجە الله خوا بپەرستێ، چونكە خوايە. خواي تعالان عالمە بە طبعي بَشَر، عِبادەتي لە خَوف يا لە رجا بێ يا لە بەيني خَوف ورجا بێ، قبولي ئەكا. بۆيە لە پاش ئەو حالە عجيبەي مُشركان ئەفەرموێ (ئايا ئێوە عبادەتي شتێ ئەكەن كەلەبۆ ئێوە نە مالكي زەرەرە نە مالكي نفعە؟) نە جێي ئەمەيە

لێی بترسن نە شایانی ئەمەیە لێی بە أومێدێ بن. مقابلي ئەو كَلامە ئێوە ئەبێ (بورر) بن جوابتان پێ نەدرێ، لكن أهلي شرك لەو عصرە ئیشیان لە ئیش تێ پەڕاند شریکي خوایان بە ضارو نافعي مطلق ئەزانن، هەر حادثەێ ظهور بە أمرو إرادەي ئەوە بەلاێ بێتە سەر مسڵمانێ لە طرف ئەوە، چ لە دونیا چ لە عُقبی هەر خۆیەتي متصرفي زەمانە مُدبّري أرض وآسمانە صاحبي أمري (كُنْ) (فَكانَ)ە سُبحان ئەو هەزیانە لە عَوام هەر نەیسە لە خواص لە زوبدەي أهلي علم وعرفان صادر ئەبێ.

﴿وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ٧٦﴾ هەر ئەوە همسُ الخطاب ئەبێ خطراتي قلب ئەزانێ، إحاطەي بە هەمو شت داوە، جزءي وكُلّي. من شایەدي ئەدەم الآن خوا ئەزانێ من چی ئەكەم لە چ حال دام چم لە دل دایە، أما ناتوانم بلێم (جبریل) یا (میكائیل) یا (عیسى) یاغیرە زەبرە ئاگاي لە حالي منە. لكن جهل وتقلید وحُبي كاذب سَوقي إنسان ئەكا بۆ قبول كردني مُزخرفات وخیالاتي باطلە بەڵكو محالات، تێ نافكرێ نازنێ ئەلێ چی ﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ ئێوەش گوێی لێ كەن ئەي مسڵمانینە ﴿لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ﴾ لە دیني خۆتان تجاوز لە حد مەكەن ﴿غَيْرَ ٱلْحَقِّ﴾ زاتاً (غُلو) قط حەق نابێ وەكي (راغب) ئەفەرموێ (غلو) نە لە أموری دیني نە لە أموري دونیَوي چاك نیە نتیجەي خراپە، گەرچی (زُمَخشَري) ئەفەرموێ (غلوي) حەق هەیە وەك (غلو)ی (أهلي كلام) بۆ كشفي حقایق وسعي تەواو بۆ تحصیلي حَجِجْ وەك خۆیان یَعني أهلي عدل وتوحید كە (معتزل) یەكانن وە (غُلو)ي باطل هەیە كە تجاوز لە حەق بكا شەقاوي لەسەر باوێ إعراض لە أدلّە بێنێ إتباعي شوبهە بكا وەكي أهلي (أهواء وبِدَعْ) یعني سائري فرقي إسلام.

أمّا وەكي (سَیّدي آلوسي) ئەفەرموێ ئەوە (غلو) نیە استحصالي دەلیل وبرهان بۆ حكمي نظري لە واجباتە، تجاوز لە حد نیە. من ئەڵێم (غُلو)ي هەمو فِرە قي كَلامي هەمو حكماء هەمو صوفیە باطلە، سەر ئەكێشێتە كُفرو ضلال

غایەتي تَفرەقە ولَعْن ونەفرەتیە لەیەك (غلو)یان كرد لە تحقیقي كلامي (الله) فائدە ي چی یە؟ بۆ (غلو) یان كرد لە رؤیَتي (الله) چ ثمرەیەكي دا؟ (غلو) یان كرد لە أحوالي (بَرْزَخ وقیامەت) نتیجەي چ بو؟ (غلو)یان كرد لە إثباتي إختیار وسَلبي لە إنسان، زۆر بەدبو وەهكذا حُكماء (غلو)یان كرد لە وەحدتي حقیقي بۆ عِلتي أوَّل توشي سلسله كُفر بون؛ (صوفیە) (غلو)یان كرد لە معرفەتی (الله) نعوذ بالله بەجارێ لە دین دەرچون طَوریان كردە (طَوریَ) (وراء العقول). خلاصە طول وتفصیلي پێ ناوێ خۆتان تەماشا كەن ئەزانن (غلو) على الأطلاق (بەدە) باطِلە حَتّی تەماشای (غلو) لە مدنیەت كەن بزانن بشر توشي چ فَلاكەتێ بو لە سایەي ئەو (غلو)ە. ﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمٖ﴾ باباوكو باپیري خۆتان بن، بابە ناوی مرشدي دین وهاورێی طریق بن. ﴿قَدۡ ضَلُّواْ مِن قَبۡلُ﴾ قسمێ لە (ضلال) هەیە گەلێ ئاشكرایە فكرو تأملێ واي پێ ناوێ كەبە (عَوام) نەكرێ. أما (أبالسە)كان رێی ئەو بەدیهیاتەش ئەگرن ئەیان ترسێنن وەك دیانان ئەلێن: (ئەمە لە ضروریاتي دینە مخالفەي ئەمە بكەي كافر ئەبی مستحقي لعني أبدي ئەبی). وەك فرقەێ لە ئێمە ئەلێن: ((ئەبێ (مُرید) لەبەر دەستي (شێخ) وەك مردی بێ لە بەیني دوو دەستي مردي شۆر، كەسێ بە شێخ بلێ (لِمَ) فلاحي نابێ، كەسێ ئەو قسە إنكار كا بە كافري ئەمرێ)).

حاصلي خەریك ئەبن سَلبي عقلیان لێ بكەن، ئەوجا بە هەوەسي خۆیان لێ یان ئەخوین. ﴿وَأَضَلُّواْ كَثِيرٗا﴾ كەلێكێشیان گومراه كردوە، یاگومراهێ زۆریان كردیە. ﴿وَضَلُّواْ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ٧٧﴾ ئەلێن گومراهەكاني پێشو، پێش بَعْثَتي حضرەتی خاتم الرسلن. ئەمانە گومراهي وەقتي رِسالَتن، وەممكنە بلێین مقصد بەیاني سۆي إختیار وقطعي معذرەتیانە، زێرا بزر بون لە رێی راست، لە إنساني أدنی هۆشي هەبێ دوورە، ئەگەر خۆی بزر نەكا بزر نابێ.

كەوابێ ئێوەش بە متابعەي أسلافتان خۆتان لەم رێ یە جادەیە شەقامە راستە گوم مەكەن، وەرێ لە خەڵكیش مەگۆرشن، وەگەلێ قسەی تریش هەیە

بۆ دفعي تكرار فەرمویانە، أما من كەیفم پێ یان نایێ، ئەوەي ئارەزو ئەكا بنوارێتە تفسیري (آلوسي).

﴿لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ﴾ لە طرف حضرەتي كبریاءي ﴿عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ﴾ لەزەبور ﴿وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ﴾ لە إنجیل دا. ﴿ذَٰلِكَ﴾ ئەو لعنە لە جهەت خوداوەندي غفور ورحیم ﴿بِمَا عَصَواْ﴾ سەبەب بە خروج لە إطاعەي فەرمایشتي إلاهي ﴿وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ٧٨﴾ لە عصیان دا متجاوزي عن الحد بون ﴿كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوۡنَ عَن مُّنكَرٖ فَعَلُوهُۚ﴾ هەر مُنكَرێ كردبایانە كەس لەكەس نهي نە ئەكرد، وەك حالي ئێستاي ئێمە. قومێ (نَهي عن المنكر) یان تیا نەما، ئەوەي هەوەسیان بێتێ ئەیكەن. هەزار كفرو سیّئات صادر بێ لە جَمعي كە إعتقادي ولایەتیان پێ هەبن، قورِ بەسەر ئەو مەلایە نَهیان لێ بكا كافري ئەكەن ئەلێن منكري أولیاء الله ي لە نظري أُمَّت ئەبێتە مُلحد وزەندیق. خوا ئەزانێ سیّئاتي ئێمە گەلێ تجاوزي كردیە لە قبایحي بني إسرائیل ﴿لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ٧٩﴾ كارێ خراپیان ئەكرد، یاشتێ خراپ بو، ئەیان كرد بە دەوام. في الحقیقە ئەمە بۆ أُمَّت زۆر خراپە. (إمامي أحمد) و (تُرمزي) نقل ئەكەن لە (حُذَیفة بن الیمان) كە پێغەمبەر فەرمویەتی: ((بەو كەسەي كە نَفسي مني بەدەستە یا أمري بالمعروف نهي لە مُنكر ئەكەن، یاخود نێزیكە خواي تعالان لە طرف خۆی عقابەكتان بنێرێتە سەر، دوایێ لە خوا ئەپارێنەوە، خوا دوعاتان جواب نادا –یعني دوعاتان قبول نابێ–)). لەوبابە أحادیث زۆرە، لە پاش ئەو منكر بو بە معروف، معروف بو بە مُنكر. إنسان چ بلێ كەروأساي دین ودونیا بە فَساد چون، ئەمان وەك دلّن بۆ مِلّت، ملّت ئەبێ چی بكا؟ لاشك ئەو أحوالەي سَيِّئَە ي كە ئەمڕۆ تێی داین لە ثمرەي تركي أمري أمر بالمعروف ونهي عن المنكرە.

﴿ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ﴾ چ جایێ أمر بەچاكە نَهي لە خراپە، تۆ ئەبینی زۆر لەوان دۆستي ئەوانەي كافر بوين ئەكەن، لاي وانيش وايە كە كافرن وەمُشرك وبت پەرستن. يەكێ لە أجانب ئەگەڕێ لە ايران وطوران بزانێ قابله دەوڵەتي عثماني وإيران ئيتيفاق بكەن، لە پاش گەشت وگوزار وتفحص لە ميول ومنسوباتيان ئەگەڕێتەوە وە لە جرائد إعلان ئەكا ((ئەمانە قابلي إتفاق نين، زێرا گەلەكم ديتن محبەتي روسيان زۆربو چونكي دوشمني دەوڵەتي عثماني بو وە ئەيان گوت ئێمە لەگەڵ روس مُتفقين، غدرمان كرد شەڕمان بۆ عثمانيان كرد)).

ئەمڕۆ ئەگەر چی (آلي عثمان) (آلي قاجار) نەمان، لكن عداوەت لە بەيني فرەقي مسڵمانان وە دوەلوكەكانيان رۆژ ئەفزونە. ﴿ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ ﴾ ئەوە چی يە؟ كە پيسە خۆيان ناردويانە بۆ زەخيرەي قيامەت؟ ﴿ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ﴾ رق وغضبي خوايان بە نفسي خۆيان پێشە خۆ هەنارد. حقيقة ئەوەي موجبي غضبي الاهيە لە هەمو شتێ خراپترە، زاتاً ئەوەش نوعە غضبەكە إنسان إشتغال بە موجبي غَضَبي خِواي بكا (نعوذ بالله من غضبه وعقابه). ﴿ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ ﴾ أبو الآبدينن، نەوەك وەكو وان تَوَهُّم ئەكەن، أياماً معدوداته.

﴿ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ ﴾ ئەگەر ئەوانەي دۆستايەتي كافران ئەكەن لەو جولەكانە إيمانيان هينابا بەخواو حضرەتي (موسى) ﴿ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ ﴾ تورات ﴿ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ ﴾ ديارە ئەوانە إيمانيان بە خواو حضرەتي (موسى) نيە وە إلاّ إيمان ئەبو بە مانعيان لە دوستايەتي مُشركان وە (كَذا) ئەوەي لە مسڵمانان دوستي لەگەڵ دوشمني دين بكا لە زەرەري براي ديني، إيماني بە خواو حضرەتي محمد وقرآن نيە. ﴿ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ

فَـٰسِقُونَ ﴿٨١﴾ با ظاهریش بلێین (موسَوین) یا (محمدین)، کەسێ لـە إطاعـە دەرچو، ئەوەي بیکا ئەیکا.

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلْيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُواْ﴾ أكثـــري بَشَر دوشمنن بۆ دیني حەق، چونکی سَدَّە لـە بـەینی إنسان وهـەواي نَفس، ئەگەر إنتسابێ بە دینێ لە أدیاني سابقە نەبێ، وە لە شرك زۆر روونـە چوبێتە خوار، عَداوەتەکەي بە قوەت نیە، قابلە بە ئاساني دینەکە قبول بکـا. سَوادي أعظمله جوولەکان نەك لەگەڵ دیني إسلام، لەگەڵ دیني موساي حـەق مـەیلیان نەبو، إنتسابەکەیان محضاً قومیەت وإستراحەت وجِدال بو، بۆ کردني گوناهان، بۆیە بە تأکیدي قَسَمي جەنابي (حەق) ئەفەرموێ (تۆ ئەبیني لە هەمو کەس بە عداوەت ودوشمنایەتي بەقوەت تر دەبارەي أهلي إیمان جولەکـەو ئـەوانـي روو چوین لە شرك)، کە شِرك بویتە صِلە ي مَوصلیان، عَداوەتیان عـداوەتـي دینـە نەك أشـخاص. عـداوەتـي جـوو بـۆ مـسلمانان (رۆژ أفـزون ومـستمرە). ئـەمرۆ شِدَّەتـي نـائري لـە فلـسطینە. ﴿وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ ئەبینی لـە هـەمو کـەس نێزیـك تـر لـە جهـەت محبەتـەوە دەربـارەی مـسلمانن ﴿ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَـٰرَىٰ﴾ ئەوانەي کە بەراسـتي دیـانن بـە لَـوْثي تَعَصُّب ویَهودیِّ وشِرك مُلَوَّثْ نەبوین، ئەوانە في الحقیقە زۆر کەمن، غلبە بۆ ئەوانەیە کە ئەڵێن خوا (عیسی)یە عیسی (خوا)یە إبن الله یە، ئەوانە لە پاش محاربەي شـام وفتحي لە هەمو عالەم دوشمنایەتیان دەرحـەق بـە دیـني إسـلام وأهلـي إیمـان بەقوەت وزیاترە، ئاگري عداوەتیان رۆژ بە رۆژ إشتعال ئەکا چ بە دۆستي چ بە دوشمني مقـصدیان إمحـاي دیـني مبـیني أحمدیـە. لـەوەختی حـەربـي گـەورە (بینباش طابور) (نَشاجي أحمد نظمي) هاتە (کۆیە) ملاقاتمـان کـرد لـە أثنـاي حکایاتي حەرب ووتیو: (ئێمە خوراین چ ألمان بەسەر بکەوێ کە دوستمانە هەر ئەمان خوا، چ إنگلیز کە دوشمنمانە سەرکەوێ هـەر ئـەمان خـوا). ﴿ذَٰلِكَ﴾

ئەمە لەبەر چی یە؟ ﴿بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾ عُلماي دين وزُهّاديان وەك أحبارو ربّانيّوني جوولەکەکان دلّيان قاسي نەبوە، طالبي علم وعبادەتن. ﴿وَأَنَّهُمْ﴾ ئەوان ﴿لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾﴾ وەك جوولەکان نالّێن ئێمە (بنی إسحاقين) شەرەفمان بەسەر (بَني إسماعيل) هەيە، إسماعيل لە جاريەيە لە إرثي إبراهيم (بەريە) أولادي ئەو لەوان مُحَقّرن، نابێ بە هيچ وجه ترفع بەسەر وان دا بکەن. في الحقيقه تکبر إنساني لەگەلێ سعادەت محروم ئەکا، هەرچەند من طَرفداري خانەدانيم، أما بەو نوعە نا مُجَرَّد إنسان خۆي پێ هەڵداتەوە خۆشی چ نەبێ، إنساني بەڕاستي ئەو کەسەيە حَسَب ونَسَبي باشی بێ، کە حَسَبي نەبو، نَسَبْ بە فَساد دەدا.

ناوەڕۆكی بەرگی دووەم